

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00516399 (X)

2009
2014

FONTES HISTORIAE UKRAINO-RUSSICAE (RUTHENICAE)

a collegio archaeographico Societatis Scientiarum Ševčenkianae editi.

V O L. VIII.

ЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ

1/2 рт.

УКРАЇНИ-РУСИ

В И Д А Є

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

ТОМ VIII.

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЧЧИНИ ПО Р. 1631.

У ЛЬВОВІ, 1908.

97409

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ЩІЗ ЗАРЯДОМ К. БЕДНАРСЬКОГО.

10

10

10

Ж Е Р Е Л А

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ

VIII.

Fontes Historiae Ucraino-Russicae (Ruthenicae)

a collegio archaeographico Societatis Scientiarum Ševčenkianae editi.
VOL. VIII.

ЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ

В И Д А Н

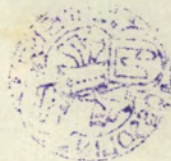
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Т О М VIII.

У ЛЬВОВІ, 1908.

В ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

Acta historica res gestas Kozacorum Ukrainiensium illustrantia
Vol. I, acta et documenta usque ad a. 1631 continens,
opera Joannis Krypjakevyč collectum et editum.

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЧЧИНИ

видані під загальною редакцією Михайла Грушевського.

ТОМ I.

ДОКУМЕНТИ ПО РІК 1631

ЗІБРАВ І ВИДАВ

ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ.

ad 97.409

97409

У ЛЬВОВІ, 1908.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

5,00k

III

И-114807/
8-1

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
М Н 114814

Дослідження історії козаччини — сього найбільш голосного і блискучого періоду української історії, досі стрічає на дорозі свого розвитку великі труднощі, які гальмують поступи методичного студіювання сих часів і полишають її навіть по заду інших, менше богатих матеріалом і змістом періодів української історії. Рідкість і несистематичність публікацій актового матеріалу, що служить головним джерелом для сього періоду, а дуже часто — майже виключним, ставлять першу таку перешкоду, що засуджує всякого дослідника на попередні архивальні студії і при незвичайнім розпорошенню матеріалу в десятках слабо упорядкованих, часто — трудно приступних архивів і бібліотек, ставить величезні перепони збільшенню і проясненню відомостей не тільки про соціальний і політичний підклад подій сеї доби, а навіть і самі події. Протягом останнього чвертьстоліття засоби документального матеріалу з сього поля зростали незвичайно слабо, а з тим дуже мало поступали і досліди сього часу. А хоч появлялися ся від часу до часу праці, які старали ся посунути наперед наші відомости за помічу матеріалу недрукованого, використаного для даної розвідки, то вони не могли бути тріvkим здобутком нашого знання. Очевидна бо річ, що там де зіставило ся так багато суб'єктивному інтерпретованню матеріалу, а перевірка сього інтерпретовання кожним інтересованим зіставала ся неможливою, — погляди, здогади, комбінації, оперті на такім не опублікованім матеріалі, мусіли приймати ся з певною обережністю.

За ціле минуле століття ми мали тільки одно видавництво, яке систематично займало ся публікуванням матеріалів до історії української козаччини. Були то „Акты относящіеся къ исторіи Южной и Западной Россіи“; завдячуємо їх енергії й праці пок. Костомарова. Черпаючи виключно з офіціальних джерел московських, і то тільки деяких архивів (Москов. архива справ заграничних і по трохи з деяких відділів Москов. архива юстиції), багато лишаючи до бажання що до добору матеріалу і способу його видання, вони дали все таки богату збірку матеріалу для pp. 1648—1678, найбільш бурхли-

вого, напруженого, кривавого тридцятиліття української історії. Але се видавництво перервалося тому двадцять п'ять літ, і не знайшло собі продовження. Всі ті видання, присвячені козаччині, які з'являлися перед ним і по ній — більше або менше цінні, більше або менше багаті, більше або менше наукові — як „Памятники“ і „Архивъ“ київської археографічної комісії (збірка польської кореспонденції для середини XVII в. і три томи актових матеріалів для історії козаччини), *Księga Pamiętnicza Jak. Michałowskiego*, „Матеріали“ Куліша, старі „Источники малороссійской исторіи“ Бантица-Каменского, „Матеріали“ Судиенка і новіша збірка Еварницького („Источники для исторіи запорожскихъ козаковъ“), поодинокі видання пок. Лазаревського і т. п. — все се в сумі було ще менше повне, ще менше систематичне, далеко не сходилося з собою й лишало величезні прогалини. І їх так само, тим менше ще, не заповняли і ті видання, які тільки більш припадково, не самовільно заходили в сферу козаччини, хоч і приносили для неї також нераз незвичайно цінні, першорядної ваги матеріали, як польські збірки кореспонденції визначних діячів того часу — Замојського (ново розпочате *Archiwum*), Жолкевського („*Listy*“ і „*Pisma*“), Ю. Збаразького (*Pisma*), Конєцпольського (*Sprawy Ukrainne*), Собєського (*Pisma do wieku i spraw*), і деякі російські публікації офіціальних актів (Акты Московскаго государства, Матеріали военно-учебнаго архива, Протоколы и указы верховнаго тайнаго совѣта, Бумаги кабинета министровъ, і т. п.). Та сума матеріалу, якою розпоряджуємо ми для історії козаччини до 1648 р., незвичайно бідна в порівнянні з дійсним його запасом. Для згаданого вище тридцятиліття 1648—1678 р. не використано цілого ряду першорядних колекцій. Для часів же від 1678 р. і до кінця століття, так само для цілого XVIII в. ми розпоряджаємо документальним матеріалом нечувано бідним і для судження про найелементарніші питання козацького життя, козацького устрою, відносини під козацьким режимом не маємо скільки небудь міцних підстав.

Супроти того, що не заносилося на якусь користну зміну в сім навіть в будучности, себто не було надій, щоб якась пінша наукова інституція забрала ся до скільки небудь систематичного збирання матеріалу до сеї доби української історії, Наукове товариство імені Шевченка, як єдина в тім часі наукова українська інституція, здавала ся покликанною зайняти ся сям ділом, не зважаючи на його труднощі і на бідні свої засоби, обтяжені й без того стількома різними проєктами, підприємствами, видавництвами, розпочатими або планованими. Потреби української науки пильно цього вимагали від нього.

На засіданню археографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка дня 21/X (2/XI) 1904 р. підписаним була вперше піднесена гадка організації систематичного збирання матеріалів до історії козаччини починаючи від перших початків її до упадку козацького устрою в середині XVIII в., на тлі сучасного соціально-економічного, національного і політичного життя. Гадка ся була прихильно прийнята комісією, а потім і виділом Товариства, котрому була предложена ся справа, і коли виявилось, що можна рахувати і на певні, хоч не великі кошти для сповнення сього плану, коли виконання його розложити на довгий час, — приступлено до детальнішого розроблення сього плану. На однім з засідань 1905 року підписаний предложив комісії ближший план видання „корпусу матеріалів до історії української козаччини“ та систематичного збирання для неї матеріалів дорогою археографічних екскурсій. Завданням було поставлено — зібрати матеріал не тільки для зверхньої, воєнної і дипломатичної історії козаччини, яка головне притягала увагу дослідників і видавців матеріалів до сього часу, але також і для студіювання козаччини як явища соціального і національного, продукту економічних і соціальних обставин; не обмежати ся хронікою козацького життя, але зібрати відповідний матеріал до пізнання козацького устрою, управи, та відносин соціально-економічних під козацьким режимом. Збирання матеріалу мало бути поділено по певним хронологічним періодам та по певним групам архівів, і в міру поступу того збирання серії матеріалу мали друкувати ся, не чекаючи навіть скільки небудь повного вичерпання матеріалу для даного періоду, бо інакше дуже далеко відтягало ся б публікування і весь план став би химеричним при тім незвичайнім розпорощенню матеріалів¹⁾.

В тім напрямі організовано роботу, і почавши від р. 1905 що-року по 3—4 члени археографічної комісії, вихованці історичного семінаря підписаного, одержували від археографічної комісії Наукового Товариства кредити на археографічні екскурсії й інструкції щодо своїх археографічних розслідувань. Протягом сих чотирох літ таким чином працею сих екскурсантів і інших членів комісії були переведені досить широкі розслідування в архівах Львова, Кієва, Харкова, Варшави, Кракова, Петербурга, Москви, Відня й ин. і призбирано матеріали для ряду томів, не вважаючи на труднощі, з якими нерозлучно звязана була така трудна і зложена

¹⁾ Пор. записку мою, друковану в „Хроніці Наукового Товариства імені Шевченка“ за р. 1905, ч. 24 с. 19—21.

справа в тих незвичайно трудних обставинах, в яких і по нинішній день пробуває українська наукова робота. Досить згадати про ті неймовірні до анекдотичности труднощі, які стрічала Археографічна комісія, коли їй приходилося звертати до тутешніх властей за легітимацією для своїх членів, потрібною для зайняття в заграничних державних архивах і сеї простої формальности вимолювати як незнати якої ласки (внесені Комісією в осени 1906 р. подання для міністерства освіти в Відні для одержання легітимації двом її членам для зайняття в державних російських архивах по нинішній день зістаються без сповнення і відповіді!). Досить пригадати, що ті адепти історичної науки, які своїми трудами мали зібрати сей розпорошений історичний матеріал, мусіли не раз жертвувати насущними інтересами свого особистого життя, аби приймати участь в сій роботі. Далі — зміркувати, що майже неможливо було рахувати на довготривалу, систематичну роботу одних і тих самих співробітників, не будучи в стані забезпечити їм можливість віддавати ся науковій роботі, тому що вся наукова робота наша все ще не має ніяких опор в публичних наукових інституціях, опирається виключно майже й досі на одно лише Наукове Товариство ім. Шевченка з його нищими фондами, і в сферах офіційно-наукових тих, з якими наслідком самих обставин мусить входити в найближшу стичність, все ще вважається за рід контрабанди, котрою можна користуватись — але по можности до того користування не признаватись. Тільки зваживши ці обставини, можна відповідно оцінити обстанову, в якій мусіла розвиватись отся робота. Будемо одначе сподіватися, що енергія нашої суспільности, її молодших поколінь особливо, переборе всі ці труднощі, і праця раз зрушена з своєї мертвої точки, буде йти неупинно.

В данім моменті крім отсього першого тому, що обіймає матеріали львівських і краківських колекцій кінчаючи р. 1631, приготовлені до друку томи матеріалів: для дипломатичних зносин козацьких з часів Хмельницького, матеріали для рр. 1657—1668, матеріали для суспільних відносин і управи першої половини XVIII в. Приготовляють ся до друку матеріали для рр. 1631—1648 і 1665—1676 і акти для історії гетьманства Апостола (1727—1734). Готовлять ся збірки актів до історії Хмельниччини (1648—1657) і до історії гетьманичини рр. 1676—1727, кількома дослідниками. Вони виходити муть в міру виготовлення.

У Львові 17 (30)/XI 1908.

М. Грушевський,
голова археографічної комісії.

Вступне слово до т. I „Матеріалів“.

В сей перший том корпусу матеріалів до історії козаччини входять акти до початків козаччини, цілого століття 1531—1632 р. Всі вони походять із трьох бібліотек: Чорторійських і Академії Наук у Кракові й Оссолінських у Львові. Оригіналів знайшлося розмірно небагато, вони замічені в відповідних місцях; більшість — се копії з XVII в., а частина з XVIII і XIX в.¹⁾. Деякі акти приходять в кількох копіях — се й зазначено, як і місця, що відбігають від себе. Акти, що представляли за мало інтересу в повнім виді, а все таки мали якусь вартість для збірки, подані в ексцерптах. Правопись — відповідно до принципів, котрих придержується Наукове Товариство ім. Шевченка — захована така, як є в рукописах²⁾; зміни пороблено тільки в отсїм:

- а) у (звичайно з двома точками) транскрибоване на ii (не ij), з виїмком тих місць, де заступає нинішнє i, y;
- б) трудніші скорочення порозв'язувані;
- в) змодернізована інтерпункція й писання великих та малих букв.

З формального боку можна розділити акти на такі групи:

- 1) листи й інструкції козацьких гетьманів (ч. 72, 152, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 201, 216).
- 2) листи до козаків: королівські (ч. 73, 74, 162, 212, 213, 228, 232), соймових послів (ч. 229) — разом 8.
- 3) акти комісій для козацьких справ (ч. 107, 153, 215) — разом 3.

¹⁾ До XVIII в. належать два збірники турецьких актів з бібл. Чорторійських ч. 611, 612; до початків XIX в. Тека Нарушевича.

²⁾ Так заховане: е замість ae; an, am, om, on зам. a; cz зам. c; t зам. c (й протівно); c, cz зам. é; en зам. e; ch зам. h (й протівно); у зам. i; l зам. l; o зам. ó; ss, sz зам. s; s, sz зам. ś; v зам. u (й протівно); s зам. z; z зам. ź, ż.

4) королівські листи, пропозиції, інструкції для соймів (ч. 38, 81, 83, 116, 119, 129, 226), для соймиків (ч. 39, 43, 70, 76, 110, 117, 133, 141, 169, 172, 176, 178, 208, 222), до урядників (ч. 34, 56, 127, 139, 140, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 173), до турецького правительства (ч. 90, 96, 103, 114, 230) — разом 46.

5) інструкції соймиків (ч. 35, 36, 41, 42, 44, 55, 46, 47, 51, 52, 58, 61, 65, 67, 69, 71, 75, 77, 78, 79, 85, 91, 113, 118, 124, 134, 177, 180, 224, 225) — разом 30.

6) соймові діярії, промози на соймах (ч. 82, 98, 121, 130, 182, 183, 204, 223, 227) — разом 9.

7) меморіяли, проекти і т. и. (ч. 37, 48, 49, 50, 53, 111, 122, 137, 142, 175, 181) — разом 11.

8) військові рахунки і реєстри (ч. 57, 59, 60, 62, 151, 238) — разом 6.

9) листи різних осіб (ч. 54, 55, 63, 64, 84, 86, 92, 93, 94, 95, 97, 102, 104, 105, 108, 109, 123, 128, 131, 136, 138, 143, 147, 149, 150, 161, 171, 179, 186, 191, 192, 193, 198, 205, 209, 210, 211, 217, 218, 231) — разом 40.

10) писма чужих держав: Туреччини (ч. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 66, 68, 87, 89, 100, 101, 106, 112, 120, 123, 126, 132, 135, 202, 207, 214, 219, 210, 221), Татар (ч. 80, 115, 206), волоського воеводи (ч. 197, 199, 200, 203) — разом 59.

11) інструкції, справоздання, звістки різного змісту (ч. 40, 88, 99, 144, 145, 146, 148, 174, 194, 195, 196) — разом 11.

Всіх актів є 233.

Дещо замітимо що до змісту й інтересу, який представляють акти для історії козаччини. Збірку розпочинає серія турецьких листів з 1531—1572 р.; зміст їх — скарги турецького правительства на „своєволю“ пограничної людности, на походи в степи за вівцями та на Очаків, Білгород, Тегиню й Волощину за здобичею й невольниками; добре ілюструють відносини, в котрих народила ся козаччина (ч. 1—33). Початки козацької організації поясняє многоважний лист Стефана Баторія з 1582 р. з славними вольностями (ч. 34); йому присвячена вступна розвідка. Про перші козацькі рухи є дрібні звістки, переважно ухвали соймиків з різних сторін Річипосполитої; інтересні тим, що показують, як електризувала всіх зростаюча

сила козаччини (ч. 35—47); зараз виринають проекти, як спинити розбурхану своєволю (ч. 48—50). Далі маємо багатий матеріал до боротьби литовської шляхти з козаками (ч. 51—62) й нові версії оповідань про битву над р. Солоницею (ч. 63, 64). Дальше, аж до кінця, йдуть безконечні жалі з одного боку шляхти на козацькі своєвольства, з другого боку Туреччини на походи в море. На сїм тлі виступають дереговори правительства з Самійлом Кошкою з 1600 р. (ч. 72—74); звістки про козацькі універсали против шляхти з 1605 р. (ч. 82), про козаків Наливайка й Ширая під Смонськом 1611 р. (ч. 95), про цілу фалангу козацьких полковників в Пинщині 1613 р. (ч. 97), про славний похід на Синопу 1614 р. і королівську комісію на козаків (ч. 102—109), проекти оборони України (ч. 111, 122, 142). Хотинський похід 1621 р. має значний матеріал (ч. 143—150); на спеціальну увагу заслуговує спис козацьких полковників з 1621 р. (ч. 151) і переговори з козаками (ч. 152, 153). Рік 1622 приводить з собою комісії на козаків (ч. 154—173), комісії, що розбивають ся о козацьку „своеволю“; козацька справа й далі лишає ся нерозв'язана серед ріжнородних остережень, плянів і проектів. З 1626 р. є нові козацькі листи з новими домаганнями (ч. 184, 185); рік 1627 дає гарний матеріал до в'яснення діяльності гетьмана Михайла Дорошенка (ч. 187—192, 202). В тих самих часах йдуть енергічні проби Стефана Хмелецького вирівняти відносини з Туреччиною, спеціально що до козацького питання; виринає справа Шагин Герая і участь козаків у ній (ч. 206—211). З 1630 р. є лист гетьмана Антона Конашевича (ч. 216) і широка дискусія над козацькими справами.

Випускаючи в світ сю збірку, почував ся до обов'язку подякувати передовсім Археографічній Комісії Наук. Товариства ім. Шевченка, що значною підмогою уможливила мені зібрати матеріал, проф. М. Грушевському, що давав мені поміч в уложенню актів, як також управам бібліотек Чорторийських й Академії Наук у Кракові, та Осолінських й Університета у Львові.

Ів. Крип'якевич.

Львів, вересень 1908.

Козаччина і Баторієві вольности.

I.

„При Стефані Баторію, королі польським, 1576 р. козаки устроєні в ліпший лад; він (Баторій) ізза їх мужества поставив сам їм гетьмана, дав їм хоругву, бунчук, булаву й печать з гербом, се є лицар з самопалом, на голові колпак перекривлений і ріг при боці; а гармат і воєнних припасів самі собі добули, воюючи Турків. Й той же король Баторій і старшину військову у них утворив: обозних, суддів, писарів, асаулів, полковників, сотників, атаманів і ще дав козакам крім їх старинного города складового Чигирина, Терехтимирів з монастирем для зимових квартир; а платив кожному козакови на рік по червоному золотому і по кожусі.

„В сей час козаки напавши на Азію, повоювали на 1000 миль, Трапезунт взяли і ввійшли, Синопу зруйнували до основ і під Константинополем користи побрали. Побачивши се король Баторій захав й сам бояти ся їх і хотів всіх вигубити; але козаки пізнавши королівський замисел, скорше пішли з своїх кочовищ до донських козаків і тим самим більший ще страх завдали Полякам; а потім знов прийшли в Дніпрорі дуги і забавляли ся по давньому війною з Татарами“¹⁾.

Так представляє ся оповідання про реформу Баторія в своїй класичній формі. Ся версія знаходить ся в „Кратком описанію

*) Розвідка була читана на історичнім семінарі проф. М. Грушевського у Львові; за поміч і вказівки дякую Ш. Профессорови на отсім місці.

¹⁾ Лѣтопись Самовидца, Москва 1841 с. 2—3; те саме, Кіів 1878 с. 214.

Малоросію" 1734 р.; але в сій формі Баторієва легенда є вже у Грабянки в „Дѣйствіяхъ предѣльной брани“ 1710 р. Грабянка переняв її від Самуїла Твардовського з поеми „Woyna domowa“ 1681 р.; Твардовський знов опирає ся на Пясецького „Chronica gestorum“ 1645 р. Такий довгий родовід легенди. У Пясецького Баторієва реформа виглядає ще досить скромно й мало чим відбігає від дійсности; Твардовський винайшов пророцтво короля про се, що з козаків буде колись вольна річесполита; Грабянка подає звістки, що Баторій дарував козакам Терехтемирів побіч Чигирина, утворив козацькі уряди, подає булави й герби. Формованне оповідання на сім не скінчило ся, прийшли ще інші додатки. Самуїл Ірондський в своїй „Historia belli cosacco-polonici“ 1676 р. додає звістку про шістьтисячний реєстр козацький; Петро Симоновський в „Краткім описанію о козацкомъ малороссійскомъ народѣ“ 1765 р. відносив до часів Баторія заложенне города Батурина для гетьманської резиденції. В 1770 р. знайшла ся й грамота Баторія з вольностями для козаків (з датою 20 серпня 1576 р.); „Історія Руссовъ“ 1820 р. дала другу таку грамоту (з датою 19 цвітня 1579 р.) і докінчила та вишліфовувала легенду¹⁾.

Нова історична критика проаналізувала достаточнo всі ці оповідання і доказала, що в них історичного і дійсного дуже-дуже небагато. Майже кожде слово легенди або перекопання або неправда.

Передовсім Баторій „реформував“ козаків не ізза їх мужества і не задля яких симпатій до них, ніби бачив в них завязки вольної республіки. До козаків взяв ся король Стефан лиш під напором Татар, котрим занадто надоїли козацькі походи; про се є виразна звістка в листі Баторія до перекопського царя Мехмет-Герая²⁾. І взагалі Баторій не поважав козаків ні трохи; хоч часом говорив їм компліменти про їх мужество й відвагу³⁾, то поза очі лаяв їх все „лотрами“ і „гультайством“⁴⁾.

Баторій не думав також давати „ліпший лад“ всій козачині, ані навіть шістьом тисячам козаків. Листом з 16 ве-

¹⁾ Історію легенди розслінив здебільшого Стороженко Стефанъ Баторій и Діпировскіе козаки стор. 121—148.

²⁾ Biblioteka Krasniskich т. V—VI стор. 36.

³⁾ ibid. с. 131.

⁴⁾ Grabowski-Przedziecki — Źródła dziejowe I с. 64, 65.

ресня 1578 р. взяв на служби Річипосполитої лиш пять сот людей¹⁾; сей відділ стрічає ся й 1581 р.²⁾. В роках 1583 і 1584 був в службі відділ зложений з шість сот козаків³⁾. Реєстр 6000 козаків може й був проєктований при кінци XVI в.⁴⁾, але в жпте війшов значно пізнійше — аж 1625 р. куруківською комісією⁵⁾.

Так само хибна традиція, що Баторій утворив уряди обозних, суддів, писарів, асаулів, полковників, сотників, атаманів. В дійсности Баторій в листі 1578 р., котрим бере козаків на службу, зовсім не реформує козацьких урядів, які були в війську: „гетьман і наші їх справники“ мали лишити ся далі й тільки мали бути під рукою „найвищого справника“, поданого королем⁶⁾. Козацькі уряди творили ся і розвивали самі, без впливу з горп.

Подібно стоїть справа з емблемами козащини. Легенда говорить, що король дав козакам хоругву, бунчук, булаву і печать; акти потвердають лиш звістку про хоругву: дійсно козаки дістали пранор — *vexillum magnum*⁷⁾. Булаву бачив в руках козацького старшого Самуїл Зборовський підчас свого побуту на Запорозжі⁸⁾; військову печать бачимо вперше в руках Косинського 1593 р.⁹⁾. Але нема причини відносити сї знаки ко-

¹⁾ Bibl. Krasnińskich ч. V—VI с. 336—8. Інтересе, що число козаків в звістках посторонних людей зараз стало побільшати ся: кс. Ян Пйотровський в листі з 17 вересня 1576 р. (день по виданню Баторієвого листу!) говорить вже про шість сот козаків (*Acta Historica* т. IX стор. 144—5). Се очевидно похибка; платню дістає 500 людей (*Źródła dziejowe* т. IX стор. 203).

²⁾ *Źródła dziejowe* т. IX ч. II стор. 294—5; *ibid.*, т. XX с. 154—164; *Górski Historia piechoty* с. 243—4.

³⁾ Broel-Platter *Zbiór pamiątek* т. IV с. 114; *Źródła dziejowe* т. IX с. 295 (1583 р.); Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 14—15 (1584 р.).

⁴⁾ Про се звістки в недавно оголошенім листі Бартоша Верещиньского з 15 півдня 1601 р. — Стороженко Стефанъ Баторій и днѣпровскіе козаки с. 320.

⁵⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 284 sq.

⁶⁾ Bibl. Krasnińskich т. V—VI стор. 436.

⁷⁾ *Źródła dziejowe* т. IX ч. I стор. 217. Подібно 1596 р. радить біскуп Верещинський дати козакам „*kroliewską chorągiew przykładem swientey pamieci krolia Stephana*“ — Стороженко Стефанъ Баторій с. 315 (додаток).

⁸⁾ Paprocki — *Herby rycerstwa* (ed. Turowski) с. 158.

⁹⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 57

зацьких урядів до Баторія, вони могли бути між козаками і ранше. Зрештою й хоругву бачимо в руках козакуючих людей вже 1541 р.¹⁾

По часті перекручені, по часті неправдиві також звістки про надання земель козакам. Чигирин і Батурин в часах Баторія не існували ще зовсім: Чигирин був zaloжений 1589 р.²⁾, Батурин аж к. 1625 р.³⁾. Що до Терехтемирова, є певна звістка, що він був переданий козакам Баторієм: згадує про це цісарський посол Ляссота, котрий був на Україні 1594 р.⁴⁾. Спірне лиш питання, чи Терехтемирів був даний козакам тільки на шпиталь для недужих і старих козаків, як се підносило звичайно польське правительство⁵⁾; чи може й на місце зборів і нарад для козаків, — такої думки є козацька традиція⁶⁾. Платню означає традиція також хибно: козаки брали не по одному золотому, лиш по 15 зол. і не кожухи, лиш сукно.

Так отже з цілої легенди лишає ся дуже небагато дійсного. Правдиве одно, що Баторій відгрожував ся знищити козаків і що вони тікали перед ним до донських козаків: але се одинокое місце, взяте з жерел сучасних Баторієви⁷⁾.

Критика⁸⁾ віднесла світлу побіду. Авреоля, що окружала Баторія, як заложителя і добродія козащини, розвіяла ся на все.

А проте приходило пригадувати ся, звідки саме король Баторій, безперечно ворог козащини, котрий не додав нічого важного до козацької організації, — як сей король став героєм

1) Жерела до історії України-Руси т. VIII стор. 10.

2) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. V т. I с. 137.

3) Ateneum 1896 р., VIII с. 263.

4) Tagebuch des Elich Lassota von Steblau вид. Райнгольда 1836 р., с. 207.

5) Volumina legum II с. 401.

6) Про Терехтемирів замітки Яблоновского — Trechtymirów (Kwartalnik hist. 1904 с. 487—490).

7) Bielski Kronika (ed. Turowski) с. 1359. Причина гніву короля на козаків знов неправдива: на Трапезунт, Синопу й Царгород були козацькі походи аж пізніше — з початком XVII в.

8) Критику Баторієвої традиції розпочав Куліш — Матеріали для історії возз'єднання Руси т. I с. 11. Інші праці: М. Грушевський — Примітки до історії козащини (Записки Н. Т. ім. Шевченка т. XXII); Jablonowski Kozaczuzna i legitymizm (Ateneum 1896 р.) і Źródła dziejowe т. XXII. Стороженко Стефанъ Баторій и дніпровскіе козаки, Київ 1804 р.; Jarosz — Legenda batoryńska (Kwartalnik hist. 1903 р.). Перегляд літератури дає Доманицький — Чи була реформа Баторія? (Науковий Збірник присвячений М. Грушевському).

козацької легенди, навіяним великою симпатією, неначе фунда-
тором козащини. Чим се толкувати? Вважати популярність Ба-
торія до козаків впливом незвичайних прикмет короля, його
лицарської вдачі і воєнного духа, як се дехто робить¹⁾ — річ
занадто ризиковна. Хочби дійсно Баторій був сонцем лицар-
скости, ледви чи його промінне дійшло би аж над Дніпро.
Казкова воєвничість Баторія Україні не дала нічим пізнати ся;
в борбі з бісурманами, котра для тодішньої української суспіль-
ности була найважнішим фактом життя, Баторій не взяв участі.
Може й леліав в душі антитурецькі пляни, але-ж ті пляни
змогли відшукати аж історики XIX і XX в. в архівах — звідки²⁾
мала звати про них козащина? Льояляні відносини короля до
Татар і Турків могли будити лиш неохоту, коли не ненависть
до короля. Воєнна сфера не могла причинити популярности Ба-
торієвому імені.

А таки Баторій лишив ся популярний. Мусіли бути якісь
інші причини; Баторієва акція мусіла проявитись не в самій
лиш військовій організації. На таку акцію вказують деякі
звістки відомі давно, хоч не просліджені як належить. Говорю
про одну фразу в давно публікованім листі козацького гетьмана
Самійла Кошки з 22 січня 1601 р.³⁾ Польське правительство
хотіло собі звербувати козаків на інфлянтський похід; Кошка
предложив козацькі умови: жадав знесення баніції наложеної
по повстаннях 1590 pp. і просив „o poprawę listow
sławnej pamięci krola Stephana około odumar-
szczyzn naszych, aby się nikomu nie dostawały krom
towarzysza i przyjaciela jakiego“⁴⁾. Один з дослідників Бато-
рієвої реформи толкував се місце так, ніби козаки жадають
знесення ординації Баторія⁴⁾; се мало бути доказом, яка
ненависна була козакам Баторієва реформа. Але така інтерпре-
тація ніяк неможлива; инший, так само давно звісний лист
Кошки виразно говорить що козаки жадають привернення
вольностей Баторія⁵⁾. Маємо отже вказівки, що Баторій
займав ся не лише військовим устроєм козащини, але робив

1) Jabłonowski Ukraina — Źródła dziejowe т. XXII с. 326;
Jarosz — Legenda batoryańska с. 614.

2) Listy Żółkiewskiego (вид. Любомірський) с. 108—110.

3) ibidem.

4) Jarosz — Legenda batoryańska с. 611, 613.

5) Listy Żółkiewskiego с. 105; лист з липня 1600 р.

якісь заходи і в інших сферах козацького життя, дав козакам якісь листи про „відумерщину“.

Знаходжу ся в щасливім положенню, що можу доповнити ці фрагментарні і неясні дані про листи Баторія, повним текстом листу короля Стефана з вольностями для козаків. Лист знайшов я підчас археографічної екскурсії в Кракові. Ось його зміст:

Stefan etc. Wszem wobec ukrainnym wojewodom, kasztelanom, starostom naszym i ich podstaroscim w panstwach naszych będącym, uprzejmym i wiernie nam miłym łaskę naszą krolewską. Uprzeimi i wiernie nam mili. Dali tę sprawę przed nami kozacy nizowi zaporowscy, iz uprzejmosci i wiernosci wasze mimo urząd i zwierzchnosc starszego ich nad nimi od nas zleconą, iurysdykcją nad nimi uzurpując, nie tylko onych imają i bez wszelakiey przyczyny do więzienia sadzając, obwiestki, kolendy i-insze podatki na nich wymyslaia, ale tez majątnosci po smierci ich, minawszy przyiacioly i krewne, zabierają i sobie przywlaszczają; co iz iest przeciwko prawu pospolitemu i praw ich naruszeniu, roskazujemy uprzejmosciom i wiernosciom waszym aby na potym nad tyni kozakami nizowemi ¹⁾, zwłaszcza, ktorzy zold nasz biorą, a w mieściech, miasteczkach i indziej mieszkaia, onych karząc i do więzienia sadzając mimo wiadomosci sterszego ich, który z ramienia naszego nad nimi iest, iurysdykcey nieprawnie w rzeczach potocznych nie uzywali, zadnych tedy podatkow, wymyslow wiecznie nie brali, opocz zeby iakie mordy i gwałty czynili, takowi mają bydz, zniowszy się z niemi, urzędownie karani. A po zmarlych majątnosci zebyscie tez nie zabierali albo komu zabierac nie dopuszczali, ale aby krewni z nich kozdego, albo komu on daruie, po smierci majątnosci ich brali, dla łaski naszej i powinności urzędow swych abyscie inaczy nie czynili. Dan w Rydze dnia dziewiętego miesiaca kwietna roku bozego MDLXXXII, krolowania naszego roku VI.

Лист переходує ся в бібліотеці Чорторійских в теках Нарушевича ч. 124 стор. 93—4; на горі дописаний заголовок: Kopia uniwersałow od kozakow zaporoskich podane (sic) z strony wolności ich im nadanych od krola Iego Mosci

¹⁾ в р.к.: nicowemi.

Stefana. Це копія з початку XIX в.; є й нотка копіста: *Ex ms. metrices regni*.

Причина, чому лист дотепер не був віднайдений, хоч знаходить ся в приступній бібліотеці і в популярних теках Нарушевича, випадкова: лист вложено замість в теку 1582 р. в иньшу теку з 1632 р. (цифру MDLXXXII через похибку взято за MDCXXXII) і тут він перележав безпечно до нинішнього дня.

Листи з вольностями Баторія мають, як я вже згадував, лиху славу — дотепер звісні були лиш фальсифікати. Являє ся конечною річею перевірити автентичність й сей знахідки. Наш лист вже на перший погляд не дає приводу до ніяких підозрінь; своєю стилізацією він зовсім подібний до иньших листів Баторія писаних на Україну¹⁾.

Дата з Риги 9 цвітня 1582 р. також не подає ніяких сумнівів; Баторій дійсно був в тім часі в Ризі: приїхав там 12 марта²⁾, а 14 цвітня ще там пробував³⁾.

Зміст листу, хоч подає передовсім нові факти, нічим не противить ся дотепер звисним подіям; фраза про „*urząd i zwierzchnosc starszego ich nad nimi od nas zleconą*“ натякає виразно на „*najwyższego sprawcę*“, даного козакам Баторієм 1578 р. в особі Михайла Вишневецького⁴⁾ і лучить сей лист з тамтою ординацією. Факт, що козаки особисто предклали Баторієви свої жалі (*dali tę sprawę przed nami kozacy nizowi zaporowscy*), знаходить анальоїї в двох иньших посольствах козаків до Баторія 1576 і 1578 р.⁵⁾.

Вкінці лист має потвердження в посторонній згадці, в цитованім письмі гетьмана Кошки⁶⁾; спадщини по кривнях, про котрі говорить лист Баторія, згадують ся у Кошки як „*відумерщини*“, тесаме згадує ся і в иньшій свіжо віднайденій листі Кошки⁷⁾. З усього виходить, що Баторієвий лист зовсім автентичний⁸⁾.

¹⁾ Пор. *Źródła dziejowe* т. XI с. 120, 121.

²⁾ *Acta historica* т. IX с. 347.

³⁾ *ibidem* с. 349.

⁴⁾ *Bibl. Krasieńskich* т. V—VI стор. 336—7.

⁵⁾ *Źródła dziejowe* т. IX ч. I с. 80 (1876 р. в незвісній справі); *ibidem* т. IX ч. I с. 216 і *Bibl. Krasieńskich* т. V—VI с. 336 (1878 р. в справі договору що до служби).

⁶⁾ *Listy Żółkiewskiego* с. 108—110.

⁷⁾ Ркп. бібл. Замойських — виїде в *Жерела* т. IX.

⁸⁾ *Жерела до історії України Русь* т. VIII с. 98.

Лист Баторія з 1582 р. се не надання вольностей козакам, лиш затвердження їх і то лиш в посередній спосіб, як інструкція для королівських урядників. Чи був післаний колинебудь універсал з такими вольностями до самих козаків, не можна певного нічого сказати. Але більш правдоподібне, що такого листу не було. Про се свідчить записка на самім листі: „Kopia uniwersalów od kozaków zaporowskich podane z strony wolności ich im nadanych od Krola Iego Mosci Stefana“; козаки подають і записують до метрики коронної як свідощтво своїх вольностей сей універсал, адресований до урядників, не якийсь инший; очевидно иншого, писаного до них самих, не мали. Іще одно питання: коли козаки подали до метрики Баторієвий лист? По всякій правдоподібности се стало ся в 1600—1601 рр.; се одинокі роки в котрих виразно цитують ся листи Баторія¹⁾, в пізнійших часах є лиш неозначені згадки про „вольности“. Сі домисли могло-б потвердити пошукування в коронній метриці під відповідними роками, бо з метрики скопійовано універсал для збірки Нарушевича.

Про значінне сього листу, здасть ся, не треба багато говорити. В історії початків козаччини він буде належати до найважніших документів, спеціально-ж на справу Баторієвої реформи він кидає зовсім нове світло, повертає досліди над сими неясними часами на инший шлях. Завдання моїх заміток буде означити місце тим нововідкритим фактам серед подій звисних дотепер; очевидно при сій нагоді треба провірити і сі відомі вже події, провірити думки про устрій і жите козаччини в часах Баторія.

II.

Полуднева Україна в середині XVI в. заховала ще багато порядків, котрі тривали у ній ще із староруських часів. Литовське правління не мало сили ввести рішучих змін на вищій культурно Русь, знов західні впливи ще не доходили тут і відносини на Україні могли укладати ся свобідно без ніякого натиску з гори, а лиш так, як формували їх місцеві умовини. Головним фактором, котрий показує тут свою силу, є більш як де лишне географічний характер краю. Цілу країну займають степи, лиш на півночі степ сходить ся з лісовим поясом; ха-

¹⁾ В згаданих місцях: Listy Żółkiewskiego с. 108—110 і в Жерелах т. VIII с. 98.

раakter дуже одностайний на цілім просторі і при тій одно-стайности з гори можна сподівати ся одностайного типу господарки. Рід і організацію сього господарства диктує сам степ: вкритий буйною рослинністю, повний звіря і риби, аж просить ся, щоби його використувати. Обильність тих природних продуктів тут така велика, що господарство може бути просто рабівничче, не потребує нічим вязати ся, ані робити яких небудь вкладів на будучність; лови, рибальство, пасічництво, годівля коней се головні роди промислів.

Такий характер має господарство не лиш в степу, але й глибоко в цілім пограничнім поясі. В Київщині стоїть хліборобство так слабо, що місцева продукція не вистає для ужитку самої місцевої людности; збіже треба привозити з Литви та Підляша¹⁾. Так само в Черкасах; тутешні міщане купують „жито і інші жавности“ в Києві²⁾.

Як з хліборобством, так само стоїть річ і з ремеслами та торгівлею промисловими виробами: міста ледви заспокоюють свої льокальні потреби. Вся людність віддасть ся лиш степовій господарці, а до інших промислів бере ся лиш о стільки, о скільки вони вяжуть ся з сею господаркою. Черкаські міщане ходять ловити звіря „по всему Дніпру“; на рибу ходять на Сулу, де й мають свої „звѣчыстыя“ (відвічні) уходи; міські пасіки є в уходах на Тямені в великім числі, бо аж трийцять. Моодинокі міщане мають ще свої уходи в різних місцях за Дніпром. Взагалі ловлять „вольніє“ всюди по ріках і на полях (степях) рибу, звіря (особливо бобри), закладають пасіки. Ся степова господарка вдоволяє потреби міста і ще багато лишає понад консумцію; надвишку возять міщане продавати — Дніпром в Київ: се головно риба і мід³⁾.

Терен до експльоатації великий; одинока річ, котрої почуває ся недостача, се лиш робочі сили, котрі-б повними пригорщами збирали се, що лежить готове, чекає лиш на властителя. Такі відносини мають великий вплив на уложення суспільних верств, радше на знівельованне їх. З причини недостачі робітника в тих малозаселених околицях не може розвинути ся велика власність; не може зродити ся кріпацтво, бо кожда одиниця, котра почуває який гнет, змінєє лиш місце і задержує

¹⁾ Любавський Областное дѣленіє 765. 769

²⁾ Україна 1907 р., т. I, стор. 81—96.

³⁾ ibidem.

волю. Хлоп тут нераз більш багатий і гордий як пан, а пани мусять шанувати підданого і жити з ним по сусідськи. Одностайність відносин не дає виробити ся навіть ріжницям між селом і містом; нема в дійсности ні міста ні села, лиш щось посередного між ними; в оборонна велика оселя, в котрій живуть побіч себе бояре і міщане і селяне; бояре не стидають займатися торгівлею, міщане свobodно посідають землю; а ті і сі однаково ходять на степові промисли.

Але країна має вплив на людність не лиш безпосередно самим географічним характером, але ще більше посередно через те, що привабляє до своїх степів чужу людність не українську, степових кочовників. Від XIII в. сидять тут Татаре; останнє звено в тім довгім ряді орд, що від непамятних часів нищать осіле житє України. Присутність їх в степу дуже стримує розвій господарки; хто йде в степи, зводить на свою голову поважну небезпеку. Щоби могли вести господарство постійно і з цілою інтензивністю, вперед треба очистити степ від чужих пришедців. Борба з Татарами являє ся побіч організації степових промислів найважнішим моментом в житю української людности. питаннем житя або смерти; вона проникає всі гадки звязує ся з усіми плянами, кермує всія ділами; вона витворює нову суспільність.

В сїм степовім житю — в ухадничих промислах і в боротьбі з Татарами — перед ведуть люде, що звуть себе козаками. Вже в звістї з кінця XV в. (1499 р.) бачимо, що козаки віддають ся рибальству¹⁾. В 1528 р. козаку так само як бояре і міщане гонять бобрів, ставлять сіти, ловлять рибу по озерах²⁾. Так само 1541 р. козаки „на рыбы и бобры въ добутки плуть“³⁾. Сі промисли уважають ся чимсь звичайним для козаків; кожної весни йдуть козаки на теплу пору року в степи; се відвічний лад: сидять там „на входѣхъ своихъ стародавнихъ для поживленя своего“⁴⁾. Се, що лишається із того, що потрібне їм самим до житя, козаки перепродують по городах так 1499 р. привозять бочками рибу до Київa і то не в однім родї, лиш в кількох: сьвіжу, сушену, солену⁵⁾. Але не можна знов думати, щоби сі козаки-промисловці не

1) Акты Зап. Россіи т. I ч. 194.

2) ibidem т. II ч. 153.

3) Акты Ю.-З. Россіи т. I ч. 105.

4) Україна т. I с. 276 (1545 р.).

5) Акты Зап. Россіи I ч. 194.

брали ся і до грабовання; як раз про тих козаків, що сидять на своїх стародавніх уходах, 1545 р. є скарга, що вони напали і пограбили московських купців¹⁾. Ухід на Тавані на низі Дніпра, се головне місце на котрім козаки нападають великих купців і послів²⁾. Напади на Тагар і степові промисли звязані з собою нерозлучно, піднирають ся взаємно. Се річ зовсім зрозуміла, господарство в степу могло аж тоді вільно розвивати ся, як з степів уступили Татаре. Ся розбійничча козаччина розширила значно українську територію на полудне, в степи. Поступи козакуючих людей в степу можна знахенито прослідити на татарських пастухах, чи инакше „польових мешканцях“, що були якби передовою сторожою Татар. На початку XVI в. вони кочують вільно по степах і то не лиш в тих, що належать офіційльно до орди, але й за польською границею. Так нпр. ще звістка 1539 р. говорить, що від Білгорода і Килії через Дністер кожного року переходять вівці до литовсько польської держави; се султанські і татарські вівці³⁾. Вони платили десятину до Очакова⁴⁾. Але українська людність ходигь походами на тих польових мешканців⁵⁾, робить їм шкоди в отарах і в 1540 р. примуше платити собі податок. „Від Дністра до Дніпра кідько є піль і пасовищ, що прилегують Білгороду, Тегині і очаківському замкови і рівно з ними лежать“ вибирає ся ніби на королівський приказ „спасне“⁶⁾. Головно нищить пастухів князь Дмитро Вишневецький; забирає нераз по 300—400 штук худоби⁷⁾. Турки протестують против сього, запевняють, що степи належать до мусулман⁸⁾. Але фактична сила української людности примуше їх уступити; годять ся на се, що пастухи платити-муть десятину і другій стороні⁹⁾. Але сі уступки не доводять до нічого: з причини наїздів з України турецьке і татарське вівчарство підупало до краю: „господарі овець, покинувши зимовища і місця придатні на пасовища, перестали бавити ся вівцями“¹⁰⁾. Так стояла річ 1563 р. — Степи не лишають ся очевидно порожні по відході попередних власнителів. Місце їх займають самі ко-

¹⁾ Україна 1907 р. т. I с. 277.

²⁾ Се місце називає ся також Руські Ворота; з початку XVII в. маємо про них інтересну приповідку: kiedy tamtędy iusz przechodzy, to kiem potraczaiąc, mówią: tuł maïemo Turków bity, tak naszymy powiadaly. Жерела т. VIII стор. 156.

³⁾ Ж-рела т. VIII, ч. 6. ⁴⁾ ibidem ч. 10. ⁵⁾ ibidem ч. 8, 9.

⁶⁾ ibidem ч. 18. ⁷⁾ ibidem ч. 19. ⁸⁾ ibidem ч. 18.

⁹⁾ ibidem ч. 24, 25, 26. ¹⁰⁾ ibidem ч. 23.

заки і свобідно використовують на свою користь. „Козаки виперли Татар із степів і самі в них мешкають“ — говорять пізнійша звістка ¹⁾).

Центрами козаччини в її початках є наддніпрянські, низові городи. Михайло Литвин, письменник середини XVI в. говорить про се так: „Київщина звісна як прибіжище народів. На Дніпрі і його притоках лежать людні міста і села, котрих мешканці з дитинства привикли до плавання, рибальства і ловів. Богато з них виходить, втікаючи з під батьківської власти, від роботи, неволі, кар, довгів і иньших прикростей або просто шукаючи корисного зарібку і ліпшого місця, і йдуть в Київщину, особливо весною. Пізнавши вигоду такого життя в низових городах, ніколи вже не вертають до своїх; скоро навчають виправи і привикають до небезпек, полюючи на медведів і зубрів“ ²⁾. Те саме говорить одна з найстарших звісток про козаччину (1499 р.); „козаки зь верху Дніпра и съ иншихъ сторонъ ходять водою на низъ до Черкасъ и далѣй“ ³⁾. В тих полудневих городах знаходять козаки захист і приміщення, тут їх все найбільше число і тут найдокладнійше виступає їх склад і організація.

В Черкасах в половині XVI в. є кілька груп козаків. Перша — козаки, що зовсім не відходять „у козацтво на поляни рекою у низъ“, лиш служать в наймах міщанам і боярам; се найбіднійша кляса козаків, їх не потягають до ніяких податків для города. Другі, — „котрі в Черкасах домів не мають“, але заможніші, коли можуть платити старості „колядки“ по 6 золотих; приватним людям не служать, за те город потягає їх до робіт: мають косити два дні сіно. Видно не дуже ходять на промисли, коли можуть робити літні роботи в місті. Мабуть се вони також волочать старості озера. Третя група ходить в козацтво. Сі козаки не роблять робіт, лиш коли „з землі поприятельскої здобувши ся приходять, з добытку того старосте одно што лепшее“ мають давати. Звуть їх прихожими козаками; являють ся в місті в ріжнім числі (в зимі 1552 було їх коло 250); між ними є очевидно багато прихожих і з чужих міст, з городів на верхнім Дніпрі. Ті групи ріжнять ся від себе значно, але видно у них одно спільне: не мають власних домів, є неосілі. Але безперечно є і такі козаки, що мають

¹⁾ Жерела т. VIII стор. 173 (1616 р.).

²⁾ Мельникъ — Мемуары о Южной Руси т. I.

³⁾ Акты З. Россіи т. I ч. 194.

свої доми; але урядові люстрації причисляють їх до „осілих бояр і міщан“, — і тільки незручна стилізація зраджує правдивий стан річей¹⁾.

Взагалі в Черкасах під імя козака підходять ще в середині XVI в. усякі суспільні класи, починаючи від наймитів, кінчаючи осілими боярами. Хоч козацький тип виступає тут вже досить виразно, то ще він не зовсім здекларований. Козаки се, як видно, міщане; від загалу міщане відрізняюмь ся тим, що більшість їх не осіла постійно в місті, не має своїх домів. Друга річ, що характеризує козаків, се їх часті походи в степ; хоч і загал міщанства робить се, то козаки ведуть промисл більш інтензивно. Є очевидно виймки: декотрі козаки мають свої доми, декотрі не ходять зовсім в степи. Все таки чоловік „легкий“, неосілий, котрий сон а того кидає ся на степові „промисли“ — найбільше зближений до типу тодішнього козака. Лиш в такий спосіб можна означити різницю між козаками і рештою міщанства.

Сей козацький тип пізнійше доповняє ся новими прикметами, кристалізує ся — навіть змінє ся.

Видно се, як піти далі на північ від степів, у Канів. Тут так само як в Черкасах декотрі козаки відходять в козацтво, декотрі ні; з тих, що лишають ся в місті, одні служать боярам і міщанам, інші не служать, але платять колядку і косять сіно на город. Є і прихожі козаки в ріжнім числі в ріжних роках. Чи є тут козаки осілі на домах, на се вже й натяків не маємо. Натомість стрічаємо тут иншу звістку: „Переказа уходомъ онимъ сиверскимъ тыхъ часовъ дается не только отъ Татаръ, але большъ отъ своихъ козаковъ, которые уставичне тамъ живутъ на мясе, на рыбе, на меду, з пасекъ, зъ свепетовъ и сытять тамъ себе медъ яко дома“²⁾. Козаки на

¹⁾ „Козаки, которые домовъ тамъ въ Черкасахъ не мають...“ (Архивъ Ю. З. Р. ч. VII т. I с. 82): виходило-б, що в теж козаки, котрі мають доми в Черкасах. Виразнійше в другім місці (с. 89): „Козаки. Окромъ осілихъ бояръ и мещанъ бывають у нихъ прихожи козаки...“ Є вражіння якби люстрація ділила козаків на двоє: 1) осілі, 2) прихожі. Відчув се й Яблоновский (Źródła dziejowe т. XXII стор. 415), що так переповдає слова люстрації: „Oprócz osiadłych bojar i mieszczan (kozakujących również), bywają w Czerkasach przychoży kozacy“.

²⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I стор. 103 — люстрація 1552 р. Замітити треба, що слова люстрації, се вислів переконань не самих люстраторів, лиш місцевих „старих людей“, котрих вони питали о гадку.

перекір більшости міщан взяли міські уходи в свою виключну власність, не допускають тамтих до участі. І се роблять не якісь чужі козаки, лиш свої, канівські. В Каневі як бачимо є два табори: міщане і козаки. Козаки, не йдуть вже в згоді з загалом, виступають як опозиція, показують свої окремі інтереси, ведуть свою політику.

III.

Як прийшло до сього роздору? Щоби се зрозуміти, треба вернути ся трохи назад в історію наддніпрянських городів. Сі городи завдяки своєму положенню на краю колонізації заховали багато незалежности, ридили ся своїми правами, а для центрального правительства не мали майже ніяких обовязків. В Черкасах нпр. ще в перших десятиліттях XVI в. міщане давали на город лиш частину здобичи з Татар, а на Різдво „пять або шесть парсунъ собравши ся одну куніцу шерстю старосте наипвали“¹⁾ се була вся данина. Роботу на город робили не міщане лиш „особныи сеочники“: дрова і воду постачали села Мошни і Домонтово²⁾. Правительство більше не вимагало, тримало ся принципу „не рухати старини, не вводити новини“.

Але сі іділічно-патріярхальні відносини мусіли колись скінчити ся. „Старину рухати“ почав Остафій Дашкевич, що був черкаським і канівським старостою більше тридцяти літ в першій пол. XVI в. Заховав ся реєстр тих „новин“, котрі пробував завести Дашкевич в Черкасах³⁾. Передовсім він підніс ті податки, які були дотепер: жадав, щоби на Різдво кождий (не як перед тим дехто лиш) давав куніцу, лисицю або 12 гр. готівкою. Здобичу з Татар забрав всю на город; так само брав половину здобичи з ловів на звіря чи рибу. Не попускав і перевізникам на Дніпрі, казав платити по золотому від перевезеного човна. Позаводив і нечувані дотепер роботи: „кожного дня“ дрова возити, сіно косити, неводи ставити. Казав давати підводи під посли і гонців. Що більше — по померших він конфіскує майно на город; міщан то не пускає вечером до міста, то знов не дає їздити до Києва. Чисті кріпосні порядки! Староста хоче зовсім зруйнувати місто; відбирає місту всі уходи, виймає з під

¹⁾ Україна 1907 т. I, с. 277.

²⁾ *ibidem*.

³⁾ Україна 1907 т. I с. 278.

міського присуду цілі родини. Дашкевичу повелося перевести новий лад — але на коротко. За його життя стероризоване міщанство не вдважалося противитися йому; але по смерті старости зараз прийшла реакція. Як пристойть статочним міщанам, боротьба починаєся легальною дорогою: „війг і всі міщане“ посилають депутацію до великого князя, жалувати ся на великі кривди, що діють ся „міщанам, козакам і наймитам“. Великий князь признав рацію міщанам і приказав зробити їм справедливість¹⁾. Але новий староста Василь Тишкевич не виконав приказу, не хотів знести надужить. Тоді черкаські міщане хапають за оружжя і 1542 р. проганяють Тишкевича з міста. На поміч старості приходить відділ війська з Києва. Черкаські боронять ся, але мусять уступити. Така сама боротьба як в Черкасах йшла і в Каневі, хоч ближших подробиць про неї не маємо: знаємо лиш, що Канівці побили військо, що йшло против Черкашан.

Боротьба зі старостами не вдала ся містам; тягарі, що були причиною незгоди, лишили ся далі: в люстрації 1552 р. вони фігурують вже урядово як повинности міщан²⁾. І більшість міщан не протестувала вже далі против утисків, приняла нові порядки, поволи привикала до них, піддала ся старостам. Але були й такі, що не хотіли погодити ся з новим ладом. Одні з них емігрують, „розходять ся проч з тої України“³⁾; куди йдуть, ближше не знаємо, мабуть над Дон та в московські держави⁴⁾. Але інші не вступають ся з міст; хочуть удержати город при його давніх правах, виступають і против старостів, що ломлять старину і против загалу міщанства, котре малодушно уступає із свого становища. В самих містах боротьба була неможлива по погромах; новдоволені міщане переносять її в степ в міські посеїлости, уходи. Один факт з сеї боротьби се власне спір о сіверські уходи в Каневі. Уходи були найважливішим жерелом міських доходів і за них ішла завзята боротьба між міщанством і старостами; старости побідили і де

¹⁾ Україна 1907 р., т. I с. 279.

²⁾ Архивъ Ю. З. Россіи т. VII ч. I стор. 81—89.

³⁾ Пор. слова королівського листу — *ibidem*.

⁴⁾ Була традиція, що Черкаськ над Доном zaloжили емігранти з Черкас але число тих емігрантів — аж 5000! — і дата 1570 р. не дуже промовляють за правдоподібністю сих звісток; справа ближше не просліджена, див. Бровевскій Історія донскаго войска I с. 57.

іше взяли уходи в свої руки¹⁾. Але здійснити своїх претензій не могли, бо частина міщан не хоче пустити уходів з своїх рук. Сі міщане сидять на них „установичне“, використовують їх на свою користь, якби не було над ними ніякої власті. Вони беруть на свою виключну власність імя козаків; таким способом козак відтепер се не лиш степовий промисловець, с. є ухोдиник і вояк, але при тім чоловік, що стоїть в опозиції до правління. Козаччина бере в себе й більш „статочні“ елементи, що передтим сторонили від неї, і рівночасно підіймає боротьбу за вольности, борбу, котрій загал міщанства спроневірив ся стає головним заступником городських інтересів. Сі свовольні міщане, козаки, не тільки негують авторитет старої громади, але намагають ся творити й свою нову організацію. Сліди якоїсь організації між козаками стрічаємо від самого початку; хоч звичайно міщане ходили на Татар під проводом старостів або інших панів, то часом ходили в похід на власну руку, під власними старшими. Першу таку звістку маємо з 1489 р.: люде київського воеводи Юрія Пацевича граблять московських купців на Тавані, а „въ головахъ“ стоять Богдан, Годубець і Васько Жила — очевидно посполиті люде²⁾. В 1527 р. граблять Татар козаки Солтанець, Вороча і Масло „съ товариши своими“³⁾. Повнійші звістки є з 1545 р. Робить ся похід на Очаків і в нїм беруть участь люде з Черкас, Київ, Переяслава, Браслава і „богатых інших замків, що стоять над границею“. На чолі походу стають Яцько і Мануйло з Переяслава та Карпо і Андрушко з Черкас; інтересне, що на першім місци в жерелах згадують сї міщане, ріжні панове хоч і брали участь в поході, прилучили ся пізнійше⁴⁾. Бачимо далі, що сї свовольні люде лучать ся не до одного тільки походу, мають постійну організацію; в поході сьогож року виступають „въ головах старшие козаки“ ті самі міщане Карпо, Андруша, Яцько Білоус, одинокий новий є Лезун⁵⁾. Відразу можна замітити, що всі ті козацькі організації вяжуть ся з містами; беруть в них участь міщане-козаки, старшими є міщане, місце зборів війська є під містом, як в поході 1545 р. „в поли“

1) Архивъ Ю.-З. Россіи т. VII т. I ст. 103.

2) Сборникъ истор. общества т. 35 с. 23, 26, 43.

3) Акты З. Россіи II ч. 150.

4) Жерела ч. 13; те саме у Барвінського — Набіг козаків на Очаків 1545 р. (Записки Наук. Тов. ім. Шевч. т. 12).

5) Україна 1907 р. т. I с. 275.

(в степу) під Черкасами. Часто сі відділи стоять в звязи з місцевим правлінням, з старостами чи воеводою і обов'язані складати частину здобичи на городи.

Побіч такої військової організації до походів були ще організації господарські. Кождої весни йдуть козаки в степ на промисли в великім числі; ділять ся на „ватаги“ ¹⁾ більші і менші; кожда ватага обіймає якийсь ухід і використовує його, значить ся, ловить звіря і рибу, закладає пасіки і т. н., а потім вернувши ся до міста, дає старості якусь частину риби, шкір і н. Як бачимо, й сі організації зв'язані з містом. Так було в перших десятиліттях XVI в.; по кождім „козакованню“, яке-б воно не було, козаки вертали до міста.

Але потім відносини змінили ся. Урядники на приказ центрального правительства почали бути більш гострі для козаків, стали обмежати козацьку свободу. Побут в місті починає бути небезпечний. Так 1540 р. козаки не сьміють йти „до замків і де инше в панство наше“, бо декотрі з них провинили ся, були оскаржені о зраду ²⁾. Так само 1561 р. козаки просять аж залізного листу, щоби могли вернути ся з низу; вони руйнували Очаків і не почувають ся безпечними від урядників ³⁾. А що мав робити чоловік, котрий здобув собі таку славу, що під ніяким услівем не міг вернути ся до міста? Старости зачинають таксамо для своєї користи класти перешкоди ухадничій господарці; давнійше нпр. брали від ватаги всього 30 риб, тепер кожду третю рибу, давнійше одного бобра, тепер більше; і ще підпирають чужих людей против місцевих. До сього долучили ся ще инші утиски, яких допускали ся старости, і все те мусіло відтягнути козаків від города а звернути в степ, де й так була точка тяжкості всього козацького життя.

Козаки зачинають заводити власну організацію. Завести її не було так трудно. Ціле літо козаки по уходах були дійсно незалежні від старостинських і міських властей; рядили ся самі, як хотіли. Тепер ходить о се, аби і на зиму лишити ся по уходах, там не могла досягнути нікого рука правительства. Мабуть так урядили ся вже канівські козаки на сіверських уходах; на таку гадку наводить фраза, що вони живуть в тих уходах „уставичьне“ — се може значити цілий рік; потверджує се

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи т. VII ч. I с. 85.

²⁾ Акты Ю.-З. Россіи II ч. 119.

³⁾ ibidem ч. 143.

звістка, що козаки „ситають тамъ себе медъ яко дома“: дійсно треба бути добре загосподарованим і твердо сидіти на місци, щоби брати ся до такої зложеної роботи; виробляти мід до ния се дуже цінне право, котрого всі міста берегли зависно. Значить ся козаки на сіверських уходах вже зірвали зносини з Каневом, утворили независиму кольонію. Але такій кольонії трудно було самій одній удержати ся. В трийцять літ пізнійше маємо докази, що такі козацькі осади вяжуть ся в певного рода союз.

Як зорганізувала ся козаччина в степах, про се маємо найдокладнійші звістки в оповіданню про подорож Самуїла Зборовського на Запороже к. 1582 р.¹⁾; при помочи иньших ще звісток можемо досить докладно прослідити єї відносини. Зборовський, йдучи на запороже, стрічає на ріці Самарі 200 козаків річних (rzecznych), котрі лиш звіря і рибу ловлять иньшим на поживу“; в другім місци сказано про тих козаків так: „вони там безнастанно між ріками мешкають, маючи користь із звіря, як з рисів та з иньшого, а що до поживи належить, відсилають другим“²⁾.

На перший погляд знати вже, що маємо тут до діла з козаками-уходниками; але як змінили ся відносини в порівнанню з серединою XVI в. Самарські уходи по люстрації 1552 р. належали до Черкас; колись орудували ними міщане, але потім відібрали їх старости і стали винаймати на свою користь³⁾. Тепер в 1580 рр. вже не видно тут старостинської власти; козаки сидять на уходах „безнастанно“, значить ся не вертають до міст на зиму. Все, що здобудуть і що „до поживи належить“ відсилають иньшим козакам, а не до міста. Хто лиш ті „инші“ козаки? На се маємо посередню відповідь. Зборовський, хоч входить в переговори з козаками на Самарі, то не вважає їх якоюсь значнійшою силою; метою його дороги є острів Томаківка; там мешкають „лицарські“ козаки, котрі ведуть перед на цілім Запорожі.

Сі козаки також займають ся промислами; так мешкають „над великим і рибним озером“, певно тому, щоби ловити рибу;

¹⁾ Paprocki Herby rycerstwa (ed. Turowski) с. 156—166; про дату див. ближе у Стороженка — Стефанъ Баторій и дѣйпроескіе козаки, в додатку.

²⁾ Paprocki Herby с. 157.

³⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I стор. 84.

далі є в них і инший промисел: чумацтво. Коли Зборовский вже зачав старшувати над козаками, оповідає ся, що „післав сто чоловіка на море по сіль, бо там, як рік сухий, сіль осідає на островах біла як лід“. Зборовский робив се очевидно не з власної ініціативи, а лиш для того, що так водило ся здавна між козаками. Але ці козаки з Томаківки не займають ся промислами так інтензивно, як нпр. тамті на Самарі; головне їх діло се війна з Татарами: від сього оповідання зве їх „лицарськими“, коли тимчасом козаки на Самарі звуть ся „водними“ або „річними“. Бачимо отже, що між козаками на Низі є певні ріжницї, певний поділ праці: одні більше воюють, другі більше сидять на уходах. А все таки між обома групами є якась звязь. В літі що правда козаки розходять ся по цілім Дніпрі і всіх його притоках чи „річках“ і тоді зносини між ними певно слабнуть; але в зимі, сі з козаків, що не вертають до міст, мусять сходити в одно місце; їх ще не так дуже багато і при небезпечнім житю в степах треба тримати ся разом. Місце де козаки лишають ся на зиму, се в часах Баторія Томаківка¹⁾. Але сей остров є zarazом літнім осідком „лицарських“ козаків; щоби инші козаки мали право лишати ся на нїм в зимі, користати з його укріплень і т. и., мусять в літі вже причинити ся в який спосіб до забезпечення зимового житя. Й для того то „водні“ козаки відсилають все, „що до поживи належить“, иншим козакам, на Сїч.

Так можна ствердити якусь економічну організацію між козаками; досить виразно виступає якась залежність менших козацьких осель від головного центра, Сїчи. Побіч такої організації на господарським тлі можна-б припускати істнування військової звязи між козаками. Се зовсім правдоподібна річ, що до більших походів на Татар вся козащина ставала солідарно в одну організацію. Але щоби така організація була в тих часах трівка, щоби всі козаки були під одною верховною командою — сього ще не бачимо. Оповідання про подорож Збо-

¹⁾ Bielski Kronika стор. 1359: „Jest i trzeci takowy (ostrow), który zowią Tomakówką, na którym najwięcej nizowi kozacy mieszkują, jakoż im stoi za namocniejszy zamek...“; до сього острова відносять й ці слова: „a na zimę do miast blizkich się rozchodzą, jako do Kijowa, Czerkas i innych, łódki swe na ostrowie na bezpiecznem miejscu na Nieprze gdzie pochowawszy i kilkaset tam człowieka zostawiwszy na korzeniu, jako oni mówią, przy strzelbie, jakoz mają i działka swe...“ (с. 1358).

ровеского розказує про козаків на Самарі, що „вони вже там мали старшого, що їм приказував“. Хоч сі козаки стояли в якійсь звязи з козаками на Томаківці, то не видно, щоби їх старший був в якій залежності від центра козаччини; противно самарські козаки на свою руку входять в уклади зі Зборовським: „всі йому ударили чолом і обіцяли послух“¹⁾. Правдоподібно і інші козацькі групи також не були в ніякій трівкій залежності від головної Січи, хоч й стояли в господарським союзі з нею. Військова централізація являла ся лиш в час війни, коли треба було здинити всі сили против ворога; в мирний час звязь з головною громадою ставала слабша, поодинокі козацькі групи починали рядити ся самі; спільности було стільки, що на Томаківці складали ся харчі на зиму. Аж знов нова небезпека або новий похід лучив в одно розбиті сили.

Та хоч Січ на Томаківці не стала ще вповні центром козаччини, то вже була найзначнішою козацькою оселою на Запорозжі. Оселя на Томаківці се такий сам ухід як всі інші: місце, на котрім ловить ся риба і звір. Як й на інших уходах, є й тут козацькі „мешкання“²⁾; се звичайні шатра з дерева, вкриті тростиною³⁾. Але Томаківка се також козацька твердиня: переховує ся там своя артилерія, „бо й гармати свої мають, котрих набрали на турецьких замках і відняли Татарам“⁴⁾. Частина козаків лишає ся тут, як сказано, „на курені“ і в зимі, через се жите проявляє ся тут навіть тоді, як всюди инше все завмирає. Але особливо великий рух видно в літі: коли на таким великим уході як самарський є всього 200 людей, то на Томаківці козаків є в десятеро більше: за Зборовського було їх півтретя тисячі⁵⁾.

На Томаківці вперше бачимо козацьке жите в повнім розвитку; постійний побут більшого числа козаків на однім місци, здалека від впливів городів і їх нового життя, дає розвивати свободно свєрідному побутуви і організації.

Органом громади є збір всіх козаків — рада. Як сей збір звав ся в тих часах, певно не знаємо; декотрі мисльменники звуть його „колом“⁶⁾; се назва анальоґічна до терміну „круг“,

¹⁾ Paprocki Herby стор. 157.

²⁾ Зборовський йде на Томаківку, „na miejsce to, kędy mieszkania swe mieli“. — Paprocki Herby c. 158.

³⁾ Przegląd polski 1906 II c. 24.

⁴⁾ Bielski Kronika c. 1358.

⁵⁾ Paprocki Herby c. 166.

⁶⁾ ibidem c. 158.

що уживався між донським козацтвом — тільки звучить щось не по українськи. На раді кождий козак має право бути присутній; що більше навіть має обов'язок, неохотних до сього примушають силою брати участь в зборах. Функції ради при її великім принципіальнім значінню невеликі: вибір старшини, справи війни, мира і союзів, часом суд над старшиною. Приклади зборів ради маємо в оповіданні про Зборовського. Коли Зборовський приїхав на Томаківку, зібрані козаки зараз серед окликів і стріляння признали його своїм гетьманом; оден пізнійший письменник дуже відповідно зве сей рід виборів вибором через аклямацію¹⁾. Не знати лиш чи в тих часах був вже обичай обкидати вибраного шапками; також не відомо, чи виробився вже той „добрий тон“, котрий наказував кандидатави як найдовше боронити ся перед почестями. Зате бачимо инший рід церемоніялу: зібране „лицарське коло“ віддає нововибраному „гетьманську булаву“ — „оруже (broń) перших гетьманів місця того, котрі нам щасливо з доброю славою панували“²⁾; ся булава се була просто палиця з трости³⁾. Як Зборовський хотів йти в похід на Крим при помочи деяких Татар, мусів також скликати раду; рада була бурлива: „зараз розірвали ся, одні хотіли з ним їхати, другі не дали про се й говорити, кажучи, що се (Татаре) зрадливі собаки, не додержать слова, погибнеш і нас погубиш...“ На тій самій раді бачимо також заімпровізований суд над гетьманом; більшість противна походу, хотіла Зборовського покарати смертю: „підперезавши міцно, насипати піску за пазуху і кинути в воду“; ледви зміг вратувати ся. Взагалі на раді громада любила показувати в найбільш драстичний спосіб свою волю; але лиш на раді — поза тим панувала сувора карність, треба було безусловно повинувати ся приказам старшини.

Яка була тоді старшина у козаків і по якій схемі була зорганізована козащина, не знаємо докладнійше, хоч і маємо деякі звістки. Так звертає увагу передовсім відділ, котрий післав Зборовський за соєю над море: се був відділ „100 чоловіка“; така кругла цифра робить можливим здогад, що козащина не ділила ся вже на ватаги ріжної величини, лиш на від-

1) Sobieski Commentariorum Chotinensis belli libri tres ed. 1646-стор. 104.

2) Paprocki Herby c. 158.

3) baculus ex arundine confectus — Sobieski Commentarii l. c.

діли о числі означенім докладно. Але на жаль не можна вповні вірити оповіданню в тій подробиці; до того не маємо в ній поданого, чи був який старший над тим відділом і як він звався. Бельський в своїй історії згадує у козаків „сотників“ і „батаманів“¹⁾. Сотники, як сама назва показує, се старші над сотнею козаків; тих сто людей, що йшли по сіль, можемо вважати тською сотнею. Що до „батаманів“ се очевидно ті самі атамани, котрих бачимо, як старших над десятками в відділі, котрий взяв на службу Баторій²⁾. Чи були в часах Баторія які більші відділи як десятки і сотні, сього не можна ствердити на певно; навіть ще 1593 р. підчас рухів Косинського, найвищими старшими є лиш сотники і атамани³⁾. Аж 1594 р. цісарський посол Ласота згадує на Запорозжі асаулів і полковників⁴⁾; полковники були старшими над 500 людей, асаули, як видно з пізнійшої практики⁵⁾ — старші над 250 козаками. В часах Баторія ані асаулів ані полковників, ще не бачимо; сі уряди повстали очевидно аж тоді, як козащина ціла сцентралізувала ся в одну громаду.

Що до верховної власти в кожній громаді — справа не зовсім ясна: видно ще вагання, чи на чолі громади має стояти якась колегія старшини, чи лиш оден чоловік. Як ми бачили вперед навіть в воєнні походи козаки не йшли під одним старшим, лиш „въ головах“ мали кількох „старших козаків“⁶⁾. Так само було і на Січи, в громадах, що сиділи тут постійно. Так Зборовський на Томаківці не знаходить якогось одного старшого, лиш старшину в більшім числі; оден із тих старших говорить до гостя промову⁷⁾. Подібно й Баторій адресує декотрі листи до „молойців запорозьких і їх старших“⁸⁾, а не до одного старшого. Але в універсалі, котрим козаки приймають ся на службу, виразно згадує ся між козаками „гетьман“ побіч „инших справників“⁹⁾. В громаді на Самарі верховну

¹⁾ Bielski Kronika стор. 1361.

²⁾ Źródła dziejowe т. XX с. 154—164.

³⁾ Пор. капітуляційний лист Косинського під Пяткою: „Я Крыштофъ Косинскій, мы, сотники, атаманы и все рццество“ (Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I с. 53).

⁴⁾ Ласота Путевыя записки ed. Брун стор. 36, 47.

⁵⁾ Górski Historya piechoty с. 243.

⁶⁾ Україна 1907 р. т. I с. 275. ⁷⁾ Paprocki Herby с. 158.

⁸⁾ Bibl. Krasin'skich ч. V—VI стор. 131, 396.

⁹⁾ Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 436.

власть має оден старший. Така власть одного чоловіка з часом відсуває на другий плян колегію старшини.

Власть старшого очевидно більша або менша, відповідно до сього, чи громада велика чи мала. Старший на Самарі мав під собою всього 200 людей; старший з Томаківки мав їх кілька тисяч. Як звав ся уряд старшого в тих часах не знаємо на певно: чи просто „старший“ або голова чи атаман чи гетьман; ще й в XVII в. сї назви міняли ся з собою. Гетьманська власть, особливо в часї походів, була дуже сувора; як видно хочби з пізнійших часів, старший мав право навіть карати смертю непослушних. Коли вірити оповіданню Папроцького, власть старшого була осіяна навіть якби якоюсь авреолею; гетьман Томаківки уживав відзнаки, з котрою звязана повна неясна історична традиція: се та палиця „оруже перших гетьманів місця того“. Але одиниця, що обіймала сей уряд, була знов строго відповідальна перед громадою: за найменший промах старшого судили і карали смертю; така судьба мало не стрінула Зборовського.

Хоч козаччина не злучила ся ще ціла в одну організацію, то вже має в своїм житю стільки окремого і своєрідного, що можна вважати її новою суспільністю. В козацькім побуті дещо пригадує житя давньої України — як рада і взагалі широкі права громади, що так дуже нагадують старий вічевий устрій (хоч аналогії можуть бути випадкові); дещо перенято із нових порядків на Україні, як нпр. саме ім'я гетьмана; є також й татарські впливи в тім всьім, що вяже ся з технікою степового житя — табір, кіш і ин. Але всі ті позички, взяті із різних боків, зливають ся в козаччині в одну цілість, роблять вражіння чогось зовсім самостійного. Поза тим жите на Запорозжі розвиває ся саме, шукає собі нових доріг, у всіх напрямках, стає чимраз більш різнорodne. Січ зовсім не є такою дикою і суворою фортецею, якби можна думати, ніби її мешканці займають ся лиш війною; тут розцвітає в цілій повні оригінальне товариське жите, розвиває ся інтересний побут. З оповідання про Зборовського довідуємо ся про такі інтимні річи, що „молодці“¹⁾ вміють знаменито бавити ся: „з великої радости невимовні штуки показували, сьпівали пісні, стріляли, на кобзах грали et alia..“²⁾ З тогож жерела знаємо, що між

¹⁾ Термін „молодці“ стрічаємо в листах Баторія з 1578 і 1579 р. Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 131, 396.

²⁾ Paprocki — Herby с. 161.

козаками була звісна стара жовнірська штука чарувати стрільбу: оден козак „вмів кожду стрільбу замовити, що йому не могла шкодити, ані сьому війську, в котрім був“¹⁾; про таке саме згадує Бельський²⁾. Особливо цікаві козацькі обичаї при різних важнійших справах як вибір гетьмана, суд; вже було згадане вручення булави, далі кара смерти через утоплене (те саме водило ся між Донцями). Можна бачити на Запорозжі також початки козацьких традицій — про „гетьманів місця сього“; також в пісні знаходять свої відзвуки всі важнійші події як й особи, що вели перед в війні з Татарами: гетьман Богданко, Байда-Вишневецький, Зборовський. З усього видно, які тверді основи починає прибирати нова козацька суспільність.

А що найбільш важне, в тих часах стрічасмо вже вказівки, що козаччина не лиш живе окремим житєм, але й сама зазначає свою окремішність. Се стверджують деякі факти козацької політики, передовсім свобода, з якою входять козаки в союзи з сусідніми державами. Найдокладнійше звісні відносини до Волщини. В 1570 рр. починають ся козацькі походи в Волощину з ріжними претендентами на волоський стіл. Перший такий похід відбув ся 1579 р. Господар Івоня „знаючи про козаків, що вони є люде собі вольні і мужі між ними добрі, післав до них просячи, щоби прибули йому до сеї потреби против Турків, обіцюючи платити їм так, як самі схочуть. Вони радо зробили се і зібравши ся в дванацять соток не питаючи ся короля, ані не розуміючи сього, щоби се було против нього, виїхали до війська“. Проводив в тій експедиції Свєрчовський³⁾. В слідуючих роках походи трапляють ся чимраз частійше. В 1577 р. йде в Молдавію гетьман Шах з претендентом Підковою; того самого року підпирають козаки й другого претендента Олександра. В 1578 р. було аж три походи: оден з господаром Петром, другий козака Лукяна, третий з Константином Лакустою. В 1579 р. козаки знов ведуть Лакусту на молдавський стіл. Польському правительству сі походи були дуже не на руку, бо звичайно приводили скарги і погрози Татар та Турків. Звичайно против козаків посилено ся військо і козацькі протегівані навіть клали голови під меч ката, як нпр. Підкова.

Ще більш небезпечною проявляє ся козацька політика в зносинах з Москвою, з котрою Польща стояла все в напру-

¹⁾ Paprocki Herby с. 163.

²⁾ Bielski Kronika с. 1439.

³⁾ Bielski Kronika с. 1346.

жених відносинах. Вже 1527 р. татарський хан звертає увагу польського правительства на небезпеку козацької зради: „Черкаскіи и каневскіи пускають казаковъ съ казаками непріятеля твоего и моего путивльскими по Днѣпру, подъ улусы наши и штоколвекъ въ нашомъ панствѣ увѣдають, яко о войскахъ, тогда напередъ дають вѣдати до Москви“¹⁾. Прості козаки, що мешкають по городах В. Князівства стоять на московській службі! В 1540 рр., як я вже згадував, якась частина козаків як „зрадцы“ переходять до Москви²⁾. Найбільш драстичний факт порозуміння козаків з московським правительством стрічаємо на самім вступі пановання Баторія в Польщі 1576 р. Московська реляція оповідає про се так: „Московский цар прислав на Днѣпро до головы кн. Богдана Ружинського і до всіх козаків Дніпрових з великим своїм жалованнем і переказав їм: коли вам треба до помочи козаків, я вам пришлю їх, скільки вам потреба, і салітру пришлю і запас усякий, а ви повинні йти весною конечно на кримські улуси і на Козлів. Голова і козаки взяли ся государю кріпко служити і дуже втішили ся государською милістю“. Може бути, що оповідання трошки підмальоване, але без сумніву, таке посольство було до козаків; а що козаки відважили ся його прийняти і показували явну прихильність до царя — се свідчить, які широкі простори обхажувала козацька свобода.

З часом мусіла прийти і ясна свідомість сеї свободи, а за нею і проклямація політичної окремішности козащини, незалежности від Польщі, з котрою хоч *de iure* була козащина звязана. В 1580 рр. ще не бачимо такої певности і ясности в козацьких поглядах; є ще багато вагання, неконсеквенції; але маємо і вказівки, котрі показують, що наближають ся важні зміни в козацькій життю. Знов неоцінені звістки подає тут оповідання про Зборовського. Як Зборовський приїхав на Томаківку, козаки вибрали його гетьманом і при віддаванню булави оден із козацьких старших говорив до нього промову; в сій промові він згадує облесно про „милу вітчину“ — Польщу. Зборовський очевидно повірив словам і вважав козаків добрими патріотами. Але пізнійше прийшло ся йому змінити погляд, козаки „не дбають на короля пана свого ані на вітчину, в котрій породили ся, тільки всю надію

¹⁾ Акты Зап. Россіи т. III с. 150.

²⁾ Акты Ю. З. Россіи т. II ч. 119.

покладають на сїм місци, де живуть, а так якби сказали тою звисною приповідкою: *Póki żyta, róty byta*¹⁾. Сю фактичну незалежність козаччини завважало навіть правительство: вже 1545 р. констатує король, що козаки „ні від кого незалежні“ (*nulli imperio subsunt*)²⁾. Такими-ж словами говорить про козаків й Стефан Баторій 1577 р.: „*nullo imperio cuiusquam teneri*“³⁾.

IV.

Що козаки не проклямували явно своєї незалежності, на се була своя причина: Запороже не могло ще істнувати само для себе, за багато ниток лучило степову людність з жителем решти України. І так хоч Запорожці могли здобути собі самі поживу в степу, то знарядів до своїх промислів, самі витворити собі не могли: передовсім такі річі як порох, олово все брали із міст⁴⁾. Але й деякі харчі як муку, можна було дістати лиш із хліборобських країн. З другого боку всі свої продукти могли козаки продавати лиш в городах; инакше в степу вона марнували ся без користі. Наддніпрянські міста були одинокими центрами, що могли витворити і удержувати торгівлю між козаками; торгівля з Татарами, котрої огнищем було урочище Карайтебен, „котре є *forum* або ринок, де Татаре з козаками всякі торги свої мають“⁵⁾, очевидно була невелика і не вистарчала для Запорожа; головним місцем збуту і закупна для козаків були міста. Далі хоч Запороже мало свої оселі, котрі давали захист і на зиму, то все таки на Січи лишали ся тільки сі, що ніяк не могли жити в місті; велика більшість козаків вертає в зимі до городів і городи ~~а не Запороже вважає місцем свого постійного побуту~~. Навіть козацька старшина зимує помістах, як зимою 1577—8 р. жили старші козаків Шах і Арковський, оден в Немирові, другий в Київі⁶⁾.

¹⁾ Paprocki Herby с. 158, 162.

²⁾ Е. Барвінський Набіг козаків на Очаків (Записки Н. Т. ім. Шевченка т. 18) стор. 8.

³⁾ Iorga — Acte si fragmente cu privire la istoria romanilor I с. 5 (інструкція послу Тарановському).

⁴⁾ Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 33; Scriptores rerum polon. т. XVIII стор. 240.

⁵⁾ Paprocki Herby стор. 159.

⁶⁾ Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 33.

Козаки, що вертали до міст, з початку ще не мали сили противити ся новим порядкам. Мабуть платили всі податки і частини із здобичи, так як сього вимагали старости; а коли не хотіли платити і переходили в опозицію, то не вживали в боротьбі ніяких гострійших способів і принайменше формально признавали місцеве правління. Пізнійше змінюють ся відносини. На Запорозжі розвиває ся в цілій повні нове козацьке жите, що має свої власні ідеали і формує ся по своїм власним нормам. Невдоволені елементи по містах можуть зачати тепер більш рішучу боротьбу: в Січч знаходять передовеім ясний взорець, на який спосіб реорганізувати міське жите, далі можуть надіятися звідтам реальної помочи в своїх стремліннях. Одно й друге підпомагає знаменито змагання міської козаччини. По містах творять ся козацькі громади. На жаль, як в богатях інших подіях тих часів, таксамо й тут, подробиць сього визначного руху не знаємо докладнійше. Не знаємо ані коли почали ся організувати ці громади, ані на який спосіб вони організували ся. Певна річ лиш се, що такі організації були по містах ще перед Баторієм. Згадки про них маємо в двох королівських листах: оден (без дати) адресує ся до черкаського намісника, а коли-б його не було в місті, „нио его намѣстнику черкаскому и отаману и войту и всимъ мѣщаномъ черкаскимъ“¹⁾; другий з 1560 р. в такий самий спосіб віддає ся „подстаростимъ его черкаскому и каневскому и тежъ бояронъ, мѣщаномъ, козакомъ и всимъ подданымъ нашимъ тамошнимъ“²⁾. Порівняння обох листів не допускає ніяких сумнівів, що тут йде мова про зорганізовану козацьку громаду. На чолі сеї громади стоять атамани — ті самі урядники, котрих ми бачили на Запорозжі; вони мають вже велике значіння, коли лист кладе їх на вищій місці від війта; можна-б виводити з сього, що козаки мають вже більшість в місті против інших міщан. Які були компетенції уряду атамана в місті, бачимо з пізнійшої практики 1600 рр.: атаман потверджує своїм пірписом тестаменти і акти купна-продажі: на документах прибиває „печать мескую“³⁾. Чи під уряд атамана підходили ще які справи, не знаємо.

¹⁾ Акты Ю. З. Россіи т. II ч. 123.

²⁾ *ibidem* ч. 138.

³⁾ Чтенія общ. Нестора т. VIII. — Каманіна Матеріялы по исторіи козацкаго землевладѣнія с. 13, 16, 17.

Козаччина зорганізовала в громади по містах зачала вводити в жите свої постулати, що в більшій частині були зовсім аналогічні з правами і привілеями, які мали українські міста давніми часами. Із пізнійших звісток можна відтворити собі хоч в загальнім нарисі козацькі домагання. Так козаки не хотіли платити „колядок“, податків на різдво, котрі, як було згадано в своїм місці, старости накладали в значній сумі на кожного міщанина; таксамо не складали „обвісток“, оплат при візді до міста¹⁾. Бажають виконувати вільно всякі промисли, особливо удержувати коршми²⁾. Також не віддають майна по помершим козаку на город, хоч се водило ся давнійше³⁾, лиш вільно ділять між кривняків чи товаришів. Здаєть ся також всякі акти купна, продажі і ин. полагоджували між собою, не звертаючи ся до урядів; може і судили ся самі, ігноруючи місцеві суди⁴⁾.

Все те, коли ще додати сам факт існування козацьких організацій по містах, мусіло викликати з одного боку нагінки старостів на козаків, з другого протести не скозаченого міщанства. Зачинає ся боротьба, але про неї ми знов не багато знаємо; всі факти, про які дійшли до нас звістки, відносять ся до пізнійших часів. Є лиш загальна звістка з 1572 р., що козаки „отъ воеводъ, старостъ украинныхъ и владовъ нашихъ великое утисненіе и кривды себе быти поведали“⁵⁾. Десять років пізнійше дізнаємо ся, що в Черкасах були якісь непорозуміння між тамошніми міщанами і козаками; міщане поробили козакам якісь близше незвісні „кривди“. Може бути, що ся справа тривала вже з давніших часів.

¹⁾ Такі обвістки знаємо в Києві — Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I стор. 112; пор. Акты З. Россіи т. I с. 194.

²⁾ Пор. змагання козацьких старшин Бадовського (Акты Ю.-З. Россіи II ч. 149) і Оришовського (Архивъ Ю.-З. Р. ч. VII т. I стор. 253—6) — про се далі.

³⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 2.

⁴⁾ Знесенне колядок, обвісток і свобода дідичення майна — се головні козацькі постулати, про які згадує універсал Баторія 1582 р.; що акти купна-продажі переводили ся самими козаками — се видно із цитованих звісток про атаманів. Що козаки не признавали навіть королівських судів, на се є інтересний доказ: 1578 р. королівський комісар воевода Тарло розіслав ріжним козакам позви; „Sądzić tam jednak niktogo nie mógł, bo nikt na pozwu stanąć nie chciał“. (Acta historica т. XI с. 145).

⁵⁾ Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 149.

На сю боротьбу мусіло звернути увагу і центральне правительство. Козаччина давно вже була предметом заінтересовання правительствених кругів; по часті як елемент, котрого можна-бужити в боротьбі з Татарами, а ще більше як шкідливе явище, що приводить все татарські напади. В перших десятиліттях XVI в., коли ще козаччина не сформувала ся в окрему верству й лучила в собі всяких людей, правительство показує охоту організувати козаків. Так 1524 р. Жигимонт I піддає гадку українським старостам, чи не добре було-б, „якби там тисяча або дві людей козаків на Дніпрі мешкало; може була би від них більша і знаменита послуга і оборона державі“¹⁾. Пізніше 1533 р. на соймі підносить таку саму гадку Остафій Дашкович²⁾. Навіть ще 1540 р. видно певну прихильність до козаків; король дозволяє козакам вертати ся до замків із Дніпра, хоч вони провинили ся перед правительством³⁾. Але зараз слідуєчого року (1541 р.) видно очевидно зміну в поглядах на козацьку справу: Жигимонт I каже списати в реєстр всіх козаків в Київ, Черкасах і Каневі, не для того, щоби зорганізувати їх против Татар, лиш противно, аби їх стримати від походів на татарські услуги⁴⁾. Така політика правительства тріває яких 20 років: король приказує стримувати козаків. Так в 1545 р. знов мало перевести ся слідство над козаками і ті, що брали участь в нападі на купців, мають бути покарані⁵⁾. Правдоподібно ані одно ані друге не було виконане. В 1557 р. показуєть ся новий спосіб на козаків: Дмитро Вишневецький поставив десь на порогах замок, очевидно, щоби звідти шкодити Татарам; король похваляє се діло і заявляє надію, що Вишневецький не буде допускать козакам „зачепокъ дѣлати чабаномъ и влусомъ цесаря турецькогого шкодити“⁶⁾. Але план знов не вдав ся. Вишневецький найменше був відповідний на сторожа козаків; він сам був мистець в степових промислах, знаменито знав дупити чабанів. Сей „неспокійний зрадник“, як його звуть Турки вибирає ніби в королівськім імені оплату із пасовищ в степу, а в дійсности забирає турецьким підданам по

¹⁾ Чтенія Общ. Нестора т. VIII. — Каманинъ Къ вопросу о казачествѣ до Б. Хмельницкаго, док. стор. 81.

²⁾ Bielski Kronika s. 1359.

³⁾ Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 119.

⁴⁾ Україна 1907 р. т. I стор. 273.

⁵⁾ ibidem с. 277.

⁶⁾ Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 130.

300—400 волів¹⁾. В осені 1556 р. зробив похід на Очаків; „зłodійським і зрадницьким способом“ прийшов під замок в 600 коней і землею і в 18 човнів Дніпром, розпочав битву, убив 12 людей із сторожі а 15 лишив ранених²⁾. Взагалі „князь Дмитраш“ вважав ся причиною всього злого на пограничу, „з миром не сидячи, на тій Україні злости робить“³⁾. Очевидно сей чоловік козаків стримувати не лиш не міг, але певно і не хотів. В 1560 р. знов нарікає король на козацькі напади, знов приказує їх стримувати — і знов безуспішно⁴⁾. Правительство побачило, що напiмненнями козаків не переконає ані силою не переможе; треба було вступити на иншу дорогу — переговорів. Вже 1561 р., як козаки просили листу безпеченства для себе по поході на Очаків, король поручає їм безпечність і заохочує вступити до служби: можуть йти до Лівляндії в похід; та сї пропозиції мабуть не вийшли в жите⁵⁾. Так само 1568 р. король збороняє козакам нападати на Татар і приказує вертати ся із Низу до міст: „ведже при замцехъ нашихъ знайдется вамъ служба наша, за которую жаловане каждый з васъ отъ насъ одержить“. І знов не маємо доказів, щоби козаки прийняли вiзвання. Аж чотири роки пізнійше удало ся правительству довести до успіху свої бажання: в 1572 р. гетьман коронний Язловецький „водле злеценья и порученья нашего... певный почетъ тыхъ козаковъ, которымъ юргелтъ зъ скарбу нашего ити маєтъ, обрал“. З пізнійших років маємо звістку, що сей відділ числив 300 людей.

Як видно зовсїм не легка річ була взяти козаків в службу. „Низовці, що привикли до розбоїв, що живуть без ряду і зверхности, довго предкладали надію сумнівної здобичі над певну платню“, — влучно характеризує ті відносини шл. Ожельский, котрий пізнійше також мав приказ брати козаків на службу. Дійсно самою платнею і при тїм дуже скромною, — по 2¹/₂ зол. на чоловіка, — козаків не можна було позискати; треба було зробити їм ще які уступки. Очевидно ходило о те жите „без ряду і зверхности“, котрим жили козаки — иншими словами о той новий лад, котрий завела собі козащина нелегальною дорогою. Як ми бачили, правительство вже перше може й несвiдомо, в кождім разі необережно, признало рацію істновання ко-

¹⁾ Жерела т. VIII ч. 18, 19. ²⁾ *ibidem* ч. 19.

³⁾ *ibidem* ч. 19, 21. ⁴⁾ Акты Ю.-З. Россіи II ч. 137.

⁵⁾ *ibidem* ч. 143.

зацьким організаціям: королівські листи, звернені в урядових справах до козацьких атаманів по містах, давали якби правительственну санкцію тим нелегальним урядам. Козаки, що й так признавали лиш свої уряди, тепер тим певнійше могли вести боротьбу в їх обороні. І коли правительство 1572 р. схотіло взяти їх на службу, козаки виказали, що терплять „отъ воеводъ, старостъ украинныхъ и врядовъ великое утисненіе и кривды“ і заявили, що до порозуміння може дійти лиш тоді, як єї кривди будуть знесені. Козацькі жадання увінчались несподіваними успіхами; гетьман коронний „зъ владзы и присуду всякихъ врядовъ ихъ вынялъ и подъ справу свою гетманскую взялъ“¹⁾. Козаки певно бажали, щоби їх лишити під присудом їх власних урядників, під котрими вони *de facto* були; але правительство так далеко не пішло і поставило справу на посередню дорогу. Коли козаків увільнено з під власти льокальних урядів, за те вони мусіли піддати ся присудови урядника іменованого королем. З початку сповняв старшинство над козаками сам гетьман коронний; але скоро поставив на своє місце шл. Яна Бадовеского „старшимъ и судьею надъ всеми козаки низовыми“.

Хоч козаччина не змогла перевести всіх своїх бажань, все таки ординацію 1572 р. треба вважати великою перемогою козацьких ідеалів. Пригадати лиш, як коротко тривала боротьба. В 1520 рр. козаччина ще зовсім не сформована так само в верству, в 1540 рр. старости побіджають її як і все опозиційне міщанство, в 1550 і 1560 рр. з'являють ся вперше по містах козацькі організації, з початком 1570 рр. частина козацьких домагань дістає потвердження правительства. Козацька перемога стає тим більш імпозантна, коли близше придивити ся новій козацькій організації. Найважнійший факт в ній те, що козаки увільняють ся від власти всіх урядів, і то не лиш ті козаки, що війшли на службу, але ціла козаччина: Бадовеский став „старшим і судьею над всіми козками низовими“. Неясна лиш справа, чи козаки не підлягали тільки судовій власти льокальних урядників, чи взагалі не були обов'язані до ніяких обов'язків супротив урядів, отже не платили податків, не сповняли служб і т. и. Ціла річ мабуть була відразу неясна і швидко прийшло тут до непорозумінь. Компетенції нового старшого також не означені докладно. Ординація головну вагу кладе на від-

¹⁾ Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 149.

носини старшого не до козаків, лиш до урядів і сторонніх людей. Так приказує ся, що старший „каждому, хто бы яке дѣло до козакѡвъ, кгда до замковъ и мѣстъ нашихъ зъ Низу придуть, мѣлъ, справедливости зъ нихъ чинити маєтъ“. Що до урядів, то від них суддя має бути зовсім незалежний „окромѣ квалту и речей кравыхъ“, що судять ся звичайними судами. Яку власть мав старший над самими козаками, про се ординація не говорить нічого, поза сею одною справою, що судить козаків в мішаних справах з сторонніми людьми. Се не припадкова річ; власне сій неясности і нерішучости компетенцій старшого лежить сама характеристична прикмета ординації. Козаччина дотепер розвивала ся сама без впливів з гори, як раз против волі місцевої управи; і розвивала ся з такою енергією, що ніякі нагінки не змогли стримати її зросту. Коли-ж не дали їй ради льокальні власти, то тим менше могло кермувати нею центральне правительство, що ані не знало достаточного відносин на Україні, ані не мало сили змінити ті відносини, ані навіть не бачило великої користі в їх зміні. Коли козаки вже фактично творили в кожній громаді окрему громаду і не було способу знищити сеї організації, правительство рішило принайменше звести до minimum ворогованне між козацтвом і рештою людности, кинути якийсь міст між обома ворожими собі суспільствами. Тим мостом був уряд козацького судді, котрий мав зводити сусідські спори на мирову дорогу. Що до козаків, то здавало ся догіднішим не рухати їх організації, старший старшував над козаками хіба лиш в воєнних походах і рішав їх справи з сторонніми; поза тим мабуть не мішав ся до козацького устрою. Такі здогади тим більш правдоподібні, коли глянути ще на саму особу судді. Хоч він був шляхтич і Поляк, то давно сидів на Україні, з козацтвом знав ся добре і його громадські ідеали були зовсім ідентичні зі змаганнями козаччини. Се видно ясно із тих „вольностей“ які він собі виторгував за ціну того, що став козацьким старшим: отже він увільняє ся від всякого присуду; з своїх домів і ґрунтів в Білій Церкві не платитиме ніяких податків ані робити повинностей; в своїх домах разом з жінкою „шинкѣ вольный, медѣ, пиво, горѣлку мѣти и всякіе пожитки собѣ тамъ розмножати мають, а съ того капцизнѣ, платовѣ и повинностей жаднихъ намѣ господару и никому полнити не будутъ повинни“. Вольність від присуду, свобода від податків і повинностей, право шинків і всяких інших промислів — все те сї „воль-

ности“, за котрі бореться козаччина. Як зрісся Бадовський з козаччиною, видно ще із його неохоти до всяких урядників: „безъ таковое волности для переказы (секатур) отъ воеводъ, старостъ украинныхъ и урядовъ... служити бы не могъ“¹⁾; такі самі скарги на урядників ми чули від козаків. Такий чоловік певно не міг і не хотів виступати против козацького ладу і козацьких змагань.

V.

Як тяжко було правительству зробити щонебудь з козаками, видно з сього, що ординація 1572 р. упадає дуже скоро. Згадки про відділ, що вступив на королівську службу маємо лиш з 1573 р.²⁾; в дальших роках не чути про нього нічого, — очевидно він розв'язався. Нову організацію зачинає новий король Стефан Баторій. Правда, не знати напевно, чи ініціатива тепер вийшла від самого правительства; в 1576 р., як Баторій лиш приїхав до Польщі, прийшло до нього козацьке посольство: Іван Сіверний, Хведір Захвостний, Семен Поховський і Марко Винницький³⁾; можна-б підозрівати, що вони бажали вступити з товариством на королівську платню. Два роки пізнійше приходять знов послы „з поміж запорозьких молодців“: Андрій Лиханський, Іван Подолянин, Матвій Дід, Іван Клинок, Филин Коза з заявою, що готові служити королеви⁴⁾. Очевидно знаходилися між козаками одиниці, котрих привабляла платня і квтрі годилися заступити давнійший відділ. Король також не був противний організації козаків. З одного боку примушували його до сього Татаре, котрі остро домагалися, щоби вкоротити козацьку своволю, і самі піддавали думки, чи не взяти-б королеви козаків на службу⁵⁾; з другого боку козаки як народ воєнний могли бути дуже помічні в московській війні⁶⁾. Не без впливу було мабуть й се, що Москва також хотіла перетягнути

¹⁾ Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 149.

²⁾ Górski Historya piechoty с. 242.

³⁾ Źródła dziejowe IX с. 80.

⁴⁾ Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 336; пор. Źródła dziejowe т. IX стор. 216.

⁵⁾ Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 36.

⁶⁾ Див. лист короля з 27 липня 1578 р. — Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 130—1.

на свій бік, — пригадаймо посольство 1576 р., — й дійсно могла тим зробити поважну конкуренцію Польщі. Так інтереси козаків і правительства зійшлися в одній точці; заключено умову 16 вересня 1578 р.¹⁾ Баторієва ординація не була нічим оригінальним; сам королівський універсал виразно зв'язує її з ординацією Жигимонта Августу: новий старший Михайло Вишневецький ставить ся козаком „на місце небіщика Вп. Юрія Язловецького“. Тільки відділ тепер побільшений; замість 300 людей в 500; платня на час війни з Москвою вища дещо, як ~~давнійше, але~~ „потім мають мати се, що мали за бл. п. Жигимонта Августу, короля і попередника нашого, тим способом і з сею вольністю, як тоді було“. Зовсім докладно видно, яка несправедлива була традиція, що приписувана Баторію нову військову організацію; Баторієва ординація се лиш копія ординації Жигимонта Августу.

Ся угода 1578 р. навіть о стільки менше замітна в порівнанню ординацією 1572 р., що в ній козацька організація означена ще менш ясно і докладно як за Жигимонта Августу. Правда, військовий устрій в ній відданий з більшою прецизією: ~~верховним старшим над козаками є Михайло Вишневецький і йому мають бути послухні „гетьмани їх і інші справники, також всі молодці“~~; на вірність складають йому присягу; козаки мають здержувати ся від свовольних походів і карати тих, що ходять в такі походи; мають давати звістки про Татар і віддавати полонених невольників; за се беруть за час війни річно по 6 кіп литовських і сукно, а потім се, що брали за Жигимонта Августу; король обіцяє ще мати на пам'яті більше заслужених. Військові права і обов'язки козаків, як бачимо, означені докладно. Але як неясно означене правно-політичне становище козаків! Про се згадане лиш одною фразою: по московській війні „мають мати се, що мали за бл. п. Жигимонта Августу, короля і попередника нашого, тим способом і з сею вольністю, як тоді було“; тільки всього... Очевидно під „вольністю“ треба розуміти увільнення козаків від присуду воєвод, старост і інших урядників. Але коли в попередній організації була означена границя між компетенцією козацького старшого і правами наших урядів, тут сього нема; там віддавала ся старшому судівнича власть над козаками, тут і згадки нема про се; навіть старший не носить вже титулу

¹⁾ Bibl. Krasinskih т. V—VI стор. 336—8.

„судді“, як за Жигимонта Августа. Се новий доказ, який слабкий вплив мало правительство на козацькі громади поза чисто військовою організацією (котрій зрештою не були противні і самі козаки, як се видно з їх посольств); Жигимонт Август пробував ще зробити деякі зміни в правнім положенню козащини, Баторій не здобув ся на ніщо більше, як на фразу про „вольности“, — видно, не було вже ради на козаків. Одинокі річ, в котрій можна-б ще підозрівати змагання правительства до реорганізації козацьких порядків, се те, що старшиною над козаками іменовано черкаського старосту, Михайла Вишневецького. В попередній ординації козаків увільнено від старостинського присуду; тепер сей присуд вертав ся назад: в одній особі лучило ся старшинство і староство. Очевидно не відмежовано обох компетенцій й Вишневецький як старший дуже легко міг потягати козаків до тих обов'язків, що належали ся йому як старості; таким способом, підступом можна було ломати козацьку незалежність, примушувати козаків до всяких служб і податків. Коли правительство справді мало такий плян, то не можна сказати, щоби він удав ся; передовсім Михайло Вишневецький якось відразу відсунув ся від старшинства, а його місце заняв заступник його, Ян Оришевський, що скоро переняв ся сам козацькими стремліннями; а далі і самі козаки не думали піддавати ся старостам.

Козацький відділ, що ввійшов на службу, не відразу ввійшов в військовий порядок. Вже в цвітні 1579 р. король мусів на-поминати, щоби козаки не підпомагали волоських претендентів, лиш „так, як удали ся на нашу службу, з повинности вашої нічого иншого не робили, а пильнували сього, щоби були вірні нам і Річипосполитій, а послухні у всім старості черкаському, під котрого старшинством стоять“¹⁾. Але якось заведено дисципліну. Відділ Оришовського з початку був на Україні; потім в 1580 р. ходив в московську війну: „шкоди великі поробили, Стародуб спалили і з великою користю вернули ся“²⁾. З двох років (1578 і 1581) маємо рахунки платні, котру діставали козаки; при однім із них є поіменний реєстр козаків, що взяли платню³⁾.

1) Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 396.

2) Bielski Kronika с. 1480; поp. Heidenstein Rerum polon. libri (ed. 1672) с. 164.

3) Źródła dziejowe т. IX с. 294—5, т. XX стор. 154—164.

З воєнного боку козаки вдовили правительство і певно самі були вдоволені; але швидко прийшло до непорозумінь на інших тлі. Козаки, що ввійшли в королівську службу, очевидно ще з більшою певністю стали підносити свої домагання; до сього давала товчок давніша ординація, не збороняла сього неясна Баторієва організація, вкінці підтримувала стремління явна свідомість заслуг супротив правительства.

Як дізнаємося із листу Баторія козаки посилали до короля посольство зі скаргами на те, що урядники против їх вольностей накладають на них всякі обовязки і роблять різні кривди. Головні точки сих кривд такі:

1. Хоч король віддав уряд і старшинство над козаками їх старшому, урядники узурпують собі юрисдикцію над ними, піймають їх і саджають в в'язницю;

2. видумують на них обвістки, коляди і інші податки.

3. маєтности по смерті їх, поминаючи приятелів і кривняків, забирають і беруть собі на власність.

Урядники отже не хочуть признати трох головних козацьких постулатів: незалежности від присуду, вольности від податків, свободи дідичення. Найбільш інтересне се, що козаки вважають ці три точки не дезідератами, лиш своїми вольностями, правами; секатури урядників діють ся „з нарушеннем їх прав (przeciwko praw ich naruszeniu)“. Коли-ж козаки дістали такі права чи вольности? Як знаємо, можна ствердити напевно лиш одно, що були увільнені від присуду урядників; по ординації 1573 р. мав їх судити їх старший. Отже коли старости виконували юрисдикцію над козаками, робили се безправно. Але що до двох інших точок, то нема сліду, щоби козаки мали тут які особливі вольности; противно практика виказує, що козаки й платили обвістки та коляди і по смерті майно по них забирав намісник на город. Так в Києві по люстрації 1552 р. „козакъ або якийсьkolwiek гость, хто до Києва з верху, з низу або зъ заполяя приедеть, повиненъ дати каждый обвистки наместнику воеводиному грошъ“¹⁾. В Черкасах і в Каневі козаки, що не мають домів платять „старосте колядки по шестижъ грошей“²⁾. Що до дідичення, то в Черкасах записаний 1503 р. „обычай“, що тыи отумерлые речи, хто ближнего не

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII. I с. 112.

²⁾ ibidem с. 82, 95.

маєть, приходять на намісника черкаського⁴; користаючи з сього права намісник бере на город „отумерлые речи“, котрі лишив козак Матенко у свого товариша-буреника¹). Так козаки не мали ніякої підстави говорити про вольности від податків або про волю дідичення. Коли звали се своїми правами, то зовсім без основи; правительство не признавало дотепер тих прав. І можна було сподівати ся, що Баторій, що найбільше затвердить вольности Жигимонта Августа, — значить ся, лишить козакам незалежність від присуду, — а інших „вольностей“ не буде признавав, як ніхто признавав їх до сеї пори. Але стало ся инакше. Урядники дістали таке напiмнення:

1) „щоби над козаками „без відомости старшого, котрий з нашої руки над ними є, не уживали юрисдикції в звичайних (potocznych) річах... хіба, щоби які убивства і івалти робили, такі мають бути, порозумівши ся з ними, урядово карані;

2) „щоби ніяких податків, вимислів вічно не брали;

3) „щоби по умерших маєтностей не забирали або кому иншому не допускали забирати, але щоби кривняки кожного з них або кому він дарує, брали їх маєтностей“.

Одним словом Баторій акцептував всі козацькі домагання: не лиш незалежність від присуду урядників (з застереженням що до „івалтів“), але й свободу дідичення маєтностей і волю від податків. Козаки знов побідили, знов переперли дальшу частину своїх змагань. І як незаметно перейшов такий важний факт! Король в своїм універсалі зовсім не признає ся немов-би давав якісь нові вольности для козаків; він просто констатує, що козаки мали такі права, а що деякі несумлінні урядники почали їх ігнорувати, пригадує ся їм буква закона. Тимчасом се були нові вольности! Так тихим способом затвердило правительство новий лад, який витворила собі козаччина; в формі інструкції для урядників видано привілеїї, що стали підставою легалізації козацької верстви в польській Річипосполитій.

Здобути признання для тих вольностей у інших верств було не легко. З того самого часу, коли видав Баторій грамоту козакам, маємо звістку, що в Черкасах прийшло до поважних непорозумінь між міщанами і козацтвом; про причину сього не знаємо нічого певного, але зовсім правдоподібна річ, що Черкаські стали протестувати против козацьких привілеїї, які обер-

¹) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I с. 2.

тали ся очевидно в їх некористь: коли козаки звільняли ся від податків, всі тягарі спадали на саме міщанство. Королівський відпоручник шл. Ожельський, вірний політиці правительства став по боці козаків і вину бачив лиш по боці міщанства. „Але Черкасці, люде на пів дикі і лишені всякої осьвіти, лиш з трудом дали наклонити ся до нагороди Низовцям за кривди, що їм зробили“¹⁾. Значить ся, правительство серіозно боронило прав козащини.

Та хоч правительственні круги так забігали о ласку козацтва, козаки, „що привикли до розбоїв і життя без ряду та зверхности, довго предкладали надію сумнівної здобичі над певну платню“²⁾. З гори було видно, що й ся друга організація не вдержить ся довго. Дійсно про козацький відділ по 1584 р. не чуємо нічого; потім 1588 р. стрічаємо більший відділ 900 чоловіка³⁾. В 1590 р. наслідник Баторія, Жигимонт III пробує завести знов новий відділ, тим разом з 1000 чоловіка⁴⁾. Отже головна мета заходів короля — взяти козаків в міцну руку, не вдала ся.

Зате незвичайний успіх мали Баторієві вольности. Тільки що справа пішла в инший бік, як се могли собі бажати верховодячі сфери. Коли правительство давало вольности козакам, то думало забезпечити їх лиш тим 500 козакам, що вийшли на службу. Тим часом до московської війни взяв король на платню ще більше козаків поза тим відділом: так в 1579 р. були під Полощаком козаки Матвія Шамоватого і козака Миколи, в 1580 р. був Іван Новельський з 100 козаків, Корнило Перевальський з 100, Гаврило Баруля з 500, Хведір Кишевич з 100, Григорій Чилуня з 100, Константин Величко 100, Борис Жаба з 300⁵⁾. Всі ті козаки віддавали Польщі такі самі важні прислуги як відділ Оришовського, і як вернули ся на Україну, очевидно мали претенсію до таких самих прав і вольностей як королівські козаки. І не можна було їм відмовити рації. Сам Баторій признавав, що тим козакам належать ся такіж свободи як відділові на постійній платні; се видно із стилізації універсалу 1582 р.: урядники не мають виконувати присуду „nad tymi kozakami nizowemi, zwłaszcza, którzy żołd nasz biorą..“

¹⁾ Broel-Platter: Zbiór pamiętników т. IV с. 114 (Записки роду Ожельських). ²⁾ ibidem.

³⁾ Górski Historya piechoty с. 36.

⁴⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I с. 28.

⁵⁾ Źródła dziejowe т. IX с. 216.

поза тим „zwłaszcza“ могли вигідно помістити ся козак, що не належали до відділу; так само як тамті мали певну причину користувати ся головними вольностями: не підхопити під старостинський присуд, не платити податків, свободно розпоряджати майном. Завдяки сьому козацький лад ширить ся чимраз далі.

Козацькі стремління підпер знаменито Ян Оришовський, що був іменований 1578 р. помічником Вишневецького, головного „справника“ королівського відділу. Як було вже згадано, Вишневецький не виконував свого уряду і всю організацію віддав в руки свого заступника. Оришовський був фактично одним старшим козаків; навіть титулує ся гетьманом¹⁾. Але він поступав зовсім не так, якби пристало на відпоручника правительства. Замість дати козащині якийсь напрям і кермувати нею, він піддавався зовсім козацьким впливам, переняв ся козацьким світоглядом і не зробив ані кроку, щоби звести козаків на дорогу корисну для Польщі, противно підпірав козацький сепаратизм. Між козаками він шляхтич і Поляк скозачів так, що аж зробив сенсацію на соймі: був убраний по грецьки, сїдав по турецьки²⁾. Не думав стримувати козаків від походів на Татар; ще й підпірав козацьку боротьбу, сам ходив двічі на Крим — за татарськими вівцями. А що найважнійше, помагав своїми впливами заводити козацький лад по „воляхъ и местахъ“ на Україні. Є на се одна интересна вказівка. Князь Константин Острожський, київський воевода, казав „обволати“ в одній київській слободі волю на 24 роки. Люде зішли ся до слободи і як самі кажуть „почали ся есмо обходити як у въ иншихъ воляхъ и местахъ его королевское милости то есть шинкувати пиво, медъ, горелку“. Шинкування напоїв се дуже цінний промисел і не дозволяв ся кому небудь, лиш привілейованим людям; знаємо вже які невдоволені були Канівці, як козакі почали ситити мід в сіверських уходах. Так само і Острожському видало ся неможливою річею, щоби перші-ліпші слобожане уживали такого високого права; приказав, щоби сї осадники „жаднымъ питемъ шинковнымъ ани гандлемъ се не обходили“. Княгиня Воронецька, як намісниця київська, виконала княжий присуд, наїхала на слободу, зруйнувала її і слобожан заперла в тюрму. Се оден із тих епізодів боротьби урядників

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I стр. 255.

²⁾ Scriptores rerum polon. т. XI с. 33.

з людністю України, епізод анальотичний до кровавих спорів в середині XVI в.; як там, так і тут уряд хоче оружною рукою придусити вольну людність. Але знати зараз, як змінилися тепер відносини. Сорок літ тому опозиційні елементи були розбиті і мусіли піддатися зовсім старостам; тепер знаходять собі заступника і оборонця. От як оповідають про се слобожане: „Оповедали ся есмо слуге єго королевское милости, єго милости пану Оришовському, гетману запорожському; якожь дей єго милость панъ гетманъ обещал се устне перед єго королевскою милостью сознати тое наше оповедане“¹⁾. Так отже козацький старший з характеру свого уряду вважає ся прибіжищем покривджених соціально; і Оришовський без ніякого протесту дозволяє вважати себе якби якоюсь вищою інстанцією над українськими урядами. Таким способом Оришовський, — коли згадати перед ним Дмитра Вишневецького і Яна Бадовського, — се вже третій козацький організатор, що використав правительственну поміч на користь козащини, а на шкоду правительства.

При таких корисних обставинах розвій козащини міг пійти ще швидшим темпом. Зовсім не устають козацькі походи чи до Волощини чи на Татар. В 1583 р. підпирали козаки молдавського претендента Емануїла; тогож року відбувся похід братів Зборовських на Ягорляк; в 1584 р. ходили козаки на Очаків, в 1585 р. двічі на Крим. При тім козаки не вважають своїх походів чимсь нелюдяним: противно „всі тим славлять ся, що з приказу (правительства) ходили, і тепер инакше не говорять, лиш що ми служили річипосполитій“²⁾. Походи були більші як коли небудь і привели нові, гострі погрози з боку турецького правительства; король мусів звернути ся до репресій, декотрих козаків покарано, інших примушено тікати аж на Дін між донських козаків. Але знов показало ся, що не все можна числити на козацьку покірливість. Коли 1585 р. по поході на Очаків, король післав до козаків посла Ілембоцького з жаданням видачі винуватих, козаки не лиш не послушали приказу, але ще покарали смертю королівського посла: по запорозькім звичаю утопили в ріці³⁾.

І не лиш між запорожцями видно такий рух ворожий правительству і всім тим, що не показують явної прихильности

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I ч. 35 (1586 р.).

²⁾ Acta historica т. XI с. 403 (1583 р.).

³⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I с. 15.

козаччині. „Своволя“ переходить і в українські городи та шляхотські добра. В маєностях кн. Яна Збаражского, браславського воеводи і у сусідної шляхти козаки „беруть собі приставства по старому“, жадають щоби їм давати харчі. Знов між свовольними на першій місці стоїть королівський урядник Янча Батер, писар козацького відділу: „івалом собі приставства позабирав і шкоди немалі поробив“, „приказують, щоби їм урядник давав харчі“¹⁾. В Білій Церкві міщане-козаки роблять такі неспокої, що правительство видало їм процес як „бурителям публичного ладу“²⁾. В 1587 р. виступає в Житомирщині Лукіян Чернинський, „который кажет себе гетманомъ звати“; зібрав кількасот козаків і селян та на чолі їх напав на Кодню, містечко пл. Тишкевича і поробив там великі шкоди³⁾.

Се лиш вістуні пізнійших подій. Козаччина в своїм стремлінню до заведення нового ладу не затримала ся на половині дороги, рішила ся зреалізувати свої змагання в цілій повноті. До сього прийшло в найближчих роках по смерті Баторія — в повстанню Косинського. Косинський, як стільки інших козацьких старшин був шляхтич і не-Українець, але подібно як Бадовський і Оришовський скозачив ся на Україні і переняв змагання козаччини за свої. Повстанне розпочало ся як приватна справа між самим Косинським і кн. Острожеським⁴⁾; але з Косинським злучили ся всі невдоволені елементи, що мали поладнати й собі рахунки з ріжними панамі, і війна обняла цілу східну Україну. Хоч може більшість учасників сього руху не були козаками чистого типу, то дуже добре видно провідний клич в цілім повстанню — бажання завести козацькі порядки в цілій Україні. І як енергічно переводять ся в житє сї змагання: „замки и места Е. К. М. яко и шляхетскіе обычаемъ непріятельскимъ посідають, людей забивають, мордують, палять, пустошать и до присяги на послушенство свое примушаютъ“⁵⁾. Козаки просто виповідають послух польській державі, заводять своє панованне. А як мали виглядати козацькі

¹⁾ Acta historica т. XI стор. 403—4 (1583 р.).

²⁾ Scriptores rerum poloniarum т. XVIII стор. 240 (1585 р.).

³⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III стор. 18—23.

⁴⁾ Пор. Доманицького Козаччина на переломі XVI—XVII вв. (відбитка із Записок Н. Т. ім. Шевченка) стор. 6—7.

⁵⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 49 пор. стор. 45—6.

порядки, на се маємо деякі вказівки в умові між козаками і черкаським старостою Михайлом Вишневецьким; з тим старостою вели козаки також війну, але в битві Косинський погіб, а його військо було примушене йти на переговори з Вишневецьким. Умову зложено деє лїтом 1593 р.; найважнїйші її точки такі:

1. „Що тикає ся маєтностей по умерших товаришах козацьких, урядники Й. М., так підстарости як також й городничі, не мають їх брати на черкаського старосту, але по природнім праві повинні переходити і діставати ся жінкам, дітям і своякам їх.

2. „Козаки, що приходили-б колинебудь з низу до старостів Й. М. мають мати вільний прихід і відхід.

3. „Але сї козаки, що будуть приходили, мають вибрати між собою старшого, котрий робив би справедливість із їх переступів“.

Як видно, се в більшій частині звїсені вже козацькі постулати, такі самі, як прийняв Баторій: свобода дідичення і незалежність козацького суду; тільки вольність від податків не згадує ся. Натомість сильнїйше зазначена особиста свобода козаків — право свобідного приходу і відходу з городів; се була важна справа й її нерado приймали правлячі круги¹⁾. Але й се не було одинокє новє домагання козаків; Косинський „брав ся до чогось бїльшє“²⁾, але не вдало ся йому не тільки завести козацького „послушенства“ по городах, але навіть перевести дрібнїйших бажань. Так нпр., як вже знаємо, козаки дуже заходили ся коло сього, щоби здобути собі свободу „леж і приставсїв“, але своїх змагань мусїли зречи ся³⁾.

Рухи Лободи й Наливайка, що лучать ся хронологїчно з рухом Косинського, очевидно мали в основі ті самі змагання; тільки не вспїли їх нїде виразно здефініювати, анї не розширили їх в нїякім напрямі. Остаточнє солоницька катастрофа відібрала козаччині всї здобутки. Але не на довго. В 1600 р. польське правительство завзиває козаків на поміч; козацький

¹⁾ В переговорах Косинського з Острожським з лютого 1593 р. навіть примушувало козаків вертати ся „на звичайні місця, за порогами“ — Архивъ Ю.-З. Россїи ч. III т. I стор. 55.

²⁾ Bielski Dalszy ciąg kroniki с. 181.

³⁾ Acta historica т. XI с. 403—4; Архивъ Ю. З. Р. ч. III т. I с. 55.

гетьман Самійло Кошка іменем всього війська жадає повернення давних вольностей — вольностей Баторія. Тільки під назвою Баторієвих вольностей виступає лиш оден привілей — дідиченне відумерщин; що до присуду, козаки годять ся, щоби разом з старшим судили їх королівські комісарі: жадати повної самостійности суду не відважили ся; свобода від податків і воля перебування в городах зазначена невизначено¹⁾. Правительство не хотіло затвердити й таких бажань, не допустило навіть до неповного суду, знов піддало козаків під старостинський суд²⁾. Але козаки зростають знов в силу й легковажать собі соймові конституції, против законів „мають своїх гетьманів і иншу форму справедливости“, „ставати не хочуть перед ніяким правом, лиш перед гетьманами собою встановленими“, „ані магістратів міст, ані гетьманів слухають, самі собі права складають, урядників і вождів становлять і якби in magna republica aliam rempublicam facinut...“³⁾. Починають ся „комісії“, що мають впорядкувати козацькі відносини, відібрати козакам се, що вони безправно посідають. Але супротив живого розвою козаччини всі правительственні змагання показують ся безсилні; Польща мусить уступати із своєї позиції крок за кроком. Переговори 1614, 1617, 1619 р. не доводять до нічого: козаки, правда, під загрозою війни приймають комісарські рішення, годять ся вийти з „волости“, давати гетьмана до затвердження, не ширити свого присуду, — але рівночасно заявляють, що се діється „з великим нарушеннем вольностей від найяснійших королів, панів наших померших, наданих“⁴⁾ і кладуть застереження на будучність. Й як лиш трапиться нагода, зараз реалізують свої вольности. По хотинським поході жадають з початку лиш стацій і харчів⁵⁾; коли їм мінімальних бажань не вдоволено, беруть ся вводити в жите відразу всі постуляти: заводять свої суди, ведуть промисли і торгівлю, опановують городи і шляхотські маєтності, вибирають гетьмана без відома короля, починають зносити з чужими

¹⁾ Listy Żółkiewskiego с. 105—106, 110—111; Жерела до історії України т. VIII стор. 98—100.

²⁾ Volumina legum т. II с. 401, 447 (1601, 1607 р.).

³⁾ Volumina legum т. II с. 465 (1609 р.), т. III с. 122 (1613 р.); Жерела т. VIII с. 174 (1616 р.).

⁴⁾ Pisma Żółkiewskiego с. 337.

⁵⁾ Жерела VIII с. 268, 271 (1622 р.).

державами, „забувши віри і підданства, самостійну річпосполиту собі становлять“¹⁾. Знов йде ряд комісій, тепер вже оружних, кровавих; против обмежень робить козаччина чим раз нові повстання (1620 і 1630 рр.); аж повстання Хмельницького дає остаточну перемогу столітнім змаганням.

Яке значіння мали вольности польських королів Жигимонта Августа і Баторія (треба їх брати разом), в розвою козаччини і в відносинах її до польської Річпосполитої?

Козаччина, як знаємо, завдячує свою істоту, незвичайним пограничним відносинам полудневої України. В степах виробився оригінальний тип господарки, а в його обороні нова воєнна організація; знов під впливом сеї господарки і в війні зі степовими ордами повстала нова козацька суспільність, з своїм окремим побутом і окремим світоглядом. Виробивши собі новий лад в степах, переходять козаки до давніх українських центрів, до городів; тут лучать ся з міщанською опозицією против нових міських порядків, переймають на себе її боротьбу з локальними урядниками і реорганізують міста по своїм ідеалам. Цілий сей процес відбувався дуже скоро; козацький лад так знаменито відповідав пограничним відносинам і в своїм поході показав стільки сили, що протягом двох-трох десятиліть скозачили всі міста над степовим поясом. Від початку стремив сей рух до того, щоби обняти всі українські землі; повстання Косинського і Наливайка підняли більшість української території. Стримати зріст козаччини була річ неможлива; заздалегідь було видно, — уживймо апокрифічних слів Баторія, — що „з тих юнаків буде колись вольна річпосполита“. Польське правительство пробувало репресій, але вони не довели до нічого; треба було йти на переговори з козаками. Жигимонт Август і Баторій дають козаччині вольности, легалізують козацький устрій.

Якими мотивами руководили ся вони при тім? Адже-ж козаччина була виразною опозицією против правительства; своїми постулатами підривала значіння місцевих властей, своєю абстиненцією від участі в службах і податках могла внести дуже поважну небезпеку в державу. Віднайти мотиви правительства досить трудно. Мабуть, як в багатьох інших разях, тут поступало ся без ніякого пляну; козаччина, як явище далеке — „яко на Україні“ — легковажило ся; уступки їй, хочби се були

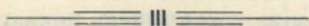
¹⁾ Niemcewicz Zbiór pamiętników т. VI с. 185—198; Жерела т. VIII с. 285.

уступки принципіального значіння, не вважалися чимсь дуже серйозним або небезпечним. Що козаків інакше не можна було притягнути до служби, вдоволено їх домагання. Правлячі круги були певно думки, що пізнійше, коли козащина не буде потрібна, таксамо легко можна буде відібрати її привілеї. Пізнійше пізнала Польща свою похибку, побачила, що козацького ладу ніяк не знищити, що привілеї не обмежують своєволі, а ще її підтримують. І пізнійше різними часами намагався правительством відібрати ці привілеї, так якби разом з тим взагалі можна знищити козащину. Але жите, факти потверджують чимраз більше, що ці вольности се одинока дорога розв'язання козацького питання в рамках польської держави. Як Польща колинебудь пробувала відібрати козакам вольности, в сій хвилі приходило до повстання, до союзів з Московією або Татарами, до плянів відірвати ся від Річипосполитої. Коли вольности назад привернено, відразу між козащиною показувала ся партія прихильна до згоди, і солідарність та сила козащини пропадала. Станіслав Жолкевський, пізнійший коронний гетман знаменитим в удержувати козащину в лояльності — при помочи таких уступок. Так отже вольности Баторія, хоч на перший погляд виглядають на уступки козакам, в далеких консеквенціях показують ся знаменитим антідотом на козацькі стремління до самостійности; видно в них сей тонкий нюх добрих володарів, що ласками і уступками вміють убити найбільш грізну опозицію. Тільки, тільки... не знати, чи Баторій дійсно мав такі далекозорі пляни, чи може самі історичні обставини так корисно кермували його вольностями.

Як дивити ся з точки козацьких інтересів, то річ очевидно стоїть противно. На перший погляд Баторієві вольности — побіда козаків, дивно скоро дали собі козаки раду з королями. Але коли дивити ся на них через призму пізнійших подій, треба призадумати ся, чи се не була часом Пиррова побіда. Козащина, як кожда молода суспільність, мала в собі багато елементарної енергії і дуже легко та скоро вміла реалізувати свої бажання. Але сьвітогляд козащини — знов як кожної молоді громади — навіть в часах Баторія не був викінчений, не стояв ще твердою ногою. Щоби козащина могла виробити собі тверді основи, потреба було, щоби вона перейшла цілу дорогу перешкод і утисків; аж по богатих роках проби могла сконсолідувати ся в сильне громадянство. Тимчасом зараз по перших

своїх виступах, на самім порозі свого життя козаччина стрічає замість перешкод — ласки й привілеї, місце до вигідного життя. Се відразу звело козаччину з широких філій опозиційности і революційности на мутну воду компромісів. Замість отвертої боротьби перед козаччиною станула стежечка петицій. І хоч час братання козаччини з старим правительством був дуже коротенький і козаки швидко нерейшли на дорогу повстань, сліди „вольностей“ лишилися: народилася угодова партія, що все гравітувала до Польщі і довго не давала козаччині пійти її власною дорогою.

Іван Крип'якевич.

А К Т И.

1.

Ібраїм баша до Жигмонта I; просить зробити справедливість з свовольними людьми з України, що пограбили волоську землю. — Без місяця, жовтень-падоласт 1531 р.

Bog wszechmogący, który iest mozny y dziwny, ktorego moznosci y słowom nikt sie sprzeciwić nie moze, niech błogosławi, a on który ma znak poselstwa wszystkich prorokow porzedzaiący (sic), nad gwiazdy sliczniejszy Machmet Mustafa z mnostwem cudow swych, (ktoremu etc)¹⁾, y czterech iego miłych y ulubionych towarzyszow, Ebubekira, Umera, Osmana y Alego, (nad ktoremi etc), y wszystkich czystych duchow miłych y wybranych prorokow bozych, niech będzie przytomny. Tego, który iest sultanem sultanow, zawsze zwyciezca korony wielmozne na swiecie rozdawaiący, cien bozy na ziemi, Białego y Czarnego morza, rumelskiego, anadolskiego, karamanskiego, syamskiego, halepskiego, misirskiego, Mechy y Medyny y świętego Ieruzalem y ziem arabskich, Gemenu y wielu panstw, ktore swą szablą, ogniowi podobną wielmoznose ottomanska otworzyła y inszych wielu krolestw y panstw sultana y cesarza terazniejszego Baiazetowego syna sultan Suleymana, siaha, (ktorego Bog etc), ia którym iest naywyższy wezyrem, między Iezusa chwalącymi naysławniejszemu, krolestwa polskiego krolowi Zygmuntowi, (nad którym etc), oznaymuie, ze tymi czasy z wołoskiej ziemi Piotr wojewoda ludzie swych do nas przyslawszy, dał znac, ze z waszy strony ludzie swywolni na niektórych mieyscach w ziemi wołoskiej szkody poczyniwszy, ubogim ludziom stada pobrawszy y wielkie krzywdy porobiwszy, ze wszystkim do panstw waszych cało uszli, chcąc tego y o to bardzo prosząc, aby mu tez odebrać dozwole nie z owąd dano²⁾. A tak iz z nayiasniejszym cesarzem, (ktorego etc), macie zobopolne przyiazni, a wiecie dobrze, ze wołoska земля iest własną

¹⁾ доповнити: ktoremu pokoy bozy niech będzie дарowany — пор. ч. 2.

²⁾ в рукописі: dozwole nie z owąd дана.

ziemią cesarza pana mego, a Piotr woiewoda, iako y insi bekowie, iest niewolnikiem cesarskim y od wielmoznosci iego w tamtey stronie ziemi posadzony, poddani tez tameczni daia dan y insze powinności odprawnia Porcie otomanskiej, zaczym aby ta ziemia iaką zaczepkę od kogo miec miała albo zeby na panstwa wielmoznego cesarza miał kto rękę wyciągnąć, urazliwa by to nayiasnieiszemu cesarzowi rzecz była. Przeto nie widząc tego bydz słusznoscią y nie o tym nayiasnieyszemu cesarzowi nie supplikuiąc, sam od siebie ten list piszę, aby iesliby to tak było, zeby ludzie wasi do wołoskiej ziemi wpadłszy, iakie szkody poczynic mieli, tedy cobykolwiek tam dobra albo towary, bydeł y stad pobranych się bycz ukazało, wynalazłszy, abyscie nazad powracac kazali, a więcey nigdy ludziom na granicach tamtych mieszkaiącym, do wołoskiej ziemi wpadaiąc, przykrosc iaką czynic, srogim rozkazaniem zakazali, a w tym zobopolnego, ktore z nayiasnieyszim cesarzem macie przymierze, ochronili, aby poddani tamteczni, ktorzy dan cesarską płacą, bez zadnego nagabania z tamtey strony w pokoju siedzieli. A iako tę sprawę odprawicie, listem swym do nas oznaymie nie zaniedbywacie. Pisan we srodku miesiąca prebiul ewel nazwanego 938 roku.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611, с. 110. З боку заголовка: Od Ibrahim baszy wezyra y hetmana wielkiego do krola Jego Mosci Zygmunta o szkody Piotrowi Woiewodzie wołoskiemu poczynione 1539 (!) roku.

2.

Султан Сулейман до Жигмонта I; просить покарати людей, що убили в Камінецькiм повіті турецького купця з товаришами і побрали їх товари. — »На урочиську«, липень-серпень 1534 р.

Za łaską y wspomozieniem nayswiętszego wszechmogącego Boga y za świętych sług bozych błogosławieństwem za poszczęscieniem proroka nad gwiazdy slicznieyszego, wszystkich prorokow poprzedzającego y wybranego Machmeta Mustafy, (ktoremu pokoy boży niech będzie darowany), także z mnostwem cudow iego y czterech umiłowanych towarzyszw przytomnością Ebubekiera, Umera, Osmana y Alego, (ktorym niech będzie Bog miłościw), y wszystkich czystych duchow miłych y wybranych bozych, Sultan Suleyman han, syn sultana Selimow, ia, ktorym iest teraznieyszego wieku sultanem sultanow zawsze zwycięzca, korony krolom rozdawaiący na swiecie, cien boży na ziemi, (albo okrywacz ziemi)¹⁾, Białego y Czarnego morza, Rume-

¹⁾ Останній вислів „окrywacz ziemi“ се лиш иний переклад вислову „cień boży na ziemi“.

lii, Azii, Romaniey, Karamanu, Armenii, Mesopotamii y garytańskiey ziemi, Diarbekieru, Damaszk, Adziamii, Halepu, Egiptu, Saydy y błogosławionego Ierusalem y wielmożnego miasta Mechy y oświeconego miejsca Medyny y wielu krayn arabskich, Gemeny, Habeszu y państw wielu tatarskich, więc y innych państw, które przodkowie sławni moi możnoscia swą opanowali, (nad którymi niech Bog okaze miłosierdzie swe), także y tych, ktoesmy my potężną y mężną bronią naszą otworzyli y podbili, iestem sultanem y cesarzem sultan Selimow syn, sultan Suleyman han iestem. Wam, ktorzyscie iest krolem polskim y do Polski należącym państwu panem, Zygmuntowi wiadomo czyniemy, że mało przed tym czasem z państwa naszego od zamku Karahylar nazwanego, imieniem Eyiep mianowanego, samosiedmnastego kupca do Polski z roznymi kupiami iadącego y tam się bawiącego y ieszcze siedmnascie wozow towarem nałożonych iuz nazad z sobą prowadzącego w powiecie kamienieckim złodzieystwo napadszy, wszystkich pozabijawszy, za pietnascie tysięcy czerwonych złotych towarow y gotowizny, cokolwiek było, wzięli y rozszarpali ci złodzieie y rozboynicy, niektore towary z tych pobranych tamze w tamecznym kraiu do schowania dali. Więc ci wspomnieni kupcy mieli służebnych dwoch chrzescian, ktorych nie pozabiano y zywi dotąd zostali y w tamtym kraiu są. Trzeba tedy, abyscie wedle powolnosci i przyiazni, która iest między nami y wedle przymiernego obowiązania się z obopolnego, kto tych kupcow rozbił y dobra ich tak wielkie pobrał, także tam w waszym kraiu będących tych dwoch chrzescian, ktorzy pozabianym służyli iaką rostopnoscia wynalese kazawszy, dobrze ich wyptać, ktoby był ten, co pozabiał y tak wiele dobra pobrał, wszystkiego się porządnie wywiedziec kazali. A potym takowych do siebie przywiesc kazawszy, aby pobrane wszystkie rzeczy y towary powracane byly, coby naymnieysza rzecz z nich nie zginęła, staranie uczynic, abyscie rozkazali, a potym przez niewolniki porty naszej do progu wielmożnosci naszej abyscie wszystko oznaymili. Tych zas zabiaczow y rozboynikow, ktobykolwiek był, abyscie wedle tamecznego zwyczaju z mękami potracic kazali. Więc oprócz tych cobykolwiek kupcow inszych tam poginęło, ktoby ich pozabiał, abyscie od tych dowiedziec się kazali y iezliby się co ukazało, dobra y towary pozabianych abyscie temu naszemu niewolnikowi oddawszy, zbrodniarzow wedle zwyczaju bez kary nie puszczały, a cokolwiek temu niewolnikowi naszemu oddano ztamtąd będzie, abyscie porządnie zregistrowac kazawszy, nam oznaymili, tak raczie wiedziec. Pisan we srodku miesiaca mucharem nazwanego roku 941¹⁾ na uroczysku.

¹⁾ Вперед было 943, але перероблено на 941.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611, стор. 107—108. — З боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta o zabiciu samosiedmnastego kupca pod Kamieniem 1532 (!).

3.

Султан Сулейман до Жигмонта І; просить випустити на волю арештованого купця Андрія, таксамо московського посла і жадає карі на Українців, що зробили нахід на Очаків. — Без місця, март-цвітень 1538 р.

(По zwykłych tytułach) Krolowi polskiemu Zygmunтови, (ktorego sprawom etc), list nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo, iż tymi czasy u wysokiey porty naszej słyszano iest, ze dobrze przedtym dla własnych potrzeb naszych cesarskich poslanego do Moskwy kupca imieniem Andrya, gdy do panstw waszych przyiechał, (iakoby oprócz towarow naszych cesarskich miał miec przy sobie cudze towary), zatrzymac rozkazaliscie, a tak temu kupcowi, gdy zowąd odiezdzał, na naszą własną potrzebę cesarską niemały skarb dac rozkazalismy byli, przeto gdy ten niewolnik nasz Sayd tam przyedzie, iezliby który z waszysh panow tego to kupca zatrzymał, względem przyiazni naszej, przydawszy kogo swego do tego naszego niewolnika, abyscie z nim sam dla przypatrzenia się przysłali, bo iezli oprócz na naszą własną potrzebę cesarską kupionych rzeczy naydzie się co cudzego, więcey tego kupca w tamte kraie posylacz nie będziemy. Słyszeliśmy y to, iakoby moskiewski krol posła swego do wysokiey porty poslac miał, który do waszych panstw przyiechawszy, zatrzymany by bydz miał. Nasza wysoka porta, tak przychodzącym iako y odchodzącym nie iest zabroniona; iezli tedy ten poseł dla przyiazni lub dla nieprzyiazni posłany iest, kiedy do wysokiey posła idzie, a byłby przez kogo waszego zatrzymany, gwoli przyiazni z tą wysoką portą y gwoli uczciwosci, przymierzu, nie kazcie go chadowac lub z przyiaznią lub z nieprzyiaznią, z czemkolwiek iest posłany u wysokiey porty naszej, niech się sprawi. Więc przeszlego czasu suplikowano nam, ze z waszych ludzi na Ukrainie się bawiący niektorzy, iedni lądem, drudzy łodziami przyszedłszy, na oczakowską osadę uderzyli, poddanych tamecznych, zony y dzieci y dostatki poszarpawszy, odeszli. O czym ponoscie wy wiadomosci nie mieli, ale gwoli przyiazni mamy nadzieję, ze ukraińskim starostom tę sprawę zlecic, aby między nami będące ustanowienie y list nasz cesarski przymierny, miał swoje poszanowanie y aby się mu nic przeciwnego nie działo, a tych co to porobieli, ktobykolwiek był, tymże ukraińskim starostom wedle ich roboty skarac rozkazcie, Pisan miesiąca zylchide nazwanego 945 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 119—120. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o kupcu Andryiu, o kupcach własnych cesarskich, o posle moskiewskimi, ktorego, iżby zatrzymac w Polsce miano, slychac było, o szkodach u Oczakowa poczynionych.

4.

Султан Сулейман до Жигмонта І; просить звернути річи одного купця, що помер на Україні; жадає справедливости з браславських підданих, що убили і пограбили вівчарського писаря. Адриянополь, червень-липень 1538 р.

Міędzy Iezusa chwalącemi naymoznieyszemu, między messyaszow zakon trzymającemi zacnieyszemu, z nazaranczykow wszystkie sprawy naprawiającemu, wszelkiej czci etc. etc. krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom), ten list nasz cesarski¹⁾ oddany będzie, mieycie wiadomo, ze niedawnego czasu w waszym krolestwie kupiec nasz ieden, po kupiectwie zaiechawszy, tam umarł, po którym towary y rzeczy na skarb wasz wzięwszy zatrzymano, to gdy do wiadomosci naszey cesarskiej przyszło, gwoli odzyskania tego poslalismy z niewolnikow naszych iednego, Seyd nazwanego. Niedawno takze poddani wasi z Braclawia pisarza iednego owczarskiego zabiwszy, 60.000 asprow przy nim wzięli, tak maiestatowi naszemu sprawę dano; trzeba tedy gwoli przyiazni y przymierzu, ktore między nami iest, aby tego kupca naszego w panstwie waszym zmarłego wszystkie rzeczy y towary odumarle, ileby ich kolwiek było y u kogoby się ieno wynalazły, temu naszemu poslanemu niewolnikowi wydac abyście kazali; takze tych z Braclawia poddanych, ktorzy to owcarza zabili y pieniądze pobrali, (iesli się tak ukaze), gwoli przyiazni i miłości między nami będący wyszukawszy zaboycow, pieniądze pobrane temu niewolnikowi naszemu oddac abyście rozkazali. Tak wiezcie y znakowi naszemu cesarskiemu wiarę daycie. Pisan w Adryanopolu miesiaca sefer nazwanego 945 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 125. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o wrocenie odumarłych rzeczy y towarow kupieckich y o sprawiedliwosc z barawskich (sic!) kozakow o zabicie pisarza owczarskiego y o pobranych pieniędzy powrocie 1538 roku.

5.

Султан Сулейман до Жигмонта І; жадає справедливости для Турка Мустафи, котрому якийсь хорунжий з Польщі убив батька, а його самого тримав в вязниці. — Без місця, серпень 1538 р.

Naymoznieyszemu między Iezusa chwalącemi, naychwalebnieyszemu między messyaszowego zakonu ludzmi, wszystkie sprawy naza-

¹⁾ пропущено: gdy.

renczykow naprawiającemu, wszelkieu czci y chluby godnemu, zastępow wielkich y ogromnosci panu krolowi polskiemu, (ktoremu etc), Zygmuntowi ten nasz znak cesarski gdy będzie oddany, niech ma wiadomosc, iz ten, ktory ten list nasz do was niesie, nazwany Mustafa, obywatel zamku naszego oczakowskiego, do wrot wysokieu porty naszey przyszedłszy, ze mało przedtym z krolestwa polskiego ieden pan chorąży nazwany ze dwoma tysiącmi siedmiolet ludzmi blisko Oczakowa poszedłszy, Alego, oyca tego Mustafy zabrawszy, samego Mustafę w więzienie wziawszy, do Polski zaprowadził y tam go więzieniem chował, a potym go za 50.000 aspr przedał, ktore pieniądze ieden iego przyziacieli Iusuph temu to panu oddawał y odliczał; w czym iz się mu krzywda y gwałt stał, do nas suplikował. A tak trzeba tego abyście gwoli przyiazni między nami będący, w tę sprawę¹⁾ weyrzawszy wspomnionego Mustafy pieniądze, ktokolwiek ie wziął, takze y oyca iego, kto zabił, wynalazłszy, pieniądze nazad wrocic, a tych, co się takimi bawia lotrostwy, skarac rozkazali. Tak wiedzcie. Pisan na schodzie miesiaca prebiul ewel nazwanego 945 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 144. З боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta za Mustafą oczakowskim o zabiciu oyca y o więzieniu samego, aby to, co dał za się okupu, wrocono nazad 1536(!) roku.

6.

Султан Сулейман до Жигмонта I; прирікає, що не буде нападів з боку Татар, також не будуть приходили в українські границі пастухи, з котрими заходять свовольники; просить випустити на волю купця Андрія. — Без місця, 19 мая 1539 р.

(Po zwyczajnych tytułach) Krolowi polskiemu (ktorego sprawy niech Pan Bog prowadzi do dobrego konca), znak nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze temi czasy przez przyslanego posła waszego do tey wysokieu porty cesarskiey, nieiakiemu między messyaschow zakon trzymającemi zacnego Wilamowskiego, niektore sprawy oznaymiliscie nam y zescie niekontenci będąc z Tatarow, ktorzy poddanych panstw polskich naiezdzaiać, poddanych w niewolę zabieraiac, zlosci wyrzadzac nie przestawaią, y abysmy hanowi teraznieyszemu Sachip Gieraiowi koło tego przykazaly, zadaliscie. A tak wedle woli waszey temu to hanowi od wysokieu porty naszey mandat nasz cesarski poslalismy y koło tey sprawy, iako potrzeba, rozkazanie nasze dalismy, aby wiency do panstw naszych Tatarom wpadac y szkod czynic nie dopuszczal. Ale iz z dawnych czasow z tamtego

¹⁾ będący w tę sprawę — двічі в рукописі.

krolestwa polskiego cos trochę zwykło mu było dawac, tedy cokolwiek iest, co wy lepiej wiecie, gdy mu to oddano będzie, będą oni tez z pokojem siedzieli y szkod poddanym tamtym czynić nie będą. Nie psuyciez dawnego, iaki kolwiek iest zwyczaj, aby między nami zawsze przyiazn y zgoda, miasto zwad y hałasow była. A iz zdawna zwyklismy do panstw posłac własnego kupca naszego Andryia nazwanego, o którym teraz oznaymuiecie, ze oprócz tego, co na naszą potrzebę kupuie, cudze towary przyjmuiąc, przeprowadza; tedy za bożą pomocą, gdy się tento kupiec do progu porty naszej powroci, opyt koło tego uczyniemy, iezli iego taka zdrada odkryta będzie, nie poslemy go tam więcey; a temu, ktorego posylac będziemy, cokolwiek z skarbu naszego lub złoto lub aspry albo towary damy y, iako tego wiele będzie, zregistrowawszy, wespół posylac będziemy; a tak zdrada trudno będzie mogła byc czyniona. Ieszcze oprócz tego od Białogrodu y Kiliy przez Dniestr kazdego roku do panstw waszych owce przechodzic zwykły, między ktoremi owcami białogrodzkich, dobruckich, kilyiskich Tatarow y inszych swawolnych ludzi owce pod nazwiskiem własnych owiec cesarskich naszych przechodzą y ci poddanym waszym szkody y przenagabania czynią, tedy w tey sprawie także zacnemu między musułmany sędziakowi białogrodzkiemu Hasanowi osobny y surowy mandat nasz cesarski posłalismy, aby więcey do panstw waszych tak owiec, iako y Tatarow y innych swowolnikow nie wpuszczał, y aby, iako potrzeba, pochamował, rozkazalismy. Od tych czas złamąd w panstwa wasze owce przechodzic nie będą, bo mandat nasz cesarski musi byc wypełniony. Na ostatek wspomniony poseł wasz ustnie cokolwiek nam opowiedział, wszystko dostatecznie wyrozumielismy y cokolwiek od wysokiey porty pozadaliscie, na wszystko respons z owey strony dany iest, a przerzeczony poseł, obiem stronom wygodnie y uczciwie sobie zleconą posługę odprawiwszy, z dozwoleнием naszym y z łaską naszą do was odesłany iest. Pisan na nowiu miesiāca mucherem nazwanego 946 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 251—2. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o posle wielkim, o hanie tatarskim y o państwiskach w polach 1536(!) roku.

7.

Султан Сулейман до Жигмонта I; прирікає спокій з боку Татар; жадає покарання тих свовольних людей, що разом з Волохами зробили нахід на Білгород і Тегиню. — Без місця, к. 10 цвітня 1541 р.

Міędzy Iezusa chwałācemi wybranemu krolowi polskiemu Zygmuntowi za oddaniem etc. znaku naszego cesarskiego niech będzie wia-

domo. Mało przedtym od Białogrodu niektorzy, granice polskie przeszedłszy y wsi napadłszy, poddanych polskich na więzienie nabrali, mówiąc, listem swym do wysoki porty oznaymiliscie byli, gwoli tey sprawy kilkakroc posłow y tłumaczow przysyłając, o to wiecznie skarżyliscie się. Względem postanowionego dawno przymierza, które iest między nami, aby się waszym panstwom szkoda z owey strony dziać miała, nie iest wola nasza cesarska. Dlatego do beyiow y kadyiow naszych surowy mandat nasz posłalismy, aby cokolwiek by tam spraw wam należących było, porządnie się o nich pytali, a więźniow, którzybykolwiek muselmanami zostali, aby od panow y gospodarzow ich pobrali i wolno puscili, a ci co w chrześcianskiej wierze należioni będą, aby waszym ludziom oddani byli; co zas iest waszych spraw, takie iest rozkazanie. Poniewaz tak tedy z wołoskich poddanych niedawno niektorzy łotrowie głowę podniosłszy, woiewodę swego zabiwszy, w panstwie waszym z niektórymi zmwę mając, koło Białogrodu y Techyni niemało wsi naiezdżając, ludzi zabiając, owce y insze bydła zabierając, wiele inszych towarow rozszarpawszy, na waszę stronę przeszli byli, ale kiedysmy wołoskiej ziemi woiewodztwo Piotrowi woiewodzie podarowali y od wysokiey porty koniuszego naszego Hassana z nim posłali, tamtych, którzy byli z między Wołochow hersztami y wodzcami, także tych, którzy łotrostwem się bawili, poscinawszy, powrócił; teraz pozostałych woiewoda łapając karze, a tak tych tam ludzi, iako trzeba, uskromił, bo wszyscy złe robiący, czego godni byli, należli. Ale ci tez w panstwie waszym będących y zmwę z nimi mających, którzy naiezdżając panstwa, palili y szarpali, wynalazszy, skarac, a te owce, bydła y insze rzeczy pobrane powracac abyscie rozkazali, gwoli czemu z niewolnikow porcie wysokiey służących z pulku spaskiego Iusupha posyłamy. Trzeba tedy, abyscie tez wy względem przyiazni mysli swey przyłożywszy, tych, którzy to z Wołochami zmwę mają y wsi w Ukrainie łupią, lub to pan lub szlacheic lub pozostali, nikomu nie folgując, wyszukawszy, zaraz skarac rozkazali, aby o tym słyszącym było ku naprawie y aby więcej takowych przeciwnych przyiazni zbrodni czynić nikt się wazyc nie śmiał, to zas, coby pobrano byc się ukazało, lub człowiek lub bydłę, gdziebykolwiek było, wynalazszy, przy ludziach swych na tę stronę oddać rozkazecie. Co w waszym panstwie o spalenie kilku wsi y ze kilka osob więźniami zostało, skarżycie y iuz po kilkakroc ludzi waszych o tym do porty przychodzili y listy wasze przynosili, niektore tedy sprawy, które się mogli odprawic, iuz są odprawione, niektore tez ieszcze na odprawieniu. A ze słuszną to tez widziemy rzeczą, aby ludzie z waszego panstwa, z tymi lotrami wołoskimi łącząc y kupiąc się, panstwu naszemu

takie szkody czyniac, pokarani byli, tych tedy, iako będzie naysnadniej byc mogło, aby nie pouciekali, dostawszy, pokarac y pobrane rzeczy y ludzi, także bydło powracac y sam na owe stronę odesłać koniecznie trzeba; taką rzeczą szczerą przyiazn swoją oswiadczycie. Iako tedy koło tego chodzieć będziecie y ktoby to był ci łotrowie y iako ich karac rozkazecie, do wysokiey porty naszej nam oznaymic nie zaniedbywaycie. Pisan pod pełnią miesiąca zylichie nazwanego 947 roku.

Бібл. Чарториских рук. ч. 611. стор. 147—148. З боку заголовков: Od Suleymana do Zygmunta o szkodach uczynionych, o Wolochach, ktorzy pouciekawszy z Woloch w Ukrainę przemieszkuiąc i zmwę z Ukraincami mając, wsi tureckie y wołoskie naiezdźali y lupili, aby Wolochow wydano, a Ukrainczykow aby konieczni nie puszczać (sic!), ktoby był, czy ludzie czy pana karano 1538(!) roku.

8.

Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає справедливости з свовольних людей, що кілька разів нападали на степових мешканців, на Очаків і все надморе. — Константинополь, кінець мая 1541 р.).

Między Iezusa chwalącemi naymозniejszemu, między messyaszow zakon trzymającemi zacnieyszemu, z nazarencykow wszystkie sprawy naprawującemu, wszelkiey czci y ozdobnosci panu, krolestwa polskiego krolowi Zygmuntowi, (ktorego sprawami..), list nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze niedawno woyt albo kady oczakowski do wysokiey porty naszej pismem swoim oznaymując dał znac, ze tego roku 947 miesiąca redzieb¹⁾ nazwanego z Polski ukradkiem cicho ze sto koni łotrostwa przypadłszy pod sam prawie zamek oczakowski, porwali 250 bydła y starszego nad zamkową czeladzią ze dwiema zamkowemi y dwiema Tatarami zabili. Lecz zeby ta suplika kadyowa była pewna, rozkazalismy Osmanowi, sylistryiskiemu sędziakowi, aby się on wszystkiego pilno wywiedziawszy, nam oznaymił. Ten tedy namieniony sylistryiski sędziak tak do wysokiey porty oznaymił, ze wspomienionego kadya suplika prawdziwa iest, bo oprocz tego ieszcze w tymże roku na początku miesiąca siewal²⁾ nazwanego u polnych mieszkancow sto pięćdziesiąt bydła zabrawszy; tegoz roku pod pełnią miesiąca zylichidzie³⁾ nazwanego na wszystko nadmorne uderzywszy o

¹⁾ реджеб 947 р. = падоліст 1540 р.

²⁾ початок шевалі 947 р. = кінець січня 1541 р.

³⁾ повня зілїдже 947 р. = половина цвітня 1541 р.

port się oparli. Ieszcze znowu na schodzie tegoż miesiąca ¹⁾ z chorągwią rozwinioną przyszedłszy, zamek oboznawszy, mocno na osadę nacierali. Nazajutrz rano zamkowe ludzi do nich wypadłszy, od zamku ich odgromili; wszakże tych, co w przedmiesiach a nie w osadzie byli, tatarskie koczowiska napadłszy, rozszarpali i gdzie niemało truppa padło; tamże sto pięćdziesiąt niewiast z dziećmi wzięli, a tak zamkowym ludziom y Tatarom dwa tysiąca bydła popędzili. Z temi wieściami od starszych zamkowych listy przysły. Za przyściem takiej nowiny, gdy względem polskiej, wołoskiej y oczakowskiej granicy, aby była wiadoma, dalismy niedawno rozkazanie nasze, i z waszey strony do tego przysłany człowiek Czayrmer teraz tu iest, kturego, ktoby takie zbrodnie robił i ktoby ich przyczyną był, gdysmy się pytali, ze niektorzy swowolni Tatarowie kazdego czasu wypadając, krajow naszych łupic nieprzesławaia y nigdy tam bez wojny nie iest, powiedział. A tak z wami z dawna będące zobopolne postanowienie y teraz trzymamy, z portą tedy tą wysoką przyiazn taką mając, z waszego krolestwa takowi łotrowie y swywolnicy wypadając, takowe rzeczy robic, co za przyczyna iest? Przeto takowych przeciwko przy mierzu występniących wynalazłszy, trzeba, abyscie pokarali, gwoli czemu z niewolnikow wrot naszych iednego Iuzufa posyłamy, który gdy was zdrowo zastanie, wedle zopolnego postanowienia między nami będącego pilno staraiać się, takowe złosci robiących, ktoby kolwiek był, nie dawaiać im w państwie waszym przytulenia, koniecznie ileby ich osob było, wywiedziawszy się, wszystkich, nikogo nie odsyłaiać, skarac abyscie rozkazali, azeby drudzy y przykład y postrach stąd mając, przyiazni przeciwnego nie czynic drugi raz się nie odwazyli, a zatym obustronni poddani w pokoju by siedzieli. A z państwa naszego poddanym naszym, pobrane rzeczy y bydło, iakotez niewiasty z dziećmi y męszczyzni odszukawszy, z pełna temu posłanemu niewolnikowi naszemu abyscie oddac rozkazali; a on to odprowadzic powinien tym, komu to będzie należało. Przez tegoż iako tych łotrow pokarzemy y musułmanow poymanych y ich rzeczy y bydła, iako wiele oddacie, vysokiey porcie naszej, listem swym wiadomosc daycie, abysmy, iako to łotrostwo potracicie y iaką karą wezmą, dostatecznie wiedzieli. Tak wiedziecie y temu dosyc czynicie. Pisan na nowiu miesiąca sefera 947 roku²⁾ w Konstantynopolu.

¹⁾ кінець зілдіже 947 р. = к'нець півнітя 1541 р.

²⁾ Дату листа сефер 947 (= червень 1540 р.) зміню на сефер 948 (= кінець півнітя 1541 р.), з огляду що в самім листі згадує ся реджеб 947 (= падолист 1540 р.).

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 145—6. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o szkodach poczynionych pod Oczakowem sprawiedliwosci ządaiąc y dla niey posyłaiąc 1537 (!) roku.

9.

Султан Сулейман до Жигмонта I; дає пояснення в угорських справах; жадає покарання свовольних, що находили кілька разів на степову людність і на Очаків. — Без місця, жовтень-падолист 1542 р.

Sultan Suleyman, bożą mocą cesarz turecki etc. przyiacielowi naszemu zakonu chrzescianskiego krolowi polskiemu i innych wielu panstw, Zygmuntowi etc. Oznaymniemy y daemy wam wiedziec przez ten nasz list, coscie zdrowie nasze, przysylali, nawiedzaiąc, posła swego z panow iednego Iakuba Wilamowskiego z waszey strony i od syna waszego z listy, w ktorych listach swych piszecie, cobykolwiek ten poseł wasz słowem mowił, izbysmy temu wierzyli Poseł wasz tez gdy do nas przyszedł od was samych i od syna waszego, opowiadaiąc o dobrej przyiazni waszey i syna waszego, ktorąście przyiazn zwykli czynić naprzeciwko nam przyiacielowi swemu i króla Ianowym synie, Stefanie i matce iego pisaliscie, zalecaiąc ie ku nam, i o tym, zebyśmy też rozkazali list nasz pisać do ziemi erdelskiey do wszystkich panow i do inszych pospolitych ludzi, żeby im dobrze a wiernie służyli i naprzeciwko im by się zachowywali iako naprzeciwko panom swoim. A tak tych czasow o cokolwiekiescie do nas pisali i przez posła swego wskazali, ze wszystkiesomy dostatecznie wyrozumieli, gdyz tak jest: Stefanow oyciec, krol Ianusz, był naszym dobrym a wiernym, a ku nam pozytecznym sługą i miałem go w wielkiey łasce swey; on tez widząc tę wielką łaskę od uas wielką, a pilną posługę swę ku nam okazował i Stefan tez syn iego iest sługi naszego dobrego syn, inaczey iego sobie nie rozumiem, ieno tak iak oycia iego i inszych panow moich wszelkich, w ktorych powodzenia tak i iego mam. Matce tez iego w tym nieodmiennie mam. Oni tez będąc naszymi sługami i wiedząc bacznosc moią na się, niech się umieią sprawowac, iako ich stan zależy, między temi poddanemi, gdy też i obaczę wiernosć ich dobrą naprzeciwko nam w posługach ich, tedy będę zawsze lepszą i większą łaskę naszą na siebie miewać, bo ia iestem...¹⁾ po mnie, i inszego, ieno zawsze od nas łaskawe podwyższenia nasze. Do tych czasow do panow węgierskich i do pospolitego człowieka były listy nasze po kilka razy pisane, aby oni ni w czym nie byli przeciwni naprzeciwko im, zeby zawsze byli ich posłuszni według rozkazania ich. Tych czasow tez

¹⁾ Лишене чисте місце на два-три слова.

według woli i żądania waszego rozkazaliśmy list nasz pisać do wszystkich ich, żeby byli ni w czym nie odmienni naprzeciwko im, bo te ziemie są przez moc naszą dobyte, wszyscy panowie i pospolity człowiek iest naszemi sługami; nad rozkazanie nasze nie uczynienia (sic!) nic, ieno dalibog według rozkazania naszego wszyscy iako panowie, tak i pospolity człowiek będą się zachowywać w dobrym posłuszeństwie. Przy tym też pierwey tego państwa waszego korony polskiey przeszedłszy sto koni do zamku naszego Oczakowa, wzięli pułtrzecia sta bydła a sprawcę zamkowego i dwóch służebnych, dwóch Tatarzynow i przy nich iednego pospolitego człowieka zabili, a na polu z bud ich na pułtorasta bydła wzięli, na potym powtore przyszedłszy, rybitwy pobrali i port zamku naszego od nich był skazonny. Potym zebrawszy się, z większym sposobem przycięgneli i oblegli ten zamek nasz, miasta i wielką mocą dobywali i ktore były donicy¹⁾ za miastem tatarskie²⁾, przyszli na nich, niektore pobili, na pułtorasta niewiast i chlupiąt w niewolę wzięli, służebnych naszych zamkowych tatarskich na dwa tysiące bydła wzięli. Sendziak nas sellisserski a sendzia oczakowski o tym nam panu swemu oznaymili, iakoż to wtenczas się trafiło przy poszle waszym, ktoregoscie z swych granic przysłali do nas. Gdy było, posła waszego o tym pytano, on powiedział: „Tatarowie zawsze w państwa pana mego wtargnienie miewaią dla tey przyczyny zawsze na oboiey stronie taki niepokoy i walka iest“, w ten sposób powiedział. A tak my z wami do tego czasu, którą przysięgę mamy, zawsze oną przysięgę swą w poczciwości chowamy i nigdym siebie nie ukazał przeciwnością przeciw wam; co temu iest za przyczyna, iż z waszey strony przeciwność przysiędze się ukazuje, lud państwa waszego do państwa mego wtargnienie miewaią, i nie mało ludzi pobito, a inszych w niewolę pobrano, ze wszystkimi maiętnosciami ich. To było między nami, takowa przyiaźń była według przysięg naszych. Iezliby z państwa nasego ktory miał uczynić wtargnienie do państwa waszego i trafiłaby się z takowych, których poymać, takowych byście mieli przysłać, my by wiedzieli, iakim sposobem mieliby my takowych okrutnemi karnosciami karać; ale ieno tym sposobem zachowywaią się ludzie wasi, od takowych nam szkoda się stała: i gonia i przycięgnie w państwo moje wtargnienie miewaią i poddanym naszym szkody wielkie działaią. A to wszystko dla tego czynią, żeby mogli rozerwać oną przyiaźń naszą, którą mamy między sobą według przysięg naszych. Z waszey strony państwu memu ktore wtargnienie miewaią y szkody poddanym naszym podziaływaią, nie miałbym na to zadney trudności zebym ie

¹⁾ В рукописі: до нией. ²⁾ татарские.

za to skaral. Ale ia według stanu mego cesarskiego postępuje tak i piszę po kilka razy, opowiadając wam te zloczynstwa, które się stanowią od ludu waszego, iakożesmy do was w tych sprawach posła swego posłali z listami naszymi, iakoż i do tey doby w tey rzeczy zadna sprawa od was nam nie dana, a tak i teraz te zloczyńce, żeby byli znaleźieni i karani według¹⁾ występku ich, iezli ich będziecie karać i te pobrane rzeczy iako...²⁾ a też i insze rzeczy iezli będą wrocone poddanym naszym, to iest przysięga nasza będzie zachowana według przysięg naszych nieodmiennie. Zeby to było uczynione przez omieszkania, a ci zloczyńce, gdzieby kolwiek mogli bydz znaleźieni w państwie waszym, zebyscie rozkazali ich za występy karać, żeby insze strony słysząc i widząc takową karnosc tego się nie dopuszczali, a który lud na niewolą iest pobrany, iako z nizkiego stanu tak i naywyższego, bydła i insze rzeczy w całosci zebrawszy, ten poseł nasz, iezli tam ieszcze przy was bedzie, w całosci rozkazali podać; iezliby ten poseł nasz od was już iechał, i wy by swym którym dobrym człowiekiem ta pobrane rzeczy w całosci odesłali i tym, u kogo co wzięto, żeby było przez tegoż człowieka waszego oddano i tych zloczyńcow, którą karnością ich rozkazecie karać i pobrać; a tak państwu naszym nayiasniejszym szkody nie będzie i zawsze w tey mierze przyiazn³⁾ i poszanowanie będzie. I tak poseł iako człowiek przystoyny w tym upewnił, czego my według przyiazni ządamy. Pisano ten list w roku według Machometowego 1049 (sic!) na początku miesiąca redzieba.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 571—4. Дата 1049 р. = 1639 р. очевидно хибна: події, згадані в листі належать до 1540—1541 р. (пор. ч. 8 збірки), а лист до 949 р. геджіри = 1542 р.

10.

Осман бей, силістрийський санджак, повідомляє, що вийшов означити границі від України, але не зміг цього докінчити, бо литовські комісари не явились, за те прийшло 20.000 війська. Без дати (1542 р.).

„Osman bek, sylistryiski sendziaku, znasz y rozumiesz, iż przyszedł list od kadyow białogrodzkiego, kiliyskiego, thehinskiego, oczakowskiego do dworu naszego, aby uczynili granicę, o czym iuz też wie krol Zygmunt, a tak ty zebrawszy ludzi stare białogrodzkie, thehinskie, kiliyskie, oczakowskie wypytuy się dobrze y uczyn dobrze“.

Ia Osman beg zebrawszy, bilogrodzkie thehinskie y oczakowskie ludzie stare y ia zaraz posłałem do chorążego Ferhata woiewode, przy-

¹⁾ в рукописі według według. ²⁾ порожнє місце. ³⁾ в рукописі przyiazn.

сієзни, чоловік добry, przy ktorym razem bylo dziesięć panow y listy krolewskie zapieczetowane, a wszakze na tych listach granice nie byly opisane, a w tym czasie, zebrałem ludzi starych, Bilogrodcow, Oczakowcow, Thehicow y pytałem ich, pokiby byla granica. W te czasy przysli ludzie Piotra wojewody y przyniesli mi listy od Piotra wojewody, powiadając, iz panow ciarskich (sic!) idzie dwanasie tysięcy nad twoią głową, a nie nad granicą. Tedym sie smiał y patrzałem rotmistrzow y kihaiow, to jest Hadzibreima, Hebib kihaya, Tataralia z Oczakowa, Mehmet aga, Misz Godza i wszystkich inszych ludzi dobrych, tak ze ci ludzie powiadali i swiadczyli, ze granica oczakowska postawiona po prawey stronie do Bohu, a od Bohu poprzeg do Dniepru, od Dniepru do Czarnego Morza, a po lewey stronie od miasta Iahorlik; y kiedy han tatarski Oczakow trzymał, tedy po te mieysca oczakowski brał od dziesięciną, zowią karsurlay azuny azina zawarł, a tam brał za morskich. A tak powiedzieli, iz ani krol ani wojewoda woloski nie mają nic do tych pol y szedłem y stanąłem na Izalanie y czekałem ich cztery dni, azby Ferhat moy przyjechał od nich, a pan chorąży przysłał do mnie, gdziebysmy siedzieli y z wielu ludzmi. Tedym rozkazał, zeby we trzechset ludzi przyjechał, a on bieżał za nami, a ia tez takze miał przyechac y iako car rozkazał, zeby mi uczynili; y przysłał do mnie dwoch panow, coby mi powiedzieli, abym im wiarę dał; a gdym ich pytał około tych granic tedy oni powiedzieli, ze my puty granice nie ustapiemy, chociazby nam gardła dac. A w te czasy woiska swoje ruszały, ku mnie do Kodyzni przybieżał mi Ferchat od nich z temi 18 ludzmi y powiedział mi, ze widział dwadziescia tysięcy iezdnych, dwa tysiące pieszych, to dział, y wiemy to pewnie, ze zle myślą, a to usłyszawszy, wrocilem się nazad y pisałem to do Waszey Mosci V. S. Tak ia car będąc wielkim dworem swoim w Stambule, a w te czase trafił się poseł krolewski, A tak pisałem list do krola, oznaymując granice według powiesci starych ludzi, iako Osman bek pisał, a iz y dałem to posłowi krolewskiemu a tak poki ta granica pisana, poty moze, a po tamtey stronie krolewskie. Wiedziesz, znaycie. (L. S.).

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 823—4. Лист без дати і як видно, дуже поплутаний. Про переказані факти див. ч. 11, 12; звідси й дата 1542 р.

11.

Султан Сулейман до Жигмонта I; силістрійський санджак за наказом Порти вийшов означити границю від України, але не міг

сього докінчити, бо против нього вийшло велике польське військо. Б. м., кінець падолиста 1542 р.

Міędzy Iezusa chwalącemi naymoznieyszemu, między messyasowego zakonu nasladuiącemi naywybornieyszemu, nazarencykow sprawy naprawuiącemu, wszelkey czci y chwały godnemu, ogromnosci y ozdobnosci panu, krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawam niech Bug da szczęśliwe dokonczenie) znak ten nasz cesarski gdy doydzie, wiadomo mieycie, iz mało przedtym, aby granica między Oczakowem a krolestwem polskim uczyniona była, silistryiskiego sendziaka Osmana, niewolnika naszego, przydawszy mu theinskigo i białogrodzkiego kadya, dawszy mu rozkazanie nasze cesarskie, naznaczyliśmy byli. Teraz ciz to naznaczeni do wysokiey porty naszej suplikowali, ze kopie mandatu naszego wam posławszy, wiadomosci od was czekali. Wy potym temu silistryiskiemu sędziakowi listem swym daliscie wiadomosc, ze z beglerbegiem waszym dziesięć inszych begow posłaliscie, więc my swoiey granicy ukazac nie będziemy od tamtych mieysc wiadomych, ludzi dobrych dobrze się wypytawszy, wedle przyiazni po przyiacielsku sprawiedliwie granice uczynicie, a tez od nas posłani ludzie znaki obaczą y tak skonczycie tę sprawę, mówiąc, takescie napisali. A izescie to do wiadomosci tam będącym podali, tedy według tego listu waszego silistryiski sędziak wziąwszy z Białogrodu ludzi wiadomych i dobrych, o te granice ich pytał, ci ze granica ta idzie do uroczyska Sawran nazwanego, ztamtąd na prawą stronę do Białey Wody, ztamtąd do Dniepru, ztamtąd do Czarnego morza, lewa zas strona iest okrągły potok nazwiskiem Sławny, od wołoskiey ziemi zas powyzey wsi Dawlak nazwaney blisko az do Dniestru granica idzie; wiecey nie trzydziesci albo czterdziesci lat chanowie tatarscy tak trzymali i spasne od owiec y od inszego bydła, takze y insze wiadrowe dochody bierali, insze zas mieysca, ze maiestatu naszego cesarskiego są oznaymili. Wyzey wspomniony silistryiski bek z kadyami Dniestr pod Theinią przeiechawszy, cztery dni iadąc do mieysca Deligiol nazwanego, to iest Głupiego Ieziora (gdzie musulmani oyca Daniał nazwanego w cenie będącego grob nawiedzaia,) przyszedlszy, tam blisko tego grobu stanęli. Tamze tez od waszego wspomionego beglerbega z listem posłaniec przybył, pytając, iako z wielkim ludem ma przyiechac, Sylistryiski sendziak tez: „we trzechset człowieka na Sawran przyiedzcie, gdyz my tez w takimze poccie tam iedziemy“, mówiąc, odpisał, i przy onymze beglerbega waszego poslanca posłał niektorych zamkowych służących ludzi. Piątego dnia od polskich panow ieden nazwiskiem Burwalecki przeiechawszy, list od beglerbega waszego oddał, gdzie abyscie, cokolwiek powie, w tym wiarę dali, napisano było, gdyz woysko nasze od Sawranii dwa dni

chodu na uroczysku Gierfi nazwanym stańło, i „choeby nam głowy pobrac miano, my zład granicy nie przyznamy“, mówiąc, tak powiedzieli, od tych zas ludzi, których sędziak nasz wspomniony do waszego beglerbega posyłał, taką wziął wiadomosc, ze z waszym beglerbegiem ze dwadzieścia tysięcy dobrych do boiu ludzi w pancerzach i w zbroiach było i z osobna dwa tysiące rusnicznych i sto dział na wozach; nie dobre to znaki, bo iedno co przeciwnego przymierzu się nie stało, powiedzieli. Co i sendziak sylistryiski uwazaiąc, posławszy tez y list wasz, ktoryscie do niego pisali o wszystkim dostatecznie porcie naszej wysokiey oznaymili. A tak, poniewaz macie dobrą przyiazn z wysoką portą naszą, a pozwoliwszy na uczynienie granic i przereczonemu silistryiskiem sędziakowi taki w tey sprawie list napisany posławszy, zaraz w tez tropy tak wiele tysięcy ludzi zbroynych posyłać, co za przyczyna była albo iest? Iezli wola była granice uczynić, iednego iakiego zacnego bega waszego z kilką inszych ludzi wiadomych starych przysławszy, dosyc by było, gdyz z owey strony do zbroienia czego zlego nikt tam nie był, ale za mandatem naszym cesarskim, zeby sprawiedliwie granice uczynili, tamci ludzie na to tam byli ziachali, aby zatym obustronni poddani spokojem kiedy siedzieć mogli, a te kłotnie, ktore się tam dzieią, aby ustały. Z owey strony nie przeciwnego postanowionemu przymierzu się nie stało, ale z waszey strony w tey sprawie taka rzecz przeciwko przymierzu iest uczynioną, a zwłaszcza, ze w liscie do tego sędziaka naszego przysłanym, granice nie mianuiąc, na owey strony ludzi starych i wiadomych odwołaliscie się; więc ten od was wysłany pan, „by nam miano głowy poscinac, my z tego mieysca granic nie poprowadzimy“, mówiąc sędziakowi naszemu, kazał powiedzieć, — takiego uporu i zacięcia się iego co za przyczyna? Gdyz tam w tych granicach wiele musulmanskich grobow i meczetow i szpitalow znaki ieszcze się znalazły, co własnie same granice opowiada i wyswiadcza, a czemuż iuz własnie granice uczynić nie pozwalacie? Iezli tedy z naywyższą tą portą naszą przyiazn szczerą zachowac chcecie, tak iako nasze iuz rozkazanie stańło, według tez listu waszego, iako ci starzy ludzie i wiadomi, ktorzy tam byli musulmanowie, granice te uznali i one opowiedzieli, abyscie tak ie oznaczyc kazawszy, trzymali y zapewne mieli, aby koło tego wszystkie zwady y kłopoty ustały, bo zaprawdę przyiazn nasza cesarska opaczna przeciwko wam będzie, którą przyiazn na baczeniu maiąc, uczciwosc iey czynicie. Tak wiedzcie. Pisan na początku miesiąca sieba nazwanego 949 roku (1540 roku).

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 167—170. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta Starego około uczynienia granic w dzi-

kich polach między Oczakowem a Koroną, gdzie od Sawrani granice Turcy prowadzić chcieli roku 1540(!) na początku siaban.

12.

Султан Сулейман до Жигмонта І; домагає ся справедливости з тих Українців, що здоганяючи Татар, пограбили Очаків; особливий неспокій йде від пана Претвича. Означене границь не могло відбутися, бо з польського боку вислано на Україну велике військо. — Б. м., початок марта 1543 р.

(Po zwykłych zalotach) Królowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom etc.), niech będzie wiadomo, iz tymi czasы niektórzy złoczyncy z panstw waszych polskich przypadszy pod zamek nasz oczakowski, w panstwa nasze wpadłszy, tantym obywatelom zony y dzieci, woły, owce y insze bydła zabrawszy, niektorych samych pozabiiawszy, odesli. Takowi łotrowie aby pokarani byli y to, cokolwiek pobrali, aby powrocono było, z listem naszym cesarskim z niewolnikow wrot naszych iednego Iusuph nazwanego posłalismy byli; teraz z tym to naszym niewolnikiem Piotr Dumaniewski posłaniec wasz z listem waszym, w którym przyiazn y powolnosc swoię tey wysokiey Porcie oświadczenie y że wedle dawney przyiazni z ową stroną życ chcecie, oznaymiliscie, więc ze tym rozruchom przyczyną są Tatarowie, ktorzy na wasze panstwa napadłszy, wiele dusz w niewolę pobrawszy, uciekając, pod Oczakow się umykając, tam dogonili, więc że i oczakowskiego starszego o tym obwiescili, a ci, nie mogąc wycierpieć, bitwę zwiedli; Tatarowie tak wielką szkodę uczyniwszy mimo Oczakow usli, a iż u Oczakowian pobrane rzeczy y ludzie powracać y szkody nagrodzić rozkazano iest, tedy naszym też, co pobrano, ludzi bydła y towarow, aby powrocono, y nadgrodzono było, rozkazania żądamy, mówiąc do nas napisaliście; a to cokolwiek w tey mierze y w czym inszym napisano y z ust poslanego człowieka waszego zrozumiano, wszystko maiestatowi naszemu dostatecznie wiadomo się stało. Ponieważ tak z owey strony będące między nami przymierze stałe zostawa, y aby się co przyiazni przeciwnego dziać miało, nie iest wola nasza cesarska, ale iezli Tatarowie do panstw waszych wpadłszy, szkod waszym ludziom naczynili, a od wysokiey porty naszej, aby co przeciwnego przyiazni się dziać miało, pozwolenia naszego nie dawalismy, poniewaz oni bez dozwozenia naszego w parstwa wasze wpadłszy, szkody porobili; tedy to byla rzecz przyjacielska, z tych ktorego poimawszy, suplikowac tedy, by takowy łotr musiał być byc zaraz skarany, ale poniewaz nikt nie poymany, a z granic waszych wysli, niesłuszna była naszym ludziom w panstwa nasze wpadac. Owo w waszych panstwach

szkody czynic nie iest pozwolenie nasze, ale y to nie iest przyiazn, coscie w liscie sami napisali, ze Tatarowie wam szkody poczynili; a ludzie wasi oprocz Tatarow, marszałka zamku tego y kilku ludzi zamkowych y inszych pozabiiili, a słusznasz to iest? Ieszcze oprocz tego, tak wiele bydeł, rzeczy poszarpawszy pobrali, zkađ codzien skargi z pewnemi świadectwy ludzie rozni do wrot maiestatu naszego przy-nosząc przychodzą. Poniewaz szkodę czyniący byli Tatarowie, tych zabiiac y bydła ich brac, azaś była słuszna? y co za przyczyna? Ta sprawa własnemu waszemu pisaniu przeciwna się bydz ukazała. Nuz napisaliscie, ze oczakowskich obywatelow bydła y insze pobrane rzeczy wrocic kazaliscie, a gdyśmy się od tego niewolnika naszego w tym pytali, ci panowie, którym to rozkazano, miasto pultorasta więzniow pobranych, ledwo 14 puszczo, a za iednego konia tysiąc aspr za-placono, a oprocz tego z pobranych bydeł y rzeczy nie nie wrocono, powiedział. A tak z muzulmanow tak wiele dusz poginelo, y zali to nie iest przeciwko uzyczonemu wam przymierzu, y tak wiele więzniow, zon y dzieci, z panstw naszych pobranych trzymac y skarby y bydła musulmanskie brac, wedle wiary naszej y wedle powinności naszej cesarskiej cierpiec się tego nie godzi. Koniecznie tedy aby ci wynale-zieni byli, a co komu nalezy, aby pooddawano, z powinności cesarskiej tego się upominamy, dla tegoz Hasana, który tam pierwey był, znowu posyłamy, ktoremu y Iusufa przydawamy, aby zony y dzieci, rzeczy y bydła y cobykolwiek wzięto z rozkazania waszego powrocono było. Iezli chcecie, aby przyiazn y przymierze z tą wysoką portą naszą stałe zostawało, starac się pilno macie, iakoby więzniowie y insze pobrane rzeczy przy tym naszym niewolniku, komuby co należało, oddano było, a kiedy taką przyiazn tym ukazecie, w porcie naszej wiadomo się stanie, tedy dotąd między nami będące przymierze trwale zostanie; a cokolwiek ztamtąd tak więzniow, iako y bydeł y inszych rzeczy od-dano będzie, do wysokiej porty naszej oznaymicie. Co tez z waszego panstwa Tatarowie pobrali tak więzniow, bydeł iako y inszych rzeczy, tych, którym pobrano, przydawszy im ludzi swoich, na Ukraynę po-sleycie, gdyz sędziakowi y kadyowi rozkazanie dane iest, aby to od-szukawszy, powracali, y tych co to robili, aby skarali. A toc z obu stron ma bydz zachowano, aby słyszący tym się kaiali, a złego czynic nie wazyli się, zaczym kazdy swoją powinność wiedząc, złości czynic wazyc się nie będzie. Ieszcze znowu białogrodzkiemu sędziakowi y tam-tych panstw kadyom y na przeprawach będącym strozom y mytnikom surowe rozkazy poslalismy, aby gdy się więzien na przeprawie u kogo trafił, aby go wzięli, takze, by z waszych panstw pobrani więzniowie się nalezli, tedy ich odebrawszy, tych, co ich mieli, do więzienia wsła-

dziwszy, do progu porty wysokiey oznaymili, więzniowie aby nam byli oddani, a łotrowie aby skarani byli, tak iest rozkazano. Z owey strony cokolwiek do przyiazni zatrzymania należy, wedle zwyczaju naszego cesarskiego na wszystkie strony rozkazanie dane iest, ale z waszych ukraińskich panow owey stronie wiadomy y nieprzyiazliwy Pretfic nazwany, nie chcąc siedzieć z pokojem, ten ci iest przyczyną tego wszystkiego złego, co się teraz między nami dzieie; zaprawdę to niesłuszna, aby między nami będące przymierze przez takowych swawolnych ludzi, którzy coraz co nowego zbroią, naruszone bydz miało; przeto go z tamtąd ruszyć macie a inszego wierneho, cobyscie mu ufac mogli, tam naznaczcie, aby państwa naszego szkody przestrzegając, przyiazni co przeciwnego czynić się przestrzegał, aby wždy obustronni poddani w pokoju kiedy siedzieli. A iakosmy iuz przedtym sendziaka sylistryjskiego na oznaczenie granic oczakowskich od państw polskich naznaczyli byli, o czym tez w liscie swym wspominiacie, zescie tez swego kapitana iednego wysłali byli, a ze sędziak nie wyjechał, powiadacie, czego przyczyną wołoski gospodar, który iakiś mu strach uczynił, chcąc między nami przyiazn zepsować, y abysmy iego obłudności nie słuchali, szeroko oznaymiliscie. A tak od tego wojewody wołoskiego nie takowego o was opaczno y złego nie słuchaliśmy, a około granic tych uczynienia nie nam powiadać nie potrzeba, gdyż aby poddani nasi koło tamtych mieysc więcej się nie wadzili, to rozgraniczenie wzięliśmy przedsię; lada czemu tez wiarę dawac, nie iest rzecz nasza cesarska. Tac była przyczyna naznaczenia y posłania tego sędziaka, aby z tymi, którzyby z waszey strony posłani byli, obaczywszy się, granice umowiwszy, znaki poczynili, aby więcej obustronni poddani, iuz na to nie oczekiwali y więcej się nie wadzili. Sędziakowi temu wspomnionemu z pewnemi ludzmi y kadyami rozkazanie nasze takie było, aby wzięwszy dobrze wiadomych y swiadomych tamtych pol y mieysc na różnice się tamte stawil, ale z waszey strony woyska dwanaście tysięcy zbroynego gdy przyszło, (a granice z takim woyskiem nie bywaną odprawowane), by iaka zwada zład nie urosła, gdyż sprawa graniczna nie woyska, ale wiadomych ludzi y rozsądnych potrzebuie; a takowego woyska przysłania coż za przyczyna iest? Kto rozsądny postrzeze na co się to było zaniósło, takowe nagotowanie między temi, którzyby w miłości y zgodzie bydz mieli, a zas podeyrzenia uczynić nie miało y więcej przymierzu między nami będącemu, a zas to nie wbrew z owey strony nikt umysłem wojennym, ale na oznaczenie granic tam iechał. Tak gdyby z waszey strony oznaczenie granic na umysle było, tedy byście byli, tak, iako z owey strony się działo, mądrych y rozsądnych ludzi swych mieysc tamtych wiadomych kilka po-

ślali, a ci, iezliby to rzecz była podobna granice uczynic, uczyniliby byli, iezliby byli nie mogli uczynic, te mieysca, o ktoreby gra szła porcie wysokiey naszey oznaymili byli; ale ze woysko wasze nie miało podobienstwa odprawiać granic zbrojno z rusnicami y z działą przyszedłszy, a sędziak nasz wspomniony, aby się co przeciwnego przymierzu nieostroźnie nie stało, pomysliwszy, nazad odszedł; tac była przyczyna iego tam nie przyiscia. W temże waszym liscie blisko granice dawney panstw naszych na rzekach niektorych wołoski woiewoda z dozwoleń naszym młyn był zbudował, a te mieysca od przodkow naszych nam się dostały y kiedyby były te młyny przeszkadzały między nami będące przymierze, nie zdałoby się było, a wołoski woiewoda to przymierze gwałci, aby tedy mieisc tamtych trzymać dozwoleń od nas nie było dawane, prosząc napisaliscie. Iesli tak iest, ze te wspomniane młyny na rzekach pobudowane są, a rzek bywa wiele, te młyny tedy, na ktorey to rzece są y za ktorego woiewody zbudowane są, co zac są te młyny, w liscie waszym nie rzetelnego nie napisano; wszakże chcąc o tym co pewnego wiedzieć, od posła waszego, który sam przyiechał, pytalismy się, który tesz prawdziwie nam powiedzieć nie umiał, skąd ta sprawa urosła y te młyny na ktorey wodzie zbudowane są y ktorego czasu y za ktorego woiewody się to stało. Więc wasza przysięga czy z tym woiewodą czy z Piotrem woiewodą czy ieszcze przedtym będącemi stała się, to¹⁾ dostatecznie napisawszy do wysokiey porty naszey odeslycie, tedy wedle tego będzie wam respons dany. Pisan na schodzie miesiąca zilkade nazwanego 949 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 157—160. З боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta o szkodach koło Oczakowa poczynionych, o nadgrodzie bydz szkod, o Pretficu y o młynach, o ktore z hospodarem wołoskim była alteratia 1539(!) roku. Лист є в тій самій рукописи ще двічі: стор. 161—6 i 171—4.

13.

Султан Сулейман до Жигмонта I; люде з Черкас, Переяслава, Київ, Браслава і інших замків разом з українськими панами прийшли водою на Очаків і порobili великі шкоди; султан жадає справедливости. — Константинополь, половина січня 1546 р.

Міędzy wielmożnemi pany Iezusa chwałacemi naywyższemu, między messyaszowego zakonu nasładującemi nayzacnieyszemu, nazarenczyków sprawу naprawującemu, wszelkiey czci y pochwały godnemu

¹⁾ рук.: do.

ogromności i zastępów wielkich panu, królowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego etc.), znak nasz ten cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, że temi czasy silistryjski sędziak Mechmed bei z oczakowskim kadyem do wysoki porty list swoy przysławszy, iż z zamkow niektórych do Polski należących z Pereasławia Iaczko i Manuilo, z Czyrkasz Karp i Iedrisko, z Braclawia, z Kiiowa i z inszych wielu zamkow tu granicy przyległych i z niektórych sami panowie iako Pretwocz, Włodimirski¹⁾, Bruski²⁾ i pan Moruski, ci starszenstwo wzięwszy, z trzydziestą dwiema czołną wodą tego roku 952 miesiąca redzieb nazwanego dnia 12³⁾, rusznice w rękę i insze gotowe oręza mając, uderzyli na oczakowski zamek i długo się biąc⁴⁾, piecioro ludzi zabili, a czworo postrzeleni i ranieni zostali, inszych muselmanow tak z mężow iako i niewiast trzydziesti i dwie osob więzniami pobrali i jeszcze za dziewiętnastcie tysięcy aspr rzeczy rozszarpali, potym dwadziescia osob oszacowawszy, przedali, za które wzięli czterdziesti i osm tysięcy i sześćset aspr; dotychczas jeszcze siedm osob więzniami zostali; z poddanych także trzydziesti i dwie osob w więzienie wzięto i za iedynastcie tysięcy aspr i za trzysta tymże rzeczy poszarpali i pobrali, z tych trzydziestu na okup dawszy, trzydziesti i dziewiec tysięcy czterysta aspr za nie wzięli, dotychczas został jeszcze ieden w więzieniu. Inszym też poddanym naszym pospolitym za trzydziesti i szesc tysięcy i za osmsset aspr towarow i rzeczy i dziewiedziest i siedm koni zabrali. To o tym nam wyżej wspomniony sędziak oznaymił. Więc mówią, że dawnego czasu Polacy są przyjaciółmi tej wysokiej porty i iest między nami postanowienie pewne, a czemuż państwow i poddanym naszym z tamtej strony takie szkody i naiezdzenia się dzieją? A jeszcze ci zdrajcy i łotrowie pobrawszy do więzienia poddanych naszych, tak ich zafrasować i nam przedawać, cóż może bydz do nieprzyjazni nad to znaczniejsze i coż za przyczyna tego iest? Ieszcze y przedtym po wiele razy z waszey strony poddanym naszym wiele szkod czyniono, a mało co się nadgrody stawało, taka tedy robota nie iest znakiem przyjazni. Z naszey strony przymierzu postanowionemu nigdy się nie dzieie nic przeciwnego, a z waszey wszystko złe swawolnicy robią. Aby te takowe szkody ubogim ludziom uszkodzonym nadgrodzić, a tych łotrow, ktobykolwiek był, prędko, nie odkładaiać, pokarac, koniecznie sama słusznosc wyciąga; dla czego od wspomnionego sędziaka y kadyia przysłany do wysoki porty registr szkod, przepisawszy, z czauszow porcie wysokiej

¹⁾ Мабуť кн. Федір Сангушко, володимирський староста.

²⁾ Мас бути Пронські — князь Андрій Пронський черкавський староста.

³⁾ 12 реджеба 952 р. = 19 вересня 1546 р.

⁴⁾ в рук.: бія.

służących Mehmet czausza z nim posyłamy. Gdyż na tym jest rozkazanie nasze cesarskie, aby się woli naszej w tym dosie stało bez żadnych odwłok i do iutra odkładania, aby wedle tej przyjazni, którą macie z wysokim progiem porty tej, tych wszystkich łotrow, co to robią, ktobykolwiek był, wynalazłszy, przywiesć, aby ubogim poddanym lubo za krew, lubo za pobrane rzeczy i za w okupie wzięte pieniądze, także za bydła i stada pobrane, coby się kolwiek ukazało, dostateczną zapłatę czauszowi temu aby oddali, którą zas on wedle rozkazania naszego własnym tym, którym to będzie należało, oddać powinien. A tych, co te łotrowstwa robią, choć pan choć poddany pospolity, bez wszelkiej folgi i ochrony, ktoby kolwiek był, z mękami i rozmaitym trapieniem abyscie potracić kazali dla naprawy i przykładu drugim, aby żaden przeciwko postanowionemu przymierzowi nie poczynić i złego robie się nie wazył. Przy tym wszystkim, aby ten od porty wysokiej posłany czausz był i aby o tym wiedział, a rzecz y sprawę wszystkę progowi wielmożney porty naszej opowiedzieć umiał. Czego i wy wielmożności naszej oznaymie nie zaniechajcie, tak wiedźcie. A iezlibyscie rzekli, że ta sprawa iest trudna do odprawienia, bo się to ukradkiem, gdzie nie wszyscy o tym wiedzieli, stała i trzeba tam aż na tamte mieysca iechać, tedy wiedzieć macie, że ta sprawa zwłoki nie cierpi, ani też potrzebuie, wy z swoiey strony macie porządnych i sposobnych do tego ludzi swych, namiestnikami uczyniwszy, posłać; sędziak też z kadyem za obwieszczeniem czauszowym uczynią dostateczny opyt, coby się słusznie i prawnie ukazało. A te wszystkie szkody wedle rozkazania naszego cesarskiego czauszowi temu naszemu aby były wydane, azeby ta sprawa miała bydz odkładana, albo niedbale odprawowana, nie iest wola i rozkazanie nasze. Ubogich ludzi krzywda prędko ma się uspokoić, bo iezliby odwłokłszy nienadgrodzono to było, iuz to będzie przeciwko przyjazni naszej i za bożą pomocą takowe krzywdy, które się stały prawowiernym ludziom, naszego wysokiego maiestatu się tykaia i rzecz iest potrzebna, koniecznie o ich nadgrode mówić i o oną się starać. Tak wiedźcie. Pisan pod pełnią miesiaca zylkade nazwanego 952 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 с. 197—199. З боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta o szkodach oczakowskich przez kozaki uczynionych, o więźniach pobranych, o Pretwiczu i o nadgrodzie szkod groźny list 1543. В відміннім перекладі є сей лист у Ев. Барвінського — Набір козаків на Очаків 1545 р. стор. 15—17 (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 18); там дата походу 13 жовтня 1545 р., дата листа лютий 1546 р. Імена учасників є там такі: „... z Bracławia Izaczko a Masslo z zamku tess wassego s Cerkas na imie Karp, Ian Dersko,

cy s Czerkassow y z Kiowa y z innych zamkow, niektorzi panowye ssami w glowach, przodkiem Prethwicz, Wlodimierski, Pronski“...

14.

Султан Сулейман до Жигмонта I; домагає ся справедливости з людей, що пограбили Очаків. — Б. м., кінець лютого 1546 р.

Między Iezusa chwalącemi pany naywybornieyszemu, między messyaszowego zakonu nasladuięcymi nayzacnieyszemu wszystkich nazarencykow sprawy naprawawuiącemu, wszelkiej czci i chwały godnemu, ogromności y zastępów, panu krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom etc.), list ten nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze tymi czasy do progu wiemożności naszej przez człowieka swego list przysłaliscie, ze ta złość i takie krzywdy, które się stały w Oczakowie, nie od was albo waszych ludzi, ale z Litwy i moskiewskich panstw swawolni przyszedłszy, to porobili i, gdzieby w którą stronę pouciekali, ze nie wiecie. Więc i to, żeście ludzi mężnych w pogonią wyprawili, aby mogli byc ci łotrowie пойmani, w liście tym swoim posłanym napisaliscie. A tak iakośmy mało przedtym z listem rozkazania naszego cesarskiego czausza porty naszej do was posłaliśmy byli, tenże mandat nasz cesarski umacniany i potwierdzamy, inaczey go nie odmieniaiąc. Trzeba tedy, abyscie wedle pisania naszego względem i gwoli zobopolnemu pokoiowi między nami będącemu tych łotrow i naiezdników dostawszy, poddanym naszym pobrane skarby i rzeczy wedle rejestru odzyskawszy, przy naszym tym czausie oddać a łotrow pokarać rozkazali, aby drugim to na przykład i na upamiętanie było. Tak wiedzcie. Pisan na schodzie miesiąca zylichcie nazwanego 952 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 201. З боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta o naiechaniu Oczakowa y o szkodach tam poczynionych, aby sprawiedliwosc czynił 1543(!) roku.

15.

Султан Сулейман до Жигмонта I; приймає до відомости, що покарано 100 свовольників, з тих що ходили на Очаків; жадає звоту покраденого ними майна. — Б. м., кінець червня 1546 р.

Między Iezusa chwalącemi naymężnieyszemu etc. etc. krolowi polskiemu Zygmuntowi... ten znak nasz cesarski gdy oddany będzie wiadomo mieycie. Tymi czasy do wysokiey porty cesarskiey list wasz przyszedł, w ktorym, iz od porty wedle mandatu waszego cesarskiego posłanego, ci, ktorzy oczakowskim obywatelom krzywdy poczynili, пойmani i ze ich sto w ręce wpadło i ze są przy czausie pokarani, więc,

ze i te rzeczy, które byli pobrali, od tych łotrow odzyskawszy, co komu należało, oddano iest, więc ze za pomocą bożą nie chcecie, aby się co przeciwnego postanowionemu przymierz u was działo, mówiąc napisaliscie. I cokolwiek koło tego namieniliscie, wszystko wielmożności naszej cesarskiej supplikowano i dostatecznie stało się wiadomo, a tak potwierdzając tamten nasz mandat, tych, którzy to łotrowstwo robią, konieczna wynaleść i srogo skarać i poddanym naszym szkody, które się im stały, nadgrodzić albo powracać koniecznie trzeba, aby w tej mierze iaka zwłoka albo wymowka byż miała, nie pozwalamy, ale owszem aby mandatu tamtemu naszemu cesarskiemu we wszystkim dosyć się gwoli przyjaźni zobopolney działo, potrzebuemy, bo iezliby zwłoka albo iaka niedbałość w tym była, albo żeby tamtych łotrow wedle mandatu naszego nie pokarano i szkód poddanym naszym nie powrocono, już między nami będąca przyjaźń naruszona będzie, gdyż my wedle powinności naszej cesarskiej musimy się o to starać, iakoby poddani nasi szkody nie mieli albo za nie nadgrode, wzięli. A isz w tym waszym liście niektórych łotrow uchylacie i ochraniacie, wiedzcież, że w tej sprawie to u nas nie wažno i tego wdzięcznie nie przyimuemy, ale owszem koniecznie, aby poddanym naszym nadgroda się stała, chcemy. Tak wiedzcie. Pisan na nowiu miesiąca dziemazył ewella 953 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 203. З боку заголовка: Од Сулеймана до Зygмунта strony sprawiedliwosci z łotrow, co poczynili szkody pod Oczakowem, aby ich harano i aby szkody nadgrodzono, niewdzięcznie przyimuiać, ze niektórych pokarawszy, niektórych ochraniało 1544 roku.

16.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; домагає ся справедливости з свовольників, що поробили шкоди коло Очакова. — Константинополь, січень-лютий 1550 р.

.....Ja sułtan Suleyman, syn sułtan Selima hana, wam, ktoryscie iest teraz krolew polskim między Iezusowemi pany nayzacnieyszy, między messyasza nasladuiącemi narody naywybornieyszy, sprawy wszystkich nazarencykow naprawuiący, wszelkiey czci y pochwały godny, ogromności y ozdobności, pan y krol polski teraznieyszy wiadomo niech ma, ze do wrot wielmożności cesarską okrywaiących i do sprawiedliwego podolka maiestatu naszego przez iednego z paniań panstwa waszego lubelskiego kapitana, między Iezusa chwaiącemi zcnego Mikołaja Bogusza posła waszego, ze zdawna będącą od oycy waszego zatrzymowaną przyjaźń i teraz mocno wytrzymać chcecie,

oznaymiliscie i iakascie szczerosc miłosc i powolnosc przeciwko gniazdu tey wysokiey porty naszej okazowali, szeroko wypisaliscie. Owo cokolwiekiscie oznaymili, wszystko dostatecznie i wiernie przed wielmoznosc podnozka naszego cesarskiego supplikował, zkađ nam wiadomo wszystko stało się. A tak, iakie za czasow sławnych dziadow i pradziadow naszych, (nad ktorych duchami pokoy bozy niech będzie), postanowienia przyiazni i poboju zobopolnego były, tak y teraz w teyze mierze zostaią y poki z waszey strony temu postanowieniu przeciwnego się nie nie stanie, od wielmoznosci naszej takze nie przeciwnego przymierzu ukazano nie będzie. Wszelakoz terazniejszymi czasy, ze z Polski niektorzy łotrykowie wypadłszy, oczakowskich mieszkancow naiechali i wiele im szkod poczynieli, oznaymiono iest. Dla czego abyśmy istną i pewną rzecz wiedzieli, iednego z niewolnikow naszych kadya (to iest sędziego) tam posłaliśmy, wy takze wedle przyiazliwey słusznosci namiestnikow swoich posławszy, aby na tamtym mieyscu wedle prawa opyt uczyniwszy, łotrow, ktorzyby się znaleźli, skarali, a ubogich poddanych płaczu ochraniając, nie na dali nie odkładając, co by komu należało, z pełna oddać rozkazali, tak aby nieczyiego u kogo nie zostawało. Co iezli według umowy spolney uczyniono będzie, tedy od dawnych czasow z oycem waszym będącą przyiazn y przymierze z wami tez ponowiwszy, trwale i stale trzymac będziemy, tak, aby na tamtey Ukrainie ubodzy ludzie i poddani w pokoju bez boiazni będąc, kupiectwa i insze swe roboty wszelkie wczesnie odprawowali, aby się nie przymiernemu postanowieniu przeciwnego nie działo. Przerzeczony poseł wasz, odprawiwszy przystoynie posługę poselstwa, z dobrowolnym postanowieniem naszym cesarskim nazad do panstw waszych powraca. Pisan miesiāca sefer nazwanego 957¹⁾ roku w Konstantynopolu (to iest 8 martii 1550).

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 215—216. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta starego (sic!) przez p. Mikołaja Bogusza starostę lubelskiego, ponawiając pakta i utwierdzając anno 1550.

17.

Султан приказує пустити на волю невольників з України. Без дати (1552 р.).

Daiemy znać kadyiom naszym, ktorzy ku wołoskiey ziemi mieszkaia, ze Krola Iego Mosci polskiego poseł iedzie od porty naszej ku panu swemu. Rozkazuiemy tedy, gdzieby się trafił poddany krolewski Rusin albo Polak, aby byli wydani wedle przymierza naszego, dowia-

¹⁾ було 958 перероблено на 957.

dując się pilnie, iezli własny poddany krolewski, okrom tych, ktorzy są pobisurmanieni.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 679. Заголовок: List aby w drodze p. posłowi więznie wydawano. З боку: Mandat cesarski do woytow po drodze woloskiej będących, aby więzniow niepoturczonych posłowi brac nie bronili 1552 anno.

18.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; не дозволяє брати оплат від мусульманських пастухів в степах. — Алеппо, початок цвітіння 1554 р.

(Po tytułach zwyczajnych) Krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc.), list nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze temi czasy między beiami naszymi zacny sendziak bilogrodzki niewolnik nasz Hasan do wysokiej porty naszej swiat okrywaiącey i do progu maiestatu naszego, (do ktorego się garnąc przytulaią wiele możnych panow,) list przysławszy, ze 961 roku dnia 17 miesiaca sefera¹⁾ z waszey strony przyiechał do niego posłaniec wasz z listem, aby od Dniestru az po Dnieprową wodę między temi mieyscy, cokolwiek iest pol y patwisk (sic!), ktore Białogrodowi, Tehini y oczakowskiemu zamkowi przysłużaią, i rowno z niemi leżą, spasne wybierac kazał; ieszcze do tego z waszą pieczęcią list na to wyięty iest, a względem brania tego spasnego od wysokiej porty naszej przed tym danego mandatu naszego przepis wyiawszy, posłaliscie, koniecznie spasne brac chcąc i koło tego się swaząc (sic!), co wszystko wyzey napisany sendziak oznaymił i wypisał. Od scholdowania i posiedzenia tych tam kraiw mieysca te w rękę musulmanow były i iakoscie wy nastali, nigdy z waszey strony tam spasne nie było brane; tako my mamy wiadomosc, nawet i te listy, ktoreście pisali i posłali do wspomnionego sendziaka, odesłane nam były. Przedtym do wysokiej porty ludzi swych gdyscie posyłali, wszelaką powolnosc oswiadczaiąc, przyiazny y poiednanie aby było, ta była wola wasza, względem czego 960 roku dnia 20 siebana²⁾ list przymierny napisawszy, waszemi ludzmi wam posłalismy; w tym tam liscie przymiernym iako napisano, tak i u porty naszej trzymano będzie; i poki z waszey strony co przeciwnego przy mierzu się nie ukaze, od wysokiej porty takze nic a nic okazano nie będzie. Trzeba tedy abyscie te sprawy, ktore w liscie przymiernym napisane są, mocno trzymali, a od waszych ukrainnych panow y od

¹⁾ 21 грудня 1553 р.

²⁾ 2 липня 1552 р.

woysk tamze będących poddani, owce ich z owczarzami w tamtych stronach przeciwko przymiernemu listowi zaczepieni nie byli, takze na granicach panstwa waszego będących koszar abyscie pod pretextem spasnego zaczepiac nie kazali, ale się we wszystkim wedle przymierza sprawowali, co tez z owey strony aby było zachowano, nasza wola iest. Za krotki tez czas z wielmoznoscia naszą nazad powrocimy, gdzie o wszystkim lepszą wiadomosc miec będziemy; w tey tedy sprawie Hasanowi, wspomionemu niewolnikowi naszemu, mandat nasz cesarski poslalismy, i aby nie przeciwko przymierzowi nie czynił, rozkazalismy. Wy takze na Ukrainie będącym ludziom swym surowie zakazcie, aby przymierza w niczym nie gwałcili, a iako potrzeba, aby zobostronnego pokoju szanowali. Tak wiecie. Pisan na nowiu miesiaca ziemazył ewel nazwanego 961 roku (a u nas 1550) w miasta (sic!) Halepie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 257—8. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta, aby spasnego z pol, ktore są między Dniestrem a Dnieprem zaniechali 1550(1) roku.

19.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; князь Дмитраш (Вишневецький) бере податки з мусульманських пастухів і робить шкоди Туркам: пограбив Очаків. — Константинополь, к. 20. вересня 1556.

Między Iezusa naśladowiacemi naywybornieyszemu, między narodem messyasza naśladowiacym nayzacnieyszemu, wszystkie sprawy nazarencykow naprawuiacemu, wszelkiey czci y pochwały godnemu ogromności, ozdobności y zastepow wielkich panu, Zygmuntowi Augustowi, (którego sprawy niech mają szczęśliwe dokończenie,) list ten gdy oddany będzie, mieycie wiadomość, ze bielogrodzki sendziak, niewolnik nasz między inszemi wybrany Useyn, (który niech się pomnaża w zanosci,) tamże kadyi tamteczny to iest sędzia, (który niech ma pomnożenie w swoiey nauce), do wysokiey porty wielmożności naszej, (która przytula, okrywa y ochrania wielu do niey się oklaniających), listem swym oznaymili, iż na Ukrainie waszey nieiaki kniasz Dimitrasz, niespokoiny zdrajca z tamtey strony przyszedszy, zawdy w tamtych polach Dnieprowi przyległych rozboystwem y różnemi zradami się bawiąc, że imieniem krolewskim od Turkow y inszych nam poddanych ludzi spasne wybiera, powiadaiąc, po trzy po cztery sta różnych stad bydeł przy inszych rzeczach y towarach ubogim ludziom zabierać zwyk. Mało na tym mając teraz tego miesiaca siebana 25 dnia¹⁾ złodzieyskim y zradzieckim sposobem w szesciuset koni ładem a z ośmnatą czolnow

¹⁾ 4 липня 1556 р.

rzeką Dnieprem do Oczakowa przybiegłszy, z tymi, którzy tamtego zamku pilnuią, bitwę zwiódłszy, dwunastu z nich zatricił, a piętnastu poranionych odbieżał, z kąd znać, że się był na ten nasz zamek nasadził. Wszakże wyżej wspomniony sędziak nasz białogrodzki tego się dowiedziawszy, wszystko konne białogrodzkie woysko z ich starszym Musztafą agą także z inszymi, którzy się do tego zabrać mogli, posławszy, sam się też z swoymi zaraz ludzmi ruszył; ale ten łotr uciekłszy w granice wasze, umknął y zbył, oni też nie mając rozkazania od wielmożności naszej, nie śmieli za nim daley gonić. Więc, że z obopolnych kupcow kafenska droga już dłatego łotra zepsowana iest, bo białogrodzkie i oczakowskie przeprawy od zwyczajnych dochodow uszczuplone wielką szkodę skarbowi wielmożności naszej przynoszą, to wszystko porządnie y statecznie progowi wielmożności naszej oznajmiono, zaczym niektore iego łotrostwa opisać y wam posłać roskazaliśmy. A tak mało przedtym, gdyśmy na wojnę kyzylbaską wychodzili, posła swego do wysokiey porty naszej przysłalscie, żądając, abyśmy też przyiazń y poiednanie, ktore miał oyciec wasz z nami, dla pokoju ubogim ludziom na granice mieszkających (sic!) muzułmanom, ochraniając zobustronnych kupcow, uczyniwszy, list przymierny poprzyjęzony na to dali, cośmy uczynili. Iuz tedy za łaską y błogosławienstwem bozym wszystkie sprawy z niewiernym Kyzylbasem wedle woli y zdania naszego cesarskiego skonczyły się, tak, że prawie nic nie zostało, z wami też utwierdzony pokoy y przymierze wedle postanowienia trzymamy y poki z waszey strony temu postanowionemu przymierz u nie przeciwnego się nie ukaże, od wysokiey porty naszej także y od hana tatarskiego y od niewolnikow y sług naszych na Ukrainie tamtey będących panstwu waszemu y inszym w ręku y w dzierzeniu waszym będącym włosciom zadna zaczepka nie będzie y, zawsze roskazanie nasze cesarskie trzymając, nie przeciwnego czynić nie będą. Ale też tego trzeba, aby z waszey strony toż czyniono było. Słuszna tedy abyscie na waszey Ukrainie będących łotrow zniesli i wytracili, y tego przerzeczonego łotra gwoli zobopolney przyiazni przymiernemu listu dosyć czyniąc, za takie łotrostwa abyscie skarać rozkazali, ktoremu, rozumiemy o was, żeście tych zbrodni nie rozkazowali, o czym iużeśmy byli list nasz cesarski raz do was posłali, na ktory dotychczas, odlogiem tę sprawę polożywszy, nie odpisaliście nam. Ponawiając tedy teraz, z czauszow porcie wysokiey naszej służących uczciwego Ibrahim czausza, (ktorego zacność niech pomnożenie ma), posyłamy potrzebiąc tego, abyscie wedle szczerości y przyiazni, ktora była między przodkami naszymi, tego wspomnionego łotra, z mieysc tamtey Ukrainy ruszywszy, skarali, a wedle nie dawno wam posłanego rejestru, pilno

weń weyrzawszy, dobra y towary mużułmanow, także tych pozabiianych krew naćgrodzić kazali, aby więcey nie zostawała przyczyna na tamtey granice będącym ludziom do iakiey nieprzyjazni y niesnasek y aby drudzy taką sprawą się karali, aby z wami będące przymierze y przyiacielstwa aby się takimi łotrostwy nie naruszały, ale owszem aby mocnie zatrzymane były. Tę sprawę iako odprawicie y iako przeczeczonego łotra uprzątaniecie, skarżecie y iako strony tych dobr po-branych mużułmanow sobie postąpicie, przez tego czausza, nie go tam nie bawiąc, dostatecznie nam oznaymić nie zaniechuywacie. Za dni wielmożności y sprawiedliwości naszey lud pospolity y tamta wszystka granica y wszelakie stworzenia aby spokojnie pod rządem naszym cesarskim siedzieli, a łotrowie z waszey strony, ktobykolwiek nim był, pokarani aby byli, pragnę, gdyż porta ta nasza wysoka kazdemu przyiazliwemu y nieprzyiazliwemu zawzdy otwarta iest. O to Pana Boga wszechmogącego prosimy, aby iey wszystko dobre sposabiał. A iesliby też tą razą z tego łotra sprawiedliwosci nie było, przyszloby od wysokiey porty hanowi tatarskiemu rozkazać, aby on granicznym ludziom naszym pomagał y to łotrostwo pochamował y pokarał, co uważając, nadgrode słuszną uczynić rozkazać macie. W tey tedy sprawie wedle przyjazni y powolności przeciw tey wysokiey porcie postąpiono bydz ma, a iakim to sposobem uczynicie y tamtych pokarzecie y dalsze łotrostwa zniesiecie, przez tegoż czausza, niedługo go tam trzymając, nam oznaymicie, aby między nami będący łańcuch miłości i iedności zgody długo zatrzymywana (sic!) była. Pisan we srodku miesiaca zilkade nazwanego roku 963, (to iest 21bra anno 1563(!) w Konstantynopolu.

Бібл. Чарторських рук. ч. 611 стор. 297—301. Заголовок з боку: Od Suleymana do krola Iego Mosci Augusta o krzywdach pod Ocza-kowem uczynionych przez Dymitra Niemowieckiego (sic!) y o skon-czeniu wojny perskiej 23 7bris 1563(!)

20.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; Польща має нагородити шкоди заподіяні Туркам і стримати свовольників, особливо князя Димитраша (Вишневецького). — Константинополь, к. 10 вересня 1557 р.

Міędzy Iezusa nasladuiącemi pany nayzacnieyszemu, między me-szyasza chwaiącemi naywybornieyszemu, nazarencykow wszystkie spra-wy naprawuiącemu, wszelkiey czci y sławy godnemu, ogromności y wielkości pełnemu, panu y krolowi polskiemu Zygmuntowi Augu-

stowi, (ktorego sprawom etc.), znak ten nasz cesarski gdy ukazany będzie, wiadomo mieycie, ze tymi czasy do progu wielmoznosci naszej cesarskiej y do gniazda wysokiej porty ottomanskiej, (ktora iest przytuleniem wszystkich monarchow na swiecie będących, a do tey wysokiej porty się skłaniających), z zacnych y z znacznych panow waszych messyasza chwalących Andrzeia Bzickiego z listem powolnosc i miłości pełnym w poselstwie przysłaliscie. Ten, Bogu chwała, w szczęśliwą godzinę przyszedlszy, dobrotliwosc naszą otrzymał y wedle potrzeby poselstwo oddawszy, za srodkowaniem iego, cokolwiek w liscie waszym naznaczono było, dostatecznie wielmoznosci maiestatu naszego wiadomo się stało. Tenze posel imieniem waszym y od was gniazdu porty tey wielmozhney wielkie przyiazni, miłości y powolnosc opowiedziawszy, ode dni dziadow y pradziadow waszych az dotąd, iaka była zobopolna miłość y naypierwsza przyiazn, aby takaz y teraz zostawała, chęć y wolą waszą szeroko mówiąc, oznaymił. Cokolwiek tedy powiedzial y co zachcial, wszystko z woli naszej cesarskiej stało się. A tak weyrzawszy na ofiarowanie powolne tey wysokiej porcie gwoli zobopolney y tak dawney przyiazni, czego proszącym z łaski naszej pozwalac zwyklismy, y teraz zobopolną przyiazn, ktora zdawna między gniazdem wielmoznosci naszej y między przodki waszymi była, za Bożą pomocą trzymac chcemy, y poki z waszey strony wiernie y przystoynnie zachowana będzie y od panow waszych na Ukrainie będących panstwom naszym y ich ubogim poddanym, granic nie przechodząc, aby w pokoju Boga modląc zyli, zaczepki zadney nie będzie, od wysokiej porty naszej takze wrota przyiazni mocno zamknione, zawarte y obwarowane będą, ze nie przeciwnego z owąd się nie ukaze. Trzebaby tedy, aby temu przymierz y pokoiowi, między nami będącemu, nie przeciwnego się nie dzialo y kłoby się co uczynic wazyl, aby o to karany byl, z obu stron staranie koło tego ma bydz uczynione, aby takim sposobem od na Ukrainie będących panow y niewolnikow, tak naszych iako y waszych nie przeciw paktom y listowi przymierzeniu się nie dzialo, takze y tam y sam będącym poddanym aby się przykrosc nie czynila, a iesliby się co od kogo ukazalo, aby mu zadnego przytulenia nie dawano. Mamy nadzieję za pomocą bożą, zeby tak wszystkie łotrostwa ustały. A iz mało przedtym koło Białogrodu mieszkającym niektórym ludziom przeciw przymierz y umowionej przyiazni stala się od nieiakich swawolnych ludzi szkoda, gdy im bydla y towary y dobra ich zabrano y wiele ludzi pobito, czego wszystkiego registr spisawszy, poslalismy tam byli, aby rzeczy pobrane gospodarzom własnym powracano y łotrowie aby tez pokarani byli, zycząc list nasz cesarski napisany w tey sprawie poslalismy do was; wzglę-

dem czego z tamtej strony napisano było od was, aby dla odebrania nazad pobranych rzeczy był tam kto przysłany, dla czego dalismy mandat nasz cesarski sędziak bey de Bialogrod (to iest Akierman), rozkazując, gdy z waszey strony czas naznaczony wysłania ludzi na tę sprawę będzie, aby z wszelakim pokoiem y on swoich zesławszy, co około święta Dymitry nastąpi, to co ubogim ludziom pobrano y komuby należało, aby oddano było, a złoczyńców y łotrow swawolnych aby pokarano. Zatym aby zadni szczęśliwych wielmoznosci naszej ubodzy poddani w pokoju siedząc, żywnosc sobie zarabiając, wczasow zwyczajnych zazywali. Dalismy wam tez znac przedtym, ze na tamtej Ukrainie wszystkiego zlego y łotrostwa przyczyną iest knias Dimitrasz, iakis łotr, ktorego koniecznie zagubic iest rzecz potrzebna, gwoli szczyrosci powolnoscii przeciw progowi porty tej tego to łotra iakim kształtnym sposobem do rąk dostawszy, skarżcie, aby więcej tam szkod nie czynił, a ubodzy ludzie, aby w pokoju zostawali. Pisan we srodku miesiąca zylkade nazwanego 964 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 612 стор. 253—255. Заголовок з боку: Od Suleymana do Augusta przez pana kasztelana Andrzeia Bzickiego przymierze ponawiając y o uspokojenie Ukrainy y o Dymitrze Wisnowieckim pisząc roku 1553(1)

21.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; син татарського хана пограбив Україну без відомости султана; князь Дмитраш (Вишневецький) робить все неспокій на границях. — Константинополь, к. 20 мая 1558.

Między wielmoznymi pany Iezusa chwalącymi nayzacnieyszemu, między wybornemi pany messyaszowego zakonu naywybornieyszemu, sprawy wszystkie nazarencykow naprawuiącemu, wszelkiey czci y chwały godnemu, ogromnoscii panu, krolestwa polskiego krolowi Augustowi, (tego sprawy etc.), ten znak nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo, ze teraznieyszego czasu do wielmoznosci porty naszej wszystek swiat okrywaiącey y do wysokiego progu maiestatu naszego cesarskiego, do ktorego się wszyscy utrapieni uciekaią y schraniaiają, tłumacz wasz z listem miłości pełnym przyszedłszy dawney ieszcze z oycem waszym będącey przyiazni, iako on ią szczerze y przystoynie zachowywał, wy takimze sposobem tez trzymac y niczemu przeczyć nie chcąc, ieszcze więcej czynic chcecie y ze takowego zprzyiaznienia pragniecie, opowiedział. A iako się było przedtym postanowiło za srodkowaniem posła waszego y za posłaniem do was listu naszego cesar-

skiego, za którego doysciem aby przymierzu nie przeciwnego się nie działo, a Ukraina oboia aby w spokoju zostawała, bez zadney odwłoki z sędziakiem bielogrodzkim na Ukrainie tamtey będącym, (ktoremu etc), na słusznym y przystoynym mieyscu się zieczawszy, wszystkie tamteczne sprawy wedle słusznosci aby były uspokojone, napisalismy byli. Co gdyscie naznaczonym od was kommissarzom zieczac się kazali, nim on czas naznaczony nadszedł, syn hana tatarskiego Dewled Gieraia (oprocł wiadomosci naszej cesarskiej) z niemalym woyskiem przeciw listowi przymiernemu od oblicznosci naszej cesarskiej danemu y przeciw postanowieniu mało przedtym przez was z tym to hanem uczynionemu, do panstw y krolestw waszych wpadłszy, ze niektore zamki y osady y wsi wiele połupil y w niwecz obrocił y wiele dobra ubogich ludzi rozszarpawszy, więzniow nie mało nabral, oznaymiliscie. I cokolwiek oprocł tego do przyiazni należącego napisali, wszystko maiestatowi naszemu supplikowano iest. Ale nim w tych sprawach do porty naszej list wasz przyszedł, ze się wam taka szkoda od hana stała, oznaymiono nam. Zaczym mandaty do ukrainnych bogow naszych y do bielogrodzkiego sendziaka posłać kazalismy, zakazuiać, aby więzniow z panstw waszych wyprowadzonych po stronach nie rozwozono. Teraz zas od przerzeczonego hana do gniazda wielmoznosci progno naszego mają przyse posłowie; ci iako ieno przydą, nie zaniechamy się pytać przyczyny takich wam szkod poczynienia. Co mi na to odpowiedzą, zaraz do tegoz hana, aby nie przeciwnego przyiazni nie poczynal y aby poczynione szkody nagrodził, rozkazanie nasze poszlemy. A tak między nami zupełna przyiazn utwierdzona y stała niech będzie, ktorey poki się nic z tamtey strony przeciwnego nie ukaze, ze zawsze umowione punkta przyiazni mocno trzymac będziecie, z strony wielmożney porty naszej nic się tez przeciwnego dziać nie będzie. Trzebaby tedy wedle dawney przyiazni waszey przeciw tey wysokiey porcie y wedle postanowienia naszego cesarskiego dla rozsądku o poczynieniu na naszej Ukrainie z tamtey strony szkod kommissarzow porządnych y statecznych iuz naznaczonych, abyscie do przerzeczonego bielogrodzkiego bega rychło posłali, aby te, ktore się ukazą szkody, wedle rozkazania naszego cesarskiego wynalazłszy, komu należały, powrocono, a łotrow pokarano, zeby zatym zobopolni poddani z pokoiem siedzieli y zobopolna przyiazn między nami będąca aby się mnożyła. Wy z tamtey strony staranie czynic macie, aby się postanowieni kommissarze zieczali y temu wszystkiemu aby się dosyc działo. Więc od tey wysokiey porty nigdy łańcucha albo związku miłości y przyiazni nie odcinaiać, coby godnego y słusznego do wiadomosci naszej było, oznaymiać nie zaniechuywacie. A iz znowu przecie Demetrasz z po-

koim nie siedząc na tamtej Ukrainie złości czyni, przetoż trzeba go koniecznie uprzątnąć, co aby się porządnie stało, starania swego wy przyłożyć macie, aby wždy poddani ubodzy w pokoju kiedy siedzieli. Pisan na początku miesiąca siebana 965 roku w Konstantynopolu

Бібл. Чорторийских рук. ч. 281—284. З боку заголовок: Od sułtan Suleymana do krola Augusta o kommissarzach na szkody poczynione koło Białogrodu, o hana tatarskiego wpadnieniu do Polski y o Dymitrze Wiszniowieckim, roku 1558.

22.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; домагає ся справедливости для турецького посла, котрому пан Разгуский(?) забрав гроші. — Б. м., к. 25 цвітня 1563 р.

Między Iezusa nasladującemi pany naymoznieyszemu etc. (iako zwyczaj) królowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom niech da Pan Bog dokonczenie dobre,) znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo miecie. Mało przedtym z kupcow naszych, a teraz z muteserakow dworu naszego cesarskiego Mustafa nazwany, idąc z Moskwy przez panstwa wasze, na rzece nazwaney Domalu ieden z panow waszych Razguski (sic!) nazwany wziął u tego wspomnionego czerwonych złotych in specie czterech tysięcy pięciset, o czym iużesmy do was list nasz cesarski po dwa razy posylali. Trzeba tedy względem z wami postanowionego przymierza y względem powolnosci y szczerosci waszey ku owey stronie zawsze oswiadczaney, abyscie temu panu nakazali nie odkładaiąc, ani zwłoczając, wedle pisania naszego a rozkazania waszego te wzięte czerwone złote spełna temu posłancowi wrocic y oddac, aby iuz w tey mierze zadna wymowka nie była. Kiedyby się co takiego w owych kraiach trafiło, gwoli przyiazni waszey nic nie odkładaiąc, wedle słusznosci byśmy odprawili; rozumiemy, że y z tamtej strony gwoli przyiazni zobopolney te wspomnione czerwone złote spełna bez odwłoki oddac rozkażecie, czym szczyrość y powolność swoię przeciwku tey wysokiey porcie naszej oswiadczycie. Pisan na początku miesiąca ramazana 970 roku (to iest 1560(!))

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 303. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o czterech tysięcy pięciset czerwonych złotych wziętych od kupca Mustafa, aby ich wrocic kazano 1560(!) roku.

23.

Сулейман до Жигмонта Августа; свовільники з України нападають на пастухів в білгородських степах і з сеї причини підупала

годівля овецъ; домагає ся покарання винуватих. — В. м., середина серпня 1563 р.

Міędzy Iezusa chwałęcemi etc. krolowi polskiemu Augustow (ktorego sprawom etc) list ten nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo, iz od¹⁾ naywyższej porty naszej cesarskiey y podnozku maiestatu naszego cesarskiego, (ktory iest ochroną ubogich, poden się uciekaiących, ktorzy tey porcie przyiazn ukazuią, zawsze maią pomoc y przytulenie y wszyscy poszanowanie godne odnoszą,) w granicach panstwa naszego będącym beglerbegom i wszystkim niewolnikom naszym przykazuiemy, aby zaden z nich y z woysk naszych cesarskich y z poddanych naszych y ieden człowiek nie smiał zadnego mieysca do panstwa waszego należącego zaczepiać ani zadnych szkod czynić, a od was albo z waszego kraiу niektorzy łotrowie y zdraйcy na polach bilogrodzkich będących koszary albo stanowiska owiec napadaiąc, owce zabieraiąc, y iagnięta, tylko dla skor odzieraiąc, owczarzom wszystko zabieraiąc, rozszarpywaią, gwoli takim łotrostwom y naiazdom gospodarze tych owiec zimowiska y mieysca pastwiskom sposobne porzuciwszy, owcami się bawić poprzestali, zaczym stamtąd od owiec dzieścina y insze podatki zginąc musiały, o czym tamtych mieysc strożowie y około podatkow tamtych chodzący nam o tym suplikowali. A tak, iż maiestatowi naszemu cesarskiemu налеzy granic ochraniać y o nich zawiadować, a z owey strony naszej przymiernemu postanowieniu dosyć się dzieie, z waszey a to strony przeciwko przymierzu łotrowie niespokoini przychodząc, poddanym naszym takie szkody czynią y czynić nie ustawaią, czy by to za wiadomością waszą, czy za niedbałością y pobłażaniem iakim tak zle rzeczy się dzieią, abyśmy tak rozumieli, ieszcze się wachamy. Trzeba tedy iako ten list zdrowo was zostanie, iako od dawnych czasow z tą wysoką y swietną portą, (czyniąc postanowieniu zobopolnemu uczciwość), przyiazn dobrą potrzebną zachowuiecie, tamtych kraіow blisko będącym waszym dzierzawcom abyscie surowo przykazali, zeby w tamtych mieyscach będących swawolnych wygubili, aby tamta Ukraina od łotrow swawolnych w pokoіu kiedy zostawała, co z szczerosci y powolnoscі swey przeciwko przyiazni naszej aby to czyniono y pilnie koło tego chodzono, starania swego przyłożyć macie. Cóż więcey mowic. Pisan na zchodzie miesiaca zylbychcie 970 roku.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 611 стор. 295—6. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o szkodach w polach y o pobraniu owiec 1563 roku.

¹⁾ в рук.: до.

24.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа про волоські і українські справи; чабани в очаківських степах мають подавати турецьким і українським урядникам реєстри своїх отар і платити податок обом сторонам. — Константинополь, початок жовтня 1564 р.

Переклад І.

Nayzacnieyszemu między Iezusa chwalącemi, naywybornieyszemu między messyasza nasladuiącemi, wszystkie sprawy nazarencykow naprawuiącemu, wszelkey czci y chwały godnemu, ogromności y wielkich zastępów panu, krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktoremu etc), ten znak nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, az tymi czasy do vysokiey porty ottomanskiey y do wyniosłego gniazda iey, gdzie wielmożność przemieszkiwa, z znacznych y sławnych beglerbegow zakonu messyszowego nasladuiących od Budziacza¹⁾ Ierzy Iasłowiecki na Ukrainie leżącego zamku Kamienca beglerbega y kasztelana czernowskiego z listem przyiazliwym dla ponowienia y utwierdzenia dawney przyiazni w poselstwie przyslawszy, (w dobrą godzinę y szczęśliwy czas do vysokiey porty naszej przyszedłszy, podnożkowi majestatu naszego się ukloniwszy, wszelkie poszanowanie y godney uczciwosci naszej cesarski doznał), od dziadow y pradziadow waszych iuz dotąd z tą wysoką portą iako przyiazn, miłość y sąsiedztwo prowadzicie, według rozkazania waszego majestatowi naszemu opowiedziawszy, list wasz oddał, w którym cokolwiek było napisano y naznaczono, wszystko wielmożności naszej suplikowano iest y wiadomo się stało. A tak ktokolwiek iest tey vysokiey porcie, w ktorey zacność przemieszkiwa, dobrym przyiacielem, od wielmożnego gniazda naszego cesarskiego tegoz dozna. A iz z ziemi wołoskiey, która szabłą naszą zawoiowana y podbita iest, niektorzy zdrajcy y lotrowie w tamtey stronie się chowali y kryli, tych ze za listem naszym cesarskim pokaraliscie, także Chocim zamek, który do ziemi wołoskiey należy, oswiadczaiąc w tym miłość y przyiazn swoją, oddaliscie, wiadomo się nam stało. Za pomocą bożą poki z waszey strony po przyiacielsku uczynionemu z nami przymierzu uczciwość czynić będziecie, z owey strony także postanowionym kondycjom pokoju oprócz uczciwosci nie przeciwnego nie będzie czyniono. Terazniejszy wojewoda wołoski Alexander z wami w dobrej przyiazni ziąc, nie przykrego przyległym osadom nie czyni y blisko Chocimia postanowiony od niego iarmark zniósłszy, tak iako z dawna bywało, aby z opisania w liscie naszym cesarskim za iego też czasow było, więc

¹⁾ zamiє: od Buczacza.

iako on zastał, takze tez nie przyczyniając, niech będzie; y za granice przechodzie, aby się nie wazył, y nie przeciwnego przymierzu nie czynił, surowosmy mu rozkazali.

A iz w panstwach waszych przy granicach naszych w oczakowskich polach z owcami przychodzący ciobanowie, ile który owiec przywiedzie, ma wprzod z obiema stronami spiszek uczynic y registr podpisami utwierdzic, aby iako to zwykli byli, do ucieczki z owcami droga się zawarła y aby ukradkiem swywoľnie nie chodzili, ale aby się tam będącym onych mieysc dzierzawcom ukazali, a gdzieby im owce poginęły, aby owi, wieleby im zginęło, wiedząc, szkodę szacowali; więc od tych owiec, ktoreby się za granicą waszą pasły wedle dawnego zwyczaju, aby paszą płacili, a gdy od takich owiec płacą wybierac będą, wybiercy z obu stron na to wysadzeni gotowi bydz maia, aby tak oboiey stronie dochody nie ginęły, y aby za tą przyczyną obiema stranom szkoda się nie działa.

Tatarowie, iz mimo woli naszej cesarskiej przeciwko przymierzu postanowionemu w panstwa wasze wpadaia, kiedy ci więźniowie, którzy musułmanami zostali, wolnymi bydz maia, a ci, którzyby w swojej chrzescianskiej wierze dotąd znaleźieni byli, wypuszczeni y wolni niech będą, a bydła pobrane aby się gospodarzom wrocily, do hana tatarskiego Dewlet Geraya y do bielogrodzkiego bega Hasana surowy mandat nasz poslalismy. Wy tez swoich ludzi na granice przy granicach mieszkaiących zatrzymywajcie, aby w tamtych kraiach szkod tez nie czynili, aby tak za dni wielmoznosci naszej obustronni poddani w pokoju siedzieli, granica tamta aby spokojnie ziać, nikt niczyiego szarpac się nie wazył, ale owszem aby wszelki człowiek, tak kupiec, iako y ubogi słuźaly, iako y pan swym się kontentuiąc, w pokoju mieszkali. Wspomiony poseł wasz poselstwo sobie zleczone z wszelką obyczaynością y ostrożnością odprawiwszy, z dobrowolnym dozwoľnieniem naszym do was odiezdza. Pisan na schodzie miesiaca sefera 972 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 611 стор. 277—280. 3 боку заголовок: Od Suleymana do Augusta przez Iasłowieckiego, ponawiając pakta, o Alexandrze wojewodzie wołoskim, o oddaniu Chocimia, o zniesieniu iarmarku blisko Chocimia a od wołoskiego postanowionego, o pastwiskach w polach y opłacenie od owiec 1563(!) roku.

Переклад II.

W wierze chrzescianskiej oswiecony a między wielmożnymi pany i xiażetami panstw wielkich i sławnych naywiększy y naywielmożniejszy, sławniejszy y sprawiedliwszy, panie nad pany w wierze messyasa-

szowej z przodkow y dziedzietwa wszelakiey czci panstw y posluszenstwa, poczciwosci krolewskiej godniejszy, nad innemi sprawiedliwszy, sedzia wiary nazarenskiej w Koronie polskiej, z łaski bożej krolu i panie Zygmuncie Auguscie, przyiacielu a somsiedzie nasz miły y starodawny, (ktoremu day Panie Boze we wszystkim szczęśliwe panowanie i długie zdrowie, a potym prawdziwą drogą duszne zbawienie,) gdy pod pieczęcią naszego wielkiego a niezwyćzonego cesarstwa list ten oddan będzie, z którego wyrozumiec Wasza Krolewska Mosc będziez raczył, iż do dworu nieprzedobytey cesarskiej wielmoznosci naszej, (do którego wielmożni, wielcy y zacni panowie przychylac, a w potrzebach ich się uciekac zwykli), posel wielki a uczciwy, imieniem Georgius Iasłowiecki z Buczaca wezwany, który tez iest kasztelanem kamienieckim i starostą czernoweckim z przyiazliwemi listy w szczęśliwą godzinę przyiechawszy, nam oddał i przyiazn starodawną, która iest między nami, z strony Waszey Krolewskiej Mosci i chęć wielką ku teyze przyiazni umnozeniu, powiedział z strony Waszey Krolewskiej Mosci, a będąc nam i poselstwo iego u nas wdzięczne, łaskawie wysłuchawszy go, przyjęli i uczcili z wielką poważnością i cokolwiek przezen iako przez listy wasze do nas zescie wskazywac raczyli, od mało do wiele o wszystkim nam właśnie dostateczną sprawę dano. A tak wszystkim, którzybykolwiek z cesarstwem naszym wielmoznosci przyiazn miec, a uzywac wołą mieli, z przodkow cesarstwa i pokolenia naszego zadnemu przyiazni bronie nie mozemy i nie chcemy, która rzecz iest wielu sławna po swiecie. Takze tez z Waszą Krolewską Moscią, a zwłaszcza iz tak dawna a nienaruszona przyiazn, którą mamy między sobą, dalibog stale a mocne miec i zachowac wszelakim obyczaiem chcemy i potwierdzamy. Tyz nam oznaymił, iako Wasza Krolewska Mosc skarac rozkazac raczył one zdrajce z zbiegłych naszych, którzy byli przyczyną wielkiej szkody i rozsterkow w naszym panstwie wołoskim i którzy tez od sławny szabli naszej boiazliwey z strachu do ziemi waszey sie byli udali i puciekali. A iz ten, Chociniem nazwany zamek, z rozkazania waszego wrocen iest, co wszystko nie ieno iz nam to wszystko poselstwo, a wskazowanie wasze nam wielce wdzięczne było. Alec tym Wasza Krolewska Mosc nas uczytaiąc, chęć swą i umnozenie przyiazni starodawney okazowac raczysz, przyjmuiąc to od Waszey Krolewskiej Mosci przyiazliwie, na tą chęć serdeczną a dobrą dziękuiemy i obiecuiemy się tez wszelakim obyczaiem to wszystko przyiazliwemi uczynkami oddziaływac, którzy przyiazni dalibog żadną miarą naruszenia z strony naszej przyczyny nie damy, ani ukazemy, a zwłaszcza dokądby ieno wola wasza była, a iaka wielka przyczyna przeciwney strony waszey się nie uznała. O tych tez tam drugich zbieglcow i pokoju a przymierza tez naruszancow, o których

tez nam Wasza Krolewska Mosc wskazowac raczył tak przez naszego posła, iakoteż y przez swego, przez się przyiazliwie ządamy i prosimy, aby albo ci, ktorzy ich wybawienia przyczyną byli, albo ciz przez sie skarani byli, dla lepszego i mierniejszego pokoju i ludzkiego i woyska odpocznienia z obudwu stron spolnie. Albowiem tyż nasz o to przez się upominanie do przyiazni waszey Alexander dla swey lepszey bezpiecnosci ustawicznie prosi, ktore musmy tez pilnie y srodze rozkazanie i nauki dali, aby się z Waszą Krolewską Moscią i z poddanemi waszemi dobrze a przyiazliwie i w dobrym somsiedztwie zachowywał i mieszkał, i tez, aby przymierza i przyiazni naszej starodawney zadną miarą nie naruszał i aby znowu nic nie ustawał ani poczynął. A tez aby ten iarmark, ktory nie bywał z starodawna, a zwłaszcza od czasu tego przymierza naszego potwierdzenia, z Chocima podniósł, a tam, gdzie i pirwey bywał, aby tamze przez się stawał i tez aby z swych granic na wasze się nie wrywał, owo aby zadną miarą starodawney przyiazni i przymierza nie naruszał, a nikomu przyczyny nie dawał. Co się tyczy pola oczakowskiego, tedy ci pasterze, ktorzy tam pasc albo bywac zwykli, dalismy rozkazania, aby albo tam nie bywali, albo zeby od paszy płacili wedle przymierza, ale zeby się z obudwu stron pogranicznym panom opowiadali i dobytek ich u sędziow i starostow popisowali, a w registr wkładali, aby im tym obyczaiem nie ginęło, a tez poborowi spolnemu i słusznemu, aby się szkoda kryiomo nie stawiała; a zginęło by im co, a tym obyczaiem, by popisani się nasi¹⁾, aby wedle ustawy w przymierzeniu im to starostowie nadgrodzili i płacili; stałaby się szkoda iaka niepopisanym z obudwu stron na tym tam polu, aby się tego nikt domagac nie mógł. I tez gdyby poborecy tam s pol zbierac mieli, aby siebie ieden drugiemu do pogranicznych panow wiedziec dawali, a wspoł z rownym pocztem w przyiazni dobrej wyiezdźdali i dan albo pobor zbierali, ale aby ta przyczyna przeciw przymierzui ieden z drugim sobie czego złego a nieprzyiazni nie wyrządzali. Co się tez tyczy szkod, ktoreby Tatarzy w ziemi waszey mieli uczynic, takzesmy mu dali powtorzenie listow y rozkazania naszej wielmoznosci, tez srogim zakazaniem tatarskiemu chanowi Dewlet Gerey hanowi i białogrodzkiemu sendziakowi, (ktorych wielmoznosc Panie Boze racz mnozyc), aby się tego daley czynic zadną miarą nikt wazyc nie smiał ani dopuscił, a tych, ktorzyby to tam natenczas uczynic mieli, skarawszy ich, aby to wszystko, cobykolwiek w tym przymierzui pobrali, tak swoje iako i inne dobytki albo rzeczy aby od mała do wiela koniecznie powracac rozkazali, bo tego potym

¹⁾ неясно.

sami winowac i przypłacać muszą. Racz ze też ieno Wasza Krolewska Mosc swych pogranicznych ludzi hamować i powściągać, którzy wedle powiesci ludzkiej wszelakiej rzeczy a przymierza nuruszenia naywiększą przyczyną sami są, a wszystko złe czyniąc skarżyć się zwykli, aby ieno swą złość zakrywali; niechże by się tego uwodzili, bo takowe skargi nie ieno iż im wiary nie dawaia, ale ich też nie zawsze za dobre, a zwłaszcza przeciw przymierzowi będąc, przyjmują. A tak z obudwu stron by tego potrzeba przegladac, izby się przymierze nie naruszając, ubodzy ludzie a poddani w pokoiu a przyiazni naszej odpoczywając, za nas obydwóch zdrowie i szczęście Pana Boga niechby prosili, a szkod nie mieli ani podeymowali i izby też kupcy i inni podrozni i potrzebni ludzie wszędzie bez ucisku i szkod bezpiecznie w tej dobrej przyiazni sprawować mogli. Posel też ten wielmożnym y uczciwym panem będąc, u nas się we wsiem uczciwie i poważnie, mądrze zachował i odprawił, ktorego po odprawie iegosmy też wedle stanu i mądrosci iego ku Waszey Krolewskiej Mosci łaskawie i uczciwie i tam, gdzie wola wasza była, odprawili i odesłali. A zatym day Panie Boze wszystkim dobrym a przyjaciolom naszym długie zdrowie i we wsiem szczęśliwe powodzenie i panowanie. Dan w Konstantynopolu ostatecznych dni miesiąca octobra lata bozego wedle liczby proroka naszego nayswiętszdogo y wiernieyszego 972.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 309—311. З болю заголовок: Responsum Solimani pen D. Georgium Iaslowiecki.

25.

Султанський приказ Гассану, білгородському санджакови; степові чабани мають списувати ся; свовольників треба карати, а майно і невольників віддавати. — Без дати, перша половина 1565 р.

Z łaski bozey powyzzszonemu a urodzonemu panu Hassan, sendziakowi białogrodzkiemu, bądź tobie wiadomością. Pierwey tego dalismy tobie naszą naukę, abys zadnemu człowiekowi z cobanow nie rozpisawszy się y ukraiinnym dzierzawcom, urzędnikom krolewskim, sami o sobie y owce swoje wiadomo nie uczyniwszy, za rzeki pod Białogrodek (sic), Dniestr y morze przegnawszy owce, na paszą puszczać nie kazał y od czego ich grozno uiał, lec kiedy kozdy coban rozpisze owce swoje na registr y da znac sam o sobie y o owcach swoich ukraiinnym nrzędnikom krolewskim. A gdy ku zbieraniu myta ze onych owiec nikt nie będzie przysłał, zeby bez bytnosci iego nie u kogo niczego nie brac, az przy bytnosci zebrac y iemu dosyc uczynic bez zadney szkody y krzywdy ich. Nizli iesliby u kogo owiec poginąć miało,

o tym też słusznie mówić y tego prawem dochodzić, iakoby y owce w całosci bydź mogły. Ku temu też u Tatarow białogrodzkich u kogoby kolwiek poddany krolewski w więzieniu był, takowych odzyskiwać, zas do państwa krolewskiego wypuszczać. I też co y...¹⁾ Syn Sholkolma z towarzyszy swoimi po trzykroć w państwo krolewskie wtargnąwszy, szkody poczynili y niemało ludzi w polu pobrali, tych ludzi odzyskiwać, wypuścić, a poczynione szkody zapłacić kazali. A jeszcze iakiego Michaila, który był z groszmy posłan y drugiego Fedora, który był posłan do cara przekopskiego poymali, y tych odzyskawszy wypuścić, a tych złoczyńców gardły karac. A gdyby od krola polskiego dla iakich szkod tu do Białogroda kto przyise miał, tedy szkody według dokonczenia na tych winowatych słusznie sprawiwszy, y kto na to od krola przysłan będzie, przez niego tym szkodliwym te szkody popłacić, a samych ich iako występnych srogim karaniem skarac. Tym wszystkim szerokiey nauce naszej tobie daney y krolowi polskiemu wiadomosmy uczynili. Przeto y teraz powiedamy y przykazuujemy tobie, zebys według dokonczenia y nauki naszej się sprawował.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 813—814. Без дати. В рукописі безпосередно з тим лучить ся лист султана до короля — той сам лист, що поданий у нас ч. 26 (лиш в відміннім перекладі); з сього означає ся дата на першу половину 1565 р.

26.

Султан Селім до Жигмонта Августа, про ріжні граничні справи; степові пастухи мають платити податок обом державам; свовольників треба карати по обох боках, кривди нагороджувати і видавати побораних невольників. — Константинополь, к. 10 серпня 1565.

(Po zwykłych tytułach) Krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc), znak nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, iz terazniejszego czasu do wysokich wrot maiestatu naszego, (do ktorých tak wiele zacnych i wielkich ludzi się garnie, gdyz ta porta iest przytuleniem wszystkich do niey sie szczerze garnących), przyszedłszy posel wasz Mikołay Brzeski nazwany, z ktorego rąk list przyziacielski wasz nam oddany iest, gdzie tey porcie wysokiey z wszelką powolnością okazuiecie przyiazń swą zwykłą i oney na dalsze czasy ostrzegac się ofiaruiecie, i cobykolwiek ieno w liscie waszym było napisano i temu wspomnionemu posłowi cosciekolwiek rozkazali,

¹⁾ Лишено порожнє місце на оден рядок.

wszystko dostatecznie i szeroko opowiedziano nam iest i wszystko rozumowi naszemu cesarskiemu stało się dobrze wiadomo. A tak z dawna między nami będące przymierze i przyiazn statecznie trzymana będzie, poki wielmożney naszej porcie szczerze przyiazn swoją okazowac będziecie i poki listowi przymiernemu z waszey strony nie się przeciwnego nie ukaze, a ze wedle opisanja w przymiernym liscie sprawowac się będziecie, z owąd tez nie, cokolwick napisano iest, nie będzie opuszczono. Co należy do owiec y bydeł od Oczakowa przez Dniestr y Moroz rzeki do panstw waszych przechodzących, takze owcarzow, o których się iuz umowa była zawarła z przeszłym posłem waszym, aby zapasne od nich nie ginęło, ale aby się Ukrainą rządzącym opowiedziawszy, owiec i bydeł swoich regestr oddali, do czego naznaczyliscie byli z waszey strony zacnego beia swego, (między messyasza nasladującemi wybornego,) Mikołaja Sieniawskiego i pisaliscie nam o tym; cosmy my tez sędziakowi zacnemu bilogrodziem Hasan beiowi mandatem naszym cesarskim zlecili, do ktorego i teraz w teyze sprawie mandat nasz cesarski posyłamy, aby od Bilogrodu za tamte rzeki wspomniane dla paszy idący owcarze, owiec y bydeł owych, ile by ich było, zaregistrowac obustronnym na to naznaczonym urzędnikom i za wiadomością naprzod nie bronili, y bez tego aby nie chodzili; spasne tez, aby gdy iuz czas przyidzie zganiac z paszy, zobostronnie do wybierania naznaczeni obwieścić się mają i ieden bez drugiego nie wybierac; gdy się wszyscy zgromadzą, tedy od gotowych wedle owych regestrow wybierac będą, aby obiema stronom i ieden pieniądz nie zginął. Iesliby tez komu owce abo bydło poginęły, według rejestru mają się upominac, aby tak nikomu szkody najmnieyszey nie było, surowosmy rozkazali. Wy takze przykazcie, aby bez niedbalosci pilniey ztamtąd koło tego niz pierwey chodzono. Zbiegow i łotrow wołoskich, ze w waszey stronie przechowania im dawac zakazuiecie i koło tego pilnie staranie mając, iednego z nich z rozmaitym trapieniem w więzieniu trzymacie, więc ze niektórych poddanych waszych przy ich robotach i pracach rozmaitych przeciwko przymiernemu postanowieniu bilogrodzey i insi Tatarowie łapając, więźniami biorą i aby uwolnieni zostali, więc iz białogrodzey Tatarowie po dwa albo po trzy razy do panstw waszych wpadając szkody wam poczynili, oznaymiliscie. Owo cosciekolwiek pisali i ustnie wskazali, dobrze zrozumielismy, przeto z Wołoch, którzy są w panstwie naszym y poddanemi naszymi dan y podatek płacącemi, kiedy oni oprócz rozkazania naszego cesarskiego swawolnym łotrom towarzystwa dopomagaia, takowych łotrowskie rzeczy robiących, (aby Waszey Wielmożnosci nie wprawili panstw i nie byli by przyczyną wielkiego zamieszania), karac trzeba, czego i wy nie

omieszkiwajcie. A co się tycze kupcow z panstw waszych do naszey strony iezdzących, aby nie chodzili niezwykle drogami, ale temi, ktoremi zdawna iezdzą i są utorowane, rozkazalismy białogrodzkiemu sendziakowi tego przestrzegac, ale tez wy wedle postanowionego przymierza z owej strony tam iezdzących zdrowych y w pokoju z panstw waszych wyprowadzac rozkazac macie, bo oprócz tych, ktorych tam w waszym panstwie porozbiiano, nie dawno z Bursy nieiakiemu Mechmedowi niewolnikow i towary pobrano; dla czego z listem naszym cesarskim czauszasmy byli posłali, aby wedle listu przymiernego takowe rzeczy robiących wynalazłszy, tym wspomnionym kupcom niewolnikow, towary i pieniądze powracawszy, potym łotrow tych skarac abyscie rozkazali, gdyz ubodzy kupcy, w pokoju i we zdrowiu z panstw do panstw przechodzących, czynią pożytek i dobrą sławę. Z strony więzniow wspomnianych, iako w liscie naszym przymiernym opisano jest, według tego postępować, tych, ktorzy są musulmanami, puscic wolno, a ktorzy dotąd w swej wierze zostawiają, nazad w pokoju aby przepuszczani byli. Wielmoznemu chanowi krymskiemu Dewlet Gieraiowi list nasz cesarski posłalismy, takze białogrodzkiemu sendziakowi mandat porty naszey dany iest, aby między Tatary białogrodzkiemi, iesli się naydą poddani wasi, u kogobykolwiek byli, wszystkich aby wolno puscil, wspomniane od Tatarow szkody aby nadgrozione były i tych, ktorzy przeciwko przymierzu łotrostwo i złość robia, karac rozkazalismy; od tych tedy iesli iest kto, coby się czego upominał sobie wziętego, do tego wspomnionego Hasan beia białogrodzkiego niech posłany będzie, a wedle pakt i prawa niech postępuia; a gdy swe rzeczy gospodarze odzyskają, wedle zasługi i zarobku aby łotrowie byli karani. Aby tez, gdyby była potrzeba, ratunek wyzey wspomniony chan z częścią iaką woyska wam dawał, list nasz cesarski posłalismy mu. Wy tez z tymze chanem przyiazni z ręką nie wypuszczajcie, ale wedle waszego z nim przymierza zwykłe podatki wedle czasu oddawac kazcie, aby tez oni w potrzebie pomocy dawac nie omieszkiwali. Poseł wasz sprawy u wysokiej porty naszey odprawuiące dokonczywszy, z dozwozeniem naszym do was odesłany iest, za pomocą bożą z listem naszym cesarskim gdy przyiedzie, a was zdrowo zastanie, to, coby się godziło maiestatowi waszemu, do wiadomosci y do zpolney zachowania przyiazni takze o zdrowiu y opatrzeniu waszym oznajmowac nie zaniechujcie, aby tym więcej miedzy nami będącą przyiazni i postanowienia zobopolne się utwierdzając, wzajemna miłość, szczyrosc y powolnosc się mnożyła. Pisan pod pełnią miesiaca mucherrem nazwanego 973 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 911 стор. 313—316. З боку заголовка: Od 'Selima do Augusta przez Mikołaja Brzeskiego o polach y o pastwiskach i o inszych skargach 1565 roku.

27.

Султан Селім до Жигмонта Августа; різні українські пани, здоганяючи Татар, напали Очаків і пограбили великі стада волів, овець і ин.; домагає ся справедливости. — Б. м., к. 25 липня 1568 р.

(Po zwykłych tytułach) Krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc.) znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo. Tymi czasy bilogrodzki bey i kady do progu porty naszej list przysławszy, ze z ludzi waszych p. Laski i syn, p. Grudzin i stolnik podolski, także syn Pretwiczow, także barski starosta i insi ukrainni starostowie, udawszy to, ze za pewnemi tatarskimi swawolnikami, którzy panstwa wasze pustoszyć przyszli, gonili pod zamek Oczakow z iedynasto tysięcy woyska w przeszłym miesiachu zylkade nazwanym dnia dziesiątego¹⁾ gdy wszyscy koło zamku mieszkający, niczego się nie obawiając, bezpiecni byli, podpadszy i pogrom uczyniwszy, mieszkancom tamtego zamku i poddanym naszym do niego należącym wołow 3169, owiec 15162, koni 59 porwawszy, 4 zamkowych niewolników i 4 cobanow i nieiakię Sulimana ulupiwszy, w więzienie wzięli, gdzie w tey mierze wielki gwałt listowi przymiernemu uczyniony iest. To wspomniony bey y kady oczakowski dostatecznie oznaymil, przeto takie szkody aby sie nadgrodziły tym, ktorých poszkodzono, a przeciwko przymierzu występujących wedle napisania w liscie przymiernym aby pokarano, co teraz u wysokiey porty będący poseł wasz, ze te szkody mają bydz, ile sie ich naydzie, nadgrodzone i szkodnicy pokarani, wziął na się i podiał się tego. Trzebaby tedy, gdy list ten nasz cesarski was zdrowo zastanie, abyście wedle zdawna z tą portą i wielmożnym gniazdem naszym zawartej przyiazni y uczynnego przymierza takie poczynione szkody i krzywdy poddanym państw naszych według opisanja w przymiernym liscie nieodwłocznie zupełnie nadgrodzić kazali, także tych, ktorých tam пойmano, czobanow uwolnić a takowych, ktorы przeciwko przymierza wążą się występować, surowie na przykład drugim pokarać rozkazali, a więcej takowych szkod i najeżdzenia państw naszych czynic zakazali. Posylami tedy z sylistryiskim sędziakiem naszym Iunus-begiem z czauszow porty naszej Hasan czausza, aby on tego doyrzał, iakoby te wszystkie szkody porządnie

¹⁾ 7 мая 1568 р.

były nadgrozione wedle napisania w liście przymiernym, gdy tedy tam przyedzie, ile ludzi będzie miał z sobą, tyleż z tamtej strony niech mu będzie przydano, aby tak o tych poszarpanych bydłach iako y o tych, którzy nosy i uszy rzezali, owo zgoła o wszystkim tym co się kolwiek przeciwko przymierzowi stało, wzięwszy dostateczną wiadomość, porządnie co komu pobrano, wszystko powracawszy, a łotrow, którzy się tego wazyli, na przykład drugim pokarawszy, uspokoiłi. Więc białogrodzkiego beia ieden niewolnik niedawnemi czasy z pieniędzmi mu uciekł, także czausza porty naszej Abdy nazwanego dway niewolników ze trzema sty siedemnastą czerwonych uciekli, a, iako iest wiadomość, w tamtych kraiach są, takowych tam wynalazłszy z pieniędzmi i pobranemi rzeczami, temu to Chasan czauszowi oddać do rąk rozkażcie, aby on odebrawszy z sobą tu przywiozł, więc gwoli przyiaźni naszej tego Chasana więcej nad miesiąc tam nie bawcie, ale predko do nas aby odesłany był, postarać się chceycie. Pisan na zachodzie miesiąca mucherrem nazwanego 976 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 325—6. З боку заголовков: Od Selima do Augusta na Laskiego i inszych ukrainnych starostow, skarżąc o pobrane bydła pod Oczakowem i o niewolniki etc. 1566 roku.

28.

Султан Селім до Жигмонта Августа; заохочує короля до участі в війні з Астраханею; жадає стримання українських панів від походів на улуси; просить віддати майно одного купця-Жида, забране якимсь старостою. — Константинополь, початок цвітня 1569 р.

(Po zwykłych tytułach) krolowi Augustowi, (ktorego sprawom etc.,) znak ten nasz cesarski gdy będzie oddany, mieycie wiadomo, iz na granicy pol kypciackich ruskiemu, bezrozumnemu i kazni godnemu, w przynależącym miejscu i w iego bezwiernym rozkazaniu zamek Chadzi Turchan, który iest sławny nazwiskiem Astrachan nazwany, usiadłszy na miejscu ciasnym przeciwko prawowierney wierze pielgrzymowania musułmanow przeszkadzaiać, drogę tamtą zastąpił i zagroził; oprócz tego, ze dostatki przechodzących zabiera, ale o tez iego złosc, którą tam wyrządza iz miary nie mając, potrzebuie tego, aby za pomocą bożą ten zamek z moznoscia iego był wzięty i odebrany. Gwoli czemu wielmożnemu Dewlet Gieraiowi chanowi tatarskiemu i z beglerbegow naszych kafenskiemu beglerbegowi i wszystkim czerkiewskim wodzom, rumelskim, anadolskim niewolnikom, taiametom, tymanom, ianczarom, topciom i inszym wszystkim niewycięzonym woyskom waszym, ile

widziemy bydz tego potrzebę, rozkazalismy, aby będąc pogotowiu, iuz się z bożą pomocą ściągali. Nayprzod tedy zaczynamy co za łaską bożą od błogosławioney ofiary rzezania owiec na obchod pielgrzymom. A tak mało przedtym za oycą naszego sultan Suleymana zmarłego, (ktorego duchowi niech Bog okaze miłosierdzie swoje,) przez iednego z tłumaczow tej porty naszej wysokiey Abrahama do progu wielmoznosci cesarskiey rozkazaliscie byli, ze mając wolą isc na tego ruskiego bezwiernika, aby iego państwa prędzey mogły bydz spustoszone i poszarpane, abysmy tego Dewlet Gieraia chana albo dobruckich Tatarow i akendziow, ileby potrzeba była, wam posłali. Teraz temu czas sposobny ukazał się, przeto iesli to wola wasza iest, wedle upatrzienia rzeczy y sposobu gotuycie się. Kupienie się y ściąganie woysk ukraiynnych w państwach naszych niech wam nie podeyrzenia nie czynią, bo poki wy w przyiazni stali będziecie, z owey strony państwow y poddanym waszym, aby się co naymniejszego przeciwko przymierzui stac miało, nie myslcie ani sie obawiaycie. Przeto potrzeba tego gdy ten list nasz przez tego tłumacza porty naszej Ibrahima posłany was zdrowe zostanie, abyscie na Ukrainie swoiey będącym dzierzawcom surowo zakazuiąc, rozkazali, aby iako przedtym na oczakowski zamek napadłszy, niektore ulusy albo koszary zniosłszy, owce i insze bydła pobrali byli, aby więcey przeciwko przymierzui tego nie czynili i tych, ktorzy się tego wazyli, skarawszy pobrane bydła i rzeczy abyscie ukrzywdzonym powracac rozkazali, o czym iuz też list cesarski do was posłany był, wedle ktorego się sprawuiąc na zamki i na mieysca państw naszych przeciwko przymierzui abyscie naiezdzac nie kazali. Tak przyiazn dawna między nami trwała i mocna będzie zostawała. Co się tchnie tej przedsięwziętey sprawy, za bożą pomocą za zasciem tam niezwyeczonych naszych zamek ten wspomniony rozezwany i nieprzyiaciel ten nasz rowno z ziemią położony wedle okazyi i sposobu podaiącego się będzie; wy tez iak naylepiey będziecie rozumieli, gotuycie się, ze za błogosławienstwem bozym, zniozszy spolnego nieprzyiaciela, poddani nbodzy będą pokoiu zazywac; w tej sprawie iakobyscie myśleli i chcieli postąpić y iakim sposobem gotowosc swoią y zkad począc, wielmozney porcie naszej wypisawszy, oznaymiycie. W przeszłym do was przez Hassan czausza posłanym liscie Zyda iednego nieiakiego lachcie pobrane rzeczy i pieniądze przez iednego starostę waszego, aby powrocone były i sprawiedliwosc aby się mu słuszna stała, napisalismy byli; przez ktorego czausza, ze te pobrane pieniądze y rzeczy w rękę waszych są, wskazaliscie, o toz ten Zyd tego Hibraima do was iadącego namiestnikiem swym uczynił; trzeba tedy, abyscie podług listu waszego tego Zyda pieniądze i rzeczy odzyskawszy,

namiestnikowi iego oddac rozkazali, a cokolwiek w przeszłym liscie naszym i w tym terazniejszym do was pisali, aby się wszystkiemu temu dosyc stac mogło, staranie pilne uczynic macie. Pisan pod pełnią miesiąca siewal zwanego 976 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 327—329. З боку заголовков: Od Selima do Augusta o woynie do Astrachana i o szkodach kupieckich 1566(!) roku.

29.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; приймає до відомости, що рушено з границь свовольних панів; пислав до хана лист з напимненням, щоби не робив шкід на Україні. — Конетантинополь, початок червня 1570 р.

...Krolowi polskiemu, Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc.) znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, iz temi czaszy do wielmoznego gniazda naszego i do sławnego progu wyniosły porty naszej, ktora iest y zacnoscі sławna i zawsze iest ochroną tych, ktorzy do niei, przytulają przez wiernego panicza waszego Andrzeia Taranowskiego list powolnoscі i szczerey miłosci pełen¹⁾, w ktorym, cokolwiek napisano iest, wyrozumielismy dobrze tak z strony hana krymskiego, (ktory etc.), Dewlet Giraia takze około wam poslanego listu i do niego należących niektorych spraw i oprócz tego i ieszcze, ze z panstw naszych niektorych kupcow w tamtych krajach poszarpano i skarby ich pobrano i to że na Ukrainie waszey będących niektorych panow, ktorzy do rozerwania między nami będącey przyiazni przyczynę dawali, ztamtądescie ruszyli i ze iestescie przyiazni z nami zawartey stali i szczyrzy i oprócz tego, cosciekolwiek pisali i co przerzeczony posłaniec wasz ustnie opowiedział, wszystko dostatecznie przed podnożkiem wielmożney stolicy naszej suplikowano iest y wszystko rozumowi naszemu cesarskiemu wiadomo się stało. A tak przepis listu przymiernego wam poslanego przy liscie osobnym naszym cesarskim, ktorysmy napisac kazali, wyzey wspomnionemu hanowi poslalismy, aby tak iako zdawna iest zobopolne między wami postanowienie, przymierza przestrzegał y kiedy hanem został, iako list przymierny odnowiwszy, wam dał, aby przeciwko iemu w panstwa polskie nie wpadał, i aby się więcey podatkow od was, ieno iak zdawna bywało, nie upominał. Izescie wy zdawna porcie wysokiey powolnie przychylni, macie wiedziec, ze tych, ktorzy iey tez są zyczliwemi, znac macie, a tak przeciwko temu listowi przymiernemu od was danemu

¹⁾ кінця речення нема, нпр. oddany iest.

do Polski wpadać y państwa tamte i poddanych ich szarpac, nie iest nasze cesarskie pozwolenie; więcey tedy tego nie czynicie i tych, którzy by czynić mieli, zahamujecie, a którzyby się hamować nie dali i was nie słuchali, karzcie, mówiąc, listem naszym cesarskim iemu posłanym przykazalismy. Gdy tedy list ten nasz cesarski wam przyjdzie, trzeba tego abyscie wedle dawney waszey przeciwko porty tej szczyrosci y powolności, tak w kupieckich sprawach iako też i w ukraińnych ostrozni będąc, dobrze zatrzymywali, iakoby się nie przeciwko przy mierzu nie działo, staranie o to pilne czynić macie; z hanem też wspomnionym, iakoscie się zdawna obchodzili, uczciwosc czyniąc postanowionemu przymierz, nikogo w tamte kraie także nie puszczając, szkód czynić nie dopuszczajcie, aby zatym obu stronni poddani w pokoju siedząc, powołania swego pilnowali. Niedawnego czasu techńskiego starosty Hasan bega sługa, który mu z pieniędzmi zbieżał i zginął, miał być odzyskany, ale że iako słychac, daley uciekł, nie może być dostany; wszakże, co był pobrał, iest wiadomosc, u kogo co zostało; mamy nadzieję ze tego to sendziaka naszego przez tego sługę iego pobrane rzeczy i gotowe pieniądze, odzyskawszy, gwoli z nami będącey przyiazni do wysokiey porty odeslecie. Pisan na nowiu miesiąca mucherrem nazwanego 978 roku w okręgu miasta Konstantynopola.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 331—2. З боку заголовков: Od Suleymana do Augusta o hanie tatarskim Dewlet Gieraiu, o ukraińnych sprawach, o kupcach i o zbiegłym słudze sendziaka techńskiego Hassan bega 1570 roku mucharem.

30.

Мехмед баша везир до Жигмонта Августа; жадає заспокоєння гра ниць. — Б. м. і д., червень 1570 р.

Między messyaszowego zakonu naśladowcami ludzmi nayzacieyszemu etc. krolowi polskiemu, (ktorego sprawom etc.) po zaleceniu chęci moich zyczliwych i po ofiarowaniu szczyrey przyiazni z miłości pochodzącey wiadomo czynię, iż z rąk posłanen waszego do nayiasnieyszey porty ottomanskiey posłanego Andreja list pełen miłości wzięwszy i przeczytawszy, sens iego dobrze wyrozumiałem, tak z strony Wgo hana krymskiego, Dewlet Giraia, (ktorego etc.) iako też i z strony przedtem posłanego listu przymiernego także z strony kupców, których dobra w tamtych krajach są rozszarpane, także i to że na Ukrainie waszey posadzeni są niektorzy panowie, od których się niepokoy tam mnoży a nayiasniejszy niezwycięzony i wszelkiey czcigodny cesarz chce, aby w państwach iego wszędzie ludzie niespokoyni i zaczepki

robiący zniesieni byli, wedle postanowienia z wami będącego i aby też ztamtąd zachowywany był pokoy, zyczy i pragnie. Owo cokolwiek napisano było i cokolwiek ieno ustnie posłaniec wasz powiedział, przed podnożek maiestatu nayiasniejszego cesarza wszystko wiernie suplikowałem. Do hana tedy wyzey wspomnionego z listem własnym nayiasniejszego cesarza posłanego wam listu przymiernego przepis posłaliśmy, napominając, aby iako za dawnych czasow z dziadami i pradziadami waszemi było zobopolne postanowione przymierze, tak aby się i teraz zachował, a przeciwko danemu wam listowi swemu przymiernemu nic nie czynił i panstw waszych naiezdzać aby zaniechał, gdyż cokolwiek iest nad postanowienie zobopolne, tego nayiasniejszy cesarz wdzięcznie nie przymuie, przeto i teraz tego więcey aby nie czynił i od wpadania w panstwa wasze się pochamował, a którzy by się nie chamując wpadac wazyli, aby takowych karał, pisać do prze-rzeczonego hana kazał. Ale kiedy to wpadanie w panstwa wasze czyni, tym się rad wymawia, ze mu zwyczajnych podatkow, lubo się ich u was upomina, wydawać nie kazecie; rozumiem i tę nadzieję mam, że kiedy mu te zwyczajne podatki nie odkładaiąc i nieomieszkiwając wydawać kazecie, a spolnego między sobą postanowienia przestrzegać pilno będziecie, będą w pokoju poddani panstw waszych zostawali i swoich robot zwyczajnych i wczasow zazywali, o co wy się pilno starać macie. Coż więcey pisać. (Daty niemasz: 978 roku miesiąca mucharzem).

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 577—8. З боку заголовок: Od wezyra Mechmed basze do krola Augusta per factorem Czelebi allatae o sprawach ukraiennyh i o hanie Dewlet Gieraiu 1570 roku.

31.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа; жадає кари на українських козаків, що граблять Татарів, розбивають купців, убивають татарських послів; в українських городах є більш як тисяча невольників-Татар. — Константинополь, кінець падолиста 1570 р.

Iezusa chwalącemu wybornemu panu, messyaszow zakon trzymającemu, nayzacniejszemu etc. krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom), gdy ten list nasz cesarski oddany będzie wiadomo mieycie, iż wielmożny i zacny han tatarski Dewlet Gieray do wysokiey porty naszej list swoy przysławszy, bardzo się uskarża, że kozacy niektorzy z Polski rok podle roku zimie i lecie zawsze przychodząc, Tatarow zony, dzieci, stada i bydła rozne zabierając, bardzo

przykro ziemi krymskiej czynić nie usławaia, więc i kupcow do Moskwy handlujących po trzykroć iuz rozbiwszy, po siedmdziesiąt tysięcy we złocie tak gotowizny iako i w towarach rozných pobrali, i tego roku dnia 20 miesiaca rebiul achyra¹⁾ stado tatarskie owce i bydło rogate porwawszy ugnali, owo zawsze wielkie szkody nam czyniac, nigdy nie ustawaia, mowiąc, napisal. Posla waszego, ktorego był zatrzymał i za rozkazaniem naszym go cesarskim puscil, taką sprawę o tym daie, ze od astrachanskiej wojny aż dotąd zadnego wpadania w panstwo polskie Tatarowie nie czynili, ale częste skargi od Tatarow o pobieranie zon i dzieci i stad i bydel często slychać, (ktorych szkod, aby nadgrozione były, upomina się), przeto gdy po drugi raz do Astrachanu na wojnę im kazano, wiedząc, ze tam szesc albo więcey miesięcy zmieszkać mieli, pokiby się tedy nie powrocili z wojny, gwoli temu posla waszego zatrzymał, aby pod iego w Krymie bytność kozacy Dniepr przechodząc, Tatarom szkod nie czynili; wszakże i samego i ludzi iego w iednym miasteczku dobrym we wszelakim wziasie trzymał, ani go, iako było udano, więził, albo slepil, atoli, iakosmy prędko do niego o tym pisali, zdrowo do was przypuszczony iest. Uskarżał się i o to, ze kilkakroć posly iego, ktorych do was posyłał, pozabiano, a gdy dla niewiadomosci, gdzieby się podzieli, znowu słał, nie się pewnego wywiedzieć nie mogli. Więc, iż niektorzy kupcy, inisi własnie w Moskwie będąc, a drogi przez Polskę zawarte mając, rozkazalismy, aby wozy i wielbłądy przeciwko nim posławszy, onych zdrowo przeprowadził, tedy gdy tych kupcow prowadzono dawnymi, staremi drogami, i tych poszarpano i połupiono i nuż pięćset Tatarow iadących po swej potrzebie do Białogrodu wszystkich Polacy napadłszy poymali; nuż blisko nad rzeką Dnieprem mieszkających Tatarow cztery i pięć kroć w rok nabiegaiąc, zony i dzieci biorąc, stada i bydła odganiaia, a to i tą razą iako wiele stada i bydła pobrali, Mechmed czausz iest swiadkiem; wszak i dotychczas w Czerkasiech, w Kijowie, w Braclawie i w Kaniowie i w Peresławiu sławnym (Dom Chanslu, od nazwiska mieysce), więcey niz tysiąc niewiast i dzieci musułmanskich naydzie się, taką rzeczą takie tatarskie szkody nad mniemanie wielkie są. Co z strony podatku, zeby się miał większego u was upominac, taką sprawę daie, zescie mu ie za pięć albo szesc lat winni zostali, y toć to iest, ze się on tego zatrzymania dochodzi, a wy rozumiecie, ze się więcey upomina; to i tu się opaczna rzecz ukazuje. Niedawnego czasu, gdy za rozkazaniem naszym cesarskim woiewodę wołoskiego zaprowadzał, od was się wracaiącego posla swego

¹⁾ з 1 вересня 1570 р.

w drodze potkawszy, a zadnego słusznego responsu od was nie mając, tego czasu uderzył w państwo wasze, i żeby się za ten rok upominać miał podatku, nie zna się do tego ani się to ukaze, powiada. Wiedzieć, że ziemia tatarska i sam han tatarski Dewlet Gieray jest z dawnych ten, który chorągiew naszą cesarską trzyma i jest zawsze szczerym i posłusznym i wiernym porcie wysokiej ottomanskiej i nigdy się z posług naszych nie wymawia. Tatarowie też sami muszą być zawsze u nas na miłościwym oku, bo są muzułmanie. Ile razy się trafi do niego nam pisać, zawsze mu, że z wami dobrą przyjaźnią i sąsiedztwo prowadzimy, oznajmujemy, aby on też z wami w dobrej przyjaźni żyjąc, do państw wpadania i szkód czynienia zaniechał, napominamy i napominać na potym nie zaniedbamy. Ale iż też jest sobie pan i ma swe osobne państwo, tedy wedle danego wam od niego przemiernego listu zachować się macie, i te jego podatki wedle zwyczaju bez odkładania i wymówek niepotrzebnych oddawać kacie. Jeszcze oprócz tego, aby z waszej strony muzułmanom takie szkody się działy, żony, dzieci tatarskie w niewolę zabierać, bydła, stada i ich dobytki zaganiać, kupcy nasze i z państw naszych wychodzące szarpać i zabierać i włócić naieźdzać aby wasi kozacy mieli, a z waszej strony nie mieli by być hamowani, nigdysmy się tego nie spodziewali. Potrzebna tedy to jest, gdy z listem naszym cesarskim sługa porty wysokiej naszej Durgut czausz tam przyjdzie, abyscie ukazując przeciwko tej porcie naszej zdawna zwykłą zyczliwość i powolność swoją, w tym szczerze swą oświadczyli, a około tego pilno pracowali i o to się starali, iakoby odtąd więcej szkód ziemi tatarskiej z Polski się nie działo, a żony, dzieci, stada i bydło i insze dobytki pobrane, aby wedle między wami będących przemiernych kondycji powracane były i kozacy ci, gdziebykolwiek byli, onych wynalazłszy, aby pokarani byli, więźniowie, ile ich kolwiek pobrano, a nędzę się, aby powracani, także żony i dzieci muzułmańskie aby wypuszczeni byli i na swoje miejsca aby wolno poszli. Także przeciwko przymierzom kupcom poczynione szkody aby nadgrozione były, a potem, aby się nic z tamtej strony przymierza przeciwnego nie działo, hanowi też tatarskiemu zwyczajne i zdawna powinny podatki albo upominki, aby pełne wedle czasu oddawane były, pilnego starania przyłożyć macie, aby za każdym stanem w pokoju siedząc, każdy swe powinności sposobnie odprawować mogli. Hanowi też krymskiemu listem naszym cesarskim przykazemy, aby państwom polskim i poddanym ich przeciwko przymierzom szkód żadnych nie czynił i czynić nie dopuszczał, gdyż to nie jest rzecz przystoyna i słuszną; a iezliby się kto ważył szkód czynić, aby takowych karać, zaczynamy pewnismy, że się zachować będzie chciał.

Wy tez kozakom swoim y na Ukrainie będącym ludziom, mocno przykazacie, aby postanowionemu przymierzu uczciwosc czyniąc, wszelakiey przyczyny dawania się wystrzegali. Tak wiedzcie, a temu pismu naszemu wiarę daycie. Pisan na z schodzie miesiąca dziemazyl achyra 978 roku, w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 339—342. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o hanie tatarskim y o szkodach od kozaków, o kupcach, o posle w Krymie zatrzymanym 1568 roku.

32.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа домагає ся карі на людей, що пограбили Татарам вівці. — Константинополь, к. 5. жовтня 1571 р.

...Krolowi Zygmontowi Augustowi... znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo, ze wszelkiego poszanowania godny, Dewlet Geray han tatarski, (ktoremu zacnoscі niechay przybywa,) do wysokiey porty naszej przez czausza wrotom naszym służącego Durgud nazwanego list przysłał, skarżąc się, zescie wedle dawnego zwyczaju iemu należących wydatkow, ktorych się on u was za trzy lata upominal, nie dali, a iż Tatarowie w kupie gotowi będąc stali, obawiając się ich woyska, też swoje trzymać musieliscie, ze się tym wynawiać oznaymił. Co było przyczyną, ze kilkadziesiąt tysięcy woyska zebrawszy, poslow swoich do was posyłał, ktorych trzech iakobyscie zabić mieli, oznaymuie. Ieszcze, gdy temi czasy do Moskwy chodzili, Polacy Dniepr przeszedłszy, pięć tysięcy owiec zabrawszy, wiele musułmanskich dusz natracili i zon i dzieci w niewolę pobrali i iezli iuż tak to zostawac będzie, a oni się nie pochamuią i повинного dawania za trzy lata nam nie dadzą iuż ztąd będzie znać, ze się im woyny z nami chce, czego Tatarowie pragnąc, „gotowismy wszyscy pomrzec“, mowiąc, szeroko wypisał. A tak iakie macie z wyzey pomienionym hanem krymskim zdawna postanowienie i przymierze, wedle tego się sprawuiąc, wszelkim obowiązkom dosyc czynic macie, aby z waszey strony nic przeciwnego postanowienia między wami będącemu się nie działo i aby od poddanych i wam posłusznych ludzi państwow tamtym pokoy zachowany był i więcej aby zabierania musułmanskich ludzi w niewolą y dobr ich działo się; takze te im zwyczajne podatki, aby im rok podle roku bez zatrzymania wszelakiego oddawane bywały. Słuszna tedy teraz i potrzebna rzecz iest, abyście za przyisciem tego porty naszej Abdy czausza gwoli przyjazni z wielmożnym gniazdem naszym

w te sprawy porządnie weyrzawszy postanowionego przymierza inaczey ochraniać rozkazawszy, to co Tatarom pobrano, powrociwszy i tych, co to robili, skarawszy, więźniów wypusciwszy, więcey nie przeciw postanowieniu czynić nie kazali. Tak wiedziecie. Pisan we srodku miesiąca dziemazyl ewel nazwanego 979 roku, w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 575—6. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta, o szkodach tatarskich i upominkach, przyniesiony przez Abdi czaus die 11 februarii, 1569 (!).

33.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; питає ся, яка причина, що польське військо прибилизило ся до волоської границі. — Адриянополь, к. 15 січня 1572 р.

...Krolowi Zygmontowi Augustowi, (ktorego sprawom niech Bog da dokonczenie dobre), znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie mieycie wiadomość, ze tymi czasy na Ukrainie tamtey na urządzie będący sendziakowie niewolnicy nasi osobnemi listami swemi nam oznaymili, ze Polacy kupami i pulkami niemalymi zbliżyli się do ziemi wołoskiej i bardzo już ziemi i poddanym z niemi ciężko. Laski też ieden z panow waszych z niemalym woyskiem na granice wołoskie nastąpiwszy na gruncie polskim stanął, dotąd, coby zamyśliwał, nie wiedząc, napisali. Oprocz tego ieszcze, ze taka się rzecz w Waradzyniu i Sadryniu dzieie, dolożyli. A tak coby za przyczyna tego kupienia się i zbierania woysk na wołoską ziemię była, abyśmy prędko wiedzieć mogli, z poslusznych wysokiey porcie naszej czauszow i niewolnikow Durgud czausa posylamy. Trzeba tedy, iako prędko ten doydzie, a was zdrowo zastanie, abyście wedle starodawney zyczliwosci waszey, powolnosci i szczerosci swoiey wszystkie sprawy koło tego względem przymierza i pokoju między nami będącego przestrzegaiąc, aby się mu nie przeciwnego nie działo, dostatecznie nam wypisali. A iezlibyscie tę przyczynę byc rozumieli, ze gospodar wołoski pannę iedną bierze y poymuie z Polski i dlatego takowe kupy gotowe są, tedy aby gwoli takiey sprawy Polacy do Wołoch chodzie i co zlego tam robie mieli, nie dalismy nigdy pozwolenia i teraz żadną miarą na to nie pozwalamy. Przeto tak o tey sprawie iako i o inszych, coby się kolwiek w tamtey stronie działo, do wysokiey porty wedle waszey przyiazni prędko oznaymic nie omieszkiwaycie. Pisan we schodzie miesiąca siebana 979 roku w Iednopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611. стор. 351—2. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o kupieniu się ludzi do Wołoch i o Laskim, który woysko zbierał 1577 (!).

34.

Стефан Баторий до українських урядників; з powodu жалів запорозьких козаків збороняє урядникам виконувати юрисдикцію над козаками, накладати на них податки, забирати по померших майно. — Рига 9 цвітня 1582 р.

Stefan etc. Wszem wobec ukrainnym woiewodom, kasztelanom, starostom naszym i ich podstarościm w panstwach naszych będącym uprzejmym i wiernie nam miłym łaskę naszą krolewską. Uprzejmie i wiernie nam mili. Dali tę sprawę przed nami kozacy nizowi zaporowscy, iz uprzejmosci i wiernosci wasze mimo urząd i zwierzchnosc starszego ich, nad nimi od nas zleconą, iurysdykeją nad nimi uzurpując, nie tylko onych imają i bez wszelakiej przyczyny do więzienia sadzają, obwiestki, kolendy i insze podatki na nich wymyslaią, ale też majątności po smierci ich, minąwszy przyiacioly i krewne, zabierają i sobie przywłaszczają, co iz iest przeciwko prawu pospolitemu i praw ich naruszeniu, roskazuiemy uprzejmosciom i wiernosciom waszym, aby na potym nad tymi kozakami nizowemi¹⁾, zwłaszcza, którzy zold nasz biorą, a w miesciech, miasteczkach i indziey mieszkają, onych karząc i do więzienia sadzając mimo wiadomosci starszego ich, który z ramienia naszego nad nimi iest, iurysdykeyej nieprawnie w rzeczach potocznych nie używali, zadnych tedy podatkow, wymysłow wiecznie nie brali, oprócz zeby iakie mordy i gwałty czynili, takowi mają bydź, zniowszy się z niemi, urzędownie karani. A po zmarłych majątności, żebyscie też nie zabierali albo komu zabierac nie dopuszczali, ale aby krewni z nich kogdego albo, komu on daruie, po smierci ich brali, dla łaski naszej i powinności urzędow swych abyście inaczej nie czynili. Dan w Rydze dnia dziewiątego miesiąca kwietnia roku bozego MDLXXXII, krolowania naszego roku VI.

Бібл. Чорторийских Теки Нарушевича ч. 124 стор. 93—4. — Документ хибно положений під 1632 р., хоч має дату 1582 р. — Заголовок: Копія uniwersalow od kozakow zaporoskich podane (sic) z strony wolności ich im nadanych od krola Jego Mosci Stefana. — Нотка копіста: Ex ms. metrices regni.

35.

Із рішень повітового соймику в Белзі: про українну своволю. — Б. м., жовтень 6 р. (1584 р.?).

...Isz nam Jego Krolewska Moszcz raczel dac znacz, ze niebespieczenstwa, ktore iminebant tak od Tatarow iako tesz y od czesarza

¹⁾ в рук.: nicowemi.

tureckiego, za obmisliwaniem, czulością y stharaniem Jego Krolewskiey Mosczi są zahamowane, iako y insze lasky Jego Krolewskiey Mosczi przeczyniło tey rzeczypospoliti naszey, tak tesz y tho z wielkim podziękowaniem przymuiemy y prosimi dalej Jego Krolewskiey Mosczi, aby w them wstawacz nie raczel, a laskę raz pokazaną w obmisliwaniu bezpieczenstwa kraioy tych do koncza continuowacz nie zaniechał, abismi za szesliwem panowaniem Jego Krolewskiey Mosczi w domiech y majątnosciach swoich od nieprziiacziela czuli bely. A isz nam Jego Krolewska Mosczech raczi dawacz znacz, czego y sami nasluchalismi się, ze swowolenstwo ludzi wkrainnych tych niebespieczenstw wielką nam occasią daie, panowie poslowie przimawiać się do tego będą, aby czy ludzie w porządek iaki wprawieni bely, gdisz w porządku będącz, mogą się do służbi rzeczypospolici przidacz, a pacta y foedera starozitne s chesarzami tureczkimi facta i tecta miecz chczemi y zawiedzenia rzeczypospoliti swej z nimi nie ziczemy.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1621 стор. 73—74.

36.

З ухвал люблинського сеймику; про свовольних людей, що псу-ють мир з Туреччиною; 1584 р.

...Prosić Jego Krolewską Moszcz, aby zaniechawszi niepotrzebnych rzeczy, które zwikły rzeczypospolitę hamować y pruznować, a proprio czas na seymie trawicz, aby raczil na tem seymie zabiegać za radą stanow coronnich, a izbi nie tilko ten motloch hultayski ziwocie, iako sie po ten czas działo, był karan, alie y czy, ktorzy rzeczypospolitei mieliby szluzic, sami są przicina y powodem tich niesnaszek około targania przimierza z chesarzem tureczkiem, czego łączno moze Jego Krolewska Mosczech sprawe miecz od comiszarzow, które na inquisitią Jego Krolewska Mosczech słacz raczil.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1621 стор. 85.

37.

Памфлет на Яна Замојского; закидає ся, що він посилав козаків під Тегиню. — Б. д. (1586 р.).

Interrogatoria o obrazach rzeczypospolitey ku dowiadowaniu się o nich na przyszley elektiey.

1. Kto wziąwszy dziesięć tysieny złotych od pana z Tarnowa dzisiejszego sendomirskiego castelana, udawszy, że z oney przyczyny od siebie Krolowi Iego Mosci nieboszczykowi Augustowi tę sprawę o panu z Tarnowa, iako młodemu człowiekowi na ten czas y dufaia-

cemu, z dobroci swej odniósł, zemu krol dopuścił wiechac w Tarnow, y czyią sprawą rozruch się stał w Koronie y nawiedzenie cudzoziemcow na gniazdo tarnowskie, ludzi starożytnych y przednie v rzeczypospolitey zasłużonych y na zacne xiąże Ostrogskie, Iego Mosci pana wojewodę kiiowskiego z ukrwawieniem miejsca tego z rozszarpaniem antiquitatum domu tego, między ktoremi y te były, co wolnosciam rzeczypospolitey należały, takze y secretorum regni, o którym iako w senatorskim domu pisma były, ktore po cudzych ziemiach roznie-sione są, z zakochaniem się ieszcze w tym vczyнку, ze zaraz na dwóch się pomscili, na panu Tarnowskim, przy którym rzkomo stali, ze tę pannę, o którą się starał, radniey mu dano, na xiążeciu Iego Mosci wojewodzie kiiowskim, ze mu corki dac nie chciał.

2. Kto fidem publicam zgwałcił w osobie Bohdana y co za consilia mieli, iakoby z tego crimen onego wywiedli?

3. Ktorzy w pierwsze interregnum po krolu Auguscie Francuzowi Korone przedawali y corruptii tych nie wstydzali się we Franciey vpo-minac, potym ze fortelmi dziwnymi wymogli, w Krakowie brali, y choc iuz był Francuz odiachał, iuz za panowania krola Stephana te corruptie gwałtem na kupcach krakowskich wyciągali?

4. Kto pod interregnum henrykowskim pod Iego Moscią panem z Dąbrowiec, wojewodą y starostą vprzywiliowanym zamek krakowski vbieczać chciał?

5. Kto słudze slacheckiemu ręce obciął, a potym tegosz samego slachcica na zamku krakowskim pod seym vpoliczkował?

6. Kto Krupezanke w tlomoku y pannę służebną krolowi Henrykowi, ku wszeteczenstwu zaprawuiąc go, posyłał, nie obzierając się na to, ze święta panna krolewna polska tu w poblizu natenczas mieszkala?

7. Kto w tance wszeteczne y obrzydliwosci z białymi głowami nagimi krola wprawował, wodzem y pobudką mu tego będąc?

8. Ktorzy krola tegosz o krzywoprzysięstwo przywiedli, ze o zamordowanie cnego człowieka, rady koronney, kasztelana przemyskiego z domu zacnego Wapowskiego z matki Tęczynskiej, zabitego na seymie na zamku decret czynic, dwa statuty koronne zgwałcił przeciwko roznym sententiom wielu senatorow z wielkim zalem ludzi slacheckich?

9. Kto potym tenze decret zmyslonym vproszeniem confiscathey dobr wyspiał, z sprawiedliwosci koronney y ze krwi przelaney ludibrium sobie własnie czyniąc?

10. Kto w domu pana Iazłowieckiego, wojewody ruskiego, piwszy, iadszy, obłapiawszy Coruat Ianusza, skoro z domu tamtego wyiachał,

całowaniem tym vbespieczony, wysławszy za nim Tatary, vstrzelac dał?

11. Kto obrzydliwosci rozmaite, senatorem będąc, na miejscach roznych, na plec y lata nie miane nie oglądaiąc się, czynił? Siłaby tu pisac, czego wstydlive piro nie moze.

12. Ktorzy we wtore interregnum, iechawszy do Rózembergu do siedmigrodzkiej ziemie, praktyki rozne iednego czasu o Koronie czynili?

13. Ktorzy z ferarskim takze tego czasu praktyki czynili? Pieniądze od niego kto brał? Komu się ich za krola Stephana vpominano?

14. Ktorzy takze od Rakuszan y od innych pieniądze brali? Wszak slyszec o regestrze w komorze wrocławskiej ku hanbie narodu naszego, gdysz o tym Niemcy druki podali sprosne, przyrownaiąc cną naszą matkę Koronę mavney wszeteczney.

15. Ktorzy od krola Stephana na on czas woiewody siedmigrodzkiego praetextem potrzeby rzeczypospolitey coronney dwadziescia tysienicy czewonych złotych wzięli y kto wziąwszy ich połowice, do drugiej strony iachał?

16. Ktorzy podtym takze praetextem rzeczypospolitey potrzeby sto tysienicy złotych od tegosz wzieni y komu ie podzielili albo zmysleli, ze podzielili?

17. Ktorzy pana nowego do złupienia ludzi a zwlaszcza contrariae sententiae wiedli y przez czyię sprawę, dotąd się krol nie łączyl, tym kilkom osob wyslugi odiete są?

18. Ktorzy człowieka osądzzonego y wywołanego do Korony przywiedli, skąd rzeczypospolita musiała przysc do obelzenia praw, ktore za potentią ich kilka lat z krzywdami nowemi cierpiała, z despektem wedle zacnych ludzi, przyiezdaniem do grodow y pytaniem się, iesli przez zamek lubeski drogi niemasz?

19. Ktorzy pobor naipierwszy vchwalony na potrzebę rzeczypospolitey rozebrali y rozszaflowali?

20. Kto wziąwszy od krola niemalo zbioru siedmigrodzkiego y intraty, co tu troche było a zwlaszcza z zup y pieniędzy poboru, skazał mu pozytki w Gdansku y do gdanskiej burdy rzeczy przywiodl y takze krolowi dla teyze przyczyny do Tykocina vkazał?

21. Kto do zup krakowskich Wlocha z Zydy wwiodl, y do tey skazy zupy przywiodl, gwoli pozytku swemu?

22. Ktoby na Niz wyslan był y szedl pod ten czas, gdy się zaczynala woina moskiewska, skąd nie tylko rozerwanie pokoju z pogany vrosć mogło, ale y przerwanie zaczętey woiny z moskiewskim y kto potym kozaki w domu swym powiazane miasto place im winney posiekl?

23. Kto wyprawil na Tehinę kozaki, czym sie przymierze z Turkiem mało nie rozerwało, az potym poswarzeniem, wzięcia dobr zmyslenie fiskalowanych ledwie zatrzyman byl?

24. Kto slachcica starozytnego domu Siemienskiego vbaczmagował (sic) y do przysięgi przycisnął, ze skarzyć się o to nie miał?

25. Kto Trepkę slachcica zamordował, tak ze psi ciało iego roznosili? Gwałtow innych roznych ktoby sie nawyliczał, czarnoscięstwa?

26. Z czyiego domu y czyi siostrzeniec człowieka zaczynego y cnotliwego Iego Mosci pana Andrzeja z Gorki, kasztelana miedzyrzeckiego, godney pamięci poimał y poimawszy do cudzey ziemie wozono ku krzywdzie wielkiej y zału Korony, co nieboszyk oplakiwaiąc z swiata tego szedł?

27. Kto pod zamkiem krakowskim probosza miechowskiego w domu strzelbą szturmem dobywał, ze mu się asz kilką tysienicy złotych odkupil?

28. Kto do Franciey do Henryka iezdził y krolestwo polskie przeciw warunkowi warszawskiemu przyznawał mu y co tam sprawował?

29. Przywiesc sobie na pamięć, kto od moskiewskiego przeciwko oiczyźnie pod wojnę pieniądze brał y onemu przysięgał?

30. Rospytywac się, iesli zeby gdzie po Koronie y kto fałszywą mynicę bil?

31. Kto slachcicowi polskiemu ręce obciał?

32. Kto slachcica polskiego adegil, vi więzając, dręcząc, ze musiał katowski vrząd exequi, ręce obcinac?

33. Pytac się, od kogo y dokąd Nawoy z Foglerzem się pod to iuz interregnum przeiezdździ y iesli komu co przyniesil?

34. Pytac się, kto tak prędko posły cudziemskie na conuocatię cieszyć Krola Iego Mosci, czego po smierci siostry rodzoney Krolowey Iei Mosci szwedzkiej nie czyniono, przywioldl y kto z iemi praktykował?

35. Pytac się, co tu Szambor y Daniel princz y z kim sprawuie?

Бібл. Чорторійських рук. ч. 350 стор. 359—364. Сей памфлет написаний підчас безкоролів'я по смерті Баторія 1586—7 р., як се в нім самим замічено (див. пункт 33 і пор. 1, 3, 4.); особа, до котрої відносять ся закиди, се Ян Замойський; пор. відповідь на памфлет в *Collectanea vitam Zamoyscii illustrantia* стор. 277 і д.

38.

З промови підканцлера на соймі; козаки знищили кілька турецьких кораблів і пограбили Козлів, Турки і Татари йдуть на Польщу. — 9 вересня 1589 р.

Anni millesimi quingentesimi octuagesimi noni, die nona septembris.

Panowie senatorowie witali krola szwedzkiego imieniem swym y panow senatorow, ktorzy byli congregati w Lublinie, gdy Krol Iego-Mosc domui austriacae przysięgal, od ktorych X. Podkanclerzy do niego mowil rzec w te slowa.

...Est praeterea unum, Rex Serenissime, quod iam nostram rempublicam in hac Serenissimi Regis et Domini nostri clementissimi a Polonia absentia tangit, hic vero nos et senatores et aulicos omnes vehementer angit atque sollicitos reddit. Adhuc Maiestas Sua erat Vilnae, cum ab Illustri et Magno Domino cancelario et exercituum regni generali praefecto, tum quoque ab aliis senatoribus et finitimis exercituum capitaneis certum accepit nuntium, qui aliis atque aliis posterioribus literis fuit confirmatus, Turcarum imperatorem sic irritatum latrocinio kozakorum Nizoviorum, qui aliquot naves turcicas depraedati sunt, postea et civitatem Kozlow in Thaurica Chersoneso depopulati sunt, siue offensa transactione Maiestatis Suae cum serenissima familia austriaca, numerosissimum exercitum turcicum equestrem et pedestrem cum bilgelbego Graeciae et cum tormentis, tum et uno principe Tartarorum Praecopiensium, ad regnum Maiestatis Suae bello prosequendum expediisset et Turcas quidem ad ipsum Danubium in Valachia pervenisse, Tartaros per Boristenem flumen frustra impredientibus nostris transiuisse. In eo reipublicae nostrae periculo nullum praesentio remedium adferri posse videmus, quam si Serenissimus Rex noster et Dominus clementissimus, quam primum in Poloniam reditur, instituat et pro officio suo regni populorumque a Deo sibi commissorum defensionem promeditetur, eique incumbat. Quam ob rem summopere Maiestatem Vestram rogamus, ut eum cum Serenissimo Rege nostro congressum ita moderari atque dirigere dignetur, ut quo ad eius fieri possit, cum periculum sit in mora, quamprimum Maiestas Sua in Poloniam sese recipiat. Ea re non modo Maiestas Sua rebus, sed ipsi existimorum Maiestatis Suae non modo apud nostros homines, verum etiam apud externos omnes maxime ipsos hostes quam maxime consuletur.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 360 стор. 497.

39.

Із королівської інструкції на соймики — про причини непорозумінь з Туреччиною. Козаки розбили турецькі кораблі на Чорному морі, зруйнували й пограбили Козлів; ізза цього Турки з Татарами зробили похід на Україну. — 23 грудня 1589 р.

...Iednak a to choc w tak obwarowanych y opatrzonych zewsząd rzeczach nalazł zły y szkodliwy wiatер swą dziurę albo dziur kilka,

naprzód od pogan, co iako y skąd poszło, tak Iego Krolewska Mosc, który wszystkie zewsząd niepogodi opatrzowac y w nich Wasze Mosci przestrzegac powinien, daie o tim Waszmosciam znac. Paganin ten cesarz turecki, lubo dobrze mozny y na ktorego sie swiat wszitek ogląda, iednak, nie spuszczaiąc sie na moznosc swą, iest na wszitkie strony, na wszitkie nieprzyacioły, na wszitkie sąsiadi swe bardzo intentus y ma na kazdą y namnieyszą rzecz pilne oko. Wiedząc to o arcyxiążęciu Iego Mosci Maximilianie więzieniu, pilnie sie y o tim dowiadował, coby sie daley w tey sprawie działo, iusz insze rzeczy miiając, które go dochodziły y w ktorich do Iego Krolewskiej Mosci dawał listi swe. Ale gdi transactia z domem rakuskim sie stała, gdi sie dowiedział, ze Maximiliana z więzienia wypuszczaią, poczęła mu ta rzecz byc bardzo podeyrzana y począł o przyiazni Krola Iego Mosci wątpic, bo iakie między nim, a domem tim rakuskim iest nieuspokoiene y nieuleczone odium, moziecie Waszmosc wiedziec. Tho tedi naprzód wzrusziło go y uczyniło mu podeyrzaną przyiazn Iego Krolewskiej Mosci, iako s pewney wiadomosci i wspominania basze przednieyszego, weszyra, Iego Krolewską Mosc to doszło, co tesz z odpisu tureckiego, który przyniosł pan Fredro iasnie Krol Iego Mosc wyrozumiał. Przistąpiło do tego, ze posel do ponowienia przymierza przez czas niemaly do niego nie był poslan, co tim więtsze a więtsze mu podeyrzenie czyniło. To nieposłanie posła przez sie stało, gdisz ieszcze na koronacji był naznaczon, nizey sie powie. Ale atoli y to była iedna y niemala podzoga tego zapalu, który sie był wzniecił od tey tam strony. Na ostatek tho podeyrzenie nie tilko potwierdziło, ale y gniew poganina tego iawnie zapaliło, swowolenstwo vkrainne, swowolenstwo kozakow nizowych, które ze miało kiedy zatrudnic rzeczpospolitą y w wielgie ją niebespieczenstwo przywiesc. Krol Iego Mosc świętey pamięci Stephan iako ma sprawe Iego Krolewska Mosc wspominał y często o to radi y stany coronne przestrzegał, było tho y przez Iego Krolewską Mosc y na seymikach przeszłych dostatecznie Waszym Mosciom przełożono, było y na seymie walnym inculcowano iako w propositiey Krola Iego Mosci tak y wotach senatorskich, a ossobliwie więc przez pana hetmana coronnego, który gdi constitucia dokładnie przeciw tim swowolenstwom namowiona dla rozneho osob niktorich zdania doisc nie mogła, ale insza nie tak dostateczna, iak i swawola tamta barzo zawzięta potrzebowała, na to mieysce była wniesiona, opowiadał sie zalem wielkim przy zawiraniu seymu, bo bez wątpienia posłowie Wasz Mosc, ktori tam na ten czas byli, pomnią, ze zaniedbanie tho albo letkie branie przed sie takowey szkodliwey iskry miało wielki zapal wznieć y rzeczpospolitą w wielką trudnosc przywiesc. Y tak

ze sie stało, bo gdi lekce te rzeczy były puszczone, a to wzięło swowolenstwo tim większą śmiałość y gure richło po seymie, gdi Iego Krolewska Mosc, bywszy u Arcyxiążecia Iego Mosci Maximiliana w Krasnym Stawie, w drogie ku Ifflantom sie puscil y był w Xięstwie Litewskim, kozacy na swych¹⁾ iako oni zowią, czaykach²⁾, uderzili na okręti tureckie przy brzegu na Czarnym Morzu bezpiecznie stojący, rozbili ie y złupili. Co gdi cesarza tureckiego doszło, a był tam natenczas v niego posłaniec Iego Krolewskiey Mosci pan Fredro, barzo sie tim obrażał, iednak, choc to iusz nie pierwsza, gwoli dobrej przyiaźni s Krolem Iego Moscią, przy panu Fredre puscil to mimo się, alie zaraz, raz wraz, ledwie pan Fredro odiechał był s Konstantinopola, y był ieszcze na dobruckich polach, znowu kozacy miasto Kozłow w Perekopie, gdzie wielki skład mieli kupcy tureccy, zburzyli o kila set kramow kupieckich wybrali, korzisc wielką tam wzięli. Tho gdi ku pierwszym rzeczom i suspitium przypadło, dopirosz poruszyło serce i iad poganina tego cesarza tureckiego, y iako sie za krola Stephana po zburzeniu w Tehinie opowiadał, gdzieby go co znowu takiego potkac miało, ze nie chciał cierpiec tego y przimirze iusz wypowiadał, tak wytrwawszy potim to, co sie w interregnum działo, co swiezo przed seymem, co w rozbiciu okrętow, tego iusz wytrwac nie chciał, woiska zaraz przeciw panstwom tey rzeczypospolitey posłał y carowi tatarskiemu woiovac ie rozkazał. Macie Wasz Mosc przyczyny tak nagłego y tak niespodziewanego niebezpieczeństwa, w którym wszitkim przypadku, co y iako sie działo i na czym teraz rzeczy zawisły, y to sie krotce przypomni y przeloży Wasz Mosciom. Za tim rozdrażnieniem cesarz turecki beglerbega, tho iest hetmana woisk wszitkich ewropejskich z ludem y aparatem woijnym do panstw coronnych posłał, kazał y Tatarom wszitkim, takze Wołochom y Multanom z nim isc; y to było przedsięwzięcie, ta rada y ten umysł tego beglerbeha, zeby pzednie ludzie lechkie tureckie, takze Tatary wprzod dla brania y pustoszenia ziemie y trwogi wszem czynienia, puscivszy y położywszy iako na strazy, sam zamki vkrainne posiadał y brał. Tatarzin na prętkosci wszistko sadząc y na łup będąc chciwym, poprzędził wpadszy w ziemie wielką prętkością y z takowąż z ny wypadł, nie kładąc nigdzie nad zwyczaj dawny kosza y nie bywszy na iednym mieyscu y dnia iednego całego. A idąc w ziemie zaraz mil dwanasce podolskich dobrze wielkich padł. Dla tey iego prętkosci prziszło poroznie tak żołnierzom iako y ludziom tamecznym potrzebe z nimi miec, i acz w tim sciraniu wielkich nierownosci w naszych ludziach szkode poczynili, iednak

¹⁾ В pyr.: насzych. ²⁾ В pyr.: чайка.

sami tesz bez znaczney w tich potrzebach klęski nie odeszli. Gdisz od kozakow na koniec na Kamience rzece gromieni byli, tak isz w tich wszitkich wtarczkach, iako ieden Tatarzyn, który murze znacznego raniejszy, do naszych zbiegł y więzniowie sprawę daia, o dziewięć tysięcy przednich ludzi Tatarowie stracili. Car sam w nogę postrzelon, brat iego Saffa Gierey, sistrzeniec, podskarbi, koniuszy y kilka murzow przedniejszych pobici, naszych więzniow y plonu wiele przitim odbitych. Następował za tim beglerbek y przeprawiwszy sie przes Dunay, nad Nistrzem z woiskiem ku panstwow coronnym ciągnął. Pan hetman coronny w takowym rzeczywospolitey przypadku, ludzi nie wiele mając żołnierskich y to rostrzelanych, panow rad tamecznych dolożywszy sie, wnet ludzi pieniędzmi własnymi zakładaiać, przyiał y ze Lwowa przeciw beglerbegowi sie ruszył, dawszy list do niego, w ktorim sie wskarzał o zgwałcenie starozytniego przimierza y chcąc po beglerbegu, aby mu za dziesięć dni deklarował sie, iesli za przyjaciela czili nieprzyjaciela ma go rozumiec. Iusz Tatarzyn odniosszy kilka klęsek, (bo y na przeprawie przez Dniestrz znowu był gromion, y więzniow nie mało tam mu odbito), do domu był poszedł, yz nie mógł się ziać z beglerbegiem. Turcy, ktorzy naprzod przed woiskiem chodzą, sami przes niego przeszedzsy granice wołoską, Sniatin pograniczne miasteczko wybrali y spalili. Ale gdi sie oslyszeli o hetmanie y woysku naszym, nazad sie cofneli. Zatim drudzy ludzie beglerbegowi nad niego wolę nazad ku Dunaiovi poszli. Sam był zostal u wsi Bilakowa, gdzie miał oboz ze cztirma tysięciami, ale potim musiał tesz za drugimi y przeszedzsy Dunay, zimuie w Silistrzy. Do pana hetmana słał, ieszcze w Wołoszech będąc, z listem, obiecuiąc pokoy, ale zeby zamki niektore vgraniczne były zrucone y kozacy pokarany y zniesieni. Thoc suma iest tey sprawy wszitkiey y tego przypadku, który był Pan Bog dopuscil na rzeczywospolitą, co przymowacz sie od niego musi cirpliwie y wdzięcznie. Si bona suscepimus de manu Domini, mala cur ne sustineamus? Pokazował Pan Bog wielkie laski y dobrodzieystwa przeciwo Iego Krolewskiey Mosci y rzeczywospolitey zapal wielki y rozerwanie wielkie w rzeczywospolitey przedziwnym sposobem usmierzył; dał zwyciestwa, dał sławę v wszech narodow, statum rzeczywospolitey y wolności i z niebezpieczney toni podzwignął; iesli przitim karę iaką dopuscil, nie godzi sie iedno za wszitko iemu dziękowac, boc tesz y szczęście, ktore nie bywa iakimi przypadkami przeplatane, podeyrzane zawsze v ludzi baczných bywało. Atoli jednak nie odniosł tesz do konca nieprzyjaciel pociechy, wziął wielkie szwanki, więc y Turczyn za pomocą bożą y czuloscią hetmanską musiał, nie nie sprawiwszy, cofac sie nazad przes Dunay y pokazało się temu poganinowi, ze nie-

moze sobie lechce tey rzeczywospolitey wazyc, doznał y serca y sprawy y gotowosci ludzi tutecznych. Iedno obmyszlawac o tim potrzeba, iakoby y daley wszelakiemu od niego niebespieczenstwa zabiegac sie mogło. Wyiachał iusz posel do niego przed tim naznaczony pan Vchanski, był w ziemi iego natenczas, gdy poselstwa swe Iego Krolewska Mosc na seymiki odprawowac raczył; tam iako sie odprawil, nie mogli zaden na on czas wiadomosci miec Iego Krolewska Mosc. Iesliby s Persam pokoju nie miał, byłaby nadzieia, zeby i z nami czynił, bo nie zwykł ten nieprzyziacieł choc mozny na dwoie się rozrywac; ale to była wiadomosc v Iego Krolewskiej Mosci, ze sie obsylali z Persam y tractowali okolo przimierza. Acz go szarpnął był snac cos Persa, iednak isz y na morzu od Hiszpanow wziął był iakąs szkode y siedm barcelow z Alexandrii idących było mu wzięto od krzescian y tu o woisku gotowym o nas slyszal, wiedli go do tego baszowie rozumiejąc, ze cos wsziscy krzescianie przeciw niemu biorą przed się, aby s Persam wziawszy przymierze, moc swoje wszitke na nas obrocił. Co kiedyby tak było, pewnie nie lada woyny na lato nam by sie obawiac trzeba, gdisz y woiska tu na pogotowiu niemałe y beglerbeg nad Dunaiem, iakoby nad szyią nam zimuie.

O Tatarach, o tich pewną miał sprawe Iego Krolewska Mosc, ze sie brali na to, aby znowu wołowali panstwa Iego Krolewskiej Mosci. Zaraz po pierwszym wyciągnienu ziemie cara przekopskiego, nim się do Przekopu wrocil, slal beglerbeg czausza do Przekopu, wskazując do cara, ysz za to nieposluszenstwo, ze sie z woiskiem cesarskim nie ział, ze swemu pozytkowi a nie cesarskiey potrzebie dogadzaiać, poprzedzil, inszego na iego miejsce cara poszłą. Zaczim on wrociwszy sie, gdi mu Kuszibiey starosta przekopski to poselstwo odniosł, kazal wolac w ziemi swej, zeby znowu sie gothowali do Polski, chcąc sobie zadzierzec łaskę cesarską y zemscic sie rany swej, y pobicia brata, siestrzenca y tak wielu inych przednich swych ludzi. W czym drugi znowu czausz turecki potwierdzil go, roskazując mu, aby był gotow z ludzmi znowu do Polski y zatim pilnie sie gotował y dosięgal inszych dalszych ord, ktorich nie mało iusz przeprawilo się było przez Dun. Do tego y moskiewski sie z nim zszywał, ten, pewną ma wiadomosc Iego Krolewska Mosc, ze y na pierwsze wtargnienie moskiewski go pobudzał, vpominki mu posylając, aby wołowal panstwa Iego Krolewskiej Mosci, był przy nim posel w ciągnieniu asz do samego Dnieprzu, od Niepru się wrocil y szedł z nim z rozkazania carskiego Abdulabiey Tatarzin s pięciuset człowieka, ktory Abdulabiey, gdi sie car wrocil do Przekopu, ieszcze był nazad nie przyszedł y nie zastal go carz. Zaczim znowu zas swego car do moskiewskiego posylal, oznaymując mu, ze

był w panstwach Iego Krolewskiey Mosczi według ządania iego y posłał mu więźniow s tey dobyczy, prosząc miasto vpominkow inszych, aby mu dał ludzi stezeckich, iako obiecał y na nie temu Abdulakiemu czekać kazano, aby na pewny czas, gdiby car szedł do ziemie Iego Krolewskiey Mosci, zaszedł z nimi od Dniepru carowi drogę. Baczycie tedy Wasze Mosci y co sie stało albo co było przyszło na rzeczpospolitą od tich dwu poganinow y na co się zanosi. Tatarzyna iedno co godzina wyglądac, s Turkiem tesz, choc poseł do niego szedł, zadney pewności o prziazni nie możecie sobie Wasz Mosc obiecowac, gdisz zwłaszcza beglerbeg tu na zime przy granicy został, może być ze iedno zime, który czas nam iest pogodniejszy, będą chcieli zwlec, może być, że posła za trudne condicie wyciągac będą, iakosz i to dał był beglerbeg iuz znac, że chcieli zrucenia zamkow vgranicznych y zniesienia nizowcow. Owo¹⁾ iako kolwiek rzeczy padną, trzeba pilno, gorąco y serio Wasz Mosciom te sprawe wziąć przed się y iako z Wasz Mosci kazdi o zdrowiu swym, gdi przypadek iaki na nie przydzie zwykły radzić, tak o tey potrzebie y więcej ieszcze radzić potrzeba, gdisz idzie nie iedno o zdrowie, o wolność Waszych Mosci ale y o zony, dziatki, o majątności, o wszystko zgola. Iesli pan poseł prziniesie pokoy, to iusz dobrze. Ale spuszczać się na to prozno y niebezpieczno y byłby nierozum na tym zdrowie y całość swoje chcieć zasadzać. Krol Stephan nieboszczek, pan mądry y baczny mawiał, to, że cel y szkopus rad wszystkim w tey rzeczypospolitey miał by być obmyślazwanie o wojnie tureckiey, bo za lada przyczinką, (a często sie dawaia), może przisc do wojny; ale w niegotowości i co inszego może być ieno klęska zaraz wielka; która krola mądrego y walecznika dobrego powiesc, tym więcej by Wasz Mosciow wzruszac miała, gdiscie iusz sprobowali, co to iest, gdi w niegotowości do potrzeby y wojny przychodzi. By był hetman przemysłem swym y consilis, które tesz miał swoje, nie zabiegł tego y nie przywiódł rzeczy do tego, że od samey granicy, ba iusz y za graniczą Turcy y beglerbek za nimi wrocili się, a przyszło im było woiovac ziemie coronne y municie iakie pugnowac. Nie richły by był iaki ratunek, s tich, którzy dopiro w pol zimy szli z rotami swymi. Potrzeba tedy nieozieblą te rzecz wziąć przed się, tak gdzieby nieprzyziaciel zły vmysł swoy chciał daley prowadzić y popirac, by zaraz iako tesz y na potim, gdiby do przypadku takowego przyszło y tak trzeba Wasz Mosci posły wyprawowac, chciecie li być cali na potem, iakoby o wojnie tureckiey na tym seymie namowe y postanowienie vczynili. Która iesliby się zwlokła, a skleił się iako kolwiek ten

¹⁾ В pyr. А во.

rozerwany pokoy y przimirze, pilnie tego Wasz Mosciom przestrzec trzeba, aby sie nie lada iako na potim rozrywał, bo iest to iakoby dobrowolnie chciec zginąć, prętko, nagle, niespodziano, nie ostrzegsi sie, nie naradziwszy, nie obmyśliwszy czego potrzeba, w szranki y woinę z moznym nieprzyjacielem zachodzić. A to wszitko wam przynosi swowolenstwo graniczne y nizowskie. Weyrziciesz w to Wasz Mosc pilnie nie raz sie tho Wasz Mosciom inculcuie nieraz przekłada; mnieny teraz o tim trzeba mowic, bo rzecz sama vkazuje Wasz Mosciom, co to iest y co na tim nalezy. A tak iesli co, tedi pewnie y te sprawie, pohamowanie tamtey swey woli tak trzeba Wasz Mosciom wziąć przedsię, iakoby zwłoki y odkladu zadnego iuz więcey nie niosła, a iako naypilniey się opatrzyła. Bo nic ci y po przimierz u tureckim, gdiby zaraz wzruszone byc miało, owszem zawiedzenie by to było więtsze, gdiby rzeczpospolita spuszcila sie na to przimierze, a w nieostrzeżeniu iey bylo znouwu przerwano.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2244 стор. 165—172. Заголовок (стор. 184): Instructia panu posłowi na seymik wilnenski od Krola Iego Mosci dana w roku 1590. — Бібл. Чортор. ч. 1621 стор. 161—168; тут докладніша дата: 23 грудня 1589 р.

40.

Оповідання шл. Секлюцького про відносини Татар до Польщі — без дати (1589/90 р.).

Powiesc Siekluckiego slachcica polskiego, który temi czasy z ordy wyszedł.

Na on czas, kiedy Tatarowie beli pod Ostrogiem poimano go belo, ktorego dzisieyszy car prekopski, widząc go bicz pacholkiem podobnem, wzywał bel do sluzb swych i bel z niem w Perszei na wojnie. Powiada, ze poszel moskiewski przynim przyiechal do cara i przyniosł mu piecdziesiath thysięczy czerwonych zlothych, prosząc, zeby woiował panstwa Corony polskiej, ktore car wziąwszy prosil dozwoilenia v czesarza tureczkiego, zeby mógł zemscie się na nass skody swy, którą wzywał w zburzeniu Kosłowa od kozakow. Zaczem cesarz tureczki nie iedno iemu pozwoлил wtargnąć w ziemię naszą, ale mu do thego posłał dziesięć thysięczy czerwonych zlothych na nohaiskie Tatory, szablie oprawną i parę koni thureczkich, zeby tho uczynił i ze sam za niem miał poslac beglerbega z woyskiem swoym dla dobywania zamkow vkrainnych. A then poszel moskiewski, który te pieńiędzy carowi przyniosł, nie odiezdzał cara, asz go odprowadził do Dniepru i asz sie car przez Dniepr przeprawil, tosz się wrocil do

Moskwy. Vszedl ten Siekluczki od cara pod ten czas, gdy Tatarowie w naszej ziemi bili.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1621 стор. 333—4. Статю попереджає Wyklad vsprawiedliwienia Махуміліанового, з безкоролів'я по смерті Баторія; докладніше означити дату можна по згадках про зруйнування Кізлово козаками і похід Татар на Польщу — 1589 р. (Пор. ч. 38 і 39).

41.

З інструкції виленської шляхти на варшавський сойм — про козацьку своволу 1590 р.

...Kozaki nizowe, ysz nie tylko swym swowolenstwem pacta et federa z obostronnemi sąsiady wzruszają, ale też y nam bardzo dobrze się daly znac, nie inaczej iako Tatarowie procz palenia majątnosc z nami sie obychodząc, okupy wielkie na narod szlachecki y miasta wkładając, tak ze się też y chleb duchowny nie wysiedział, daliśmy moc zupełną panom posłom naszym s stany się znaszac, iakoby się ta insolentia tych ludzi swowolnych zahamowac mogła. A isz nas przeszle pericula wyuczyli, mają panowie posłowie nasze do tego rzeczy ciągnąć, iakoby żołnierzem litewskim na Łoiowey gurze zasadzonym Wielkie Xięstwo Litewskie vbespieczone było od naiazdow tych swowolnych ludzi.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2242 стор. 190.

42.

З інструкції вишенського соймику про турецькі, татарські і козацькі справи 1590 р.

...A isz rzeczy są do tego nachelone, zeби podług dawnych pact s cesarzem tureckim pokoi bel zastanowiony, coram R. P. posłowie niech o tho solicutują.

Takze z czarem krymskim rząd veteribus pactis y skądби się ym miało dosiecz, abi tho opatrzone belo.

Nizowczy y ludzie vkrainny, abi pact nie turbowały, opatrzie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1621 стор. 594.

43.

Із королівської інструкції на соймики, поданої 6 липня 1592 р. — про турецькі і татарські відносини й про козацьку своволу.

Instructia na seym anni 1592.

...Nietaino W. M. iako się bely rzeczy z ceeaszem tureckim zaciagnely. Nietaino y to W. M. czego I. K. M. zabiegaiancz tam s tey strony nie-

bespieczeństwu po opowiedzeniu woyny przez cesarza tureckiego czy-niez raczył. Pan Bog z mielosziwy lasky swy wszystkie one postrachy y trwogy tak obroczie raczył, iż pan Zamoisky posel I. K. M. za pilnym staraniem, rozmaitych do tego drog y sposobow zwywiancz, utrzymał to v cesarza tureckiego, iż przestacz chciał na pewny nagrodzie skod od ludzy swawolnych vkrainnych w panstwach iego poczynionych, a za tym starodawne przymierze slwierdzic y stanowicz, co gdy na seymie walnym wszystkie rzeczywospolitey stany pilnie rozbieraly, nalazly to, że obroniwszy wolnosci pospolity, lepi belo te nagrodę vczynicz nisz z nieprzyacielem wszemu krzescianstwu poteznem w sranki wchodzie y woinę podnoszicz. Polozono to tedy od rzeczywospolitey na seymie na K. I. M., aby s pewnych dochodow na to znaczonych sam imieniem swym to odprawicz raczył...

Nie mnieiszą w ten czas K. I. M. pieczę y staranie o tym miecz raczył, aby s trudnością w niedostatkach skarbu y zatrudnienia na to naznaczonego nakladu bely sporzandone, gdysz na gotowy podatek y zatrudniony byl od stanow ziem pruskich y tatarskim vpominkom wystarczycz; odwiezione są tedy y oddane temu poganinowi, przyięte od niego, ale tak że na nich nie przestawa, vpomina sie zatrzymanych tak za zywoła przodka K. I. M. iako y po te insze lata za panowania K. I. M. i w tym przymierzu, ktore dzierzec obiecuie, kladzie te conditią, aby mu odeslane bely, kladzie y drugę, aby ludzie vkrainni z Nizu wszyscy uprzatnieni beli. Trzeba tedy W. M. w te poganske condicie weirzec.

...Vkrainne swowolenstwo rospuscielo się barzo y tak iest szkodliwe, że tesz, (Boże strzesz), leda kiedy W. M. znowu s pogany powadzic moze, iako przed tym powadzielo, y w trudną a niebezpiecznią wojnę zaciagnącz. Zanoslo się bylo na to roku przeszlego, gdy koniecznie do Woloch bralo się zebranego tamtego kozactwa niemalo, iakiegosz gospodarczyka nalazszy, czemu z wielgą pracą y trudnością K. I. N. zabiezcz raczył y przywioldl ich do tego, że przedsięwzięcia swego odstampili a gospodarczyka tego Krolowi I. M. odeslali. A iż bunt ten ich stąd sie byl zawział, y iż tym, ktorzy przeszlego seymu na sluzbę rzeczywospolitey bely przyięczy y na pewnym zoldzie postanowieni, aby inszym pola bronily, zaplata na czas pewny bela zatrzymana, nie mogąc na then w wielgich trudnosciach skądinąd pieniędzy dosięcz za zdaniem y pozwolenim P. P. Rad nieco roku przeszlego rptei quarty ruszycz a K. I. M. raczył y to między to tam kozactwo podacz. Zaczym iest od skodliwego rptei przedsięwziecia odwiedzione. Iednak potym tu w panstwie K. I. M. y maietnosciach ludzi zacnych wielgie zbrodnie mordy y niazdy domow slacheckich kozactwo tesz poczynielo, tak iż przyszło

К. I. M. commissarza na Vkrainę z niemalym ludem zesłacz, którzy by byli s tych swowolnych czynieli sprawiedliwosc, a swawolą tę w iakie posluszenstwo y porządek wprawili. Lecz u swawolnych male baczenie na zwierzchnosc. Bronieli się z okopu commissarzom K. I. M., asz gwałtem przyczynieni byli do tego, ze posluszenstwo przyrzekli y starszego podanego sobie przyieli. Iednak y teras snadz tesz za pobudzeniem niktorych innych znowu się wracaią do obyczaiow. Pereaslaw y Trypole miasteczka K. I. M. naiachawszy, mordowali ludzie y sami tam osiedli. Mimo te wstawiczne wieszczi K. I. M. dochodzą, ze się bierzą do panstw sąsiedzkich, s ktoremi pacta y przymierza są zastanowione, ktore zeby się iakimkolwiek wtargnieniem tych swawolnych ludzi wzruszeli, iuzescie W. M. tego doznali. Zabiega temu K. I. M., iako moze y tentam niestworny lud zatrzymawa. Ale isz zawzięty swywoli podolacz trudno, trzeba zeby wszystkie stany co postanowieli, czem by iuz to tam niebezpieczenstwo rptej zniesc się mogło. A iusz tego dali odkladacz nie trzeba, by rasz ta swawola y samem Waszmościom domu nie bela ciężka y na to kiedy nie wyszła, na co tesz niem w inszych panstwach wychodziela.

Бібл. Чорторийских ч. 370 стор. 2—17; те саме ч. 2723 карта 75—76.

44.

З інструкції серадзького воєводства на сойм — про українську своєволю, 4 серпня 1592 р.

...Swowolenstwo vkraynego pohamowanye skuteczne aby bylo namowione, a isz Vkrayna iesth bez zolnierza, thedi s powiathu rotmystrze Krol I. Mszcz na the Vkrayne naznaczacz ma, ktorzibi do dwu dath a nycz dluzey nie trwaly, a nie w zlosczy ale w pokoju lezely, nie wibieraiacz sobye ziwnosczy z przestastw swowolnye.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 стор. 433.

45.

Із інструкції воєводств познанського і каліського на сойм — про козацьку своєволю, 4 серпня 1592 р.

...Swowolenstwo nizowych kozakow aby pochamowane bilo y taky sie modus nalazł, iakoby bely sub regimine i disciplina.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 стор. 418.

46.

З інструкції краківського воєводства на сойм — про козацьку своєволю, 11 серпня 1592 р.

...Swowolenstwo kozackie, przez ktore wielkie się skody z wielkimi mordi y gwałty tak rptej iako y xziałąt Ych Msci Ostrowskich staly się, zliczani p. poslom naszym, zeby namowiwszy się z ynszemi woiewodstwami, to opatrzili y pochamowali. A cy kozacy mają bycz wprawieni pod regiment I. M. Pana hetmana coronnego.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2723 стор. 96; те саме ч. 2724 стор. 146.

47.

Із інструкції камінецького соймику на сойм 1592 р.; про козацьку своєволю.

...Sposob zachamowania szwowolenstwa nizowych kozakow porozumiawszy sie z IKM. y stany koronnemi namowicz sie nieodwlocznie y to czo nas od nich dolega opowiedziecz.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 к. 78.

48.

Проект конституції на козаків, предложений на соймі 1592 р. Козаки ходять на чужі держави, а в річипосполитій зруйнували Білу Церкву, Богуслав і Переяслав; королівської комісії не хотіли послухати; комісія видала на них 14 марта 1591 р. декрет, що вийняв їх з під права; сойм затверджує декрет, конфіскує козацькі маєтності і збороняє шляхті і урядникам підпирати козаків.

О pohamowaniu nizowych kozakow.

Iz kozacy¹⁾ do tego czasu wedlie constitutii anni 1590, o nych uchwaloney dla zatrudnienia spraw r. p. do porzątku y poslusenstwa nye są przywiedzieni, przeto jako ludzie swowolni maiora prioribus delicta palrare non verent, za granicze do panstw sasiednych, z ktorymi mamy pacta y federa, wtargiwali, na koniec y w panstwie naszym bunt woyska ludzi rozných narodow, gwałty, nayazdy na zamky, miasta y majątnosczy nase y sliacheczkie czynili, lud niewynny mordowali, zabiyali y wiele ynnych krzywd y vczynekow czynili, o czym tamtych krayow poddani nasy częstokrocz sie zalobliwie wskarzali, my cheząc o tym wysłkym pewną wiadomosc miecz a onych od

¹⁾ До тексту додані з боку замітки; в сім місці дописано: 1. ludzie z rozných narodow zebrani i zgromadzeni.

sweywoli zahamowacz, a vkrzywdzonym z nich sprawiedliwosc vczynicz, posylalismy w tamty kraie z ramienia nasego comisarze nase, pewne osoby, vrodzonych Jakuba Pretwicza trembowelskiego, Alexandra Wisniowieczkiego czerkaskiego, Jerzego Strussa braczlawskiego y winnickiego, Jana Gulskiego woiskiego braczlawskiego, Stanislaw Gulskiego barskiego starosty, ktorzi stamtąd przyechawsy referowali to nam: Iz czi to kozaczy dobra nase y r. p. to iest zamek y miasto Białą Czerkiew y Bohuslaw more hostili oppugnowawsy, strzelbę, działa, hakownicze, prochy, kulie, maiętnosc postaroszczemu tamecznemu y poddanych nasych pobrali, zlupili ludzie niewinne, tyrannice yako ieden nieprzyziaczil pozabyiali, a na koniecz wsytko spalili. A gdy od comisarzow naszych za listy y mandaty naszymi byli obsyłani do prawa za inotescentią ich y obsylaniem częstem na termin od nich na zwierzchnosc nase, gdyz slugami naszymi byli¹⁾, nie tylko nie stanęli, ale y owsem zgromadziwszy sobie woysko niemale, z strzelbą ognistą przeczym im sie stawili²⁾, discrimen ipsis minati sunt. Zaczym oni baczając vpor ich y takie wystempky w r. p. barzo skodliwe za niestaniem ich na roku naznaczonym, iako winne spolnie z vrodzonym Mikolaiem Jazlowieckim, starostą sniatinskim, osądzili ac pro rebellibus et hostibus putriae pronuntiowali prout hocidem decreto ea omnia largius³⁾ complectitur. Ktory decret executii swey ieszcze do tego czasu dla insych spraw r. p. nie odniósł, a to kozactwo ym daley, tym więczey do sweywoliey przysło, na ktore y teraz in conuentu praesenti skargi niemale przes posły ziemskie kyowskie, wolynskie, braczlawskie do nas y panow rad y w kolie poselskim przychodziely, iz w tych czasiech za granicze panstw nasych to lotrowstwo ku wzruszeniu pact s pany sąsiednymi ludzie wyprawowali. A w panstwie naszym teraz nowo zamek y miasto Przeslaw graniczne moczą dobywszy, namiesnika tamecznego y wiele slachty y lud pospolity na glowe wysiekli, maiętnosc, strzelbę, działa, hakownicze y czo iednokolwiek bylo pobrali, zamek y miasto funditus spalili. A tak my baczając, yz sie to dzieie z wielkim niebezpieczenstwem r. p., gdyby ony pacta y foedera s pany sąsiedniemi naszymi wzruszali, potym vwazywszy tak nieosaczowane skody, gwałty, mordy, zaboistwa ludzi niewinnych, spustoszenie dobr nasych y r. p. takze y poddanych nasych, skąd by więcz y nieprzyziaczil coronny mogl by się vziessycz, nakoniecz wzięwszy przed sie zniewazenie zwierzchnosczy nasey przes nie y prawa pospolitego

¹⁾ 3 бокy замѣтка: Не зда się przyznawacz ich slugami, bo więcz tym Turka zbywano, yz nie są sludzy, zbierana to druzyna.

²⁾ Одно слово нечитко.

³⁾ Тут одно слово замазане.

nieposlusnoszcz, decret pomieniony comisarzow nasych de data in castris de Tripol die quatuordecim mensis martii anni nunc curentis na nych wydany y obwolany y w acta grodzkie laticzowskie inserowany autoritate conuentus praesentis cum consensu omnium ordinum ac nuntiorum terrestrium we wsytkim approbuiemy y wtwierdzamy wiecznemi czasy y do executiey swey przywodziemy¹⁾. I im zaraz tego Crzistofa Kosinskiego²⁾ y iego wsytko towarzystwo, tak te, ktorzy są w tym decrecie mianowani, yako y te wsytkie, ktorzy mu tych iego zlych vczynek radą, pomoczą dopomagali y ktorzy teraz przy niem są y wsytko kozactwo nizowe za takimi ich iawnemi excessami in patria infamos de regnoque et dominiis bannitos et proscriptos pronunczyuiemy ac pro rebellibus et hostibus patriae declaruiemy czasy wiecznemi y one per publicas proclamationes obwolacz kazalismy. Nad to dobra ich liezące, ktore by byly im tak na wsytko woysko nizowe yako y z osobna niektórym osobom kozackim z vchwały seimowey, bądź wiecznosczią, bądź iakimkolwyek insym sposobem od nas y r. p. nadane autoritate conuentus praesentis de consensu omnium ordinum regni ac nuntiorum terrestrium na r. p. wiecznemi czasy confiskuiemy y te wsytkie ich daniny y priwileie constitutiami aprobowane ius ex nunc znosimy y casuiemy czasy wiecznymi. A zabiegając temu, aby czy to ludzie swowolni, Kosinsky s towarzystwem swym formidine paenarum po dobrach nasych albo tez y poddanych nasych nie vkrzywali, się y executiey decretu tego y contitutiey niniejszey nie vbiegali, roskazuujemy moczą seymu niniejszego, aby kazdy tak starosta y dzierzawcza nas yako tez y kozdy sliachezcz y ktoregokolwiek stanu czlowiek takowych ludzi przesadzonych y kazdego z nich nie smiał ani sie wazyl w domiech swych y w majątnoscziach nasych y poddanych nasych przechowywacz, ale skoro by sie iedno o nich w majątnoscy swey albo dzierzawy nasey dowiedział, zaraz absque omni mora powinien takich y takiego siue sit nobilis siue plebeus de vrzędu grodzkiego kyiewskiego poimawszy oddacz sub poenis infra scriptis: starostowye y dzierzawczy nasy priuationis capitatus vel tenutae a sliachezie sub amissione bonorum omnium immobilium³⁾, a plebeus sub poena coli et amissionis bonorum omnium mobilium et imobilium na r. p. A iesliby więc starosta albo dzierzawcza nas takze tes sliachezcz y ktoskolwiek dla potężnosczy y wielu ich nie mogli by ich poimacz, tedy powinien zarazem y sliachezie dacz znacz y starosczie blissemu a starosta starostom nasym pogramicznym

¹⁾ З боку дописано: 3. przywodziemy obycaiem nizey. opisany.

²⁾ З боку дописано: 4. iako wodza ych i principata.

³⁾ В рукописі: innobilium.

albo tez yakimkolwiek dzierzawczom naszym, ktorzy takze za obeslaniem¹⁾ ich będą powinni sub poenis supra scriptis pomocz onemu dacz y poimawsy do wrzędu wyszei pomienionego oddacz. O czo forum w wrzędzie grodzkim²⁾ kyowskim ad instantiam instigatoris wrzędu tamiecznego delationem vero cuiusuis y tam zaraz przed wrzędem ma sie tego na pierwszym roku yako na zawitym sprawicz citra quamnis appellationem salua tamen euasione citati iako o niem w maiętnosczy swey nie wiedział ani go przechowywał, nec dedit causam aufugiendi radą y pomoczą. A wrząd kyowsky³⁾ na takich y takim kazdym ma in dilatam executionem za slusnem dowodem czynicz y onych gardlem karacz siue sit nobilis siue plebeius bez wseliakiey informatii nasey y appellatii.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2723 к. 40 і 42. Над актом поданий иншою рукою хибний рік 1590. В дійсности проєкт був предложений на соймі 1592 р.: в самім акті згадано, що комісія на козаків відбувала ся »die 14 mensis martii anni nunc currentis«, з инших актів знаємо, що комісія відбувала ся 1592 р. (Архивъ Ю. З. Р. ч. III т. I стор. 34–5), се й дата сойму. Що маємо перед собою не конституція, а лиш проєкт, се видно з поправок і критики з боку тексту; мабуть таки соймом ся конституція не була затверджена — не знаходимо її в Volumina legum.

49.

Із конституцій сойму 1592 р.: зносить ся уряд козацького старшого на користь гетьмана коронного; постановляє ся комісія до судів в справах козацьких злочинів.

...Kleynothi this r. p. poniewasz poth kluczamy y pod pieczenciamy pothskarbiego coronnego y Wielkiego X. Litewskiego w skarbie coronnem bicz maia, thu na temze seymie do schowanya ych wroczimy y deputati do pisania y reuidowanya onich thak senathorow y s kola poselskiego deputuiemy, a ze y na potomne czasi w ich moczy y schowaniu ye maia, waruiemy; ktorich ad actus publicos gdy ich potrzebowacz bedziem, dawacz nam do uziwania maya, a po odprawieniu thich actow do schowania thamze wroczone bicz maya. Temze sposobem vrzendow hetmanstwa coronnego y W. X. Litewskiego

¹⁾ З боку дописано: 5. przez woznego y dwu sliacheziczow, ktore będzie miał sobie in hac parte pro testimonio.

²⁾ З боку дописано: 6. O czo forum w wrzędzie grodzkim bliskym a starostom coram officio vicinori quamuis castrum.

³⁾ З боку дописано: 7. a takies y insych powiatow, gdzieby nalezieni byli.

nie iedna władza y iurisdiction ich, kto w kroliestwie them y w W. X. Litewskiem, tak za przodkow nasich krolow polskich yako y za czasow ius nasich s prawa y zwyczajow vziwaly, zostawuiemy. Alie y przilozenstwo nath nizowemy kozakamy ku abrogacji y uimie hetmanstwa coronnego dano, thą constitutią znosimy. Nowich thisz hetmanstw z Waszych Mosczi albo przilozenstwa woiennego zadnego na pothim stanowicz y dawacz nie bendziemy y pothomkowie nasi nie benda.

...Za zezwoleniem oboygа narodu vchwalamy y postanowiamy comissarze NN do ssadzenia gwalchow y krziwd poczinionych od nizowcow i ynich liudzy vkrainnych tak swem iako obczem liudziom i do wprawienya w porządek tich tham liudzy z Vkrainy, abi przes nie pacta s postronnemy i pokoi pospolithi turbowan nye bil, ktorim zupełną mocz vchwałą seymu thego daiemy, abi tak w thyi mierze postempowacz mogli, nas się dokładaiając, iako czas i potrzeba r. p. okaze.

Бібл. Чорториских рук. ч. 2723 к. 135—6; тесаме ч. 2724 стор. 411—413. Згаданих тут конституцій в козацьких справах нема в Volumina legum.

50.

Проект конституції на козаків — без дати (по 1592 р.). Козаки мають бути зведені на Запороже, піддані під королівського старшого і звідтам не вільно їм виходити. Урядникам і шляхті збороняє ся спомогати їх харчами й оружем.

Strony nizowych kozakow, isz oni wedlie constucii roku...¹⁾ do porządku i posluszenstwa hetmana coronnego nie są przywiedzeni i na Nisz za porohi na mieszcza ich zwykłe nie są sprowadzeni, za czym częstokrocz iako i terasz na seym przesz posły swoje obywatelie slachta woiewodztwa kiiowskiego iako tesh i starostowie dzierzawczy dobr nasych skargi swe niemale na nich o rozne krziwdy do nasz, panow rad nasych i do poslow ziemskich wnosili, ządaiac nasz za to, aby im z nich sprawiedliwosc byla vczyniona, takže aby i s tamtych kraiov na Niz za porohi byli sprowadzeni w porządek i posluszenstwo starszego od nasz im danego przywiedzieny. Gdi tedy s pani radamy naszemi y posły ziemskiemy zabiegaiacz temu, aby za ych rozpustą do czego więthszego, szkodliwszego rzeczy pospolitey nie przislo, moczą seymu ninyeiszego, tak o nych vfalyami, isz to wszistko kozactwo, ktore nyzowemy kozakami bycz naziwają, z dobr naszych wseliakych, z dobr poddanych naszych tak duchownych iako y swie-

¹⁾ Тут вільне місце.

czkich po odwołanyu seimu ninyeiszego za cztery miesiące wsitkie a wsitkie konieczne za prohi na Nis sprowadzili y tamze vstawnie mieskali, ktorym mi albo hetman nasz koronny ma od nasz dacz starszego, a mającz ich w porzątku i posluszenstwie wedlye constitucii wiszi mianowanem roku. A strony krzywd od nych obywatelom krayu tamesznego, gdzieby sie iedno w panstwie naszym od nych komukolwyek bydz okazaly, iako tesz y ony na kogo skarzicz będą, dla czynienya na obyie stronie sprawiedlywosczy deputuiemy na to pewne osoby w tamthe kraye, wielmozne wojewody, vrodzone starosty, ktorzy porozumiawsy syę między sobą o czasie i myeiscu, w tamthe kraye na Ukrainye, yako sobye czas upatrzą, dla czynienya they sprawiedlywosczy ziachacz się, obwieszcziwszy obiedwie strony, sprawiedlywosc skuteczną i nieodwloczną o obyie strony wedlye prawa i nawięthszego wvazenia y baczenia swego, nye dopuszczayacz nigdzie apelatii, przywodząc w skutek dekret od comissarzow naszych w roku 92 pod Tripoliem uczinyony, tak wedlye niego iako gdzieby nowo zostaly winny, mocną exequią uczyniecz mają. A iesliby s tich comissarzow na czas obwieszczonych ku they sprawie iedna osoba albo y dwie z iakichkolwiek przicin nie przibily i tedy, ktorzy z nich na ten rok przybędą, zas mocz mają iako y wsischey ku odprawowanyu i konczanyu. Niech, i yusz od tego czasu na wieczne czasi tak miecz chcemy, aby kozaczthwo krom woliey nasey i tho za wyadomosczią y pozwolyeniem wsech stanow r. p., gdybi ych potrzeba r. p. okazowala, w panstwie naszym chowacz ych nie mamy y oni liez miecz nye mają telko za porohamy. A gdzieby, ktoremu kozakowi s tych, ktorzy pod poslusenstwem starszego naszego za porohy będą, do wlosczy bądź do myasta, maiętnosczy naszy y slacheczky bila potrzeba, tedy ma od starszego od nasz ym danego list myecz po czo y do kogo yachacz y czas namieniecz zamierzony ku zwroczeniu. A ktoby w panstwie naszym kozactwo takowe bądź starostowye, dzierzawczy w dobrach nasich, bądź tesz slacheczicz y ktokolwiek kozaka bez listu starszego woiska ych smial przechowywacz albo bez listu starszego nowo na Nisz przepuszczal, czolnow, ziwnosczy prochow y inich rzeczy dodawacz, ma biez takowy o tho pozwan do grodu kyiewskiego przez instigatora vrzędu tamecznego. A gdi pozwany do thego nie bedzie sie znal, ma przisiącz i yako w tym nie yest winyen y o takim nie wiedzial. A gdzieby przisiącz nie chezial, thedy takowy starosta, dzierzawcza dobra nase na nasz, a swoye na r. p. traczy, takze y slacheczicz. Przeto dayemi kazdemu s poddanich nasich taką mocz, aby kazdego kozaka, ktoriby na Nizie byl albo nyzowem się zwal bez listu starszego, od nasz ym danego, łapali i na vrząd nasz nabliszi odsilaly, a vrząd bez folgi takowego

kozaka wedlye wyni skaracz ma, a gdzieby się executii sprzeciwić chcieli, tedy starostowy naszy vkraynny społem wsisczy s poczlamy swemi, takže strzelczy y wybrancy wsisczy koronny i W. X. Litewskiego przeciw takowym rusicz się iako na gwałt mayą.

Бібл. Чорторийских рук. 2723 к. 41. При кінці заголовок: Сопія constitutii strony kozakow nizowych. На початку иншою рукою дата 1590 р. — хибна. Бо хоч своїм змістом ся конституція дуже пригадує конституцію 1590 р. (пор. Volumina legum II с. 310), то в самім акті згадує ся рік 1592; отже конституція була видана пізнійше, по 1592 р. Можнаб її ставити на 1593 або 1596 рр., в котрих були ухвалені подібні конституції, звісні з ляховічних згадок в Volumina legum (II. стор. 344, 364).

51.

З постанов виленського зїзду — про козацьку своєволю; липень 1593 р.

...Na themze ziezdzie naszym glownym wielińskim przelożyli nam poslowie powiathu mozyrskiego niebezpieczeństwo od kozakow, ktorzy iako czasow przeslych wielkie skody y vcziski ludziom narodu sliacheckiego y ich poddanem czynili, thak i therasz im daley thim bardziei szię zmacniaią. Czemu zabiegaіacz, vchwałę przeciwko im na ziezdzie przeslim wilińskim w roku 1591 vczynioną przeciwko they swowolnosci kozackiey pocziagnącz y w executią thę constitutię przywieszcz vszilowacz bendziemy z dokladem tego, isz panowie woiewodowie, starostowie y dzierzawczy dobr Krola Jego Mosci, thakze ich namieszniczy powinni bendą takowych ludzi, ktorzy z miasth i wsi na Nisz idą, hamowacz i do więzienia wszadzacz. Thakze i thych, ktorzy tam na Nizie swowolienstwem szię bawiwszy, z lupami nazad przichodzą y w dobrach Krola Jego Mosci przemieskiwaią, aby y thich takowych do wiezienia brali y ludziom, ktorzyby od nich chociaz pierwy vkrzywdeni bili, sprawiedliwosc czynili.

Бібл. Чорторийских рук. 2724 стор. 549.

52.

З постанов шляхти новгородського повіту — в справі оборони В. Кн. Литовського перед козаками; 1 падолиста 1593 р.

Інше артикулы в Wilnie postanowione tilko czasowi, teraznieyszemu potrzebne, ktore ku ochronie zachowania całosci granic W. X. Litewskiego, oyczyzny naszey, albo z strony obrony od nieprzyiacielu pogranicznego y kozakow albo lotrowstwa swowolnego, iako dobrzi sy-

nowie oyczyzny przyiawszy, gotowosc swą przy Jego Xiey Mei Panu Chrzistoffie Radziwiliu, hethmanie W. X. Litewskiego z chęcią ofiaruiemy.

Бібл. Чорторийских рук. 2243 стор. 225.

53.

Причини, для котрих треба приготовляти ся до війни — між иншим козацькі напади на Туреччину; 1594 р.

Przyczyny, dla ktorych potrzeba w czas o obronie radzie propter pericula impendentia.

1. Slawa pewna apparatus ingentes bellici tak strony cesarza chrzescianskiego iako i tureckiego, ktorzy wielkie woiska poblizu wokoł nas przeciwko sobie na ten przyszly rok zawodzą, zawiodą li bitwe, ieden wygra, a victoria zawsze insolens iest, niepodobna rzecz, abysmy się w pokoju wysiedzieli.

2. Gdzie tesz Niemcy vproszą, pewna rzecz, ze woiska Turek nie rozpusci, będą, iako byc mu vj nas; kiedy Soliman pod Segitem leżał, deliberowali basze sto tysięcy woiska do Polski posłac, w tym zmarł Soliman, nie doszło to przedsięwzięcie; a iakosz teraz wierzyc.

3. Turek ma przyczyne do nas częstym targowanim przymierza przez nas, nie mniej przez nizowe kozacy; potem ponowili naszy, wtargnąwszy do Wołoch a teraz przez zburzenie Iargrowa i szkod wielkich poczynienia.

4. Absoluta potestas baszow, ktorzy kiedy chcą i iako się im kiedy zabazy, bitwy zawodzą bez wiadomosci i rozkazania cesarza tureckiego.

5. Pies iadowity Sywon basza główny nieprzyiaciel krzesciianom a zwłaszcza Polakom spac nie będzie, a vpomina się v nas pietnascie set talerow obiecanych.

6. Czulosci i gotowosci v nasz nie masz i owszem securitas maxima, zamki zle opatrzone, zywnością, prochem, działmi, kulami, piechotą et aliis ad bellum.

7. Kiedy Jego M. Pana doma nie masz, lada kto kusic się będzie.

8. Ten rok przyszly niebezpieczniejszy pierwszego, bo tureckie woiska cale lato wolne mają, a tego przeszła zima im zawadą była.

9. Pospolitym ruszenim in casu subito nic sobie nie pomozemy, bo gotowosci niemasz.

10. Obwieszczenia nie będzie w czasz czekac wedle constitucii. Wenetowie, chocia mają przymierze, zamkow starych poprawują i nowe nakładem wielkim budują.

11. Szczęści się w Węgrzech, nie trzeba się bac niebezpieczeństwa, ale dubius eventus bill.

Бібл. Чорторийских рук. 2243 стор. 264 -- 5.

54.

Криштоф Радивил і ин. до шляхти витебського воєводства; повідомляє, що Наливайко пограбив Слуцьк і що против нього вислано військо; зазиває шляхту йти в поміч. — Несвиж, 4 грудня 1595 р.

Oswieconym Jasnie wielmożnym, zacnie vrodzonym wszem wobec Ich Mosciam panom obywatelom woiewodztwa witebskiego, panom y braci naszej laskawei etc. sluzby nasze braterskie zalecamy w laskę wszech Waszych Mczi. Oznaimuiemy przytem, WMciam ysz za zgodnym zezwoleniem y postanowieniem nas wszech ktorzysmy się na ten czas dla tego niebespieczeństwa od nizowych kozakow oiczyznie nasze zachodzącego, w dom Iego Xcei Msczi Pana Woiewody trockiego do Nieswiza ziachali byli, posyłamy w pogonię za Naliwaikiem y za ludzmi iego, (ktorzy wbiegszy swowolnie y gwałtownie zamek y miasto sluckie, niemale szkody nie iedno tam w nim, ale y wielu innym ludziom wczciwym braci naszej w tym tam kraiu poblizu Slucka mieszkaiącym poczyniwszy, mało na tym maiąc, ieszcze się snac y glembiei w Wielkie Xięstwo Litewskie ku wielkiej szkodzie y zniszczeniu maiętnosci naszych i wielu innych ludzi braci naszej, to swowolne hultaistwo bierze: Jego Mczi Pana Michała Buiwida, staroste rezickiego z tysiącem koni ludzi tak żołnierskich za pieniądze rzecypospolitey przyiętych, iako tesz y tych, ktorychesmy sami z miłości ku oiczyźnie naszej, iako kto mógł, według przemożenia swego wyprawili, aby to swowolne hultaistwo, nie dopuszczaiąc im dalszych szkod w oiczyźnie naszej ludziom czynic, z granic Xięstwa Litewskiego wyprzec mogli. Prosimy tedy wszech Waszych Mosci panow y braci naszej laskawie, abyscie tesz W. Mosc z miłości swei ku oiczyźnie naszej kazdy według przemożenia swego ludzmi swemi pomoc Iego Mosci Panu staroscie rezickiemu na wyparcie tego hultaistwa swowolnego z oiczyzny naszej przykładem nas braci swei czyniąc to z miłości swei ku oiczyźnie naszej dodac raczyli, niedopuszczaiąc tym złym ludziom dluzei się w maiętnosciach naszych y braci naszej rozpuszczac ku wielkiej szkodzie panstwa tutecznego y ku obelzeniu narodu naszego. Zalecamy się zatym pilnie w laskę wszech WMci. Z Nieswiza 4 decembris 1595.

Krzystow Radzywyl ręką swą. 10 інших підписів і печатки.

Бібл. Чорторийских рук. 2243 стор. 293—4 (оригінал); тут-же стор. 295—6 лист такого самого змісту до шляхти оршанського повіта — 3 грудня 1595 р. (оригінал).

55.

Берестейська шляхта до Криптофа Радивиля, виленьського воеводи; просять помочи против козаків, що наїхали Литву. — Бересте, 4 лютого 1596 р.

Iasnie oswiecone Xiążę miłościwy panie woiewoda wilenski, panie, panie nam miłościwy.

Przi oddaniu chęci y służb naszych w łaskę Waszey Xiążęcey Mosci, naszego miłościwego pana winszuiemy, tak szczęśliwego panowania iako i pociech pomysłnych w dobrym zdrowiu długo zazywac, ku ozdobie i podporze tej rzeczypospolitey, pana naszego, a pociesz nas sług Waszey Xiążęcey Mosci.

List Waszey Xiążęcey Mosci pod datą 20 ianuarii oddany iest nam 2 februarii na ten czas zgromadzonym będąc w Brzesciu na obieranie Ich Mośc panow sędziow dorocznych głównych na trybunał, który przecciwszy, czulośc y staranie Waszey Xiążęcey Mosci, ktore czynieraczysz w obmyślawniu, aby za nabiegiem i pocisnieniem się tych to ludzi swowolnych do Wielkiego Xsiestwa Litewskiego w nas samych i wolnościach naszych obelzenia to nasze panstwo nie ponosiło, iako nawdzięczniei przyiawszy, Pana Boga prosiczesmy gotowi, aby on sam za tę czulośc i obmyślawnie o nas obfitą nagrodą będąc, nam się długo dopuścił s czulości Waszey Xiążęcey Mosci iako hetmana i głowey nasze¹⁾. W którym tesz to liscie swym, ochraniaiąc obelzenia iakiego w tem Xiestwie Litewskiem, zgromadzić się Wasza Xiążęca Mośc nam do Kopyła ad diem 12 februarii naznacza. Co iako rzecz iest potrzebna i słuszna, każdy baczyc może, to samo mając przed oczoma, (co i w liscie Wasza Xiążęca Mośc dołozec raczeł), że, czego strzez Boze, po wesciu tych swowolnych ludzi w to panstwo, zgromadzenie nasze nie spore by było. Ządaniu tedy Waszey Xiążęcey Mosci iako słusznemu, mając tez całą miłość przeciwko temu Wielkiemu Xięstwu Litewskiemu i wolnościom naszym, bez mieszkania dosyc byśmy vczynili, by tenze list Waszey Xiążęcey Mosci, iako to ku koncowi w nim dołozono, nas doma pozostac nie przymusił. Piszcie bowiem Wasza Xiążęca Mośc, że toż swowolenstwo wstąpiwszy w powiat pinski, naszymi się gosciami owdzie byc obiecuią. Zaczim nam samym przy zonach, domach i majątnościach naszych sama przistoinosc zostac v granic swych

¹⁾ Тут пропущене одно слово, н. пр. cieszyć.

nas wyciska. I owszem sami, iako pogranicznemi będąc od inszych woiewodztw, iss wprzod się to swowolenstwo od nas otrzec ma, prosiemy, abys Wasza Xiążeca Mosc z teize czułości i powinności iako hetman i głowa nasza nam z innemi woiewodztwy pomocą byc raczył, gassąc ten ogień, czego Boże strzez, w naszym woiewodztwie, aby pozarem i dalszych woiewodztw w Wielkim Xięstwie Litewskim nie dosiągl. Nadto i seimik nass powiatowy naznaczony ad diem 13 februarii vprzedzaiący seim walny przy przyczynie główniejszei wzwyss mianowanej, przyczyną tess iest zostania nass w domiech nassich. Rozumiejąc iednak o Ich Mosc panow braciei naszej woiewodzw innych Wielkiego Xięstwa Litewskiego, ze przy Waszey Xiążecy Mosci stawiając się osobami swemi na tym tam naznaczonym miejscu, z miłości przeciwko temu panstwu i przeciwko nas sług i braciei swei obmyslać Wasza Xiążeca Mosc y z Ych Mosciami będziecie raczyli, iakoby ta sciana nasza blisko sąsiedzka scianom Waszmosci, strzez Boże, zapaliwssy się, nie obiecowala pozarem tegoz ognia wzuc. A pozostanie to nasze w domach naszych nie czułości y niemiłości naszej przeciwko oiczyźnie s tych przyczyn zwysz mianowanych, prosiemy, aby nie było przyczytane. Oddawamy się iusz i powtore s chęcią y posługami naszemi cale w łaskę Waszey Xiążecy Mosci pana naszego. Datum w Brzesciu 7 februarii anno 1596.

Waszey Xiążecy Mosci zyczliwi przyjaciele i powolni słudzy.

Mykołay Sapieha woiewoda wytebsky ręką swą. Інші підписи і 42 печатки.

Бібл. Чорторийских рук. 2243 с. 297—300 (оригінал).

56.

Жигмонт III до виленського городничого; приказує видати Кристофу Радивилу гармати і інші военні прилади, потрібні до походу на козаків. — Краків, 8 лютого 1596 р.

Zugmunt III etc. Vrodzonemu Janowi Włosskowi horodniczemu naszemu wilenskiemu, cekwartowi y inszym, ktorzy by zawiadywali cekauz wilenski wiernie nam miłym laske nasze krolewską. Vrodzony wiernie nam miły. Izechmy Iasnie Wielmoznemu Krzisztofowi Radziwiłowi, xiążeciu na Birzach y Dubingach, woiewodzie wilenskiemu, hetmanowi naiwyssemu W. X. Litewskiego, kononowskiemu, wrzędowskiemu, soleckiemu naszemu staroscie zlecili y roskazali, aby na the potrzebe przeciw swowolenstwu kozackiemu wziął z cekauzu wilenskiego dział polnych, takze kul, prochow i inszych potrzeb, wziął według potrzeby. Roskazuiemy tedy Waszmosciom, abyscie pomienionemu Iasnie Wiel-

moznemu Christofowi Ziemowiczowi, wojewodzie brzeskiemu na miejscu hetmańskim pod odiażd hetmana naszego będącemu, gdy po the działa poszle y inszych potrzeb woïennych s cekauzu wydac nie zbrañiali się. A inaczey aby nie belo, WW. roskazuiemy, pod łaską naszą roskazuiemy. Dan w Crakowie dnia VIII miesiąca lutego roku pan-skiego 1596, panowania krolestw naszych polskiego dziewiątego, szwedz-kiego trzeciego roku. A co wiernosc wasza dział, kul, prochow y in-szych potrzeb s cekauzu wydacie, na to recognitia wezmiecie, aby to za spełna oddano belo.

Sigismundus rex.

Maciei Woina
pisarz.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2073 стор. 53 – 4 (оригінал).

57.

Спис новгородської шляхти, що ставила ся против козаків. — Ко-пиль, 12 лютого 1596 р.

Spisanie szlachty powiatu nowogrodzkiego, ktorzy się do Kopyła ziachali na expeditię przeciw kozakom w roku 1596, na dzien od Iego Mosci pana hetmana zlozony 12 februarii.

Na setnie rozdzielone.

Setnia pana Augustyna Czarkowskiego.

Pan Iwan Baka koni	10	Pan Stanisław Wasiewicki kon	1
a pieszych 5		Pan Iwan Kmita koni	12
Pan Wasiley Zienkowicz koni	7	a pieszych 12	
a pieszych 2		Panowie Kmitowie koni	6
Pan Bieniasz Czarkowski koni	6	Pan Augustyn Czarkowski koni	6
Pan Iwan Zienkowicz koni	4	Pan Iuda Boresniewicz z bra-	
Pan Adam Grybowicz koni	1	tem swym panem Iackiem	
Pan Swiderski koni	2	koni	2
Pan Wasiley Sienkowicz Ro-		Pan Andrzej Sierocinski y pan	
manowicza kon	1	Stanisław Koneski koni	2
Iury Kotlubay pieszy		Pan Marcin Zyborth kon	1
Pan Ian Odachowski koni	5	Pan Pupkowski koni	2
Pan Piotr Tracewski kon	1	Pani Makowiecka koni	6
Pan Ian Lachowski kon	1	Tomas Milewski a Maciei Zub-	
Pan Ian Wysocki koni	6	kowski koni	2
Pan Iarosz Makowiecki koni	5	Pan Adam Mogilnicki koni	5
Pan starosta pinski koni	2		
Pan Ian Steckiewicz koni	3		koni 99

Setnia pana Hrehora Vnichowskiego.

Sam pan Hrehory Vnichowski koni	14	Pan Krzysztof Cyzowski koni	2
Pan Gostowski koni	11	Pan Iarosz Abrahamowicz kon	1
Panowie Wadaszynscy koni	7	Pan Kasper Andrzejewicz kon	1
Pan Pocię Iuraha koni	4	Pan Mikołaj Haraburda kon	1
Pan Vlatowski koni	3	Knias Siemion Lichodzieie- ski kon	1
Pan Siemion Pokorszanski koni	2	Pan Wenclaw Wolk koni	2
Pan Ian Mogilnicki koni	4	Pan Wasiley Wiczinowicz kon	1
Pan Baltazar Snowski koni	3	Pan Ian Buyno kon	1
Pan Bartosz Brzuchanski koni	6	Pan Fiedor Romanowicz kon	1
Pan Paweł Wirowski koni	2	Pan Krysztof Saniucicz kon	1
Panowie Bohdan y Hryhorey Wirowscy koni	2	Pan Stephan Romanowicz kon	1
Pan Skipor z uczestnikami koni	6	Pan Stanisław Saniuciez kon	1
Pan Stanisław Iankowski koni	2	Pan Iakub Rymsha kon	1
Pan Kasper Bykowski koni	2	Ierzy Fiedorowicz kon	1
Pan Michał Burnuk kon	1	Fiedor Tracewski kon	1
Pan Iwan Mokłok kon	1	Onikiey Hrehorowicz kon	1
Pan Gloszowski z panem Cza- binskim koni	2	Woyna Wolczecki kon	1
Pan Gabryel Pokorszanski kon	1	Pani Iędrzeiowa Podarzewska koni	2
Pan Piotr Ruzan kon	1	Stephan Rowinski kon	1
		Iwan Iakubowicz Danilowicz kon	1
			koni 101

Setnia pana Adama Chreptowicza.

Sam pan podkomorzy koni	40	Pan Kleczkowski kon	1
a pieszych 10		Pani Adamowa Marchaczowa kon	1
Pan Stanisław Łodziata koni	3	Panowie Fiedor, Iesif, Ian, Matfiej, Ierzy Protasowi- czy koni	10
Pan Ian Haciski z bratem koni	2	Pan Iar Hołownia koni	3
Pan Awakun y Bohdanowi- czy kon	1	Pan Ian Zmieiowski kon	1
Pan Piotr Kopacz koni	3	Pan Fiedor Leszczyłowski z Hawryłem Makidonem koni	2
Pan Wasiley Zdanowicz z u- czestnikami kon	1	Pan Hryhorey Tupalski kon	1
Pan Constanty Darowski koni	4	Pan Lew a Iwan Hryckowi- czy koni	2
Pan Ian Łodziata koni	2		
Pan Siemion Korsak koni	3		
Pan Pieswiter-Biełut kon	1		

Pan Alexy Wyczolkowski koni	1	Pan Ian Iozefowicz koni	1
Pan Makar Hołownia koni	1	Pan Krzysztof Krzemieniewski koni	1
Pani Buynina koni	3	Pan Ian Wolski koni	3
Pan Woyna Limont koni	1	Pan Andrzej Maszowicz koni	3
Pan Budzinka koni	1	Pan Iarosz Łodziatka koni	1
Pan Krasuski koni	1	Koni	100
Pan Wasiley Mikosze koni	1		
Pan Ian Ianuchowicz koni	2		

Setnia pana Marcina Okunia.

Pan Iozef Hołownia koni	50	pieszych	4
a pieszych	30	Pan Bohdan Kozinski koni	20
Pan Mikołaj Hołownia, cho- raży nowogrodzki koni	6	Pan Marcin Okun koni	20
Pan Filon Zubko koni	4	a pieszych	10
		Koni	100

Sotnia Pana Mikołaja Woyny.

Pan Mikołaj, pan Iwan Woy- nonie koni	8	Pan Woyna Małaszycki koni	1
Pan Ian Kuncewicz koni	6	Pan Iwan Zdanowicz koni	1
Pan Marcin Polonski koni	6	Pan Sozon Raykiewicz koni	1
Panowie Połczepowscy koni	6	Pan Lew Zwółcza koni	1
Pan Marcin Połujan koni	5	Pan Stanisław Iuchno z uczest- nikiem koni	1
Pan Siła Skrobot koni	3	Pani Alexandrowa Bykowska koni	1
Pan Kluchowski koni	3	Pan Mikołaj Stepkowski koni	1
Pan Ierzy Michałowski koni	2	Pan Ian Duszewski koni	1
Pan Mikołaj Ruczkowski koni	3	Pan Oksieniec Duszewski koni	1
Pan Drozdowski koni	1	Adan Bogdanowicz z stryjem koni	1
Pani Andrzeiowa Podarzewska koni	2	Siemion Pawłowicz z uczest- nikami koni	1
Pan Ianuchnowicz Rucicki koni	1	Iwan Michowski koni	1
Pan Ian Iozefowicz Rutski koni	1	Iwan Zdanowicz z uczestni- kiem koni	1
Pan Fiedor Korsak koni	2	Hrehory Woyciechowski koni	1
Pan Dremlik z panem Kurza- nem koni	2	Pani Andrzeiowa Mostfiłowa koni	1
Pan Hreczycha koni	1	Pan Iwan Fiedorowicz koni	1
Pan Mikołaj Zdanowicz z u- czestnikami koni	1	Pan Krzysztof Pierszko koni	1
Pan Troian Iwanowski koni	1	Ian Dzieszewicz z bracią koni	1
Radzieon Pawłowski koni	1		
Pan Fiodor Hlud koni	1		

Mikołaj Malyszewicz z bratem kon	1
Iwan Kuypa s cieszcą kon	1
Choma Pokorszanski kon	1
Prokop Ciszkievicz z uczestni- kiem kon	1
Pan Stanisław Beinarowicz kon	1
Pan Stanisław Zagniewski kon	1
Pan Olizar Borzobohaty kon	1
Pan Andrzej Pietraszkiewicz koni	2

Pan Alexander Słauta z uczesni- kiem kon	1
Pani Stefanowa Pachiewiczowa kon	1
Pun Iwan Szyszka kon	1
Hrehory Skuratowicz z bracią kon	1
Pan Iakym Lubecki kon	1
Pan Stanisław Szeypak kon	1
Pan Lew Tryzna kon	1
Pan Orciszewski kon	1
Koni	100

Setnia pana Mikołaja Paderzewskiego.

Poczet Xiężny Iey Mosci Słu- ckiey koni	31
Pan Oodarzewski sam koni	10
Pan Wasiley Mienkowski koni	2
Pan Ian Kaznowski koni	5
Pan Zdan Mienkowski keni	2
Pan Ierzy Kowalski koni	2
Pan Ian Iesman koni	2
Pan Chreptowicz referendarz koni	2
Kniaz Krzysztof Swirski koni	2
Kniaz Ian Puzyna koni	2
Pan Iarosz Zwierz kon	2
Pan Walenty Krzysztofowicz kon	1
Pan Wacław Kasprowicz kon	1
Pan Stephan Zdanowicz z sia- brem kon	1
Pan Daniel Loczewski kon	1
Pan Hawryło Zieniewicz kon	1
Pan Mikołaj Skipor kon	1
Pan Bohdan Zawolaiewicz kon	1
Pan Symon Bykowski kon	1
Pan Stephan Bohuszewicz kon	1
Pan Stephan Kiryk kon	1
Pan Bohdan Plaszuwicz kon	1
Tenze z panią Stephanówną Markowską kon	1

Tenze z Ywanem y Ostafiem Plaskowickim kon	1
Pan Andrzej Niemiric z Sta- chowskim kon	1
Pan Stephan Leskiewicz kon	1
Pan Ostaphiey Kiersnowicz kon	1
Pan Iurkowsky koni	2
Pan Stanisław Tracewski kon	1
Pan Piotr Brelow kon	1
Pan Hrehory Michayłowicz kon	1
Pan Wasiley Makarowicz kon	1
Pan Andrzej Fiedorowicz kon	1
Pani Iwanowa Berezowska kon	1
Pan Horain i Piotr i Ian Tra- cewscy kon	1
Piotr Tracewski i Ierzy i Mi- chał Sanuicz kon	1
Woyna Iackiewicz kon	1
Marko Daszkiewicz kon	1
Ian Nikiporowicz kon	1
Timofiey Kuzmiez kon	1
Szczesny Makowski kon	1
Kasper Skrobowicz kon	1
Wasiley Kurkan kon	1
Fiedor Dremlik kon	1
Pawłowa Wołodkiewiczowa kon	1
Lawryn Boni kon	1
Koni	99

Setnia.		Pani Kulina koni	8
Pan Malcher Szemiota koni	18	Pan Ian Ianowski koni	2
Kniaz Matfiei Polubienski koni	4	Pan Wasiliej Wolk z uczesni-	
Pan Walenty Taliszewski koni	3	kiem koni	3
Pan Ierzi Szygowski koni	2	Pan Walenty Buhuszewicz y	
Pan Woyciech Krzyczewski koni	2	pan Lew Bykowski koni	2
Pan Iakub Proszycki koni	2	Pan Pociay Sienkowicz koni	2
Pan Ierzy Kiernozycki koni	2	Pan Ławryn Linko z uczesni-	
Paa Doktor Slucki koni	2	kiem kon	1
Pan Piotr Kozupko kon	1	Pan Ierzy Gilewski s Cimo-	
Pan Adam Pioro kon	1	chwieiewiczem kon	1
Pan Wasiley Machewicz koni	2	Pan Stephan Iuchnowicz Ko-	
Pan Ierzy Gurski koni	4	rzycki kon	1
Pan Stanisław Odolinski kon	1	Pan Niemirowicz koni	10

Nad tho było koni więcej sta, ktorzi sie ieszcze do setni nie wpisali, opocz tych, ktorzy ieszcze z domow swych nie przyszli.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 2243 стор. 331—339.

58.

З інструкції люблинської шляхти на соймнику — про оборону Люблина від козаків. — Люблин, 21 лютого 1596 р.

Iz sie obawiamy niebezpieczeństwa od nizowcow, tenesmy sposob w tym namowieli: ze Iego Mosc pan podskarbi koronny, starosta miasta tego, odiezdza na seym, vzylichmy Iego Mosci p. Adama Gorayskiego, ze wziął na się obronę miasta tego, który tez ma nas przez listy swe ostrzedz, gdyby sie pewney rzeczy dowiedział o jakim niebezpieczeństwie od nich, a my się tu stawic obiecuiemy na odpor im, a nadto ma bydz przyięta trzysta piechoty, z ktorey połowica do zamkowy, druga do mieyskiej obrony ma byc, a pan poborca nass ma dac na nie pieniądze na dwa miesiąca do rąk Iego Mosci pana podskarbiego; iesliby tez Ich Mosci od pana poborce potrzebowali, co na łaczenie Ich Mosci przypuszczamy, pewni będąc, ze tych pieniędzy bez własney potrzeby od pana poborce nie ruszą, a my ten wydatek obiecuiemy przyiąc panu poborce y zastāmpic go.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 2724 с. 476.

59.

Спис шляхотських відділів, що ставили ся против козаків. —
Минськ, 24 і 27 лютого 1596 р.

Registr tich pocztow, ktore niektorzy Ich Mosc s chęci swey
stawili, do potrzeby przeciw kozakom nizowym, ktore sie popisaly
w Miensku die 24 februarii 1596. Naprzod:

z woiewodstwa mienskiego

Iego Mosc pan Zmodzki po usarsku koni	24
po kozacku koni	50
Iego Mosc pan polocki po usarsku koni	10
po kozacku koni	16
Iey Mosc pani woiewodzina trocka Hlebowiczowa zabiera z synem swym koni	74
Iego Mosc pan Andrzej Zawisza po vsarsku koni	5
po kozacku koni	55
Iego Mosc pan Ciszkievicz koni	12
Iego Mosc kniaz Roman Baltazorowicz Lichowski po vsarsku koni	7
po kozacku koni	7
Iego Mosc pan Hladki, pisarz ziemski mienski, po vsarsku koni	7
Iego Mosc pan Trokinicki, chorazy wilenski, po kozacku koni	6

S powiatu Lidskiego:

Iego Mosc pan starosta orszanski po vsarsku koni	11
po kozacku koni	48
Iego Mosc pan Zawisza koni	30
powodny kon	1
Iego Mosc pan Tryzna koni	20
powodny kon	1
Iego Mosc pan Woiciech Skinder, pisarz ziemski lidski, po vsarsku koni	3

Symma wszystkich tich pocztow koni 387

Ci ktorzi swe poczty pokazali die 27 februarii tamze w Miensku:

Pan starosta mienski koni	17
Pan woiski mienski koni	10
Pan podkomorzy polocki koni	10
Pan Marcin Wołodkiewicz koni	5
Pan Iwan Narkiewicz koni	2
Pan Włoczynski koni	2
Pan Wolk koni	2

60.

Спис наемного війська против козаків. Б. м. (Минськ, лютий 1596 р.).

Ludzie pieniężni litewsey przeciwko nizowcom przyięczy¹⁾.

Roty pana sędziego mińskiego po husarsku koni 100

a po kozacku koni 100

Roty pana Służczyney²⁾ po husarsku koni 50³⁾

a po kozacku koni 100

Thym dwum rotam wychodzi służba 18 die maii.

Roty pana Raieczkiego po husarsku koni 50⁴⁾

Roty Zawackiego Tatarzyna po kozacku koni 50

Roty Iablonskiego Tatarzyna po kozacku koni 50

Thym trzem rotam wychodzi służba 13 die iunii.

Roty Iursowicza Tatarzyna po kozacku koni 30⁵⁾

Themu wychodzi służba 15 die maii.

Od Iego Mosci pana Zmoydzkiego pieniężnych po kozacku koni 20⁶⁾

Thym służba wychodzi 11 die maii.

Od Ich Mosciow Xiezey Capituly wilienskiej pieniężnych po kozacku koni 48⁷⁾

Thym służba wychodzi 18 die may.

Roty pana Gostomskiego po husarsku koni 100

Roty pana Lodziaciney po husarsku koni 50

Roty pana Niemirowiczowey po husarsku koni 100

Roty Cziemieszka Tatarzyna po kozacku koni 50

Z wojewodztwa polockiego koni 100⁸⁾

Z powiatu vpitskiego koni 100⁹⁾

¹⁾ 3 боку дописано:

Roty pana Makarewiczowey

Pan Słuszec husarzow koni 50

Pan Wołodkiewicz husarzow koni 50

Iuresowicz kozakow koni 20

a przidzie ich wybrakowac

Wolkowi kozaacy koni 50

²⁾ 3 боку замітка: Z rotы pana Słuszciney zbywa kozakow koni 50.

³⁾ 3 боку замітка: Znowu na drugą czwiere list poslano.

⁴⁾ 3 боку замітка: Na trzecią czwiere przypowiedziano mu koni 100.

⁵⁾ Na drugą czwiere przypowiedziano mu koni 50.

⁶⁾ 3 боку: zyachali.

⁷⁾ 3 боку: zyachali.

⁸⁾ 3 боку: zostali doma.

⁹⁾ 3 боку: Pany Sianeckiemu (Staneckiemu?) list na drugą czwierz przypowiedny poslałem.

Roty pana podkomorzego trockiego po husarsku koni	100
po kozacku koni	100
a piechoty pacholkow	100

Temu czwiere wychodzi od popisu 10 iulii.

Roty pana Choynickiego po husarsku koni	100
a po kozacku koni	50

Temu czwiere wychodzi 15 iulii.

Roty pana Narkuskiego po husarsku koni	100
a po kozacku koni	50

Summa wszystkich koni	1495
piechoty	100

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2243 стор, 349—350.

61.

Із інструкції прошовицького соймику — про козацьку своєволю ; 4 марта 1596 р.

O kozaky zleczeni panom poslom, aby sie w tei mierze z insemi porozumieli woiewodztwy, aby rzecz pospolita od nich vspokoiona bila.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 ч. 463.

62.

Дмитро Халецький посвідчає, що Криштоф Радивил зложив йому рахунок з видатків на війну з козаками. — Варшава, 9 мая 1596 р.

Roku 1596 die 9 maii.

Liczba Iasnie Wielmoznego Pana, Iego Mosci pana Krysztopha Radziwiła, xiążęczia na Bierzach y z Dubinek, woiewody willeńskiego, hetmana naiwyssego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, starosty soleskiego, vrzędowskiego, kokonhauskiego y kainskiego etc., etc. s przyięcia pie-niędzy poborowych, ktore w roku przeszlym 1595 na wyprawę żołnierza przeciwko kozakom od Ich Mosci panow deputatow przes slugi Iego Mosci w Wilnie odebrano y między ludzie sluzebne rozdano, ktorym pieniądzom Iego Mosc czyniąc rachunek, teraz w Warszawie w skarbie Krola Iego Mosci taki przychod y roschod Iego Mosc polo-zyc raczył. Naprzod:

Od Iego Mosci pana Iana Abrahamowicza, woiewody smoleńskiego, starosty lidskiego etc. dano do Legomosci litew-skich kop

Od Iego Mosci pana Iana Naruszewicza, łowczego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, dano Iego Mosci także wiele litewskich kop 853 -- 20

Od Iego Mosci pana Mikołaja Ianowicza, podkomorzego oszmiańskiego, dano do Iego Mosci także wiele litewskich kop 853 -- 20

Summa przychodu, czo do Iego Mosci doszło, czyni litewskich kop 2560

Którym pieniądзом Iego Mose takowy roschod wczynicz raczył. To iest:

Iego Mosci Panu Raieckiemu, koniuszemu wilenskiemu, na pierwszą czwiere roku, ktoremu się służba poczęła od dnia 14 decembra w roku 1595, a skonczyła się dnia 14 marca w roku 1596, na 63 koni vsarzow, placząc na kazdego konia na iednę czwiere po kop 5 litewskich, czyni kop 378

Temusz panu Raieckiemu na 37 koni kozakow, placząc na kazdego konia na iednę czwiere po kop 5 litewskich, czyni kop 185

Temusz panu rotmistrzowi na kuchnię na iednę czwiere dano kop 40

Summa na te 100 koni panu Raieczkiemu dano wszytkiego na iednę czwiere litewskich kop 603

Zawackiemu Tatarzynowi na pierwszą czwiere, ktoremu się służba pocęła dnia 14 decembris w roku 1595, a skonczyła się dnia 14 marca w roku 1595, na kozakow koni 50, placząc na iednę czwiere na kazdego konia po kop 5 litewskich, czyni kop 250

Iablonskiemu Tatarzynowi na pierwszą czwiere, ktoremu się służba poczęła od dnia 14 decembris w roky 1595, a skonczyła się dnia 14 marca w roku 1596, na kozakow koni 50, placząc na iednę czwiere na kazdego konia po kop 5 litewskich, czyni kop 250

Summa tym dwom Tatarzynom na koni 100 dano wszytkiego na iednę czwiere litewskich kop 500

Panu Bohdanu Turszewiczu na 30 koni kozakow na pierwszą czwiere, ktoremu się służba poczęła dnia 14 februarii w roku 1596, a skonczyc sie ma dnia 15 maia w tymze roku 1596, placząc na kazdego konia na iednę cwiere po kop 5 litewskich, czyni kop 150

Za roskazaniem Ich Mose panow senatorow y panow obywatelow Wielkiego Xięstwa Litewskiego do Nieswieza zgromadzonych panu Michałowi Buiwidowi, odprawionemu starszym nad ludem pod Mohylow, dano litewskich kop 160

Iego Mosci panu Ianowi Raieckiemu, koniuszemu Wielkiego Xięstwa Litewskiego, na drugą czwierz roku, ktoremu się służba poczęła od dnia 14 marca w roku terazniejszym 1596, a skonczyc się ma dnia 14 iunii w tymże roku 1596, na vsarzow koni 50, płacząc na kazdego konia na iednę czwierz po kop litewskich 6, czyni kop 300

Temusz panu rotmistrzowi na kuchnią na iednę czwierz dano kop 20

Summa na koni 50 na iednę czwierz dano wszystkiego litewskich kop 320

Zawackiemu Tatarzynowi na drugą czwierz, ktoremu służba poczęła się dnia 14 marca w roku terazniejszym 1596, a konczyc się ma dnia 14 iunii w tymże roku 1596, na 50 koni kozakow, płacząc na kazdego konia na iednę czwierz po kop 5 litewskich, czyni kop 250

Iablonskimu Tatarzynowi na drugą czwierz, ktoremu służba poczęła się od dnia 14 marca w roku terazniejszym 1596, a skonczyc się ma dnia 14 iunii w tymże roku 1596, na 50 koni kozakow, płacząc na iedne czwierz na kazdego konia po kop 5 litewskich, czyni kop 250

Summa tym dwum Tatarzynom na 100 koni na iedne czwierz dano wszystkiego kop litewskich 500

Puszkarzom 4 za dwa miesiąca do dział y inszei polney strzelby do smigownic, płacząc na kazdy miesiąc kazdemu z nich po kop 2 — 24, czyni kop 19 — 12

Furmanom 4 za dwa miesiąca do czterech działek, płacząc kazdemu z nich na ieden miesiąc od pary koni po kop 3 — 12, czyni kop 25 — 36

Do siedmi kar smigownic y hakownic, do kazdei kary po dwa konia, płacząc na kazdego konia na ieden miesiąc po kopie 1 — 36, czyni kop 44 — 48

Za prochu funtow 100, płacząc kazdy funt po gr. 7, czyni litewskich kop 11 — 40

Za ołowu funtow 200, płacząc kazdy funt po gr. 1, czyni kop 3 — 20

Na rozne posylki, rossylaiąc Iego Mosci listy swe do powiatow, poslancom na strawe y Tatarom, naimuiąc ich, ktorzy więznie prowadzili, na szpiegi y na in rozne potrzeby wydano kop 46 — 24

Summa tego wszystkiego roschodu, czo przez ręce slugi Iego Mosci wydano, czyni litewskich kop dwa tysiącza trzysta osmdziesiąt cztery.

Którym pieniądzom, równuąc przychod z roschodem, okazało się byc reszty przy Iego Mosci panu hetmanu kop litewskich sto siedmdziesiąt szesc, którą resztę teras przy rachunku Iego Mosc pan hetman do rąk moich oddac raczył.

Którym tym pieniądzom, isz takowy roschod przez sługę Iego Mosci pana hetmanowego czyniomy iest, tedy czyniąc Iego Mosc pan hetman rachunek w skarbie Krola Iego Mosci przedemną Demetrym Chaleckim s Chalcza, podskarbiem ziemskim Wielkiego Xięstwa Litewskiego, dla wiadomosci skarbowi dac mi Iego Mosc raczył tego szafunku swego registr s podpisem ręki swey y pod pieczęcią swą, na czo ia też daię Iego Mosci panu hetmanowi ten moy przeciwny registr z moią pieczęcią y s podpisem ręki moiey. A isz kwitu iednego od pana Iana Raieczkiego, rotmistrza Krola Iego Mosci, na kop trzysta dwadziescia teras przy tym rachunku Iego Moscz pan hetman miec nie mógł, tedy powinien będzie Iego Mosc ten kwit pana Raieczkiego na kop trzysta dwadziescia do skarbu Krola Iego Mosci do rąk moich bes wszelkiego omieszkania oddac. Pisan w Warszawie roku y dnia zwysz pomienionego.

Demetry Challeczki s Chalcza ręką swą własną.

(Печатка.)

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2243 стор. 315—317.

63.

Микола Гербурт, руський воевода, до шл. Тарановского; козаки тікають до Лубен, королівське військо йде за ними. — Б. м., 31 мая 1596 р.

Przyiechał p. Munowsky towarzysz z rotы Iego M. Pana woiewody lubelskiego, który, we srode tydzien minął, iako woiska za Korszunem kilka mil odiechał, tho iest polku Iego Mosci pana Danilowicza, s którym pospolu Iego Mosc pan starosta Skulsky idzie. Z laski milego Boga dobrze zdrow. W kilku tysięcy koni idą po tey stronie Dniepru kwoli Nalewaikowi, zeby się sam na tę stronę ku nam iako się węknał (sic!), bo kozaczy po tamtey stronie Dniepru pospolu z wozami y z zonami do Łubna uchodzą, za ktoremi Iego M. Pan Hetman z Peresławia w kilku tysięcy lekkich ludzi wyprawił Iego Mosci pana Strusza z kniazem Ruzenskim, a szam iako naprędzey społecznie z Iego Moscią panem starostą kamienieckim pospiesza. Dosli by ich byli, iedno ze na rzekach mosthi popsowali uchodząc, a mianowicie na Trubeszcu rzecze, która pod Pereasław idzie. Kozaczy w wielkiej trwodze uchodzą ku Donowi; za pomoczą Bożą wezmą koniec swój

albo iusz do tego czasu wzięli, bo na każdy dzień nie mało ich dostają. Tenże Manowsky wczora podkłał sługę Iego Mosci pana starosty kamienieckiego, Krasowskiego w Latyczowie, który z Wołoch z listy idzie od hospodara do Iego Mosci pana hetmana, dając znać pewnie, iż Tatarowie mimo wołoską ziemię tu po tej stronie Donaia idą do Węgier, który hospodar niemając statyą posłał czarowi perekopskiemu. Sam ze tho Ban Bog wie, żeby nasz iako nie dosięgneli. Die vltima maii 1596.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2723 число 63; заголовок: Od IM pana wojewody ruskiego do pana Taranowskiego.

64.

Станіслав Жолкевский до Жигмонта III; повідомляє про хід війни, про битву над р. Солоницею і мир з козаками. — Табор над Солоницею, 10 червня 1596 р.

Nayiasnieyszy Krolu, Panie moy miłosciwy.

Oznaymilem niedawnego czasu W. K. Mei, panu memu miłosciwemu, iakiem staranie czynił, żebym mógł doysc kozakow y swowolą ich wedle roskazania W. K. Mei uskromic y pohamowac. Zdarzył Pan Bog za szczęściem W. K. Mei, że ludzie, których zem był posłał wprzod im zachodzić, zastali ich iusz w dzikich polach za Alexandrowem o milę, ja też zywszym woyskiem wedle porozumienia, kotorem z tamtymi ludzmi przedniemi miał, tegoz dnia to iest 20 may doszedłem ich. Stanęli byli kozacy w mieyscu dosyc dobrze warownym, wyniosłym, z ktorego był prospekt na wszystkie strony, nad rzeką Solonicą. Tabor, który ze wszech stron w dziewięć rzędow wozami zatoczyli, okopali znowu szancami w koło, tak iż nie miała ukazowała się trudność dostawac ich, bo y liczba ich nie lekceważna była, gdyż iako się teraz rzeczą pokazało w tym taborze do boiu godnych zamknęło się było blisko 6000, położeniem mieysca, strzelbą y innym apparatem wojennym dobrze się opatrzywszy. Nadewszystko woyska W. K. Mei wielka objciebatur difficultas strony niedostatku zywnosci, o którą iako to na pustyni trudno było, ktorey kozacy, gdy zdawna, wnet miesiąc, na pustynię wychodzić im przyszło, naspizowali byli. Woysko zas W. K. Mei nagle za nimi złączywszy się, goniło. Iednak za szczęściem i błogosławienstwem boskim niezwycięzonego. Zrazu stawili się byli dosyc hardo strzelbą, z dział ugęszczali, wycieczki ku stanowiskom żołnierzy W. K. Mei częste czynili. Lecz tak Pan Bog zdarzył, iż zawzdy z znaczną szkodą y uszczerbkiem swoim od żołnierzy W. K. Mei porażeni byli, tak iż oprócz iedney wycieczki, w ktorey chęć do służby W. K. Mei

niektórych młodych szlachciców była uwiodła, zahamować się nie dali, a za tymi swawolniki prawie na sam okop taboru ich zagnali y tam od strzelby z pięciu poległo. Pan starosta zytomirski takową też chęcią uwiedziony, sam ieden nad wiadomość moję wpadł na tabor y także od strzelby swe życie położył. Inszey szkody w tych wszystkich burdach oprócz kilku poranionych, a koni pobitych, Pan Bog zachował. Zaczynam inni ludzie, którzy byli pozad, y strzelba przybiła, tom samo na pieczy miał, zebym ich nigdzie z taboru nie wypuszczał, iakoz potęgą y pracami żołnierzów W. K. Mci zabiegło się temu, ze y na piędz przed tabor ukazać się im trudno było, konie za tym y bydło, czego na kilkanastu tysięcy mieli, zaczęło im słabiec, a iezli na paszę trochę wygnali, tedy im to przed oczyma odbierano. Przez pewne sposoby semina niezgody między Łobodą, który ich starszym był, a Nalewaykiem y jego sekta wzruszyli się byli. Za tym z tey nieufności, która była między nimi, sami Łobodę sieli, a Krzysztoffa Krępskiego na jego miejsce obrali. Posyłali dla mnie po niemalo razy dla traktatów, ale iz ta satysfakcya, którą podawali, nie zdała mi się taka, na ktoreyby dignitali W. K. Mci i potrzebie rzeczypospolitey miało się dosyć stać, skoro mię strzelba nadciąga na niektórych miejscach, z których był odkryty ich tabor, kazałem ią postawić y znaczna szkoda, iakom się potym dowiedział, działa się w nich od tey strzelby. A iz wymorzyć ich głodem nie było nadziei, bo byśmy się sami byli rychley wymorzyli, ktemu y to mię doszło, ze y ci drudzy ich towarzysze, którzy byli na czołnach, przemyślali o sposobie dania im ratunku, i ci także, co za progami nayniżey byli, wygrzebli się ku gorze Dnieprem, iuz niedaleko byli, chcąc im dać ratunek. Przyszło mi tedy przemyślać iakobym czym prędzey mógł się z nimi rozprawić. Chęć rycerstwa W. K. Mci do służby W. K. mci y rzeczypospolitey, iako zawždy tak y teraz znacznie się ukazała; widząc, ze na koniu przystępu nie było, pieszo wszyscy chcieli iść do szturmuy już się byli nagotowali niektore zasłony, które na kołach przed sobą tocząc, od strzelby iakokolwiek warowali. Lecz postrzegłszy to ludzie ci swywołni, dopiero do prawdziwey pokory udali się. Za zdaniem Ich mościów Panów Rad, to iest woiewody podlaskiego y Imci Pana kamienieckiego, którzy na ten czas przy woysku będący, radą y pomocami znacznymi ratować mię raczyli, więc y za zdaniem panów rotmistrzów, ochraniając rozlania krwi dusz niewinnych, bo z zonanami y z dziećmi było w taborze tych ludzi na dwanaście tysięcy, oglądając się też na rozne przypadki, ze chocebysmy byli, iakom powinien był ufac, za pomocą bożą, a szczęściem W. K. Mci, zwyciężyli, iednak czyniąc z ludźmi odwaznemi, którzy przy swoim fortelu na

śmierć stali, nie mogło być bez znacznej szkody swoich, przestalem tedy na niektórych kondycjach, które in instanti uczynili, to jest, że zaraz rozeszli się z kupy rożnie, starszych z między siebie kilkanascie osób na łaskę y niełaskę W. K. Mci wydali. Cudzoziemskich panów inne chorągwie, trąbę srebrną, którą mieli od Cesarza Imci y buławę, Wasilowy regiment, armatę wszystkę, dział 20 całych, bo się ich kilka spadało, oddali; niektóre rzeczy, które były żołnierzom W. K. Mci w Białej Cerkwi, gdy do nich w pole na bitwę wyszli, pobrane, powrocili. Przy tym wracaniu tumult się stał niemały. Żołnierze, a nawięcej piechota węgierska i ukraińcy, kędąc na nich roziańżeni, nie tylko swe rzeczy, ale y ich własne im powydzielali y pobili ich do kilkudziesiąt, czego się obronić żadnym sposobem między ludźmi roziuszonymi nie mogło, choć z wszelką pracą y staraniem z panami rotmistrzami zabiegałem temu. Taki się z temi koniec stał; mniemam y tamci, którzy są na czołnach, y ci, co wygrzebli się, dadzą się rektyfikować, a raczej, iako się spodziewam, do pokory się ucieką. Cozkolwiek y z temi się stanie, nie zaniecham donieść W. K. Mci, acz tak się teraz nakarali, że, iako baczę, zarzekają się tej swawoli, iednak trudno to ma wygasnąć; wiemy ślad tych ludzi, którzy z łupów żyć nawykli; zaczym rozumiem rzecz bydz potrzebną, żeby na to bacznosc była, aby się do kupy znowu nie zebrali. Sposob ieden zabiegania temu będzie, kiedy W. K. Mc. hersztow tych skarac, iak są godni, rozkazesz, żeby insi napotym przykładem się ich karząc, powodami do zwolowania takowych kop nie czynili się. Więc Nayiasniejszy miłościwy krolu, się stantibus rebus, poki się to nie uspokoi, trzeba żeby dla postrachu żołnierz w tych krajach był położony, y to też jest rzecz nie mniej potrzebna, zebys W. K. Mc. raczył napomniec Ichmciov Panow starostow i dzierzawcow dobr swoich, żeby albo sami obecnoscą swą, albo namiesnikow zabiegali początkom y wzmacać się temu złemu nie dopuszczali. Woyska W. K. Mci, tak koronnego iako y W. X. Litewskiego, które prawie ku samej potrzebie przybyło, zalecie prace, trudy, męstwo, odwagę, nie załowanie krwi y zdrowia dla służby W. K. Mci. wiem, że iest powinność moja, lecz nie dostaie mi tyle słow, iako rzecz sama tegoby wyciągała. Wiem też, że W. K. Mc z baczenia swego zwazysz zasługi rycerstwa swego y one wdzięcznie przyjmować raczysz. A iż z posródka siebie niektórych do W. K. Mci posyłać, przez nich o wszystkim dostateczniej, co się tu stało, będzie wiadomosc. Acz y pan Kuropatwa, którego z tym pisanie do W. K. Mci posyłam, iako ten, który był przy wszystkim, a iako przed tym, tak y teraz przy tych potrzebach służył W. K. Mci, nie załując krwi y zdrowia swego, ustnie o wszystkim doniesć może W. K. Mci.

Tym czasem dłuższym nie bawiąc pisanem, unizone, a wierne służby swe miłościwey łasce W. K. Mci zalecam.

Dany z obozu pod Solonicą rzeką dn. 10 iunii anno 1596.

Stanisław Żółkiewski Hetman Polny.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 351 стор. 7—9; в горі заголовок: List od pana hetmana polnego o porazce kozakow do Krola I. Mci, pisano roku 1596.

65.

З інструкції воеводств калішського і познанського — про турецько-козацькі справи; жовтень 1596 р.

Pochwalaia mądre na obie strone ostrozne y rzeczypospolitei poziteczne posthanowienie na przeslim seimie, aby non obstante commissione posłaniec bel poslan do Turek z uskarzeniem na Tatari o przesieci ziem coronnich, a isz widzą zwloke tak długą od seymu do thego czasu bydz rzeczypospolitei skodliwą, proszą, aby Iego Krolewska Mosc poslanca przetho do Turek poslac raczel, doloziwszy obmowestrony kozakow nizowich, ktorzi swawolą nad wiadomosci y zakazanie Iego Krolewskiej Mosci niektore zamki tureckie splądrowali et ad explorandam mentem et voluntatem thego tyranna. A isz then rumor iesth, zeby pan hetman z woiskiem do Woloch wyiechac miał bes wiadomosci Iego Krolewskiej Mosci y rad coronnych, widzą the rzecz bydz mali exempli et maxime periculi, proszą, aby Iego Krolewska Mosc interponat autoritatem suam, zebi ruptus faederibus coroni nie zaciągnął s tym nieprziacielem wszistkiemu szwiathu straszmem w wojnie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 стор. 496.

66.

Султан Могамед до Жигмонта III в волоських, татарських і козацьких справах. — Константинополь, жовтень—падолист 1596 р.

...Krolowi polskiemu i szwedzkiemu dziedzicznemu, Zygmuntowi, szczęśliwego powodzenia y dokonczenia zyczymy. Gdy ten nasz z wysokim znakiem naszym list wam oddany będzie, macie to wiedziec, iz do naywyższy porty naszej zacny i bardzo godny czlek wielmożny pan Stanisław Gulski, starosta barski, z pokolenia Messyaszowego do nas przyiechał y oddał nam wasz pełny przyiazni y rzeczy list.

...Co nam przypomniał poseł wasz z strony paniąt wołoskiej ziemi także y tych, ktorzy się ozywaią woiewodami tedy wołoskiemi,

za czem wielkie niesnaski i wzruszenia pokoju w tamtym panstwie przychodzą, żądał nas, abysmy z takich sprawiedliwosc czynili i takich iako pokoju pospolitego mieszaące karali. My w takich się nie kochamy, ani tego pragniemy, aby się tacy znaydowali y pokazowali y niemasz na to woli naszej, aby się takiemu folga działa, iakoz gdzieby się tu u nas tacy pokazali, więzieniem y dalszym karaniem będą hamowani z rozkazania naszego, a gdyby też w panstwie waszym tacy się naydowali, tedy bez wszelakiey odwłoki dawaycie nam o nich znać, a my im karanie naznaczemy, skoroby do nas odesłani byli. Ku temu, iż niektore mieysca na granicach naszych, dlatego ze pusto leżą y nie są wielkoscia ludzi osadzone, zli ludzie y kozacy wasi często gabaia, szkody wielkie czyniac tak w naszym iak y waszym panstwie,¹ oznaymił nam poseł wasz, czemu aby się mogło zabiec, żądał nas, aby temu mogły bydz twierdze y zamki budowane dla uspokojenia poddanych a dla předszego pohamowania kozakow, więc do tego y to chciał mieć, aby narod tatarski pod Białogrodem nie był y tam nie mieszkał. Ale iz tamta kraina y pogranicze iest dawno w dzierzeniu musułmanskim, gdzie wiele musułmanow, którzy smiercią męczeńską pomarli y mają tam swoje groby, także tez y narod tatarski, który się pod skrzydła nasze z maiętnoscia swą z pasiekami, z bydlem y owcami znoszą y kryią y spokojnie siedzą, nie baczemy y nie nayduiemy tego, aby stamtąd mieli bydz ruszani y spędzeni, a załym aby tamte kraie miały pustować, potrzeby nie widziemy, y owszem uczynilibysmy to przeciwko starodawnemu przymierzu y z oszukaniem starowiecznych artykułow. Ale iednak, gdzieby ktorzy z poddanych naszych kozackim albo złodziejskim obyчаем iaką szkodę wam y panstwow waszym uczynił y przymierze w czymkolwiek naruszył, tedy z takiego kazdego, da P. Bog, skuteczną y nieodwłoczną sprawiedliwosc uczynic iestesmy gotowi podług występku kazdego...

Datum z [sic] stołecznym miescie naszym Konstantynopolu roku od narodzenia Mahometa 1005 miesiaca rebiul ewella.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 391–397. З боку замітка: Przez pana Gulskiego od Porty.

67.

З інструкції виленського зїзду — про козацьку своєволю. — Вильна, 20 грудня 1596 р.

...Ze tesz swowolenstwo kozackie ieszcze latet na niektorych mieyscach, te tak constitucią roku...¹), na nie vezyniona, iako żołnierzom,

¹) Лишене чисте місце.

ktorzy in finibus byc, Ich Mosc panowie helmany oboiga narodu hamowac y karac maią.

Бігл. Чорторийских рук. ч. 2243 с. 320.

68.

Султан Могамед до Жигмонта III в різних справах; татарські напади будуть стримані, як козаки перестануть своїх походів. — Константинополь, жовтень—грудень 1597 р.

Jasnie wielkiemu nad pany moznemi, ktorzy ufaia Panu Jezusowi wiary chrzescianskiej, zeby ku ostatku lepszey wiary przystac mogli, krolowi polskiemu, szwedzkiemu i innych panstw, z wysokosci maiestatu naszego oznaymuemy, ze przez wiernego chrzescianina starostę barskiego, zacnego Stanisława Gulskiego, posła swego, y przez pisanie wedle waznosci y zwyczaju przyziacielskim obyczaiem dawnych krolow, zycząc sobie zwierzchnosci naszej, przyiazn nam oznaymily. Co, iako moznosci naszej należało, wdzięcznie przyiąwszy, a wiedząc to, zescie przed laty zyczliwie nam posłuzyli, kiedy Wołochowie zdradę pokazali, za uczynieniem pomocy waszey uskromiliscie, w czym do przyiazney y do przymierza godnosci strony waszey nam się dogodżilo. Przetoż uwazaiąc wedle przystoynosci wielkiej, a sławney pamięci do chwały bozey a swiatłosci rayskiej wziętego nieboszczyka oycy naszego soltana Amuratha chana przymierze, iako wiadomo było tedy y teraz tym sposobem, albo y wazne kazalismy przymierze ponowic y przysięgą umocnic, na wieczne czasy statecznie trzymac. A coscie strony panstwa maltanskiego, iako zdawna do moznosci naszej trybut na kazdy rok dawano y zeby tez spełna dawano, a woiewodowie strony waszey podawani byli, żądaliscie, tedy to panstwo Jasnie Wielebnemu Carowi iest zlecone. Wszakze gdy za pomocą bożą panstwo węgierskie do władzy naszej przywroczone będzie, na prosbie waszey, nie stanowiąc beglerbergow na panstwo węgierskie, woiewodowie podawani będą. A niemieckie zamki, to iest Muchacz y Chust, do Ukrainy waszey przyległe, ieslibyscie woyskami swemi do władzy swey przywrocili, tedy z strony naszej do tych zamkow zadnego wstępu y naruszenia nie będzie, co od wiela az do mała na liscie przymierzem od nas wydanym iest dołożone, mocno y stale dotrzymane będzie, krom wszelakich pochyb, tak iako za przeszłych a za dawnych krolow zachowało się, ostatecznie przymierze napisawszy, posłowi waszemu koronnemu ukazalismy. A iz Jasnie Wielebny Car Kazi Gierey ku pomocy nam przeciwko nieprzyziacielowi był powstał przez ziemię maltanską, y iako się zaniechało, to do was dało się słyszec, takoz y teraz mamy

wołę y za pomocą bożą, iako szczęście otrzymamy, nie zaniechamy też wam oznaymic, gdyz z woli boży staranie nasze iest na tym, że na panstwo węgierskie woiewodow nasadzić. Wszakże pomienione zamki niemieckie ku Ukrainie waszey przyległe gdybyscie mocą swą do władzy swey przywrocili, wtedy strony państwa naszego do tych zamkow zadnego wstępu nie będzie. Oznaymiono nam też, że car tatarski w państwo wasze wtargnąwszy, szkody poczynił, za co od nas niewdzięczność odniósł. Wszakże gdy wedle dawnego zwyczaju carowi tatarskiemu zwykle dawac y z nimi przymierze spokojne postanowiwszy, ażeby przez to on w państwo wasze wpadłszy, szkodę czynił, wtedy za oznaymieniem waszym do nas zwierzchności naszej, mocno będzie powściągniony y szkoda nadgrodzona będzie. A co też woiewodowie wołoscy przez zdradę między nami ku gniewie czynili, trzeba będzie mocno powściągnąć, iakoby między nami ku naruszeniu przyiazni nikt nie był przyczyną, z strony naszej wedle wiary naszej prawdziwey muzulmanskiej szczery pokoy państwu waszemu będzie, tak też y z strony waszey szczerość stateczna niech będzie. A co kożacy z państwa waszego ukraine naszym Białogrodu y innym miastom szkody uczynili, popustoszyli, tak też y państwu tatarskiemu nie małe szkody ukradkiem wpadając czynili, przeto każdemu prawdziwemu za szczerość, a nieprawdziwemu za łakomstwo Pan Bog za czasem pomstę uczynic może. A tak nam wiernie zasłużony Pirali czausz z pisaniem naszym gdy do iasnej osoby waszey y statecznie napisane pacta do maiestatu waszego doniesie, ufamy, że wdzięcznie przyiąwszy według szczerości wiary waszey, onego z łaskawym baczeniem y przyiaznią dobrą do nas odprawicie y we wszystkim ku nam y przyiazni naszej przychylnie a zyczliwie oznaymicie, zachowując się według dawnych krolow polskich, każdemu przyiacielowi naszemu przyiazn swoją, a przeciwko każdemu nieprzyiacielowi nieprzyiazn oddawac będziecie, y dzień od dnia, czas od czasu, żeby między nami miłość y zgoda wiecznie trwała, obudwom państwom święty pokoy aby zawsze bydz nie przestawał. A co pomieniony poseł wasz podatek wcale nam doniósł, wdzięcznie wedle należytości naszej y możności z łaską naszą kazalismy go odprawic. Dan z maiestatu naszego Konstantynopola, rebiul miesiąca tysięcznego szóstego roku.

Біел. Черторийских рук. ч. 351 стор. 12—14; *ibidem* рук. ч. 611 стор. 399—402; *ibidem* Теки Нарушевича ч. 97 стор. 441—3. Заголовок: List cesarza tureckiego w roku panskim 1598 dnia 12 miesiąca kwietnia przez czausza, który z panem halickim na seym przyjechał, przyniesiony.

69.

З інструкції генерального варшавського соймака — про своєволю жовнірів і »козаків«, 14 лютого 1598 р.

...Swowola żołnierzow niektorich, czo skodliwe bynty y zamysły przeciw rzeczypospolitey mimo zaplate slusną w Samborze, iako y gdzie-indziey czynieli, aby bela pokarana y dla dobrego przykładu na potem aby sposob w tey mierze bel namowiony y prawem obostrzony et disciplina militaris wczalie bela zachowana.

Thosz thesz strony liuznych liudzi, czo sie kozakami naziwaią y strony tutecznych domowych, a zwlaszcza w woiewodztwie mazowiekiem, ktorzi mordy y wielkie vssilstwa y zbrodnie czynią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 к. 107.

70.

З королівської інструкції на соймаки: козаки роблять шкоди Туркам і підпомагають мультанського воеводу. — Варшава, 29 грудня 1599 р.

...Z cesarzem tureckim jest zastanowiony pokoy i przimierze i sposobem nieco iuz przedtym lepszym, tego iednak strzec potrzeba, aby pokoy ten rozriwan nie był przez ludzie swowolne tak vgraniczne iako i tu domowe. Vgraniczne kozaki i tego roku czynili Turkom szkody wielkie na morzu zwlaszcza, takze przymieszowaniem się do Michała, woiewody multanskiego, co wszitko obala się na ludzie panstwa Krola Iego Mosci y obawiac się potrzeba, za vspokoieniem się cesarza tureckiego, aby to większey trudnosci rzeczypospolitey nie vczynilo. Takze domowe iuz, nie vgraniczne, a niektore domow znacznych a wziętych kupami niemałemi wieźdzali do postronnych panstw przeciw Turkom bez pozwolenia Iego Krolewskiey Mosci i owszem dawane bely vniwersaly, zakazuiać te, do starost, aby bronili y hamowali takowe wyiezdanie; nie pomogło nic, tak wielka swawola y niedbanie na zadne urzędy i na kazdą zwierzchnosc wniosła sie do tey rp., ktora i zgubic ią moze.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 351 стор. 286.

71.

З інструкції белзької шляхти; про своєволю козаків; 1599 р.

...Vkrainney sweywoli, aby się in futurum zabiegło, a de praesenti ci zbrodniowie pohamowani byli iako naysurowi, staranie wszelakie vczinic, aby tak y Pan Bog w gniewie swem o bespieczenstwo ich

y obywatele kraioŭ tamtych w nieznosnych vciskach swoich y w utra-
pieniu vkoieni beli y periculum publicum et indignitas r. p. zniesiona.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 стор. 129.

72.

Самійло Кошка до Жиґмонта III; козаки готові йти на війну (волооську), але натомість жадають: знести баніцію, вернути вольности короля Баторія, зборонити старостам робити кривди козакам, збільшити платню, дати хоругву. — Запороже, 1 липня 1600 р.

Wszelaką wiernosc poddanstwa naszego do Waszey Krolewskiej Mosci naszego miłosciwego pana, uniżenie oddaemy. Doszło nas pisanie od Waszey Krolewskiej Mosci, naszego miłosciwego pana, w ktorym pisanu Waszey Krolewskiej Mosci było zlecone ustne mowienie do nas wiernych poddanych i sług swych woyska zaporozkiego przez komornika Waszey Krolewskiej Mosci, urodzonego pana Stanisława Sierakowskiego¹⁾, z ktorego pisania Waszey Krolewskiej Miłosci, iak z ustnego mowienia Waszey Krolewskiej Mosci, do nas zleconego, zrozumieliśmy, iz Wasza Krolewska Mose pan miłosciwy nas wiernych poddanych i sług swych na potrzebę i posługę Waszey Krolewskiej Mosci żądać raczysz, co my według zayscia pierwszego listu Waszey Krolewskiej Mosci będąc gotowi, nic się nie wymawiając, na posługę rozkazania Waszey Krolewskiej Miłoci na mieyscu zwykłym oczekiwaliśmy az do tego czasu, poki nas doszło to wtore pisanie Waszey Krolewskiej Mosci naszego miłosciwego pana, nic nie będąc econtra woli Waszey Krolewskiej Mosci, ale owszem ze wszelakim sposobem i zobopolną zyczliwoscią naszą według woli Waszey Krolewskiej Mosci ochotnie iestesmy gotowi, znając za pewny znak łaski Waszey Krolewskiej Mosci, my słudzy y wierni poddani Waszey Krolewskiej Mosci unizenie prosimy w słusznych cunnexyach (sic!), to iest nayprzod, aby ta banicya, ktora za wolą Waszey Krolewskiej Mosci i rzeczypospolitey na nas iako niewinnych włożona iest, zeby z miłosciwey łaski Waszey Krolewskiej Mosci zniesiona była, gdyz to nam iest pierwsze zrzodło uczciwosci naszej w ziemi Waszey Krolewskiej Mosci. Z tego miłosciwy nasz krolu wolności nasze, ktorych przodkowie nasi mieszkając tu, na tym zwykłym mieyscu i czcąc te nadania świętey pamięci zesłego krola Stefana, spokojnie uzywali, aby tez nam, po nich pozostałym, tymze sposobem nic nie naruszac, z miłosciwą konfirmacją łaski Waszey Krolewskiej Miłosci były przywroczone. Trzecia, w panstwach Waszey

¹⁾ в рук. Scirabowskiego.

Krolewskiej Mosci ktorzy są dzierzawcy dobr Waszey Krolewskiej Mosci, iako panowie starostowie ukraiinni, od ktorych wielkie przenagabania cierpiemy nie za żadną przyczyną naszą, lecz prawie w niewinności naszej, to od Ich Mosci ponosimy nieznosne krzywdy, i w chudobach naszych, które krwawym potem¹⁾, garel swych nie lituiąc, nieprzyiaciela krzyza świętego przez szablę swą dobywamy i tych nam spokojnie zazyc nie dadzą z swobodą. Przeto unizenie Waszey Krolewskiej Mosci, naszego miłościwego pana prosimy, aby i to było od Waszey Krolewskiej Mosci zabroniono, zebysmy więcej takich krzywd nie ponosili. A osobiwie o zold miłościwey łaski Waszey Krolewskiej Mosci naszego miłościwego pana ządamy teraz, iako ludzie obnazeni w dostatkach naszych, za ktoem zoldem abysmy tym lepiej y dostatnie Waszey Krolewskiej Mosci, iako panu naszemu przyrodzonemu, ochotnie słuzyc mogli, tak tez prosimy Waszą Krolewską Mosc naszego miłościwego pana znak to iest o chorągiew, pod ktoem znakiem Waszey Krolewskiej Mosci naszego miłościwego pana tym snadniey moglibysmy byc znani wiernemi poddanemi i sługami Waszey Krolewskiej Mosci. A na rozkazanie y gdzie będzie wola Waszey Krolewskiej Mosci nas sług, poddanych swych obrocie, zwykłych z mieysc swych idziemy i iestesmy gotowi. Powtore wiernosc wszelką, poddanstwo naszych Waszey Krolewskiej Mosci naszemu miłosciwemu panu oddayemy. Data z Zaporoza, anno domini millesimo sexgentesimo die prima mensis iulii.

Waszey Krolewskiej Mosci wszego poddanstwa wierni służebnicy, Samuel Koszka hetman, polkownicy, setnicy, atamany i wszystko rycerstwo Waszey Krolewskiej Mosci woyska zaporożkiego.

Бібл. Чорторийских, — Теки Нарушевича ч. 98 стор. 147—149. Заголовок: Копія листу Самуїла Косзкі, гетьмана воєска запорожського до Крля Ієго Мосци писаного.

73.

Жиґмонт III до козаків; приймає охоту козаків до служби, обіцяє поладити їх просьби і посилає ґлейт безпечности для них. — Б. м., 1 серпня 1600 р.

Starszemu i rycerstwu woyska zaporożkiego łaskę nasze krolewską. Wrozumielismy s pisania waszego, zescie chentni do służby naszej i na nie iusz idziecie. Wdzieczni iestesmi tego od wasz i chcemi łaskę nasze Waszmosciom za to pokazowacz. Czosczie mianowicie nie-

¹⁾ в рук.: потым.

ktore prozby swe do nasz doniesli, w tych wedlug spossobow tey rptej doznacie chenczy naszej panskiey...¹⁾ potem dostateczniej za zgromadzeniem się do nass panow radey stanow inszych. A zebyscie nie obawiali się na iakie dla przeszlych rzeczy niebespieczenstwa, gleith wam possylami, daiemy do starosth, takze wrzędow wszelakych listy, aby przeczyw wam, zonam, dzieciom i maiętnosciom waszym zachowali się spokojnie i nie czynieli wam przekass i przenagabania. Dalszych spraw waszych, o ktorych piszecie, nie zaniechamy miecz na pieczy. Ani tesz nie vstawaicie w sluzbach i wierze swei ku nam y oyczynnie. Dan pierwszego sierpnia 1600.

Za własnym Iego Krolewskiey Mosci poruczeniem.

Бібл. Академії Наук рук. ч. 277 к. 28—29; з другого боку дописане: Copia listu do nizowych kozakow.

74.

Відповідь Жигмонта III козакам; король прирікає полагодити прихильно декотрі козацькі постуляти. — Корчин, 25 жовтня 1600 р

Na prozby starszego y wszech mołoycow zaporozkich tę Iego Krolewska Mosc, nasz miłosciwy pan, odpowiedz daie. Co się zoldu y sukien dotyczy, iz o sluzbie ich nie moze gruntownie nic bydz postanowiono, jeno na seymie, przeto musi do tegoz czasu, to iest do seymu, który iuz iest przez Iego Krolewską Mosc złożon, y zoldu, takze sukien postąpienie, bydz odłożono. Teraz iednak Iego Krolewska Mosc z laski swey, aby szesc tysięcy złotych, iako y pierwey przez Iego Mosci pana hetmana imieniem Iego Krolewskiey Mosci byly im dane, zlecac panu hetmanowi raczy. Dalszego postanowienia niech czekaia do seymu. Strony podniesienia banicyi albo wywołania Iego Krolewskiey Mosci, znaiac natenczas chęc tamtych ludzi w sluzbach swych y rzczytey, co moze, czyni teraz, daie zawieszenie albo podniesienie tey banicyi do seymu, gdyz na seymie była wydana, a na seymie dalszą łaskę swą im offiaruie. Mandaty takze do starost wydac rozkazał. Około naznaczenia kogo do sądow ich, pisze Iego Krolewska Mosc do pana hetmana. Co się Techtymirowa (sic!) dotyczy, iz ma kto inszy nan prawo, trudno mu ie, poki zyw, odeymowac, iednak coby iedno mogło bydz z Iego Krolewską Moscią, nie zeydzie nigdy tym tam ludziom na łasce Iego Krolewskiey Mosci y o ich postanowieniu pewnym y gruntownym na seymie przysłym z stanami chce się zniesc. Na własne Iego Krolewskiey Mosci rozkazanie etc.

¹⁾ Тут два слова видерті.

Бібл. Чорторийских. — Теки Нарушевича ч. 98 стор. 273—4.
Заголовок: Respons Iego Krolewskiey Mosci starszemu y wszem mo-
loycom woyska zaporozkiego przez Iego Mosci Xięcia podkaclerzego
dany w Korczynie, dnia 25 octobris 1600 roku.

75.

З інструкції новгородського воеводства; козаки і інші війська,
що вертають ся з інфлянтської війни, нищать литовські повіти. —
Новгородок 13 грудня 1602 р.

...Nastampielo nowo zle, a iuz ostatnia zguba y vpadek a prawie
zniszczenie tego panstwa Iego Krolewskiey Mosci. Za zwroceniem się Iego
Mosci pana hetmana koronnego z Inflanth, woisko Iego Krolewskiey
Mosci iezdne pienięzne y kozacy nizowi, ktorym płata idzie z skarbu
koronnego, wciagneli w te panstwa W. X. Litewskiego, niemal we
wszystkie powiaty, a iuz najbardziej w osmianski, bractawski, lidzki,
minski, mozyrski, rzeczycki z przyległymi dobry y dzierzawami Krola
Iego Mosci, occupowali nad prawa y wolnosci szlacheckie, bez wiado-
mosci nad wolą y listow y mimo wiadomosc hetmana W. X. Lithew-
skiego, lecz po roznym mieiscach, tak ci dobrach Iego Krolewskiey
Mosci, iako tez w szlacheckich duchownych y swieckich między się
rozebrali, przystawstwa rospisali, nie dbając nic na constitutia nową
na przeszłym seymie uczynioną, ze dobra szlacheckie oboiga stanu od
lez, przystawstw y od requirowania straty wolne miały byc, tą iedno
samą przyczynę dając, ze ich zapłata nie doszła y tym iedno samym
scyzcząc się przez listy swe y vstnie, ze tu na odpocznienie sobie
y koniom swym za naznaczeniem lez za wolą y słownym rozkazaniem
Iego Mosci pana hethmana koronnego przyiachali. Czego o Iego Mosci
panie hethmanie, strozu praw y wolnosci szlacheckich, rozumiec y dzie-
rzec nie mozemy.

A ysz w tym powiecie nowogrodzkim rotы sie niektore položyły,
to iest w Corynie, w Mołkadzi, w Niedzwiedzicach, maiętnosci Iego
Mosci xiędza biskupa wilenskiego, ktore iuz y szlacheckich sięgają przy-
stawstwy, tedy za ziachaniem się naszym na ten seymik przed seymem
blizko przyszłym od Iego Krolewskiey Mosci zložony, thowarzysze przysli
wprzod do nas senatorow, w kupie natenczas w domu priuatnym będą-
cych y przelożywszy to, ze będąc wyciągnieni do ziemie inflantckiey na tę
expeditia, tam przez ten wszystek czas nie zdrowia, krwie, maiętnosci nie za-
lując, oiczyznie y rzeczypospolitey służyli y daleyby ieszcze byli trwali, kie-
dyby byli nie zeszli na zdrowiu, czeladzi, koniech y rynsztunku y doma-
wiali się, aby onim od nas senatorow y od drugich statia pozwolona y da-

wana była. Ze ta rzecz panow żołnierzow należała nie tylko nam, ale y wszystkiemu rycertwu, tedy wspomniawszy im nieco, ysz to ich wyciągnięcie y takie, które jest prawom y wolnościom naszym przeciwne, ysz mimo wiadomość wolą y pozwolenie Ięgo Krolewskięy Mosci y stanow wazyli się tego, odłożyliśmy do koła więtszego, aby tam w poszrodek nas wszystkich doniesli. Gdzie acz wzbraniali się stanowić się, vkazując, że my nie mamy tam co czynić, iedno v senatorow się domawiamy, ysz gdy wy pozwolicie, tedy mnieisi pogotowiu pozwolą. Iednak nazaiutrz przysli do koła naszego, powtarzając to, co y w priuatnym domu donosili, imieniem swym y imieniem drugiego żołnierstwa przekładając nędzę, którą cierpieli, niedostatki i wpadek na rynsztunkach, czeladzi, koniech, żądali, aby im statii z dobr wszelakich, tak Krola Ięgo Mosci, iako y naszych szlacheckich dawane były. Respons na to uczyniony jest od wszystkich przez iednego, że patrząc na tę rzecz nową a szkodliwą prawom y wolnościom Wielkiego Xięstwa Lithewskiego, które tak mają być zachowane, iako są przysięgą stwierdzone, widząc na ostatek z instructięy samey przeciwną woli Krola Ięgo Mosci, chocia wiemy trud y prace ich y pewniszmy, że od Krola Ięgo Mosci y rzeczypospolitey wdzięcznością nadgrozione będa, załuiemy strat, wpadkow koni, czeladzi etc, iednak leży zadney, dawania statii pozwalac nie możemy, dzierząc to o nich, że sami będaąc szlachcicami, zazywając wolności szlacheckich, ciesząc się z nich, będaąc bracią naszą, nam w tey mierze za złe mieć nie będa, że my, patrząc na to, ysz zawsze nowe rzeczy mnożą niebezpieczeństwa, a co większa poddane, znędznione, zubozone nader głodne mamy, (co y sami przyznawali,) tak na to nie pozwalamy, co y prawom y wolnościom przeciwną rzeczą jest y złą sequellą, abusum prawa przynosi. Prosilismy przy tym y braterskie napominali, aby wyciąganiem statii w majątnościach naszych się nie przykrzyli, asz siebie iako bracia z powinności chrześcianskiey y braterskiey y to, co by z nasz być mogło, vsłużyć y dogodzić, aby się iedno tam pomknęli, gdzie szlusznie według prawa im należy. Wspomniano od nas iest y to, że żołnierza swęgo mamy, płacimy mu, który y po ten czas iest w Inflanciech, zapłata dochodzi ich spełna, (co też także y sami przyznawali,) vkazalismy, zechmy Ich Mosciom nic nie winni. Nie contentowali się tym responsem, domagali się statii. A my też, stojąc przy prawiech naszych, odstępowac prawa nie mogliśmy. Zaczym odesli niecontentci, dokładając tego, że głodu cierpieć nie mogą, którego się w Inflanciech nacierpieli. Ta tylko sama consolatio zostaje nam, tą się cieszymy, tey dufamy, że Bog widzi y że wzięły weirzy na nas y zmieluie się. A przytym, że Ięgo Krolewskięy Mosci pana naszego, pana iednego, pana dobrego zdrowego być sły-

szemy, od Boga przez ręce y z rąk Iego Krolewskiej Mosci, ktorego nam dał, pomocy, ratunku szukamy y auspiciis Iego Krolewskiej Mosci, pobożnością, bogobożnością, (bo przes takie pany bywaią błogosławione panstwa), ano czekamy y wyglądamy tego pokoiu; abysmy do-
siąwszy, sławili y wysławiali y podnosili imię maiestatu Iego Krolewskiej Mosci. Prosimy vnizenie Iego Krolewskiej Mosci, aby to ostatnie zniszczenie y ta oppresia zniesiona z nas była, a powinności teyze, będnąc panem naszym, bronie y temu takiemu złemu, aby się ogniem y nie ięło, bez mieszkania zabiegac Iego Krolewska Mosc raczył, gdyz obawiamy się, ze y dalsze poparcie tey woyny, iakieby z panstw tych Iego Krolewskiej Mosci miało być, nie będzie podobno mogło być za takim vtrapieniem y zniszczeniem panstw Wielkiego Xięstwa Litewskiego, ktore tak od żołnierzow, iako y od kozakow te kraie bez litosci cierpią. W Nowogrodku, 13 decembra 1602.

Бібл. Чорториских рук. ч. 350 стор. 263—268.

76.

З королівської інструкції на соймик — про своєволю в річипосполитій; козаки зруйнували Туркам три міста. — Краків, 30 вересня 1604 р.

...Czasby kiedy co skutecznego z strony tych rzeczy wszystkich uczynie, ale iesli w czym rozumie Iego Krolewska Mosc ze pohamowania potrzeba, tedy y w żołnierskim posłuszenstwie, albo dyscyplinie barzo rozbiegley y w domowym tez swowolenstwie nieznosnym. Żołnierska dyscyplina prawie iuz wszystka upadła, skoro przypowiedziana bywa służba rocie, ktorey, skoro dane pieniądze, zaraz doma woiowanie się zaczyna, brania, szkody czynienia, nie iedno zabieraniem zynnosci niezmierney, ale innych rzeczy własnych odeymowaniem, wyciąganiem skłádania pieniędzy, nakoniec mordami y gwałtami, iako tego wiele do uszu Iego Krolewskiej Mosci bywa przynoszone. Ktemu konfederacye barzo szkodliwe przeciw prawu wszystkiemu bywaią czynione, za ktoremi y majątnosci prywatne ludzkie bywaią barzo uciśnione y rzeczpospolita szkodę odnosi. Obawiac się potrzeba, aby na co gorszego te konfederacye potym nie wyszły. Domowe zasię swowolenstwo wielką tez gorę wyniosło, a taką, ze iuz prawie miary niemasz, kędykolwiek iedno obroci oczy Iego Krolewska Mosc, po wszystkich stronach panstwa tego widzi wszędzie iedno mordow, iedno niajazdow, iedno zawodow mieysca, iako innych zgromadzenia pospolitych, tak y sądow, ktore są prawem pospolitem bezpieczenstwem naybarziej opatrzone, ledwie nie naybarziej niebezpieczne. Nie moze Iego Kro-

lewska Mosc zrozumiec, co to iest za wolnosc, kędy zuchwalstwa więcej, anizli skromnosc, płaci gdzie niebespieczeństwo zdrowia dostatek wszystek y maiętnosc odwazyc, a mniejszym y niedostateczniejszym odbiegac wszystkiego przychodzi, a iuz y na przyległe panstwa te swy-wolenstwa wylewają się, pakta, przymierza targane bywają, wielkimi gromadami swowolnie z Korony wyjeżdżają. Drudzy iuz y do pogan się przedają z wielką hanbą y ohydą narodu tego, drudzy zas zadzierają niepotrzebnie, drażnią bez przestanku y przymierza targają. Co po tych przymierzach, iesli się ładaiaکو targac będą? Zatargi czynic, a nie miec, a nie chciec miec gotowosci nic inszego nie iest, iedno zginienia szukac. W krotkim czasie trzy miasta kozacy Turkom zburzyli. Dochodzi Iego Krolewskiej Mosci pewnie, co za obrazę przed się ztąd biorą, ale y kazdy łacno rozumiec moze. Wprawdzie teraz kędy indziej niech zabawieni, iednak iesli teraz ledwie to znoszą y pokrywają, gdzieby do ulacnienia przyszli, co temu nieprzyjacielowi tak dalece nietrudna, łacno obaczyc, co będą chciec uczynic. Upomina Iego Krolewska Mosc, ze obawiac się y miec pilne oko na to potrzeba.

A iż się y insi postronni przypomnią, od ktorzychby w rzeczy-pospolitey zachodzic mogło, Tatarzyn pokazuje się przyacielem, iedno y upominkow się dopomaga, ustawicznie y same przykłady przeszłych czasow przestroę czynią, iako ufac ubezpieczeniu y wierze poganskiej; dobrze, zeby co pewnego było obmyślano, czymby się to, co iest z dawnych czasow między czaty tatarskimi, a Koroną zwyczajnego opatrywało, a tak przecie, iż zawsze nieprzyjaciel ten na koniu siedzi, zeby ta gotowosc y prędkosc iego nie była lekko pokładana.

Бібл. Чорторийскихх — Теки Нарушевича ч. 99 стор. 815—820.

77.

З інструкції галицького соймику — про потребу ординації на козаків; 20 січня 1604 р.

...Kozacy aby według porządku świętey pamięci krola Stefana in ordinem redygowani byli.

Бібл. Чорторийскихх рук. ч. 320 стор 242.

78.

З інструкції київського воеводства — про козацьку своєволю. З козаків не було ніякої користи в інфлянтській війні, а тепер вони роблять утиски на Україні, підпирають царевича і т. и.; 10 грудня 1604 р.

...Swowolenstwa kozackie, ktore temu wojewodztwu naszemu y oby-watelom iego zbyt uprzykrzyły się, a za zniesieniem bannicii z nich

y wywiedzeniem ich do Inflant, gdzie zadney poslugi albo mało co uczynili, to hultaystwo tak w gore się pnie, ze tez poslednie pierwszych aby nie były gorsze rzeczy, boiąc się, iakoż iuz tego początki dobre są, ze za wygrzebieniem ich terazniejszemu carewiczowi albo iakiemus gospodarczykowi, iako oni roznie udawaią, angariowac i trybutami niezwyklei szlachtę onerowac ięli, starac się pp. posłowie maia, aby temu wojewodzie i wu i obywatelom iego, captur korchynski contra goericos uczyniony, pozwolony był. Iakoz executorami tych trybutow swoich byloby to hultaystwo, by nie lud X. I. Mei P. Krakowskiego, który dla miłości oyczyzny i za uzyciem naszych onych ieszcze in officio zatrzymywa i zatrzymywac chce do zwrocenia pp. posłów naszych z seymu. Zadnieprskie jednak kraie iakie bezprawia teraz cierpią od tych swawolnikow, panowie nasi to przedložyc maia.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 320 стор. 245—6.

79.

З інструкції вишенського соймику — про козацьку своєволю; 14 грудня 1604 р.

...Swowolenstwo kozackie, aby sie wielo w discipline i rząd dobry i starsi aby im bely dani etc.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 318 стор. 207 ; те саме ч. 320 стор. 259.

80.

Хан Кази Герей до Жигмонта III в справі відновлення мира; спокій є тоді, як нема на Дніпрі козаків. — Бахчисарай, б. д. (1604 р.).

Wielgiey ordy wielgi czar czerkaski, nogaiski, saneski i inszych wszystkich narodow tatarskich dziedziczny chan Gazi Gierey sultan, wszytkiey Rusi, pruskiemu z łaski bozey trzeciemu Zygmuntowi wielgiemu xiążęciu litewskiemu, zmodzkiemu, kyowskiemu, podolskiemu, szwedzkiemu, gotskiemu, wandalskiemu, mazowieckiemu, inflanckiemu y inszych wiele panstw samodzierzawcy dziedzicznemu z dziadow y pradziadow wielgiemu cesarzowi y krolowi polskiemu po zaleceniu wszelkiey zyczliwosci y chęci naszej czarskiey y braterskiey przyiacielskie oznaymienie. Iesli sie Wasza Krolewska Mosc o nass bracie swem Gazi Giereiu pytac raczysz, tedy Wasza Krolewska Mosc masz wiedziec, zesmy z łaski Boga wszechmogącego barzo dobrze zdrowi, zaczem abysmy tesz mogli wiedziec y słyszec o dobrem zdrowiu Waszey Krolewskiey Mosci brata swego, vmyslnie posła naszego wielkiego

z posrzedku panow rad naszych zacnego y wszelakiey czci godnego pana Daruiss begowego syna, pana Kazi bega na wielkie poselstwo naznaczylismy, ktorego do Waszey Krolewskiej Mosci brata naszego ze wszystkim dobrem y z sczyrą vprzeymą przyaznią poselamy. A isz niedawnego czasu poslales był Wasza Krolewska Mosc do nass brata swego zacnego y znakomitego czleka pana Ławryna Piaseczynskiego posla swego, dlatego aby był między temi społecznemi panstwy przymierze y przyazn stateczną zatrzymał y potwierdził, chcąc od nass y żądaiąc, abysmy mu statecznie opissane przymierze y artykuły w nim opissane widali. Ia sultan Gazi Kierey y chan, aczem nie miał nigdy inszego przedsięwziecia y vmysłu, iedno abym mógł zawsze statecznie przymierze z Waszą Krolewską Moscią bratem naszym miec, mocno dzierząc y zachowując starowierne przymierze, ktore dziadowie y pradziadowie nasi s pradziadami y przodkami Waszey Krolewskiej Mosci mieli y mocno dzierzeli, tedy pokazując to skutkiem y zabiegaiąc temu, aby vbodzy poddani oboyg panstw mogli być bezpieczni zdrowia y mairnosci swych, tedy podług starowiecznych pact, artykułow w nich opissanych przez tegoss posla wzwysz mianowanego Piaseczynskiego Waszey Krolewskiej Mosci poslalismy przymierze, za ktorem od onego do terazniejszego czassu rachuiąc, s strony naszej w namnieyszem punkcie przeciwko przymierz u czynionemu y postanowionemu nic się nie wykroczyło ani zgrzeszeło y zadna sie zdrada albo oszukanie nie pokazalo y owszem we wszystkim się dosyc stalo y na potem nigdy sie nie wykroczy. A przymierze y pierwsze y terazniejsze takie iest :

Isz iesli Krol Iego Mosc podług przymierza w liscie swem opissanego y nam poslanego panų karacze y murzy y poddane nasze dobre y złe, nass y syny nasze, także wsi mairnosci y dobytki nasze y wszystkich karaczow y murzow y wszystkich poddanych naszych od wielkiego do malego poczawszy także y Tatary nogayskie nam y władzey naszej podległe w stateczney przyazni y pokoju zachowa, pokazuiąc nam szczerą a niezmyslną przyażń y spokojne sąmsiectwo, tak ze bysmy nie mieli ani ponosili namnieyszey szkody w panstwach naszych ze wszystkiemi poddanemi naszemi, mogli wszelakiego wczasu zazywac y zeby poddani nasi społeczni w zgodzie y miłości sąsieckiey handle swoje odprawowac mogły, tedysmy tess Gazi Kierey chan społecznie s starszem synem naszym sultan Tochtimssem galgą y ze wszystkiemi inszemi synami naszemi sultanami, s karaciami, z murzami y ze wszystkiemi poddanemi naszemi pod roskazaniem y władzą naszą czarską będącemi y ze wszystką ordą Tatarow nogaiskich chcemy byc wiernemi, zyczliwemi y statecznemi w przyazni naszej Krolowi Iego

Mosci bratu naszemu y panom radom iego, takze y poddanem iego wszystkim. A gdy tego będzie potrzebował Krol Iego Mosc brat nasz, zebym wojował nieprzyaciela, tedy ia gotow bydz kazdemu nieprzyacielowi Krola Iego Mosci nieprzyacielem iawnem a przyacielowi przyacielem, szanując przyaciela a wojując nieprzyaciela. Tymze tess sposobem y Krol Iego Mosc przeciwko nam ma się zachowac, nie pomagając ani ratunku dając nieprzyaciolom naszym przeciwko nam. A gdysmy za roskazaniem, wiadomością y vpomnieniem Krola Iego Mosci ktorego nieprzyaciela wojowali y przess panstwa albo blisko panstw Iego Krolewskiej Mosci z woyskiem naszym szli, tedy mamy y powinni iestesmy wszystkich miast zamkow, miasteczek, dworow y wsi y wszelakich włosci tak samego krola Iego Mosci iako y poddanych iego pp. rad, kniaziov, slacti ochraniać y bronieć, namniejszych szkod y zadnego naiazdu nie czyniąc we wszystkie panstwa Iego K. M., ale owszem w piękнем pokoju one zachowując tak samego Krola Iego Mosci, iako tess y wszystkich poddanych iego. Y nie mamy ani małego ani zadnego wielkiego woyska do panstw Krola Iego Mosci posylac y zadnego naiazdu czyniąc namniejszego, więznia brac y w niewolę przedawac, takze ani zaden z poddanych moich brac y przedawac nie będzie, y owszem ia sam s synmi y ze wstytkimi poddanymi swemi wzwyż mianowanemi stateczne przymierze y całą przyazn chce zupełnie zachowac y wiary dotrzymac. A ieslibym ia Gazi Kierey cham takze galga sultan, Tochtmisz syn moy starszy, albo inszi sultanowie sinowie moi albo woysko moje na posługę iaką w nieprzyziacielskiej ziemi byli za wiadomością y oznaymieniem Krola Iego Mosci y uczynieli iaką znaczną y dobrą posługę Krolowi Iego Mosci, tedy Krol Iego Mosc y panowie rady iego za tę posługę naszą synow albo woyska naszego wszelaką chęć y łaskę swę ma nam pokazac y nagrodę uczynic, a według starego zwyczaiv przodkow naszych wolno się mamy wrocic ze wszelaką zdobyczą naszą z nieprzyziacielskiej ziemi do Krymu, panstwa naszego bess przenagabania wszelakiego y hamowania tak samego Kr. Iego M. iako y panow rad iego y wszelakiego woyska poddanych Krola Iego M. y owszem nasz spokojnie przepuszczac mają do ziemi naszej. A my obiecuiem, ze zadney namniejszej szkody nie vczyniem, tak iako to czynili y przodkowie nasi, iuss s tego swiata zesli. Do tego kupcom wszelakim poddanem Krola Iego M. będzie wolno z kupcami y majątnością ich dla odprawowania y odbytu kupii y handlow swych w ziemi naszej bydz y iezdzic y chodzic, zapłaciwszy starozytne zwykłe myto; a iesliby ktory z kupcow do iakiey szkody bądź przess zgubę bądź z inszey miary przyszedł, a majątnosc y kupię swoią stracił, tedy mu powinni iestesmy spra-

wiedliwosc skuteczną uczynic y iego maiętność przywrocic, przestrzegając tego, aby ludzie vbodzy zadney krzywdy y szkody nie mieli. A iss z dawnych czassow vpominki Krolowie Ich Msc przodkowie Krola Iego Msci brata naszego powinni nam byli posselac przess posły swe y oddawac ie na tę stronę Dniepru, iakoss y do tego czasu oddawali, temze spossobem y potem kazdego roku przess swego posła ma nam Krol Iego Mosc upominki posylac.

A iss przedtym, ilekroc się traфіło, ze na Dnieprze kozakow nie było, tedy się żadna szkoda w państwie Krola I. Mosci nie działa y namnieysze przymierze nie naruszało, tedy y terass zawsze na potem, gdy ich nie będzie, namniey się przymierze nie będzie wzruszało. A terrass iss ci kozacy na Dnieprze będący ustawicznie szkody y złości w Krimie czynią, wiele złego broią, zaczynając zwadę y przymierze łamiącz, przeto aby ci zli ludzie z Dniepru beli spędzeni y sprowadzeni, zeby iuss więcej szkod żadnych w Krimie y panstwach naszych nie czynieli, k temu tess, iss zadnych naiazdov na panstwo wołoskie y do ziemie wojewody wołoskiego gwoli W. K. M. nie czyniemy. Folgując w tey mierze przyiazni y lasce Waszey Kr. M., tedy y napotem toss czynic będziemy, obraniając ziemie y poddanych iego, dotąd poki się z nami y z W. K. M. sczyrze y prawdziwie obchodzic będzie y poki się z iaką zdradą swą nie odkryje y nie pokaze. To tedy przymierze napissawszy dostatecznie, przess posła naszego wielkiego y zacnego s panow rad naszych W. K. M. bratu naszemu posylamy, ktoresmy sami vsty swemi powiadali y pisac kazali. Przeto na imię naiwyższego, który ani początku ani konca nie ma, Boga wszechmogącego, stwórzyciela nieba y ziemie, takze y nychwalebnieysze xięgi alkoran y na psalmy albo xięgi Dauida proroka i na naiswiętszego y prawdziwego proroka naszego Muhammeda Mustaphe od Boga posłanego przysięgamy, ze to przymierze y artykuły opissane sczerze zachowac y strzymac chcemy y obiecuemy dotąd, dokąd s strony W. K. M. przeciwko przymierznu y artykulom nic się nie wykroczy, a do tego gdy zwykle vpominki będą zupełna oddawane y zadna szkoda w panstwie naszym sie nie stanie, tedy tess my s strony naszej przestrzegac tego będziemy, iakobysmy namniey przeciwko temu swiętobliwemu przymierznu naszemu od nas danemu w namnieyszem punkcie nie wykroczyli, ale owszem stateczną przyazn y braterstwo wcale zachowali, gdysz inszey mysli ani przedsięwzięcia v siebie nie mamy y owszem o to sie starac będziemy, iakobysmy przess wszytek czass zywoła swego y te pamiątkę po sobie zostawili, iakoby vbodzy ludzie, kupcy y poddani spoleczni naszi za nass y szczęśliwe zdrowie y długo fortunne panowanie spoleczne nasze Pana Boga prosili. Zaleczamy

przytem powolną chęć y przyiaźń naszą lasce W. K. M., zycząc od Pana Boga wszytkiego dobrego.

Datum w Bachciesaraiu (w sadowem ogrodzie albo ogrodniem dworze).

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 43 к. 186—189. — Заголовок: Копія прzymierza czara prekopskiego przez Deruissa begowego syna. Дату означаю на 1604 р. в порівнянню з иньшими актами, що знаходяться побіч сього листу.

81.

З королівської пропозиції на сойм — про козацьку своєволю, турецькі й угорські відносини. — Без дати (1604—5 pp.).

O swowolei kozakow y niebezpieczenstwie od tego.

Zadzieranie z Turkiem pod przimieniem, zburzenie miast przez kozaki tim nam iest niebezpiecznieisze, im się blizey nas a iusz nie z iedney strony Turcy przimikaia. Niedaleko im z Koszic pod Krakowem to tam oddacz y nie bez przyczyny się z nich sprawiedliwosci nie upominaia. Trzeba temu w czas zabiezic. Iest ordinatia dobra za szczesliwego panowania I. K. M. na trzech seimach warszawskich¹⁾ wczyniona o pohamowaniu y karaniu kozakow tak plebeios iako y sliachcicow. Iedno to nagorsza, ze iei do skutku nie przywodzą. Niebezpieczenstwa, ktore nas od Węgiei zachodzą, wielkie są, ktorым nie mniei niz inflanckiem zabiegac potrzeba. Bo iakoskolwiek rzeczy tam padną, przecie nam nie dobrze. Otrzyma li cesarz chrzescianski zwyciestwo, Węgrow wybiwszy, nie będzie mogl Turkom takiego odporu dawac iako po te lata; wbedzie mu syly, gdy mu Węgrzi ubęda, ktorymi po te woyny wszitkie stal, zaczim często Turkom ex inferiori Vngaria ustępowac musi. Otrzymaili li tesz ci rebelles Węgrzi gore nad Niemcy, to nie moze bydz bez pomocei tureckiei, ktorých iusz snac do Koszic wprowadzili y tak zawsze będziemy miec Turki w tych nissich Węgrach albo iako absolutos dominos albo iako socios Vngarorum, iakoszkolwiek, nam to przecie niebezpieczno. Ku temu przidzie im tu u Koszic woiska zwodzic y bitwy walne staczac przy samei granicei polskie, co iako nam bezpieczno, kazdy to widzi. Obawiac się potrzeba, aby kiedy Niemci na sobie Turkow do Polski nie przywiedli. Przeto dobrze ieden politik radzi: Vicinorum incendium ac bellum a uicinis quietis statim extinguendum, alio quin in idem bellum tra-

¹⁾ З боку роки: Anno 1589, anno 1590, anno 1593.

het quietos vicinos et iisdem malis inuadet¹⁾. Tak Graecia z gruntu wszitka upadła, że niechala z przodku dwu tilko miast Corinthiorum et Corcirensium incendium et bellum extinguere. Przeto y my starac się mamy, iakoby teraz zapal y ogien wojny węgierski ugaszony w czas bil. Alie iako w to potrafić mam? Tu trudność. Armiją niegodzi się, bo y z cesarzem chrześcianskim y z Turkiem przimierze mamy, a też tych rebelles ad arma prouocare nie godzi się. Pacta, które mamy z krolestwem węgierskim, bo te pacta rebellibus nie służą et status dominii mutatus est in aliam formam, alie dla tego, że plures hostes uno tempore non sunt prouocandi; odprawmy się pierwsi z iednych. Inszych tedy sposobow trzeba szukac, iakobismy hos rebelles ad obedientiam imperatoris przywiesć mogli. A snac z obu stron tego pragną, aby ich kto iedną. Zaslichnołem też przed kilką lat, iakoby w ostatniem przimierzu z cesarzem tureckim miało to bydz inter alias conditiones pacis, aby zamkow węgierskich od granice polskiej in inferiori Vngaria Turci nie posiadali. Poslac by do Turka upominając się, aby conditioni dosić czyniel. Tenże niech się imieniem I. K. M. ofiaruie Turkom z kozakow sprawiedliwosc uczinic, ktorzi swowolnie w państwa tureckie wpadają y szkody czynią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1623 стор. 186—90. Дату 1604—5 р. означають згадки (в яншій частині пропозиції) про похід цоцьських панів з Димитрієм в Московщину.

82.

З промови Януша Острожського на сеймі 1605 р.; козаки розписують універсали і кажуть складати собі гроші.

„Nizowi kozacy łacniuchno mogą się uskromić, kiedy Ich Mosci panowie starostowie pograniczni będą chcieć się ruszyć przeciw temu nieprzyjacielowi; trzeba ich prędko hamować, bo już gorą wielką wzięli. Iedzie tu I. Mosc xiądz biskup kiowski, ten lepszą sprawę W. K. M. da, co się tam dzieie; ale iako ja mam wiadomość, że już do tego przyszło, że ciż kozacy uniwersały rozpisali w tamtych krajach, każąc sobie pieniądze składać; za czym obawiamy się, aby chłopci nasi za takim swowolenstwem, kędy kary niemasz, z kozakami nie przestawali i do nich się nie przyłączyli.

Бібл. Чорторийских, Теки Нарушевича ч. 100 стор. 33—24.

¹⁾ З боку дописано: Tucidides libro primo historiarum.

83.

З соймового діярія: королівська пропозиція про Турків, Татар і козацьку своєволю; 20 серпня 1605 р.

Po tym witaniu I. M. X. Podkanclerzy propositiā od krola I. Mei uczynił, ktorey te contenta były:

Pierwsze o tureckim niebezpieczeństwie, bo acz młody pan na państwo tureckie nastąpił, iednak baszowie nie proznuia, zadney okazyi z genus consultationum, choc pana młodego maia, nie opuszczaią. Zaslona nasza zacne y obfite krolestwo węgierskie, za którą nieprzyiaciel nie tak latwie nas dosiādz mogł, iuz zwātłona. Zuchwalstwo kozackie w tych czasiach trzy miasta tureckie splądrowało, czego upatrzywszy Turcy czas y pogodę, zaspac nie będą chcieli.

Wtore. Tatarzyn upominkow sie dopomina y nie zawsze się iemi kontentuie, srogosc, prętkosc, pożogi, zabieranie żon, dzieci, dobytkow przypomniał...

Бібл. Чорторійских рук. ч. 342 стор. 117.

84.

Януш Острожський до Жигмонта III — про победу королівського війська і козаків над Татарами. — Острог, 26 грудня 1605 р.

Naiiasnieiszy Miłościwy krolu Panie nasz miłościwy.

Silentium mego, żem po ten czas nic nie pisał do W. Kr. Mosci pana mego miłoscivego, ta była przyczyna, iz dotąd nic godnego a potrzebnego nie było wiadomosci W. Krol. Mosci. Teraz to oznaimuię W. K. M. panu memu miłoscivemu, za ponowami y trwogami tuteiszymi częstymi od nieprzyaciela I. M. Pan hetman polny przyszedł był piervy do Winnice z woyskiem W. Krol. M. między szlak czarny y koczman-ski, stamtąd, (iako mi Iego Mocz dał znac), za radą Ich Mosczy P. P. Senatorow, ktorzy na ten czss przy I. M. beli, poszedł ku Braclawiu y położył się na slaku koczman-skim. Tam tez sluszki swe, com ich miał, położył wszytkich na szlaku czarnym wielkim, który idzie od Biały Cerkwi, porozumiewaiąc się często z Iego M. Panem hetmanem y szląc dla spolny o sobie wiadomosci.

Interim dnia 18-tego miesiąca przysli Tatarowie pod Nowograd, miasto Iego M. Pana wojewody podolskiego syna mego, na szlak kocz-mansky, a Szarograd miasto niebosczyka Pana hetmana coronnego, kędy wielkie szkody poczyniwszy, zaraz nazad poszli. Piszę mi I. M. Pan hetman polny, że na przeimy tym Tatarom posłał Iego M. Pana

halickiego z panem starostą braclawskim. Podstarości nasz raszkowski z ludźmi naszymi postrzegszy tychże Tatar, zdiawszy się s kozakami, którzy leżeli na Mołokoszu, uderzyli na ten tabor nieprzyaicielski, płonu bardzo wiele nabili y szkodę barzo wielką w tym nieprzyaicielu uczynili, o czym tuszę da dostateczniejszą sprawę Iego M. Pan Hetman W. Kr. Mci¹⁾. Iednak ia tego, który w tey potrzebie był, posyłam ku W. K. Mci, aby o wszystkim sam ustnie dał sprawę. Oddaiąc zatym unizone szluzby moje miłosciwy łasce W. Krol. Msci, Pana Boga proszę za długo dobre zdrowie y nam szczęśliwie W. K. M. panowanie. Dattum w Ostrogu dnia 26 decembris 1605.

Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego nainiszszy sługa y wierna rada, Ianusz X. Ostrowskie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 342 стор. 175. (ориг.)

85.

З інструкції соймику воеводств познанського і калішського — про козацьку своєволю; 9 лютого 1606 р.

...Swawola thysz vkrainna kozaczka, aby zawciagniona y wladza hetmanska wczale zachowana byla, w czym wszystkim z inszeimi pany posly zniesc sie maią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1623 стор. 405.

86.

Микола Струсь до вармійського біскупa про селянський рух на Україні, про Татар і т. и.; великдень 1606 р.

Wielmozny a mnie wielke mciwy xiąże biskupie warmiensi.

Powolne sluzby me mciwy łasce W. M. memu miłosciwemu panu oddaie. Spodziwaiąc się W. M. mego miłosciwego pana na seimie, nie chcialem zaniechacz pisanim swym dobre zdrowie W. M. mego miłosciwego pana nawiedzic z oddanim powolnych sluzb mych mciwy łasce W. M. A izem zawsze doznawał choinego dobrodzieistwa W. M. mego miłosciwego pana, nie wątpie, ze w tyz waszmoczyn łasce W. M. czalie zachowan będe, y w czymby tamten sluga moi p. Porembinski vezikl się do W. M., bydz mnie miłosciwym panem y dobrodzieiem y wiedziecz o mnie sludze swym w tych tam zabitych oplakanych kraiach a roskazacz sobie sluzyc, doznacz W. M.

¹⁾ З боку иншим писемом: ieszcze nie masz listow o tym od I. M. P. Hetmanna polnego.

raczysz niezaliczanego przyjaciela y sługę. Nowin sam nie mamy, tylko płaczu doszczę za spustoszeniem nieprzyjacielskim. Nie będzcie li łaski boży y obmyślenia iakiego o tych sam kraiach, do złego sie barzo zanosi. Chłopi z Ukrainy za Turka sie zadaia, czis nam będa ciężscy. Orda tys gotuje sie mocno woiovacz. Dali wie to P. Bog, czo sie z nami będzcie dzialo. Potym prosę radz W. M. bydz umie słudze swemu panem y dobrodzieiem, a ia poki zyw powolnym slugą W. M. mego miłosciwego pana iestem. Miłosciwy lasce W. M. służby me pilnie oddaiacz. Datum Chmielnik we wtorek wielkanocny anno 1606.

W. M. mego miłosciwego pana vprzeimie zyczliwy sluga, Mikołai Strus z Comorowa, starosta chmielnicki ręką swą włassną.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1628 стор. 233 (оригінал).

87.

Султан Ахмед до Жигмонта III з заявами приязни; Татарам i турецьким урядникам приказано жити в спокою з Україною; козаків треба карати. — Б. м. і д. (перед падолистом 1606 р.).

Teraz do naszey naywyższej porty list wasz przyjacielski przyszedł, ktorego to iest summa, ze do was Mechmet czausz z naszym cesarskim listem przyiechał, w ktorym nad opowiedzenie zdawna wspolney przyiazni daiecie znac, iako przyiazn zdawna od swych dziadow chcecie zachowac y iako, poki się z naszey strony co nie pokaze miłosci przeciwnego, z waszey strony nic paktom y przymierzu przeciwnego nie stanie się. Iako car perekopski Kazi Gierey cham, choc ta nasza obietnica byla rozkazac mu przyiazn zachowac, aby do polskich kraiov nie wtargnoł, przyiazni szczerze nie strzymawszy, z woyskiem kilkakroc do waszych kraiov wpadal y poddane wasze, nie się nie obawiając, w niewolą pobral, iako panowie y rycerstwo, dowiedziawszy się tego, bardzo się frasowali y iako wam łatwie było pomścić się tych krzywd uczynionych, ale dla przyiazni naszey szableście dobyć nie chcieli y pogranicznym panom, aby nie przeciwnego paktom nie poczynali, rozkazaliscie. Wszakze iesliby przyiazni przez cara rozerwanie nie było karane, urosłoby co trudnego z tego. Nadto, iako tez przyiazn, ktorąście z oycem naszym, sułtanem Machometem chowali statecznie, ieszcze stateczniej y mocniej chcąc z nami zawrzec, wielkiego posła waszego poslecie. I to y wszystkie rzeczy insze, ktorekolwiek w liscie tym pisane y nam referowane były, dobrzesmy zrozumieli. A tak od czasow dziadow y pradziadow naszych zachowaney, az do tego czasu y według przyiazni z nami zachowaney, poki z waszey strony nie się przeciwko paktom nie stanie, z naszey strony tez po-

koiovi y przyiazni przeciwnego nie się dziac nie będzie. A nadto, ze tatarskie woyska z strony chanowey panstwa y poddane wasze molestowali, naymniejszy woli naszey niemasz y u kogoby się ieno polski niewolnik w panstwie naszym znalazł, kazalismy go wypuscic y zeby tych wszystkich, ktorzyby przeciw przymierzui takze czynili, srogo karano, roskazanie nasze wyszło y zakazalismy, aby zadnego więznia Polaka nie kupowano y panstwa naszego pogranicznym panom y kapitanom rozkazalismy, aby napotym zadnego więznia Polaka nie kupował, y do cara perekopskiego znowusmy list ostrzy posłali, aby na potym z iego strony naszego panstwa nie plondrowano y więznia iednego nie brano. Potrzeba iest, skoro ten nasz list ze czcią y chwałą do was przydzie, abyście według zachowania dobrej przyiazni z naszą portą z dawna az do tego czasu wierzyli, ze poki wy na dobrej przyiazni y miłości stac będziecie, my tez dla duchow oycow y dziadow naszych przeciwko przymierzui y paktom nie nie wykroczymy, ani z naszey strony panstw y poddanych waszych molestowac nie będziemy y dopuszczac tego nie będziemy, aby od chana waszym kraiom iakie krzywdy y szkody bydz uczynione miały. Wy takze pakta y przymierze zachowując, nie pozwolicie, aby się co przeciw przyiazni działo y na granicach panstw waszych mieszkającym starostom y kapitanom rozkazecie, aby naszym poddanym y kraiom krzywdy y szkody nie czynili. I to się nam nie podoba, aby się miało dawac pomoc cesarzowi chrzescianskiemu, dawnemu nieprzyziacielowi naszemu. A tak dla spolney naszey przyiazni cesarzowi chrzescianskiemu pomocy zadney nie dawaycie, tak zebysmy od was nic inszego, iedno dobroc y miłość widzieli. A iako iest dawny zwyczaj, posła waszego wielkiego do nas przysleycie, aby zadney w utwierdzeniu przyiazni wątpliwosci nie było. Kiedy dziadowie y oycowie nasi na stolicy cesarskiej usiadali, krolowie polscy zawsze zwykli przymierza odnawiac; my iakosmy na stolicy usiedli, iuz będą za krotki czas lat trzy, zaczym izescie wy przymierza do porty nie posłali y nie odnawiali, wiedząc o tym Tatarowie, ziemie wasze plondrują, a od tak dawnego czasu przymierza swego nie odnawialiscie, według dawney przyiazni posła posleycie y przymierze odnowcie, zeby nie miał okazji Tatarzyn wasze ziemie woiowac. Teraz tez moskiewski krol za waszą wolą będąc posadzony, ze do tego czasu przymierza nie wziął, a te nasze panstwa szarpią, co za przyczyna? Rozkazcie mu, aby się skromnie zachował, panstwom naszym dał pokoy, azeby od was przymierze wziął. A z carem perekopskim, iakoscie dawno w przyiazni y miłości zyli, tak y teraz zycie, a od kozakow ich broncie, będąc z nami w dobrej przyiazni. Kozakow, ktorzy w ziemie naszą przychodzą, psuiąc, karac potrzeba, a mianowicie tych, kto-

rzy świezo szkody poczynili; dla dawney naszey przyjazni skarżcie ich tak, aby drugim przykładem byli.

Бібл. Чорторійских, Теки Нарушевича ч. 102 стор. 349—352. Заголовок; Przetłomaczenie listu cesarza tureckiego przez Mechmet czausza przyniesionego dnia XV novembris 1606.

88.

Справозданне Станіслава Вітовского з посольства в Туреччині 1606 р.

Relacya odprawy Stanisława Witowskiego w Turczach 1606 roku.

We Włoszech iako się odrawił z listu do Iego Mosci Xięcia Kancelerza pisanego, iezeli tego potrzeba, wyrozumieć łatwo.

W Turczach zas tak iego odprawa szła. Dnia 14 octobris do Carogrodu przyiachawszy, miałem trzeciego dnia audientią u wezyra wielkiego. List od krola iemu oddawszy, odniosłem to wezyrowi, com miał zleconego od Krola Iego Mosci. Nayprzod obmowa nierychłego przybycia od nas posła wielkiego uszła dobrze; oswiadczenie przyjazni Krola Iego Mci, o ktorey niemalą wątpliwosc mieli, barzo wezyrowi wdzięczną była.

I strony ziemie wołoskiej, albo raczey chorągwie, ze ią pospiesznie dali, nie czekaiąc zalecenia Krola Iego Mosci, gdym o to expostulował, w tey materyi długą wezyr rozmowę ze mną miał, a tę nayprzod wymowę powiedział, ze się ich tu wiele starało u porty o chorągiew, wiele cesarzowi za tę ziemię i chorągiew postępowali, wielkie y mnie upominki dawali, ale cesarz Iego Mosci chcąc zatrzymać przyiazń z krolew Iego Moscią polskim panem twoim i pomnąc na kapitulat, nie chciał nikomu dac y iam tez cesarza do tego wiodł, nie dbaiąc o upominki, y owszem, skoro wiadomosc przyszła o smierci Hieremiego woiewody, zaraz synowi iego dał potwierdzenie na chorągiew oycowską, dlatego, ze był w kapitulacyach, dlatego, ze się krol Iego Mosc w oycę iego kochał, dlatego, ze tez od krola waszego prawo miał. Potym iuz nie rychło, boday nie w tydzień, gdy przyiechali posłowie od boiar wołoskich i odniesli to do mnie, ze Siemiona sobie obrali za pana, prosząc, aby temu chorągiew była dana, nie zrazu nadanie iemu tey chorągwi pozwoliłem; powiedziałem im, ze o Konstantego idzie, ktoremu iuz iest dane potwierdzenie na chorągiew oycowską. Dali mi tę sprawę, iz młody rządzić nie może, pokoy u nas za niego bydz nie może. Daley powiedziałem im, ze o krola polskiego idzie; pokazywałem im kapitulacyę; upewnili mnie, ze się Krol Iego Mosc polski Siemionem kontentować będzie, bo on takze iest obywa-

telem iego, iako nieboszczyk y tak iest na niego łaskaw, iako na nieboszczyka, zaczym za ich upewnieniem, a dla zatrzymania pokoju w ziemi tamtey, dałem Siemionowi chorągiew. Ia zas, aczem chwalił, ze cesarz większy miał wzgląd na przyiaźn Krola Iego Mosci y kapitulacye, a po naszymu przymierza, nizeli na pozytek y to ze obcemu chorągiew nie dali, iednak przecie ganilem to y okazowałem im, ze tak nie miało bydz, aby ia lubo Konstantemu lubo Siemionowi dawac miano.

Baczyłem się y w tym y przekładałem weryrowi, ze on tylko ozdoba iaką, a słowy o tey przyiaźni y przymierzu powiada, ale rzeczy niemasz. Tuby byla cała ochrona przymierza, kiedybysmy chorągwie az temu, kogo Krol Iego Mosc zaleci y poda, nie dawali, bo się boiarowie wołoscy, ktorzy nie są w tym wolni, ale Krol Iego Mosc pan moy, miał tu hospodara podawac, który tę ziemię od nieprzyaciół onych samych y cesarskich ludzmi swemi często wyrwał. Nie miało się to znaczyć Krolowi Iego Mosci, ze to prawo iemu y rzpety tym postępkem iakoby zniesc y zepsowac chcecie. Czuie się dobrze w tym Krol Iego Mosc, ukazał mi oto z tobą panie wezyrze mowic y nie puscic tego mimo się y posel wielki skoro przyiedzie, będzie miał o tym ieszcze więcej zlecenia od Krola Iego Mosci do cesarza tureckiego y do ciebie.

Na tę moją expostulatią excuzacye iego tez, co wyzey były, przecie mi iednak humaniter deklarował, ze się tu prawo krolewskie nie zniosło, ze się to naprawic moze, kiedy wielki posel przyiedzie, iednak o tym stateczną rezolucyą do audyencyzi drugiey odłożył. Na tezey audyencyi mowil ze mną wprzod o kozakach niemało, potym o Tatarach, do ktorych naszych rozmow kazał zawołać Achmet agi marszałka y posła cara tatarskiego y chciał tego po mnie, aby ia iakies skargi albo instancye czynił nan o te incursie tatarskie w panstwa koronne.

Nie mając nic o tym w instrukcyi y rozumiejąc to bydz niebarzo z dostojenstwem panskim, nie tylkom się nan nie skarzył, ale w zadne rozmowy wdawac się z nim nie chciałem, nawet y nie witałem się z nim, anim mu ręki dał, iako nieprzyaciela pana naszego słudze y posłowi, co było barzo niemilo wezyrowi. Zaczym, kiedy iuz wesyr nie mógł mnie wyciągnąć, pytał iego o tę nieprzyiaźn y dlaczego Tatarowie plądrują panstwa Krola Iego Mosci polskiego? Powiedzial trzy przyczyny: pierwsza, ze upominkow nie dają, druga, ze ich kozacy plondrują, trzecia, ze posły ich złe na dworze Krola Iego Mosci traktują. Kiedy mnie wezyr usta swemi te przyczyny powiedzial, więc z affektem dobrym, iako do Krola Iego Mosci tak y do narodu naszego więc y zwierzchnością nad temi tam Tatary popisywał się, dałem iemu sa-

memu sam z siebie o niewinności paskiej y naszej dostateczną sprawę y te racje jego zniosłem. Zaczyn tego Achmet agę połaiał wezyr basza, przypominając, iaki jest stateczny przyjaciel cesarski Krol Jego Mosc pan nasz, przestrzegając, abyscie go z nami nie powadzili, o tym konkludował, gdzie tego nie przestaniecie, a więcej kopyto konskie w państwach Krola Jego Mosci postoi, ze zaraz wypuscim brata cara tatarskiego y dawszy mu ludzi, wsadziem go na państwo. Obiecował to wtenczas Achmet aga y na głowę swoją brał, ze więcej Tatarowie u nas bywac nie mieli y zaraz z pol mieli bydz zwiedzeni. Odszedł, potym po jego odeysciu frasował się wezyr, zem mu ręki nie dał, ile posłowi tak wielkiego pana; dałem mu w tym racje słuszne y nie miał mi potym za złe.

Byłem u cesarza, witałem go pozdrowieniem zwykłym, zapowiedzeniem dobrej przyjaźni od Krola Jego Mosci odprawilem, list oddałem.

U wezyra na drugiey audyencyi byłem, tamze inter caetera na ten punkt o ziemi wołoskiej responsu statecznego upominałem się. Odprawował mnie, ze kaze na to odpisac Krolowi Jego Mosci, a tez na posła wielkiego. Krol pan nasz to raczej wkłada y samiscie tak powiedzieli.

Powiedziałem, ze się ia listem kontentowac nie mogę; list za list y tymze do posła wielkiego odkładacie, prawdac to, ze wielkiemu posłowi to zleca z cesarzem Jego Moscią y z Waszą Moscią o tym mowic, ale y ia mam o tym zlecenie w instrukcyi swojej y słowne poselstwo do Waszey Mosci; trzeba mi na nie odpowiedziec, zebym wiedział, z czym odieżdżam. Chciał u mnie instrukcyą widziec, nie okazałem mu iey, wymowiwszy się, ze to tylko dla mnie pamięć; referowałem się na list Krola Jego Mosci do cesarza y do niego pisany, za którym iako posłancowi masz mi wierzyć; potym kazał listy czytać y obaczywszy fidei mi dane, a nie mogąc mnie inaczej zbyc, odłożył to do inszey audyencyi. Prosiłem go przytym, zeby mnie długo nie bawił, abym prędko odprawę miał; zaciągał mnie honorifice, abym tam czekał na posła, potym, kiedym natarł o odprawie, rzekł mi: kiedy chcecie zegnac cesarza, a naznaczył mi 2-dum diem octobris. Pozegnałem tedy cesarza tego dnia naznaczonego.

Nazaiutrz byłem u wezyra wielkiego, który z strony tych Wołoch dał mi taki respons:

Iesli się ubliżyło daniem tej chorągwi prawu Krola Jego Mosci polskiego, tedy wtenczas, kiedy poseł wielki przyjedzie, a przymierze zawrze w zgodzie y miłości między pany naszymi, łatwo to poprawi, nawet iesli się nie będzie ten hospodar podobał Krolowi Jego Mosci,

niech zleci posłowi wielkiemu o tym mówić. Mówił mi przytym, aby się poseł wielki iako naysprędzej pospieszał, opowiadając mi to, że cesarz na wiosnę iedzie do Persyi, aby nie omieszkał.

Mówił y o kozaki, zeby albo zniesieni byli, albo tak pohamowani, iakoby w panstwa tureckie y tatarskie nie wypadali, powiadając, że to ludzie są zli, nie czynią, tylko pany wadzą y pokoy pospolity wzruszają, upewniał przytym, że incursyi tatarskich nie będzie, skoro kozaki zniesiecie, albo in officio zatrzymacie.

Na ostatek zalecał tego czauszą, który tu przyjechał, prosząc, aby był, iako stary, szanowany y prędko odprawiony y zeby z nim wielki poseł przyjechał.

Бібл. Чорторийских, Теки Нарушевича ч. 102 стор. 319—326.

89.

Султан Ахмед до Жигимонта III; домагає ся видачи Богдана, сина волозького воеводи, що багато провинив ся, втік на Україну і збирає козаків до походу в Туреччину. — Константинополь, кінець цвітня 1607 р.

Z przedniejszych xiążąt Iezusowych wybranemu, naywyższemu y nayzacnieyszemu z nacyi messyaszowey, narodu nazarenskiego spraw wszystkich terminatorowi, panu chwałą, iasnością, zacnością, czcią przyozdobionemu, krolowi polskiemu Zygmuntowi, ktorego spraw koniec niech będzie szczęśliwy. Skoro ten znak nasz cesarski doydzie, wiedziec będziecie, iż za czasow Ibraim basze wezyra y hetmana Iankuły, zmarłego woiewody syn, Bogdan woiewoda, dla niektórych występков był poimany y miał bydz stracony, potym dlatego, iż chciał bydz musułmanem albo prawowiernym, wypuszczony, uciekł, zas nadto, że na morzu występki y złosci czynił, znowu nieznaomie przemieniwszy się, do naszej porty przyszedł, kędy poimany do iednego panstw naszych zamka, na imie Bogaz Kipar¹⁾, był w więzienie dany, tamże, gdy według świętey sprawiedliwosci miał bydz karany, przed tamtegoz mieysca sędziem, starostą y innemi ludzmi przednieyszemi, zeznał świętą wiarę musułmanską y professyą zwykłą doskonale uczynił, prawym musułmanem zostawszy, co było oswiadczone y zapisano, utwierdzono; imię wziął Mustaffa. Zaczym z łaski naszej cesarskiej z zamku wyzey mianowanego wypuszczony, znowu apostatą y renegatem zostawszy, iechał do woiewody multanskiego. A gdysmy mieli wiadomosc, że

¹⁾ Тут вложена замітка мабуть новочасного копіста: Zameczek iest nad Hellespontem, niegdy Abidos nazwany.

nowe występki y excessy czyni, dalismy rozkazanie nasze, aby albo samego poymanego, albo iego głowę przysłano. Dano nam wiadomosc, ze ztamtąd zbieglszy, do panstw się waszych udał y tamtey strony kozaki y lotry zebrawszy, ma przedsięwzięcie panstwa nasze pustoszyć. A iż nam tego potrzeba, zebyscie według przyiazni swey zdawna aż do tego czasu zachowaney, poymanego do naszey porty posłali, skoro tam Mechmet z uczciwych naszey porty czauszow przyiedzie, starac się będziecie, abysmy według dawney z naszą portą przyiazni y szczerości tego lotra, kędybykolwiek był, dostali y związanego do naszego progu posłali, a w tym nie trzeba wątpić, że to będzie przyczyną do pomnożenia tak waszey, iak y naszey miłości. I to pewna, że ten lotr y złoczyńca kiedy tam będzie, zlego broić nie przestając, do naruszenia przyiazni okazywać będzie, krotce dwakroć musułmanem, albo prawowiernym zostawszy, znowu apostatą, który iest złym zawsze, bydz musi. W tey sprawie spodziewamy się, że nie puszczając wyzey mianowanego dostaniecie y związanego posłecie, według tego staranie y pilność uczynicie. Pisany w Konstantynopolu, pierwszych dni mucherrema miesiąca, roku od przyiscia prorokowego szesnastego y tyśiącznego.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 104 стор. 553—555.
Заголовок: *Litterae Turcarum imperatoris ad Sacram Regiam Maiestatem.*

90.

Жигимонт III до султана Ахмеда; козаків не може король покарати, бо вони не підлягають нічийій власті, живуть своїми правами; Татари роблять шкоди річипосполитій. — Краків, 8 падолиста 1607 р.

In ipso Ibraimi et Machmetis czausorum adventu pervenerunt ad nos Deruis bassae, summi Serenitatis Vestrae consilarii, litterae a Simeone, Moldaviae principe, misse, quibus aliqua ob perditorum hominum in Varnam, Balcikum oppida, aliasque oras incursionem de nostra cum Serenitate Vestra amicitia non satis recta iudicare videntur, tanquam illi nobis aminentibus, hoc facinus perpetrare ausi essent. Non est, quod hoc nomine in dubium revocetur integra nostra erga Serenitatem Vestram benevolentia. Genus illud hominum est vagum, audax improbum, ex Moschis, Tartaris, Turcis, Russis, Moldavis profugis mixtum, sine patria, sine lege, sine certis sedibus, scelere rapinis latrociniis vivens, Boristhenis, aliorumque concurrentium fluminum, latibulis et recessibus tutum, suis fortunis carens, alienis infestum, nullius denique neque agnoscens, neque ferens imperium. Quod nos cum a nostris quoque partibus aliquando propulsari et arcere vix queamus,

tanto certe tenemur, minus alienas ditiones ab eius impetu et iniuriis defendere ac liberare. Si nobis esset Serenitatis Vestrae ditiones ac oras infestandi voluntas, istorum levissimorum latronum opera non uteremur, neque ista exigua oppida incursionis cum nostro assensu factae essent signa et monumenta. Sed longe noster amicus est ab inferenda Serenitatis Vestrae ditionibus iniuria, quin imo amicitiam nostram quam multis literis sanctam fore promissimus, hanc integram inviolatamque praestitimus et re ipsa probatam esse volumus omniumque nostrarum arcium in vicinia Serenitatis Vestrae sitarum praefectis mandata dedimus, ut subditos Serenitatis Vestrae amice ac benevole tractent, id et fecisse et imposterum facturos non dubitamus. Illos vero qui nostro non subiunt imperio, quique suis legibus vivunt cohibere et coercere non nostri esse muneris, ipsa Serenitas Vestra facile intellegere potest. Quod ad Tartaros attinet, istorum graves iniurias subditis nostris illatas ulcisci proposueramus; sed ut primum ea ipsa foma intelleximus Serenitatem Vestram hoc eorum audax facinus graviliter tulisse captivosque liberare iussisse atque ad precopiensem chanum Kazi Giereium mandata dedisse, ut inposterum suis sese finibus contineat, Serenitatis Vestrae amicitiae causa copias nostras hucusque cohibemus. De reliquo, nullum a se illatorum damnorum et extremae audaciae purgandae Tartari causam aequam habent, nam neque kozakos e Boristhene tollendi rationem videmus, neque illi munera petere a nobis iure possunt, nisi suam operam in singulis bellis nostris et vi faederum debitam praestiterint, et reliquis pactis, que multoties violarunt, satisfecerint. Que uberius orator noster ad Serenitatem Vestram amicitiae confirmandae et pactorum innovandorum gratia est missus, qui in procincto est, Serenitati Vestrae deferet. Quam bene ac feliciter valere cupimus. Datum Cracoviae, die 8 mensis novembris 1607.

Бібл. Чорторийских, Теки Нарушевича ч. 103 стор. 1183—5. Заголовок: Litherae Sacrae Regiae Maiestatis ad Turcarum imperatorem.

91.

З інструкції пинської шляхти — про потребу стримати козаків від нападів на Турків і Татар; 1607 р.

...Kozakow zaporoskich aby od zadatkow nieprzyjazni tureckiey y tatarskiey pohamowano, a na posługę Rzeczypospolitey, gdzie obrocono, o tem pilnie radzie.

Z Tatarzynem iz pod te trudne czasy nie przyidzie o potężną pomstę ich wielkich zbytkow, a nieoplakaną szkodę y załosci nasze starania czynie, przemyslac o tem, iakoby za iaką nadgrodą od niego

y za pewnym iakim kontraktem mogł się w przyiazni sąsiedzkiej zatrzymac, a tak iakoby tam te kraie od nich bezpieczne byc mogły.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 103 стор. 1048.

92.

Януш Острожський до Жигимонта III — про козацьку своєволю і комісію на козаків. — Острог, 6 вересня 1609 р.

Naiasnieyszy, Miłosciwy Krolu, Panie nasz miłosciwy.

List Waszey Krolewskiey Mosczi pana naszego miłosciwego oddał mi dzisia die 6 septembris komornik Waszey Krolewskiey Mosczi pan Moszynsky, w ktorym rozkazowac mi Wasza Krolewska Moszcz raczysz, abym zahamował swowolęństwo kozackie po Vkrainie, zeby się do kupy nie zbierali y pact nie targali s pogranicznymi sąsiady. Ia nie iestem tanti, abym sam naprawic miał, czo wiele iech psuie. I teraz imieniem Waszey Krolewskiey Mosczi po Vkrainie chorągwie roznoszą y niektorzy ozywaią się sługami Waszey Krolewskiey Mosczi, choc nie są. I widzę to, ze za takowym rządem nie ia, ale y kto potężniejszy vhamowac tego nie będzie mógł. Szlachta narzeka na łupiestwa wielkie, a iuz przede drzwiami, ze nie tylko wołoska ziemia, ale y te kraie znacznego sie strachu nabiorą. To pro candore meo iako senator powinienem Waszey Krolewskiey Mosczi panu naszemu miłosciwemu oznaymic. Oddaie za tym moje vnizone służby y wierne poddanstwo moje miłosciwey łasce Waszey Krolewskiey Mosczi, pana naszego miłosciwego, Pana Boga prosząc, abys Wasza Krolewska Moszcz długo nam fortunnie w dobrym zdrowiu panowac raczył. Dattum z Ostroga dnia 6 go wrzesnia roku 1609.

Waszey Krolewskiey Mosczi Pana naszego miłosciwego nainiszy sluga y wierna rada, Ianusz Xiąże Ostroskie, castellan crakowsky ręką swą.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 320 стор. 229—232 (оригінал).

93.

Безіменний лист про турецькі справа; козаки ходили 16 чайками на море і пограбували побережні міста. — Б. м., лютий 1610 р.

Oznaymuie Waszmosci, ze przysły tu do Lwowa listy z Konstantynopola przesłane y z Anguncij, przez Kulara są oddane we czwartek 13 octobris. Macie tedy wiedzieć, że hospodar wołoski wprzod pana posła komornika mego do Konstantynopola wyprawil, dawaiac nać o panu posle polskim y skoro iedno u porty o panu posle dal

wiadomość, zaraz za tę nowinę w złotogłowy kaftan ubrany. A potem pana posła dobrze przyieli, do tego w Konstantynopolu bardzo o tym gruchnęło o Iego Krolewskiej Mosci, że król polski po Moskwie nowego czara wyprowadziwszy, na stolicy posadził y sto tysięcy Moskwy na głowę poraził, którą nowiną bardzo się rozslawili. Ieszcze macie wiedzieć, że pięć tysięcy spachioy, szlachty tureckiej zbuntowawszy się, Naszhuph Baszę bardzo porazili, acz z obu stron bardzo sobie dobili, wszakże szpachioy plac otrzymali, a Naszhuph basza do Gony uciec musiał y tam się zaparł, którego szpachioy dobywaią. Do tego w okrag Anguzy prowincyi szpachioy y drybalinowie, to iest rebelliantes woyska swe položyli, y wszyscy Angnuczycy w zamku się zawarli, y nasi też kupcy przy nich, ale pieniądze swoje rozdali między mistrze, iakoż za takowemi trwogami y robota y handle wszystkie ustały. Zaczym teraz ani pieniędzy ani towarow nie mają, day im Panie Boże wyzwolenie ztamtąd, lecz iako sami o sobie piszą, że wiesz to Pan Bog, iako się stamtąd wyzwolą, ktorych Panie Boże sam wyzwol. Do tego król perski Drygałę hetmana tureckiego bardzo poraził, tak że tylko w sześć tysięcy człowieka ledwo uciekł do Wanu i zawarł się tam, którego perski król dobywa, a Drygała do Kostantynopola czarza posyła o ratunek, aby cesarz ratował z woyskiem i skarbem, y tak tuszą, że pewnie Drygałę dostanie król perski. W Angaryi wielki też głód, na każdy dzień po szesnascie czleka poczęło umierać. Owo iako baczę, że Asia z rąk tureckich odeszła y za takimi wnetrznemi y domowemi burdami w niweć się obroci y zaginie turecka monarchia. Do tego ma się wiedzieć, że kozacy szesnascie czaiek¹⁾ przyiachawszy na Dunaj, Obluczye, Nowosidło, Ismniel, Kilię, Białogrod y innych portow nad Dunaiem popalili y poburzyli, wszakże niewiele wskorali, abowiem, mając o nich wiadomość, pouciekali byli.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 105 стор. 379—80. Заголовок: Nowiny z Turek do Lwowa pisane. З гори дата: 1610 in febr.

94.

Лист Самуїла Тарговского до вармійського біскупа — про облогу Смоленська і участь козаків у ній. — Під Смоленськом, 26 червня 1610 р.

Illme et Rndme Dne et benefactor colendissime, nainisze służby moie w łaskę W. M. M. M. Pana iako napelni zaleciwszy etc.

¹⁾ в рук. czalek.

Iusz to po kilka nocy kosze pod mury smolenskie stawiaią y one nasypuia, szance kopia, pod kazdą noc strzelba gęstsza y ogromna siła bes znaczny przecie w naszych z łasky boży szkody, bo ledwo 24 człowieka przy tym zginelo, a kosze y szance tak powiadaia, ktore postawia pol szturm. Działa nadali poiutrze zaciagną. Starszym nad armatą w szancach z piechotą p. Iakub Potocky, bo gdy ich sieła rzadzielo, biło drew dosyc. Szturm bendzie by telko kozacy nadciagnęli, ktorych się nadali za pięć, za szesc dni spodziewac. Pan hetman s pod Psiely poszedł ku Mozajsku, co tam robi, ieszcze nie slyszec. To telko że tam temu niemieckiemu woysku tuszą byc v nas, bo się barzo v Szuyskiego zlie ma, nie placono ym za sieła miesięcy. Dymitr Szuysky na Mozajsku siedzi, ma woyska zbierany družyny z dziesiec tysięcy. Impostor(?) po staremu na Kaludze, ma snac Duncow dwanasce tysięcy, Moskwy pięć tysięcy. Od Wiazny posłał bił¹⁾ pan hetman pulk p. Mlockiego, y z Zaruckym dwa tysiąca kozakow przeciwko tym Niemcom, ktorzy z pod Biely vchodzili; nie mogli ich tak napasc wedlie potrzeby, przecie wrvano ych do kilkadziesiath, drugich żywcem pobrano. Ci twierdzili, że sie chcą ych towarzystwo na strone K. I. M. przedac. Ordy tatarskie, co bely pod moskiewskym rozkazowaniem, samesz teras Moskwę woiuia. W Smolensku omalie znac ludzy, bo z dział telko byli, z ręczney strzelby rzadko. Czwarta to noc kiedy poczęto szance kopac y kosze stawiac, tedy zeby ow...²⁾ ...szono barzo strzelba nie szkodziela, vczynic kazano kozakom z drugi strony wartha y gdykolwiek kozacy strzelbę wypuscieli, sieła się odbiele naszym na drugi stronie, bo sie bili oblezency do obrony rozdzielili. Więcy nic godnego wiadomosci niemasz pod ten czas. Zaliecám przytym iako napelni nainisze sluzby moie wlasne W. M. memu panu y dobrodzieiu. W obozie pod Smolenskiem die 26 Iunii 1610.

W. M. mego pana y dobrodzieia nainissy sluzebnik, Samuel Targowsky.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1630 к. 1229—30 (ориг.).

95.

Звістки з московської війни — в королівському війську є полковники Наливайко і Шпирай та 3000 козаків. — Під Смоленськом 9 лютого 1611 р.

V nas teraz to nowego: Prokopi Lepunow, ktory był woiewodą od Dimitra w Rezanie, do posluszenstwa iusz Iego Krolewskiej Mosci

¹⁾ в оригіналі: послабіл.

²⁾ Далі видерте.

przystąpiwszy, wiarę zламаł, uniwersały po Moskwie, ludzie do siebie zwolywając, rospisując, do którego się też Zarucki zdrayca takierz (sic) przywiązawszy y niemłą gromadą woyska ku stolicy idą, aby stamtąd ludzie Krola Iego Mosci y inni przychylne moskiewskiego narodu wyprzec, a siłę nawąloną państwa tego na nogę postawic. Nie wątpiemy iednak, że ich Pan Bog nie poszczęści, bo Pan starosta chmielnicki z panem starostą uswiatskim ruszyli się z pułkami swemi przeciwko nim, do których się też pułki Nalewayka y Seraia kozaków do 3000 przebranych przyłączyło. Lepiej tak podobno, że Pan Bog tę kupę zmienników sprowadził, aza ich też mocną swą ręką zawsze trzymając, raczy pana naszego y rzeczy jego piastować wraz wszystkich znieść. W tych przeszłych dniach Wołuców, Moskwicyn wierny Iego Krolewskiej Mosci, z kilkiem tysięcy kozaków naszych miasto Wielkie Łuki czatą ubiegł, gdzie wielką część ludu nad 24000 wysiekszy, do posłuszeństwa ostatek Iego Krolewskiej Mosci przywiódł. Pontus wicherzy w Moskwie y Nizny Nowograd w tym czasie wziął. Datum pod Smolenskiem 9 Februarii 1611.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 361 стор. 19. На кінці дописка: Новини з Москвы posljednie.

96.

Жигимонт III до везира; Татары своїми нападами збільшають на Україні число козаків. — Без дати (1612 р.).

Ad vesirum Turcarum imperatorem.

Illustrissime princeps amice noster charissime. Mittimus litteras nostras per egregium Lucam Serebcowic subditum nostrum ad serenissimum et potentissimum imperatorem dominum sultan Mustapha chan, ex quibus illustritas vestra luculenter perspiciet, quam amico et sincero amico pacta et faedera nobis a serenitate sua per illustrem Christophum a Zbaraz ducem, supremi stabuli nostri praefectum, solecensem, visliciensem, camenecensem etc. castelaneum, magnum legatum et oratorem nostrum transmissa acceptauerimus eaque firma atque constanti voluntate servare et manu tenere, amicique amicis suae serenitatis inimicique inimicis esse velimus, non dubia spe freti serenissimum quoque imperatorem sua ex parte idem facturum ac praeclaram, serenissimi et potentissimi sultan Soliman chan aliorumque imperatorum exemplo, sincero amico amicitiam nobiscum sanctamque ac illabatam pacem atque faedus servaturum. Etsi vero in praesentia generosum Mechmet...¹⁾ suae serenitatis causium cum pactis nostra ex parte vite stabilitis non remittimus, cum is in imperio sua-

¹⁾ Тут чисте місце.

met sponte substiterit, nec vna cum legato nostro, vti debuerat, ad nos venerit, tum illustritas vestra nihil ab amicitia, pace, faederibusque alienum de nobis suspicetur, aut a maleuolis et pacis osoribus sibi persuaderi sinat, cum nihil eiusmodi nobis in mentem veniat, sed firmissime atque constantissime pactis stare, iura amicitiae tueri, omnem pacis atque faederum violatorum ansam praecidere atque auertere, cossacosque in officio continere velimus, dummodo eos Tartari his incursionibus non prouocent, nam tum nulla ratione eos ab infestatione ditionum serenissimi imperatoris prohibere possemus: difficile enim est iniuria lacessitum imperio frenare et in officio ac disciplina continere. Vetus quidem est querela ex parte serenissimi imperatoris de cosacis et nostra ex parte de Tartaris, verum nisi Tartarorum insolentia et temeritas cohibeatur, frustra de cosacis, vt quiete et pacate se gerant, laboretur; Tartari eos suis incursionibus et depredationibus ad vindictam et vicem referendam ac vim repellendam prouocant, Tartari etiam eorum numerum augent et ex incolis Russiae atque Podoliae agriculturae deditis, absumptis agri ipsorum villis et fundis cossacos efficiunt. Cum vero iidem Tartari duce Salasy murza, Cantimir propinquo, post...¹⁾ faederum pacta in ditiones nostras hostiliter irruperunt, grauibique damnis incolas eorum affecerint, scribimus ad serenissimum imperatorem, vt tempus commodum assignet, quo ex formula pactorum iustitiam administrare, captiuos restituere damnaque illata resarcire ac insuper in Cantimir murzam et pallatinum Vallachiae serio eo more amimaduertere iubeat, quod transitum Tartaris ex praescripto faederum atque eorum ausum et insolentem non prohibuerint. Neque illustritas vestra existimet aut sibi a quoquam persuaderi sinat Tartaros ditiones nostras praetextu non soluti a nobis annui donatini infestare, cum nos parati semper fuerimus illud ex praescripto pactorum liberalitateque nostra regia largiri, si ipsi quoque ex formula pactorum pacate sese et amice gessissent, ab incursionibus abstinuissent, operamque militarem nobis contra hostes nostros pro eo ac pactis tenentur, nauassent. Verum cum nihil horum praestitissent, quassi nunc quoque nuncium nostrum, quem ad renouanda et firmanda pacis et amicitiae faedera ad ipsos anno superiore expediuimus, per annum fere integrum apud se detineant, nec illum ad nos cum debita pacis atque faederis pactione remittunt ac eo modo solutionem donatiui, quod ipsis solui parati sumus, quasi de industria eludunt. Quare illustritas vestra pro sua singulari prudentia omnique moderatione facile iudicabit non penes nos eius rei causam, verum penes ipsum chan Tartarorum esse eumque serio officii

¹⁾ тут два слова нечиткі.

sui admonebit ac ut sese pacate et quiete gerat, pactis stare velit, ac multatenus eorum violandi causam praebeat, sequere imperabit. Nos alidem et solitum donatium ipsis quotannis in loco pactis praescripto solui mandabimus et in omnibus aliis punctis et clausulis ab antiquo more, quae cum vetustis pactis dignitateque nostra regia non discrepant, faedera inter nos et serenissimum atque potentissimum imperatorem inita observabimus. Caeterum illustritas vestra cum ex nostris ad serenissimum imperatorem tum ex oratoris nostri litteris ad illustri-
ratem vestram scriptos luculentius intelliget sibi-que persuadebit nos omnia, quae illa cum illustritate vestra supremi stabuli praefectus circa expeditionem et discessum suum constituit et quam more antiquo vetustisque pactis sint informia, constanter et sincere esse servaturos. Quod vero illustritas vestra legato nostro beneuolum sese isthic exhibuerit ac eum honorifice pro eo, ac par erat, tractauerit renouandique faederis princeps et autor extiterit, summam eam et illustritate vestra apud omnes laudes singularem vero apud nos benevolentiam sibi comparauit. Ut vero illustritas vestra deinceps etiam parem erga nos voluntatem gerat ac sicut constituendae fuit ita et conseruandae pacis autor sit, amice ab ipsa requirimus. Cui fausta atque prospera omnia optamus, studiaque ac benevolentiam nostram regiam properanter referimus. Datum Varsaviae (1612).

Бібл. Чорторійських рук. ч. 3543 к. 59 — 60.

97.

З листу шл. Загорського — про своєволю козацьких полковників Путивльця, Яцька, Мітли, Топиги і сотника Іллі Вараковського, що граблять Пинщину. — Язвінки, 4 грудня 1613 р.

Vmýslnie posyľam poslanca mego do W. M. dajúc pewnà wiadomosc, iz w przeszłà niedzielę 2 decembris przyiachawszy do domu swego, znalazłem iuż tu w kraiu poleskim kozactwo s pułkownikiem nieiakim Putywlcem Moskwicinem, który ma pod swà mocà pod trzynastà choràgwi do tysiąca człowieka; byli tu dziesieyszego dnia wtorkowego, poszli mimo chałupę mojà ku Łulinowi, obiecuiąc isc do Pinska, ale podobno y pinscy kozacy co z Jackiem pułkownikiem, którzy odlàczyli się byli od Starzynskiego, gdziekolwiek w drodze, bo iuż snàc ruszyli się z Pinska, złączà się z Putywlcem, od którego iedna setnia ztąd odlàczywszy się ludzi przebranych z setnikiem Heliaszam Warakowskim nowogrodzkiego powiatu, iako on sam mianuie się szlachcicem, szli przez Hryczyn na Kormysz ku Sluckowi, przezymiàc Starzynskiego, żeby na ta pułki co pozad, oczekiwał. Bo znouwusz

dzisiaj (sic) po wysciu Putywłowym nastąpił nieiaki Miotła pułkownik z tysiącem człowieka swowolnego kozactwa, znowu za tym Miotłą do Łachwy y do Horodka przyiechali pisarze od pułkownika Topiehy, który z Turowa przewozi się przez Prypieć y Słucz rzeki y pewnie tu będzie z pułtrzecią tysiącem ludzi kozactwa, ma y piechotę, vdaia, zeby miał działa; będziem patrzec na tę niewolę y zginienie swoje. Bo prawie ten kray wydany na mięsne iadki. Iako wilcy szarpaia vbogich ludzi poddanych, ale dostaie się y szlachcie vbogiej, muszą z swych domow dawac stacją pieniężną, iako kto przemoże y wiedna, ktemu piwo, gorzałkę, gdzie wziac, tam wziac y pochwalki czynia rozmaite na R. P. Jakosz zrozumiec W. M. będziesz raczył spisanie p. Rzyminskiego, wrzednika z Kożan grodeckiego, co pisze do mnie etc.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2245 стор. 69; тесаме стор. 71. — Листу нема в рукописі цілого лиш сей виїмок; з гори заголовок: „Z listu Zagorskiego z Jazwinek die 4 10-bris 1613“.

98.

Промова виленського біскупа Шишковского на варшавським соймі; козаки граблять Литву, треба післати їх на Московщину, може там втихомирять ся. — 5 грудня 1613 р.

...Mowiemy o zapłacie zconfederowanemu rycerstwu, a drugą rzecz niemniej potrzebną, czemu miłamy. Co będą po zapłacie te gromady czynic, albo my co z nimi, gdy sie nie roziađa, poczniemy. A pewnie nie roziađa, bo ci co domow swych nie mieli, co przed żołnierską małej condiciey beli, a rycerskim dziełem y potym w confederatię wszedszy, na dostatki na tytuły się zdobeli, aby ad priorem fortunam nie przysli, będą woleli żołnierskim, choc niespokoinym chlebem zyc y rosc y gromad się trzymac. Rosprawiam iedne confederati, spokojem y obescie swe maiący do domow swych obrocą się, ci zas, ktorzy tego nie maią, a dopiero gniazdo swe založili szukaiać, albo do drugich confederatow poidą, albo gdzie ich nie przyimają, (iakož smoleńscy nie chcący tego y z inszych siła miar godni są wielkiej pochwały), osobne sobie gromady a podobno większe vczynią. A to iaszych kozackich woisk na wszystkie strony pełno, co ich ani rzpła, ani lego Kr. Mcz ani panowie hethmanowie zaciągali, ktore albo nas tu vstavicznie niewczasowac y nisczyc będą albo z ktorym sąsiadem contra pacta et faedera powadzą. Patrzmy co nam wnet vczynią te kozackie gromady, co xięstwo lithewskie plondruia, y te drugie, co z rosprawionych confederatow sapiezynskich vrosly. Coz tedy z nimi czynic? Kiedybysmy beli in republica bene ordinata, albo ich securitate legum

uskromic y rozniesc albo extra limites ad nouas colonias wywiesc, a bylo by gdzie na Vkraine od Tatar, tak iako krol hispanski przed kilka lat uczynil, ktory Mauros propter certas illorum insolentias ex regno Hispaniae in Africam transtulit; lec ze v nas prae postero ordine idzie wszystko, a swawola się rospusciela, ze nec rex, nec lex hamowac iey moze, trudno te maedia, ktore w rządnych r. p. swym trybem idą, zazyc mamy, musim inszego sposobu szukac. Taką ich robotą, w iakiei się kochaia y w iakiei professiā czynia, zabawiac. Robotę zaczęli w Moskwie, w Moskwie się niech konczą, bo gdzieindziej trudno. Nie nacieram na wojnę moskiewską, bo iesli iuz kogo, tedy mnie, co na goscincu et quasi in publico diuersario wszystkich żołnierzow w biskupstwie mym mieszkam, dolegla, ale radzę to dobrze. Iako Moskwa nas pomieszała y gromad nabawiała, tak zas moze nas uspokoic, gdy te gromady nazad sie powroca y tam osieda.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стр. 110—123.

99.

Інструкція послови до Туреччини в ріжних справах; козаки будуть покарані за своєволю, але причиною зросту козацтва татарські походи на Україну. — Б. д. (1613 р.).

Instructia do Turek.

Posel nasz, iako skoro doidzie go odprawa z cancellariey naszej, naprzod z panem wojewodą kiowskim, hetmanem naszym, porozumie się y zniesie się o punctach tego poselstwa, ktore iezliby panu wojewodzie kiowskiemu w czym poprawie się zdalo albo odmienic, puszczamy to pod zdanie iego, aby iako się tym czasem rzeczy podadzą y według ostatniej wiadomosci o zawzięciu nieprzyiacielskim, o którym on snadniey z prędzey wiedziec moze, rzeczy diugowal y posla inprimowal.

Iesliby w drodze albo u wojewody woloskiego albo tesz gdzieindziej s tymi, ktorzy nad woyski tureckimi są przelozeni, widziec mu się przyszło, niech po sobie dawa znac, ze z opowiedzeniem dobrej przyiazni od nas idzie dla zastanowienia pokoju, dla pokarania tego, ze się o to z naszej strony staramy, aby swowolenstwa kozackie ukraiinne byly pokarane. Przeto bendzie im persadowal, aby się zatrzymali dotąd, asz się on z portey odprawi.

Przy oddawaniu listu cesarzowi po zwykłym pozdrowieniu y winszowaniu opowie mu imieniem naszym stateczną chęć do dotrzymania przyiazni, w ktorey zawsze przodkowie nasi y my sami z przod-

kami cesarza tureckiego y z nim przez te kilkanascie lat trwali y nieodmiennie się trzymali.

Na audientey u wezyra wywiesc to mu slusznymi ratiami, ze posylanie woyska w granice panstw naszych iest przeciwko przymierzu, gdysz iezliby iakie szkody od ludzi swowolnych stały się, to na rozsądek ma bydz dano y zli maia bydz pokarani.

Wspomniec, iako wielką szkodę odniosły y ustawicznie odnoszą panstwa nasze z naiazdow tatarskich y woloskich, skąd ustawiczne dzieją się incursie, lotrostwa, rozboystwa y przecie my rozumiejąc, ze się to nie z roskazania cesarskiego dzieie, woyny o to nie podnosimy, ani tych zloczyncow z woyskiem za granicami nie szukamy, wiedząc, ze temu nalezy karac lotry, w czyiey się ziemi nayduią, by zas kiedy by się z woyskiem nastąpielo przy zlych y dobrze niewinnie cierpiec nie musieli. Więc między zamki, między woyska, między osady y praesidia nasze nie mogą wchodzic woyska cesarskie bez iakiego z obudwu stron zamieszania, lacna zwada między zbroynymi, a zwlaszcza, gdy się rozne woyska schodzic by mialy. Sam rozum pokazuje, ze za małą przyczyną rychliwy z sobą, nizli z tymi, dla ktorych tam są zesłani, zatarli, utrzymac by trudno zaruszone ludzie. A ze z obudwu stron powinniśmy przestrzegac pokoju y namniejszey nie dawac przyczyny do rozerwania starozytney przyiazni, potrzeba, aby te woyska, ktorym to kozakow szukac w panstwach naszych poruczono, odwrot uczynili. Juz my w granicach naszych, aby swowolni ludzie mieru nie mieli, postaramy się; wziął to iusz na się hetman nasz, ktoremusmy to z naprzedniejszymi z pp. senatorow naszych poruczyli, mieysca te tam, w ktorych kozacy przebywaią, rugowac, swawolą karac, kozackie pulki gromic, proznuiące ludzie, ktorzy się na lotrowstwa obracaią, w reze wprowadzowac; szedł tam z woyskiem naszym; mamy nadzieię w Panu Bogu, ze go tak poszczesci, ze takich skarg na potym na lotrostwo nie bendzie, trudno się kryc bendą mogli. Iezliby tez w panstwa cesarskie bądź ziemię, bądź tez, iako zwykli, morzem posli, tam niech by ich karano, co snadno sprawic, gdysz tam w maley lidzbie uchodzic zwykli.

Wspomni do tego, iakie po te czasy szkody odniesli poddani nasi od Tatarow, ktorzy sie iusz nie tylko ukradkiem, ale całymi woiskami w granice panstwa naszego wpadaia, plondruia, palą, pustoszą, zaczymy to stąd pochodzi, iz ludzie ubodzy, ktorym chleb y zywnosc wydrą, nie mogąc się pozywic pracą rąk swoich, na rozboystwa się udaia, stąd te kupy kozackie rostą. Niechby cesarz napomniiał czara perekopskiego, aby się wedlug przymierza zachował, aby panstw naszych nie naiezdzał.

Toż sie rozumiec ma o Tomszy, terazniejszym gospodarze wolo-
skiem, który nie tilko nie stara się o to, aby z obudwu stron pokoy
był zachowany y przyiazn między nami a cesarzem wcale zatrzymana,
ale sam z swey strony wielkie daie przyczyny do rozerwania przy-
mierza, ludzie swowolne przy sobie chowa, sprawiedliwosci z zloczyn-
cow ukrzywdzonym nie czyni. Nie tak inni, którzy przed tym bywali,
hospodarowie uczynili, to ich była zawsze powinność tak nam, iako
i cesarzowi tureckiemu dawac znac, kiedy się iakie lotrostwo groma-
dzielo, aby za przestroga ludzie byli ostroznieysi. Mialby cesarz Iego
Mosc o tym wziac dostateczną informacją y uczynic, aby ten czlowiek
lekki nie dawal przyczyny do zaczepow y na przyiazne cesarzowi
przyiaciele lotrostwa swego nie spuszczał, dokąd w Woloszych rządzie
bendzie, trudno się nam stand pokoju spodziewac. Jaką odprawę od-
niesie, niech się stara, aby y my y hetman nasz prętko o tym wiedziec
mogl y zalyt do tego, co czas y okazyja poda, rzeczy accomodowac.

Jezliby tam byli moskiewscy poslowie, dowie się posel nasz s czym
przyiachali, iakie condicie podali, co otrzymali. Poda li się iaka wzmian-
ka o tym narodzie y o zaciagu naszym do Moskwy, powie, ze pan
moy mając sluszne przyczyny przeciwko Moskwie sam w ossobie swey
obrociel się tam był, gdzie znaczne prowincie mieczem wzięwszy y sa-
mę stolicę panstwa ich podbiwszy, przywiodl ich był do tego, ktoreby
im był podal contitie, obiecali przyiac. Prosili K. Jego M., aby im dał
był krolewica Iego Mosci Wladislawa za czara y pana ich. Ale Krol
Jego Mosc widząc naród zdradliwy, panom swym niewierny, gruby,
obludny, nie chciał tego pozwolic. Ma tam y teraz K. J. M. woyska swe,
które ze im są ciężkie, szukaia pomocy, gdzie mogą, tak u pp. chře-
scianskich, iako i tu u porty, ale nie masz przy czym się wiązac, lada
wiatr, lada okazyja odmienienia ten naród, tak ze lubo się tym imieniem
chrześcianskim szczyą, zaden krol ani monarcha nie wiąze się z nimi.
Przed tym iakolwiek, poki trwały ich starozytnych czarów pochodzący
plemiennikowie, mogl się na nie kazdy szlusznie ogladac, teraz większą
część zniosl ich mocy K. J. M. pan moy, tak zeby naybardziej chcieli,
bez pomocy y rady K. J. M. wskorac nie mogą, gdysz część ich wielka
przysięgla zawsze stac przy krolewicu Jego Mosci Wladislawie, synu
K. Jego M., y teraz trzymac się tego mocno, zaczym rozerwanie iest
w tym narodzie.

Бібл. Ягайлонська рук. 100 стор. 362—4. З інших документів,
що є побіч листу, можна означити дату на 1613 р.

100.

Султан Ахмед до Жигмонта III; домагає ся рішучої кари на козаків, що роблять великі шкоди турецькій державі. — Б. м. і д. (перша половина 1614 р.).

Miedzy wielkimi Jezusowymi pany naichwalebniejszy, miedzy wielkimi pany mesiaszowi posłusznymi naywybranszy, wszystkich chrześcianow sprawy naprawiający, ozdoby, zgromadzenia y zacznosci pobudko y wielkich znakow panie, panstwa polskiego krolu Zigmuncie, ktorego koniec niech będzie szczęśliwy.

Wysokosc tego pisma cesarskiego gdy doidzie, niech wam będzie wiadomo, że teraz z wody ony, to iest z Dniepru, czaikami wychodzących granicami okreslonemi v dierzawy panstwa naszego sie wdzierających y szkody czyniących kozackich łotrow, o których zniesienie namiestnik nasz wielki ma, to przedtym z posłem waszym wielkim mówiąc, y coby tego za przyczyna była, pytając, y responsu się upominając. To iest iedno łotrostwo, który Polak, który Moskwicin, który Wołoszyn, który Multanin, z roznych narodow zebrawszy się, czas po temu upatrzwszy, broić zwykli, takie brodnie y szkody czynić, co ani krola pana naszego, ani innych panow wszystkich świadomością y potuchą albo poduszczeniem nie iest, tak rozumieycie, staraycie się, abyście ich zniesli, od nas żadny przeszkody nie będzie, odpowiedział. Ci przekłęci im dali, tym więcę między nami moznego przyiacielstwa y pokoju zepsowania przyczyną będąc, mając na pieczy wiarę y spraw cesarskich potrzeby, teras vromelskim beglerbekiem będąc miedzy wielkimi pany, dobrotliwy pan Achmet basza, ktorego wysokosc niechaj będzie zawsze, z trochę woyska na tych złoczyńcow zniesienie y zgubę naznaczwszy, posyłamy. Tymze przekłętym, gdyby się kryć mieli, w miejsca waszym panstwom y granicom przynależącym, żadną miarą wchodzie ani się wdzierac nie dopuszczacie, spolnego pokoju artykuły z waszy ze strony poki nienaruszone będą, z naszy strony także nie naruszając, zacnych przodkow naszych, (których miejsce iest rai, nad których grobem niech będzie światłosc boza), postanowienia czynić vczynnosc, pewno y nieomylnie będziem, gwoli wam tedy, zebyscie wierzyli, napisawszy list nasz cesarski progu naszego wielkomoznego y zasłużonych czauszow, który sobie podobnymi albo równymi iest, z posłusznym Vmyr czauszem posyłamy. Trzeba tedy pomienionego beglerbega z trochę woyska naznaczonego y posłanego iedno dla kozackiego łotrostwa zniesienia y wygubienia prawdziwie wiedzieć. Co inszego nie rozumieicie, poki iako z przeszłymi przodkami naszymi w pokoju y związku przymierza szanowac będziecie na szczerym posłaniu, mocno

z naszy strony takze przyziacieltwa y wiedznozenia albo pokoju artykułow czynnosci vmnieiszenia nie będzie; niech was tedy to nie obchodzi. To tez niech wam wiadomo będzie, ze przymierza zobopolnego wielki artykuł iest ten, przyziacielowi przyziacielem a nieprzyziacielem bydz nieprzyziacielowi. Teraz z naszego cesarskiego nastapienia w krymskie panstwa dany, (przed nim niech wysokosc będzie), Dzian Bogerei, (ktorego zanosc niech będzie zawsze,) w panstwo iego się wdzieraiący y zawieszenie się staraiący Siahin Gerei czar, ktorego wyzy mianowany cham pogromiwszy, uciekaiącym uczynił, ucieklszy y w granice wasze wszedszy, zachowywa się. Temu to zdraicy albo przeciwnikowi wszelką czynnosć y przytulenie się uczynic zamyslili, oznaimiono nam iest. Iawno iest, ze ten niespokoinik y buntownik taką sprawą złemu przyczyną będąc, y ze iest naszy wielmoznosci nieprzyziacielem; wiadomo nam iest, przyziacieltwu należąca rzecz to iest, temu przeciwnikowi potuchy nie czyniąc, według obiecanego przymierza y artykułow tego pomienionego nie przechowywaiąc y w panstwach waszych miejsca mu nie dając, w ręce go przywiodszy, to iest poimawszy y godnymi ludzmi do progu gniazda wielmoznosci naszy odeslicie, iako za zacnych przodkow naszych waszy przodkowie zwykli byli czynic. To iest przyziacieltwu należąca rzecz. Za łaską bożą woysko nasze niezwycięzone tam gdy przidzie, to łotrostwo poganskie do panstwa waszego unikaiąc, zakryc się y obrony szukac będzie, wy tedy, ktoregokolwiek dostaniecie, mieczem zgubic, a przyziacielski sposob mocno zachowac starac się będziecie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 231—3. Заголовок: Сопія listu od cesarza tureckiego do krola polskiego. — Дату означаю з листу короля ч. 103, що є відповідю на султанське письмо.

101.

Турецкий везир до Жигмонта III; повідомляє, що розбив козаків на морі і жадає кари на своєвольних. — Під Тегинєю, б. д. (перша половина 1614 р.).

Iesli dla prziiazni, ktora iest miedzy nami, pytac sie W. K. Mosc będzie o naszym powodzeniu, wiedz ze W. K. Mosc z łaski bozy w dobrym zdrowiu będąc y za szczęśliwe panowanie cesarza Iego Mosci pilnie Pana Boga prosząc, na strazy pograniczny iestemy, y o ubogich poddanych spokojnym zyciu usilnie staramy się. Przytym ze kozacy zloczyncy na granicach panstwa polskiego co dzien się zbieraią, panstwa cesarza Iego Mosci plundrując, niezgody y roztyrki czynili, aby się tym zloczyncom droga zawarła, roskazał cesarz Iego Mosc na miejsce Gaziler Garents (to iest zolnierskiey przeprawie) zamek

zbudować y mnie, przyjaciela Waszey Krolewskiej Mosci, tego roku na tuteczne granice posłali, o czym napisawszy list przyjacielski, przez Achmeta sługę starego naszego odwiecznego dawnosmy dali wiadomość W. K. Mosci, wiedząc, że W. K. Mosc przyjaciel nasz trzyma stateczną przyjaźń y miłość z cesarzem Jego Moscią naszym, (który jest ucieczką y obroną wielkich monarchów), i kiedyżmy już na granice przyszli, postanowieć W. K. Mosci do porty szczęśliwy przyjechawszy, na diwanie przed wielkim wezerem powiedział y obiecał, że przereceni złoczyńcy kozacy napotym nigdy nie mają takich kup y gromad czynić y ze W. K. Mosc staranie czynisz, aby kraiu cesarza Jego Mosci nie szkodzili, czemu wierzono y posłano do W. K. Mosci czausa z listem cesarza Jego Mosci, ktorego respons ieszcze cesarza Jego Mosci nie doszedł. Będąc na potym przyjaciel W. K. Mosci na granicach pod Techynią aż do przeprawy Bochowy, wziąłem wiadomość, że kozacy znowu zgromadziwszy się, w azyackim kraiu leżące miasteczko cesarza Jego Mosci, Synopen nazwane, bez wieści wpadszy, złupili y zplądrowali. A yż armata nasza była w Białogrodzie niezła y tymże kozakom łotrom pod Oczakowem zastąpiła, y tam za pomocą bożą, iedni szablą pobici, drudzy v morzu potopieni, a niektorzy z kilką statkow albo czołnikow wciekli, y na granice polskie do Czerkas, do Korsunia vszli y gdyżmy już byli na tym woisko za nimi posłać, aby te zamki y połamki gdzie oni mieszkają, brano y znoszono, zony, dzieci znano¹⁾ y tam ten wszystek kraj plundrowano, kilku więźniow albo ięzykow dostano, których kiedy pytano, skąd kozacy wychodzą za czym poduszczeniem y otuchą takie występki czynią, tych zameczkow y połamkow, w których mieszkają, starostowie y panowie co zacz są, te zdobyczy, które z panstw cesarza Jego Mosci biorą, y komu oddają, dali pewną sprawę, że te połamki są pod władzą y sprawą W. K. Mosci, że zdobycz, którą biorą, do manasteru W. K. Mosci y pogranicznym panom dają. A krotce cokolwiek złego czynią, wszystko z poduszczenia y otuchy panow Waszey Krolewskiej Mosci y zacnych szlachcicow na granicach będących mają. Zaczyn gdysmy mieli intencję posłać tatarske y insze woiska, przyszedł do nas list z tym: poniewaz yż posłowie W. K. M. v porty będący także y kupcy obietnice y przysięgi uczynili, że na potym nigdy kozacy zgromadzać się ani takowych szkod nigdy czynić więcy nie mają, y w liscie W. K. Mosci było, który był W. K. Mosc posłał, zeby na granice polskie woysk tureckich nie posyłać, że krolowie polscy od dawnych lat byli szczerymi przyjaciółmi, że kozacy łotrowie będą pokarani według swy obietnice, bądź te złoczyńcy zburzą, bądź przeciwko postanowieniu swemu

¹⁾ znано мабуť замість: гнібно.

tych, który się na takowe zloczenstwo y zbrodnie udaia, karac nie¹⁾ zaniedbaia. Pokibysmy z ty miary rozkazania cesarza Iego Mosci nie mieli, abyśmy się cierpliwie zatrzymali y przyiazni W. K. Mosci nie naruszali, o tym yz nam do W. K. Mosci y do panow na granicach W. K. Mosci będących pisac roskazano, list przyiacielski napisawszy, przez Noego, cesarza I. Mosci czausa, na granicach W. K. Mosci będącemu hetmanowi poslalimy, który iako prędko będzie W. K. Mosci oddany, mamy nadzieię ze W. K. Mosc pilnosc y staranie uczynisz, aby przerzeczeni zloczency byli pogromieni y zeby z tych lotrow kozakow na W. K. Mosci będących granicach znacznieiszy y przednieiszy y do takowych szkod y zlosci pomoc daiały ostrze surowie bez omieszkania byli pokarani. Tak zeby cesarza Iego Mosci budynek y związek przyiazni tym się lepiej utwierdził. Wkrotce starac się W. K. Mosc będziesz, aby od tych kozakow, którzy to miasteczko splundrowali, wszelakim sposobem dostawszy y według obietnicy swy przednieiszych y znacznieiszych srogo skarawszy, chęć cesarską Iego Mosci pozyskały przyazn swą cesarzowi Iego Mosci oswiadczył. A iakim sposobem pilnosc y staranie W. K. Mosc uczynisz y dasz W. K. Mosc znac, abym ia tez W. K. Mosci przyiaciel dla przyiazni dał cesarzowi Iego Mosci o tym dostateczną sprawę, iako się w tym szczerosc cesarzowi I. M. pokazała, zeby cesarz Iego Mosc, dowiedziawszy się z pokazania W. K. Mosci, tym więtszy chęci miał przyczynę. Tego zyczymy, aby ubodzy poddani w pokoju zeli, ze kozacy ci od kilku lat udali się na takie zloczynstwa, a nie chcą bydz spokojnymi, musi za tym do tego przysc, ze się cokolwiek pokoiowi y spolny przyiazni przeciwko stanie y na czyią się stronę oboiga poddanych wzdychania obroca. W. K. Mosc wiesz. Co się ma nad to więcy pisac, czegobys W. K. Mosc nie wiedział. Za tym pozdrowienie zwykle. Na polech pod Techynią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 325. — Заголовок: List od wezyra do Krola Iego Mosci.

102.

Члени люблинського трибуналу до Жигмонта III; повідомляють, що дають прольонгацію речинців членам комісії на козаків; натомість не будуть відкладати трибуналу, бо самі інтересовані не бажають собі сього. — Люблин, 30 червня 1614 р.

Naiasnieyszy milosciwy krolu, panie nasz milosciwy.

Iako z pierwszych listow Waszey Krolewskiej Mosci, pana naszego milosciwego, tak y z teraznieiszego, który nam iest oddany przez

¹⁾ в рук. „nie“ пропущено.

pana Trzebinskiego, sekretarza Waszey Krolewskiej Mosci, iusz po kilka kroc przekładac raczysz, Pana Boga prosimy, aby Waszą Krolewską Mosc w dobrym zdrowiu chowaiąc, w zabieganiu tym niebespieczeństwom posilac raczył. A zycząc, aby się tym niebespieczeństwom iako napilniey zabiegac mogło według zdania Waszey Krolewskiej Mosci, pozwalalizmy exemptii in personalibus actionibus Ich Mosciom panom commissarzom, ktorzy na wskromienie swowolenstwa kozackiego są od Waszey Krolewskiej Mosci naznaczeni. Nawet zeby się y nikt nie ubespieczał sądami tutecznymi, kazalizmy te niebespieczeństwa po kilkakroc przes woznego publicowac, aby kazdy o nich wiadomość miał. Napominanie Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego z strony limitathey trybunału wdzięenie przyimuiemy. Lecz na to patrzymy, ze do tych czasow nikt taki nie był z panow obywatelow wojewodztw vkrainnych, ktorzy są naibliszy tych niebespieczeństw, aby prosic miał o limitatii trybunału y owszem proszą y solicytują, ile się razy dowiedzą, ze o tey limitatii namawiamy, abyśmy sądy nasze continuowali do czasu zwykłego. Patrzyc tedy będziemy, co Wasza Krolewska Mosc z Ich Mosciami pany senatorami na ty conuocatii postanowic będziez raczył, oczekiwaiąc lepszych y pociesznieiszych nowin y obwieszczenia tak od Waszey Krolewskiej Mosci, pana naszego miłosciwego iako y od Iego Mosci pana hetmana.

Oddawamy za tym vnizone posługi nasze do laski Waszey Krolewskiej Mosci, pana naszego miłosciwego. Datum, Lublini die vltima iunii 1614.

Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego vnizeni słudzy y wierni poddani.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 264—5. Заголовок: List panow tribunalistow do Krola Iego Mosci.

103.

Жигмонт III до султана Ахмеда; на козаків виправлено комісію, що має покарати їх своєю волею; Туреччина повинна стримати Татар. — Варшава, 8 липня 1614 р.

Serenissime ac potentissime princeps. Cum nobis significatum esset, in ditionibus serenitatis vestrae, quae regnis provinciisque nostris confines sunt, homines ad arma cogi, exercitus scribi et bellum decerni, non magnopere primo commovebamur, rati id fieri non modo preter voluntatem, sed etiam preter scitum serenitatis vestrae, autoresque eiusmodi motuum existere eos, quibus pacis commodis belli rapinae gratiores sunt, quique vetusta et inter nos maioresque nostros serenissimos reges Poloniae et serenitatis vestrae inclytosque eius proge-

nitores amicitiam coalescere ac firmam et stabilem conseruare aegre ferunt. Erasmus praeterea nobis optime consci nihil a nobis profecto esse, quod animum Serenitatis Vestrae offendere posset, nihil eius modi factum, quod factis faederibus ac bonae vicinitati esset contrarium. Ad id quoque efficiendum, quod postremis litteris suis S. V. a nobis fieri petebat, ut kozacy, gens aequae nostris ac S. V. ditionibus infesta ac perniciosa in ordinem redigeretur, manum admouimus. Licet enim difficile admodum est homines ex variis nationibus collectos et latebris importuosi fluminis sese occultantes, funditus extirpare, quidquid tum hac in re effici posset, cum id nobis conandum putassemus. eiusque rei causa principes senatus cum supremo exercitum capitaneo eo missimus, plane nobis persuadebamus, non modo nos officio pacis et amicitia studiosi vicini satis fecisse, verum etiam desiderio S. V. abunde respondisse. Dum eo aut nos molimur atque omnes occasiones, quibus amicitia nostra mutuo laedi posset, submonemus, iterum nuntiatum nobis Tartaros imminere finibus nostris, beglerbecum Romanorum cum exercitu esse, procinctu Valachos Moldavosque accingi. Venit postremo generosus Humen czausius S. V. cum litteris, quibus consentaneo iis, quae nobis significabantur, perscripta sunt. Scribit enim S. V. se cosacorum iniuriis adductum ad eos extirpandos coercendosque mittere exercitum petitque, ne id in eam partem accipiamus, quasi aliquod periculum ditionibus provinciisque nostris inde emerere vel iuncta cum S. V. inclytisque illius maioribus pacta et foedera eo modo violari existimaremus; postremo, ut Sehin Gereum Tartarum S. V. rebellem, quasi is in ditionibus nostris esset, captum ad S. V. transmitteremus. Equidem quoad primum attinet, mirari non possumus, id S. V. quemcunque persuadere conatum esse, quasi exercitus is, quem contra kozakos se mittere significat, citra bannum provinciarum nostrarum non modo bellum istuc gerere, locaque, quibus kozacy se continent, scrutari et peruestigare, sed etiam pacate versari et subsistere possit. Ea enim est ratio locorum illorum, ut vastae illae camporum solitudines nostra dicione continentur atque istuc nobiles aliquot ciuitates et castella praesidiis nostris inessa habemus, quae tantum abest, ut receptum kosacis praestent, ut quotidiana potius certamina praesidiorum nostrorum praefecti cum illis suscipiant. infestosque eos in iussu et mandato nostro armis persequantur. Iam vero hoc ipso tempore misimus eo supremum exercitus nostri praefectum, illustrem et magnificum Stanislaum Zolkiewski, huius rei causa exercitu copiisque nostris instructum, eique mandauimus, ut cum iis, quos illi ex primariis senatoribus nostris, ut tanto melius id manus exequatur, adiuximus, totam illam prouinciam perlustret, homines uagos, latrocinii et praesidiis faciendis assuetos ac rapto viuere solitos

puniat, agmina kozakorum dissipet, et penitus in ordinem redigat, et ne amplius in ditiones nostras recurrere atque inde excurrere possint, loca opportuna praesidiis firmet. In ea cura versatur iam supremus exercitus nostri capitaneus et non pridem ita iussu illius aliquot iam turmae kozakorum profligatae sunt, capti complures, qui autores perniciosae factionis erant, Camenetiamque, ut istic de illis supplicium praesente S. V. czausio summeretur, remissi idque iam pridem factum fuisset, si is, qui apud nos fuit, S. V. czausius ex itinere regredi voluisset. Quanto autem id periculo foret ditionum utrinque nostrarum, si loca ab exercitu nostro insessa copiae S. V. ingrederentur, armatique homines in vicinis locis consisterent, S. V. aestimandum relinquimus. Quisquis sane autor est S. V. eius modi consilii, illum nos alienum a pace et mutua concordia animum gerere et belli occasiones captare arbitramur; neque enim fieri posset, quin inter armatos utrinque exercitus eam commiterentur, quae mutuam amicitiam interrumperet; nam et in itinere faciendo et in commeatu, qui nonnisi a nostris hominibus haberi istic posset, expediendo, etiam si magna cautio adhiberetur, euitari non posset, quin certaminis occasio non praeberetur, neque vero pacta ipsa et faedera sinunt, ut alter alterius ditiones ingrediatur suosque hostes in aliena provincia armis prosequatur, multa enim incommoda hinc orirentur eveniuntque, ut neque inter amicos et foedere obstructos principes tuta securaque esset amicitia, quinimo suspecta omnia redderentur. Suis quisque finibus sese teneat, necesse est, ut ab alienis dicionibus abstineat, id et nos aequum censemus et praescripti faederis formula idem fieri iubet. Permittat S. V., ut kozakos aequae ac ipsimet inuisos habemus, nostris exercitibus nostrisque armis prosequamur et puniamus. Si qui vero eorum in ditiones S. V. transierint, in eos vicissim iubeat animaduerti S. V., Tartaros vero exerceat, ne in nostras ditiones sine ulla causa excurrant, neque hominibus nostris omnibus fortunis per eos exutis eam necessitatem imponant, ut victum quaerere et agminibus kozakorum se adiungere cogantur. Haec ita a nostris et S. V. maioribus observata fuerant, eorum vestigiis nunc quoque nobis insistendum et neque commitendum, ut levissimorum hominum causa pax et amicitia tanto temporis spatio sacretissime culta dissoluatur. Quod hanc fiet, si S. V. exercitibus demandabit, ne fines nostros attingant, ne ditiones nobis subiectas ingradientur. Quod autem ad Sahin Gereum attinet, non nos latebat illum rebellem S. V. armisque victum et profugum esse. Quam ob rem alienum a nostra amicitia putauimus, quamvis ille patrocinium imploraret ad nosque cum exercitu transfugere vellet, dare receptum eiusmodi homini, quem infestum S. V. atque inimicum fama acceperamus, neque

passi sumus, ut vel pedem in ditionibus nostris poneret, vel cuiusque auxilio subleuaretur, neque tunc quonam confugerit et ubi lateret, hactenus compertum habemus. Quod si deinceps in ditionibus compa-ruerit, dabitur a nobis opera, ut in eo ad officium redeundo ex prae-scripto faederis nos S. V. amicos exhibeamus. Haec ad litteras S. V. respondendum putauimus. De cetero S. V. ita de nobis existimet nos nemini eorum, qui inter amicos S. V. censentur, in colenda amicitia pactisque obseruandis cedere velle, quod quam diligenter hactenus maiores nostri et nos ipsi praestiterimus, memoria rerum retroactis seculis gestarum testato et ea, quae nobis iam imperio obtinentibus acciderunt, ad ipsum luculenter comprobant, adeo, ut nec amplissimorum commodorum fructus, nec coniunctissimorum nobis sanguine principum inuitatio nos ab amicitia S. V. abstrahere nunquam potuerit. Cupimus S. V. diu sospitem esse et prospera frui valetudine. Datum Varsaviae die 8 iulii, anno 1614.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 343 стор. 234. — Заголовок: Respons ad litteras imperatoris Turcarum.

104.

Фелікс Криський, канцлер, до великого везира; козаки будуть невдовзі покарані королівським військом; треба стримувати Татар від походів. — Варшава, 8 липня 1614 р.

Vetus erat ea consuetudo, ut de publicis negotiis non modo principes inter se conferrent, verum ii quoque, ad quos negotiorum suprema cura spectat, quique in rebus administrandis principum suorum cives obeunt, mutua inter se consilia communicarent; pertinebat eo res magnopere ad conseruandam amicitiam principum pacemque et concordiam inter subiectos pupulos tuendam et stabiliendam. Ego duobus iam ad serenitatem dominum meum clementissimum serenissimi Turcorum imperatoris czausiis hoc animo missis hac in parte officium illustrissimae dominationis vestrae et amicae erga me voluntatis significationem desideravi, nam nec prior, nec is, qui nunc reuertitur czausius, vllas ad me litteras illustrissimae dominationis vestrae attulit. Proinde ne neglecta consuetudo suspicionem aliquam intermissi officii pariat, visum est mihi his litteris compellare illustrissimam dominationem vestram, cui inprimis studia officiaque mea defero, deque mea erga illustrissimam dominationem vestram optima voluntate, illam bene sperare volo. Audio illustrissimam dominationem vestram ita esse animatam, ut non temere cum vicinis principibus bellum suscipiendum esse amicitiamque dissolvendam serenissimo imperatori suadeat. Idem

quoque mihi semper visum est, raroque existimaui eos, qui bella non necessaria esse sumenda censent, quorum exitus caede hominum, vastitate agrorum, incendiisque urbium definire consuevit, quae qui fieri desiderat, eum ego ab omni humanitate alienum esse puto. Fieri sane non potest, quin inter vicinos populos iniurae multae fiant, neque enim ullum regnum adeo felix est, ut malis et pernitiis hominibus careat, sed isti priuata animadversione coerceri possunt. Praestitit id semper Regia Maiestas dominus meus, quantumcunque in eo fuit, summam adhibuit diligentiam, ut kozakos, genus hominum vagum, ex variis nationibus collectum in ordinem redigeret, ubicunque ditionibus S. R. M. comparere eos contigerit, seueras darent iussu Regiae Maiestatis poenas, ac nunc tanto magis, postquam id ipsum serenissimum Turcarum imperatorem cupere Regia Maiestas intellexerit. Misit iam R. M. supremum exercituum suorum praefectum cum principibus senatus sui, qui peruestigarent explorarentque latebras, ex quibus eiusmodi latrocinia prodire solent, punirent denique, paenis afficerent noxios istos homines. Quod si vel in ditiones serenissimi Turcarum imperatoris transfugerint vel naues, ut plerumque facere consueuerunt, conscenderint, vestrorum erit parlium transfugos istos nemini fidos intra fines provinciarum vestrarum comprehensos paenis suppliciisque afficere, ita si nunquam tuto subsistere poterint, brevi extinguentur. Illustrissima dominatio vestra vicissim det operam, ut Tartati prohibeantur, nec, quod saepe faciunt, furtiuis excursionibus provincias nostras populantur, hic enim reuera fomes est et origo kozakorum, nam homines spoliati et exuti bonis facile ad latrocinia animum adiiciunt, quo victum quaerant, atque ita agmine facto, kozakorum istorum numerum augent. Relinquant Tartari fines nostras, permittantque homines agro colendo et labore proprio pacate victum sibi quaerere, facile ex nostra parte cessabunt latrocinia; haec illustrissima dominatio vestra sua cura et pacis studio efficere contendat. Ego quoque daturum me operam recipio, ne occasiones violandae amicitiae praebeantur, atque, ut ea, quae ad contestandam mutuam beneuolentiam pertinent, facilius expediantur. Idque efficiet illustrissima dominatio vestra, quod et exercituum praefecto et pallatino Valachiae et Moldaviae serio demandetur, ne internuntios S. R. M. morentur, tutusque et securus transitus illis pateat, cum id iure gentium ab omnibus notionibus sacrosancte observari sancitum sit, neque aliter amicitiae rationes et de mutuis negotiis transactiones constare efficique possent. Vicissim quoque serenissimi Turcarum imperatoris litterarum latoribus et nunciis liberum erit per ditiones locaque, in quibus R. M. exercitus versantur, comeare. Intellexi Moscorum quosdam venisse ad serenissimum Turcarum impe-

ratorem; quid velint istic vel cuiusue legationem obeant, nescio; gens haec folax, et calumniis assueta in colenda amicitia inconstans serendarum discordiarum miro artificio praedita, id ita esse experta est R. M. ac proinde, quamuis in serenissimum principem Vladislaum Regiae Maiestatis primogenium dari sibi postularint, illius imperium agnoscere et subiicere velle, vetuit eam conditionem neque genti faedifragae filium suum in spem maximorum regnorum concidere voluit, ex aliis quoque illustrissima dominatio vestra idem cognoscit et re ipsa experietur. S. R. Mtas illiusque maiores serenissimi reges Poloniae, qua fide et qua sinceritate cum serenissima othomanica familia amicitiam semper coluerit, notum est illustrissime dominationi vestrae¹⁾; qui me presente, quae ab illustrissima dominatione vestra in mandatis habuit, Sacrae Regiae Magestati fideliter retulit. Quod reliquum est, cupio illustrissimam dominationem uestram bene valere eique mea studia defero. Datum Varsaviae, 8 iulii anno 1614.

Illustrissimae dominationi vestrae amicus beneuolentissimus Felix Kryski, Regni Poloniae Cancellarius.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 240. Заголовок: Illustrissimus dominus cancellarius regni suppremo vesiro.

105.

Станіслав Жолкевський до членів трибуналу в Пйотркові; повідомляє, що Турки приближили ся до границі, погромили уходників, ставлять замки коло Очакова і Балаклея; козаки пішли на море перед 2 місяцями, але не вернули ся дотепер. — Рідка Дуброва, 26 вересня 1614 р.

Iasnie Wielmozni miłosciwi panowie bracia moiey (sic) miłosciwi y łaskawi.

Rozumiejąc rzecz bydz należąca powinności moiey, zem iest urzędnikiem rzeczypospolity woennym y strozem granic koronnych, abym za czasu zwiedał o niebespieczeństwie, a iakom Iego Krolewskiey Mosci panu naszemu miłosciwemu o nim dawał znac, tak wszystkę Koronę ostrzegal, czyniłem to, ile mi sposobow stawało, aby na powinności moiey w służbiech Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity nic nie zeszło. Dawałem za czasu Iego Krolewskiey Mosci znac o wojskach tureckich, które się zbierały w Grecyi, w Macedonyi, w Tracyi, w Bułgaryi, głos ten puszczaiąc, ze do panstw koronnych. Obwieszczałem y o hetmanie, ktorego cesarz turecki na tę expeditiā wyprawował, y dawałem znac y do Ich Mosci panow deputatow przeszłego tribunału, podawałem y radę swoią, iakoby isto statu rei publicae bes

¹⁾ Тут очевидно пропущена частина періоду; даліні слова відносять ся до турецького посла.

wielkiego zawodu priuatorum, ktorzi mają możności swe w tych krajach, do tego się przyczynieniem rzeczpospolita w tym razie wesprzeć się mogła. Lec ysz Ich Mosc panowie deputaci nie chcieli tych osob od sądow wvolnić, in lubrico zostawało teras bezpieczenstwo rzeczypospolity. Nastąpił ten hetman cesarza tureckiego, o którym dawał znać, z wielkim woiskiem, zebrawszy się z woiski tatarskimi i hospodarem wołoskim y hospodara multanskiego ludem, postawiwszy most v Hezynie na Nistrze, przeszedł na tę stronę Niestru, o same się prawie granice koronne vcierając. Primis diebus septembris poszedł ku Oczakowu, buduje tam cos dla zamknienia portu w limieniu, gdzie Dniepr z Bochem w morze się oddają, buduje y zamek Balakley szesc mil iakoby ponisz od Oczakowa nad Bochem. Bywał tam przedtym kiedyś zamek, są y teras ruiny; rzeczka Czapozaklei w tamtym miejscu do Bochu przychodzi. Naszych ludzi, ktorzy zwykli na ryby, dla zwierza na tę pustynią chodzie, iednych pobili, drudzy, kto mógł, pouciekali. Tatarskie woiska rozbiegły się ku gorze po Nadbozu, osmnascie mil tu od tego miejsca, gdzie ia iestem, stoją. Taką mam sprawę, oczekiwaią przybycia cara tatarskiego samego y skoroby car przyszedł, o którym oznaimił mi hospodar wołoski od Oczakowa, ze iusz iest, mieszkac nie będą, choc Turcy będą budowac, ale Tatarom pewnie bydz do panstw rzeczpospolity. Zwolywają (sic!) do ratunku, kogo mogę. Iego Mosc pan krakowski zebrał niemały porzet ludzi swych, ktorzy tesz obozem leżą pogotowiu. Książąt Ich Mosci Zbarawskich słudzy y ludzie vkrainni są takze pogotowiu. Ich Mosc panowie obywatele wojewodztwa bractawskiego na przeszłym seimiku deputackim, obrawszy sobie za starszego Iego Mosci pana starostę wynickiego, z chęci swych, czuiąc o tak bliskim a strasznym niebespieczenstwie, obiecali się do woiska stawic. Zesłałem się z kozaki zaporowskimi. iako z ich przyczyny do tego zatrudnienia rzeczpospolita przychodzi, zeby y oni w tym niebespieczenstwie do woiska się brali. Wszystkim obwieszczył Vkrainie, zeby in communi salute tuenda zbierali się do woiska, zeby za pomocą bożą nie dac nieprziicielowi pociechy. Co iedno mogę, czynię y czynic nie zaniechą (sic!) w daniu odporu nieprziicielowi, zebym mógł Iego Krolewskiej Mosci y rzeczpospolity słuzyć. Y to pewnie nie mnieisze niebespieczenstwo, ze cesarz turecki tym budunkiem podsiada y podmyka się pod granice koronne. Mniemam, ze Iego Krolewska Mosc będzie raczył złożyć wrychle seim y będzie raczył o tym proponowac na seimiki. Raczie to Waszmosc podać między bracią, niech nie zaniechywaią zawczasu o tych niebespieczenstwach radzie, ne quid detrimenti respublica capiat. Coszkolwiek tu iest, rozumiałem rzecz bydz należącą powinności moiej, wszem moim miłościwym panom y braci

o tym oznaimuię. Oddaie zatym służby me braterskie w łaskę Waszmosciow moich miłosciwych panow y braciey. Dan z obozu v Redki Dąbrowy, 26 septembris anno 1614.

Waszmosciow moich miłosciwych panow powolny brat y sługa Stanisław Żolkiewski, wojewoda kiowski.

(Karteczka w tym liście była taka): Zdało mi się y to waszmosciom mym miłosciwym panom y braciey oznaymic, że kozacy za-porowscy przed osmią, dziewięcią niedziel¹⁾ niemalym wojskiem kilka tysięcy ich poszli na morze, iako mi dano znać z Białogrodu y hospodar wołoski, przeszedszy poprzeg Czarnego Morza, na azyiskim brzegu niedaleko Trapezuntu kraie spokojne y od dawnych czasow nieruszane wojuwali.

Credibile est, że szkody niemałe poczynili Turkom, ale sami dotąd nie wrocili się y towarzysze ich, którzy tu v mnie byli, powąt-piali barzo, żeby się z nimi kiedy mieli widzieć. Jest y to, że Turcy zastąpili im w porcie v Oczakowa y obwarowali potężnie, żeby ich nie puscic w Dniepr. Ale tym więcej obawiam się, żeby posrodkiem morza z tak małymi statkami tempestas rozrzuciła, potopieła ich. Iuszy im dawno czas, zadnego do tego czasu nie slychac.

(Tytuł listu): Iasnie Wielmożnym, miłosciwym panom y braciey Ich Mosciom panom deputatom sądow tribunalnych w Piotrkowie na sprawiedliwosci święty zgromadzonym.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 343 стор. 274—277. Заголовок: List Iego Mosci pana hetmana do Ich Mosciow panow deputatow tribunalskich.

106.

Румелійський беглербег до Станіслава Жолкевського; козаки пограбили Синопу, були побиті Турками і частина їх тікла в Польщу; жадає покарання своєвольних. — Бендер, 6. д. (1614 р.).

Potenti inter sublimes nationis Messiae, glorioso magnorum Iesum profitentium, regni Poloniae confiniumque illius capitaneo felicem die-rum exitum, salute atque pari amicitiae benevolentiaeque nostrae significatione praemissa.

Notum facimus, quod cum ea, quae hactenus in quotannis dam-nis et iniuriis excellentis potentissimique imperatoris nostri bene custodita regna iteratis vicibus afficere non intermittatis, ad capescen-dam tam insolentem, quae in dies crescere videtur audaciam, paenam-que de malefactoribus illis euersis illorum regionibus at receptaculis,

¹⁾ Значить ся — при кінці липня чи на початку серпня.

arce ibidem exstructa promerito sumendam, feliciter nos hoc anno una cum Tartaris, Thanae et Graeciae exercitus parte in haec confinia venisse. Cui negotio cum intenti essemus, serenissimi imperatoris nostri mandata quam diligentissime exequi vellemus, eadem illa colluvies denuo congregata Synopen, felicissimi imperatoris nostri oppidum, ex altera parte ex improvviso aggressi in praedam verterunt. Interim qui ad Oczakouiam triremiumstrarum erat exercitus intercluso illis itinere, obuiam factus, post parui temporis conflictum gladiis suis divina faciente gratia sceleratos illos confoderunt, pars aquis mersi, complurimi capti sunt, quicquid reliquum fuga elapsum in Poloniae regni confinia, in tutum se recipientes vindicandi nobis occasionem ademerunt. Iam qui in conflictu illo praecipui a nobis capti sunt, sufficientem nobis fecerunt relationem, inde nimirum veniant, quorum nutu et conuiuentia tam multa mala perpetrant, quibus in arcibus degant, et qui artum domini, quo ex ditionibus rostris capti adducantur Turcae, eorumque facultates, quomodo confinium illorum rectoribus monasteriisque bona praedae pars cedat, et quod rerum adeo conscii sunt omnium. His ita ab istis, qui in potestate nostra sunt, relatis, persequendos fuga elapsos, meritamque cum de illis ipsis tam ditionibus ac receptaculis illorum paenam sumendam duximus, sed interuenit ab excellentissima parte potentissimi imperatoris mandatum, cuius summa fuit: regem nimirum Poloniae post acceptum mussulmanici exercitus in confiniis, nuntium litteris his de rebus missis sancte promisse dignum de cozacis melefactoribus supplicium sumpturum nec ullum post haec illorum cetum, qui ditionibus excellentissimi imperatoris nocere possit, fieri passurum, tantum hoc petere, ne praetextu kozakorum exercitus caesareae maiestatis regiones illius intrent. Qua cum potentissimus et augustissimus imperator noster pro eximia sua erga amicos gratia et benignitate rata habere voluerit, mandauit nobis, ut quoad fides hac in parte data executioni mandatur, a confiniis regni Poloniae abstinenceamus, nec ulli exercitus Tartarorum ingredi ea permitteremus. Huic mandato inhaerentes cohibitis exercitibus mussulmanicis, qui iam ad aquas conuenerunt, (cum modo Poloniae rex potentis imperatoris nostri antiqua amicitia et faedere coniunctus sit, nec sine insigni subditorum damno confinia illa ab exercitu nostro peti possint), ex confiniis statim nostris gradum recipientes, benigne quod certi aliquid hac in parte a vobis afferatur, constitimus. Ista quod certius vobis constare possint, per litteras significando duximus; datae sunt aliae quoque ad regiam maiestatem amicae nostrae litterae, quas per excelsae portae Magnificum omnique honore dignum Nurycz czausium mittimus. Hic cum aduenerit, nihil omnino detinetur, sed contentis

litterarum nostrarum regi Polonae amico nostro perscriptis fidem sublimi portae datam promissamque, quam diligentissime in memoriam illi reuocabitis, czausium vero ipsum mature expeditum, (ne usquam rei bonae in mora sitis), ad nos remittere. Maleficis etiam in confiniis nostris seuere castigatis, quicunque contra foedera pacemque publicam facere praesumpserit, coerceantur, breuiter quidquid potentissimi imperatoris nostri gratiam offendere possit, serio caueatis pro certo habentes, quod si in posterum pessima ipsorum kozakorum colluies in confiniis nostris congregata denuo ditionibus felicissimi imperatoris nostri detrimentum aliquot intulerit, nulla posthoc excusatione admissa, faederis pacisque publicae violatores eritis, vobisque adeo ipsis regionum, incolarum, subditorum excidium, uxorum vero filiorumque captiuitatem et vincula imputabitis. Quem ante hoc ad vos cum litteris nostris misimus nuncium, miramur nondum rediisse; ii, qui amicitiae bonaeque vicinitatis erga homines vtrinque mittuntur, sine mora quocunque tandem cum responso expediendi sunt. Confidimus hunc, quem iam mittimus, czausium vlterius non progressum, sed mature vestris cum litteris ad nos rediturum, qui hyemis intemperiem effugere et tempestiui ad nos venire possit. De caetero saluere et feliciter valere vos cupimus. Datum in arce Bender.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 284—6. Заголовок: List beglerbega vrumelskiego. Що лист писаний до Ст. Жолкевського видно із відповіді, пор. ч. 109. Рік означаю на підставі інших актів, між котрими сей лист містить ся, — 1614.

107.

Королівська комісія повідомляє, що уконституувала ся, прийняла козацьких послів і подала їм такі услівя: 1) козаки мають мешкати на Запорозжі і повнити оборонну службу, 2) зате дістануть платню 10.000 золотих і 700 поставів сукна, 3) в королівських і приватних маєтностях можуть мешкати лиш за дозволом властителів, 4) Терехтемирів має бути лиш шпиталем, не місцем зборів. — Житомир, 15 жовтня 1614 р.

Ianusz Xiąże Ostrowskie, castelan krakowski, włodziemiński, białoczerkiewski, kaniewski, bochusławski, czerkawski, peresławski, Stanisław Zolkiewski, woiewoda kiiewski, hetman polny koronny, barski, kamionecki, Ianusz z Ostroga xiąże Zasławskie, woiewoda wołyński, Valenty Alexander Kalinowski generał podolski, kamieniecki, bractawski starostowie, commissarze do postanowienia porządku pogranicznych rzeczypospolitey państw Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego deputowani.

Oznaimuiemy, komu to wiedziec nalezy, ysz podług comisii y poruczenia od Iego Krolewskiey Mosci, pana naszego miłosciwego, y rzeczypospolity nam danego, ziachalizmy się pod Zytomierz na dzien 10 miesiāca octobra, podług prawa y zwyczaui iurisdictioni naszą comisarską fundowalizmy y obwołać rozkazali, na który tesz dzien posłowie od kozakow zaporowskich posłani stawili się, którzy acz zlecenia zadnego od towarzystwa nie mieli, z tym się iednak opowiedzieli, ze woli y roskazaniu Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity w niczym nie chcą bydz sprzeczni. My tedy władzą Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego y wszyscy rzeczypospolity do porządnego zatrzymania woiska zaporowskiego, oglądaiąc się na wiele przygod, takowe postanowienie, iako nizey opisano, za spólną, zgodną namową uczyniwszy, onym podali, które do towarzystwa iako naiprędzy odnieśc maia. Naprzod Iego Krolewska Mosc y rzeczypospolita tego potrzebuie y to nam w poruczenie daie, zeby woisko zaporowskie według dawnego zwyczaui, który sie za przodkow Iego Krolewskiey Mosci zachowywał, na miejscach zwyklich w dawaniu przestrog o niebezpieczeństwach y bronieniu przeprawy nieprzyiacielowi krzyza świętego rzeczypospolity słuzyli za zoldem, który ich dorocznie od Iego Krolewskiey Mosci będzie dochodził, maiać starszego z ramienia Iego Krolewskiey Mosci od hetmana koronnego, na miejscach zwyklych swych mieszkaiąc, na włosci nie wychodząc, excessow y przykrosciey zadnego stanu ludziom nie czyniąc. Zeby na miejscach swych obescie słuszne miec mogli, raczy im Iego Krolewska Mosc y rzeczypospolita na kazdy rok dziesięć tysięcy pozwalac zoldu y siedmset postawow karazyi, co ich rok po roku w Kiiewie na świętki dochodzić ma. Więc bes tego byc nie moze, ze niktory z nich w dobrach Iego Krolewskiey Mosci, duchownych y swieckich maia mieszkania swe, maiętnosci, zony, dzieci, zeby iurisdictioni nigdi przed tym niebywały y pospolitym prawem wielu seimow cassowany y zniesiony sobie nie przywlaszczali, ale gdziekolwiek kto myeska y obescie swe ma, podług constitutii seymowych panow miejsc tych albo ich namiesnikow, iako zwierzechnosci od Boga dany, posłuszni bydz maia. Monaster terestimorowski (sic!), iako im iest od Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity nadany, przy nich zostawac ma, takim sposobem, zeby ten monaster starym, chorym, zkaleczonym, zranionym y dla przemieszkania do smierci spokojnego był. Ale zbierac y zwolywac do kupy, ani gdzie indzie ani tam nie maia, gdyszby tym samym nadanie, które maia od Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity, sami sobie zwątlely; sąsiednych panstw bez woly Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity naiezdzać y przymierza starozytne, które ma Korona z pogranicznymi sąsiady wzruszac nie maia, ludzi swowolnych po Ukrainie

tulających się, aby do spólnosci swy nie przyimowali, ani ich cierpieli. Datum pod Zytomierzem, die 15 mensis octobris 1614.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 282—283. Заголовок: Vniuersal comisarski o kozakach.

105.

Станіслав Жолкевський до Жигимонта III про різні українські справи. Козаки мають дати відповідь на постуляти королівської комісії протягом 5 неділь; з причини козацького походу на Синопу, хоч козаки були побиті, треба побоювати ся турецької війни. — Бар, 30 жовтня 1614 р.

Naiasnieyszy, miłosciwy Krolu, panie nasz miłosciwy.

Vnizone służby swe zleciwszy łasce Waszey Krolewskiej Mosci. Iaka się stała rozprawa z kozaki z tego, co spólnie posyłamy od wszystkich nas, cożmy się tu ziachali podpisani, raczyles Wasza Krolewska Mosc wyrozumiec; to nam obiecali ci posłowie ich, ze od actu ty comissi za pięc niedziel mają nam respons od nich przyniesc, iako się acquietuią tym postanowieniem naszym communicato consilio. Z Ich Mosciami pany senatory zdało się, zeby woisko położyc brzegiem Dniepra kyewskiego. Iakosz począwszy od Kyowa asz do Cerkas, wszędy tak piechotę iako y iezdę rozłożyłem, a to dla więtszego postrachu, zeby widząc, ysz serio res agitur, ysz metu periculi byli obsequentiores kozacy postanowieniu comisarskiemu. Wczora tydzień minął, gdym z obozu w drogę się ruszył, podkalem się z posłancem, który mi z Kamienca przyniósł list od beglerbeka pisany; pisał mi pan podstarosci kamieniecki, ze tenze czaus, co do mnie list przyniósł, ma od tegosz beglerbeka do Waszey Krolewskiej Mosci pisanie. Radził się mię pan podstarosci, miał li by zatrzymac tego czausza albo do Waszey Krolewskiej Mosci puscic; izem in instanti nie mógł wiedziec, co list do mnie pisany zamyka, bo na pismo arabskie nie miałem tłumacza, przeto do Iego Mosci pana starosty kamienieckiego y do iego podstarosciego pisałem, yszby tantisper czausza pod Kamieniem zatrzymał, zaczym by od pana Kochanskiego, (do ktorego o przetłomaczenie tego listu posyłam), posłaniec zbieżał. Wrocil mi sie wczora ten posłaniec y przyniósł interpretatią listu, taką, iaką Waszey Krolewskiej Mosci posyłam. W tym ze prziiachał pan Targowski, a ysz list od beglerbeka¹⁾ minaciter niiako do mnie pisany, podobno mogłby w tym, który y do Waszey Krolewskiej Mosci pisał, takowy phrasem

¹⁾ в рук.: beglerberka.

zazyc, ostrzegając się, żeby co takowego, coby było indignum Maiestate Waszey Krolewskiej Mosci ten czaus nie przyniosł, nie zdało mi się go puszczać do Waszey Krolewskiej Mosci. Pisałem tedy do pana starosty kamienieckiego, żeby list Waszey Krolewskiej Mosci należący od niego wziął y odesłał Waszey Krolewskiej Mosci, a czaus z responsem danym ode mnie, (ktorego tesz copią posyłam), żeby się wrocil y pana posła dla więszzego bezpieczenstwa przes wołoską ziemię przeprowadził. Pan Targowski communicował mi instructią sobie daną; o com rozumiał (zwłaszcza dla zrazenia obietnicy z strony kozackich zbrodnię) informowałem pana Targowskiego y typum zmalowany dałem mu położenia tych tam pustyn, rzek osobliwie a Dniepru progow, między którymi mają kozacy swoje latibula, a nie dopiero, ale od wieków dawnych, gdysz ieszcze Herodotus nastarszy historyk wspomina, że na tych tam miejscach tacy zawzdy iako y teras rozboynicy bywali. A to dlatego uczynilem, żeby per demonstrationem pan Targowski vkazał wezerowi dla wyrozumienia lepszego, że niepodobna z tamtych miejsc, gdzie fixerunt domicilium, gdzie sedes ich iest, nam ich zrazac. Nazbierało się z inszych consideratiew, ratiew; nie wiem, zwłaszcza za zburzeniem tego Synopu, iako te ratie puidą, bo nie tylko Turkom idzie o szkodę, która się stała, ale tym więcy, że to kozactwo przewidziało drogę per diametrum Czarne go morza; muszą Turcy zawsze bydz w ustawicznym strachu o tamte azyiskie brzegi spokojne, nigdy przedtym ruszane y ni od kogo nie infestowane. By byli panowie deputaci chcieli tak powazyc Waszey Krolewskiej Mosci roskazanie, iako słuszną rzecz była, moglibyzmy się byli wczas panowie commissarze ziachat y zabiezec temu, żeby nie chodzili na morze ci zbrodniowie. Teraz iusz się stała znaczna rzecz. Pan Bog to wie, ziaką odprawą wroci się poseł Waszey Krolewskiej Mosci od porty. Z Constantinopola miałem od Otphinowskiego cedulę ciframi pisaną, w który sadzi na tym nasz pokoi, iezli z cesarzem Iego Moscią albo z Persy woina będzie. Pisał Otphinowski tę cedulę ieszcze in augusto przed zplądrowaniem Synopu; tego dokładał, że poseł krola perskiego z upominki niedaleko był w drodze. Z cesarzem tesz Iego Moscią, iako słychac, pokoi, do 15 lath przymierze. Trzeba nam zaiste będzie, iesli tam pokoi będzie, czuło siedziec, ażeby z tych przyczyn, obras, który ci poganie przedsiębiorą, wczciwie zniknąć. Zatrzymałem się z oddaniem Chocimia, tez na to patrząc, poki tu woiska pogańskie tak blisko były naległe, żeby nie udawali, ysz metus tych woisk to na nas wystraszył; teras ysz Turcy z pola zeszli, kazałem panu Miłowskiemu, w ktorego władzy to tam praesidium, żeby się zwiodł y oddał ten zamek Wołochom. Przeiazdowi bezpiecznemu posła Waszey Krolew-

skiey Mosci, acz da Pan Bog, y odprawie v Porty tym się dogodzi, kędy to, na czym się Turcy sadzili y co to tak barzo w liscie vrgent, zniesiono będzie. O Chocim będzie, kiedy go rzeczpospolita będzie potrzebowała, lacno zawzdy. Oddaie przy tym vnizone służby swe do laski miłosciwy Waszey Krolewskiej Mosci. Dan z Baru 30 octobris 1614.

Waszey Krolewskiej Mosci wierna rada y naniszy sługa, Stanisław Zolkiewski.

Wyszedł w tych dniach z Wołoch niiaki Chrobacki, który powiada się bydz z krakowski ziemie, niespełna niedziel siedm iako z Costantinopola, poturnak iest, był na dobrym miejscu v podcanclerzego cesarskiego, zazywał go za tłumacza od listow polskich y ruskich i łacinskih. Ten to przysłał copią listu przes moskiewskie posły przyniesionego. Znaiomy iest panu podsądkowi kamienieckiemu y miał iachac z nim, iedno ze się nie zdarzyło; biegły, wiadomy spraw wielu tureckich. Powiadał mi barzo siła, ale iednę rzecz ze wszystkich napocieszniejszą, a dai Boze, zeby się nie odmieniła, ze na wiosnę z Turki ma bydz i z Persy woina. I to, ze w Constantinopolu, skoro przysła wiesc o splądrowaniu Synopu, wielka była consternatia y frasu nek, bo to było miasto barzo bogate w pokoju y nienaruszone, iako wzięta od Amurata pierwszego tamta część Asiey mniejszey. Cesarz tak był zalosny, ze chciał był kazac obiesic wezira Nasaff basze; vmitigowany prosbą zony swy y corki swy y innych białych głów, stracic go nie dał, ale buzdyganem pobił, co zaras innotuit po Conststnopolu wszystkim. Ieszcze przecie na wrzędzie Nasaff basza, bo po odgniewaniu cesarskim wywiódł się, ze byl posiłkiem opatrzył beglerbeka¹⁾ y innych baszow z woiski, ze nie puszczać mogli na morze kozakow, albo wracaiących się pobic. A ysz prętko wiadomosc przysła o pogromieniu kozakow y odieciu łupow, niiako vlzył się cesarz szału, zaras iednak, (co Chrobacki twierdził za pewne), posłano listy z cancellarii do tatarskiego cara y beglerbeka, zeby obrocili woinę w panstwa Waszey Krolewskiej Mosci. Pod ten czas nie boię się beglerbeka, bo Turcy zesli z pola na zimowisko, ile Tatarzyna nie dowierzam; choc się zda woinie nie czas we wszystkich narodach, ale v Tatarzyna zawsze czas. Odiezdzaiąc do domu w słabym zdrowiu, posyłam vniuersaly po wszystkiey Ukrainie, a ossobliwie do woiska, dajac znac, zeby byli intenti in omnem casum. Panu Kazanowskiemu przyidzie mi woisko polecic; inszy panowie rotmistrze, którymby się godziło zlecic, rozmaitymi zabawami zabawieni, a trzeba iednego, coby zawia-

¹⁾ B pyr.: begleberka.

dował o rzeczach, nikomu nie poruczywszy, byłyby scopiae dissolutae. Dobrze się stanie, że Wasza Krolewska Mosc rozkazesz do niego napisac, zeby pilnował sluzby Waszey Krolewskiej Mosci odemnie poruczony. Wiem, że nieiaki Hali murza z hordy do Ias prziiachał w tych dniach, ten wspominał przed niktorymi, co mi dano znac, że gdy się puscał z Kozłowa do Białogrodu, car wsiadał na kon swoi do panstw Waszey Krolewskiej Mosci. Dał mi tesz znac pan Miłowski z Kamienca, że Zyd iakis, Karaim, prziiachał tam, który prziniosł do mnye lyst od cara galgy; ieszcze mi nie oddano tego listu, będzieli co godnego, nie omieszkam dac znac Waszey Krolewskiej Mosci, a sam z słabym zdrowiem powlokę się ku domowi; bliży mi będzie o wszystkim, co by się tu w Ukrainie działo, dawac znac Waszey Krolewskiej Mosci. Iego Mosci pana krakowskiego obos y ludzie, które był na posługe Waszey Krolewskiej Mosci zwiodł y rzeczypospolity, wydziałem, dosc znaczny y prawie xiążący poczet, ten y teras przy woisku Waszey Krolewskiej Mosci položyl w Biały Cerkwi, w Bugulawiu (sic!). Nie wątpię, że Wasza Krolewska Mosc ochotę iego wdziecznie prziiac raczysz; laudata virtus crescit, tym ochotniejszego do kazdy sluzby raczysz vznak¹⁾.

Nie wątpliwa poganie, którzy się na nas tak barzo zarzyli, iako my o nich, tak oni o nas wiedzieli, przeto nas zaniechali y te listy od beglerbeka y od galgi ztąd poszły, acz ieszcze w galzynym liscie, co iest, nie wiem, bo iako wizy tknął, nie widziałem go dotąd. Dobrze się mym zdaniem stało, że poselstwo Waszey Krolewskiej Mosci do cesarza tureckiego nie na swieżą furią po zburzeniu Synopu trafi, bo spodziewac by się było w swyżey exacerbacy surowy tych pogan odprawy.

Dobrze y to, że po zaczęciu commissy kozacki y iakoby z woiską odemnie posel Waszey Krolewskiej Mosci wyiezdzał, któremu vniuersał dałem tesz dla instificatii y vkazania wezirowi. Widzę, że posel Waszey Krolewskiej Mosci dobrze animatus z męską resolutią in omnes casus iedzie w tę drogę na sluzbi Waszey Krolewskiej Mosci y nie wątpię, że na nim nic nie zydzie Waszey Krolewskiej Mosci; godzien łaski y baczenia Waszey Krolewskiej Mosci.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 343 стор. 277—282.

¹⁾ Над останнім словом дописано: zazusc.

109.

Станіслав Жолкевський до Ахмет-баші, румелійського беглербега; висказує радість з причини погрому козаків і заявляє, що королівське військо також побilo козаків; на будуче Туреччина і Польща помагати-муть собі против козаків. — Б. м. і д. (осінь 1614 р.).

Od Stanisława Żółkiewskiego, wojewody kyewskiego, hetmana Korony polski.

Iasnie Wielmoznemu Panu Achmet baszy, beglerbegowi vrumelskiemu y seydarowi naitasnieyszego cesarza tureckiego, przyiacielskie pozdrowienie y winczowanie dobrego zdrowia y szczęśliwego powodzenia.

List, ktorys do mnie z Techiny posłał do Kamienca przez vezciwego Nurycz czausza, przyniesiono mi do obozu, gdzie na ten czas był z woiskiem Naitasnieyszego Krola Iego Mosci, przez poslanca starosty kamienieckiego odesłany iest. A ysz na ten czas nie miałem tłumacza przy sobie, ktoryby vmiał list twoy przeczytac, więcę wzięło czasu nisz osm dni, zaczym tłumacz prziiachał y list twoi przeczytał; zaczym Nurycz czausz musiał się zabawic.

Y na potym, iezli ze się co trafi do mnie pisac, roskasz przetłumaczenie bądź łacinskim albo polskim ięzykiem napisac, gdysz v nas nie łacno o takowe tłumacze, ktorzyby vmieli czytac pismo arabskie, ktorym wy listy piszecie. Wspominasz na początku tego listu swego, zes był posłany za roskazaniem naitasnieyszego cesarza pana swego, na pokaranie tych łotrow kozakow y dla zbudowania zamkow dla bronienia im przechodow. Więc ysz ci łotrowie, gdy się wracali, splądrowawszy miasteczko Synope, pogromieni są od galer od ludzi naitasnieyszego cesarza, siła pobitych, potopionych y poimanych, ostatek ze vciekli na pogranicze Naitasnieyszego Krola Iego Mosci pana naszego; ktorych, piszesz, zebysmy imali y na gardle karali. Tak tedy na to odpisuję. Głosna to była rzecz, iakos za roskazaniem cesarza pana swego od Zophii się ruszył, Dunai v Oblucy, a Dniestr v Techiny, y na te pustynie ku Oczakowu przeszedł, bo cesarz pan twoi przez list swoi do Naitasnieyszego Krola Iego Mosci y ty sam przez pisanie swoje o tym oznaimiles. Iakosz pokazało się, ze przyscie tve ku Oczakowu potrzebne było, gdysz za powodem y szczęściem swoim ci łotrowie kozacy pogromieni są. A z naszy strony, zyczilibyzmy tesz, zeby y jeden z tych łotrow nie uszedł. Wiadoma iest rzecz, iako z dawnych wiekow to łotrostwo na rzeczce Dnieprze powyzy progow bawic się y panstwa przyległe szkodzie y naiezdzać zwykli. Iakie szkody od nich działy się y dzieią się w panstwach Naitasnieyszego Krola Iego Mosci

pana mego, mniemam, że y wam nie tajno iest, gdysz Krola Iego Mosci pana naszego przes wiele bitew, ktore z nimi mialem, goniąc ich po pustyniach, wciszyło się było to lotrostwo. Swiadkiem tego są zadnieprowskie pola y mogiely, ktore przykryły głowy ich. A ysz teras znowu nazbierało się tych lotrow z rozmaitych narodow, ktorzy wychodząc z tamtych miejsc, z nizu Dniepra, w panstwach Iego Krolewskiej Mosci pana mego szkody niezmierne czynili, ludzie mordowali, miasta, zamki pustoszyli. Więc tesz naiasniejszego cesarza pana twego w panstwa morzem się wrywaiąc, szkody czynią. Roskazał mi Naiasniejszy Krol pan moi, a nie tylko mnie ale y inszym przedniejszym panom, ktorzy przy Ukrainie mieszkaią, albo raczy maią swoje maiętnosci, zebysmy się zebrawszy do kupy z woiskiem Krola Iego Mosci, na pokaranie tych lotrow swowolnych kozakow ruszyli y ktorzyby się w panstwach Iego Krolewskiej Mosci gdzieszkolwiek nalezli, zebysmy ich na gardle karali y wyniszczyli te lotry. Iakosz podług roskazania od Iego Krolewskiej Mosci nam danego, wczynilizmy tak, zesmy w tamten krai ku Dnieprowi, gdzie zwykli się ci lotrowie bawic, z woiskiem przybyli, o ktorychczmy się mogli dowiedziec, poimac y pokarac na roznych miejscach roskazalizmy, y tam y teras iest woisko Iego Krolewskiej Mosci. O czym ysz tak iest, nie inacy, wiadomosc łatwie wziąć mozesz. Potrzebnie się stanie, że spolnie pomozem sobie na spolne szkodniki, wy z swoiey strony, a my tesz z swoiey, zebysmy ich do gruntu wyniszczyli. Iakosz ci, ktorzy w naszy Ukrainie przebywali, iedni pouciekali, drudzy pobici są. Do tych, ktorzy na nizie Dniepra mieszkaią, przes progi skaliste, ktore są w ty rzece, nam przebyd niepodobny. Wam snadniejszy y w porcie limiennym przy swoich zamkach, iakoscie teras wczynili, łatwiey wam przydzie zabiegac swawolenstwu y rozboiom tych lotrow, wszak macie teras dosyc więzniow, od nich lacno się spravicie, że ci lotrowie z roznych narodow zebrani, nie z naszy tylko ziemie, ale z Moskwy, z Donu schodzą się na te zwykłe miejsca, nizey progow Dnieprowych w naszy Ukrainie. Dotąd zadnego ostatka z tych, ktorzy przed woiskiem waszym pouciekali, nie masz y nie będą smieli się vkazacz, wiedząc o woisku Naiasniejszego Krola pana mego. Iezliby się ktory poiawil, będzie imany y na gardle karany. Tamze y teras nizey progow Dnieprowych są ci lotrowie na swych zwykłych miejscach, iako my z woiskiem strzezemy od nich ziemie swy, zeby nam szkody nie czynili, tak y wy z waszy strony czynicie. Zeby się miało co dziać z naszy strony, iako piszesz, ku naruszeniu starozytnego przymierza, z zadny miary nie pokaze się to. Zaczym ta pogroszka imania zon y dzieci mniej potrzebna y za pomocą y spraviedliwoscą bożą nie lękamy się tego. A ysz wola twoia

iest, yszby iako naiprędy do ciebie się wrocil Nurycz czausz, pisalem do niego, zeby odeslal do mnie list, kotorys do Krola Iego Mosci poslal, kotory ia Naiasnieiszemu Krolowi Panu memu odesle, a odpis, kotory będzie, odesle do Techiny, a Nurycz czausz zeby posla Naiasnieyszego Krola pana mego, kotory twoi list w obozie y mnie zastał, do wrot wysokich cesarza pana twego przeprowadził, gdysz o zadzierzeniu stateczny prziazni starozytny o tych sprawach, iakoby ci lotrowie poskromieni bydz mogli, poruczenie ma dostateczne iako do naiasnieyszego cesarza tak do wezyra wielkiego. O czausie, kotoregos pierw do Iego Krolewskiey Mosci poslal, słyszałem, ze dawno odprawiony laskawie od Naiasnieyszego Krola pana mego; nie wiem, gdzie się tak dluugo bawi, ze do ciebie dotad się nie wrocil. Zycząc y powtore dobrego zdrowia y fortunnego powodzenia.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 287—290. Заголовок: Respons pana hetmana na list beglerbega. Лист знаходить ся між актами 1614 р.; се й його дата. Потверджують се слова про комісію против козаків, — се комісія визначена в жовтні 1614 р. (див. ч. 105).

110.

З королівської інструкції на соймики; про своєволю в Річипосполитій і небезпеку турецької війни. — Варшава, 18 падолиста 1614 р.

...Wspomniało się wyzy o powszechnym od ludzi swawolnych zniewazeniu prawa. Zaprawdę boleie, na to Iego Krolewska Mosc patrząc, iako w ty rzeczywospolity wszystkie prawie związki wnetrznego pokoju porwały się. To iest cel wszystkich spolkow; ktore się rzecząpospolita nazywaią, aby kazdy pod prawem siedząc, na tym się contentował y tego się bał y tym wszystkiego swego dochodził. V nas, zal się Boze, do tego przyszło, ze kto iedno moze, do gwałtu się vcieka, gromadą, zwody, woiski sądy obsadzaią, naiachac ieden drugiego iusz to rzecz zwyczaina, własnie iakoby zwierzchnosci, iakoby pana, iakoby prawa w Polsce nie było. Zguba to iest rzeczywospolity, iawny vpaddek wolności, ktora takową anarchią wyniszcza.

Niedawnosz to w Polsce nastalo, ale prętko, strzez Boze, wzruszeniem wnetrznego pokoju, vciskiem ludzi vbogich, contemptem prawa, zniewazieniem vrzędow wywrocic y zgubic moze, iezli się w czas temu nie zabiezy. Trzeba na to ostrego prawa, bo dawne iusz tak ztępiały, ze się ich ten tylko boi, kto nie ma mocy, o którą a komusz trudno, gdy się odwazy, a zwłaszcza przy tak rozpuszczony a smiały swywoli. Patrzałismy w tym roku na woiska od prywatnych zebrane,

dozna to xięstwo mazowieckie y Pruszy, a pewnie samo Wielkie Xięstwo Lithewskie nadmiernych od nich ciężarów, łupiestwa, gwałtów y mordów. Obesłał ich Ięgo Krolewska Mosc vniwersały, mandaty, pozwy, nic nie pomogło. Tak nieszczęsne domowe mieszaniny daia zawsze zły przykład pochopnym do złęgo animuszom, a to dzis trudno hamowac, trudno w starozytny rząd oiczystych praw wprawic; nowe czasy, nowe obyczaie praw nowych potrzebuia, a przytym executii, którą trzeba nie tylko namowic, ale y czynic, bo iesli nie będzie kara na złę, iesli bunt y tumulty tak częste słuszną animaduersią zganione nie będą, a cosz poprawic! Tec są choroby nasze, to nas z nas samych pochodząc gubi, o tym teras czas y plac radzie y powszechną takową naprawę stanowic macie Waszmosc; Ięgo Krolewska Mosc do tego wszystkiego chętnęgo, rad się przyczyni y powodem bydz chce do zdrowy rady, do zgodnych wspolny miłości, (bes który nic się dobrego sprawic nie moze), namow dostatecznego y gruntownęgo vspokoienia rzeczypospolity y opatrzenia potrzebnęgo rządu. Do czego nalezy ieszcze ta, która iusz dawno iest agitowana correctura iuris y skrocenie processu prawnęgo, były o tym y deputatow seimowych namowy y prywatnych niektorych osob godne vwazenia y pochwały podania, ku czemu wszystkiemu iezliby się co przydac, albo tesz inszy sposob w ty mierze wziąć przed się zdało, rad na to pozwoli Ięgo Krolewska Mosc. To tak krotce przelożywszy, y tego zamilczec się nie moze, ani godzi, co od postronnych nieprzyjaciół nad nami wisi, bo iako consilium dymi, tak arma foris rzeczpospolitą każdą trzymaią. Ktoby tego nie zyczyl spolny oyczynzie, abyzmy tak kiedy rzeczy vspokoic y granice zawrzec mogli, zebysmy, o pokoju tylko domowym radząc, wezasow porządnych zazywac mogli. Ale nie było szczęśliwe tak zadne krolestwo, aby nieprzyjaciela nie miało, nie dokazali tego y przodkowie nasi, ani tym mniej, ktorých poganske mocy, rady od węgierski, siedmiogrodzki, wołoski y tatarski granice okrażyli, rzecz niepodobna, abyzmy mogli bydz od zazartych do zgubienia y wyniszczenia wszystkiego chrzescianstwa cheiwosci bezpiecni. Doczesny tylko daia nam czasem, a iako zguba y podanie w sromotną niewolą wielkich krolestw swiadczy, obłudny y zdradliwy pokoi. Iuzci oni dosyc otworzyscie swoje przeciwko nam zamysły w tym roku wyrwali. Bo naprzod, gdy Ięgo Krolewska Mosc w przeszłym roku pana Andrzeia Gorskiego podśądka kamienieckiego do cesarza tureckiego posłał, acz tam v Porty była iakas otucha prziiazni, w liscie iednak takie zaczepki do zwady, ze smieli to napisac, (o czym poseł Krola Ięgo Mosci ani myslil), iakoby miał imieniem Krola Ięgo Mosci cesarza tureckiego vbespieczac y obiecac kozaki zniesc. O co gdy się potym listem expostulowało z tą de-

claratią list cesarza tureckiego nastąpił, że posyła beglerbega¹⁾ vrumelskiego z woiskiem na karanie y zniesienie kozakow, chcąc ich szukać, gdzieby się kolwiek znaleźli; snadnie było obaczyć, że to na nas knowano. Bo kozakow po dzikich polach, po pustyniach, po zaporoach (sic) szukać woisku tureckiemu, albo też na Dnieprze bystrym zamki budować, rzecz mało podobna; tu we włościach koronnych, iako tam były głosy, chcieli sedem belli położyć, na to się vsadzili, z tym vmysłem woiska swe y tatarskie pod granice koronne zemknęli. Dwie rzeczy ich zapędu zawściągnęły, iedna, że trochę pozniey, nizli ich zwyczaj niesie, wyprawili się; druga, że sława gotowosci vkrainney poszła w posłuch. Staął Iego Mosc pan hetman ledwo nie w oczy nieprzyjacielowi z większym sercem nizli woiskiem, poczuli się za obwieszczeniem y napomnieniem přes vniwersały od Iego Krolewskiej Mosci wysłane vkrainni obywatele w bliskim nad sobą niebezpieczeństwie, roznyimi pułkami zageszczone slaki, ochota we wszystkich strach vczyniła nieprzyjacielowi; godni wszyscy tameczni ludzie rycerscy od Iego Krolewskiej Mosci y rzeeczypospolity wdzięczności, ale godni ludzie przedni, ktorzy znacznymi swymi posiłkami nie tylko napełnili, ale i wypełnili woisko Iego Krolewskiej Mosci y podziękowania y wdzięczności, a go-dzien pewnie hetman przy tym oboigu czułości y prace swoiey wspomnienia nieledaiakiego, bo iego odwaga, iego piecza, iego staranie sprawiło, że woisko tureckie, granic koronnych nie tknąwszy, odeszło, a wszystek zysk tak głosny wyprawy, na porażeniu kilkuset kozakow, ktorych w porcie oczakowskim rozgromili, stanął. Ale ci, co spraw tego poganstwa świadomi, vpewniają w tym nas, że na przyszłe lato nie możemy bydz z nimi bes kłopotu, gdysz z iawną přes listy do Iego Krolewskiej Mosci y pana hetmana dane, przegroszką beglerbeg²⁾ ludzie swe zwiódł z pola. Vspokoił się Turczyn ze wszystkimi swymi nieprzyjaciół, w pokoiu trwać nie może, na nas ma dawne swoje przyczyny, ma y niezyczliwych nam sąsiad poduszczania. Zaszły y teras z Moskwy świeże obesłania spolki y przeciwko nam vmowy. Są y od Porty pewne wiadomości, że wszystkę moc swą na nas chce obrocić, ale y tymi samymi pogranicznymi woiski, (choćby s kim innym miał woinę), ciężki nam bydz może. Tatary, Wołochy, Multany, Siedmiogrodziany przy iakimkolwiek woisku na nas zemknąwszy, wielka na niegotowe potęga. Tego się obawiając przeszłego lata Iego Krolewska Mosc, a mając dostateczną wiadomość, że zaras na wiosnę woinę, którą samisz baszowie y w obwołaniach y w ediktach swych polską nazy-

¹⁾ В пук.: begleberga.

²⁾ В пук.: begleberg.

wali, bo w zadunaiskich miastach y zamkach publikowano, ze wszystkim hołdownikom tureckim granicom naszym przyległym gotowac się kazano, vdał się do tego Iego Krolewska Mosc, czego przeszlego seimu constitutia w takowym razie zazyc pozwoliła, ze vniuersaly po wszystkich Koronie rozesłał, dawaiąc znac o niebezpieczeństwie y do gotowosci napominaiąc, aby samym pospolitego ruszenia ogłoszeniem nieprzyacielskie zamysły pomieszał, aby iakąkolwiek gotowosc na vsilne niebezpieczeństwo sposobił. Nie przyszło z łaski boży do tego, zostaliscie waszmosc w domach swych, bliskie iednak tego niebezpieczeństwa vkrainne woiewodztwa, chętnie na huk następującego nieprzyaciela rzucili się do ratowania siebie y oyczyzny y przystoijną wdzięcznością przestroę y napominania Iego Krolewskiej Mosci y czulość Iego Mosci pana hetmana przyjmuiąc. Iusz ten rok tak przeszedł, iako się wyży wspomniało, na dalsze czasy iakoby z tym potężnym sąsiadem pokoi trzymac, czyni wszelakie staranie Iego Krolewska Mosc. Swiezo teras posłał do cesarza tureckiego pana Targowskiego sekretarza swego, z ofiarowaniem prziiazni y wyrozumiewaiąc ich zamysły; co tam sprawi, czas odkrycie. Nam dotąd iednak w taki niepewności na obie stronie trzeba byc gótowymi, a w takich sprawach satius est inopinata vereri, quam sperata contemnere.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 292 — 298. Заголовок (с. 290): Instructia vrodzonemu Macieiowi Grabskiemu sekretarzowi y na seimik radzieiowski na dzien XIII miesiąca stycznia posłowi naszemu w Warszawie dnia XVIII miesiąca listopada roku panskiego MDCXIV dana.

111.

Безіменний проект оборони України. — Без дати (1614 р.).

Sposob obrony ukrainnego niebezpieczeństwa.

Descriptum ex rationibus reipublicae et notitia imperii polonici numero 52.

Cum Scytharum seu Tartarorum mentionem hystoria faciat, non abs re erit ea nos hic adferre, quae contra illos maximo usui esse nobis possunt. Scythe Chersonesum Tauricam insedesunt, quam primo omnium nostri Slaui, qui Połowcy a venatione et multitudine ferarum dicti erant, inhabitabant, quos Cromerus in 1. libro Poloniae suae Gottos fuisse existimat; Posi, Graeci et Itali illis permixti egregiis urbibus communierunt et ad formam pulcherrimarum provinciarum in orbe excoluerent. Haec Taurica Chersonesus est, quae in contionem se extendit fossa cincta, a magna parte mari aluitur, ubi fossa est, ibi

per unam portam saltem in totam peninsulam excessus est. Ea porta vero et universa peninsula duodecim miliaribus abest a Borystene fluuiio, ubi nostrates kozacy in insulis quibusdam quasi in excubiis orbis christiani habitant. Fluuius hic ita a natura munitus est, ut magna ex parte stagnet et ibi nulla ratione traici possit, ubi vero est limpidior, ubi littora saxeae praeruptissima habet, ita ut nec tranari, nec manibus traici possit. Unus dumtaxat portus est, vel potius accessus, non longe, qua se Borytenes in Pontum Euxinum exonerat, Tauan dictus, qua illi nando penetrant, et cum ad nos traiciunt, tunc insulae, ubi kozacy manent, sunt illis ad dextram, mare vero nigrum vie uno miliari ad sinistram. Iam cum volunt traicere natando, tunc opponunt ad dextram versus istas kozakorum insulas aliquot triremes turcicas, ita ut tuto caudis equorum alligatis, viminibus, quibus pharetras et alia arma imponunt, et ipsi insident, tranare possint. Cum vero vel plures kosacos sciunt, quam ut sustinere illorum triremes impetum possent, vel anni tempus ad tranandum non est commodum, tunc in ipso ostio Borystenis triremibus turcicis transuehantur. Hic primo notandum in toto Borystynе, qui plusquam quinquaginta miliaria reipublicae nostrae fines cum campis, ubi Scythae degunt, terminat, duo tantum loca esse, quibus ad nos peruenire possint, Tawan¹⁾ nimirum et Limin, quod ostium graeco verbo quasi portum vocant. Si autem hi duo loci communirentur sumptibus pro rei necessitate dignis, tunc nulla ratione, nec ad nos nec ad uniuersum christianum orbem peruenirent. Ea de re ante annos complures Sigismundus primus rex tractauit in comitiis Petricouiensis, et consilio Ostaphaei Deszkouicii Cercasiensis praefecti utebatur, quod ex Annalibus Bernardi Vapouii adscribi hic placuit. Bernardus Wapowski in anno 1533 fol. 612.

Ostaphaeus Cercasiensis²⁾ apud Borystenem praefectus, in senatum, regni in comitiis Petricouiensis accersitus rogatusque sententiam, quibus modis, quo consilio Tartari et aliae Scythorum gentes ab assuetis incursionibus ac damnis arceri possent, cum in eam sententiam plurima solerter dixisset, id postremo suasit, ut nauigiis comparatis inferiora Borystenis duorum millium dumtaxat peditum praesidio ac quadringentis equitibus, qui commeatu pedites promitterent, firmarentur, posse hac parua manu, et exiguo stipendio ingentes Tartarorum

¹⁾ Мабуть до сього місця належить замітка без відсилача написана иншою рукою в долі: Ruskie Wrotha v polach orininskiech, kiedy tamtędy iusz przechodzy, to kłiem potraczając, mówią: tut maіemo Turkow bity, tak nasz ycowwe powiadały.

²⁾ Над першими двома словами дописано: Deszkowie Ostaffy.

copias, qui nando periculosissime Borystenem transmittere solent, a transitu arceri. Esse praeterea frequentissimas toto Borystene insulas undique praeruptis saxis inaccessibiles, quorum aliquae in arcis modum vno ad illos praeparato aditu communire possent, quorum aliquae tantae essent magnitudinis, ut in eis non modo arces, sed oppida et vici locari possent, loca ad Scytharum excursiones inhibendas apprime opportuno. Hoc Ostaphaei consilium cum uniuersi in senatu magno assensu comprobarent, atque ita fieri peroptarent, viderunt id absque mutuo cum Lituaniis proceribus congressu ac consilio, qui illam Borystenis partem ditione tenerent, ad effectum deduci non posse. Ad hoc postremo decursum, ut optimates Poloni cum Lituanae gentis preceribus, cum sub vno essent principe, aliquando in finibus conuenirent et de frenando Borystene Tartarisque a transitu arcendis inuicem consultarent.

Vides mi lector rem iam praeclaram, ut solus orbis christiani iure vocari possit, tum dilatam fuisse ob nostras cum Lituaniis difficultates. Nam illud littus Borystenis ad principatum Kiouiae, qui cum Lituania erat, pertinebat. Rex Sigismundus cum maximas cum illis difficultates haberet, putabat omnibus negotiis decisis posse hoc etiam perficere, sed aliter falis visum fuit. Nam ille morte praeuentus regnum Augusto reliquit, qui in summa rerum confusione et nihil serium agens regnauit. Post successerunt illi diuersarum nationum reges diuersis et ipsi moribus et rebus occupati. Non despero ego de diuina clementia nostrae aetati hoc Dei beneficium non modo ad defensionem christianae reipublicae nostrae rerum ad insignem utilitatem reseruaturn esse, quae Indiarum opes superaret. Spatium hoc camporum a mari incipiendo longa 12 miliaria a Borystene ad Tyram siue Dnestrum complectitur. Post in longitudinem quadraginta miliaria ad Circassorum urbem, in latitudinem vero plura continet, unde plusquam centum miliarium periphaeriem complecti existimo. Habet campos fertilissimos, ita ut cum singulis annis in vere universae arbores, inter quas cerasa et vrtes syluestres sunt, igne cum gramine comburentur, eodem anno renascantur et fructum ferant. Mellificia vero fidem excedunt, ut non modo arborum concavitates, sed terra etiam, ubi cauer-nosa est, melle repleatur; flumina plurimos et optimos pisces alunt, campi ferarum ingentes greges educunt, inter quos sunt etiam, quae vix in uniuerso orbe inueniantur. Multa materia denique nihil deest, quod non summam utilitatem cum immensa gloria et Dei amplissima benedictione adferat. Haec olim provincia caltissima fuit, a Slaus habitata ex qua gravissima bella constantinopolitanis imperatoribus tam mari per Pontum Euxium, quam mari, terra traiecto, Tyra et Danubio

inferebantur, qua de re Ioannes Zonaros cupiose scripsit, cuius hystoriam nos cum russica manu scriptam contulimus et latinam fecimus. Quaedam pars illorum Russi vocabantur, alia, quae in littore Borystenis viuebant, Dreulani, qui uero circa pontum habibant, eodem nomine cum incolis Chersonesi Tauricae Polowcy vocabantur, puto uniuersos Getas et postea Gottos vocatos, quanquam maximam portam populorum reipublicae nostrae sub Gottorum nomine venisse, habeo ultra haec vulgaria grauissimum argumentum epitaphium regis Boleslai Chrobri anno Domini 1025 positum: rex Gottorum seu Polonorum, cum Gotti 405 Danubium traiecissent.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 343 стор. 268—271. Меморіал уміщений між актами 1614 р. — може се буде й дата його.

112.

Турецький везир до Жигимонта III; жадає покарання козаків, що нападають на Туреччину і продають в Польщі добуту здобичу. — Б. д. (1614—1615 р.).

Potentissimo Sigismundo, Poloniae regi, amice notum esse volumus Magestatem Vestram antiquitus cum faelicissima et sublimi hac porta, (quae cum orbis delictum sit, merito populorum omnium refugium, portus est arctissima) semper amicitia faedusque sacrosanctum inuolabiliter coluisse nihilque adeo, quod eximiae humanitati benevolentiaeque obesse possit, vnquam amisisse; quinimo pro eo, ac par est, amicorum illius amicus, inimicorum vero inimicus existens, correctius propensum eiusmodi suum erga eandem gloriosissimam portam declararet animum abseruantiamque, egregios, omni honore dignos legatos suos saepius mittere consueuisse; quod ad praesens etiam, iisdem nimirum benevolentiae amorisque insistens vestigiis, Magestas Vestra per generosum Samuelem Targowski secretarium suum facere voluit, is amicissimas litteras Magestatis Vestrae plenas omnis generis benovolentiae et amoris exhibens, nonnulla etiam, quae verae amicitiae conueniunt, oretenus addidit, cui vt plena in omnibus, quae nomine Magestatis Vestrae exponenda duxerit, et indubitata adhibeatur fides negotiorumque quam rectissime expediendorum facultas daretur, optare se significat. Omnia itaque ista, quae vel in litteris Magestatis Vastrae continebantur, vel ab eodem legato oretenus exposita sunt, postquam sufficienter mihi amico Magestatis Vestrae innotuerunt, nulla interposita mora ad augustissimum sacri imperatoris solium summarie comprehensa et interpretata, perlata sunt, ita ut nihil omnino, quod veram in litteris Magestatis Vestrae amicitiam observantiamque redolere vide-

atur, omisum sit. Legatus insuper Magestatis Vestrae pro more antiquitus recepto ad sacrum potentissimi imperatoris solum admissus, post exhibitam, quae tantae magestati conuenit, reuerentia, multa experitus beneficia, illud insuper obtinuit, ut quae in litteris Magestatis Vestrae de pace firmaque beneuolentia sarta tecta conseruanda scripta fuerunt, excelentissimus imperator dementer benigne comprobare rataque et firma habere dignatus sit, quae nimirum, vt ea rectius constaret amicitiaeque rite vtrinque culta hoc modo crescere possit, sacrae illius magestatis excelsa epistula nostraeque his adiunctae amicae litterae ad Magestatem Vestram datae sunt. Quae cum redditae fuerint, non dubitamus, quin iisdem, quam sancte hucusque cum gloriosissima porta Magestas Vestra coluit, amicitiae sinceritatisque vestigiis insistens, maiora in dies illorum incrementa iis, qua par est, officiis debitaque obseruancia procurare, missisque quam celeberrime legatis studiosum eiusmodi animum suum testatum reddere velit, hac enim ratione, qui augustissimae portae huic firmis amicitiae obseruantiaeque sunt adstricti vinculis principes, vti consueuerunt. Experietur etiam Magestas Vestra diuina tenente gratia ex solita illa sua, quae sacrum hoc imperium prosequi non desistit, beneuolentia et amore maiora in dies commoda, rerumque suarum felicissimos successus. Caeterum notum Magestati Vestrae esse cupimus ex kozacis, quam plurimos, qui illis in locis sua habent domicilia, ex improviso musulmanicas ditiones idque iteratis vicibus infestare colunt, praedam, quam auehant, in Magestatis Vestrae regionibus vendere, armis etiam rebusque aliis ad victum et amictum necessariis ibidem instructos, nefarios conatus suos exequi solere; quod si nihil illi conuiuens, quicumque cum colluue ista comertia exercere praesumunt, seuerè castigare, et a ditionibus illis tam perfidum genus arcendo hominum, annonam omnem Magestas Vestra interdicere velit, rebus omnibus destituti facile coerceri et in ordinem redigi possint. Fructusque ex amicitia utraque sinceritate et pace utrinque rite culta percipitur, vel primus esse debet et ut ditiones Magestatis Vestrae ex hac parte securae sint, beneque etiam custoditum imperium, hoc nihil illinc hostile patiat, ita enim subditi partis utriusque quiete et pacifice viuere suisque inuigilare commodis poterunt, alias si per conuiuentiam latrocinia eiusmodi impunita relinquentur, magis in dies crescendo magni alicuius causa erunt, hac etiam de re caesareae ad Magestatem Vestram datae sunt litterae. Verae amicitiae id conuenerat, quod nulli fidem habendo suam, ipsis hac in parte impendat Magestas Vestra diligentia, coercitque seuerè improborum istorum perfidiam, tuta omnia et secunda in posterum reddat, quod cum fiet, potentissimo imperatori egregia cum commendatio-

ne Magestatis Vestrae explicari negocia, quae occurrunt, omnia amice a nobis suscipi et feliciter expediri poterunt. Quod reliquum est, legatus Magestatis Vestrae post recte, prudenter administratum legationis munus bona potentissimi imperatoris cum gratia dimissus est digne Regiae Vestrae Magnificentiae, is fusius ea omnia que ad propagandam utrinque amicitiam benevolentiamque pertinent, explicare poterit.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 243 стор. 322—3. — Заголовок: Kopia listu od vesera do K. I. M. pisanego; w tenze sens y niemal iednymi słowy mutandis y od samego cesarza pisany iest list do K. I. M. — Лист знаходить ся між актами 1614—1615 pp. — се й його дата.

113.

З інструкції слонимського зїзду — про козацьку своєволю в Литві; 29 січня 1615 р.

...Kozacy, ze mając drogę bliższą w ziemię nieprzyjacielską, przechodzą Wielkie Księstwo Litewskie, hostiliter pustosząc, o zahamowaniu y zniesieniu ich z I. Mciami pany coronnemi namowic.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2245 стор. 85.

114.

Жигимонт III до султана; король не в силі стримати козаків, від нападів на Туреччину; козаки сходять ся з ріжних народів і таксамо роблять шкоди Польщі. — Варшава, 15 липня 1615 р.

Serenissime et potentissime princeps etc. Quos proxime ad nos generosus Mustapha czausius litteras Serenitatis Vestrae attulit, ex iis optime erga nos voluntatis significationem constansque conseruandae amicitiae et bonae vicinitatis studium perspeximus, id multa etiam cumulatam ex generoso quoque Samuele Targowski secretario nostro, qui proxime nostro nomine nuncius apud Maiestatem Vestram, intelleximus. Grata nobis ea est amoris et benevolentiae testificatio, quam ob optimo sinceroque erga nos animo profectam non dubitamus. Nos quoque vicissim quantopere amicitia iusta iura, quae dominis maioribus nostris serenissimis regibus Poloniae ac nobis ipsis cum serenissimis Turcarum imperatoribus supra hominum memoriam intercesse-runt, quaeque sancta et inuiolabiter obseruata fuerunt, coluerimus vos, ipso documento esse potest. Ea nunc quoque sumus voluntate nihilque nobis prius vel antiquius est, quam ut amicitiae et benevolentiae, quam nobis Serenitas Vestra defert, paribus officiis responde-

amus; rati sumus S. V. traditam maioribus suis iure eius tuendae et conservandae consuetudinem constanter servaturam. Quamvis autem Tartari gens perniciosissimum, quos imperio suo contineri Sua Serenitas agnoscit, non modo conniuentibus, sed plane inspectantibus ditio- nes nostras furtivis excursionibus frequenter infestant, latrocinii more grassantur, tam cum id praeter scitum Suae Serenitatis fieri existime- mus, grauissima damna, caedes hominum, vastitates provinciarum, quae a Tartaris contra datam fidem fiunt, Suae Serenitati nos adscribemus: quorum quidem scelerata latrocinia facile nos coercere et gentem nulli fidam in ordinem redigere possemus, si illi in dicionibus Serenitatis Ve- strae receptum non haberent, qua praedam omnem abducant et subditis Serenitatis Vestrae diuendant. Quod si praefecti et ii, qui cum imperio sunt Suae Serenitatis belli duces, faederis, quod cum Serenitate Sua ha- bemus, amicitiae nostrae memores esse vellent, facile id consequentur, ne Tartari ditiones nostras ingrederentur, fieretque, ut regiones illae, quae nunc latronum sunt receptacula, secura pace perfruerentur, et inter unitos subditos commercia magno vtriusque nostro commodo exerce- rentur. Nunc autem homines eorum locorum omnibus fortunis a Tartaris exuli ad latrocinia exercendo sese conferunt, kozacisque iuncti nefariam illorum colluuiem, ex Moscis, Valachis, Vngaris, Graecis, Tartaris et iam ipsis Turcis collectam, immensum augment, ita ut a nostris prae- fectis coerceri nequeant damnaque multa hominibus nostris inferant et in diciones Suae Serenitatis clandestinis itineribus excurrant. Hos nos bello prosequemur, nusquam tuti in dicionibus nostris consistere patimur ac his ipsis diebus, cum aliquid eorum agmina collecta essent ac in diciones Suae Serenitatis irrupturi viderentur, manda- vimus suppremo exercituum nostrorum capitaneo, ut cum exercitu contra eos proficisceretur, a quo felicissimis auspiciis nostris et inuicta militum nostrorum caritate ita caesi fugatique sunt, ut pauci eorum euaserunt, plurimi aut viui in potestatem nostram venerunt, acerbissi- mas paenas sceleratorum conatuum iussu nostro daturi; cuius rei nun- cium fama ipsa ad Suam Serenitatem penetrasse iam non dubitamus. Haec idcirco a nobis commemorantur, ut Sua Serenitas intellegat longe aliter se rem habere, quam quidem Suae Serenitati relatum est, quasi nobis conniuentibus kozaci diciones Serenitatis Vestrae infestent, cum genus hoc hominum nobis ipsis, dicionibus nostris sit perniciosum, co- meatus illi in his ipsis locis, in quibus latibula sua habent, non desti- tuntur, caetera, quae illis sunt necessaria, ut ex rapinis, quas in nostris Serenitatisquae Vestrae dicionibus exercent, acquirunt, ita, vt armis

tegumentisque abundant. Mandauimus autem finitimorum nostrorum praesidiorum capitaneis, ut in omnibus locis exactam diligentamque curam adhibeant, ne quidquam earum rerum, quae ad victum sunt necessariae, homines nostri kozacis suppedirent, ex quo Sua Serenitas perspicere potest nihil nos eorum intermittere, qua ad conseruandam amicitiam iuraque bona vicinitatis tuenda pertinent. Vicissim non dubitamus Serenitatem Vestram, quod datis ad nos litteris vnice polliceri, effecturam, ut ex parte Suae Serenitatis inter nos maioresque nostros ac Suae Serenitatis maiores constituta faedera integre conseruentur, neque quidquam, quod illis contrarium foret, a subditis Suae Serenitatis vel belliducibus attentetur serioque illis Suam Serenitatem demandaturam, ut intra fines dicionum suarum se contineant, neque propius ad fines nostras, quod sine graui periculo fieri non posset, exercitum admoneant. Significatum est enim nobis ipsis, cum generosus Mustapha czausius apud nos esset, diebus beglebergum Romaniae transmisisse Danubio, ad Biallogrodum cogere copias et versus fines nostras velle progredi, chamumquoque Tartarorum cum uniuerso suo exercitu iam in procinctu esse et dicionibus nostris imminere. Nihil isti in vita sua Suae Serenitati molliri possunt. Quam ob rem demandarat illis Sua Serenitas, ut ita gentes suas cohiberent, ne fines nostras attingant, vel subditos ditionesque nostras damnis afficiant, ita et amicitiae iura illaesa erunt et utrinque subiecti nobis populi secura pace perfruentur. Quod reliquum est, Serenitatem Vestram bene valere cupimus eidemque felices rerum successus exoptamus. Datum Varsaviae, 15 iunii a. 1615.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 343 стор. 327. Заголовок: Responsa na list cesarza tureckiego przez czausza in iunio przyslanego do Warszawy.

115.

Татарський хан до короля; з Польщі прийшло 12.000 людей, пограбили Татар і добували Очакова; Татари відбили здобичу і попалили пограничні міста. — Без дати (1615 р.).

Wielki hordy wielki ham, nahayski, petryhorski y niezliczonych Tatarow wielki y mozny car Dziembeg Kierai Zygmuntowi III, krolowi polskiemu pozdrowieniem y listem przyacielskim to oznaimuiemy. Niedawnego czasu poslaliscie posla swego do nas z tym, obiecuiac, iaka przedtym mieli krolowie z nami przyiazn y braterstwo, zachowac y dawac zwykłe skarby na kazdy rok; a ze terazniejsze skarby są w Kamieniu, oznaimuiac, prosiliscie o przymierze. Temu wierząc, gdziesmy nie mieli zadny woli czynic, dwanasie tysięcy ludu

przyszło y z naszego nachaiskiego ludu nieco wołów, bydła, owiec, wziąwszy szli do Oczakowa, zamku Cara Iego Mci nad Nieprem leżącego, y nan impet uczyniwszy wziąć go chcieli. O czym my wziąwszy wiadomość, widząc, że się tak krolowi niegodziło czynić, postanowiliśmy takim sposobem tak postąpić y prętko się zebrawszy, a sto osmdziesiąt tysięcy wojska zgotowawszy, bydło, owce, które było pobrane, z ich rąk odielismy. A na Bar goncow swych posławszy, dwustu miast albo polankow, osiadłości y wszystkiego pobralizmy y splądrowawszy, każdemu Tatarzynowi dostało się siedno, osmdziesięc więźniow, a wołów, bydła liczby krom samego P. Boga nikt nie wie. Państwa wojować, iest naszego oica nam zostawione dziedzictwo, niesłuszną, abyscie wy państwo wojowali, ani wam to należy. Kto chce naiezdzać y wojować, tak potrzeba wojować. Nie wiemy, iesli się to z waszą wiadomością stało, czy też Xiążęcia Ianusza radą y sprawą, wiedziecie o tym, żeśmy asz na Kamieniec wyszli y na potym za pomocą bożą, co będziemy mogli, nie zaniechamy tego sprawić y uczynić, przyjmiecie za wdzięczne. A tak wiedziecie, że przyiaciom iestesmy przyiaciom, a nieprzyiaciom tak będziemy nieprzyiaciom.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 330. — Заголовок: List hama wielkiego do K. I. M. Лист поміщений між документами 1615 р.; це й його дата.

116.

З королівської пропозиції на соймі — про турецькі, татарські і козацькі справи; 1615 р.

...A iako w sprawach y porządkach domowych znacie W. M. łacnego pana, tak doswiadczycie pewnie ku zabiezeniu postronnym niebezpieczeństwom odwaznego krola, ktorých lekką wierę klasę nie trzeba, niechai ie, kto chce, zniewaza, niechai sobie pokoi obiecuie, niechai ufa poganskicy przyiazni, niechai discuruie, że z sobą mają co czynić, że nas zaniechają, wszystko to znaki na powietrzu. Doswiadczało się nie raz tego, iako obłudną y zdradliwą przyiazn, która z czasem przychodzi y upływa. Nieraz oni posłom naszym responsa dawali takie, gdy się u nich czego postanowionego upominali, a szczęście po nich było, że teraz insze czasy, nizli wonceas były, kiedy się to stanowiło. Zły to sąsiad, niepewna wiara iego, u ktorego okkazy y szczęście gwalci naipewniejszą przysięgę. Doznalismy w tych prawie miesiącach przed zadawieniem Nassuch basze omylnosci ich na oko, choć się on nam z przychylnością swoją pisał. Aza nie szukał przyczyny do rozerwania pokoju? aza, ubezpieczając przyiaznią y otuchą, przychylnosci nie wmawiał w liscie do Iego Krol. Mci, w dzisiejszego pana

halickiego, że miał obiecować, (o czym mu się y nie sniło), kozaki zniesć, aby tylko miał przyczynę, by wilk na onego barana, co mącił wodę, ktorey potym y zaył do obrocenia siły swey na nas. Aza kozaków, gdzieby iedno byli, szukać nie chciano? aza na granicach zamków budować nie kazano? Niech się przeczytają listy, które begleberg uromelski i przychodząc y odchodząc z wojskiem, tak do Krola Iego Mci pana naszego, iako do nas, urzędników koronnych pisał. Łącznie się ztamtąd obaczą zamysły ich na dalszy progress z nami. Maią oni serce na nas, a iesli o co kiedy, tedy o zburzenie świeże miasta Sinopa przez kozaki, którzy nową do nich, a im niebezpieczną przewidzieli drogę. Ma ten nieprzyjaciel siły z nas, choćby inszą zabawiony był wojną, ruszywszy wojsk ukraińnych, ruszywszy Wołochów, Multanów y siedmigrodzkiego, dosyć będzie na nas. Ze mu to teraz zamysły nie poszły, opóźnienie czasu, ale czułość najbardziej hethmana przeważnego y ochota obywateli ukraińnych sprawiła. Poszedł głos gotowości, za którym coraz świeży czaus, to do basze uromelskiego, aby nas zaniechał, to do Iego Kr. Mci, aby w dawney przyjaźni nie wątpił, a kozaki zniósł. Ale z pierwszego listu tego wodza, hardo nazwanego, znac co myśleli, bo nam y żywności dla wojska y materii na budowanie zamków przysposabiał gwoili przyjaźni cesarskiej ledwie praecise nie rokazowali, o czym, pewniem, że szerzej urzędnik wojenny da rzeczypospolitey wiadomość, nam satius vereri, quam contemnere. Prawda to, że prozne wojsko w polu bez rady domowej, alec y rada wewnętrzna bez wojska w polu nieprzyjaciela nie zniesie; oboiga tego wraz rzeczypospolita potrzebuie; niech się, kto chce, ubespiecza, potrzeba y bliższym kraiom niebezpieczeństwa pogańskiego zawsze gotowości y dalszym ostrożney czułości. A wszakemy sobie wszyscy spólną winni pomoc, w spólney siedząc oiczyźnie. Wspomniemy, co przodkowie nasi czynili, kiedy Rhodys (sic) wzięto, a to nie w granicy, a to nie na Ukrainie, a przecię tak się gotowali, iakoby iuz wsiadać przeciw nieprzyjacielowi. Niedarmo tedy Iego Kr. Mc do pozwolenego na seymie ruszenia pospolitego udac się był raczył, które ze nie doszło, głos y sława, (quibus bella constant), a ostrożność czulego wodza zatrzymała, ale azeby się nam na lato bac nie trzeba, nie obiecuimy tego sobie; są wiadomości, a pewne, że y dzis w Carogrodzie u wszystkich naicześniejszy głos o wojnie do Polski, a o gotowości naszej iesliby to oni wiedzieć nie mieli, mało tu szpiegów, alec dosyć na samym Wołoszynie; za kim on sercem, iakimi condycjami obiał to państwo od Turka, postępkę y rząd iego świadczy. Ze się to trochę wroceniem Chocimia uciszył y powolność obiecał, a co wiedzieć, iaka y długo iey będzie. Bo on to wie bardzo dobrze, że nie dla iego po-

stawy, nie dla iego to osoby się stało, iedno aby się większa cesarzowi tureckiemu przyczyna do rozerwania przyiazni nie dawała, na co go Thomsa dla Chocimia z perswazyami y upominkami przywodził. W czym co się tam odkryje daley, na godziny Iego Kr. Mc czekac raczy wiadomosci od pana Targowskiego, poslanca swego. Chocimia co się dotyczy, powrocony iest za zdaniem Ich Mei P. P. Rad, przyiazni y mocy tureckiey gwoli, ale tego laczney dostac nazad prędko, nizeli zatrzymac porządnie. Iest ci y insze wewnętrzne na Ukrainie niebezpieczeństwo, chocby postronnego nie było. Aza yz tey kozackiey burze, iesli Turey tak nas, iako to drudzy ufaią, ochronią, nie wisi nad nami niepokoi? Iest taka colluvies tych ludzi, są takie woiska, ze się iuz do kilkunastu tysięcy rachuią. Posli do nich gołotowie, poszli y ci odsadzency, posli zbiegowie, zbiegło chłopstwo, opuściwszy rol, zbiegła czeladz, pokorzyściwszy pany, tak ze mało kto iuz do pluga ma na Podolu ludzi; gdziekolwiek wynidą, przywiodą nam na sobie niebezpieczeństwo, nie wyidą, tez pomieszaia nam pokoy, iako on Nalewaiko, który iako nas trudził, iakiego było z nim kłopotu, co za szkod narobił, ci pamiętaia, którzy cierpieli, a ci niech powiedzą, co go odwagą swą znosili. Naznaczyć ci był Iego Kr. Mc raczył y dla respektow przyiazni tureckiey, ale y dla oczyszcienia Ukrainy z tego swowolenstwa commissarze, którzyby zazyli sposobow, traktatami, albo inszym szrodkiem, iakoby te ludzie rozwiesc, a pewną ich liczbę przywiesc do porządku dobrego. Co się z nimi mowilo y tractowalo, dadzą Ich Mei P. P. commissarze sprawę, którzy tam ziachali byli, aczci nie wszyscy dla trudnosci podobno swoich, ale przecie ochotnie Xiążę Iego Mc Pan krakowski z Iego Meią panem wojewodą kiiowskim y wołyńskim y panem starostą kamienieckim chcieli tę sprawę do efektu przywiesc. Upor y opor ludzi tych na nic pozwolic nie chciał, złotą swoią smakuiąc sobie swawolą, z czym tu posłali posły swe do Iego Kr. Mei, którym iakiiby respons dac, ostroźnie deliberowac trzeba. Ale niechby y to nas nie mieszało. Tatarowie aza oni kiedy zaniechaią zwyczajnych naiazdow y łupow swoich. Oto dzisieiszy car dopiero się ozwał według dawnego, który przodkowie iego mieli, obyczaiu, ze stolicę osiadł, ozywa się y brat iego Galga z chęcią, a przecie szkodzą panstwa Iego Kr. Mei. Zda się to nam odlegleiszym od tak częstego niebezpieczeństwa, tylko iakies igrzyszko wojenne, ale tym nie smiech, którym włosci palą, ludzie w plon biorą, którym bracia, siostry, syny, corki, oice, matki odkupowac przychodzi; trudno oratiami zniesc to niebezpieczeństwo; na prawo nasze nie dbaią, quarciannego żołnierza celeritate uchodzą; trzeba albo inszego sposobu, albo większey mocy na zniesienie tak

częstego upadku z braciey naszej. Ale niechaiby y Tatarzyn upomin-
kami się contentował, niechaiby Ukraina podolska w pokoju była.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 с. 652—6.

117.

a) Королівська інструкція на шредський соймик — про відносини
до Татар й Турків і про козацьку своєволю; козаки зросли до 40000. —
20 січня 1616 р.

Instrukcyja urodzonemu Adamowi Grodzieckiemu z Wyszyrna,
dworzaninowi y na seymik do Szrody posłowi naszemu, w Warszawie,
d. 20 stycznia 1616 roku dana.

...Zaraz po skonczeniu seymu, gdy przysła wiadomosc od pana
Targowskiego, posła Iego Kr. Mci, iako się w Konstantynopolu odpra-
wił, iacno się było domyslec, co o przyiazni cesarza tureckiego mie-
lismy rozumiec, nie iest y nie była nigdy szczerą; swoim tylko czasom
y okazyom ten nieprzyiaciel wygadza, o tem zawsze przemysliwaiąc,
iakoby swe panowanie niezbozne rozszerzał. Na nas dlatego ma przy-
czyny dla ustawicznych w panstwa iego przez kozaki naiazdow, o kto-
rych zniesieniu tak Turcy przemysliwaią, iakoby za tym zaraz pretextem
zamki nasze ukrainne osiedli, o czym iawnie były y przy posle
Iego Kr. Mci baszow mowy. Nowe iakies a pewnie zmyslone granice
ukazuią y inszym prawem kilkanascie osad ukrainnych sobie przywła-
szczaiąc. Chcieli to pewnie w tym roku wykonac, ale ze pierwey miey-
sca, ktoremi kozacy na Czarne morze wpadaia, zabudowac było po-
trzeba, nad tym się zabawiali; swoje iednak złe przeciwko nam za-
wzięcie cesarz turecki wykonywaiąc, rozkazał carowi tatarskiemu mocą
wszystką wtargnąć do Korony. Nie bez wiesci y ta klęska przysła na
rzeczpospolitą, dawali znac ci, co straż tamtey ziemie trzymaia, prze-
strzegał pan hetman swoiemi listami, rozesłały się uniwersały Iego
Kr. Mci, wczas na to ludzie wzywaiąc niebezpieczeństwo, y to, co mogli
naprędce I. Kr. Mc, sposabiaiać do obrony, wybrance ze wszystkiey
Korony obrocił, część swoiey dworskiey piechoty przydawszy, nikt
iednak nie ruszył się do obrony, nikt prawie do pana hetmana nie
przybył, ktoremu ze trzema tylko chorągwiami stawic pole nieprzy-
iacielowi y bez potęgi na szanc puscic rzeczpospolitą nie godziło się.
Przyszedł nieprzyiaciel, broni przed sobą dobytey nie widząc, tę część
Ukrainy w ktorey dawno nie postał, mieczem y ogniem spustoszył,
plon wielki y ludzi chrzescianskich wiele w niewolą pogańską zabrał.
Zalosc niewymowną ma z tego I. Kr. Mc, tym więcey, ze y na seymie
y potym przestrogi Iego Kr. Mci mieysca nie miały; więcey się na

tych spuszczano, którzy bezpiecznie to twierdzili, że tego roku Turczyn y Tatarzyn nas zaniechac miał, którzy niechby teraz liczbę oddali Panu Bogu z braci swej, w niewolę pobranych. Ale y teraz nie koniec temu; Turcy są na tym, iako się było wspomniało, aby kozaki znosząc, włosci koronne posiadali y granice swe rozszerzali. Opowiada y przekłada to W. M-ci Iego Kr. Mc y w tym upewnia, że z tej tam strony pokoju trudno się spodziewać, jeśli sposób obrony na tym sejmie namowiony nie będzie, a nie trzeba większej do wojny przyczyny, to samo ludzi naszych, mimo wiadomości y nad zakazanie Iego Kr. M-ci, weyście do Wołoch, zniesienie niedawnego wprowadzie w głowę nam nieprzyjawnego hospodara, nasadzenie nowego głowy nam niepokoy przyniesie. Z tymi, którzy to uczynili, iako postąpić, poda to I. Kr. Mc pod uwazenie seymowe; nie stanie iednak na tym, będzie Turczyn chciał swego się mścić, na co trzeba nam gotowemi bydz. Wyprawił tam I. Kr. Mc posłanca swego, aby nieco mógł zahamować impet tego tyrana, wszakoz nie pewien jeszcze, co ten sprawić może.

б) Додаток до інструкції.

Supplement do instrukcyi, który takoz pan poseł przelożyc ma imieniem I. Kr. M-ci.

...Nadto jeszcze z konsyderacyi niektórych panow senatorow, zawieruchow ukrainnych dobrze swiadomych, przekłada I. Kr. Mc. W. M-ciom niebezpieczeństwo wielkie, które nad rzeczpospolitą prawie wisi od swowolenstwa kozackiego, którego liczba bo do czterdziestu tysięcy po różnych miejscach jest tych swowolników y na wszystko złe jest odwaga niebezpieczna rzeczywospolitey. Nie pomogły nie kommissye, nie pomogły sposoby z seymow do pohamowania ich podane; bierze gorą to swowolenstwo w domu ciężkie, do zwadzenia nas z postronnemi pany, do zaciągnięcia na nas wojny sposobne. Co wzd y tym czynić, iako te kupy rozprowadzić, iako napotym zahamować, pod uwazenie W. M-ciom Iego Kr. Mc. poddawać raczy. Ma y tę świeżą wiadomość Iego Kr. Mc, że Tomsza dobrze się znowu pokrzepił, że iuz tym, którzy tam swawolnie weszli, jest ciężki; prędko wyglądac y obawiac się potrzeba wolnego od tego nieprzyjaciela na Ukrainę y włosci koronne impetu, a zatym, (o czym Iego Kr. Mc ma świeżą przestrożę), woysk tureckich y tatarskich nastąpienia.

118.

З інструкції ошмянського повіта — козаки пограбили маєтності коло Слущка; 15 марта 1616 р.

...Xiąże Iego M. Pan Podczaszy W. X. Litewskiego affectował, aby Xięstwo Iego Msci słuckie, przez kozaky nizowe splondrowane, od myt do pewnego czasu elyberowane było.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2245 стор. 109.

119.

З королівської пропозиції на соймі — козаки ходять на Чорне Море, на Очаків і в Волощину; Турки хочуть руйнувати Білу Церкву, Канів і Черкаси; 26 цвітня 1616 р.

...Taz ci moles periculi od Turka nad nami wissi, na którą y dawno się zbierało y swieza swawola naszych zarobiela. Dał był cesarz tu-recki iasnie znac w responsie swoim panu Targowskiemu, sekretarzowi Krola Iegomosci, posłancowi na onczas do porty, ieszcze za zywota Hassan basze, ze miał wielką chęć do rozerwania przyiazni z nami; aza nie wyprawował sędziakow wskrzeszacli, zakładacli zamki y fortece? Basza nie obiecował kozakow szukac, kędy by kolwiek byli, iesli-bysmy ich sami nie zniesli, aza nie roskazował znosic pewnych zam-kow rzeczypospolitey, ~~usurpując sobie tam, gdzie nigdy przodkowie~~ nie afektowali granic, smiał nawet wodz woiska Iego begleberg uro-melski w liscie swym y do Iego Mosci pana Iietmana y do mnie, na-pierając się zywności na woisko pana swego y materiej do zakładania zamkow, co wszystko, a coż inszego było iedno na szukanie przyczyn do rozerwania przyiazni? Oto się trochę odwlokło, ale zeby to naszej przyiazni gwoli, nie iedno zeby się z inszymi uspokoieli, a mieisca, ktoremi kozak na Czarne morze wychodzi, opatrzeli. Uczynek iednak załosny, prolog tей straszney tragedie, kazawszy się ruszyc caro-i tatarskiemu mocą wszystką na panstwo Iego Krolewskiey Mosci, który iako nas zwoiował, drudzy podobno zdaleka słuchali, ale bracia nasi y dzis in compedibus czuią, a nie porzuci pewnie ten poganin ladaiaiko przedsięwzięcia swego, zwłaszcza za rządem kaimechana, który dzis na wezerowym mieyscu, a głównym narodowi naszemu nieprzyiacielem. Tozci swiezo odprawiony był czaus, przyniosł, domagał się zniesienia kilku zamkow koronnych, iako Białey Cerkwie, Cerkas y Kaniowa, ktore pamiętnika niemasz, kiedy zasiadły; domagał się wywiedzenia swowolenstwa z Wołoch, domagał się kilka panow wołoskich wydania, abo głowy ich, a to wszystko pod rozerwaniem przyiazni. Dawno ten

nieprzyjaciel wilczego zołądka ostrzy zęby na nas, czasu tylko y occasiey czeka, a ma dzis wierę oboie po sobie, z Persem pokoi zastanowił, woiska ma gotowe, Szkander baszy sto tysięcy woiska ruszy ku nam kazał, a siedmigródzkiemu, multanskiemu, wołoskiemu wojewodom z posiłkami przyłączyć się do nich porucił, y tak niczego mu dostawac nie będzie do wykonania zawzięcia iego, iedno aby dobrze począł, a począć może bardzo dobrze y skonczyc, kiedy uporny y nierozmyslny zaciąg naszych, drażniąc ich, słabieie, a my o sobie nic ani czuiemy, ani myslimy; niefortunna rzeczpospolita, która się ratowac nie może, niefortunniejsza, która ani radzić o sobie może, a nader nieszczęśliwa, która y ratowac się y radzić o sobie nie chce; bezpiecznie rzec mogę, że nasza taka, tamtego świeży y iasny przykład. A więc się te niebezpieczeństwa wszystkie, które dzis nastąpiły, na przeszłym seymie nie opowiadały, a chcianoż o nich radzić? A więc żołnierz quarcianny prawem y postępkiem iego scisniony, y tu przed Krolem Iegomoscją y w poselskiej izbie, nie zrzekał się y nie wypowiadał służby? A ruszeło to kogo? A więc o swowolnych gromadach wiadomości nie biegały, które się z onych głów pokaranych rodziły? A obeszło to stany? Iako seym rozerwany, tak y rada nadewszystko zdrowia, skutku swego wziąć nie mogła. By był Jego Krolewska Mosc prędkim pieczołowaniem, a czuły hetman zwykłą odwagą y przewagą swoją wszystkiemu nie zabiegał, wpadlibysmy byli w gorsze daleko, niżli pierwsze było, niebezpieczeństwo. Aby dzis przyszło dawac liczbę tym, którzy rozerwania seymowego przyczyną, co by rzekli na zelzenie od poganstwa rzeczypośpolitey y sławy narodow naszych, co by rzekli na krwawe lzy y ciężkie pęta poimanego chrześcianstwa, co by rzekli na zesromocenie niewinności, co by rzekli na włosci ogniami w popioł obrocone, czymby tey szkody, czymby tego zalu wetowac radzili? Ale po co niescignionych błędow gonic, wszak ktos rzekł: quacquae a populo fiunt ferenda, non laudanda sunt, a niemasz ci tez co. Aza się y to dobrze stało, kiedy przychodziły wiadomości o carze tatarskim, kiedy biegały przestrogi strażników, upominania hetmańskie, uniwersały Krola Jego Mosci, nie chciał nikt nie tylko hetmana, ale ani oyczyzny, ani siebie posilic. O iako dobrze Plato wyrzekł: incredulitatis robur perniciosissimum est bono publico. Owi, co niebezpieczeństwu nie wierzei, ratowac nie chcieli, a on nie miał czym tak gwałtowney odeprzec nawałności, który o nieprzyjacielu przestrzegał. Bo lubo Jego Krolewska Mosc na tanto niebezpieczeństwo wybrance ze wszystkiej Korony obrac był kazał, lubo y dworskiej swojej piechoty nie iednę chorągiew do pana hetmana posłać raczył, lubo Jego Mosc pan hetman miał trzysta służyłych przy sobie, ale z tym nieprzyjacielowi tak cięż-

kiemu stawie pole y na szanc poscie sławę y bezpieczeństwo rzeczy-
pospolitey, ani rozum, ani wiara oyczyźnie y panu dana kazała y tak
przeszedł nieprzyiaciel, płocąc we krwi naszey ręce po łokiec, a prze-
szedł, mieczem y ogniem pustosząc, a przeszedł, nie widziawszy woko-
dobytey broni, a przeszedł ten kąt, w którym dawno nie postał. Za-
łosc zład niewymowną Jego Krolewska Mosc odnosi, załue y dzis
y ukazuje, (dai Boze, byśmy się obaczeli), iako się szkodliwie wiara da-
wała tym, ktorzy upewniali, ze nas poganstwo zaniechac miało, a ono
tych zasię niewinnie w suspicią podawali, ktorzy o nieprzyiazni y za-
mysłach iego opowiadali. A załue tego tym bardziey, ze nie tu koniec
widzi takiego zawodu; widzi, ze cos gorszego następuje za swowolnym
wesciem naszych do Wołoch: chcą Turcy wetowac swego, są na tym,
aby kozaki znosząc, włosci, posiadali koronne, a granice takowego
panstwa swego iako naidaley rozszerzali, y dowiodą tego łączno, iesli
się nie poczuimy, zdybią nas znowu iako y pierwey, iesli gruntow-
ney na tym seymie obrony nie postanowimy. Bo choc ci to Jego
Krolewska Mosc wyprawił tam pana Kochanskiego, sekretarza swego,
aby zawściągnął impet iego, wszakoz, co tego za pewnosc, iako go tam
przyimā? Da li miejsce nieprzyiaciel słusznosci, maiąc na nas taką, iaka
mu się podaie, okkasyā, bo wierę y przyczynę z tego do Wołoch wtar-
gnięcia, ktore iakimby sposobem karac, a potrzeba zaprawdę, puszcza
to Jego Krolewska Mosc pod uwazenie wszystkich stanow. Mozec się
to komu zdac słusznem ich desiderium, ze chcieli znosic w głowę na-
rodowi naszemu nieprzyiaznego hospodara, ze chcieli windikowac na-
ruszoney sławy, ale y tego privata autoritate czynic się nie godzielo,
a wszak non sunt facienda mala, ut eveniant bona. Więc y kozactwa
samego swawola in tantum excrevit, ze co dzien wyglādac trzeba, albo
na nich samych cudzego, albo od nich wewnętrznego niebezpieczeństwa,
wyniesli w liczbę woiska 30 tysięcy, poszli iedni czołnami na Czarne
morze, drudzy wielką y potężną wyprawą burzyc Oczakow. Cokolwiek
zrobią lubo z zyskiem, lubo z szkodą swoią, na karb to nasz y tru-
dnosci przyidzie. Pełno wszędy nierządu y sweywoli. Tasz ci nas y
takiesci wyprawy z Moskwą pomieszały, ze dzis nie tylko o siłę prze-
ciwko nim, ale y o radę trudno.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 148--154; тесаме ibidem
ч. 109 стор. 655--661.

120.

Великий везир до Жигимонта III; жадає видачи волоських бояр,
що при помочи козаків хотіли осадити на Волощині сина воеводи

Греції; козаків треба рішучо знести, бо все роблять шкоди турецькій державі. — Константинополь, початок липня 1616 р.

Miedzy wielkimi pany Iezusowemi naywieńszemu, miedzy wybor-nemi stany zakonu mesiasowego naiwybornieyszemu, spraw wszystkich miedzy chrzesciany terminatorowi, wielkosci, zaczynosci y wysokosci y vcciwosci panu krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawy niechay sprawuie Bog ku dobremu), przyiacielskie zaleczenie chęnci naszych y pomnozenie milosci opowiedziawszy, po przyiacielsku oznay-muiemy, ze od dawnych czasow asz do dnia dzisieyszego sławni przod-kowie zacnosc waszy, krolowie polscy, takze y zacnosc wasza z wiel-mozną y wysoką portą szczęliwosci cesarski sczyrością własną bes miary y konca powolnosc y przyiacielstwo y milosc y we wszystkich spra-wach vklonnosc, więc y przymierzu pospolitemu vcziwosc zwykliscie byli czynie, zacym z obu stron vbodzy poddani na granicach mieszkaiący, więc y wszystkie stany, (to iest tak męski iako y białogłowski), bes-pieczni bęndąc, chwalili Boga y wielmoznosci cesarski zawsze vcziwosc czynili. Teraz malo przedtym z boiarow wołoskich Vrely Bycek y z swo-imi pomocnikami malo na tym maiąc, ze z wojewodą wołoskiem zgodzie się nie mogąc, prawie poddawszy się na głębokie zlosci y zdra-dziestwa, (co im zawsze przywoita), iuz zdradzedzkie rebelizowawszy, do granic polskich vciekli, tam zebrawszy wedlug woly swojej lotro-stwo kozackie, przedtym Ieremiego syna przyprowadziwszy, prawie ogniowych niesnasek narobili, co y do tego czasu nie mogąc się ieszcze vspokoic w panstwo cesarzowi własnie należące, w ziemie wołoską, gwałtownie się wdarszy, vbogich poddanych prawie pod nogami po-tarszy, rowno z ziemię obrocili. Wszakze takie rzeczy czyniących kozackich lotrow mieszkania y przebywania y miesca ich urodzenia, isz w panstwach zaczynosci waszey są, tedy w tych czasiech y o te boiary, aby związani do porty cesarski odesłani byli, więc y ko-zacy, aby za naszymi sczyrymi radami y przyiacielską powolnością zniesieni byli, od czterech części swiata trzymającego cesarza wielkiego naszego list wielmoznosci jego przyiacielskie pisaney za przeslego ka-imekana, brata naszego, z jego tez własnym listem posłany był. Nie-dosc na tym, ze przerzeconych boiarow sprawy przyieliscie y kozakow takze zniesc nie chcąc, zaniedbaliscie, ale owszem tego szatanskiego rodu pewną liczbę na przyległe Czarnemu Morzu włosci cesarskie obro-ciliscie, gdzie iedno pogodą vpatrzyli, miasta y wsi polupili. Druga część zas teraz na Tehinią y Bielogrod zbieraiąc, nie ku zgodzie y pokoiowi zamysły maią. Na takich sprawę godny y zacny poseł waszy zacnosc Gregori teraz do porty cesarskiej przyiachal, oddawszy wedlug powin-nosci y sczyrosci swej poselstwo y posługą iemu zleconą odprawiwszy,

(ktory według godności y biegłości swej vsanowany y powazony iest), z rąk przerweczonego posła na przesły posłany list cesarski respons wzięwszy, w liscie dawny przyiazny samsiestwa serokie opowiadanie y scyry miłości utwierdzenie, wielmoznosci cesarsky iako sie godziło, oznaymielismy. Tenze wspomniony poseł, cokolwiek miał vstnie zleconego, przed stolcem cesarskiem piękne słowy powiedziawszy, przyjacielskiego związku y zyczliwosci powinność opowiedział. A to łotrostwo kozackie pod iurisdiccją zacności waszy y w panstwach zacności waszy mieszkania y przebywania swoje vczynili, y kiedykolwiek zbroją, zawsze się tam schraniaią, a co raz dzien ode dnia więcej złego czynią, tedy iuz więcej cierpieć nie mogąc, zdało się wielmoznosci cesarski, aby bezpieczeństwo vbogich poddanych swoich opatrzywszy, od takich krzywd ich wyswobodził. Maiąc zas na oku starą od tak wielu lat przyiazny y samsiestwo przeszłych krolów polskich y z domem ottomanskim bezpieczeństwo y spokojne siedzenie ludzi obu stron vpatrując, że nie tam razą iako y pierwy przyiacielstwo y szamsiestwo trzymając, to co nas wadzi, znieść y wyniszczyć zacność wasa macie y ktorzy przed tym wiekli, boiarow wydawszy, aby tych łotrow kozackich zacność wasa pilną y mądrą radą zniósł y wniwec obrocil, wielmoznosci cesarski wolia y żądanie iest, gwoli temu po drugi raz list wielmoznosci cesarski przez czarnego Mechmeth czausza, (ktorego zacność niechay się mnoży), iest posłany. Ia też, ktory waszey zacności wszystkiego dobrego życze, ten przyjacielski list moy napisawszy, posyłam. Mam nadzieję, że skoro zacność wasa w list wielmoznosci cesarski, tak na wzwyż pomienionych boiarow koniecznie, gdziekolwiek by byli, albo gdzieby siękolwiek kryli, według wolei y żądania wielmoznosci cesarski wynalawszy, do wysoki porty cesarski odesłali, iakoteż o kozakach obu stron będących dobrze y szczyrze pomysliwszy, z panstw cesarzowi przynależących zniowszy, w panstwa wielmoznosci cesarski, żeby się iuz więcej nie wdzielali, o tym myślił, gdyż te dwie rzeczy sam wolam y żądaniem wielmoznosci. A gdy te dwie rzeczy za pomocą bożą według woli wielmoznosci cesarsky staną, (ktorego wielmoznosci niechay Bog pomaga), tedy wszystkie skargi y narzekania ludzi vbogich zatrzymają się y obu stron poddani w sprawiedliwosci ziąć, miłosierdzie y ochronę otrzymawszy, według starych zwyczaio w obchodzie się będą, panstwa także y prouinciae granicom przyliegłe od zniszczenia y rowno z ziemią położenia nog woyskowych ochronione będą. A tak przystoyna rzecz iest y za bogactwo policenia godna, aby się też zacność wasa o takowe dobro starał, gdyż przed zacnością wasą będąc ci przodkowie zacni wasi, zawsze szamsiestwo y przyiacielstwo chowając, z obu stron na granicach gdy się co pokazało, iednając, tłumili y vspokoiali. Temusz

wzwyż pomienionemu posłowi wasemu niektóre rzeczy vstnie sprawować zlecieliscie byli. Teraz na to z listem wielmożności cesarski iadący czarny Mechmeth czaus z roskazania y zličenja naszego odpowiedz da zacności wasy; w tych rzeczach, cokolwiek słusznego iest, vczynimy. O to się namni zacność wasa nie frasuycie, insze sprawy, kłóreby iedno do vspokoienia obu stron potrzebne były, z tym Mechmeth czausem communicuycie, on cokolwiek rzecze y postanowi, to my za słuszne przyimiemy. Pewnismy tego, że przerceconego czausza tam iedługo bawiać, do wysoki porty, wielmożności cesarsky w rychli zacność wasa edeslesz, gdyż y ia sam z osoby swey zyczę tego, aby dawna przyiazn y samsiestwo dzien ode dnia się pomnaziać, zachowana była. Zaczym y z oboch stron vbodzy poddani y prowincie y panstwa granicom przylięgle od spustoszenia woysk y od vcisku wolne bydz mogą, nie insze iest przedsięwzięcie moje. Rozumiemy o zacności wasi, że także dobrego dobrym y sobie zycząc do dobrego konca rzeczy prowadzić będziesz chciał. Pisan w Constantinopolu w posrzedku miesiąca dzie-mazy achyr nazwanego, roku według Michmetha tysiąc dwadziesca y pięć, to iest de data prima iulii 1616.

Te pisma albo mowy nasze imieniem tego, który Mechmethowi proroctwo dał, (nad którym pokoy boży niech przemieszkiva), zamykamy.

Бібл. Ягайлонська ч. 3543 к. 107—8. Заголовок: List wezera tu-reckiego do Sigmunta, krola polskiego.

121.

З промови на соймі. Козаки спершу були послужні старостам і успішно боронили Польщу перед Татарами; тепер ходять на Туреччину, не слухають короля, роблять якби окрему річпосполиту; треба ввести їх в порядок відповідно до комісії (1614 р.) або карати великими карами. — Б. м., 12 вересня 1616 р.

...Ukazawszy, zkąd pochodzą na nas niebezpieczeństwa, ukazuie y sposob zabiezenia im, nie wszystkim, bobym długą mową musiał zabawic, ale niektórym, mianowicie w propositiey mianowanym. Poczną od domowych y sweywoley kozackiey, która nas et intra domesticos parietes bardzo dolega et ab extra rzeczpospolitą in summum periculum od Turkow przywodzi. Byli a prima origine w karnosci y posłuszenstwie, był y z nich ten rzeczypospolitey pożytek, że wyparszy Tatarow z tych pol y kocowisk, gdzie teraz sami przemieskiwają, zatrzymywali incursiones ich, które asz pod Lwow przedtym bywały. Słuchali panow swych y starostow, bez woli ich y wiadomosci zadney exspe-

dyciey nie czynieli y za kazdym roskazaniem zawzdy przeciw nieprzyiacielowi stawali, spolia ex hoste panowie między nie dzielili y sami ich uczestnikami bywali. Asz kiedy im zasmakowała domesticorum depredatio, iako Kosinskiemu y Nalewaikowi, rzucili się nie iedno na przednie familie, ale y na wszystkę rzeczpospolitą, ktorych szabla przez pana hetmana dzisiejszego znosic y uprzatnać musiała. Rzucali się na panstwa tureckie; iaki z nich teraz pożytek mamy y iaka od onych kozakow pierwszych roznosc, wszyscy widzimy. Tu w domu nas szkodzą, a Tatarow y Turkow swawolą do nas nawodzą. A iesli ich tesz na woyny zaciągamy, to pierwey skazą prowincią, spustoszą y wniwec obrocą, nim ią posiadziemy, iako w Inflanciech, iako w Moskwie, w Wołoszech uczynieli. Tu zas w domu ani magistratum w miastach, ani starostow, ani hetmanow sluchaia, sami sobie prawa knuia, sami urzędnikow y wodzow stanowią y iakoby in magna republica aliam rempublicam faciunt, tak ze iedno iusz nie rzeką: divisum imperium cum Iove Caesar habet. Ale niedlugo przyidzie do tego, gdzie w czas ich nie zatrzymamy tym sposobem. Stało iusz z niemi przez commissyą postanowienie, tego się mocno trzymac, aby ich iedno pewna liczba była, aby polkownika z podania hetmanskiego mieli na zaporohach, albo gdzie im naznaczą, aby mieszkali, włosci nie szkodzieli, incursiones motu proprio do Turek zadnych nie czynieli, dziesięcią tysięcy złotych, a siedmią set postawow karazyi, aby się contentowali. Iesliby to mało było, co się im postąpiło, tedy dac więccy ea conditione, aby zawsze gotowi byli y na kazdą się potrzebę z kwarcianym przeciw nieprzyiacielowi stawili. A dawac im ten zold z quarty, ktorey rozumiem, ze teraz siła ex lustratione przybyło, na czym iesli nie przestaną, srogie na nie prawo postanowic y zaraz ie do exequutiey przywodzić. Lepiej raz z odwagą poskromic swawolenstwo, a nisz in perpetuo metu bydz od nich y woyny tureckiey się obawiac. Tureckiey woyny, przykładem przodkow naszych, zawsze się strzec mamy y dla potencyi wielki et propter diuturnitatem, ktorey on zwykl przeciw nieprzyiacielowi zazywac, az go wniwecz obroci. A my długiey wojnie y potenciey wydolac nie mozemy. A to teraz iedno częsc woiska z Skinder baszą do nas wysłali, główne woiska do Persiey obrociwszy, a przecie iaka potęga iego na granicach naszych stanęła, y by było nie staranie Jego Krolewskiey Mosci, ktore zwykl zawsze czynic o panstwach sobie od Pana Boga powierzonych, y nie ochota krolewica Jego Mosci, ktory się y sam w te tam kraie stawiel y strach nieprzyiacielowi wielki uczyniwszy, częsc woiska swego dla bezpieczeństwa naszego zostawial, nie pilnosc Jego Mosci pana hetmana, nie mielosc ku oiczyźnie panow commisarzow y Ich Mei inszych niektorych, a oso-

bliwie Jego Mci pana krakowskiego, pana kraiczego y podczaszego koronnego y drugih, ktorzy insze pulki swoje stawili, nie przystąpięła, ktorzy się z woiski skupieli y do Jego Mci pana hetmana przyłączyli, ktorym niech Bog tę zyczliwosc ku oiczyźnie nagradza, siła mógł Skinder Basza z tych zamysłów wykonać. Dobrze się bardzo stało, że ugoda z Skinder Baszą w rzeczy stanęła, bo lubo byśmy byli wygrali, ale byśmy byli wojnę drugą na się zaciągnęli, a do tego uczynili byśmy byli wstępną expeditię Krolewica Jego Mci, bardzo oiczyźnie naszej potrzebney. Do tego bellum incipere in nostra est potestate, ale zaniechać iey nie zawsze iest to w mocy naszej, więc non expedit uno eodemque tempore plures hostes provocare, y Turek, choć potentat, nie zwykł tego czynić. Zabiegac nam tedy wojnie tureckiej, co naidłużey pokoi zatrzymywac dwiema sposobami: pierwszy opportunis legationibus przez ludzi zacnych y zaras teras wyslac posła wielkiego, winczuiąc państwa nowemu cesarzowi, pacta stare y nową transactiā z Skinder Baszą conformuiąc. A isz insi panowie chrześcianscy, iako francuski, angielski, więc y Niderlandzi z Turkiem zatrzymywaią przyiazn y pokoi, maią tam ustawicznych swoich posłów, nie zdrotna by była, abysmy y my iesli nie posła, przynamnię agenta obecnego mieli, ktorzyby pod pretextem dla kupcow y Ormian et mutua commercia, które mamy z Turki w Carogrodzie, ustawicznie mięskał. Nie byłoby to z kosztem rzeczypospolitey, bo sami kupcy, iako czynią Flandrowie, dla pożytku swego y handlow sumpt dawaliby mu. Byłby zład ich pożytek, zebysmy wiadomosc dostateczną y ustawiczną miewali, co się z Turkami dzieie, co o nas myślą y kiedy się do nas gotuią, albo Tatarom naiezdzać kazą. A teras iego przez Wołochy wiadomosci sięgamy, ktorzy często nas umyslnie swarzą, abysmy się tylko ciągnęli, a w ustawicznej boiazni byli. Drugi sposob zatrzymania z Turki pokoiu, nie dopuszczac kozakom, aby im szkody czynieli, y zaras ich tak w posłuszenstwo uiąc, iakoby iusz nigdy o naiazdach morzem y ziemią nie myśleli. Lec ysz się przecię zawsze Turka obawiac mamy, (bo kiedy się z Persem rosprawi, to albo felicitate, albo victoria datus, y nam nie przepusci, pomnąc na to, cosmy mu uczynieli, albo tesz o szczęściu swym przeciw Persowi zwątpiwszy, u nas go, iako u nieostrozných, szukac będnie y do tego, że mu kozacy Czarne morze odiełi, bez ktorego się on obyć nie może, będnie o nas przemysliwał), tedy słusna y nam szukac szrodkow do odporu nieprzyjacielowi temu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 196 - 9; ibidem Тека Наушевича ч. 109 стор. 816—818 (тут дата: 1616 12 7bris).

122.

Способи стримання козацької своєволі: збороняти ходити в козацтво, а непослушних карати конфіскаатами маєтностей. Таксамо треба карати жовнірську своєволю, що нищить край. — Б. д. (1617 р.).

Modus zabiegania sweywoli kozackiey. Naprzod, isz się ta swawola zbiera z miast i dobr krolewskich, potym z dobr duchownych i szlacheckich, a osobliwie z slobod, ktorych się tak wiele namnożyło, potrzebaby, aby się postanowienie pewne uczyniło, zeby tak wrzędnicy Krola Iego Mosci, iako i duchowni i panowie szlachta w majątnosciach swoich edykty uczynili, zeby się zaden z majątnosci tych pomienionych nie smiał kupic do tych, ktorzy się pryncypałami obieraia tey swawoli i niecnót, pod srogim karaniem: naprzod pod gardłem, potem pod utraceniem wszytkiey majątnosci swoiey, ktorąby gdziekolwiek ci swawolnicy pod ktorymkolwiek panem mieli. A isz drudzy majątnosci nie mają, tylko łupy, na ktore się zdobywaią po panstwach Krola Iego Mei, przynoszą do domow oycow swoich, braci albo inszych powinnych i krewnych swoich, albo i gdzie składy miec zwykli u pobratymow swoich, tedy na takich by penę taką włożyć, zeby majątnosc im wszytką skonfiskowano, albo pobrano albo tez ieszcze do tego i inszyni karaniem ich karano. Pewna by to rzecz była, ze tacy swawolnicy, iesliby się nie obeyrzeli na zdrowia swoje albo majątnosci, ktorychby mało mieli, przynaimiey obeyrzeli by się na rodzice, na bracie, na krewnych swoich i na tych, od ktorychby dobrodzieystwa kiedy odnosili, zeby się zawsciagnęli od tey swawoli, nie zycząc tym pomienionym szkody albo i karania; takze i ci pomienieni wszyscy odwodzili by ich od takiej swawoli i łotrstwa. Iedno hoc opus, hic labor, kto tego dozorcą i executorem bęndzie. Urząd ci było miał odprawowac, iako woiewoda i starostowie ukrainni, ktorzyby i szlachtę o wydanie takich swywochnikow do prawa pociągali, mając pewnych instygatorow swoich, ktorzyby się o takich sagaciter łotrach pytali; czegoby snadnie doysc mogli, mając iednego albo dwu w ręku, reliquam by dosli iako kłębka po nici. Lec potrzeba, aby Iego Mosc Pan woiewoda kiowski częsciey przebywał na Ukrainie, s ktorego, iako widzę, nie kontenci, by tylko dwa razy był w Kiowie, iadąc do Moskwy, a wiezdzaiąc na woiewodztwo; więc do tego wrzędnikow tam iego nie bardzo chwala, owo zgola quilibet quaerit, quae sua sunt, non quae Iesu Christi. Panowie tez starostowie vkrainni o tym nie myślą, aby porządkow iakich, ktoreby się do dobrego rzeczypospolitey sciągaly, postrzegac mieli, gdyz sami nigdy w starostwach swoich nie bywaią, a zwłaszcza magnates, a takich tez sług nie chowaią, ktorzyby tego przestrzegali, ale owszem jako communis vox iech wszędzie iest, ze dawszy podstarosciemu

czerwony złoty, wolno mu odyc na kozactwo, a potym kiedy się wroci łotr kozak z łupow, tedy tez z podstaroscim partycypuje tych łupow, ktore na vbogich ludziach powydzierali. Na tych tez panow żołnierzow wielkie narzekanie od duchownych i szlachty, a ubogich ludzi ieszcze bardziey, ktorych łupią statiami, a obrony z nich zadney niemasz. Ci tez panowie żołnierze, ktorzy wrzkomo puscili się byli do Krolewica Iego Mei do Moskwy, w niwecz poobracawszy dobra kozackie, duchowne i szlacheckie, statiami niezmiernymi, leguminami ie wyciągając, a pieniądzy ieszcze daleko więcey i niemasz tego kącika, gdzieby zasylac dla pieniężnych stacyi nie mieli, a te legumina i zboza wszelakie, ktore biorą z stacyi, znowu przedawaią, nie zywnosci potrzebuiać, ale pieniądzy. Nie przypominam, iakie z osobna kazdy pacholik albo i towarzysz wydzierki czyni na vbogich ludziach: to za podwody vbodzy ludzie odkupowac się muszą, (choc ich nie potrzebuia), bądź od konia, bądź od wolu dac musi pul kopy, kopę i więcey; osobno za postanne, że tak wdzięczny gosc v niego stal, potym trzeba ich zas przyodziewac, kozuchy, czapki kupowac i nadto dac mu wszelaki dostatek w domu, a cosz to wiedziec, iakich sposobow na wydzierki nie nayduia. Dla miłosierdzia bożego wzdy się Waszmose sami nad sobą i nad ubogimi ludźmi, ktorych macie we władzy swoiey, ulituycie, ktorzy siedzicie przy boku pańskim i radzicie o dobrym rzeczypospolitey, bo tego wszystkiego będzie Pan Bog patrzył z rąk krolewskich i Waszmosciow wszystkich. By w ma, tak bym ia sobie poczał, zebym z tych, ktorzy przychodzą do hetmana bądź z rotą, z rotmistrzem, ktory tak wiele zlego w państwach Krola Iego Mosci nabroili i łupow naczynili, iednych na gardle karac, drugim poczty pobrac, drugich pozwac do Krola Iego Mosci bądź na seym, bądź na trybunał, czei odsądzac, maiętnosci konfiskowac, ktorzy maią. Iesli się tu głupie napisalo, powtorze proszę Waszmosci, moi miłosciwi panowie, głupstwu memu przebaczyc, gdyz zelus krzywd ubogich ludzi i tak wielkiey niesprawiedliwosci, ktora się u nas w oyczyźnie naszej dzieie, comedit me.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 204—207, ibidem ч. 347 с. 205—207. Письмо поміщене між актами 1616—1617 рр.; се кладе дату його в сі роки. Не противлять ся сьому слова „...żołnierze, ktorzy wrzkomo puscili się byli do Krolewicza Iego Mosci do Moskwy...”⁴ королевич Владислав був в Московщині 1617—1618 р. Меморіал отже зложений десь в тім самім часі — 1617 р.

123.

Султан Ахмед до Жигимонта III; домагає ся кари на козаків; як Татаре дістануть гарач, не нападатимуть на річпосполиту. — Б. м., 10 марта 1617 р.

Między Iezusowemi narody naywybornieyszemu, między pany messiaszowego zakonu nasladuiącemi nayozdobnieyszemu, wszystkich praw chrzescianskich naprawuiącemu, wielmoznosci y zastępow panu, zacnością, chwałą, iasnością przyzodbionemu panu krolowi teraznieyszemu polskiemu Zygmuntowi trzeciemu, (ktorego sprawy niechay Bog do dobrego konca prowadzi), list z znakiem cesarskim gdy oddany będzie, niech będzie wiadomo, ze dziadowie y pradziadowie zacności waszey z gniazdem wielmożney porty naszej, (do ktorey wielmożności świat się wszystek garnie), zdawna dobrą przyiaźn y somsiestwo zachowywając, zacność wasza także list przyjacielski przez ręce godnego y zacności waszey zasłużonego sekretarza swego, Grzegorza Kochanskiego posłaliscie y oddany nam był, w nim oprócz oświadczenia miłości y dawnego przyjacielstwa, aby przyrzeczonemu posłowi zacności waszey wiara we wszystkim dana była y ze słowa, abo postanowienie iego iest słowem y zdaniem zacności waszey napisaliscie; przerzeczony poseł wasz, co iedno usunie od zacności waszey roskazanego miał, statecznie wszystko z dosycuczynieniem uczciwie urzędowi swemu przed oblicznością wielmożności naszej opowiedział, w tymże liście o pomnożeniu raczey niz o zepsowaniu albo naruszeniu dawney przyiaźni zacność wasza staranie swoje oznaymiliscie, przerzeczonego posła zacności waszey u porty wielmożney naszej zatrzymawszy, Mechmet czausza z listem naszym poslaliscie byli, przez tegoż znowu w pierwszym liście pisma swego potwierdziliscie y przerzeczonego posła zalecaliscie. Ktory iuz dozwoleństwo y zalecenie mając, przed sprawiedliwością wysokiego dywanu naszego i przed namiestnikami wielmożności naszej y radami zacnymi y mądrymi, także y przed innymi zacności monarchiey naszej ochroncami, natenczas w mądrym radzie siedzącymi, przerzeczony poseł wasz oblicznie będąc, na Czarnem morzu zawsze szkody czyniące lotrostwo kozackie, (hoday złego nie usli), z Polskiey początek mają y tam się chowaią y z tamtąd wychodzą, czemu ich nie chamuiecie y nie zabraniecie y czemu pozwalacie, wszak między nami będące przymierze nie takie ma byc, gdy od nich pytany był przerzeczony poseł wasz, lotrostwa kozackiego swowolenstwa przyczyną chan krymski, który często a gęsto w panstwa koronne wpada, gdyby on pohamowany był, mybysmy się tez starali, iakobysmy kozakow nie wypuszczali, odpowiedział. A wyzey wspomnionego chana krymskiego ludzie,

u porty naszej będący, także stanąwszy, gdy o tym aby słuszną sprawę dali, pytani byli, tedy z dawnych czasow chanom krymskim od przeszłych krolow polskich kazdego roku upominki dawane były, teraz od kilku lat nie dają, Tatarowie tez radzi nie radzi, aby swego nie opuscili, tey się roboty ięli; zatym my tez do przerzeczonego cara list nasz cesarski poslalismy, z dawnych czasow zwykle upominki gdy oddane będą, aby iuz wymowki te ustompily, aby koniecznie wtargiwania zaniechal y inszym Tatarom nie pozwalal, przykazalismy mu. Przerzeczony ten posel wasz, przed oblicznoscia rady namiestnikow naszych, chan gdy pochamowany będzie, my za kilka lat zatrzymane upominki z pełna oddawszy, iesliby z lotrostwa kozackiego ieden na Czarne morze się okazal y szkodę iaką w panstwie cesarskim uczynil, przyczyną rozerwania pakt będziemy, ale wy tez armatę morzem y lądem, także y woysko, ktoreby z porozumiewaniem się z pany y dzierzawcami ukrainnemi sobie pomagali posleycie, powiedzial, w tenze sposob obiema ięzyki pismo swoje dal, według tego y list nasz cesarski napisawszy. Według zwyczaju wielmoznosci naszej cesarskiej posel Zaczosci Waszey uczczony y szatą cesarską ozdobiony z czauszem Porty naszej, nazwanym Mechmet czaus, (ktorego godnosc niech się mnozy), odeslany był. Ale iz teraz, na poczatku lata lotrostwa tego zbrodnie dzieia się, tedy morzem armatę naszą cesarską, a ziemią niewycięzone woyska nasze naznaczyalismy, za pomocą bożą iuz się ruszyły, przerzeczonego chana tatarskiego zagniewanie y chciwość pomsty gdy uspokoiona będzie, acz ci nie za wdzięcznesmy przyięli, ze przed doysciem naszego listu do niego cesarskiego, który iest wyzey wspomniony, ludzi swych do panstw waszych poslal był y wtargnąć dopuscil, co iest przeciwko postanowieniu posla waszego, gdy chana krymskiego z rozkazania naszego list doydzie, posluszen będąc rozkazaniu naszemu cesarskiemu, Tatarom krwie y łupow chciwym broic więczy nie dopusci. Iako tedy przedtym przed namiestnikami y radami wielmoznosci naszej w danym od posla waszego pismie opiewa, londem woyska nasze niewycięzone posylamy, na granicach waszych także będący panowie y dzierzawcy panstw waszych o wygubienie tych lotrow kozackich iednomyslnie, iednostaynie abyście się starali, ten list nasz teraz z znakiem cesarskim naszym napisawszy, przez czausza porty wielmozney naszej Musta Adama, (ktorego godnosc niech się mnozy), posylamy. A tak według zacnych przodkow waszych, którzy zawsze u porty wielmozney naszej statecznie w przyjazni szczeroy y nieodmienney stali y według pisma danego od przerzeczonego posla abo namiestnika zaczosci waszey y posłaniami woyski niewycięzonymi y dzierzawcow panstw waszych na wygubienie lotrostwa, iakobyscie

naylepiey rozumieli, ludzi swych posławszy, aby się mocno starali, zacność wasza także przerzeczonemu chanowi zdawna zwykłe upominki posławszy, aby iuz ztamtąd przeszkody zadney y narzekania abo wymówek nie było, obie stronie w pokoju będąc, kupiectwy y obeysciem się swym bawiąc, wesoło kazdemu poddanstwo swe oddawali, zacność wasza starac się macie. Pisan na początku miesiąca rebiul ewela, roku tysięcznego dwudziestego szostego. Anno Domini 1617, die 7-ma martii.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 110 стор. 45—50 i 493—498. Заголовок: Копія listu od cesarza tureckiego do Zygmunta III, krola polskiego.

124.

З інструкції головного зїзду шляхти В. Кн. Литовського — про своєвольних людей на Литві; 12 цвітня 1617 р.

...Woyska coronne wdziraią się w granice W. X. Litewskiego po stacye y włosci, niezmiernie ciemieją, co i niektorym powiatom iuz się dało znac, wnosili prozbę swą, aby uigore praesentis conuentus od takiego ciężaru, który wszystkich afficit, ochronieni byli. Przeto I. K. M. Pana naszego miłosciwego prosimy, aby to tym autoritate sua regia I. M. Pana hetmana coronnego serio upomniec raczył, zeby takie licentii y niesłuszney stacji w W. X. Litewskim extortii zabronił y zahamował, gdyz kazdy in suis limitibus zachowac się powinien. A iz te swowolne kupy nawięcy w wojewodstwie kirowskim wylęgac y originem swą ztąd tam brac zwykły, a potym za granice W. X. Litewskiego na większe zniszczenie obywatelow wypadaią, przeto aby y temu Iego M. Pan hetman coronny wstręt czynił, a takiemu swowolenstwu do nas wypadac nie dopuszczał, o co my tesz terazniejszego zjazdu do Iego M. Pana hetmana coronnego piszemy. Zabiegając temu, aby colluuię swowolnych ludzi, która się w W. X. Litewskim zagęściła, wykorzenic się tandem mogła, a to na przeszle animaduertując, a surowością karania takiej na potym wstręt czyniąc licentii, prosimy gorąco I. K. M. Pana naszego miłosciwego, aby przeciwko tym wszystkim, którzy swowolnymi po W. X. Litewskim chodząc kupami, nieznosne nie tylko niższej condicii ludziom, ale y stanowi rycerskiemu wielkie wyrządaią przykrosci, tanquam contra praedatores publicos, bądź na seymie, bądź in alio competenti subselio procedowano, a nieodwłoczna zeby przeciwko nim in re była executia.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2245 стор. 138.

125.

Станіслав Жолкевский до королевича Владислава; подає ради, як поводити ся на війні і де заложити табор; козаки не мають довіря до Жолкевского. — Бар, 30 липня 1617 р.

Z Waszą Krolewską Moscią panem moim miłosciwym raciocynować, a tym mniey kontendować nie moja rzecz; radą zyczliwą dać moja jest powinność, a potym iako Pan Bog serce Waszey Krolewskiej Mosci sprawi, iusta capescere fas est. Urodziles się Wasza Krolewska Mosc z zacnego krolewskiego plemienia, dał Pan Bog Waszey Krolewskiej Mosci wyższego anioła; co Wasza Krolewska Mosc będziesz rozumiał za dobre, chochym co inszego rozumiał, odstąpiwszy owego, będę ia to chwalił i czynił, co będzie Waszey Krolewskiej Mosci wola. Izem rozumiał, że dobrze się było Waszey Krolewskiej Mosci w Łucku, a pisałem, że było jeszcze lepiej i przed Łuckiem zabawić i do obozu jeszcze tak prędko nie wchodzić, miałem niemałe fundamenta rozumienia swego. Wypisałem przed tym Waszey Krolewskiej Mosci niektóre rationes mei consilii, w listach trudno się tak obszernie z racjami rozwodzić. Tak iakom ia rozumiał, przedtym zdali się lepiej obeyrzec z siłami swoimi i mieć explorata o siłach nieprzyjacielskich; ex intervallo patrzeć na to i nadśłuchywać o tym, nie rozumiałem, żeby miało co decedere zacney sławie et dignitati Waszey Krolewskiej Mosci. Raczysz Wasza Krolewska Mosc mieć domowy przykład przodków swoich, gdy naddziad Waszey Krolewskiej Mosci, cesarz Iego Mosc Ferdynand poczuł o następowaniu woysk wielkich z soltaniem Solimanem ku Wiedniowi, nie mając na ten czas takiey potęgi, żeby mógł w polu zetrzeć się z nieprzyjacielem, — miał i on niemałe woysko, żołnierzów w Wiedniu samym przy kurfirscie, który Wiednia broził, było 22 tysiące popisanego żołnierskiego woyska oprócz provinciales, którzy się tam byli wszyscy zebrali, przy sobie miał też woysko w Lintzu, — ztamtąd ratował, posilał Wieden, nie narazając się tem e-re na niebezpieczeństwa; nie było mu to poczytano za rzecz nieuczciwą i owszem przyjmował to na on czas świat za wielką prudentiae laudem. Drugi przykład także domowy. Cesarz Iegomość Carolus V brat naddziada Waszey Krolewskiej Mosci rodzony, czując także o następowaniu soltana Solimana, z tymże bratem swoim Cesarzem Iego Moscią Ferdynandem na ten czas czeskim, rzymskim, węgierskim krolewem i z wielą innych książąt zacnych woyska miał popisane, non deductis praesidiis ex urbibus sto trzydziści tysięcy, położył się z tym woyskiem przy Wiedniu, szancami oboz obwiodł. Soltan Soliman do Nowego miasta osm mil od Wiednia przyszedł, dotkliwym rozkazywa-

niem chciał cesarza Iego Mosci Carolusa w tamte pola, które tam są przestronne, wywiesc. Tak wielki, mężny, szczęśliwy cesarz Iego Mosc Carolus, choć tak wielkie woyska miał, nie chciał się dac odwiesc od swego fortelu, nie chciał się wydać w pola, nie chciał periclitari fortunam. I tak clusit conatus Solimanowi, nie miał z tego nagany, i owszem wielką pochwałę, że nie wdawaiąc się in discrimen, zasłonił od niebezpieczeństwa państwo swoje. Iuzem i ja rozumiał, że zabawienie Waszey Krolewskiej Mosci nie miało przynieść zadnego zelzenia. Zawzdy to było in potestate Waszey Krolewskiej Mosci daley postąpić, gdybys czas i pogodę swoją widział, a wydawszy się tak daleko, iuz trudny recessus. Iako i to, com z tego Waszey Krolewskiej Mosci listu wyrozumiał, że Wasza Krolewska Mosc miałaś wnieść w oboz; nie w tem, iakie kto ma racye, co na to radził, z obozu zas wracać się do zamku, moja miałka głowa nie może pojąć, żeby to było consultum. Iako i z strony zamku, iż Wasza Krolewska Mosc raczysz pisać, że do Zbaraza chcesz się recipere, nie mogę o tym rady dać. Zamku Zbarazkiego iam nie świadom, przed lat kilkunastu iachałem mimo Zbaraz, widziałem zamek na gorze, ale iż zdaleka, nie mogłem się przypatrzeć położeniu miejsca i obronie. Słyszę, że teraz nowy iest zbudowany na dole, nie trafiło mi się w tym tam kraju być, żeby go widział, nawet ani wiem, iaka tam municia, iako ten com nie iest curiosus o cudzych sprawach, które do mnie nic nie należą, nie badam się; przeto tedy, iako o rzeczy niewiadomey, trudno mam rozsądek albo radę Waszey Krolewskiej Mosci dać. In re praesenti mając to przed oczyma, racz Wasza Krolewska Mosc uczynić, quod magis expedierit. A iż Wasza Krolewska Mosc raczysz zamyslać oboz woyska swego ku Szerlewcowi ruszyć, radbym wiedział, w którym miejscu teraz iest założony Waszey Krolewskiej Mosci oboz; bo iесли się te pułtory mile chynęły, (iako się domniemawam), po drodze ku Zbarazu, tedy iuz, ilem miejsc położenia świadom, prostować by drogę ku Zbruce i gdziekolwiek nad Zbrucą, czarnego się szlaku nie oddalając, żeby też patrzeć ku Kamiencu, żeby mógł stanąć oboz; posławszy kogo, aby miejsce opatrzył iakoby, ile może być, bez szkody ludzkiej kto temu obozowi miejsce znalazł, może drugiemu, więc i Serliwiec niedaleko i miejsce tam meo quidem iudicio, sposobne do położenia obozu, iedno iuz troszkę w lewą się chynęło. Raczysz Wasza Krolewska Mosc mieć przy sobie ludzie, którzy wiadomi tych miejsc. Gdziekolwiek, byle ieno w kupie stało woysko, z kupy łącno sobie począc, iako czas y potrzeba ukaze. Ja na pieniądze czekam, bez których żołnierze nieochoczy i trudna z nimi sprawa. Skoro wezmą pieniądze zasłużone, zarazem y ja weyde w oboz, tymczasem się też osłyszysz cokolwiek, z kąd consilium capiemus, gdzie

naysłuszniej będzie obozy zkupic. Co mi wczoray z Wołoch przyniesiono, Waszey Krolewskiej Mosci posyłam. Piszę to Lisowczyk ieden, który iest pisarzem u hospodara wołoskiego, o liczbie woyska, de modo et ratione rei gerendae. Co nieprzyjaciel czynić zechce, nie może on tego, (iako y my), tak dowodnie wiedzieć, lecz capita, które mianuie, nie mogą być bez wielkiej potęgi. O carze krymskim co pisze, potwierdza się też od kozaków zaporowskich. A to chłopstwo zbestwione. Udaią i to, że Wasza Krolewska Mosć za moją radą chcesz ich wygubić i dla tego tak nie ufaią, obsides ode mnie chcą. Ugadzaiąc rzeczom i fantazyom tych ludzi, pisałem do podwoiewodzkiego kirowskiego, żeby z mieszczanymi kirowskimi, których powinność iest do wojska, i z innymi ludźmi ukraińskimi, kogo będzie mógł, zaciągnąć, izby się z kozaki zebrali u Iahnatyna, iest to na samym szlaku czarnym. Przydzie li car tatarski z czarnego szlaku, usłuchaią li kozacy, tak iako się do nich pisało, prawie tam staną na samym wstępie. Ieżeli się co ponowi, Niemieszkanie będzie Waszey Krolewskiej Mosci dawał znać.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 347 стор. 315—318. Заголовок: List drugi od Iego Mosci pana hetmana Żółkiewskiego do Krolewicy Iego Mosci z Baru, 30 iulii 1617, oddany pod Krzemieniem.

126.

Каймакан до Жигимонта III; просить стримувати козаків від походів. — Б. м., 13 серпня 1617 р.

Najiasnieyszemu między narodem messyaszkowym, nychwalebnieyszemu panu między kupą chrześcianow, o wszystkich sprawach nasładowcow Iezusowych radzącemu, wszelakie pociechy y sprawy kościoła naprawującemu, przyjacielowi naszemu, królowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawy niechay ku dobremu koncowi będą, obu stronom dobry koniec, któryby z powolności i z wierności przeciwko wierze otthomanskiej od ozdobności waszey przelożył, ofiarując i tegoż życząc), przyjacielisko oznajmujemy, iż teraz za posłaniem listu cesarskiego od przesławności cesarskiej przed ozdobność waszą, mnie też przyjacielowi ozdobności waszey list przyjacielski pisać przyszło, który oto przed wysokosc posłany iest; skoro dojdzie, słuszną y najprzystoyniejszą iest to, aby według listu cesarskiego i według sensu jego czyniono było, że dawnych czasow, iako za czasu sultana Sulejmana, (nad którym światłość Boga niechay świeci), między nami będące y toczące się przymierze i stałość przyjaćielstwa mocno trzymana była, tak i dotąd według dawnych zwyczajow i więcej tu ieszcze zowąd czyniono będzie. Zaczynam ubodzy poddani z obu stron pokoy mając,

dni swoich z pokoiem wesoło aby zazywali. A iako przedtym się postanowiło, poląki i przemieszkiwania lotrom kozackim aby zrucic, tych lotrow, którzy niesnaski i wszystko złe robią, z mieszkaniem ich w niwecz obrocic, zeby w panstwa cesarza pana mego od naiazdow lotrow tych wolne były i gwoli przyiazni pomocniki ich inne o zdolnosci waszey i chęci uczynic przystoi. Rozumiem tedy, ze listowi wielmoznosci cesarskiej dosyc czyniąc, to, co by z tamtej strony przeszkadzało do dobrej przyiazni, uprzątnowszy tego roku szczęśliwego koniec iuz uczynicie. Zaczyn starą przyiazn i miłosc odnowicie, przymierza potwierdzicie, w czym szczerosc swoją aby ozdobnosc wasza okazał i oswiadczył, pilno i cnotliwie starac się będziecie. Zaczyn, ze od wszystkich kupieckich i uboższych ludzi, którzy zatym spokojnie siedząc, sprawy swe odprawowac będą, bogomodlstwo ozdobnosc wasza będzie miał, nic nie wątpcie. Coz więcej mowic potrzeba, co by wysokosci waszey nie było iawnno? Pisan w poszrodku miesiąca sieban po Machomecie tysiącznego dwudziestego szostego, (to iest roku panskiego tysiącznego szescsetnego siedemnastego, trzynastego dnia miesiąca sierpnia).

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 110 стор. 123—126.
Заголовок: Kopia listu od kaimakana do Krola Iego Mosci przez pana Obalkowskiego przeslanego.

127.

Жигимонт III до канцлера Льва Сапига; король скликає сейм і жадає поради в справах татарській, турецькій, козацькій і ин. — Варшава, 22 вересня 1617 р.

Zygmunt III, z bozey łaski krol polski, wielkie xiążę litewskie, ruskie, pruskie, zmudzkie, mazowieckie, inflanckie, a szwedzki, gotski, wandal-ski dziedziczny krol.

Wielmożny vprzeimie nam miły. Vpatrując iako niebespieczestwa, które zewsząd rptą obchodzą, tak y sposoby, któremi by zabiezec się im mogło, więc y rachuiąc się z czasem prawem pospolitym opisanym, potrzebną rzecz byc rozumiemy, abysmy seym walny coroczny złożyli, w czym iednak, tak wprzod vprzeimosci waszey iako y inszych panow senatorow naszych rady zazywamy, przekladaiąc te potrzeby, które nam do tego są powodem, w iakich terminach stanie wielmożny woiwoda kiowski, hetman nasz s poganstwem, iaka będzie ostatnia tam rosprawa ieszcze nie wiemy, obawiamy się iednak, aby chytry ten nieprzyiaciel iesli sto (sic) będzie miał siły, nie chciał czego, (woiennych zazywszy fortelow), vgonić; wiemy to, ze dosyc potężnie woysko to tu wyprawiono, ze wszystkie posiłki pogranicznych holdownikow do kupy

gromadzą, ze car tatarski nie szedł do Persiey, na ostatek y to pewna, ze cesarz turecki y dawnemi y swiezemi naiaždy kozackimi rozdrażniony y nie tak snadnie kaze od granic naszych zwodzić woyska; za czym lubo do tractatow przydzie, iednak nam y na potym trzeba byc od tey tam strony ostroznemi. A to te vkrainne od pogan niebespieczeństwa zatrudziły y zatrzymały krolewica Władysława syna naszego, ze przedsięwziętego s pozwoleniem rptej do Moskwy zaciągu tak prętko, iako było potrzeba konczyc, nie mógł, bo i sam za pierwszemi wiesciami ku Vkraynie się obrćciec musiał, y lubo potym w drogę swą poszedł, częśc iednak wielką woyska gwoli moskiewskiey wojnie zaciągnionego, przy wielmożnym hetmanie naszym zostawic mu przyszło, zaczym y czas stracił, y za rozdwoieniem woyska nie tak snadnie do wykonania przedsięwzięcia swego przyśc moze, tym więcęy, ze częśc druga tegoz woyska na gaszenie wznieconego w Inflanciech przez Wolmierza Farenbacha ognia obroćcie się musiała. A tymczasem nie tylko pora wojenna minęła, ale tez służba żołnierzowi wynidzie, ktorego zaciągac, nie mając na przyszłe czasy obmyślonego sposobu płacy, nie godzi się. Dla ktorych przyczyn, iz trudno go daley odkładac, baczysz to dobrze vprzeymosc wasza, ze seym iest potrzebny. O czasie, na ktory by miał byc złożony, żądamy abys nam vprzeymosc wasza oznaymił zdanie swe, więc y w tym cobys potrzebnego vpatrował, stanom coronnym y W. X. Litewskiego na seymiki podac do vwazenia, abys nam z swoiey ku nam y spolney oyczynie zyczliwosci, rady vzczył. Zyczymy za tym vprzeimosci waszey dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie dnia XXII miesiaca wrzesnia roku panskiego MDCXVII panowania krolestw naszych polskiego XXX. a szwedzkiego XXIV roku.

Sigismundus rex.

Адреса: Wielmożnemu Leonowi Sapiezie canclerzowi W. X. Litewskiego, staroscie naszemu mohilewskiemu y...¹⁾ vprzeymie nam miłemu.

Бібл. Академії Наук в Кракові рук. ч. 363 к. 35—6 (оригінал).

128.

Станіслав Жолкевський до Жигимонта III; повідомляє, що післяв до козаків висланника, щоби скорше йшли в Московщину; радить обережність в переговорах з Москвою; подає звістки про битву з Татарами. — Б. м., 29 цвітня 6. р. (1617—18 р.).

Naiasnieiszy Miłosciwy Krolu Panie Panie moi miłosciwy.

Iako skoro przyniesiony mi respons na pisanie moie do Waszey Krolewskiey Mosci, samegosz pana Wrzeszcza wyprawilem do kozakow.

¹⁾ далі видерте.

Rota iego tez tam iusz iest. Nie wątpię, że dla przysługi swey będzie sie starał y będzie kozaki stimulował, zeby iako naiprędzei pospieszył sie z nimi do Krolewica Jego Mosci; y pana Domaradzkiego y pana Kozika będą napominał, zeby z nimi się zdiac mogli, ilie wiem, iesli będą mogli tak prędko się wygotowac. Dałem nauki panu Wrzeszczowi, iesliby tak prędko nie przyszli, iszby on nie czekaiąc ich, z kozaki w imie boze iako naiprędzei szedł w drogę. I przedtym zawzdy widziała się tego potrzeba, zeby to woisko, ktore iest przy Krolewicu Jego Mosci, posilic, ale y terazniejsze poselstwo, z iakim z stolice przysłano moskiewskiej, tym pilnieiszą bydz tego potrzebę ukazuie. Sprawy woienne momentis constant, przychodzi w nich wedle podawaiących sie occasyi ex tempore capere consilium, zaczym z daleka radzić, co by sie miało czynic przy trudniejszym. Iednakze z powinnei moiei przeciwko Waszey Krolewskiej Mosci zyczliwosci niech to będzie z łaską Waszey Krolewskiej Mosci, pana moiego milosciwego, co napiszę. Nie nowa to u Moskwy takowe podawanie condytyi. Na tenze kształt, albo z takimysz właśnie Iwan Wasilowicz do Krola Jego Mosci Stephana posyłał, gdy iusz Krol Iego Mosc Stephan ku Wielgim Łukom następował; takze ze poselstwa nie mieli sprawowac posłowie, azby się wrocil za granice. Kiedy im to nie szło, wrzkomo vincti nad wolą swą przyiachali posłowie przed Wielgie Łuki. Na pierwszej audientiei spiewali eandem cantilenam, ze poselstwa sprawowac nie chcą, azby sie Krol Jego Mosc za granice wrocil, więc zeby nie kazał zamku dobywac, bo oppugnata właśnie była wtenczas in ipso fervore. Kurzyło się około zamku, ktory lezy in plano; widzieli to na oko y słyszeli strzelbę. Przeciesz iednak Krol Jego Mosc Stephan, gdy sie declarował, ze nie tylko zeby miał odiahać, ale dobywania zamku nie chciał hamowac, odprawili potym posłowie poselstwo, lubo nie takie, ktorymby sie natenczas Krol Jego Mosc Stephan acquietował, iednakze na przez rok, fracta pertinatia narodu tego, stał się ucciwy y pozyteczny rzeczypospolitey woiny koniec. Przeto y teraz, nie poruszaiąc się takim ich grubym poselstwem, mali byc prędki y pocieszny temu zawodowi koniec, mamy w popieraniu nie ostawac, siły, cokolwiek ich bydz moze, do kupy sprowadzaiąc. Iesli, iako spodziewam sie, kozacy tak potężnie poidą, iako się obiecuia, z armatą, z strzelbą, rozumiałbym, gdy się ozową do Krolewica Jego Mosci, iszby nastąpili prosto ku Mozaisku, a potym, gdy się sciągną piechoty, y te rotę, co ich kolwiek iest do Krolewica Jego Mosci, iszby y sam Krolewicz Jego Mosc nastąpił ku nim. Wedle podobienstwa, iako sie teraz o rzeczach wiedzieć moze, nie zdobędzie się Michalko na taką potęgę, ktoraby mogła Krolewiczowi Jego Mosci creare periculum. Nastąpić trzeba tey gadzinie na szyję.

Zatym wedle occasiey poda się, dali Bog sposob, ze Krolewicz Jego Mosc ucciwie y sławnie, z pociechą Waszey Krolewskiej Mosci y do brym rzeczypospolitey, tej sprawie koniec uczyni. Raczyłes mi Wasza Krolewska Mosc rozkazac, zebym rotę którą quarcianą do pana Wrzeszcza przyłączył. Isz miał gotowe iusz ludzie, raczei na tom sie resolwował, zem mu dał pieniądze na drugie sto koni usarzow, bo rot quarcianych usarskich niemasz ich iedno pięć, a za temi wiadomosciami, ktore idą od poganskiej sciany, przyidzie ich podobno więcei przyczynic. Posyłam Waszey Krolewskiej Mosci list pana Cudowskiego, ktory, nie wiem, iako dostał się do ręki hospodara wołoskiego; z oderwaną pieczęcią odesłał ten list hospodar do burkalaba chocimskiego. Burkalab chocimski odesłał mi go przez Wołoszyna. Iako mam wiadomosc, były tam insze listy, cyframi pisane, ale mi nie odesłał hospodar, iedno ten ieden list, weizawszy, ze w nim nic nie było nad to, co dawno wiemy. Zastrasa iednak y to w tym liscie pan Cudowski nieprzespiecznictwem. To za pewne dano mi znac z Wołoch, ze za ucieczeniem soltan Machmet Gereia z Constantinopola wyprawil sie za nim Skinder basza w kilkadziesiąt koni. Pogonil go po tamtą stronę Dunaia. Iusz y do Machmet Gereia przybrało sie było cos Tatar y Skinder baszy tez z Sylistryei, z Dobrucza przybyło ludzi. Bronil się sultan, az przes tractati, gdy mu slubil Skinder basza za zdrowie, poddał mu się. Wrocil sie tedy i Skinder bassa nazad z nim do Constantinopola, a po Ukrainie rozesał listy, zeby wszysecy, kto ułaphę casarską bierze, byli gotowi do woiska. Tosz pisal y do hospodara wołoskiego y multanskiego, iszby byli gotowi, gdy tu przyidzie, iako tak rok uczynil, zeby sie z iego woiskiem skupili. Mogłoby sie było podobno co więcey z listow, ktore hospodar wołoski intercipował, z iakiei miary się to dzieie, ze Skinder bassa te sławe puscił, iz tu znowu przyse ma, wiedziec. Lecz isz przez złosc Greczyna trudny sposob przez wołoską ziemię wiadomosci dostawac, poslałem porucznika swego, pana Wrzeczdzinskiego, młodzienca niesprosneho, do pana wojewody siedmiogrodzkiego, mniemam, ze będzie się mogło cokolwiek przezen wiedziec. Za pultrzeniec niedziele się go spodziewam. Cokolwiek wyrozumiem bądź ztamtąd, bądź zkądinąd, zarazem nie omieszkam Waszey Krolewskiej Mosci dawac znac. Nie iest y to bez podziwienienia, ze pana Cudowskiego tak długo nie odprawuią. 26 februari podniesiono Ossmana na cesarstwo. Niechby we dwie, a choc y we cztery niedziele po osadzeniu cesarza go odprawili, tedybv iusz mu czas bydz, a nie dotąd o nim nie slychac. To tez Waszey Krolewskiej Mosci oznaimię, ze wezyra wielkiego w Constantinopolu oczekiwaią in medio maio. Z iakiei przyczyny się dzieie, ze od woiska odiachał, woinali z Serby, abo pokoi,

czy też kłotnie konstantinopolskie oderwały go od wojska, nie dowodnie nie mam, a niepewnych wiadomości nie chcę Waszey Krolewskiej Mosci oznaimować. Wypisałem do Jego Mosci Xiędza sekretarza wielkiego, iaką mi wiadomość dano o tej mutacji cesarzów, z iakiej przyczyny y iako y przez kogo do niej przyszło. Dłuższym pisaniem etc. Służby me unizone etc. W Żółkwy, 29 aprilis.

(Cedula osobna w tym liście). Pan starosta winnicki, któremu był poruczył podczas odjazdu na sejm wojsko quarciarne, miał je przez wsitek czas w kupie. Tatarowie atoli z łaski bożej nie śmieli na nich natrzeć. Wyrwali się jednak małymi polczkami, chcąc szarpnąć Ukrainę ostateczną, nie uczynili z łaski bożej szkody. Żeby jednak te utarczki im omierzyć, więc żeby żołnierze...¹⁾ otio non torpescerent, przebrawszy z rot, przebrał pan starosta winnicki rothmistrza pana Odrzywolskiego na pole, do żołnierzy; przyłączyło się też nieco Ukraińców. Krótko pisząc, 4 aprilis trafili się nasi z Tatary u Adriguła, tusz nad samym morzem bliżej Białogrodu niż Oczakowa, zwiedli z sobą potrzebą, pomógł Pan Bog naszym, pogromili onę watahę tatarską. Nie uciekło ich iedno pięć tej watahy, iedni pobici, poimanych było iedenascie; z ran pomarło ich siła; inszy też, nie chcąc się dać poimac, z bardzo wysokiei skały skakali w morze y tak pogineli. Poimany jest y starszy, który jest nad niemi. Siedm z tych więźniów odesłał pan starosta winnicki do Baru, których kazałem tu przyprowadzić. Odesła ich do Waszey Krolewskiej Mosci y z chorągwią, bo była przy tej wataze chorągiew.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 362 стор. 35—38. В горі дата місяця: 29 aprilis. Дату року можна означити із змісту листа; лист писаний підчас московської війни, котрій проводив королевич, с. е. 1617—18 р. Автором є по всякій правдоподібности Станіслав Жолкевський.

129.

Із королівської пропозиції на варшавським соймі 13 лютого 1618 р.; козацькі походи привели на Річпосполиту небезпеку турецької війни; але козаки введені вже в порядок.

...Kazdego panstwa y kazdey rzeczypospolitey stałosc y upewnienie całosci na dwóch rzeczach naibardziej zawisła: na opatrznosci boskiej, a na zdrowey radzie tych, którzy biespieczeństwo pospolite piastują. Opatrznosci y łaski Pana Boga wszechmogącego nad sobą y nad tymi panstwy przez wszystek czas panowania swego acz znacznie doznawać raczył Jego Krol. Mc. pan nasz miłosciwy, która w trudnych cza-

¹⁾ Не можна відчитати, бо видертий куєник паперу.

siech, w ciężkich niebezpieczeństwach y całe dostojenstwo Jego Krol. Mci zatrzymała y tę rzeczpospolitą od ostatniego prawie upadku y zguby wyrwała, iednak w tym, po skonczeniu przeszłego seymu, czasie, kiedy zewsząd prawie usilnie y gwałtownie na oiczyznę naszą nastompiely niebezpieczeństwa, mocney ręki y opatrznosci boskiej doznał. W teyze y natenczas, całą dufnosc y nadzieję polożywszy, nie nie wątpiemy, ze y teraznieysze zaczęte rady y obmyślawania o zatrzymaniu całosci tej rzeczypospolitey tak błogosławic będzie raczył, iakoby pomnozenie chwały imienia iego y pokoju pospolitego upewnienie im daley tym więcey w panstwach Jego Krol. Mci kwitnęło. Zdrową radą także, tak w senacie iako y w urzędnikach, nie uposzedził Pan Bog Jego Krol. Mci w tym panstwie, w takim ciężkim abowiem na rzeczpospolitą zaraz po seymie przysłym zatrudnieniu, kiedy z roznych mieisc przestrogi były o niepewney od pogan przyiazni, kiedy z samego Constantynopola o nich przeciwko nam zamysłach były wiadomosci, kiedy przez poslanca Jego Krol. Mci od wezyra y w listach samego cesarza tureckiego iawne pogrozki nastempowały, kiedy częste wtargnienia tatarskie za wolą, (iako się tym sami chlubieli), cesarza tureckiego, a na ostatek y nastąpienie z woiski Skinder basze do Wolocho straszne było. Nastąpiela prędko za rozkazaniem Jego Krol. Mci, Jego Mci pana wojewody kiłowskiego Zolkiewskiego gotowosc sposobiona, za którą, a osobliwie ruszenia się hetmanskiego ku granicom y gotowoscia także obywatelow tamecznych kraioy, universalmi Jego Krol. Mci pobudzonych, cofnął się nieprzyziacieli, przyszło za owym hospodarem wołoskim do tractatow, przyszło y do iakiegokolwiek z Turczynem zastanowienia pokoju. Lec tego niedługie upewnienie trwało. Zaraz przeszley ieszcze wiosny miał Jego Krol. Mc. wiadomosc o pewnym gotowaniu się woisk tureckich przeciwko panstwowi swym. Uchwalono y publicowano wojnę do Polski, hethmanem Kalli baszę budzynskiego, wielkicy u nich w rzeczach rycerskich wziętosci, mianowano. Mullanskiemu, wołoskiemu y siedmiogrodzkiemu wojewodom ruszyc się kazano. Apparat wojenny tak wodą iako y ziemią ku kraiom koronnym prowadzono, zaczym przyszło Jego Krol. Mci szukac sposobow, iakoby stanąc przeciw nieprzyziacielowi y iakoby iego zamysłom wstręt uczynic. Porozumiawszy się z senatem y z urzędnikami swemi, aczkolwiek zyczylby był tego Jego Krol. Mc., aby syn iego Krolewie Jego Mc. Władysław konczył iako naiprzedzey to, do czego go Pan Bog, przez obrocenie ku niemu chęci narodu moskiewskiego, naznaczyć raczył, iednak ze tak nastempowało niebezpieczeństwo, tu gdzie gwałt na spolną oiczyznę naciskał, syna swego na szanc niebezpieczeństwa y z tą do Moskwy, gwoli iemu zgotowaną, potęgą obrocie raczył. Iako

to zdrowa y potrzebna rada była, skutek sam pokazał, samo imię, sama sława, ze Krolewic Jego Mc. w osobie swej idzie z wojskiem na Ukrainę, szeroko poszła w kraie poganskie. Takie tam było u nich rozumienie, ze przy synu krolewskim iesli nie wszystko, tedy więtsza część krolestwa, gotowa do boiu. Sprawieło to ruszenie Krolewica Jego Mci, ze nie tak, iako chciał, przybliżał się nieprzyjaciel do granic, ze Skinder basza, który po śmierci Kalli basze z wojski tu był posłany, ssylac się począł z panem hethmanem, który y wojskiem od Krolewica Jego Mosci posłanym y skupieniem się do niego ludzi wielu zacnych, obywatelów kraioów tamecznych, zmocniony stanął potężnie. Zaczym do tego przyszło, ze Skinder basza, bacząc potęgę y resolwowane na odpor wojsko, a nie widząc sposobu do wykonania chytrych zamysłów swych, podał drogę do tractatów, za którymi y za spólnymi namowami zastanowiony iest pewnymi conditiami pokoi. A ysz swowolenstwo kozackie y częste ich w państwa tureckie z nieoszacowaną korzyścią wpadanie przymuszało cesarza tureckiego do zniesienia mieisc tych, kędy oni swoje legowiska mają, a zatym podniesienia z państwa Jego Krol. Mci woiny, z woli Jego Krol. Mci, pana naszego mielőciwego, a za zdaniem panów senatorów, ruszył się pan hethman po zawarciu tractatów z Skinder baszą ku Kiiowowi, aby to swawolenstwo, które, w takich gromadach będąc, nietylko ze nas z potężnym sąsiadem zwodzie y w straszną przodkom naszym wojnę wprowadzić, ale tez wszystkiej rzeczypospolitey wielkie z czasem niebezpieczeństwo przynieść może, poskromieł y w rząd potrzebny wprawił. Lec to kozactwo bacząc się być w gromadzie niemale, acz z przodku w uporze stanęło, za resolutią iednak hethmanską y panów commissarzów, co przy panu hethmanie byli, prędko z uporu złożyło. Przyjęli postanowienie y ordynatią hethmanską, iako na Zaporozu, bez zaczepków cesarza tureckiego, zyc mają. Gotow był Krolewic Jego Mc. pokazac w tej occasiey to, co się godzi krwi krolewskiej dla oiczyzny y zdrowiem zastompic dostoięństwo Jego Krol. Mci, całosc rzeczypospolitey, bezpieczeństwo obywatelów wszystkiei Corony, oswiadczył w tym chęć swą, ale bacząc, ze się tu rzeczy do tractatów miały, więc y pan hethman w takiej, iaka była przy nim potędze, mógł poniekąd upatrzeć niebezpieczeństwo ukraińne, dosyc iuz pozno, gdyz rychley nie godziło się, obrocił się za radą Jego Krol. Mci y zdaniem wielu Ich Mci panów senatorów z częścią wojska swego y z pany commissarzami, z seymu do zaciągu moskiewskiego konezenia naznaczonymi, ku granicom moskiewskim.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 350 стор. 353—7; також ibidem рук. ч. 1662 стор. 308—11.

130.

Із соймсові промови Евстахія Воловича, біскупа виленського, підканцлера В. Кн. Литовського про відносини до Турків й Татар і про козацьку своєволю. — Без дати (лютий 1618 р.).

Do propositę Waszey Krol. Mci mówiąc, pięćiorakie w niey iest nam od Waszy Krol. Mci przełożone niebezpieczeństwo tureckie, tatarskie, kozackie, moskiewskie y infantckie. Pierwsze troie pospolu złączone y iedno z drugiego dependet, kozacka bowiem swawola y częste ich do państw tureckich incursie tak exacerbowaly y irritowały tureckiego cesarza, yz pierwey przez Tatary mścił się, niszcząc państwa koronne y nigdy nieopłakane czyniąc szkody, potym y woiska swe z Skinder baszą ruszył, ze tak hardzie na granice natarli koronne, by sam Pan Bog a cūłosc Waszey Krol. Mci y mężna Jego Mci pana hetmana koronnego odwaga y Ich Mciow panow ukrainnych ochota nie zabiegła temu y nie oparła mu się, a co wiedzieć iaki szwank odnieść by rzeczpospolita mogła y nie trzeba się na to y teraz ubespieczac, aby nas zaniechac mieli, bo sama tylko z Persem woina zabawia siły iego, z których łączna być może zgoda, a pogotowiu za tą nowego pana odmianą, który bardziey niż nieboszczyk propendet do pokoju, y gdzie go z Persem uczyni, żadney nie masz wątpliwosci, że się wszystkimi na nas obroci siłami, gdyż y religia ich proznować im nie dopuszcza y chciwość panowania przy tych od kozaków zaczepkach łączo ich do tego przywiedzie. A nasze vires ieslisz takiey mocy podolają, którey się trzy części świata nie oparły? Łączno się porachować możemy, znając nuditatem et inopiam nostram. Przeto wszystkimi siłami radzić nam o tym potrzeba, iakobysmy tak straszному, a nader bliskiemu, poki nam ieszcze Pan Bog uzyczyc czasu, zabiegali niebezpieczeństwu y płonną nie ubespieczali się nadzieją, iakosmy to dotąd uczynieli, gdyż initium calamitatis securitas. Radzę tedy prius omnia consilio, quam armis experiri, gdysz armis żadną miarą takowey nie podolamy mocy. Pierwsze consilium causam et occasionem huius mali tollere, to iest kozacką poskromić swawolą, od których domi forisque strzedz się potrzeba, bo więcey u nas iest chłopow anizeli szlachty, a servilia bella są periculosa. A to Jego Mc pan hethman koronny z drugimi pany commisarzami od Waszey Krol. Mci zesłanymi, początek y wstęp uczyni w tym dobry y pewne z kozaki zawarł postanowienia, które y trzymać y do skutku przywiesić omnino potrzeba: dawać im pewny iurgielt, podawać nad nimi starszego przysięgłego wodza, pewny mieć ich numerum dla strazy na Dnieprze, czołny im pobrac y popalic, którymi na Czarne morze wy-

iezdzaia, panom starostom ukrainnym przykazac, aby ich w karze przy-
stoiny mieli, zywnosci nie dodawali, kupic się nie dopuszczali y wszel-
kim posobem sweywoli ich zabiegali. Drugie consilium: posła wyprawie
do Turek wielkiego, zacną, rostopną y wziętą osobę, któryby z no-
wym cesarzem odnowił pacta y z Skinder baszą stwierdził transactią,
a pokojem rzeczpospolitą od nich ugruntował, czego snadz y sami
affectuią Turcy y o prędkie wielkiego wyprawienie posła sollicituią,
gdz nowy cesarz honori sibi ducet takowe poselstwo. Zyczyłbym
y tego, aby zawsze zwyczajem inszych panow ordinarius poseł W. K. M.
mieszkał y residował w Carogrodzie, któryby invigilaret sprawom
rzeczypospolitey y wczas ostrzegał y zabiegał do niezgody powstaia-
cym occasiom, y wiele innych z tego mogłoby się pokazac pozytkow,
y niedarmo uczciwymi szpiegami politycy takowych posłow nazywaią,
consilia et occasiones vicinorum przez nie expiscando. Tatarow, maiąc
z Turki pokoi, upominkami zatrzymac nietrudno, trzymaiąc się w tym
dawnego przodkow Waszey Kr. Mci zwyczajui, tylko y pewny obmyslic
na to trzeba sposob y onego nie opuszczac. Zydowskie pogłowne,
składne, czwarty grosz y co inszego, coby temu wydolac mogło, obrocie
y destinowac na to, a tym sposobem nieoszacowanej w rzeczypospo-
lity ochronic szkody, nie tylko doczesney, ale, co naizalosniejsza, dusz
ludzkich. Rozumiem iednak, aby na postrach poganom y pospolite
ruszenie ogłoszone było, y quarciany żołnierz aby był w służbie
y w przyległosciach tamtych rozlozony, gdysz fama bella constant.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 350 стор. 361—6.

131.

a) Станіслав Жолкевський до Жигимонта III про близьку небез-
пеку турецької війни. — Жовква, 28 червня 1618 р.

б) Безіменний лист про турецькі замисли; донські козаки зро-
били шкоду в Туреччині, Турки підозрівають, що се були козаки
з Польщі.

Maiaśniejszy miłościwy Krolu, panie, panie nasz miłościwy.

Iakie się wiadomosci ponowily z Constantinopola posyłam Wa-
szey Krolewskiej Mosci w liscie Ottwinowskiego, nie mogę wiedziec,
co iest, bom go nie mogł wyrozumiec, ale mniemam, ze z braci iego
ktory iest przy dworze Waszey Krolewskiej Mosci, ktory ten list prze-
lozy. Przy tym liscie byla karteczka od onegoz poddanego mego cy-
frami takze pisana, posyłam iey przepis Waszey Krolewskiej Mosci,
zkađ się iusz odzywa, ze nie tym umyslem idzie tu Skinder basza,
aby zamki budowac, co y z razu się nie zdalo, ale iakosmy si^o do

myslawali, ze wojną chce natrzec na panstwa Waszey Krolewskiej Mosci. O wielkosci woysk poganskich zadney wątpliwosci niemasz, iakos iuz Tatarowie pogotowiu są w polach w niemaley lidzbie, o czym y gospodar sam wołoski daie znac, ktory list posylam Waszey Krolewskiej Mosci. Iako przedtym nigdy nie schodziło się na obmyslawaniu Waszey Krolewskiej Mosci o przepieczienstwie rzeczypospolitey, nie wątpię, ze y teraz, ileby iedno sposobow stawało, raczysz o tym Wasza Krolewska Mosc rozmyslac, do czego tez y ia staraniem y pilnoscia się swą przykładam, iakoby się mogł wstręt uczynic temu nieprzespieczienstwu. Lecz, (iakom y pierwey do Waszey Krolewskiej Mosci pisał), w takowym gwałtownym razie y nieprzespieczienstwie nie upatruią inszego pewniejszego rzeczypospolitey praesidium, iedno z qwarty, ktora ieszcze nie iest przyniesiona. Ale y z tey niewiele za podniesieniem woysku zoldu ratunku miec moze, mniej iednak na mowy ludzkie się oglądaiąc, ale uwazaiąc gwałtowną rzeczypospolitey potrzebę, tak myślę uczynic, zeby zoldu zmniejszic, zaczym więcey by sie zolnierza sposobic mogło. Alec y o ludzi służebnych nie tak lacno, lubo by to y pieniadze były; wygynęło ich niemalo przez te wołoskie niepotrzebne woyny, potracili konie y rystunki. Patricii zas opuszczili służbę oyczyny; vbodzy chocby chcieli, sposobu y dostatku nie maią. Slaba nadzieia zgola gotowosci naszej przeciwko tak wielkim pogan-skim nawalnosciom. A do tego y panowie deputaci, widząc takową gwałtowną rzeczypospolitey potrzebę, ani ządaniu Waszey Krolewskiej Mosci przez Iego Mosci Xiędza Sekretarza wielkiego, ktoregos Wasza Krolewska Mosc posylac do nich raczył, ani tez prosbom y przestrogom moim mieysca dali, leda, iako widzę, odprawili Iego Mosci Xiędza sekretarza. Piszę iednak y znowu do nich, daiąc znac o tym, co mnie dochodzi y na co się zanosi; nie wiem, co daley zechcą uczynic. Vniuersaly tez po Koronie zdalo mi się takie rozeslac, iako to z copiey raczysz Wasza Krolewska Mosc zrozumiec. Z tym y powtore unizone służby moje etc. Z Zolkwy, die 28 iunii 1618.

(Cedula)¹⁾. Osmnastego maią była tajemna rada o uczynienie nieznosnych szkod kozakow donskich wychodzących, ktorzy nieznosne szkody uczynili na Morzu czarnym; poseł niderlandski y wenecki udali, ze to z naprawei Polsky, ze tamtędy poslano swoich kozakow, a to uczyniono dla przeszkody woyny moskiewskiej. Poslano do Skinder baszy, aby cō naprędzey z woyskiem, Tatarow wziąwszy, zamku budowac, aby koniecznie uderzyli do Polski y szedł tak głęboko, poki moze, nawet by do Krakowa albo do Warszawy, (czego racz P. Boze zacho-

¹⁾ Се листок присланий з Константинополя — про нього згадує ся в листі.

wac y zamysli odmienic). Dla P. Boga bądźcie na pogotowiu, a posłom iego niwczym wiary nie daicie, bo wiem, nie dobrego nie myślą; wszakem dal znac o Tatarach, co do Polski do was mieli isc dwudziestego trzeciego maja.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 361 стор. 217—218. Заголовок: Copia listu od Iego Mosci pana kanclerza koronnego do Krola Iego Mosci; але сей заголовок мабуť хибний; лист писаний з Жовкви і своїм тоном вказує на Стан. Жолкевского. Жолкевский мав в Константинополі слугу, котрий подавав йому звістки (пор. Pisma Żółkiewskiego ed. Bielowski стор. 509, 511); про сього слугу є в листі.

132.

Махмет баша каймакан до Жигмонта III; просить стримати козаків від походів в турецькі землі і віддати Татарам гарач. -- Б. м., початок вересня 1618 р.

(Po zwyczajnych tytułach). Gwoli trzymaniu przymierza y pact z niewzyciężonym cesarzem ottomańskim mam przysługującą czesc y przyiaźń dla dobrego pospolitego Zaczności Waszey przyiacielowi swemu opanowawszy, przyiaźnie wiadomo czynię, iż teraz z dworu Zaczności Waszey z między narodu nazareńczykow z rąk Mikołaja Koryckiego list przyiaźliwy Zaczności Waszey oddany mi iest, który u uczciwoscia wziawszy, a pilno przetłumaczyć kazawszy, wespoł przy liscie Naiasnieyszemu Cesarzowi Panu memu należącym dostatecznie wszystko przed podnózek stolice ottomańskiej odniosłem. Co gdy według punktow rozbierane było, cokolwiek zwykley uczciwości zobopolnemu pokojowi y znowu postanowionemu albo odnowionemu przymierzu dobrego się widziało, aby mocno trzymane było, starać się mnie przystoyno iest, a przerzeczonego posła nie zabawiać, nazad zarazem do Zaczności Waszey odesłałem. Co tedy za punkta były listow, tak do Naiasniejszego Cesarza iako y do mnie przyiaciela Zaczności Waszey, więc y do hetmana y kanclerza zaczności waszego przez tegoż posła przyniesionych, w swym liscie szeroko powtarzać nie potrzeбно widząc, krótko pisać zdalo się. Od Zaczności Waszey przyiaciela naszego z dawnych czasów, także od przodków Zaczności Waszey z cesarzami ottomańskimi wprzód będącymi przyiaźń y przymierze iako bez żadnego uszczerbku trzymane było, wiadome iest, któremu kozackie lotrostwo niedawnych czasow pojawione, iest przeszkodą niemającą. Monarchom wszystkim y tu y na onym swiecie najpożyteczni y za aby pod mocą ich będący poddani od wszystkich krzywd y zlego ubezpieczenia mając, w pracach y zabawach swych spokojnie żyli, toż dostojęństwu

Zacności Waszey y wierze waszey pożyteczna, abyście kozackie łotrostwo od szkod w państwach cesarza pana mego, a tatarskim zaś od państw pod Zacnością Waszą będących, a szkody poddanym Zacności Waszych czyniącym swoim obmyśliwaniem zabiegali, a tym sprawom, które są napisane w liście cesarskim, więc y w liście moim do hetmana Zacności Waszey pisanem, niczym nie pogardzając, abyście Zacności Wasze dość czynić kazali, więc przeszley zimy sam będącego posła waszego postanowione y umowione upominki hana tatarskiego aby prędko odesłane były, więc y zimą aby hetman zacności pilności przyłożywszy, łotrostwo kozackie wygubił y pokazał, żeby już więcej o tym mowy nie było. Więc na przeprawie Tehin nazwaney dla budowania zamku obiema stronom pożytecznego naznaczenie Skinder basze przyjaciela Zacności Waszey z wszystkiem tam idącego, aby Zacności Waszey nie obrażało, wszakże y przeszłego roku żadna szkoda od woysk naszych państwowi zacności nie stała się. Tegoż roku, że Skinder basza y woyska nasze na tę posługę naznaczone przeciw poklonu y nowo postanowionemu przymierzui nie przeciwnego czynić nie będą, pewni bydz mamy y poki z naszej strony paktom y przymierzui y postanowionym artykułom dosić się dziać będzie, od was że żadney zaczepki nie będzie, upewnieni będąc, aby się tym sprawom dosić stało, starania swego Zacność Wasza przyłożyć chcecie. Zatym pokoy boży nad dobremi niech będzie. (Data też ma bydź, co w liście od samego cesarza, ale nie była tu napisana: we przodku miesiąca ramasana 14 27 roku)

Бібл. Чорторийских рук. 611 стор. 413—415; ibidem Теки Нарупевича ч. 110 стор. 977—932. Заголовок: List od kaymakana Mahmet basze do krola pana Zygmunta III przez pana Mikołaja Koryckiego.

133.

З королівської інструкції на камінецький соймик; про татарський набіг, про небезпеку турецької війни й козацьку своєволю; 26 жовтня 1618 р.

Wyciąga to na Iego K. Mei panu naszym miłosciwym powinność sama, ysz za wielkimi niebespieczeństwui, y gwałtownymi potrzebami, które na tę Koronę raz po raz następują, po seymu przeszłego pracach y kosztach nie wytehnawszy, znowu o potrzebie rzeczypospolitey przemysławac, znowu o bespieczeństwie iey radzić, znowu na seym przed czasem w prawie opisanym poddanych swych Iego K. Mei zwoływać przychodzi. Nie zyczy pewnie Iego K. Mc tak częstych utrat, którymi dostatki prywatne niszczeią, nie zyczy y trudow, które kazdy, oiczyznę miłuiący, pod ten czas naiwięcej ponosić musi, y Pana Boga

o to prosi, aby za panowania iego rzeczpospolita wszystka pokoiem pożądanym y rzeczy domowych pomnożeniem fortunnie zakwitnąwszy, tak częstych zjazdow y zwodow nie potrzebowała. Dalby to Pan Bog, aby całosc rzeczpospolitey y bezpieczenstwo iey tak mogło byc zewsząd dobrze obwarowane, zeby bez tych powłok tak częstych, w iednostainym szczęściu y w statecznym, a nieodmiennym pokoiu wcale zostawac mogła. Lecz ysz rzeczy wszystkich na swiecie iest takowa vicissitudo, ze nie w sobie gruntownego, nie statecznego miec nie mogą, przypadaią zatym na rzeczpospolitą casus et pericula rozmaite, ktore y pospolitego trybu ustąmpic y dla dobra pospolitego wszystko, co iedno moze byc człowiekowi na swiecie pożądanego, odwazac przymuszaia. Acz gdyby się na przeszle czasy obeirzec y dobrze wszystko uwazyc miało, ledwieby nie przy nas samych zostawała takich na rzeczpospolitą nawalności y tak częstego seymowania przyczyna. Wiecie W. M. dobrze, ysz we wszystkich przypadkach y potrzebach na rzeczpospolitą przypadaiących, naiprętsze y naigruntownieysze iest poratowanie y iakoby lekarstwo iakie, zgromadzenie y namowy seymowe. Teraz, iako się to lekarstwo nadawa, swiezym przykładem blisko przeszły seym byc moze. Przestrzegał iego Kr. Mc o niepewnym z Turczyнем pokoiu, przestrzegał o trudnym imprezy moskiewskiej, a ledwie podobnym w tak krotkim czasie, skonczeniu; przestrzegał o prędkim prędkiego Tatarzyna w panstwa koronne najeżdżaniu. Cosz, kiedy nie siły rady y oicowskie starania y obmyślaniania iego Kr. Mci, zeby się było wczas y nie obalaiąc na ostatni dzien, a podobno na ostatnich kilka godzin, tak gwałtownych spraw y potrzeb rzeczpospolitey do conclusiey gruntowney y doskonałej seymu przystąmpic mogło. Stańło było na tym, aby Turczyna przez posła zatrzymac, moskiewską woinę skonczyc w tym roku koniecznie, Tatarzyna upominkami zatrzymac. A tec były principua capita conclusiey seymowey. Dalei, iesliby Turczyn pokoiu nie chciał trzymac, iesliby się moskiewska woina tak prędko cum dignitate rzeczpospolitey skonczyc, iesliby Tatarzynowi więcey praeda, którą u nas, (sromota mowic), co rok bierze, nizli upominki podobala się, o tym nic się gruntownie, nie statecznie, nie na potym trwałego nie postanowielo, na ktory nierząd y nieopatrzność patrząc, nieprzyiaciel, serce więtsze bierze, a iego Kr. Mc boleć, a rzeczpospolita wielką szkodę z hanbą y sromotą odnosic musi. Czego iusz rzeczą samą, przez ten mały po przeszłym seymie czas, doznawszy rzetelniey teraz po szkodzie y pilney o tych wszystkich rzeczach radzieby iusz potrzeba w tey ieszcze iakiekolwiek ciszy, poki wždy ieszcze ta burza, ktora zewsząd nad nami się wiesz, na nas nie spadnie. A yszby się tym porządniey postompic y do ob-

myslawania oiczyzny miley pochop więszy podac mógł, przydzie wprzod na czoło wielkie niebespieczeństwo tureckie y tatarskie wystawic y pilnym w nie okiem weirzec. Pomnicie W. M. dobrze, w iakich niebespieczeństwach przed seymem przeszłym od pogan, tak od Tatar y od Turkow constituta była rzpta, a iako iednak za łaską y pomocą bożą, za obmyslawaniem Jego Kr. Mci, za przestrzeganiem y czułością Jego Mci pana hethmana koronnego y za ochotą gorącą ludzie zacnych, uczynil się wstręt temu nieprzyjacielowi. Była nadzieia pokoju, spisane były condicie, spisane pacta, sami poganie dawali to znac, ze wiecznymi czasy ten pokoi miał trwac, gdyby się kozacka swawola zahamowała y gdyby w panstwa cesarza tureckiego naiazdom się droga zagrozdziła. Zaczym w tey nadziei, o to seym walny był przez Jego Kr. Mc. zložony, na którym iednak było to proponowano W. M., ze się na to spuszczac niebespieczeństwo niebespieczno, ze trzeba byc na obie stronie y na przypadek kazdy gotowymi, ledwie bowiem podpisy tractatow, z tym poganstwem uczynionych, oschły, iako prędko Kantymir murza wpadł na Pokucie, co wielkie podeirzanie o niepewności tego pokoju uczynic mogło. Azeby z nas do wzruszenia y roztargnienia przymierza przyczyna zadna nie była, lubo iuz czas się był dobrze spozdził, szedł iednak pan hethman koronny zarazem z wojskiem przeciwko kozakom y choc tak w scisłym czasie za pomocą bożą przywiódł ich do posłuszeństwa Iego Kr. Mci y, zeby occasiey tak snadney nie mieli wpadac przez morze na tureckie włosci, czołny y inne statki ich wodne porąbac y popalic roskazał y samych niemal wszystkich do Moskwy na służbę Krolewica Iego Mci za pewnym zoldem zaciągnął, zeby raczey na pożytek rzeczypospolitey y sławę Krolewica Iego Mci robili, a nie na zaiątrzenie y rozdrażnienie nieprzyjaciół koronnych. O czym gdy się daley przemyslawalo, gdy tesz iuz poseł wielki do cesarza tureckiego wszystkę miał pogotowiu wyprawę, nad wszystko nasze spodziewanie y nad ubespieczenie o pokoju, który miał byc według tractatow takrocnych, wpadła w panstwa koronne szarancą tatarską, która wszerez y wzdłuż zagony rozpuciwszy, szkodami wielkimi, mordami niesłychanymi, zabranieciem ludzi w niewolą, okrutnie włosci pokuckie y ukrainne spustoszyła. Zaczym zdało się Iego K. Mci posła wielkiego dla takowego niebespieczeństwa do czasu zatrzymac, a tymczasem ieszcze przed seymem przeszłym swego do Constantino-pola komornika Czudowskiego wyprawic był raczył, któryby przeszłego roku pokoi postanowiony na pamięć im przywiódł y oznaimił o tey incursiey tatarskiey, ktore tez oni władzą swą skrociec y zahamowac mieli. A to spospołu z Czudowskim przyszły listy do Iego Kr. Mci od cesarza tureckiego terazniejszego Ossmana przez Achmet agę, w kto-

rych dawał znac Iego K. Mci, ze mu cesarstwa ustąpił Mustapha, stryj iego, y ze chce wszystkich przymierzy, według starodawnych zwyczajów y pact, według niedawno zawartego z panem hethmanem a Skinder baszą pokoiu, dotrzymac, lubo to od kaimakana, który teraz na miejscu jest wezyrowym, rozne y daleko ostrze przy tymże cesarskim liscie pisanie było, w którym y zamkow koronnych znoszeniem, nowych budowaniem dla pohamowania kozaków groził y odpowiadał. Zaczym, za radą y zdaniem panów senatorów, zatrzymawszy tu pomienionego Achmet agę, posłany od Iego Kr. Mci jest sekretarz Korycki z listem do porty, uskarżając się na te tak częste incursie tatarskie, tudzież y na to wieszszanie się woisk tureckich nad państwami koronnymi. Bo w tymże prawie czasie Skinder basza ruszył się z wojskiem swym ku państwu Iego K. Mci, a wprzód zemknął na nas drugi raz colluuiem, ktorey acz niektorzy ludzie zacni y w rycerskim dziele dobrze biegli, z wrodzoney narodowi naszemu spaniałości, szli śmiało y nieustraszenie w oczy, iednak wielkoscia ogarnieni, męstwem wprzód poganinowi nie nie dając, posc musieli y dla oiczyzny swey miley krwią swą pola one pokropiwszy, przy całosci braci swych, przy nieśmiertelney sławie, przy obronie wiary chrześcianskiej, gardła swe położyli. A poganin zadney iuz nie mając przeszkody, zadney nie czując gotowosci, głęboko się w Pokucie zapusciwszy, szablą y ogniem ono plondrował, w brzydką niewolą poganską ludzie zabierał, tak, ze rapacissimae genti y ręka snac iusz do zabierania y łyk do wiązania nie stawało, a co naizalostniejsza, snac pogardziawszy podlego stanu ludzmi, krwią tylko szlachecką drapiezne ręce okrutnie napełniali. Iako wiele ludzi zacnych poimanych, iako wiele panienek shanbionych, iako wiele na cenę niesłychaną oszacowanych, co styd y żal wspominać y wymawiać nie dopuszcza. Nieszczęśliwa oiczyzna, która na ten hak natenczas, na taką ludzi niestworę przyszła, ze temu brzydkiemu poganstwu odiać się nie moze. Po tak wielkiej, a dawno niesłuchanej klęsce, iaki strach po wszystkiey Koronie ludzi zdjął, mniej potrzeba o tym, iako o inszej rzeczy wiele mówić. A nie bez przyczyny pewnie padł strach tak wielki, bo stanął Skinder basza z wojskiem swym w Wołoszech, a galga, posmakowawszy y inszych hord nieznaomych y w tych tu krajach europejskich niebywałych, niemałe woiska sobie przysposobiwszy, odwrot od nas obiecował. W takowym tedy razie Iego K. Mc pan nasz miłościwy, który nad całosc rzeczypospolitey y nad swobodę y pokoi poddanych swych nie miłszego, nie pożądanszego nie mając, lubo z przeszłego seymu subsidium ordinarium wzruszenia pospolitego, ktorego więc rzeczpospolita w takowych raziech żazywac zwykła, w ręku swoich nie miał, musiał się iednak

do tych udac sposobow y szrodkow, ktore in promptu byc mogły. Przetoz universalny rozesłał, listy do tych, ktorych znaczniejsze są w tym krolestwie dostatki, rozpisał. Pana hethmana z woiskiem quarcianym, ktorego tak wiele, iako vires quarty wynosily, necessario przyczynic się musialo, do obozu obrocił wszystkich, gorąco do obrony oiczyzay pobudziel, na koniec, ysz z roznymi miejsc dawano znac, iakoby Skinder basza sabbathow z Węgier na Koronę miał spuscic, y lassy ku Węgrom zarąbac y drogi zawalac rozkazal. A to zdarzył Pan Bog, ze ta culosc Iego Kr. Mei y to oicowskie obmyslawanie wzięło skutek rzeczywospolitey pozyteczny. Znaleźli się ludzie zacni, oiczyzny gorący y skuteczni miłośnicy, ktorzy ani kosztu ani zdrowia nie szanując, ani lat podeszłych, poszli voluntarie do obozu, chcąc murem się za oiczyzną zastawic y tę hanbę, ktora się między obcymi narody rostrząsła, dzielnością zniesc z tey Korony. Nalazła się y taka ochota w niektórych wojewodztw obywatelach, ze za universalny Iego Kr. Mei populariter szerzyc się ofiarowali. Lec ysz prawa bronią belli divisionem, bronią y bez seymu pospolitego ruszenia, z wielką wdzięcznością Iego Kr. Mc tę ochotę przyjąwszy, gotowszych do obozu wezwał, drugich, aby ostrożnie w domach swych siedzieli, oicowskie napomniął. Za takim zabiegiem, za taką pilnością y staraniem, a to nas Pan Bog ieszcze zachował, a to zaiątrzonemu poganstwu do konca rozwiesc się nie dopuścił, bo nie taino to iest W. M., ze ten poganin, lekce sobie poważając narod nasz, teraz swiezo wszystką mocą natarł na woisko nasze y przez cały niemal dzien harce zwodzając y ludźmi naszymi, nie odniozszy zadney pociechy y korzyści, nazaiutrz z woiskiem odstąpił y w stronę ku Wołyniowi uderzył, gdzie głęboko zagony wpusciwszy, srogim woiowaniem y plondrowaniem mało kiedy słychanym kraie tamte niemal wszystkie, a osobliwie ludzi zacnych y przednich, ktorzy iedni osobami swymi w woisku Iego K. Mei byli, drudzy znaczne pocztę ludzi rycerskich tamze wiele mieli, wielkie y szerokie majątnosci funditus zniósł y w niwecz obrocił. Za którym aczkolwiek woisko Iego Kr. Mei prędko postompiło y ruszyło się, dla prędkosci iednak, ktorey ten nieprzyjaciel zwykł zawsze zazywac, doisc y zaskoczyc go nigdzie nie mogło, bo tez nie bawiąc się długo, ku Czarnemu szlakowi obrocił y tamtędy uszedł. Poki tedy ieszcze placu y czasu do radzenia o sobie y o całosci rzeczywospolitey W. Mciom zostawa, zazywaicie W. M. tey occasyey, którą Pan Bog ieszcze podawa, chcieimy wszystkim zabiegąc następującym niebezpieczeństwom. Iusz to po dwie lecie probuie sił y doswiadcza potęgi naszej Turczyn y Tatarzyn z wielkim wstydem naszym u ludzi postronnych, co rok szablą y ogniem płoczcie panstwa koronne; nie dawaicie W. M. sobie tego perswadowac, aby

iusz mieli quiescere, poki się tey colluuiem tatarskiey w ich koczowiskach nie nawiedzie, poki mężnie w ich ziemi na nich się nie natrze, poty się im odiać mało podobna rzecz; Turek zas, choc y pacta staną, pewnie a pewnie, z Persem się uspokoiwszy, na nas się rzuci y wszystkę tu swoją potęgę obroci. Te są przestrogi od wielu panow chrześcianskich y od samych ze ich poddanych, a nawet y z samego Constantinopola te wiesci pewne są. Ale opocz tego mamy oczywiste experimenta teraznieisze, ze iezeli teraz zatrudniony woinä perską na nas się porywa y zginienia naszego, na pacta się y pokoi tak swiezy nie oglądaiąc, szuka, cosz będzie czyniel, gdy woinę tę uprzatnie y przydzie do ułacnienia, o ktore mu pewnie trudno nie będzie, gdyz iuz bez pochyby tak Persom, iako y Turkom przez tak długi czas ustawiczne arma bardzo się naprzykrzic musiały. Macie tedy iawne y iasne niebespieczeństwo, ktorego się iuz rękoma dotykamy, a niebespieczeństwo wielkie y gwałtowne. Iuz tu trzeba czuc bardzo, o sobie trzeba myslic, trzeba radzie y prędko y rzetelnie y ostroźnie. Obchodzi W. Mciow, a słusnie, najmniej uszczyrbek na wolności, albo swobodzie; tu iuz nie o wolność tylko idzie, ale y o obalenie tak wielkiego krolestwa, nie o sławę narodu, ale o całosc rzeczypospolitey, nie o rozprzestrzenienie granic, ale o zgubę wszystkich praw y wolności, o upadek wszystkich dostatkow y maiętności, a ze się krotko powie, idzie o zdrowie y o bezpieczeństwo zon, dziatek y wszystkiego, co macie, idzie o nabożenstwo, idzie o wiarę chrześcianską, z czego by wszystkiego W. Mciow, (strzez Panie Boze), y potomstwo W. M. okrutny ten tyran bez wątpliwości złupił y poodzierał. Ale ysz to wszystko laciniey kazdego rozsadek uwazyc, niz mową rostrząsnąc może, przydzie iuz to tak o tych wszystkich niebespieczeństwach tureckich y tatarskich przełożywszy, postąpić do rzeczy moskiewskich, ktore za pierwszym nastąpieniem Krolewica Iego Mci szczęśliwie się nadawały. Bez rozlania krwie, prędko w scisłym czasie przed zimą przeszły pod władzę iego Wiazma, Drohobuz y inne nieposlednieisze w tym tam panstwie szerokim osady. A kiedy by była zima tak fortunnego zapędu nie przerwała, wielka była nadzieia, ze y drudzy iuz by byli dotąd Krolewiczowi Iego Mci czołem uderzyli y za pana go przyięli. Lec ze na seymnie przeszłym stanęło to, aby koniecznie iakimkolwiek sposobem w tymze roku woinä się moskiewska skonczyła, przyszło zatym panom commissarzom y Krolewiczowi Iego Mci tractatow ledwie nie zebrac u nich y według uchwały seymowoy wszelakich do skonczenia woiny sposobow szukac. Ale chytry narod z natury swey poczuwszy, (iako to u nas nic nie iest tajemnego), o takiey rzeczypospolitey intenciey, wprzod wielką częśc lata zwłokł przeszlego,

nadzieję czyniąc o tractowaniu, potym, gdy iuz barzo mało pory wojenny zostawało, (lubo panowie commisarze, chcąc ich przywiesc do tractatow, ultro im podawali hramoty opasne, ktorych oni przedtym pilnie się domagali), krnąbrnie y opornie stawic się na te tractaty nie chciał, tę sobie uknowawszy phantazyą, ze według tey uchwały seymowey miał wszystkiego Krolewicz Jego Mc odbiezec. To samo y do tego czasu trzyma w oporze nieprzyziaciela, tak ze nie tylko się do stanowienia iakiegoszkolwiek pokoju skłania, ale y zkądinąd ratunkow maca, naszych, gdy się okazya poda, naiezdza, nasyla, lekce powaza y pewnie nie uspokoi się hardy ten y zły naród, poki mu się na karki nie nastąpi. Ma tę pewną Jego Kr. Mc wiadomosc, ze y u tureckiego cesarza przez posły swe y u hana tatarskiego posilkow y ratunkow zasiągał; moze byc, ze za ich poduszczeniem y namową tak ciężkie y tak okrutne w kraie nasze uczynili incursie. Cozby sobie o tym narodzie, gdyby trochę wytechnął, obiecowac, kiedy teraz tak nachylony ządla iadu swego ku nam hamowac nie moze? Nic nie schodzi na ochocie Krolewica Jego Mosci, nic na czulosci y staraniu panow commisarzow y pana hethmana wielkiego lithewskiego, nic na męzkich przewagach y dzielnosci sławnego rycerstwa, wszyscy iednostainie, nic u siebie kłopotow podrozných, nic niewczasow wojenných, nic odwagi, zdrowia, nic ciężkiego głodu y zimna dla rpłey, dla sławy panstw tych nie wazą, dzielem rąk swoich narodowi naszemu sławę wieczną, rzpłey pożytek y rozszerzenie granic chcą pozyskac. Ze iednak do tego czasu spei non respondit fortuna, naiwiększa to była przeszkoda, ze na wytrwaną chciał isc nieprzyziaciel, to zamniemanie mając, ze skoroby lato upłynęło, uprzykrzony tez tey woyny koniec byc miał. Czego postrzegszy panowie commisarze pospołu z Krolewiczem Jego Mcią, straciwszy o tractatach wszystkę nadzieję, ruszyli się z Wiazmy z woiskiem przeciw dumie ich głębiey w ziemię nieprzyziacielską y za pomocą bożą ruszyli się szczęśliwie, bo za podciągnieniem pod Mozaik, utarczki częste z nimi miewaiąc, nigdy gory nie otrzymali. Po kilkuset częstokroc ich na placu zostawało, teraz swiezo Biała, zamek y fortecza nieposlednia, ktora w tył naszym zostawała y przeszkodą wielką była, w ręce Krolewica Jego Mci przyszła. Z drugiej strony woisko kozackie potężnie na nich następuie, czyniąc im dobywaniem zamkow y pustoszeniem ziemi wielki postrach. Jusz a to y pod stolicą samą stanął Krolewicz Jego Mc z woiskiem swym y nadzieia w Panu Bogu, ze niedługo do skutku požadanego rzeczy wszystkie przyse by mogły, kiedyby stałosc y statecznosc, bez ktorey zadne się dzieło nadac nie moze, w nas była.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 350 стор. 279—88; бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 89—92; ibidem рук. ч. 166 к. 376—8.

134.

З інструкції слонимського повіту на сойм — 1618 р.; козаків треба привести до послуху, але без тягарів на річпосполиту.

О успокоение границ украинных од Татар у вправление в реzę posłuszeństwa kozakow panowie posłowie nasi iako z najlepszym rze-czypospolitey oyczyzny naszej¹⁾ в тей mierze з станы коронными, не zaciągając задных на rzeczpospolitą ciężarów, ktoreby на потым nie-ladaiaк потрудzić онę могли, зносити się маіа.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 110 стор. 1035—1040.

135.

Условини дворічного перемиря подані султаном: Татаре не будуть входити в річпосполиту, козаки протягом сього часу будуть покарані. — Б. м. і д. (1618 р.).

Cum preteritis annis in confiniis potentissimi Turcarum imperatoris et Regiae Maiestatis regnique Poloniae multa damna fuerint perpetrata ob utriusque partis subditorum dissidia, propterea illustrimus dominus Zkender bassa, simulque regni Poloniae commissarii anno preterito nonnullos super hoc negatio concluserunt articulos, post quam conclusionem, hinc inde punctis nequaquam observatis, factum est, quod pacis tractatio optatum finem, prout sperabatur, obtinere minime potuit. Hac ergo de causa ut conditiones illae, quod antiquitus inter augustissimam domum otthomanicam et regnum Poloniae exstant, et ultimo loco etiam conclusae fuerunt, magis atque magis stabiliantur, accepit ad excelsam portam illustrimus d. Petrus Ozga, capitaneus trembowlensis, serenissimi regni Poloniae orator, qui quidem coram illustrissimo ac excellentissimo domino supremo wezyro dicit et affirmat articulos pacis, ultimo loco per regni Poloniae commissarios cum praefato illustrissimo domino Zkender bassa in castris conclusos, ad huc in suo robore ac firmitate permanere eosque in omnibus illorum punctis et particulis inuiolabiliter observari debere ab utraque parte. Verum, quia hinc inde post dictam transactionem et articulorum conclusionem nonnulla damna et excursiones evenerunt, ex parte potentissimi Turcarum imperatoris promittitur ac spondetur Tartaros in futurum nullo modo offensuros sive invasuros et regnum Poloniae, neque illius provincias ac ditiones, sed iuxta praedictorum articulorum transactionem coercebuntur ac in officio retinebuntur. Etsi fortasse ob aliquem casum, quem Deus avertat, intermedia hac transactione ipsi

¹⁾ Тут пропущене одно слово, нпр.: pożytkiem.

Tartari in Poloniam excursionem fecerunt, Turcarum imperator tenebitur ad reficienda regno Poloniae omnia damna, qua de causa fierent. E contra prefatus dominus orator regis serenissimi ac regni Poloniae promittet ac se obligabit, quod kozacy nullo modo intrabunt mare nigrum, nihilque in provinciis ac ditionibus otthomanicis iniuriae inferrent, alias quod serenissimus rex ac Poloniae regnum omnia damna imperatori otthomanico reficiat ac persolvat damna ista, quod forsitan hinc inde hoc temporis intermedio evenire possent. Iudicabuntur ab utriusque partis commissariis iuxta eorum conscientiam, quorum iudicio unaquaeque pars acquiescere debeat ac sibi reciproce satisfacere. Hoc aut intellegitur perdurare debere per totum currem annu ac praesentem annum et non ultra, in quo rex serenissimus ac regnum Poloniae tempus et commoditatem habebunt coercendi kosacos eosque retinendi intra regni fines. Nam eo transacto et potentissimus Turcarum imperator ac serenissimus rex Poloniae regnumque ipsum Poloniae ad invicem obligati erunt et tenebuntur tam antiquos pacis tractationes et conclusiones, quam etiam articulos anno preterito conclusos, inviolabiliter observare, in omnibus eorum punctis ac particulis absque ulla diminutione seu tergiversatione et expresse prohibeantur omnes tam Tartarorum, quam kosakorum excursiones sub poena confiscationis omnium mercium ab utraque parte.

Бібл. Чорторійських, Теки Нарушевича ч. 110 стор. 975—6. Заголовок: Conditie od Gratiana podane panom Polakom imieniem cesarza tureckiego. В ропі дата: 1618.

136.

Станіслав Жолкевський до Жигмонта III — про відносини до Татар й Турків і інші українські справи; Скиндер баша листом зазивав козаків до повстання против Польщі; козаки приборкані коміцією перевели між собою випис. — Камінки, 15 падолиста 1619 р.

Dnia wczoraiszego przyiachalem tu w ten kraj, zostawwszy Krolewne za laską bożą za szczęściem y porządnym Waszey Krolewskiej Mosci obmyślaniem w dobrym y spokojnym przepieczczeniu. Pyslam Waszey Krolewskiej Mosci, co mi pisal gospodar woloski; copia listu od wezyra wielkiego do niego pisanego, z czego znac, ze się v Porty contentuią tym zastanowieniem pokoju. Więc y o caru tatarskim, co gospodar pisze, mniemam¹⁾, ze y do Waszey Krolewskiej Mosci, ale y ia list swoi posylam, ze y ten chce się brac do przyiazni

¹⁾ „mniemam“ пропушено; доповняємо з листу поданого у Бельовского Pisma St. Zółkiewskiego с. 365.

Waszey Krolewskiej Mosci. Tez to pewna, co gospodar pisze, bo y zinađ mam o tym wiadomosc dowodną, ze nie ustaie aemulatia między carem krymskim a Sakin Kiereiem soltanem. Tatarowie sami, ktory teras v mnie w Barze byli, co dla okupu więzniow do mnie przyjezdźali, ci sami powiadali mi, ze Sakin Gerei na wielką się potęgę za pomocą krola perskiego Nachaicow y Cyrkasow sposobił. Przeciwo ktoremu car tatarski brata rodzzonego swego soltana Gałgę niemal ze wszytką ordą wyprawil. Mianowali mi ci Tatarowie wszytkie murzy przednieisze de nomine, ktorzy z soltanem szli, a wyszedł soltan extremis diebus septembris¹⁾ z ordy. Ieszcze dotąd nie slychac, co tam za ro-
sprawa między nimi. Ale bez pochyby nie będzie tam bez razu, bo y Sakin Gerei męznego zmysłu człowiek y rychli żywota zbędzie, nizby miał poprzestac tey aemulatiei przeciwo carowi krymskiemu, stryiowi swemu. Teras tedy sam iest czas do zastanowienia rzeczy z carem tatarskim, poki tam rozruchy między nimi trwają. Potrzebnie się tedy stało, zes Wasza Krolewska Mosc raczył posła swego dla starozytnych pact y przyiazni zastanowienia z carem krymskim odprawic. Będę y ia czynił staranie, zebym sie mógł z panem woiskim włodzińskim widziec, nim w te tam drogę poiedzie, bo chce niektore rzeczy do cara tatarskiego przez niego wskazac, ktore mogą służyć do vczynienia zawasnienia między nim a Skinder baszą. A rzecz takowa iest: wskazał do mnie Skinder basza przez pana Kochanskiego, z długimi persuasiami na to mnie namawiając, zebym Waszey Krolewskiej Mosci panu memu miłosciwemu radził, zebyś Wasza Krolewska Mosc vpominki, ktore zwykły się dawac carom tatarskim, zebyś ie Wasza Krolewska Mosc raczy cesarzowi tureckiemu kazał dawac, vkazując, ze car tatarski w rękę iest cesarza tureckiego, on go zrazic, inszego wsadzie moze. Siła bym zabawił, zebym miał wszytkiego persuasie obłudne y chytre wypisowac. Pan Kochanowski miał sie brac do dworu Waszey Krolewskiej Mosci, vstnie o tych wszytkich obłudnosciach tego człowieka da sprawe Waszey Krolewskiej Mosci. Ia na to tego chce zazyc, zeby te praktykę Skinder baszynę car tatarski wiedział, a iako iuz przedtym są między nimi simulates, zeby tego tam więcey przybyło. Bo nie inszego ieno, zeby sie sam car tatarski z swojej strony o to starał u porty, yzby tego człowieka Skinder baszę, barzo perniciosum w tych kraiach, gdzie indzi obrocono. Raczysz Wasza Krolewska Mosc obaczyc z listu gospodarza wołoskiego, do mnie pisanego, iaką y on do tego rade podaie, zebyś Wasza Krolewska Mosc temu samemu gwoli do

¹⁾ В сѣм мѣсци кінчить ся фрагмент листа поданий у Бельовкого Pisma St. Żółkiewskiego c. 365.

porty raczył kogo swego posłać, chcąc się widzieć z hospodarem multanskim y do tego przyczynić, bo im ciężki jest bardzo ten zły człowiek. Niech tedy będzie przy uwazoniu Waszey Krolewskiej Mosci, co z tym czynić raczysz, ia in istum euentum chowam ten list Skinderbaszyn, co kozaki przeciwko nam buntował. Poiedzieli posłaniec iaki od Waszey Krolewskiej Mosci, tedy bym mu te listy dał, który bez chyby wskazawszy wezyrowi, ziednalby Skinder baszy niemalą inuidię. Lecz jest v Iego Mosci pana starosty kamienieckiego więzien nieiaki Kobek aga, który jest Skinder baszy sługa, z Constantinopola z nim przyjechał. Wysłał go był z kilka set Tatarow w Vkraine panstw Waszey Krolewskiej Mosci. Postrzegli się z Chumam (sic) y inszych tam osad pana starosty kamienieckiego y pogromili tych Tatarow. Pod tym samym Turczyнем Kobek agą kon padł, zywcem go poimali; teras Skinder basza stara się pilno o iego wyzwolenie; dobrze, zeby pan starosta kamieniecki kazał go do Kamienca zaprowadzić, a czauszowi, kiedy tamtędy będzie miał iachac, okazać go, zeby czausz od tegoz samego Kobeg agi vsłyszał, yz za wolą y roskazaniem Skinder baszynym tu chodził, miasto vspokoienia, na które tu Skinder basza od porty wysłań, ze takie zaczepki czyni. Jedno do drugiego mogłoby mu tym barzey conflare inuidiam, yzby go ztamtąd gdzie indzi przeniesiono, abo, co dai Boze, degradowano y skarano. Kozacy tez dobrze stoją in terminis, rozegnali wielką część od siebie y we wszystkim, iako się z nimi postanowiło, posłuszni się pokazują. Obywatele ziemie kiowski, zbywszy przez łaskę y staranie Waszey Krolewskiej Mosci tak ciężkiego iarzma z karkow swych, prawie teraz iakby ożyli, Pana Boga za Waszą Krolewską Mosc proszą. Wybierali się teraz kozacy w pole, nie wiem, iako się im tam powiedzie.

Kiedy tu iuz tak rzeczy stały, ze się przy ty Vkrainie vciszyło, zem woisko obrocił ku podgorskim kraiom, widze z pisanja Waszey Krolewskiej Mosci, ze to assensem swym comprobowac raczysz. Co skorom z listu Waszey Krolewskiej Mosci wyczytał, tym pilni wydawszy vniwersały między rotę, roskazałem, aby się na mieisca sobie naznaczone pospieszali. Więc y dnia dzisiejszego komornik Waszey Krolewskiej Mosci pan Prochnicki opowiedział mi się z vniwersały Waszy Krolewskiej Mosci o tenze pospiech. Pisałem tez list do Iego Mosci pana kraiczego koronnego, zeby iako pułkownik ludzi tych, którzy są z wojewodztwa krakowskiego albo sądomirskiego, więc iako starosta vkrainny mając tez odemnie zlecenie, gdyby było potrzeba y inne rotę do kupy zwolac y zeby miał pieczę na przespiesenstwo tamtych kraioy, tak od Śląska iako y od Węgier miastu stołecznemu przyległych. Temuz gwoli y pirwey pułk Lisowskiego w ten tam krai posła-

łem, żeby praestarent securitatem tamtemu kraiowi. A yz dochodzi mnie¹⁾... ze od niektorych mi to vitio vertitur, zdało mi się za potrzebną rationem mei consilii Waszey Krolewskiej Mosci wypisac. Gdyz iuz za wroceniem się posła Waszey Krolewskiej Mosci z Turek z pogany rzeczy tak spokojnie się zawarły, przyszło do kozakow, którzy w tak wielki lidzbie, a ciężcy barzo obywatelom tamtych kraiow, do porządku przywiesc. Acz, iako mni mam pamiętasz Wasza Krolewska Mosc z listow moich, przeglądałem y miałem nadzieię, ze z kozaki miało się tak stac, iako się stało, iednak ze patrzałem y na drugą stronę, ze mogło to pochybic, com ia sobie obiecował y czegom się spodziewał. A ysz mogło do tego przysc, ze armis z nimi przyszłoby decernere, vpatrując tedy Lisowskiego pułk taki bydz, ze y oni rapinis asueti, obawiałem się, żeby nie więcej kozakom fauowali nizli nam, zebym miasto pomocy do czynienia przeciwko kozakom miec raczey, yz iuz byli rozgłoszone te kłotnie węgierskie, posłałem ich, żeby byli praesidio podgorskim kraiom, bo y tegom się obawiał, kiedym się ku Dnieprowi z wojskiem obrocił, żeby oni tymczasem do Wołoch, o czym iuz były między nimi mowy, nie wtargnęli y rzeczy świezo z cesarzem tureckim postanowionych nie poturbowali. Bo iezli kto powiada, rozpuscic ich było, chochym naibarzey chciał, oniby się pewnie po dobry woli nie roziachali. Lecz tegom się spodziewał, ze graf Alton mógł ich zaciągnąc na swoje strone cesarzowi Iego Mosci, żeby tak dobrymi sposoby exnerowac Korone od tey sweywolny kupy, nizli żeby potym miało z nimi przychodziec ad violenta media, iako z oną kupą Karwackiego, która kupa choc tak wiele mordow uczyniła była w Prusiech, tak wiele zlego w kraiach wielkiego Xięstwa Litewskiego, przeciez iednak, kiedy za roskazaniem Waszey Krolewskiej Mosci rozgromieni, pokarani y rozproszeni byli, nie uszedłem iuidii y obmowisk ludzkich. Pasquiliusze o mnie rozpisywano, przyczytaiąc mi saeuitiem przeciwko krwi swojei. Nie zyczylłbym tedy sobie, żeby mi z tą kupą lisowską miało do tego przychodziec. Raczym wołał wczciwie zbydz na służbę tak wczciwą y potrzebną do cesarza Iego Mosci. Toc są przyczyny, które mnie do tego przywiodły, zem te ludzie tam obrocił; iezliby kto inaczy do Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego vdał, prosze, zebyś to moje, iako mni mam, słuszne o sobie sprawy danie miłosciwie przyiąc raczył. Tez zaiste w tym ludzkim na nich wskarzaniu większy chuk, nizli sama rzecz; to świadectwo powinienem im dac, ze poki przy mnie przy woisku byli, skromnie się zachowali, żadnych skarg ni od kogo na nich nie było. Potym y teras idąc tym slakiem, któredy oni szli,

1) Тут слідують три букви: М. Н. К. — розв'язати трудно.

pytając o tym, nie mogę się dowiedzieć, tak ieno największe skargi o branie koni na podwody, ale y te wracali tu wszędy Tam dali nie wiem, co się dzieie, nie mogę ustawicznie na nich patrzyc, ale y tam wierze, nie tak wiele iest tego, iako ludzie mówią, kiedy iuz o kim opinią wezmą. Spisek, gdzie się ktore rotы położyły, posyłam Waszey Krolewskiey Mosci. Zatym służbę etc. Dan z Kamionek 15 9bris anno 1619.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 377 стор. 364—8. Заголовок: List pana Stanisława Żolkiewskiego, hetmana koronnego do Krola Iego Mosci. Фрагмент сього листа друкований у Бельовского Pisma St. Żolkiewskiego с. 365.

137.

Ради Станіслава Жолкевского в справі війни з Туреччиною і дискусія з сього приводу; козаків треба вислати на чорноморські міста. — Б. м., 1619 р.

I.

Punkta do deliberatiew okolo rzeczypospolitey obrony przeciwko poganstwu od pana Stanisława Żolkiewskiego, hetmana koronnego, podane in anno 1619¹⁾.

Iz za roznemi przestrogiami przichodzi się rzeczypospolitey obawiac woyny tureckiey, którą namowioną przeciwko państwom rzeczypospolitey mają, potrzeba na pilnem baczeniu miec całosc rzeczypospolitey, ktora nie moze bydz ieno woiskiem oppositis viribus zatrzimana. Trzeba tedy żołnierza miec wedlie dawnego zdania krola Stephana y seymu anni 1590: huszarczow 30.000, arkabuzerow 15.000, kozakow 15.000, piechoty 40.000.

Potrzeba na extraordinarios sumptus, armate, furmany, kule, prochy y insze potrzeby kosztu y nakładu tak wielkiego. iako niemal y na woisko samo. Zporządzonem woyskiem wynisc za granice, occupowac Dunay, na co y kozaki zaporowskie z czaikami spuscic o wzięcie Tehiny, Białogrodu, Kiliey pilne staranie vczynic. Do tego dział burzących potrzeba y inszych* aparatow wojennich y na to kosztu nie-malego. Disciplinam militare m obostrzic, zeby y podd ni państw Jego Krolewskiey Mosci nie spustoszei y Wolosza y te insze narody ktorych bi nam in societatem bilo pociągnąc trzeba, od nas sie dla sweywoli żołnierskiey nie odrzały. Miec na baczeniu, aby woiska cokolwiek na slakach vkrainnych zostało. zeby Tatarzyn w tye woiska nie szedł, więc y w głąb nie postępował

¹⁾ Слова: od pana Stanisława Żolkiewskiego, hetmana koronnego, podane in anno 1619. є лиш в рук. бібл Чорторийских ч. 377 стор. 585.

Na opatrzenie tych kosztow te są domowe sposoby:

1. Pierwsza, poborow tak wiele złożyć, iakoby taki gwałt na rze-
czypospolitey wciągał, albo tylko iako na konfederathey, albo więcej.

2. Od wszystkich zbow y towarow, które się z Polski wynoszą,
teloneum finitium postanowicz.

3. Dwoie kwarte aby dali panowie starostowie, vchwalic.

4. Panow duchownich de peculiario subsidio żądać.

5. Na Ormiany także onus włożyć.

6. Poglowne żydowskie exacte wybierać y temu arendowac, coby
z niego mógł dać naiwięcej.

7. Iesliby większy gwałt następował, poglowne vchwalic generalne,
które także iusz było przedtym w takimże razie vchwalone.

8. Początek około zdobycia pieniędzy, wydatkow ich y inszych
rzeczy przez prouizori y przez consiliarios belli ma bydz według con-
stitutiey anni nonagesimi.

9. Woisk cudzoziemskich zaciągnąć, bo ludzi tak wiele swoich
nie możemy mieć, y żołnierza gwoli temu powiatowego vchwalic, na
którym rotmistrze za potwierdzeniem Jego Królewskiej Mosci bydz mają.

10. Pospolite ruszenie in hunc solum casum nie wedle konsti-
tutiey, ale wedle potrzeby y zdania Jego Królewskiej Mosci y rady
consiliariorum belli przy Jego Królewskiej Mosci vchwalic.

11. Okazowania zadnego czasu po Koronie dla gotowosci snadniejszey
sub paenis postanowicz, z ochroną, aby nic inszego nie traktowano,
tylko co do gotowosci należy. Co aby tym porządniey staneło, ma tego
starszy dignitarz albo wrzędnik doizrec y potym registr Iego Królew-
skiej Mosci porządnie spisany, iako się kto pokazał, odesłać, aby Jego
Królewska Mosc wiedzieć mógł, zali iey potęga przeciwko nieprzyiacie-
lowi tak wielkiemu spodziewać się z ktorego wojewodztwa albo zie-
mie może.

12. Legatją posłać do oica świętego y przedniejszych panow
krzescianskich, przekładaiać to niebezpieczeństwo oiczyzny naszej y o po-
moc żadaiać.

13. Kamieniec iako naigruntowniey opatrzyć.

14. A isz woyska prętko teraz potrzeba, gdysz y żołnierz kwar-
ciany iest, a woyna następnie, pod który się czas Tatarow spodziewacz
służbę kwarcianemu woysku przypowiedzieć y onego przyczynić.

16. Strony tribunału, zeby gdy gwałt nastąpi, wolna była iego
limitatia, Krolowi Iego Mosci et consiliariis deputatis¹⁾.

¹⁾ В сїм місци кінчить ся в рук. Чорторійских ч. 377 стор. 585 -6 рада Жол-
кевского і в сїйже рук. стор. 623—4 безіменна рада.

II.¹⁾

Interrogatia panow poslow. Iesli woia turecka pewna, dla dwuch przyczin, dlatego ze podatki widawszy, a iesliby sie pokoim zawarło, szkodaby wielka rzeczypospolitey była; druga, zeby na potym, na większe niebespieczenstwo trudni byli do podatkow slachta. Rozumie to koło poselskie, ze nie iest przyczina tego zamieszania y tey tak nagley y skorey delliberathey, gdysz za wysłaniem posła y za wiadomością wczesniey sie mogło koło tego deliberowacz.

O porachowanie proszą pana podskarbiego, wiele generaliter wynidzie pieniędzy na te ludzie.

Druga, wiele tesz subsidia pieniężne wynoszą, zeby omyłka iaka nie byla, consideruiącz to, ze cifrą iedną siła ubędzie, zaczym by zas zaciąg rzeczypospolitey nie był szkodliwy.

Isz w responsie swoim o tatarskiey obronie nie nie powiedzieli, prosili o to, aby mogli miecz co specialiter od Ich Moszczi.

Respons panow senatorow:

De futuris contingentibus nie moze się wiedziecz, coniektury pewne iednak są y przestrogi pana iednego wielkiego y ztąd się kozacy infestuią wstawicznie, zacim deesse patriae nie trzeba y na niepewnosć na tę nie sadzisz. A iesliby pokoim to wiać mogło, tedy te pieniądze wydane mogliby sie schowacz albo na aerarium publicum, albo na iakie insze potrzeby rzeczypospolitey, albo zatrzymac to przy kommissarzach iuxta anni millesimi constitutionem.

Co się tknie porachowania:

Obiecali Ich Mosecz tylko, zeby płaca naznaczona była żołnierzom, którą rozumiemy po 30000 złotych.

Strony tatarskiey obrony potrzebuia dziesięci tysięcy iezdy, a pięciu tysięcy piechotey, a mianowicie, ci ktorzy się do tego sposabiaia, są w Moskwie, chcą tego aby ci swowolni, ktorzy na Nysie są, na morze nie schodzieli y na to tu swoich directorow zostawili y list do nich napisaly.

Strony posła naznaczał go beł Iego Krolewska Mosecz z seymu zaraz, ale zaraz Tatarowie poczeli infestowacz y przestrogi od panow roznich bydz poczely, zaczin za radą niektorych senatorow przedniejszych, miedzy ktoremi Iego Mosci Xiędza Arcybiskupa samego gnieznieskiego, zatrzymał go Iego Krolewska Mosc, a na potym za przisciem tatarskiem asz do seymikow, chcąc widziecz Iego Krolewska Mosecz, co za mens iest rzeczypospolitey wszytkiey; isz na wszytkich seymikach o tym namowiono, zaraz po seymikach go Iego Krolewska Mosc wy-

¹⁾ Ся дискусія знаходить ся лиш в рук. Ягайлонської бібл. ч. 166 к. 177—8.

ślać racził, ktoremu tesz w instructey dano, aby w tractatach tego sie domagał, zeby na kilka lat Tatarow zahamowano, chcą li, zeby kozaki zniesiono.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 176—8; в рук. бібл. Чорторийских ч. 377 стор. 585 і ibidem стор. 623 є лиш сама промова Жолкевського без дискусії.

138.

Два листи до короля — про турецьку війну; козаки приготують ся до походу в море в 300 чайок. — Жовква, 21 лютого 1620 р

a) Przestrożę iakąskolwiek miałem, choc to od białeygłowy, iednakze dotyczyє się przespieczenstwa rzeczypoşpolitey; nie lekce ią powazaiąc, posłałem W. K. Mci. Terasz znowu tym rzetelnie potwierdza się tho nieprzespieczenstwo: dano mi znac z Multan, ze mają tę wiadomosc od pewney y dobrze spraw tureckich wiadomey osoby, od ktorey tesz y przedtym miewalismy tu przestrogi za nieboscyka onego Ionakiego Greczyna, a zawzdy bywały prawdziwe. Piszą mi, ze tego przyczyną zapędu iest wezyr wielki terazniejszy, Ali Basza, co był generałem morskim, ze mu się tam powiodło na morzu, (czego się P. Boze pozal), przeciw chrzescianstwu, za tym zwycięstwem cesarz, zrzuciwszy Mechmed baszę, swagra swego, uczynił go wezyrem wielkim. On tesz tym szczęściem podnieciony, na tym będąc mieiscu, chce się y daley wślawic, ze Koronę polską obiecuie podbic pod cesarza tureckiego. Daią mi znac, ze y gospodarowi multanskiemu piętnascie tysięcy człowieka gotowac roskazano y wozow z potrzebami roznemi cos niemało; z Wołoch miałem tesz w tych dniach pisanie, o tymze piszą, ale o tym ieszcze pewnego nic nie wiedzą. Spodziewam się tesz prędkiey wiadomosci z Constantinopola. Ia in eventum zatrudnienia od Tatar posłałem był do Wołoch, zwiedaiąc, y mam tam dotąd posłancow swoich; na to się, widzę, zatrzymywaią, oczekiwaiąc na wiadomosc z Constantinopola, iszby co pewnego w tych rzeczach wiedzieli. Wyglądam prędko Ludzickiego poslanca swego; cokolwiek mi przyniesie, nie zaniecham W. K. Mci dac znac. A teraz, ze tak asz ewidenter z Multan twierdzą o tym zawzięciu Turkow przeciwko panstwu Waszey Kr. Mci, tem bardziey nie ma to bydz lekce powazono. Zdało mi się tedy podac zarazem o tym po wiadomosci W. K. Mci Panu memu miłosciwemu. I pisarz ten, co przy gospodaru multanskim, dał tesz znac o tym panu starosci kamienieckiemu, ktore pisanie W. K. Mci posyłam. Pan Otwinowsky widzę, ze się był trochę zabawił w lasiech, ale do tego czasu blisko, albo iusz iest w Constantinopolu. Mniemam

iesli iest co takiego, będzie sposobow szukał, zeby W. K. Mci o tym dał znac. Z tym powtore etc. Z Żółkwie z d. 21 february 1620.

6) Po napisaniu y zawarciu pierwszego listu do W. K. Mci, przyiachał tu do mnie nieiaki Sieminski s Constantinopolu, którego tam lego Mc P. Hethman Polny miał dla nauki języka y pisma tureckiego; temu gwoli stamtąd wyiachał, zeby oznaimił y ostrzegł w takowym przeciwko Coronie zapędzie tureckim. Ten takową dawa sprawę, ze się ten zapęd stał za poduszczeniem wojewody siedmigródzkiego, który udał do porty tak, ze woiska W. K. Mci popustoszyły siedmigródzką ziemię y bardzo tam na tę skargę u porty uciążaia, dlaczego y Skinder basza przydał niemało podrogi, udał, ze wielkiei daszem (sic) na Czarnem morzu potrzeba, bo się kozacy trzema sty cołnow gotuia na morze. Zatytn tedy, dla tych dwu przyczyn, cesarz, dziecina młoda, za powodem tesz Hali basse wezyra wielkiego terazniejszego, resolwował się na tę wojnę przeciwko państwu W. K. Mci. Przeto Naiiasniejszy Miłosciwy Krolu consulendum est securitati y obmyślawać o gotowosci, w ktorey iako nam przeszłych lath do pokoiu y bezpieczenstwa pomocna była, tak teraz naprzod po łasce Bozey mam nadzieię, tuszac ze P. Otwinowski, kiedy do Constantinopola przyiedzie, wstręt przeciwnym, udanym w tey sprawie uczynic moze, ale kto smie obiecywac, ze uczyniwszy Turcy zaciąg takowy, będą chcieli tego zamysłu swego zaniechac. Utwierdza mnie w tey wiadomosci list P. Otwinowskiego, który posyłam, co mi go tenze Sieminski przyniosł, w którym pisze mi, ze iusz ta wiesc była u Gratiana. Oczekiwał ieszcze Gratian od swoich koralaszow z Constantinopola dalszey o tym sprawy y dlatego tam w lasiech posłancow moich przy sobie zatrzymał, których wyglądam co godzina. Zalecam przytym etc. Z Żółkwie 21 february 1620.

Po napisaniu listu przysła mi wiadomosc z Wołoch de data 1 february, ze do hospodara wołoskiego czausz przyiachawszy z potwierdzeniem cesarskim na państwo wołoskie, szatą y szablą od cesarza tosz potwierdził, ze wojna przeciwko Polsce obwołana. Roskazano mu nagotowac dla zywnosci dwadziescia tysięcy baranow, dwa tysiąca wołów, trzysta mulow y koni kilkaset pod armatę. Przydano y to, ze gwoli temu cesarz turecki iusz się ruszyc miał do Adrionopolu, wezyr sam isc ma ku granicy. Dalszych wiadomosci prędko się hospodar wołoski spodziewał, ktoremu tesz z podziwieniem ta nagła rzeczy odmiana, gdysz wszystkie urzędniki poodmieniano, za których p. starosta trembowelski przymierze zawierał. Pan Oleszko puscil się tez w drogę swoię do ordy; day P. Boze szczęśliwie.

139.

Жигмонт III до котрогось з духовних сенаторів — про війну турецьку і потребу зложити сойм. — Варшава, 17 марта 1620 р.

Sigismundus tertius, Dei gracia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque, nec non Svecorum, Gottorum, Vandalorumque haereditarius Rex.

Reverende in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Tey bylismy nadziei, ze po swiezo zawartym z cesarzem tureckim przymierzu y po tak częstych urzędnikow tureckich upewnieniach, nie mielismy się zadnego z tamtey strony spodziewac niebezpieczeństwa. Nie tuszyalismy, aby przed czasem prawem opisanym o złożeniu seymu myslic nam potrzeba było: lecz ze nowe przypadki do nowych rad podawaiają drogę, przychodzi nam podac do wiadomosci Uprzeymosci Waszey, iako nagle y niespodziewane na rzeczpospolitą następuje niebezpieczeństwo. Z roznych stron przychodzą nam w tym czasie przestrogi y wiadomosci, ze cesarz turecki wojnę przeciwko państwow naszym przedsięwzię, zatrzymywalismy się iednak z ogłaszaniem do dalszych ponow, które iuz teraz nastąpiły. Wrocil się swiezo z Konstantinopola nieiaki Sieminski, ktorego był urodzony Hetman Polny Koronny dla cwiczenia się ięzyka tureckiego posłał; ten przyniosł tę spieszną przestrogę, ze woyna przeciwko nam obwołana, ze woyskom azyatickim ku tym się kraiom sciągac y gospodarom wołoskiemu y multanskiemu iako ludzie, tak y insze potrzeby dla woyska sposabiac kazano; a na ostatek, ze y edikt taki od cesarza wydano, ze który tę wojnę rozradzał, ma mu bydz capitale zrzucony z urzędu, wezyr wielki, który przymierze z urodzonym starostą trębowelskim zawierał y potym nas pokoiem ubezpieczał; degradowani z urzędu inszy urzędnicy, ktorzy tez przymierze stanowili; nasadzeni ludzie młodzi, okrutni y pokoiu nie miłujący, ktorych Skinder basza, zwykły państwow naszym nieprzyiaciel, a przytym y drudzy nam niechętni, do woyny y zprzodku przeciwnym o kozackim się na morzu zbieraniu udaniem pobudzili y teraz codzien fałszywemi wiadomosciami pobudzaia. Toz nam z drogi urodzony Hieronym Otwinowski, ktoregosmy dla gruntowniejszego tegoz przymierza utwierdzenia do Konstantinopola posłali, oznaymuie, takiez od roznych osob, ktorych dla bezpieczeństwa ich mianowac nam się nie godzi, przestrogi y napominania, abysmy o bezpieczeństwie państw naszych obmyslawali. W takim tedy nagłym y niespodziewanym rzeczywospolitey razie snadnie Uprz. W. uwazyc y sam mozesz seym bydz potrzebny; ze iednak obawiamy się tego, aby, zachowawszy solennitates wszystkie okola złożenia seymu, czas wszystek do ratunku pod porę

własnie wojenną nie upłynął, dosięgamy w tym zdanie Uprzeymosci Waszey, iesliby się krolki iaki seym w takiey gwałtowney potrzebie złożyć nie mógł, więc o którym czasie y na którym mieyscu, bo y to za takowym poganiskim zapędem upatrować potrzeba. Żądamy przytym o to Uprzeymosc Waszą, abys ludziom te przestrogi do wiadomosci iako nayprędzey podawał y wczas iako do wierzenia im, gdyz takie rzeczy odlegleyszy extenuować zwykli, tak też do ratunku oyczyzny y z powinności swey senatorskiej y z chęci ku nam y rzeczypospolitey animusze ich przyspasabiał, wiodąc perswasiami swymi do tego, aby, (ieslisz to będzie zdanie Uprzeymosci Waszey), tym krolkiego seymu złożeniem, do którego sama gwałtowna potrzeba drogę pokazuje, nie urazali się, pewni bydz mogąc, że za odwroceniem tego strasznego niebezpieczeństwa inszy seym dla sprawiedliwosci ludzkiej y wygody słusznym postulatom obywatelow złożyć snadnie będziemy mogli. Co wszystko rozsądkowi Uprzeymosci Waszey poruczamy. Życzymy przytym Uprzeymosci Waszey dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie dnia XVII miesiąca mārca roku panskiego MDCXX, panowania krolestwa polskiego XXXIV roku, szwedzkiego XXVII roku Sigismundus Rex.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 351 стор. 125—6.

140.

Жигмонт III до котрогось з духовних сенаторів; повідомляє, що сойм в справі турецької війни відбуде ся 13 жовтня. — Варшава, 25 липня 1620 р.

Sigismundus III, Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque, nec non Svecorum, Gottorum Vandalorumque haereditarius Rex.

Reverende in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Przychylając się do zdania tak Uprzeymosci Waszey iako y innych Panow Senatorow koronnych y Wielkiego Xięstwa Littewskiego seym walny koronny w Warszawie na dzien trzeci miesiąca listopada składamy, który według zwyczaju seymik generalny ziemie pruskiej po odprawieniu seymikow powiatowych w wojewodztwach tamiecznych poprzedzi w Malbörgu dnia trzynastego miesiąca pazdziernika, na którym przez posła naszego obywatelem tamiecznym do wiadomosci podawamy, te które na ten czas na rzeczpospolitą następuią od pogan niebezpieczeństw. Z cesarzem tureckim przez posła naszego pokoy y przymierze zawarte, od niegoz samego, bez dania od nas przyczyny łamie się y wzrusza, bo zapomniawszy przysięgi, którą pacta postanowione swiezo są po-

twierdzone, wojnę przeciwko państwom naszym obwołać y wojskom swoim do Skinder baszy, głównego tej rzeczypospolitey nieprzyjaciela, iść rozkazał, który ku państwom koronnym nastąpić zamysliwa. Co tym więcej nas porusza, iż y z Persem ten nieprzyjaciół pokoy zawarł y wezyra z inszemi urzędnikami z urzędów pozrzucił, a innych ludzi, krwi chrześcijańskiej pragnących, na ich miejsca nasadzał, podobno gwoli temu samemu, aby mu, iako człowiekowi młodemu, przedsięwzięciu jego nie przeczyli. Iawna iest y czara tatarskiego ku nam nieprzyjawn, który mocno się przez posła swego upomina za wszystkie lata, iako nastąpił na czarstwo, upominkow, które tylko za ieden rok miały mu bydź dane, wedle przymierza z cesarzem tureckim zawartego. Za czym teraz głowę swą ze wszystką hordą y od cesarza tureckiego mając rozkazanie, ku granicom państw naszych następuje. Tak gwałtowne niebezpieczeństwo y tak potężne na Koronę y państwa nasze tego poganstwa następowanie, tudzież y insze, które od sąsiad okolicznych zachodzą niebezpieczeństwa, gdy na seymiku generalnym ziemie pruskiej imieniem naszym posel nasz przeloży, żądamy pilnie Uprzeymosc Waszą, abys Uprzeymosc Wasza bytnością swoją tam się stawisz, stan szlachecki do tego wiodł, aby potęgę nieprzyjaciela tego uwazywszy, u siebie sposoby takie na ratunek oyczyzny miley postanowili, iakoby cała y bezpieczna przy wolnościach swoich zostawała, gdyż to nie z lada nieprzyjacielem sprawa, ale z takim, który wszystkiemu chrześcijaństwu swoją potencją iest ciężkim. Posły aby na seym ludzi godnych, oyczyzny całosc y bezpieczeństwo, nie prywatę swoją, miłujących, w sprawach rzeczypospolitey wycwiczone obrali, y to samo, co teraz naybardziej afficit salutem communem, iako nayspieszniej traktować na seymie im poruczyli, tak żeby oyczyzna miła bez obmyśławania potężney obrony przeciwko temu nieprzyjacielowi krzyża świętego nie zostawała, a zatym, (czego strzez Panie Boze), do ostatniego upadku nie przychodziła. Żądamy przytym Uprzeymosc Waszą, abys na dzień seymowy tu się do nas do Warszawy stawil, nie zaciągając z sobą mnię potrzebnych assistencyi, ktorými y ludzie uciążeni bywaią y niepotrzebne koszty się dzieią. Pewnismy tedy, że Uprzeymosc Wasza w tym wszystkim woli y żądaniu naszemu wygodzisz, czym y oyczyźnie Uprzeymosc Wasza usłuzysz y nam rzecz wdzięczną uczynisz. Życzymy zatym Uprzeymosci Waszey dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie dnia XXV miesiąca lipca, roku pńskiego MDCXX, panowania naszego polskiego XXXVII, szwedzkiego XXVII roku. Sigismundus Rex.

141.

З сумарія королівської інструкції на соймики — про причини, чому скликаний сойм; про козацький похід на море. — Без дати (липень 1620 р.).

Summariusz instrukcyi na przyszłe seymiki powiatowe.

1-mo Dawaia się racye, czemu się seym ani pierwey, ani pozniey złożyć nie mógł, az in novembre.

2-do Niebezpieczeństwo tureckie się przekłada, gdzie się przypomina, iako niespodziewanie przymierze z nimi Turek bez przyczyny złamał, iako wojnę przeciw Koronie obwołał y iako poslanca Iego Krolewskiey Mosci, pana Otwinowskiego, u porty nie uszanowano.

3-tio Przekłada się także niebezpieczeństwo tatarskie, gdzie się przypomina, iako pana Oleszka zatrzymano, y iako wszystkiey hordzie pógotowiu byc kazano.

4-to Kozacka transakcyя roku przeszłego się opisuie, ktorey iz roku tego wyszedłszy na morze, dosyc nie uczynili; podae się do uważenia, iakoby ich zahamowac, aby chadzek tych na morze zaniechali.

5-to Konkludue się o poganskich niebezpieczeństwach generatim, ze się nam iuz koniecznie na wojnę przeciw temu nieprzyjacielowi gotowac trzeba.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 351 стор. 132. Сей сумарій долучений до королівського листу з 25 липня 1620 р. (див. више ч. 141).

142.

Трактат про оборону польської річипосполитої перед Татарами й Турками. — Без дати (кінець 1620 р.).

Obrona rzeczypospolitey od pogan na dwoie sie dzieli: iedna potoczna przeciw Tatarom, druga przeciw terazniejszemu postrachowi gwałtowney wojny tureckiey.

A.

O pierwszej tedy wprzod delliberatya przedsięwziaszy, aczkolwiek to widziemy, ze na K. Iego Mei Panu naszym potoczney obrony rzeczypospolitey powinność zawisła, którą K. Iego Mosc wedle praw dawnych z dobr rzeczypospolitey oyczyźnie naszej iest powinien, iednak isz car tatarsky, zniewazywszy pacta z Koroną vczynione, prawie iako w odkrytą wojnę wziął się, przeciwko nam y coraz większa potęgą panstwa rzeczypospolitey infestuje, nie chcąc na tenczas tego ciężaru sposobienia gotowosci przeciw temu nieprzyjacielowi na samego Krola Iego Mosci y dobra rzeczypospolitey walic, ale tego raczey zycząc, zebysmy wszyscy, iako iednego ciała rzeczypospolitey członki,

ten ciężar po części między sie rozebrali, takowe sposoby do odporu temu nieprzyjacielowi kazdemu stanowi zawarowac znosne bydz rozumiemy. Stosując sie w tym do podania Iego Mosci Pana Hetmana koronnego tej obrony, naprzod pro fundamento kładziemy quartę, ktorey wedle rachunku skarbowego, includując w to y quartę pruską, pokażue się f. 214000. Ale deductis oneribus tylko iey zostawa na woisko 190000. Placę tym żołnierzom na dwoie dzielimy: towarzyszowi po złotych 30, a pacholikowi po f. 20, ktorego zoldu slusznosc moze sie rationibus y wstawą zywnosci evidentier vkazac¹⁾. Kładąc tedy przy kazdym 100 koni towarzyszow plus vel minus 25, wynidzie na 2000²⁾ koni na cały rok f. 180000, na kuchenne pieniądze 20 panom rotmistrzom na cały rok f. 8000, to ieszcze zbędzie f. 2000, ktore na insze potrzeby wojskowe obrocic sie mogą.

A isz quarta wszystka wynosi f. 214000, to przy Ich Mosci pp. dzierzawcach iest dochodu, z dobr rzeczypospolitey quadruplum tego to iest f. 916000. Isz zasie proportia tej sumy bierze się s całej quarty, a z dobr tych, ktore są in summa 500000³⁾ zastawione, tylko polowice quarty Ich Mosci pp. dzierzawcy daia, moze się bezpiecznie dochod ze czterech części dobr tych wszystkich rzeczypospolitey, z ktorych quarta idzie, klasz namniej na f. 1000000⁴⁾, co liquidius skarb porachowac moze. Prosic tedy co przod Iego K. Mosc pana naszego milosciwego, a potym ich mosci panow dzierzawcow, aby z milosci przeciw spolney oyczyźnie naszej do tego ordinarium praesidium, ktore male iest, bardzo przyłozyc sie raczyli od kazdego f. 1000 intraty swoiey po iednemu koniu, albo tyle zoldu, ileby na cały rok na ieden kon wyniosło. Maiąc y na to wzgląd, aby tesz ci, ktorzy raczey za szczęściem y promotyami, a nisz zaslugami do chleba rzeczypospolitey przysli, mogli bydz tą drogą do sluzby rzeczypospolitey przyciągnieni, s czego bez wielkiego ciężaru tak K. Iego Mosci pana naszego iako ich mosci pp. dzierzawcow mogloby sie przyczynic do tego praesidium namniej koni 1000. Okrom tych dobr, ktore niektorzy Ich Mosc pp. dzierzawcy w summach starych trzymaia, ktorych takze o to zda sie nam prosic, aby tesz y oni z teyze ku spolney oyczyźnie powinney chęci do tego praesidium takowemze sposobem przyłozyli.

Na ktore dobra, isz nie wiemy, zeby iaka reusia zasc kiedy miala, przeto tesz liczby tego posilku definite nie kładziemy, ale moze się

¹⁾ В Яраїл. ч. 21 тут ще слова: Quartą na 2000, resztę na kuchenne rothmistrzowi y potrzeby woienne.

²⁾ Так в Яраїл. ч. 166; 20.000 (Яраїл. ч. 166); 200 (Яраїл. ч. 1882) і

³⁾ 50.000 millium (Яр. ч. 1882).

⁴⁾ 100.000 (Яр. 166 к. 178).

znalese sposob, ktorym Ich Mose zarowno ten maly ciezar z drugimi dla rzeczypospolity y swoiego bezpieczenstwa ponosic będa mieli. Ich Mei pp. duchownych prosic o to, aby dla miłości oycyzny, ktora ich pierwszemi inter ciues dostojenstwy wczila y wysokiemu stanowi ich przystoinemi dostatkami opatrzyła, przyczynili sie tesz z dobr swoich koscielnych przynamniey 600 koni do tey obrony rzeczypospolitey.

Wybrancow liczba isz bardzo iest zmniejszona, rozumiemy to bydz rzecz potrzebną, aby z seymu tego reuisorowie byli naznaczeni, ktorzyby tego doyrzeli et in debitam exequutionem to iako naprędzey przywiedli, zeby z dobr rzeczypospolitey zupełna liczba wybrancow była wedle ordynatyei za krola świętey pamięcy Stephana wczynioney.

O tosz Ich M. panow duchownych prosic, aby takze z dobr swych koscielnych na obrone rzeczypospolitey wybrance pozwolili, ktorych wybrancow, acz rozumiemy, ze niemala liczba za dobrym dozorem bydz moze, iednak przecie klasc sie ich moze pewna liczba namniey 8000¹⁾, ktorym aby znosniejsza ta sluzba byla, zda się nam, zeby ich polowica iedno pulroku przy woysku byla. a druga tymczasem doma na odpoczynku y tak, zeby sie per vices tą sluzbą rzeczypospolitey po pulroczu dzielali, a bylaby tego rpthey potrzeba, mogliby y wszyscy do potrzeby rpthey bydz zaciagnieni.

Miasta wszystkie glowne zeby przynamniey pięciąseth piechotly do teyze obrony ordinarie przykladali sie, a mniejsze miasta y miasteczka rpthey, zeby rata proportionne wozy y konie do armaty, prochow, kul dali y sumpt na to suppeditowali. Miasta y miasteczka vkrainne poniewasz lustratii nie podlegly, a ichmose pp. starostowie, maiąc na sobie te powinnose, aby zawsze na Vkrainie w starostwach swych dla uslugi rpthey y dobrego porzadku mieszkali, nie czynią iey dosic, zeby na nich w nagrode tego ta powinnose byla wlozona, aby z kazdego miasta y miasteczka rata proportionne po koni 15 do woiska stawiac byli powinni. Nie vblizuiąc iednak w tym prawie rpthey, aby ci, ktorzi na tym zasadzeni są, ze sluzbę rpthey z osiadlosci swych na kazdą iey potrzebe są powinni, odprawowali ię wedle ordinatii dawney. Na co reuisią z seymu potrzebną bydz rozumiemy. Widzimy to, ysz y do zatrzymania pokoju z pogany y do poslugi rpthey wiele nalezy na tym, aby kozacy zaporowsey w dobry rząd y posluszenstwo K. Jego Mei y rpthey uprawieni byli. Przeto zda sie nam, zeby exauctoratis caeteris cztery tysiące ich na sluzbe rpthey zostawieni byli, ktorym placa naznaczona bydz moze po osm na cwierc, a sukno doroczne, z ktorych tysiąc człowieka czasu potrzeby rpthey dla strazy na korzeniu zostawiwszy, mo-

¹⁾ Так в Чорт. ч. 166 к. 4 і Яг. ч. 2; в інших: 8000 tysięcy.

globy ich 3000 do woyska za oznaimieniem Jego Mosci p. Hetmana stawic sie zawsze. Na ten zold, zda sie nam, ze bez szkody rptej y ciężaru ludzkiego mogloby bydz obrocono skladne od win wszelakich tak węgierskich, endeburskich, swietoierskich, woloskich, morawskich, abo innych wszystkich, ktore przez morze przychodzą, od ktorych aby kazdy slachcic y wszelakiey dostoinosci czlowiek, zadnego s tego nie wymuiąc, od beczi wiegierskiey po f. 3, a od inszych win iako endeburskich, swietoierskich, rynskich, woloskich, francuskich, alakantu, kanara, petercymenu, od malmazyei ducta proportionie od beczi węgierskiey, co sie w vniwersale dostatecznie opisac moze, poczemu od ktorey beczi placic sie bedzie miało. A kupiec kazdy, ktory ie na handel albo na szynk kupuie, aby placil od kazdey beczi sowito. W czym, aby sie zabieglo diminutyei prouentu tego y defraudatyei skarbu rpty, zda sie nam byc rzecz potrzebna, aby constitutya anni 1611 o winie w tym punkcie obostrzona byla, zeby zaden po wina do Węgier, do Wołoch za granice nie iezdził. Rozumiemy, ze y to bez ciężaru wielkiego ludzkiego bydz moze, gdyby kazdy sine vlllo discrimine personarum od kazdey beczi sledzi placil po gr. 10.

A isz tez od soli gradowey, ktorzy wiele bardzo przes miasta portowe pruskie z zamorza do Korony y W. X. Lith. przychodzi, zadnego pozytku rpta niema, przeto zda sie nam, aby od kazdey beczi placil kazdy po g. 6. To iednak mialaby slusznie bydz sine praeiudicio mith camery K. I. M. y miast pruskich¹⁾.

Zda sie nam y o to Kr. I. M. prosic, aby starostwa wszystkie vkrainne, ktore dla obrony y bezpieczenstwa rptej z początku swego zasadzone są, post decessum cuius libet moderni possessoris tych starostw K. I. Mci na obrone potoczną rptej obracac ie raczyl, a moderni possesores tych starostw, aby powinnościom swym prawem pospolitym na nie wlozonym strony obecnego ich na Ukrainie mieszkania dosic czynili: gdysz to baczemy, ze za sporządzeniem dobrym prowontow tych starostw wielki by stąd subsidium rpta miec y bez tych ciężarów, ktore teras na sie gwoli tey obronie kladziemy, obesc by sie mogła, a Krol Jego Mosc, nasz pan, wielkieby to monumentum slawy swej y zyczliwosci przeciwko oyczyźnie naszej zostawiel. A nie chcąc

¹⁾ В пук. Ягайт. ч. 166 к. 4 тут така вставка: cum ea declaratione, isz do tych soli y sledzi, ktore in vsum proprium ludzi slacheckich kupowane będa, myta nie mają placic, medio tamen iuramento slug przy lisciech panskich. Lecz kto kupuiąc, rospredawa, taki placic ma mytho. A z osobna ktoby prowadzil woły panskie zle do Wołoszczyzny, takže y drugie, iako ie zowią, slacheckie, to ma bydz przydano do iuramentu slug przy lisciech panskich, za ktorymi mytha vchodzą, isz woły te są własne panskie y kupcowi zadnemu nie zaprzedane.

omni ex parte deesse reipublicae w tey potrzebie iey, aby proportio-
natas vires do tego niebespieczeństwa mieć mogła, zda się nam, aby
każde województwo y ziemia żołnierza powiatowego tak wiele wypra-
wili, iako wiele ktorego województwa y ziemi pobor lanowy po gr. 40
z lanu wyniesie. Ktorego¹⁾ żołnierza wedle porachowania skarbowego,
lanow, soszow y wszelakiey exactyei, którą przy lanowym zwyczai iest
wybierać, wszystkich po Koronie może być: iezdy trzy tysiące piecset,
co wszystko gdy się pari omnium in rempublicam studio zniesie do
gromady, mogłoby tego woyska wedle opisanja naszego być namniej
20000.²⁾ Woytowic y soltysy w dobrach rptej, także y Ich Mosci pp. du-
chownych powinność te zdawna na sobie mają, że wojnę służyć są
powinni, co aby rptej nie ginelo, zda się nam aby reuisorowie z seymu
tego naznaczeni byli, którzyby te ich powinność do skutku przywieśli,
skąd też niemają przydatek do tey obrony być może.

Rozumiemy y to być rzecz potrzebną, żeby Król Jego Mośc swoim
y wszystkich stanów imieniem posłać raczył z seymu do xiążęcia pru-
skiego et ad ordines ducatus Prussiae, aby w takowey potrzebie rptej,
ktorey też oni członkami są y za naszą zasłoną bezpieczeństwo swoich
kraioów mają.

Strony vpominków Tatarom, aczkolwiek to rozumiemy, że ex veteri
odprawować by się te vpominki miały z dochodów stolu K. J. M., iednak
stosując się do seymu blisko przyszłego ordynatyei, gwoli temu do tego
neruum potoczney obrony nie kładziemy czwartego grosza, małopo-
lskiego fordanu y pogłownego żydowskiego³⁾. A iż tych exactyei dobrze
wietszą summę wynosi niż sumpt na vpominki tatarskie, przeto resi-
duum tego na armatę do tey obrony zda się nam potrzebnie obrócić.

Iż Król Jego Mośc ex pactis za budowanie zamków na Ukrainie
rzeczypospolitej iest powinien, zda się nam o to K. J. Mci., pana na-
szego miłościwego prosić, aby in recompensam tego na pokrzepienie
munityei Kamienia, zabudowanie Sniatynia y inszych miejsc do bezpie-
czeństwa rptej do lat 10 po f. 10000.³⁾ (A województwo wołyńskie zo-
sobna o to K. J. Mci. prosi, aby myto wołyńskie post expirationem
prawa moderni possessionis na poprawę munitii Łucka, Krzemienia
y Włodzimierza do pewnych lat per ordinem wedle tych powiatów
pozwolic raczył. Na ostatek ich mośc pp. braciej naszej y W. X. Lith.

¹⁾ В рук. Ягайл. ч. 166 к. 5 пропущені слова: ktorego województwa y ziemi
pobor lanowy po gr. 40 z lanu wyniesie, ktorego...

²⁾ 2000 (Яг. 166 к. 5).

³⁾ В рук. Ягайл. ч. 2 на с'м місці кінчить ся I частина трактату, (чи може тут
не достає одної карти?); дальші виводи знаходять ся в рук. Яг. ч. 166 і 1882 — бе-
ремо їх в скобки ().

bruterskie prosiemy, aby do tych naszych ciężarów przyłożyli sie też nostro exemplo z dobr rzeczypospolitey quartą, także po koniu iednemu od f. 1000 intraty swoiey z dobr rptej, do tego y zwybrancami do tey naszej obrony, gdysz wedle związkow vniesy powinni iestechmy sobie wzajemny ratunek w kazdey potrzebie rptej¹⁾. [Azeby ludzie szlacheccy brali tym większą chęć do służby rzeczy pospolitey stanowi rycerskiemu powinny, zda się nam o to Krola Iego Mci prosic, aby to in posterum warowano było, zeby zaden nie wazyl się o iednę vacantią prosic, któryby lat szesci przynamniej nie sluzyl].

II.

Iako wszystkich ludzkich spraw tak nabardzey woiennych czas iest mistrzem naylepszy, który go nie nasladuje, bynaymniej pothym zadnego skutku požadanego nie doydzie.

Terazniejsza zła chwila nasza dużą nam wojnę przyniosła tatarską, która iusz skutkiem stanęła. Iezli daley a premdko nie zabiezemy, wniwecz nam obroci y te rady y the gotowania wszelakie.

Turecka ta tak bliska, zaledwie czasu mamy co do sluszhney deliberatii, nie tylko gotowania. Bo zima ta tylko, isz im niewczesna, pozwala nam czasu do zgromadzenia syl y odporu. Na wiosne zaraz czynic potrzeba praeveniendy syly tego tyrana, krzepiac się kolo Dunaiu, odpędzając iako nadaliei tę tempestatem od oyczyzny swoiey.

Tatarow od cesarza tureckiego oderwac, a ile w tak bliskiem sąsiedztwie iako z nami mieszkają, iest iako prawą rękę iego potentiey odiać y sobie we wszystkim vwolnic. Tych trzeba y woyną y, moze li bydz, onusto auro asello, przes rozne sposoby, iesliby się podali teras, iako pierwey za Kazigiereia, czego nikt nie był wiadomszy y do tego sposobniejszy, iako tenze poseł Dzian Anton, przes ktorego tego by skusic trzeba, ale na tym sie sadzić nie trzeba.

Woyna dwiema sposobami. Pierwsza do Tauryki w dom ich własny tey zimy woine przynieść, co iezli podobna y iako trudno zganąć, poniewasz niemasz wodzow kozackich, ktorzy y sposoby y miejsca wiedzą. To iednak nam naygrunthowniejsza była, bo thym nie tylko bysmy ich odwrocili, ale y wielką część Turkow. Drugi sposob zaraz ante finem decembris, nim zima stanowna stanie y oni koniom odpoczną, wesłać woysko prosto ku Thehini, Bialogradowi, gdzie nie tylko oni sami zimowac będa, ale y sam Skinder basza. Tamze ich naprzedniejsze maiętnosci y zdobyczy, kiedyby tam Pan Bog pobłogoslawił káth iaki occupowac, snadnieby kozakom ztamtąd incursie

¹⁾ Тут кінчить п'ятий трактат в рук. ч. 1882; дальші слова, взяті в скобки [], є лиш в текстах рук. Ягайл. ч. 166, котрі на с'м й кінчать ся.

morzem y ziemią w ich kray odprawowac. A to co iest naiwieniey considerandum pro praesenti, zeby nieprzyjacielowi wstręt uczynic, iakobysmy nasze niedostatki pokrzepic mogli. Ladaiaکو kusie się nie trzeba, bo tam pewnie bithwę dadzą y musi tesz ią y ten, co przydzie, praesentowac, bo Tatarowie w fortcach nie siedzą; strzesz Boze, ludzi mało ladaiakich posłać w pasczekę y w moc pogańską. w ziemię zewsząd nieprzyjacielską; trzeba by się obawiac takze klęski iako y pierwey, a iuszby to była szkodliwsza y dla stracenia serca y nadrazenia sił.

Woysko pro tempore nie moze bydz więkssze iako kozackie, któremu zaraz posłać trzeba ze sto tyssiency, wiarę ich grecką, o którą oni bardzo stoia, assecurowac constitutią y podaniem władzy pro nunc vacantis łuckiego, starszego ich ani porządkow im nie odmieniac.

Kozakow rozumiem zaporowskich moze bydz tyssiency z piędnasie, nakoniecz pięć ostatek pieszo z rusnicami przy taborze a armacie non sunt contemnendi, a co większa, isz maią v pogan nomen dosyc sławne y zacne. Do tych tisz rozumiem, że się dobierze z ustawnych z kilka tyssiency y tho wiele¹⁾ y na psowanie ziemi na apparentią zgodno bendzie; dając iednak im pieniądze y assecuratie, trzeba vicissim od nich wziąć przysięgę, żeby rpty przysięgli, iako stipendiarii, isz woiovac y nie wychodzic z ziemi, iezli Bog poszczęści, asz za roskazaniem I. K. Mci nie maią. Z tymisz tractowac, iezliby pobratimow Duncow swoich przewabic nie mogli, dawszy im tesz rpty stipendium, bo tesz to ludzie wolni. Teraz zimie mogą to łacnie y blisko zniesc, albo do siebie albo ku hordzie pusiwszy ich, iezliby byli tak numerosi. Ale iako y naszych tak y tych niezym nie confirmują barzies iako vspokoieniem religiey, w czym nie mniej omnibus modis trzeba zazyc patriarchy tego, instrumentum u nich wszystkiego, nam wprawdzie nieprzyiaznego, ale przecie isz iest Grek, niepochybnie venalis, a w czas y temu zabiegac potrzeba, żeby się nie spraktykowali z Skinder baszą, bendąc mancipium tureckie.

Vkrainne mnieysze starostwa, wsi rozdac między chude pacholki kozackie, coby się z nimi zgadzali, od nich wiadomosci mieli y z temisz się kumali, moželi bydz co podac Saydacznemu y innych ich wodzom, ale to trzeba dextre czynic.

Tych samych kozakow nie dosyc by się ich nawiencey zebralo, bo to in compositu multitudo, a ta sine lege et fide, y by nie w takim zawiedzionym razie, nie radzył bym ich z takimi conditiis wzywac, ale necessitas legem nie ma. Trzeba im robur przydac piechoty dobrej polskiej, niemieckiej, kozakow konnych słuzałych, armaty gonczy. Im

¹⁾ В с'м місци пис'мо нечитке, так що не можна ручити за добре відцифрованне.

tęgo naiwiecę, tym nalepiey. S takim woyskiem polskiem trzeba dac iakiego rycerskiego człowieka niepowaznego, ale coby się z Zaporoszczami zgadzał, ich ten tryb zachował woiowania; przy nim iednak authoritatem posłuszenstwa zostawic.

Do piechoty trzeba starszego, coby miał irigiemierstwo albo żeby takich miał y około petardow rozumnych ludzi, iesliby przyszło strategemate co brac, bo tam tho ieszcze incognitum. Do woyska trzeba kul ognistych, co ie granatami zowią, y insze bale, armatę, co by ie ręką rzucac y moździerzami, w tak gęstem nacieraniu tatarskim wielką szkodę uczynic mogą.

To woysko tak prendko, by naibarzy pieniądze kto dawał, mieć rzecz niepodobna, y czasowi tak nagłemu nie wystarczona. Przeto trzeba in hac vltima necessitate subuenire nie offertami, ale rzeczą, każdy z nas od pana począwszy, kto co może, chcemy li rzplitey cwiere darowac, tym lepiej, sin minus pieniądze brac, stanowszy ludzie, a trzeba to prendko czynic.

Naprzod v pana hetmana Wiel. X. Litewskiego, iest kozakow czterysta, piechoty dwiescie. Iezli tesz co iest v polnego litewskiego, y tego vzyć; v pana kraiczego roth iest kozackich cztery, pieszych dwiescie, wierzę, że z chęci przyda co y swoich ludzi. Niedobytkow iest do tyssianca y wiency, tym zapłacic trzeba y zaciągnąć. Pana krakowskiego zmarłego według ordynacyei ma bydz szescseth człowieka. Teraz Vkraina wszystka w ręku Iego Mci, zaras reuidowac iakoby wychodzieli y posłać commissarzow, żeby wyprawowali, albo rozdac między te, ktorzyby zaras pewną lidzbę sub amissione et honore tak prendko, iako się obliguią, stawili.

I. K. M. pro exemplo niech z tysiąc człowieka, a nie może li bydz, więc choc z sescseth.

Xa Ich MM., Jego M. X. Arcybiskup gnieznienski ze trzystą, Jego M. X. biskup krakowski w tąż, kuliawski, plocki, poznanski asz do luckiego po dwiescie, drudzy po piedziesiath. Senatorowie co celnieiszy, mianowicie piechotę I. M. P. Woiewoda krakowski, chocby ze sto dał, nusz Ich Mc P. P. Woiewodowie kiiowski z kilką seth y inszy P. P. Siemiawscy ze czterysta. My tesz damy dwiescie piechoty, dwiescie iazdy. Nasz z Ukrainy Chmielecki straznik, iesli iest starosta kamieniecki, niech poprawi kupą iaką ludzi swey niesławey. Nie wspomina się innych senatorow, ludzi slacheckich zacnych, ktorzy pewnie za prozbą y powodem I. K. M. dla oyczyzny, a na ostatek samego wstydu tę piechoty y iezdy, którą łatwiey Ich Mosc zebrac mogą, do tego co iusz mają, żeby nie mieli pozwolic.

Teras tesz zbieraia Bełzanie, zbiera y iusz ma ze sto koni Fa-rensbeq, Jego M. Pan Belski y inszy, iedno trzeba tę collectę tu za powodem panskim czynic, zaras zpisowac y kazdemu się na obietnice tak potrzebną sub honore podpisac, zbierze się tego niemało.

Collectę taką Stephan krol nie na tak nagłą potrzebę bankietem iednym sprawił. Tu necessitas sama, rzezwośc y chęć panska prędzey moze y grunt rowniey sprawic.

Wybrancow znowu, ktorzy doma zostali y naymikow swoich poslali ruszyc, z ktorych, iezli nie więcej, przecie kilkaseth bendzie.

Przecie interim nie zaniechywac zbierac piechote y kozaki, a nim dalsze pobory wynida, wziac dwakroc sto tyssieny p. krakowskiego, ad fidem publicam assekurowawszy na mytach wołyńskich, ktoreeczy-nią osm tyssieny y w ręku są y p. woiewody braclawskiego.

Vkrainni iusz łatwy mogą do kupy, ale tym tu trzeba zaras od Lublina albo Krasnego Stawu w kupie z starszem się ku woysku ruszyc, zeby nieprzyiaciell na rostrzelanych nie napadł.

Do kozakow trzeba poslac nie komornika ani dworzanina, ale senatora, na ktorego by wierzę sządziliscie, gdysz commissie przeszle przes takiesz ludzie się odprawowaly; tenże mentem I. K. M. wiedząc, potrzebuie y porządnie wszystkie rzeczy odprawi. A isz z pieniędzy zaraz iachac musi, nie rozumie się nikt sposobniejszy nad J. Mci Pana Kamienieckiego, iako urzędnika skarbowego y casztellana vkrainnego człowieka rycerskiego i wiadomego, przydawszy terasniejszego P. Starostę cerkaskiego. A nim ci poiada, poslac tam iako naiprędzey, ogłaszaiać to do starszych kozakow, ze tho zaras Krol I. M. y rzpta exequowac chce. Za starszego nad temi ludzmi pana Alexandra Zborowskiego w woiennych moskiewskich sprawach samemze kozakom wiadomego, tylko by go iaką łaską Iego Krolewskiey Mosci posilic trzeba, a on ochotszy, tak rozumiem, y prędky.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 3—8; в рук. бібл. Ягайлонської ч. 166 к. 3—7, ibidem к. 178 і рук. ч. 1882 с. 130—138 є лиш перша частина про боротьбу з Татарами (з деякими додатками). — Трактат написаний перед хотинською війною 1621 р., на се вказують згадки про Сагайдачного, патріарха і ин. Можна і ближше означити його дату. Він написаний по цецорській катастрофі (в жовтні 1620 р.), пор. слова „...trzebaby się obawiac takze klęski, iako y pierwiey (с. 221); знов від війни 1621 р. відділяє його зима, пор.: „Bo zima ta tylko, isz im niewczesna, pozwala czasu do zgromadzenia syl...“ (с. 220). Таким способом дату трактату можна класти на кінець 1620 р. або початок 1621 р. — Автор якийсь сенатор, може й „celniejszy“, згадує себе в однім місци: „My tesz damy dwiescie piechoty, dwiescie iazdy“.

Чому трактат в декотрих рукописах неповний, легко відгадати; перша частина, котра говорить загально про війну з Татарами, довго не трапила інтересу; друга, спеціальна, про найближшу кампанію з Туреччиною, перестала бути актуальна по 1621 р. і пізніші мемуаристи її пропускали.

143.

Ян Ходкевич, виленський воевода, до канцлера Льва Сапіги про турецьку війну. Козаки йдуть на поміч королівському війську; Турки боять ся козацького походу на море. — Львів, цвітень 1621 р.

Ponowa nowin iest pewna: wczora z Konstantynopola przyniesiono mi wiadomosc, ze cesarz turecki¹⁾, aprilis swą głową na tę expedycję ruszyć się ma. Iazdy y seimanow tureckich iuz do kilka tysięcy iest w Multaniech przy armacie. Multany i Wołochy do kupy zebrano, most gotowy spuszczone niedaleko morza dla sprowadzenia większy armaty i wysadzenia ludzi z morza. Tatarow kilka tysięcy iuz się przeprowiło pod Białym Grodem i mają pewna do nas dla ięzyka wpasc. Posłałem p. Chmielewskiego z panem Odrzywolskim w kilkunastu set człowieka na czatę; nie wiem nic ieszcze od nich, obaczę iezli się z spiegami zgadzac będą ięzyki. Gałga z wielkim woyskiem w lada dzień ma być pod Białym Grodem. Rzecz pewna, że wkrótce rzecz do ręki przyidzie, a my iakośmy gotowi, sam P. Bog widzi, armaty naszej nie slychac i z kim by o tym traktowac, nie wiem. Roty niektore pieniędzy ieszcze nie wzięły i tak sam tuteczny skarb udaie, że ich niemasz. To początki tak idą, a coz daley? O Niemcach dotąd nie wiem i kedy się wylegną. Radbym się na Ukrainę pomknął, nie mam z kim. Pan podczaszy pisze a pisze, prosząc abym ludzi poganiał, bo nie tylko uniwersalem, ale i kijem drugiego z lezy nie wybiie, a drudzy z pod chorągwi uciekają. Wiesz to miły Bog, co z nami będzie, iesli I. K. M. jakiego sposobu innego nie znajdzie, a sam się głową swoją nie ruszy, mnie niepodobna będzie ztrzymac, bo i połowicę obiecanego woyska nie będę miał. Kozacy się wygrzebli z Zaporoz, chcą nam dopomoc towarzystwo; Boże day szczerze. To tak oznaymiwszy W. M. Panu oddawam się z służbami memi łasce W. M. Pana, a proszę ratuycie, ratuycie nas W. Mc, iezeli nie czym inszym, przynajmniej modlitwami po kosciołach, bo wierzę zęchmy in periculo. Ze Lwowa anno 1621 aprilis.

Po napisaniu tego listu przyszedł śpieg z Węgier z siedmigródzkiej ziemie, wielką gotuią żywnosc na woysko cesarskie, ale dokąd ią wiesc każą, wiadomosci niemasz; most że spuszczone nizey dla na-

¹⁾ тут чисте місце.

szych, bo się obawiaią kozaków morzem i dlatego Hali baszą wyprawiają na Morze czarne, który ma strzedz ich. Z Multan to mam, że taki rumor między Turkami, co przy armacie, i między Multanami, że niemego Pietraszka hospodaryka na panstwo prowadzą. Zaczym to zgromadzenie i Wołoszy i Maltany na to tam niebespieczeństwo musieliby być.

Бібл. Чорторійских — Теки Нарушевича ч. 111 стор. 205—6. —
Заголовок: Kopia listu Imci Pana Chodkiewicza, wojewody wilenskiego do Imci Pana kanclerza W. X. Litewskiego Lwa Sapiehy.

144.

Звістки про турецькі справи, подані шл. Юрієм Вороцьким, що був в турецькій неволі. Козаки спалили в Царгороді одну вежу і пограбили чорноморські побережа; 16 липня 1621 р.

Relacya Ierzego Worockiego, który służył pod chorągwią pana Dynotta y w pogromie przy panach hetmanach wzięty y z więzienia teraz z Constantynopola niedziel temu 4 iako uszedł, do obozu przyjechał die 16 iulii anno 1621.

Powiada, iż w tych niedawnych czasiech posyłał cesarz turecki do Białogroda morzem na katarach dział szturmowych wielkich, prochow, kul y żywności wszelakiey niemało, ieno iako wiele sztuk było, tego nie wie. Ale to wszystko kozacy nasi zaporowscy rozgromili.

A rozgromiwszy, wpadali pod Carygrad. Kozacy y wieze te, gdzie Xiążę Koreckie siedział, zburzyli, rozumiejąc, żeby y teraz tam Xiążę Koreckie bydz miał. Daley pod Galatem wpadając, brali, bili, siekli kozacy, a gdy za nim Turcy gonili, utopili ich, dwu y odesłano do cesarza tuneckiego do obozu, który leży pod Iędrzynopolem, których kozaków męczono, bito y na pal powbiiano. A iako się to stało niedziel 7 temu.

O woysku tureckim to prawi: przy samym cesarzu Turkow 75000, Arabow 30000, Grekow, Armianow, Bułgarow, Serbow y z ruznemi ludźmi chrześcianskimi 47000, ianczarow 10000. Armaty dział 260, do których o puszkarze bardzo trudno; cudzoziemcow Francuzow y Niemcow, którzy służyli w iednym pułku cesarzowi tureckiemu 700, pouciekali wszyscy, iako który gdzie mógł, skoro iedno usłyszeli, że woyna z Polakami ma się zacząć; zostało przecie ieszcze 60. Wielbłądów moc wielka w tureckim panstwie, powiada, których y zliczyć nie mógł, ieno samego cesarza liczbę wielbłądów niektórych 6000. Wiel-

kiemi siodłami na kształt chłopa y przy każdym siodle kopia z pro-
porcem przyprawiona, ze zdaleka własnie woysko z kopiami zdaie się
bydz. Na szesciudziesiąt wielbłędach pieniądze cesarskie niosą, wszystko
talary celne y zeszedłszy za Dunay, ma woysku dawac pieniądze.

Słoniow cztery, co namioty teraz niosą, a za Dunay przeszedłszy,
te cztery słonie mają nosic namiot turecki na nich rozbity y zawsze
gotowy we dnie y w nocy.

Drogę ku Dunaiowi wielkim trzaskiem naprawuiąc; o moscie, aby
przez Dunay bydz miał, tedy go niemasz y nie myślą o nim, ale na
promach przeprawiac się mają; o moscie tylko dla postrachu przed
szpiegami udaia. Na Dunaiu pięćset czaiek z armatą polną niewielką
straz odprawuią. Multanie, Serbowie y Węgrowie y rozne ludzie, co
nad Dunaiem są, nad którymi Turcy starszemi strzegą pilno, aby ko-
zacy zaporowscy w Dunay nie wpadli. Widział pod miastem z Rusz-
czykiem te czayki y z ludzmi woyska multanskiego widział przy hospo-
darze multanskim Radule 1800 człeka wszystko konnych, tak się
ich wiele popisało, ktorzy straz odprawuią nad Dunaiem na miejscach
kilku, ktorędy się Turcy przopraviac mają, ale gdzieby te miejsca
były, on nie wie.

Od Persow pewna jest odpowiedz Turkowi, ze chcą teraz się
z nimi bic, co u Turkow w wielkiej skrytosci y tają bardzo te z Per-
sami wojnę, która pewna jest. Iakoz słyszał to zapewnie, ze cesarz
turecki, przeprowadziwszy woysko swe tu ku nam przez Dunay, albo
sam się nazad wroci, albo woyska część pewnie posle tam przeciwko
Persom, z tych dwoyga iedno pewnie uczynic ma. Krol hiszpanski go-
tuie się pewnie z potęgą swą przeciwko Turkom, chociaż odpowiedzi
mu nie dał, ale tajemnie się na morzu w woysko y we wszystko wzma-
cnia, y krol angielski posłał na pomoc dwadziescia okrętow wojennych
z ludzmi wojennymi y na kazdym głównym okręcie po 140 dział.
Grott Miewzyc (sic), xiążę niderlandskie, posłał takze krolowi hiszpan-
skiemu na pomoc 30 okrętow wojennych ze wszystkimi ludzmi y appa-
raty wojennymi, ktorzy iuz złączywszy się z tą 10 okrętow krola
angielskiego, gdzie mogą zasiac Turkow, bią, gromią, ale Turcy to bardzo
tają, udaiać tak, ze to skupienie krola hiszpanskiego nie przeciwko nich,
ale przeciwko Wenetom y Rzymianom.

145.

Звістки про турецькі справи, подані шл. Шахновским, котрий був в турецькій неволі; козаки розбили Турків під Трапезунтом. — Б. д. (1621 р.).

Powiesc pana Szachniewskiego z Potockim poymanego.

Oddany był naprzod Andisu baszy do Andropola, przy którym trzy lata służył. Potym kupił go Nasun basza y dał na galery, na których robił w bitwie Hiszpani¹⁾, gdzie Turcy przegrali, piecdziesiąt galer stracili, galery ciężkie nie mogły posiłkowac; ten też uszedł. A w tym dano znac do cesarza tureckiego, że kozacy na morze weszli, aby przybywali. Przyszli niedobici pod Trapezunt, a tam ich czekali kozacy sprawni niesprawnych y pobili. Ten przecie więzien uszedł y na okup dany wyszedł do Konstantynopola, tam mieszkał pięć niedziel, a szosta niedziela, iak idzie z Konstantynopola z posłami węgierskim, czeskim y tureckim na Sakmar (sic) y przeszli obydwu z listami które mają swiadczone ku Kołomyzynu Złotą Banią. Powiada, że Pers wypowiedział przymierze Turkowi, wziął kilkanascie zamkow. Xiążę florenskie armatą potężną, iako nigdy, wyprawił przeciwko Turkom, zaczem z Andronopola wrocił się cesarz do Carogrodu. O Duncach taka u niego wiesć, że ich sto tysięcy na morze poszło. Niemców z woyskiem polskim siedmkroc sto tysięcy, ale wrożą cesarzowi o zgubie panstwa iego. Betlen Istwan, brat rodzony Gaborow, powiada, że Gabora Koszyczanie iuz nie wypuszczą, poniewaz Turki chce wprowadzić na chrzesciany; twierdzi i to, że Siedmiogrodzanow nie utrzyma, wszyscy chcą poddac woysku polskiemu, skoroby do Wołoch weszli Ich Mosc panowie hetmani; y Multanie, także Sasowie w Brassowie powiadaia, że gotowi bramy Polakom otworzyć. Pod Kilią Husaim baszy, begowi sylitryckiemu, z szesciudziesiąt tysięcy kazano nie pisac y przeprawic, ale o tym niepewna.

Бібл. Чорторійських — Теки Нарушевича ч. 111 стор. 366.

146.

Реляції шпіона про турецькі справи, 30 червня до 14 липня 1621 р.; козаки побили Турків на морі.

Relacya szpiega.

Przyiechałem die 30 iunii do Iass, tam pod Iassami leżał hospodar wołoski, który miał przy sobie Wołochow, Turkow y Tatarow, tego wszyskiego miało bydz 2000.

¹⁾ може: з Hiszpany.

Dnia 5 iulii przyjechałem do Galata, tam będąc, widziałem ludzi wojennych siłą, przeprawowali się na czaykach ku Izmaelowi Dunaitem. Tamże gospodar, pan wołoski, niedaleko Dunaiu przez Prut most zbudował; zowią to miejsce Deli Giorge; tam się z wojskiem swoim multanskim przeprawił y tam się obozem położył.

Dnia 8 iulii ztamtąd puscilem się ku Obluczycy, widziałem, że most z wielką pilnością budowali przez Dunay od wyspy do wyspy, ale przy mnie nie był ieszcze postawiony.

Dnia 9 iulii przypłynęłem do Izmaela iuz wieczorem; tam przy mnie przez Dunay 14 dział srednich przeprawili na te stronę, tamem widział ludzic bardzo strworzone od kozakow y bardzo siłą Tatarow y z zonami y z dziećmi pod Izmaelem w polach położyli się dla swego lepszego bezpieczenstwa.

Dnia 11 iulii puscilem się ku Kilii, tamem zastał Halil basze y wszystkie galery nad brzegiem, do ktorego przyszła wiadomosc, iż się kozacy ukazali na morzu, który wyprawił przeciwko nim 150 czaiek, ktorych postrzegłszy kozacy, ukazało się ich 18 łodzi ze trzcin, po ktorych się puscili Turcy y tam zaprowadziwszy ich między te komissy, tak ich gromili, iż się mało co mogło wrocic, tamże 15 dział wielkich z galer wyniesli y na łoża kładli.

Dni 14 iulii puscilem się ku Białogrodu; tu się wojsko zbiera wszystkie tureckie, tam zastał Hussein basze, Imbregim basze y Ianczar agę. Z tych iednego nam zachowano y wzięto go do cesarza, o ktorym powiadano, iż w Chedziaglu Bazarczyka w miasteczku¹⁾. Ztamtąd wracając się, powiedzieli mi z Galacu, iż przeprawując armatę przez Dunay z bawołami, 6 dział utopili y do dwuch set bawołow utonęło y ludzi bardzo wiele, gdyż się z Połowicy most zerwał. Zaczym też tych, co około mostu maystrowali, na pal powbiiano. O cesarzu iż niejedni powiadaia, że iest w woysku, drudzy o bracie cesarskim. Iednak to naipewnieysza, iż bairam odprawiwszy, zarazem ku nam z woyski swemi isc ma, woyska tureckie około Rhenukily y Białogrodu kupią się.

Przyechawszy do Szuczawy, zastałem dwoch Ormian, ktorzy dowiedziawszy się, iżem z Polski, zwierzili mi się tego, zechmy są od krola perskiego posłani do Krola Imci z listy, y to mi powiedzieli, iż woynę krol nasz podniosł. Znowu skoro się dowiedzieli o czasie, iż ku Ieratowi przysłał, stworzyli się tym czasem. Przyjechał Pan Szembek do Szuczawy, który dowiedziawszy się, iż posłem iest, puscili się z nim ku Dunaiovi y zas z nim mają do obozu przyjechać.

Бібл. Чорторійських — Текл Нарушевича ч. 111 стор. 367—8.

¹⁾ Текст очевидно попсований, як й в інших місцях.

147.

Ян Ходкевич до короли — про турецький похід. Турки в переговорах будуть ставили найбільші домагання в точці про козаків. — Під Хотинном, 4 серпня 1621 р.

Naiasniewszy Miłosciwy Krolu!

Ponowa co raz następuje, iako o wielkości woysk poganskich, tak y o przeprawie samego cesarza przez Dunay. Za płonne podobno przydzie miec, co szpiegowie powiadaia, zeby pod dwa miliony woyska byc miało, ale ten, co ich na oko widział i z nimi szedł, vpewnia, że 90000 kopiinika, 50000 Tatarow, 30000 ianczarow byc ma, y iusz z Białey swą głową się ruszył. Chan tesz, to pewna, że Dnistr przeszedł, między Bochem leży, w którą by stronę isc miał, widziec ieszcze nie moge. Baczę, że postępki pierwsze na greckiey zawisły wierze y cokolwiek in ludificationem czyni. Nie patrząc iednak na to, o tom do wezyra posłał p. Szembeka, opatrzywszy go dobrze wiatykiem, iesli się sam prętko wrocic nie moze, by przesyłał szpiegi, a dawał o wszystkim znac. Tuszę, że u Dunaiu zaskoczy woysko, który iedno dla sposobu tractowania do wezyra odemnie iechał; oni się uprą, a będą chcieli od W. K. Mci posła, co mi W. K. M. s tym kazesz czynic, co za conditie pacis y podawac y przyjmowac y na czym stanac przydzie, unizenie o informacją W. K. Mci proszę. Artykuł o kozaki podobno będzie natrudniejszy; iako z tamtey strony do postąpienia, tak y z tey poglądaiąc na koncepty tych swawolnikow, o czym passim mowia, zem w tych sprawach nie bywał, wiadomych tez owdzie niemasz, proszę, abym iusz na wszystko dostateczną informatią miał, bo pewnie z p. Szembekiem czausza po posła W. K. M., iako to poseł asyryyski powiada, spodziewam się. Dniestr przechodzic muszę, tam mieysce obozowi y pole bitwie dobre upatrzywszy, iednak od niego daley, ile z ciężarem wszystkim nie rusze się. Tu się ufortyfikowac mam wola y stąd na okazye wszystkie czekac y poglądac myslilem. Dali co nowego przydzie, nie omieszkam W. K. M. oznaymic. A na ten czas całuiąc rękę W. K. M. Pod Chocimem 4 augusta 1621.

Бібл. Осесольских рук, ч. 508 с. 223—223 v. Заголовок: List od Iego Mci p. Chodkiewicza hetmana W. X. L. anno 1621.

148.

Звістки, листи і дневник турецької війни; 13 липня до 22 жовтня 1621 р.

Nowiny, iakie ztąd ktorego czasu do Krola I. Mci przynoszone bywaią.

a) Лист пп. Збігнева Сильницького до коронного підчашого — Хотин, 12 липня 1621 р.

Nayprzod 13 iulii.

Copia listu od pana Silnickiego Zbigniewa do I. Mc Pana Podczaszego koronnego z Chocima pisanego.

Widzę, że w Iassiech postrach padł na hospodara y na to poganstwo, co przy hospodarze; za tym porażeniem tego poganstwa, ktorzy chromi, przychodzą do Iass. Posłaniec pana podczaszego podolskiego wrocil się z Wołoch, który był w Soroce; chciał był daley, tylko mu nie dopuszczono; ten powiada, że iuz cesarz pewnie się prowadzi, przy nim iest dwadziescia tysięcy ianczarow, a tu iuz na tey stronie Dunaiu dziesięć tysięcy, na Budziaku iest poganstwa siła, cesarzowi most buduią na Dniestrze między Teynią a Soroką, który podiał się kozakow znosic. Tu Tatarow teraz niemasz nigdzie poblisku; hospodar woyska wszystkiego nie ma więcey pięciu tysięcy y to od niego uciekaią. Pospiech W. M. M. M. P., iezliby się woyska sciagnęły, zamknął by drogę korolowi prekopskiemu na Ukrainę, gdyz pewnie pod te pełnią przyszłą nastąpi poganstwo. Ten posłaniec oczyma swemi nie widział poganstwa, atoli pokrewnych swych widział w Iassiech, ktorzy teraz swiezo przyiechali z woyska cesarskiego, y tak mu dali sprawe, że cesarz tylko dwakroc sto tysięcy woyska tu z sobą ma miec. Hospodarowi wołoskiemu kazał sobie nad Dunay drogę zaysc, to tez powiada, zeby xiąże Koreckie miał miec z sobą y pana Farensbacha. Na ten czas oddaie się z służbami memi łasce W. M. M. M. P. Dan na Chocima, die 12 iulii 1621.

6) Реляція шпіона Іствана Радагі — козаки пограбили чорноморські міста; 28 серпня 1621 р.

Relacya Istwana Radagiego szpiega, który z woyska tureckiego dzis, to iest 28 augusti przyszedł.

Wyiechawszy po świętkach, przebył przez ziemię wołoską az do Provadyey, za Provadyą w mili potkał cesarza z woyskiem, ktorego rachowac się mogło z pułtora kroc sto tysięcy; az były głosy, że pozadą cesarzem daleko większe woysko ise miały, puscil się nazad az do Carygrodu. W tey drodze nie potkał tylko dwoch baszow z małą bardzo liczbą ludzi. Zatym nie powrocil do woyska y szedł z nim wszędzie az tu na Cecore, gdzie miła z tamte strone cesarz bairam odprawował. Woyska wszystkiego tureckiego nie rachuię więcey nad trzykroc sto tysięcy, ale bardzo nędzne y smętne; armata iest wielka, pewnie iey rachuię pod pięcset sztuk, ianczarow niewięcey nad 30000.

Ieszczeby się cesarz tak prędko z Andrynopola nie ruszył, ale, iż kozacy nad morzem miasta y wsi tureckie palili, pełen iadu zarazem woyska spiesznie ruszał, powiadaiąc, że poki o iedney wiosce polskiej całej usłysze, z ziemie ich nie wynidę, by kozacy y Konstantynopolie wziąć mieli, gdyż tak mu weyzerowie radzili, aby dla samych kozaków w Carogrodzie został, czego uczynić nie chciał. Iakosz taka iego jest intencya prosto isc do woyska, które zniósłszy, nie bawic się nie dobywaniem zamkow, ale w ziemie isc iak naygłębiej y wszystko w pien siec y rąbac.

Serdatem y weyzyrem wielkim jest Husein basza. Woysko tak idzie: bramelskich beglerbegow dwa, za nim gospodarowie oba multanski y wołoski, drogę naprawuia dla cesarza, kurchany wielkie sypiać, któredy cesarz isc ma.

Potym y insze woyska, armata, ianczarowie, cesarz sam; Tatarow przy woysku cesarskim niemasz ieszcze, ale się ich co godzina spodziewaia y w nich wszystka nadzieia turecka.

W poniedzialek przeszly, to jest 28 praesentis wybiegl z woyska z tą iuz stronę Cecory mila, ale iż go na roznych mieyscach straz wołoska postrzegala, az dopiero dzis, to jest 28 przybiegl. Woysko po mil dwie uchodzą, za czym naydaley w mil dziesięciu od obozu bydz moze.

в) Реляція татарського жовніра Черера — козаки пограбили чорноморські міста; 31 серпня 1621 р.

Czeger, brata Kantymir-murze żołnierz, z białogrodzkich pol die 31 augusta 1621 powiadał:

Ze Kantymir murza właśnie umyślnie dla ięzyka przyszedł pod oboz z pięcią tysięcy ludzi; nie wie, iezli dzis wzieni ięzyka, ale pięć dni temu iako dziesięć Tatarow 10 naszych wzieni pod obozem. Z hanem jest 10000, Cerkiesow 10000, Nahaycow 10000, białogrodzkich Tatarow, ostatek Krymcow; wszystkiego woyska 100000 rozumieia, drudzy mniej, rusniczych strzelcow niemasz. Pięć dni temu, iako się sam han z zagonami kozackimi potkał, z ktoremi się biiać, wegnali ie w tabor kozacki, z ktorego taboru wielką szkodę Tatarowie odniesli w naylepszych ludziach swoich y tak ich opuscili z tę stronę Prutu. Zasadzkę wielką Kantymir uczynił był w prawey ręce woyska, przy ktorey sam był, a brat iego na harcach.

Car turecki rozgniewał się na hana, że kozaków nie zniósł.

O Turkach tak powiada:

Ze dwa kroc sto tysięcy ma sam cesarz; w tym woysku ianczarow 40000 kładą, na koniech zesli bardzo y wojennych, y te ktore

pod Dzieluczydą. Dział 200 y 30 kładą, woysko tureckie a tatarskie dzien chodu ztąd, nie wiedzą, iezli ze na kozaki pierwey uderzą, iako cesarz turecki chce, czy na woysko, iak car tatarski chce. Arabow w woysku tureckim niemasz, iedno troche Węgrow, i Multanow niemasz; wojewodę multanskiego car kazal zabic. O naszym woysku rozumieją y to, ze się ma umknąć pod Lwow, wiedząc o zeszłych koniach tureckich, zeby ie do ostatka wymorzyli.

Hassan basza wezyr y Sayr basza przedniejszy są w woysku tureckim. Galga Ales murza, ktemu pilnując, zostali. Na Kentymira han się gniewa, ze się zaciąga do cara tatarskiego.

г) Діярії хотинського походу — 16 серпня до 2 вересня 1621 р.

Poniedziałek 16 augusta 1621.

Most na Dniestrze stanął. Tego dnia z ostatkiem woyska Pan Hetman Wielki za Dniestr przeprowił się, pod zamkiem chocimskim obozem stanął. We wtorek die 31 augusti był podjazd tatarski pod oboz nasz w 5000 koni, uganiali się do południa, a potym gdy inszy porwali ięzyka, odstąpili Tatarowie nie bez porazenia przecie do dziesiątka czeladzi naszej, która konie y bydło pasła y szkap niemało posiekli. Tegoz dnia obronną ręką z czały uszło kozakow zaporowskich kilka tysięcy.

Sroda die 1-ma 7bris Krolewicz Imsc Władysław z 10000 woyska nad Dniestrem pod Zwancem stanął.

Tegoz dnia Sahaydaczny ze wszystkim woyskiem zaporowskim pod oboz nasz przyszedł.

We czwartek 2-da 7bris cesarz turecki z woyskiem swym y Tatarami w mili od obozu naszego nad Dniestrem na gurze wielkiej stanął.

Tegoz dnia zaraz z poranku harce odprawowac począwszy, uganiali się az do samego mroku w polu w puł mili od obozu naszego. W ten czas padło niemało trupow poganskich, ale y naszych bardzo wiele nastrzelano samych y koni tak z ianczarek iako y dział; wtenze czas zabito Bochdana y Carowicza rotmistrzow kozackich, pana Iędrzejewskiego rotmistrza.

Z woysk Lisowczykow szkodliwie postrzelono pod panem Komonskim samym, Andrzeia konia na harcu zabito, a drugiego konia temusz pod pacholikiem. Pod chorągwią I. M. Pana Hetmana Wielkiego postrzelono y wielom z towarzystwa choregwi tey koni z dział pobito, pana Rakowskiego rotmistrza pieszego postrzelono. Piechota przecie niemało z zasadzki Turkow pobiła y konia iednego tureckiego cisawego z siodłem lampart nieco piechota z szeregu Pana Limowskiego zdobyła.

г) Реляції Турка Мехмета — 2 вересня 1621 р.

Relacye więźnia Turczyna Mechmeta z Anadolii u beglaybegi Hasain bassy służącego na ieden kon a ułapionego na haren die 2-da 7bris 1621 o południu.

Powiada, że zapewne iest sam cesarz turecki w woysku, widywał go w dzien na oko. Namioty cesarskie rozbite nad samym Dniestrem w srodku taboru. Namiot cesarski czerwony wszystek z galkami złotymi. Na wczoraysze harce nie wyiezdzał cesarz z taboru, bo choćby chciał, nie pozwolił mu, iednak mógł patrzac z daleka.

Woyska, powiada, ianczarow, iz niektorzy starzy pozostawali się w domach, nie mogą isc na wojnę; tedy nie powiada ich więcej nad 30000. Ale iest, powiada, y inszych strzelcow, nie ianczarow, przy roznych baszech y beglerbegach. Piechoty moze bydz kilkanascie tysięcy. Iazdy wszystkich Turkow iak wiele, zapewne nie wie, ale tak słysząc u drugich, rozumie bydz y z Tatarami trzy albo czterykroc sto tysięcy do boiu okrom ciurow. A to wszystko woysko iuz, co tu iest w tym taborze, ale niewszystko to ieszcze było w polu, wczora drudzy na zadzie byli nie przyszli, y ianczarow nie nie było, na tych harcach, ieno co strzelcy, co to przy baszech y przy inszych swych są panach y ianczarowie przy cesarzu są y nie poydą do potrzeby, az imi cesarz sam rozkaze.

Hetmanem wielkim Hasain basza. Ianczarowie tylko przed nim szkosiami (sic) chodzą, a znaku za sobą zadnego inszego niema. Powiada, że wczorayszego dnia na hercach było ludzi wielkich bardzo siła, ale nieznacznie, ladaiało się zawiiali.

Był wczorayszego dnia Hasain, basza anadolski, beglerbegi z swemi pulkami, ktorych wszystkich mogło byc wczora ze 20000, byli Tatarowie, byli y Wołosza, armaty, dział powiada do 300. Moze bydz, ktore wszystkie tu są w obozie y dlatego się tak długo bawił, aby za wszystką armatą tu przyszedł: prochow, kul, y puszkarczow iest potrzeba, ale y przywiozą, kiedy nie stanie. Hail basza z ludzmi swemi, ktorych liczby nie wie, nad Dunaiem został, mostu strzegą, przy ktorym moscie zostały galery te, co zywnosc przywozili, ktorych moze byc 50. Zywnosc wielką, powiada, mają; Turcy tu w obozie dla siebie y dla koni przywiezli z sobą na 500 galarach zywnosci, a w Wołoszech tez nabrali prosa i innych zywiol.

Zamysł cesarski nie inny ieno ten, dac bitwę koniecznie, lub wygra lub przegra, a iezeli zniesie to woysko na tamte stronę Dniestru koniecznie w ziemię isc chce.

Rozwazali mu baszowie, rozwazał nakoniec muffty iego wielki, to iest duchowny nayprzedniejszy, aby nie następował na o woysko

y taborem się blisko pod obozem naszym nie kładł, aby ludzi nie psował, ale aby szedł prosto w ziemie: żadną miarą nie usłuchał y chce, iako nayprędzey może bydz, dac bitwę, nie chcą się tu długo bawic.

Muffy tez ten chorobę sobie zadawszy, odiechał nazad. O woysku naszym te zapewnie mają wiadomosc, iz iest wszystkiego sto tysięcy co nayprzedniejszych koronnych i litewskich ludzi y więcey iuz woyska koronnego, te zniosłszy, nie spodziewa, iedno iuz iako do swey własney ziemie krom zadney dalszey przeszkody iechac obiecuie, boday nie doczekał; a przecie mają wiadomosc ze Krol Imc. M. Władysław na posilek przyszedł z woyskiem.

Okop około taboru swego pewnie miał rzucic y znac dzisieyszy nocy cokolwiek go uczynili y kosze robic kazał.

Słoniow cztery, na których dzwony wielkie są dla znaku, kiedy woysko iedzie, a może na nich działa mierne polne wozic. Wielbłądow powiada do 50000, na których zywnosci y namioty przywieziono, ale y wozow z wołów siła, powiada, z zywnością mają.

Wieszczkowie praktykowali mu tak, że z raz albo ze dwa nie będzie miał szczęścia, ale na potym obiecowali mu albo viktoryą albo się zgodzi. Gospodar wołoski iuz inszy, a nie ten co pierwszy był; iakogo zowie, nie wie, ale wszystka ziemia wołoska iego prosila y ten terazniejszy gospodar iest przy cesarzu y tamten pierwszy tuz iest, ale nie w więzieniu.

Han tatarski iest przy cesarzu, ale osobliwie obozem swym opodal od tureckiego stawa; zamysł hanow isc w ziemie nasze, ale cesarz mu nie dopuszcza, iednak Tatarowie bardzo się napierają dla zywnosci sposobienia y spustoszenia. Cesarz sobie więcey fryszlu do rozprawy znami nie kładzie, nad dwadziescia dni y tym ludzi zatrzymywa i rozzywac nie chce.

д) Діярії з реляціями полонників від 3 вересня до 22 жовтня 1621 р.

W piątek dnia 3 7bris z niemalą nawalnością woysko poganskie ze wszystkich stron około obozu nastąpiło, ale Ich Mosc Panowie z woyskiem swym w pole nie wychodzili, iedno od okopu się bronili y bardzo nie bez szkody poganskiey znaczney z strony naszej w ludziach. Tegoz dnia pana Oporowskiego rotmistrza zabito z działa.

Sobota anno 1621. Dnia 4 7bra przedał się z woyska tureckiego Tymofey z pod Korsunia, rodzic z Ukrainy; od lat 12 był wzięty od Tatar w polu chłopcem owce pasąc, a był przez wszystek czas ten przy Turczylinie iednym, Machmecie szpahiui y poturczył się z niewoli.

Powiada: Tedy wczorayszego 3. 7bra, gdy woysko tureckie pod oboz nasz podstępowało, wyjeżdzał y sam cesarz turecki z taboru, stał gdzies na gorze, on sam nie widział, tylko słyszał, ze cesarz sam był; słyszał tez to, między Turkami rozmawiając, iz mowi, iakosmy się poczeli bić z temi gaurami, nigdysmy z takimi się nie biłi, ze sie nas naymniey nie boją, lażą w oczy iak muchy; słyszał y to, ze narzekali bardzo, iz ich niemało ubito y poranionych bardzo wiele, nie mogą się wydziwować takiey odwadze y śmiałości ludzi naszych, a przecie sobie dobrze tuszą, by się nie wiem mowi, iako ci gaurowie bronili, przecie oni nasi będą.

O zamysłach cesarskich o wielkości woyska, o Ukrainie iak ich wiele ma, nie wie.

Namoty cesarskie, y drugich przeniesiono z pierwszego mieysca ky obozowi naszemu bliżej y armaty przymkniono.

Sobota tegoz dnia 4. 7brą ułapiono więźnia. Relacya:

Człowiek iest rodem Alliarand (sic), szpachi cesarski.

Cesarz sam iest pewnie w woysku. Wczorayszego dnia wyjeżdzał, ale nie bardzo nacierał. Dzisiay bardzo nacierał y był sam u dział. Dział wyprowadzono z taboru par 40. albo 50, które po roznych mieyscach postawiono; więcej ich w taborze nie powiada, ale wszystkich sztuk tak małych iako y wielkich 150.

Powiada, dnia wczorayszego niemało ludzi ich uszkodzono, których sam znalazł do dwóch set, a na inszych mieyscach gdziekolwiek ieno utarczka była, bez szwanku wielkiego nie uszli y dzisiay przy bytności iego ieszcze siła trupów padło.

Zamysłów cesarskich y inszych żadnych nie wie nad ten ieno, iz się bć chce.

O liczbie woyska powiada: komunika, co tylko do boiu godnych szpachiów 20000. Ianczarów samego komunika nad 8000 niemasz okrom tych seymanów nie rachuię, którzy przy baszech więc y lożnych, którzy dla żywności y dla opatrowania koni przy nich są.

Komunik wszystkich na tabor nasz wychodzi, tak ianczarowie iako y inszych begleybeiów ludzie woinni, którzy u Kaffy nie mają; wychodzą, a szpachiowie wszyscy przy cesarzu zostają, czauszowie w tęsz, których iest 3000.

A iako się cesarz tu ma długo zabawić, tego nie wie. O potędze naszej nie tak rozumieją, iako o kozackiey, a to z tych miar, ze u kozaków więcej dział. To powiada, ze dzis nie z rozkazania cesarskiego nastąpili na tabor kozacki tylko ianczarom kazali byli dział pilnować

y jeszcze zdaleka stali, ani się kopac poczeli, kiedy kozacy z strzelbą swą na nich wpadli; to powiada, że myślą się kopac.

Baszow nad 10, więcey nie powiada, a mianowicie, których pomni urumelski, anadolski, karamanski, sowaski, maraski, alapski, dyerbekiecki, kiefelski, bosmianski, ruttelski, y szamskiego basze ludzie są, ale samego niemasz; cesarz dlatego z miejsca pierwszego pomknął się, aby nas tym prędzey scisnął.

Han tatarski jeszcze wczora szedł za las w lewo, ztamtąd nie wie, gdzie się podział, tego nie wie, aby mu cesarz rozkazowac miał przeprawiać wojsko za rzekę, tylko to słyszał, że dzis w nocy był u cesarza y kaftan nan włożono, musi bydz, że cos dobrego sprawił. O zamysłach y fortelach zadnych nie wie cesarskich, ktoremi by miał wojska tego z taboru dostawac, ieno potęgą tak długo się chcąc bic, asz dostanie.

Tabor jeszcze nieokopany, ale chce się kopac koniecznie; około namiotu cesarskiego nayblisza gwardya stanowiskiem ianczarowie, a po tym koło nich szpachiewie.

Tego dnia 4. 7bra, począwszy z poranku az do samey nocy, poganstwo szturmowało do obozu naszego z rozných stron, a naybardziej na kozakow zaporowskich, zaczym niemala liczba poganow na placu legło od kozakow y na inszych miejscach nie bez szkody y w naszych ludziach, ale nie bardzo, y tak Pan Bog naszym poszczęścił, że nie tylko z pola od obozu swego Turkow spędził, ale az w obozie tureckim kozacy y ludzie lozni, to iest ochotnik, oparli, namioty posiekli, a potem ich wyparli Turcy z obozu swego, gdzie uchodząc pan Moreda piechoty swej stracił ze 100 y dwie chorągwie y innych rozných ludzi ubito nieco. Dział tureckich kilka odgromili byli kozacy zaporowsky, ale ze wielkie a lancuchami skowane iedno do drugiego byli, nie mogli ich umknąć, iedno koła pod nimi posiekli y tak Turcy nocą przecie ie zwiezli; ale zdobyli się przecie niektorzy z piechoty y z pacholikow na zawoie y szable oprawne y saydaki y konie.

Niedziela dnia 5. 7bris lubo z wielką nawalnością szturmować chcieli poganie, ale ze deszcz był przez cały dzien, dali pokoy. Syna basze tego dnia zabito, a drugiego basze postrzelono.

Poniedziałek 6. 7bris uciekło kilka naszych, którzy więzniami u Turkow byli, zgodnie wszyscy powiedzieli, że tey przeszley nocy pewnie a pewnie chciało poganstwo wszystką nawalnością uderzyć na oboz nasz, ale ze blisko na konnych y na pieszych było, zaniechali; iednak lada godziny upatrzawszy czas, uderzyć chcą wszystką siłą, a naybarziej w nocy przemyslaia, a to dla tego kwapiąc, obawiając

się prętkich posiłkow naszych y zimy; zaczym o wielkiej trwodze ich powiadaia y iezeli czego ieszcze szturmem iednym y drugim nie sprawią, traktowac o pokoju albo uchodzic chcą.

Wtorek 7. 7bris od poranku wyszedłszy woysko poganskie z taboru swego w pole, stało niemal przez cały dzien cicho, potym z południa probując szczęcia u kozakow zaporowskich, ale tem nie nie wskorawszy, uderzyli wszystką mocą między bramy pana hetmana wielkiego y pana hetmana polnego, gdzie y okopu nie było. Piechota polska wszystka co tam w szury poszła, była uciekła, az Turcy y iancharowie od okopow albo szancow obozu samego ledwie odstrzelono, wrocili się, zabiwszy iednak samego rotmistrza Szladkowskiego, drugiego Zyczewskiego zywcem wzięwszy y piechoty niemało zraniwszy. Czym samym, gdy poganstwo gurę wzięwszy, tym więcej rezolucyi swey zazyli y w toz miejsce wielką nawalnością się zapuscili.

I. Mose pan hetman wielki będąc w polu z niektórymi usarskimi chorągwiemi w szyku pogotowiu, gdy poganstwo do pierwszej pomknęło się kwatery, kazał w popręg im uderzyc tym chorągwiom. Naprzod skoczył J. M. pan Mikołai Zienowicz, kasztelan połocki, potym chorągiew JEMci samego pana hetmana wielkiego, za nią pan Ian Rudomina y pan kracyzy koronny Sieniawski, ale od tych czterech chorągwi boday nie na 20000 nieprzyacielskiego parsknęło woysko, gdzie padła wielka moc trupow poganskich, ale y naszych niemało zginelo, to iest z pod chorągowie J. M. pana hetmana wielkiego chorążego pana Jan-kowskiego zabito y chorągiew wzięto; pana Kotowskiego starszego, pana Dołmata młodego y pana Woynarowskiego młodszeo y pana Bałabana młodszeo. Drudzy za nimi niemal wszyscy uszli; czeladzi zabito 15, koni zabito 10, czeladzi inszey postrzelono y poraniono.

J. Mc pana Potockiego samego okrutnie y prawie smiertelnie posieczono. Towarzystwa chorągwie J. Mc zabito 17; poranionych, postrzelonych pacholikow, zabitych 18; koni zabitych y poranionych 20; pana Jana Rudomina samego w rękę szkodliwie postzielono y konia; towarzystwa zabitego 9, to iest brat rodzony pana rotmistrza pan Jerzy Rudomina, pan Chudowski, pan Mogilnicki, pan Teliszewski, pan Wieliczko, pan Tyszkiewicz, pan Woyna starszy, pan Filon Bykowski y Osiporski, ci wszyscy zabici; postrzelanego y rannego towarzystwa y pacholikow niema, takze y koni zabitych y poranionych dosc siła, ale poganskiego trupa dosc tez moc niemała padła.

Sroda die 8. 7bris woysko nasze y w polu y w wałach było dobrze przygotowane, ale poganie od taboru swego straz tylko niedaleko mając, sami z taboru nie wychodzili z woyskiem y dali tego dnia pokoy.

Czwartek 9. 7bris iako nayraniey poganstwo w sprawie w polu stanęło, z ktorego taboru uciekł kozak zaporowski, nasz więzien, w pętach okowany, ten powiedział zapewne, iż Tatarowie wszyscy zapewne plondrowac ziemie nasze poszli. Zaczym Turcy po wczorayszym się starciu z naszymi przez nocy te dwie w wielkiej trwodze byli y mając swe rzeczy wiuczone uciekac, by najmnieysza trwoga od nas była, z taboru w pole umyslili byli.

Tego dnia 10. 7bris. Przez cały dzień cicho się zachowywali, ale iako ci co z więzienia ich uciekaia, powiedzieli, że dwa mosty zbudowali na Dniestrze, ieno ieszcze nie pomoszczone y dla rady swey zachowywali się tego dnia skromnie.

Tego dnia 9. 7bris przecie szturmowali do kozakow zaporowskich, ale zadney nie odnieśli pociechy, przecie swych niemało zgubili; w szyku było woysko tureckie przy fortelach y nasze ze dwoch stron woysko było pogotowiu, ienosz Turcy ani bitwy dac ani nacierac tego dnia nie chcieli.

Dnia 11. 7bris wychodzili Turcy w pole y od wieczora uderzyli na kozakow zaporowskich ianczarowie, ale nic nie wskorawszy, odeszli. Jazda przez cały dzień naymniey się z szyku od fortelow swych nie ruszyła. Tey nocy z soboty na niedziele chcieli JchM panowie hetmani naszi na tabor uderzyc turecki, ienosz opoznili się y deszcz przeszkodził, dali pokoy. Uciekł nieiaki Drozdowski od Turkow.

W niedziele 12. 7bris. Tego dnia uciekł do nas Niemiec od Turkow, powiedział, że dzis dlatego nie wychodzi woysko w pole, ale odpocząwszy zechcą wszystką potęgę na switanu szturmowac. Potym ku wieczorowi przyjechał Baptysta Wołoszyn z listami do panow hetmanow od hospodara wołoskiego.

Z niedziele na poniedziałek chcieli JchM panowie hetmani to, co przeszley nocy umyslili byli, wykonac, ale Węgrow kilka z roty Fakie tego Ianusza y z piechoty węgierskiej kilkanascie haydukow zdraycow ucieklszy, przestrzegli poganstwo, że zaraz z wieczora wyszedlszy, przez noc w polu w szyku stali.

W poniedziałek 13. 7bris wyiezdzało poganstwo w pole pod oboz nasz chcąc szturmowac, ale y lubo harcowali, a niewiele nacierali y tak na zmroku odstąpili.

We wtorek 14. 7bris tego dnia w pokoju się zachowywali przez dzień cały; tegoz dnia Baptystę odprawiono y pana Zielinskiego z nim posłano.

Szroda 15. 7bris. Pan Linowski rotmistrz postrzelony z gorączki umarł na switanu.

Tego dnia Turcy z wielką nawalnością woysk swych y z armatą pod oboz nasz szturmowali, y z wielką nawalnością ze wszystkich sił stron szturmowali, a naybardziej na kwatere Imci pana hetmana polnego, ale za łaską bożą zadney pociechy nie otrzymawszy, odeszli, straciwszy niemalo swych na placach roznych, a pięciu Turkow zywcem ulapiono, ktorzy zgodnie powiedzieli, ze to nowotny basza Karakaszczy szczęścia probował, na ktorego się szczęście cesarz bardzo sadził, ale ze go z łaski Naywyzszego omyliła nadzieia.

Powiadaią ci ięzycy, iz traktowac o pokoju będzie, ktorego wszyscy Turcy wiele pragną, bo y im tez niebardzo rozkosz samym y na konie, ktorych tey nocy przeszley, iako powiadaią, iz do 5000 zdechło y wielbłądów niemalo.

Tegoz wieczora po zeysciu Turkow z pola uciekł ieden od nich nasz braniec, ktory zapewne powiedział, iz tego Karakaszczy zabito, iakosz znaki tego były, ze kogos zacnego zabito, bo z karetą czterema konmi po ciało przyjeżdżano y szukano między trupami, ktorych przecie niemalo z łaski bozey, a bez szkody naszych padło.

Czwartek 16. 7bris Turcy dali pokoy przez cały dzien.

Piątek 17. 7bris z pokojem się zachowywali Turcy, ale Tatarowie na tamtey stronie Dniestra na goscincu kamienieckim niemalo kupcow y drugich, co to z woyska uciekaią, pobrali.

Sobota 18. 7bris z pokojem się przez cały dzien Turcy zachowywali iedno Tatarowie od goscinka kamienieckiego tusz nad samym brzegiem na tamtey stronie Dniestru niemalemipułkami do kosza swego szli pomalucku, między ktoremi było nieco y Turkow, ale nic z łaski bozey nie pobrali naszych.

Tego dnia była schadzka J. M. panow hetmanow, pułkownikow y rotmistrzow porucznikow y wszystkiego czoła, ktorzy wszyscy deklarowali się do tego czasu stac y z okopu się bronic, poki tego potrzeba będzie.

Niedziela 19. 7bris. Tey nocy z soboty na niedziele kozakow zaporowskich częśc, odwazywszy się, z tey strony Dniestru, gdzie nad brzegiem było nieco namiotow niedaleko taboru y co tamze cokolwiek było Turkow spiących, wszystkich pozabiiiali, namioty poobcinali, osły, konie y wielbłądy pobrawszy, sami w cale ze wszystkim uszli. Zaczym turecki cesarz rozniewawszy się srodze, ze to się wrzкомо pod czas traktatow stało z naszej strony, bo posła naszego zatrzymali, iako ięzyki powiadaią, iz posłał po Halil basze, ktory nad Dunaiem iest, ktorego oni za nayprzedniejszego maią u siebie pana radnego y na iego radzie polegaią, zaczym tez nan oczekiwał y tak dał szturmowi pokoy, ale ze

go zagabniono, wyszły pułki tureckie w pole wszystkie, y przecie dali tego dnia pokoy, nie szturmowali.

W poniedziałek 20. Lisowczykowie wywiedli więźnia Turczyzna adarpaiskich granic, służył Mastaffie baszy, wzięto go na trawie.

Powiada: O zamysłach cesarskich to zapewne powiada, iż czeka na Hail basza, od którego już jest wiadomość, że pewnie będzie y kazał na się czekać y nie szturmować, aż przybędzie; iakosz na miejsce Hail baszy wyprawił cesarz do pilnowania mostu Ianczar agę, a nad ianczarami teraz starszym inszy jest, ieno nie wie, iako go zowią. To słyszał między pospolstwem, mówiąc, że cesarz na radzie Hail baszyney chce przestąpić albo się pogodzić albo też za rzekę iść w głąb ziemi naszej. Most powiada, że za dni pięć może być gotowy. Promów gwałt powiada y most tylko dla armaty chce czynić, a sami wbrod iść mają. Ianczarów inaczej nie twierdzi, tylko że jest ich do 20000, którzy nie chcieli do szturm, ieno cesarza pilnują, a co w szturmie pobito, to nie ianczarowie, ale piechota różnych baszów była.

Wojska tureckiego liczby pewnej nie wie. O Tatarach twierdzi iż 100.000. Czwarty dzień temu w nocy wysłał 20000 han ku Sniatyniu. Han jest niedaleko cesarza. Kantymir murza na tamtej stronie Dniestru z swym wojskiem, którego ze 40000 powiada, ale wyprawił ich na czatę, niemasz tu drugą razą y niemasz jeszcze.

Posłał nasz jest Radziła hospodara multanskiego, który skoro przyjechał Radził, zaraz chodził do cesarza, opowiadając o przybyciu wojska polskiego. Na co iakoby miał odpowiedzieć cesarz: ja, mówi, nie mam nic z Polakami, ieno z kozakami y niech oni kozaków swych uskromią, a ja Tatarom kaze z ich ziemie ustąpić y sam pokoy uczynię. Słyszał drugich mówić panów, jeżeli się przymierze stanie, tedy zaraz y sam nazad, a jeżeli nie, tedy przez zimę być z wojskiem w multanskiej y wołoskiej ziemi. A zgola na Hail basze czekając, który pisał, aby się iako nayskromniej zachowali y nie szturmowali, aż on przybędzie y nie wie, czemu to dzisiaj z pułkami Turcy. Z Hail baszą wszyscy, zgodnie powiada, że ma być wojska 20000, czego on nie twierdzi, ieno tak powiada, udać dla postrachu.

Zywności dla siebie i dla koni mają z potrzebe tak z Wołoch iako y za Dniestru od Tatarów była gwałt, po złotemu ialowica, po groszy 10 baran. Plonu nie powiada, bardzo siła przedawali Tatarowie, ale nie kupują.

Tego dnia wychodzili Turcy z pułkami swymi w pole, harcowali, z dział strzelali, ale nie przypuszczali do szturm.

Tego dnia Pan Bądziński, towarzysz hetmański, umarł wieczor.

Wtorek 21 7bris w pokoju się zachowywali Turcy. Poseł nasz pan Iedlinski y z tym znowu Baptystą od Radziła wrocił z responsem takim, że wrzкомо pragną pokoju.

Czwartek 23 7bris Turcy z tamtey strony Dniestru strzelali ze czterech dział do Lisowczykow, ale naszi ich z swych dział odstraszyli, ze sami z tego mieysca ustąpili, zkąd strzelali. Tego dnia odprowadzali I. E. M. do zamku do Chocimia bardzo chorego, który zaraz godzina w nocy posiliwszy się centurią y napiwszy się miodu, poczał się zaraz zle miec, mając przez kilkadziesiąt razow kaduk, krztusił się y tosz w piątek 24 7bris o godzinie na wpół do trzeciej z południa na pulzgarze umarł.

Sobota 25 7bris Turcy szturmowali wielką nawalnością do obozu naszego, ale za łaską bożą z nie (sic) z pociechą swą stracili szturm y ubito ich przecie niemało.

Niedziela 26 7bris Turcy z tamtey strony Dniestru z dział pięciu do obozu naszego strzelali do wieczora, ale nic z łaski bozey szkody nie nazyli, iedno ze dwóch pacholików zabito.

Poniedziałek 27 7bris. Tego dnia z pokojem się Turcy zachowywali, iednak naszi pod ich oboz podiezdżając, harce odprawowali, a poganstwo się wszystkimi siłami y z armatą do szturm do nas gotowało. Cesarz wielkim narzekaniem i płaczem na baszow y na wszystkich swych wodzow utyskował, iz go wywiedli w pole, a dotąd znac dla zdradliwey iakieysi wziąć taboru naszego.

W wtorek 28 7bris Turcy ze wszech stron ze wszystką nawalnością na oboz nasz nastąpiwszy, o iedenastey poczawszy az do samego wieczora szturmowali, z dział kilkudziesiąt, między ktoremi burzące wielkie było iedno, za Dniestru strzelali z ruznych stron, ale z łaski bozkiej nie naszym nie szkodziły kule, lubo w oboz wpadały; y tak straciwszy poganstwo swych ludzi pod 1000 człeka, bo okrutnie wiele trupa na roznym mieyscach padło, a naybardziej pod okopem Lisowczykow; od kozakow zaporowskich rannych bardzo wiele odeszło pogan, naszych chwala Bogu wtenczas niewiele ubito y poraniono.

Sroda 29 7bris. Tego dnia w pokoju zachowywali się Turcy z nami, tegoz dnia wyprawiono posłow do Turkow traktowac o pokoy I. Pana bełzeckiego y Im P. woiewodę lubelskiego, ktorych slychac, iz wdzięcznie przyjęto, tylko iezeli szczerze, tego proznie twierdzic.

Czwartek 30 7bris. Spokojnie się z obu stron przez cały dzien zachowali, iednak czeladzi z naszego woyska bardzo wiele w nocy, co do ubezpieczeni na trawie zostało, zginęło.

Piątek 1-ma octobris. Turcy raniusienko z tamtey strony Dniestru nad brzeg przypadłszy w kilkaset koni, kilka pacholików, co ze

Szczwancow szli, poscinali y owiec ze 30 wzięli. Wychodziła niemała kupa Turkow pod oboz nasz na harce, ktore ku wieczorowi się odprawowały, gdzie naszego iednego zabito, a kilka raniono. Pana Kopienskiego mało nie utopiono. Nie bez szkody tez y z poganskiej strony skonczyły się harce. Tegoz dnia pan Kosakowski z ludzmi y z zywnością do Zwanca przyszedł.

Sobota 2 8-bris w pokoju bez cały dzien byli nie bez podbiegow przecie tatarskich na tamtą stronę na gosciniec.

Niedziela 3 8-bris w pokoju przez cały dzien zachowali się.

W poniedziałek 4 8-bris przyjechał pan wojewoda lubelski y z posłem tureckim z obozu tureckiego, tam ieszcze pana belskiego zostawiwszy, ktory powiedzial, iz chcą pokoy zaniec Turcy, a na takich kondycjach, lubo inaksze podane od nich dość ostre były, stanęli, ze mamy my kozakow swych zatrzymywac y na morze ich nie wypuszczac, a oni tez Tatarow zatrzymywac mają y nie dopuszczac im żadną miarą w nasze wtargiwac ziemie; dla czego poseł polski ma obecnie mieszkac przy cesarzu tureckim, ze iezliby się iakie swywoienstwa ktore pokazaly, z strony tey ten poseł powinien będzie szkody opisac, iezeli z tatarskiej, tedy zaraz chana stracic y na garle karac, a szkody placic, iezli tez im od kozakow zaporowskich. Ex nunc gospodarowi wołoskiemu chocimskie zamki ustąpić, a gospodar od nas podawany bydz ma, ieno mu od cesarza tureckiego chorągiew dawano; bydz przykładem w tym pierwszym przymierzu; kozuchy y sumnę pieniędzy Tatarom w kazdy rok dawac rzeczpospolita powinna będzie, z naszych nie chcąc przyimowac tego przymierza, chcąc wojnę konczyc.

Wtorek 5 8-bris. Pan wojewoda lubelski z cesarzem do taboru tureckiego dla konkludowania iuz pokoju przykładem starodawnym odiechał. Tego dnia bardzo się skromnie y zgodnie zachowali Turcy, kazawszy z tamtej strony Dniestru Turkom y Tatarom się przyprowadzić, sami niektorzy bezpiecznie z naszymi ziezdali się y gadali.

Sroda 6 8-bris z pokojem się zachowali y ziezdali się Turcy, z naszymi rozmawiali, radzi będąc wrzкомо pokoiowi, ale Tatarowie, ktorzy się z tamtej strony Dniestru do taboru tureckiego przeprawowali, gdzie mogli, naszych pacholikow y koni zarywali. Nasi tak wielkiego bezpieczeństwa nieostroznii ieszcze, ni siadło ni padło, a oni pod oboz turecki przeiezdziąc, a niektorzy wiezdziąc, targi kupcy odprawowac chcieli. W tenze czas uciekł od naszych Niemiec poturnak, ktory się przedtym od Turkow do nas przedał na zdradzie.

Czwartek 7 8-bris. Był pokoy przez cały dzien z obu stron y nie ziezdali się nasi z Turkami. Tego dnia miały bydz y pakta poprzyjęzone, ale nad wieczor ta wiesc z obozu tureckiego przyszła, gdzie

gdy iuz popisane rzeczy do podpisu weyzerowi przyniesiono, wziawszy, poszarpał, wszak, mowi, gaurowie nie chcą pokoju, a toz go y my nie chcemy. Co nie inaczey ieno tamten zdrayca Niemiec, ktory uciekł, zrobił, powiedziawszy wszystko, co się u nas dzieie.

Piątek 8 8-bris z pokojem się zachowali y znówu traktowali o przymierze przez cały dzien y ziezdali się Turcy z naszymi.

Sobota 9 8-bris. Wiesc przyszła, ze iuz pacta stanęły, zaczym tym bezpieczniey się nasi z Turkami ziezdali y konmi z sobą chandlowali, iakosz tego dnia kazano się kapitanom pana Silnickiego z zamku chocimskiego y z piechotą rugowac, tegosz dnia y my przeprowowac się za rzekę poczęli.

Niedziela 10 8-bris. Cesarz turecki z woyskiem swym ruszył się z obozu swego niedaleko, ledwie cwierc mile albo niemasz. Tego dnia za zwroceniem się posłów naszych y zamek chocimski Wołosza objęła, y Turcy po obozie naszym, a nasi po tureckim bezpiecznie chodzili y w kupie koni y frymarki odprawowali, bylismy tez na obozisku ich, gdzie na kilku mieyscach wielkie bardzo kupy trupow, ludzi inszych poscinanych widzielismy.

Poniedziałek 11 8-bris. Cesarz turecki pomknął się daley z swym woyskiem y mostu swego Turcy naszym ustąpili, nasze tez woysko poczęło na przewoz y wbrod przeprowowac. Tego dnia y ciało pana wojewody wilenskiego z Chocima do Zwanca przeprowadzilismy. Tatarskowie tez skomponowawszy się z opryskami, niemało wozow y ludzi do Kamienca y do Zwanca iadących pogromili y pobili.

Wtorek 12 8 bris. Cesarz turecki ze wszystkim woyskiem swym az po Prut odszedł. My z ciałem ze Zwanca, a woysko się nasze przez Dniestr przeprowiło.

Szroda 13 8-bris we Zwancusmy byli y woysko, co się przeprowiło, to obozem pod Zwancem stanęło, opryskowie y z Tatarami urzywali naszych wozow y ludzi po części.

Czwartek 14 8-bris. wszystko woysko się nasze przez Dniestr od Chocimia w wielkim bardzo nierządzie przeprowiło, ze wozow do kilkuset na tamtey stronie mostu Tatarowie pogromili, prochy, kule y wiele rzeczy pobrali, nawet y działo burzące iedno w wodzie w Dniestrze odiechali.

Piątek 15 8-bris. Od Zwanca woysko się ruszyło w wielkim tez bardzo nierządzie wrzekomo taborem, a przecie wozow bardzo wiele Tatarowie na zadzie urywali, y tego pod Kamieniem woysko z ciałem w Kamieniu stanęli.

Sobota 16 8-bris w Kamienusmy byli przez dzien; Sachaydaczny, hetman kozacki, chodził na Tatarow y opryskow, zbił ich kilkaset.

Niedziela 17 8-bris w Kamiencusmy z ciałem byli.

Poniedziałek 17 8-bris z Kamiencasmy, wyiechawszy, nocowali we trzech milach.

Wtorek 19 8-bris nocleg we 4 milach w wiosce szlacheckiej.

Szroda 20 nocleg w Satanowie. Tegoż dnia pan Swietlicki nas od IEMc w drodze pod Satanowem spotkał.

Czwartek 21 w Satanowie przez dzień bylismy; tego dnia pan Iastrzembki od IE. Mci przyjechał.

Piątek 22 w Satanowie przez dzień cały bylismy; tegoż dnia pan Swietlicki do IE. Mci odjechał.

e) Спис королівського війська в хотинським поході — 1621 р.

Ordynacya pulkow, ktore takie bydz y takie chodziec maia.

1-wszy pulk Imci Pana Lubomirskiego, hetmana polnego, do Wołoch pod Chocim.

Ussarze.

Chorągiew samego Imci	300
P. Rozrażewskiego	150
P. Złotnickiego	150
P. Ianowskiego	100
P. Ratowskiego	100
P. Herbulta	100
P. Stanisławskiego	100

Kozacy.

Samego Ie Mci rota	150
P. Lipskiego	150
Węgrow	100
P. Łaszczowych	100
P. Wroblewskiego	100
P. Fekietego Ianusza	150
P. Kulizzkowskiego	100
Lisowczykow	200

Piechota.

Samego I. Mci piech.	1000
P. Melickiego piech.	400

2. pulk I. Mci pana Podkomorzego bełskiego.

Ussarze.

Rota samego I. Mci koni	400
P. Faransbachowych koni	100

Kozacy.

P. Felńskiego koni	200
P. Kochanowskiego koni	150
P. Farenbachowych koni	100

3-ci pułk I. Mci Pana Boratynskiego.

Ussarze.

Samego I. Mci rota koni	150
I. Mci Pana wojewody ruskiego koni	100
P. Uńskiego koni	100
P. Zelńskiego koni	100

Kozacy.

I. M. Pana Wojewody Ruskiego koni	100
Pana Stadnickiego koni	200
P. Woroniecz koni	100

4-ty pułk I. Mci Pana Potockiego.

Ussarze.

I. Mci samego chorągiew koni	150
P. Wojewodzica brzeskiego koni	150
P. Rudiminowych koni	100
P. Piekarskiego koni	100
P. Szmetowych raytarow koni	150

Kozacy.

P. Kozielkowych koni	100
P. Madalińskiego koni	200
Bogdanowych	200
Zakrzewskiego	100

Piechota.

P. Wilkonskiego piech.	200
P. Zyczńskiego piech.	200
P. Penstawskiego piech.	200

5-ty pułk I. M. Pana hetmana wielkiego Chodkiewicza.

Ussarze.

Chorągiew samego I. Mci koni	300
I. Mci Pana wojewody bełskiego koni	100
P. Sty tarnowskiego koni	200
Xcia Imc Ierzego Zasławskiego koni	150

P. Aleksandra Oginskiego koni	150
P. Samuela Oginskiego koni	150
P. Stadnickiego koni	100
P. Pacowych koni	150
P. Kryczenskigo koni	150
Pana Kleybchowych raytarow koni	200

Kozacy.

P. Sklinski koni	100
P. Nimierzyc koni	100
P. Fagarasz koni	100
P. Carewicz koni	200
Elias koni	100
Hluzanin koni	200

Piechota.

Samego I. Mci P. hetmana wielkiego koni	300
I. Mci Pana wojewody lęczyckiego piech.	150
P. Ielskiego piech.	200
P. Derewinskiego piech.	400

Osobliwie ussarze.

P. Sredzinskiego koni	200
P. Swizinskiego koni	200
P. hrabi z Tarnowa koni	200

6-ty pułk I. Mci Pana Starosty orszanskiego.

Samego I. Mci koni	150
Im Pan Krzysztofa Sapiechy koni	150
Pana Niewiarowskiego koni	100
Pana Sobieszczanskigo koni	100

Raytarowie.

Pana Starosty Uswiadeckiego koni	200
P. Szeltingowych koni	200

Kozacy.

P. Korsakowych koni	200
P. Budziszewskiego koni	100
P. Chulewiczowych koni	100
P. Ianczewskiego koni	100

Piechota.

P. Stadkowskiego piech.	200
P. Taranowskiego piech.	200
P. Murawickiego piech.	200

7-dmy pułk Im Pana poznanskiego.

Ussarze.

Imc Pana samego koni	100
P. Sty Pokrzywskiego koni	200
P. Grzymałtowskiego koni	150

Raytarowie.

Samego I. M. Pana poznanskiego koni	100
P. Konarzewskiego koni	150
Pana Zalewskiego Manina koni	100

Kozacy.

Pana Goslickiego koni	100
Pana Sokołowskiego koni	100
Pana Kalinowskiego Lisa koni	100
Pana Moczarskiego koni	100

Piechota.

P. Pńskiego piech.	200
P. Milleskiego piech.	200

8 my pułk Pana starosty kamienieckiego bęlskiego

Ussarze.

Samego I. M. chorągiew koni	200
Pana Stanisława Potockiego koni	100
P. Prasmowskiego koni	100
P. Felinskiego koni	100

Kozacy.

P. Piotrowskiego koni	100
P. Anibalowych koni	100
P. Odorowskiego koni	100
P. Iaroszewskiego koni	100
P. Rozniatowskiego koni	100
P. Zaleskiego koni	100
P. Boby koni	100

Piechota do tegoz pułku I. M. Pana starosty kamienieckiego.

P. Ładzińskich piech.	200
P. Kowalewskiego piech.	100
P. Łosinych piech.	100

9 ty Pułk Im Pana starosty wiskiego.

Ussarze.

Samego I. Mei koni	200
P. Iędrzeja Kossakowskiego koni	100

Kozacy.

P. Ryszkowskiego koni	200
P. Sulikowskiego koni	100
P. Grotowskiego koni	100
P. Ładzinych koni	100
P. Mokrzyckiego koni	100

Piechota.

P. Graiewskiego piech.	400
Duncow moskiewskich koni	200

Ci na samym ostatku chodzie mają.

Zostaie ieszcze rota I. Mci Pana Bełskiego w ieden pulk ma bydz intrinkowany.

Comput woyska w Wołoszech pod Chocimem.

Chorągwi usarskich tak w koronnym woysku iako y litewskim w dzieściu pulkach:

Chorągwi N. 44 koni	6900
Kozackich chorągwi 44 koni	5500
Piechoty chorągwi 19 okrytych	3950
Raytarow chorągwi 6 okrytych	960
Duncow moskiewskich chorągiew 1	200

In summa woyska 17400, chorągwi 84.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевача ч. 111 стор. 360—376.

149.

Карло Ходкевич до Жигимонта III — про турецький напад на козацький табор. — Під Хотинном, 5 вересня 1621 р.

Swieza y pocieszna nowina: trzeciego septembris z wielkiem pędem Tatarowie y Turcy nabiegli na oboz kozacky, zas sine metu szturmowac poczęli, trzy szturmy z porażką, 20000 ludu swego utraciwszy, cofnęli się nazad. Wychnąwszy sobie przes sobotę, w niedziele, skoro zorza powstała, gwałtownie nastąpili. Wtymem na nie wysłał piechotę y lisowczykow z raytarami, ktorzy z bokow y s tylu subito impetu napadłszy, niemalą część ich rozgromili. Nie wiem liczby, rozumiem ze do 60000 było na placu, z małą szkodą ludzi W. K. M.; zabito trzech baszow, dwuch poimano y namiotow 16 wzięło y dział kilkanascie, sztuk. O cesarzu więzniowie prawia, ze od obozu naszego był w milach, miał się prędko pomykac, czekamy nan co godzina. Racz tylko W. K. M. zabiegac tatarskim zabiegom, ktorzy iako mi dano sprawę, minęli Kamieniec y snadz przymykaia ku Lwowowi.

Wkrotce y niedostatecznie oznaymuie W. K. M., terazem tego sprawie nie mogł, bo się pisało in conflict. Z pod Chocimia 5 wrzesnia¹⁾ anno 1621.

Бібл. Оссолінських рук. ч. 508 с. 223 v. Заголовок: Od tegosz (Ходкевича) do Krola Iego Mczi.

150.

Лист хелмінського воеводи Байгера — про хотинську кампанію 28 серпня — 18 вересня 1621 р.

Kozakow zaporowskych, gdy się byli oddzielili od p. hetmana dnia 28 augusti, oblegli ich Tatarowie, ktorych Tatarow było 160000. Sahaydaczny, hetman kozacky, uszykowawszy woisko kozackie, taborem przebił się z kozakami przes wszystkie Tatary. Zginęło Tatarow wtenczas do 10000, kozakow 800.

Prima septembris cesarz turecky, mając woyska 700000, przyjechał pod Chocim, gdzie się był p. hetman okopał z woyskiem. Ledwo co wytchnawszy, zaraz puscil szturmem do obozu kozackiego wielki lud, powiadaiać, ze nie będę obiadu miał asz w obozie polskym. Kozacy bronili się strzelbą potężnie, ktorych pōsilkował p. hetman. Zginęło Turkow w tym szturmie.

Die 2 septembris kozacy znowu uderzyli na oboz turecki y wielkie zamieszanie uczynili, baszę tureckiego poimali, z ktorego wszystkie secreta p. hetman zrozumiał. Dział kilka burzących zabrali, Turkow pobili do 10000.

Die 5 septembris chcąc im to Turczyn oddać, w nocy circa auro-ram, to iest nadedniem puscil do szturm. P. hetman tego się spodziewaiąc, posłał kilka tysięcy piechoty do okopu kozackiego. Tam gdy szturmowali Turcy wielkim tłumem, zabito Turkow do 60000, a był szturm asz do samego południa.

Die 7 septembris ledwie trupy zabrano, przyszło woysko Turczynowi na posiłek 160000, między ktoremi dosyc chrzescian, zydow, a naywięcey murzynow było.

Ledwie wytchnęły woyska tureckie, puscil ie do szturm.

Die 8 septembris ku namiotom Krolewica Iego Mczi taka była strzelba, ze wały dwa trupami zasypali nasi.

W takiey nawalnosci woyska naszego uszykowanego tak kozakow iako y inszych wypadła połowica do woyska poganskiego y tak bardzo wsparli poganina, iako z ięzykow tureckych pewną wiadomosc iest, ze

¹⁾ в рук.: 5 ліпса — хибно, бо хотинська кампанія відбувала ся аж в вересні.

Turkow 160000 na placu legło. Oboz ieden turecky rozerwali usarze i ciurowie namioty tureckie piękne rozdrapali. Cesarz turecky ze dwiema obozami musiał asz za trzy mile ustępować. A gdzieby była naszych noc nie spędziła, iusz by się byli kusili o samego cesarza. Dział 100 przedniejszych wzięli y inszego łupu dosyc.

Die 18 septembris Tatarow kilka tysięcy przypadło dla zynności około Belza plondrując, asz się pod Przemyśl puscili byli; dał im bitwę pan Korniakt nad Sanem z powiatem przemyskim; zbito Tatarow y potopiono w rzece 7000.

Бібл. Оссолинських рук. ч. 508 с. 223—224 в. Заголовок: List z obozu od I. Mczi P. Wayhera, woiewody chełmskiego.

151.

Спис козацьких полковників в хотинськiм поході 1621 р.

Registr pułkowników woyska zaporowskiego na expeditiā tureckā pod Chocim w roku 1621¹⁾.

Pułk Piotra Konaszewica Sahaydacznego, hetmana woyska zaporowskiego — koni trzy tysiące.

Pułk Iwana Zyszkarza — dwa tysiące trzysta dwadzieścia koni.

Pułk Kuroszy Bogdana — tysiąc szescset koni.

Pułk Tymosza Fedorowicza — cztery tysiąca.

Pułk Moysycha Pisarka — dwa tysiąca pięćset.

Pułk Fedora Bilohorodka — trzy tysiące dwiescie.

Pułk Daniła Dorokoła — trzy tysiąca.

Pułk Adama Podgorskiego — trzy tysiąca siedmset.

Pułk Sidora Siemakowicza — trzy tysiąca pięćset.

Pułk Vasila Łuckiewicza — cztery tysiąca sto.

Pułk Iacka²⁾ Hordenka — dwa tysiąca siedmset.

Pułk Ciecziury Semroka — trzy tysiące dwiescie.

Pułk Iwana Gardzieia — dwa tysiąca.

Summa wszystkiego woyska zaporowskiego — czterdzieści tysięcy ieden tysiąc pięćset dwadzieścia.

Armata kozacka.

Dział spizowych gwadzieścia, zelaznych trzy.

Worow z kulami y z prochami dwanascie.

Бібл. Оссолинських рук. ч. 1423 стор. 138—9.

¹⁾ в рук.: 1620.

²⁾ Перемазане, так що певно не можна перечитати.

152.

Козацька інструкція послам до короля. — Козаки жадають платні 100000 зол. щорічно і окремої нагороди за хотинський похід; просять успокоїти грецьку віру, potwierditi козацькі вольности, дати для козаків-калік Бариншіль; жадають дозволу мешкати в шляхотських маєтностях, свободи ловів, стацій в містах, спокою від жовнів. — Б. м., жовтень 1621 р.

Poselstwo kozakow zaporoskich do K. I. M. i rzeczypospolitey, petyta za krwawe y wszemu chrescianstwu slawne a poganstwu wszemu oczywyste zaslugi.

Powolnosc nasze oddac K. I. M. y rzeczypospolitey iakosmy nygdy nie byly przeciwny, tak y terasz y zawsze powolniejszy bydz chcemy; y nie mamy iusz panstw cysarza I. Mci tureckiego ladem ani Czarnem morzem woiovac y nie chcemy pokoiu, tak rzeczy swiatobliwey y starozytney, rwac y chcemi wszelakiemi sposoby Czarnego morza zaniechac.

1. Tylkobysmy radzy wiedziely, o czym mami na sluzbie rzeczypospolitey na mieyscach swych zwiklich przemieskiwac y za iakiem zoldem. A iz na przeslych commisiach postapiono nam bylo 40000 zlotych zoldu dorocznego, temu sie dosic nie uczyniolo, tey commisiey zaniechawszy, prosic Krola I. Mci y Ich Mosciow o wylicenie stentisenci zlotych takowego zoldu, ktorzyby nas pewnie na czas naznaceni na kazdy rok dochodzyc mial.

2. Iz sie ta wojna z cesarzem tureczkiem skoncela, za teraznieysze krwawe vslugi nasze y skody, podiete tak w koniech iako y we wszystkim inszem, z tey terasznieyszey expeditiey, na co y Ich M. Panowie commisarze list swoy daly, aby Krol I. Mc nagrode slusna w rechlym czasie wzynic raczyl, prosic maia.

3. Naiasnieyszego Krolewica I. M., Iasnie Wielmoznego I. Mci Pana Hetmana, Ich Mciow Panow commisarzow prosic maia, aby Ich Mc do Krola I. M. przynicie sie raczily, izby Krol I. M. pan nasz milosciwy, maia wzglad na krwawe zaslugi y wiernosc¹⁾ nasze, starozitna wiare nasze gredsku uspokoic raczyl, wolnosci od przodkow Krolow I. M. y od Krola I. M. samego za krwawe nasze w expeditiach nam nadane²⁾ cale y nienaruszenie zachowac y przywileiem swem utwierdzyc raczyl.

4. Na oko wydzial Krolewic I. Mc, I. Mc Pan Hetman y inszy, iako wiele przy boku I. K. M. towarzystwa naszego, zastawiaiac sie przeciwko nieprzyjacielowi, garlami swemi, drudzy wlomnosc na czlon-

¹⁾ в пук.: вірне.

²⁾ в пук.: наданих.

ках podiely, ze sie iusz na wojne zesc nie mogą, ani poki iescie zywy, poziwic się nie mogą. Prosic mają panowie posłowie Krola I. M., aby Krol I. Mc miasto iakie na Vkraginie na wyziwienie vlomnym przydac raczył, a osobiwие maiętnosc, która przodkom naszym K. I. Mc darowac raczył, to iest Barispolie¹⁾ z przyległosciami, przywruicie y przydac roskazac raszył.

5. Przemieskiwanie towarzysom naszym, aby w dobrach K. I. M., xiążecznych, slacheckych y duchownych, gdzie który swoje ma pomieskanie, abo gdzieby sobie wpodobał, bez zadnego vcisku vrzędowego, alie przy wolnoscіach swych zostaiąc, wolne mieli.

6. Iezeliby gdzie za iaką okkazią od pana ktorego chrescianskiego wezwani byli, aby za wiadomoscią Krola I. M. na sluzby isc im bylo wolno.

7. Iz niekturzy z towarzystwa, nie maiąc obescia y dostatkow swych, o czym by bez starania o sie zadnego pozywic by sie nie mogli, w lowieniu zwierzа y ryb, iakoby który mogł y umiał, pozitek sobie przywlaszcyc aby im bylo wolno.

8 Zabawni bendąc na tey sluzbie K. I. Mci, chocayby który miał obescie swoje, alie przes niebitnosc swą zywnosci nasze, zone y dzieicy swe nie przygotowal, a daleko więczey ci, co swego obescia nie mają, prosic, aby na wypocznienie y wytchnienie nas pulki przystaw przes zyme, stanowiska w miastach vkazac nam raczył.

9. Aby zaden zolnierz w miastach, gdzie przemieskiwanie swoje mamy y osobiwие w wojewodztwie kiowskiem lezy y stanowiska nie miewali.

1621 anno.

Бібл. Оссолінських рук. ч. 236, карта 234. В иншій редакції є се письмо у Третьяка Historya wojny chocimskiej стор. 232—3. Дату означаю на жовтень 1621 р. в порівнянні з актом ч. 153, що є відповідею королівської комісії на козацькі жадання.

153.

Інформація комісії до переговорів з козаками; комісарі мають подякувати козакам за поміч в хотинськiм поході й виплатити 40000 зол.; має бути заведений реєстр з 3000 з платнею 40—60000 зол.; реєстрові будуть списані і уживатимуть вольностей, решта верне ся в юрисдикцію панів; на службу чужим державам вільно ходити за дозволом сойму. — Львів, 28 (18) жовтня 1621 р.

¹⁾ в рук.: Sarispolie.

Informatia Panom Commisarzom Iego Kr. Mci z strony zapłaty kozakom zaporozkim y dalszego służby ich postanowienia, we Lwowie XXVIII miesiąca pazdziernika roku 1621 dana.

Opowiedziec im mają łaskę Iego Kr. Mci y to, ze iako przesze ich posługi w roznych expeditiach oswiadczone, tak osobiwie terazniejszą, przeciwko nieprzyjacielowi krzyza świętego podiętą, wdzięcznie y miłościwie Iego Kr. Mc przyimowac raczy y chce na nią miec miłosiwe baczenie.

I acz nie dała tey władze rzeczpospolita panom commisarzom, zeby darowizny iakies woisku pozwalac mieli, iednak uwazaiąc Iego Kr. Mc odwagi y utraty ich, z chęcią na to przypasc raczył, zeby ta darowizna czterdziestu tysięcy złotych od commisarzow pozwolona, zaraz zapłacona y uiszczona była.

Za wzięciem tego roziachac się mają z tey kupy na swoje zwykłe miejsca, bez uciążenia y krzywd ludzkich, co aby tym bezpiecniei y porządniei było, starac się mają panowie commisarze, zeby pulkami nie szli, a po włosciach się nie bawili.

Commissiā przeszlą z nieboszczykiem panem hethmanem Zolkiewskim 1619 utwierdzic commisarze mają. Liczbę kozakow, (ktora tam nie iest wyrazona), iako naimniejszą mianowac mają, poglądaiąc na to, zeby kupa wielka nie była ciężka obywatelom tamtym y do dalszey sweiwoli z liczby więtszey occasia się nie podawała, więc y zold ten aby nie extenuował się bardzo, kiedyby na siła ich rozdzielił; praecise, iesli mnieiszy nie moze byc nad 3000, tak na Zaporozu, iako y na włosci, pozwalac nie mając. A ysz upominaią się y proszą kozacy annuatim 100000, zda się to wielka płaca y rzeczpospolitey obciążliwa, przeto mają panowie commisarze naciągac do dawnego postanowienia 40000, aby się tym contentowali. A iesliby się tym nie contentowali y byc inaczey nie mogło, tedy mogą pozwolic 20000 nad to, includuiąc w to sukno, co dexteritati panow commisarzow Iego Kr. Mc poruczac raczy. Ci kozacy, ktorzy iuz staną na służbie Iego Kr. Mci mają byc z ich starszymi przez commisarze nasze popisani de nomine y domy, gdzie mieszkaią, w którym miescie y ten registr hethmana zaporozkiego ręką ma byc podpisany y do skarbu Iego Kr. Mci odesłany, a z tamtąd rozesłane po grodach. Iacy kozacy popisani, mają miec według dawnych przywileiow swoich zupełną wolność w iurisdictioniach swych. A wypisani do zwykłych iurisdictioni panow y starost swych nalezec mają. Hethman od Iego Kr. Mci podany y starszy tego woiska zaporozkiego taką przysięgą przysięgac mają:

Ia N. przysięgam Panu Bogu w Troicy iedynemu etc., ysz naiiasniejszemu krolowi panu Zygmuntowi trzeciemu y iego potomkom,

y rzeczypospolitey y Koronie polskiej na tym urządzie moim do woli y łaski Iego Kr. Mci na tym urządzie będąc, we wszystkim całą wiarę y posłuszeństwo zachowywać będę, przestrzegając we wszystkim rozkazania Iego Kr. Mci y postanowienia tego terazniejszego, hamując wszelką swawolę y nieposłuszeństwo, a mianowicie, że ani sam, ani przez młodzieckie osoby przeciwko cesarzowi tureckiemu ziemią ani morzem krom rozkazania Iego Kr. Mci y rzeczypospolitey, chodzić ani wojować nimam y owszem, iesliby to kto chciał z wojska mnie zwierzanego uczynić, a iabym o tym wiedział, Iego Kr. Mc y hethmanow przestrzegac mam y sam się przeciwko takim zastawiać powinien będę y owszem takich karać według powinności mey będę.

Na takowąsz formę maia przysiądź pułkownicy, a wojsko wszystko pospolitym sposobem, iako zwyczaj.

Upomnieć się tego maia panowie commissarze, aby czołny wszystkie wojenne oddane były commissarzom Iego Kr. Mci, a na potym zaden czołn nie ma być robiony, ani od wojska zaporozkiego, ani od prywatnych miast, poddanych Iego Kr. Mci. A ktoby się tego śmiał wazyć, plebeius ma być gardłem od starost naszych karany, a szlachcica na seym pozywać maia de paena peculatus.

Na nizie panowie commissarze pewną liczbę straze ocerklować maia, y iako wiele żywności tym wychodzić do roku ma, z starszymi postanowić maia, którą żywność samisz kozacy za swoje pieniądze kupować maia, to tylko opatrziwszy, iakimi statkami to spuszczać maia y wielą, by zaś hoc praetextu nie chcieli occasiey iakiey mieć do spuszczenia statków wojennych. A nad tę żywność y nad te czołny zaden privatus sub paena capitis aby nie mógł, na co też universalny z cancellariey Iego Kr. Mci wydane będą.

Na prosby, od kozaków zaporozkich podane, taki respons, iesli się go dopominac będą, imieniem Iego Kr. Mci panowie commissarze dadzą: naprzód z strony religiei, że iako zadnemu Iego Kr. Mci w tej mierze bezprawia y przymuszenia pod panowaniem swoim nie czyni, tak y kozacy zaporozcy zadnego w tym uhlżenia y przedtym nie mieli y daliej mieć nie będą.

Co się tkanie spitala trechtimirowskiego, zyczyłby Iego Kr. Mc kazdemu z tych, co zdrowie swoje na posługę iego wazyli, dać wszelką satisfaccią y nagrodę, a mianowicie tym, co są poranieni. By to w mocy Iego Kr. Mci było, dosić by chciał uczynić Iego Kr. Mc w tej prośbie wojska zaporozkiego za ich wiarę y przewagę oświadczoną, ale prawa tej rzeczypospolitei nie pozwalaią Iego Kr. Mci w tym zupełnei władze oddawania dobr rzeczypospolitei bez seymu. Te tedy prosby swoje wojsko zaporozskie wniesć na seym mogą. Baryszpola,

iako dziedzicznych dobr pana Zółkiewskiego, brac nad prawo Iego Kr. Mc y oddawac nie moze.

Z strony iurisdictioney, nie moze Iego Kr. Mc brac prawa privatnego nikomu, biorąc poddanych z posłuszeństwa panow swych, gdysz wolnemu narodowi panuie. Tym iednak, ktorzy będą w służbie y w regestrze rzeczypospolitey, wolnosć zwyczajną pozwala, iako wyzey informatią panom commissarzom dano.

Co się tknie wolnosci scia na służbę, nie będzie od tego Iego Kr. Mc pozwolic isc na taką służbę y potrzebę wojsku zaporozkiemu, na któraby wszystkie stany y rzeczypospolita pozwoliła, za prosbą ich, a zdaniem wszystkich.

Z strony uchodow y łowow zniesć się chce Iego Kr. Mc z starostami y miastami swymi, iakoby im krzywda nad ich przywileie nie była, a dobrze opatrziwszy to, na potym respons swoy miłosciwie dac będzie raczył, łowic iednak y teraz mogą na zwyczajnym miejscu bez przeszkody.

Z strony zynnosci y odpoczynku na zimę, radby to Iego Kr. Mc uczynił, kiedyby sposob był bez ucisnienia wielkiego, ale ysz nieurodzai y spustoszenie wielkie nie dopuszcza Iego Kr. Mci przyczyniac tego skwierku, więczey pozwolic nie moze, czego y sami dobrze poirzawszy, zyczycie powinnym y sasiadom swoim nie mają, zachowuiąc się tesz na inszy raz, czemu zabiegaiąc Iego Kr. Mc y wojsku swemu pieniężnemu, lubo zeszelemu y zmordowanemu, iako naiprędzei służbę wypowiedzieć raczył.

Co wszystko imieniem Iego Kr. Mci y rzeczypospolitey panowie commissarze kozakom zaporozkim opowiedzą, wiodąc ich persvasyami swemi y ofiarowaniem łaski naszej do tego, aby woli naszej posłusznemi byc, w czym znosic się będą pocichu z Saidacznym y z starszymi wojskowymi, ktorym osobne od nas darowizny ofiarowac będą, a tey commissiey puncta niechaiby in secreto zostawały, aby do wiadomosci przed czasem kozakow nie przychodziły.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 474—8 (з датою 28 жовтня 1621 р.); ibidem рук. 2246 стор. 1—4 (з датою 18 жовтня 1621 р.).

154.

Жигимонт III до козацького полковника Русиновського; приказує розпустити військо і не робити шкід в київському воеводстві. — Варшава, 5 січня 1622 р.

Vrodzony, wiernie nam miły! Rozumiemy, że iest w pamięci wiernosci twoiey obowiązek, ktorys na ten czas, gdyzmy wiernosci

twoiey w służbę rzeczypospolitey przeciw poganom zaciągali, dał na się, w którym iest wyrazono, że po wzięciu umowionego y pozwolonego zoldu miales się zarazem wiernosc twoia pod srogimi winami z thowarzystwem swym roziachac, nie dopuszczając się do zadny kupie gromady. W podziwieniu thedy niemalym iest u nas, zes nie oglądając się na oblig' swoi y na the, ktore w nim są wyrazone condycie, po wzięciu dostateczny zapłaty y wypowiedzeniu służby, kupy tey ludzi, ktorazmy przy wiernosci twoiey na przeszłą zaciągnęli expedycją, nie rospuścił, ale owszem w woiewodztwie kiiowskim dotychczas się bawisz z ludzmi tymi, ktorzy swowolnych do siebie przybierając, kupy, stanowiska sobie rospisują, statie y inne podatki nieznosne wyciągają y inne przykrosci swowolenstwa obywatelom tamecznym y poddanym naszym czynią. Takowe nieposluszenstwo y swawola niepomału nas obrazac musi. Daiemy przetho tho pisanie nasze do wiernosci twoiei, napominając y surowie roskazując, abys zarazem za wzięciem onego, the kupę ludzi, ktora rzeczypospolitey szkodliwa, rospuścił y rozwiódł a więcy ieich pod sprawą swą nie bawił, y do zadny inny gromady aby się nie zbierali, zebys z powinności swoiei zabiegał. Czego iezeli wiernosc twoia nie uczynisz, wiedz o tym, że y na osobie wiernosci twoiey y thowarzystwa, tak iako w obowiazku iest wyrazono, ostrosc y surowosc prawa wykonywac roskazemy. Czego wiernosc twoia y z thowarzystwem swoim uchodząc, woli y roskazaniu naszemu razem dosyc uczynisz, inaczy dla łaski naszej nie czyniąc. W Warszawie V ianuarii MDCXXII.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 201—201 v; заголовок: Do Russi-nowskiego, pułkownika kozackiego.

155.

Жигимонт III до київського каштеляна. До козаків вислані листи, щоби розіхали ся на свої місця і не робили шкід в київським воеводстві; тесаме написано до полку Русиновського. Просить помагати козацькій комісії. — Варшава, 5 січня 1622 р.

Wrodzony, wiernie nam miły! Wczesnie z cancellaryei naszyey do woiewodztwa kiiowskiego strony seimiku listy wyprawione, ale iako z pisania wiernosci twoiey baczemy, w tym tham kraiu wiernosc twoia list nasz dla przemieszkowania pod ten czas na Wołyniu nie zastał. Zyczelibyzmy byli, wiernosci twoiey na dzien naznaczony ziachac, bo w takich oiczyzny potrzebach bylbys był powagą swoią powodem obywatelom tamecznym do ratunku rzeczypospolity potrzeb rowno z drugiem i woiewodztwy. Mamy iednak wiernosc twoią dla tych przyczyn,

które wypisujesz, wymowionego, pewni będąc, że wiernosc twoia z tey, którą nam oświadczasz, chęci y zyczliwosci tak stawac będziesz, iako iest y powinność senatorska y dostojenstwo nasze, a całość rzeczypospolitey potrzebuie, y że wiernosc twoia wolniejszego czasu do tego tameczne rycerstwo wiesc będziesz, aby ochotą swoją przykładem innych wojewodztw potrzeby rzeczypospolitey wsparło. Ciężarow aby od kozaków zaporowskich wojewodztwa tameczne nie ponosiely, pilnieśmy skarbowy naszemu zabiegac wskazali; iakosz po rosprawie z pogany z służby są wypuszczeni, zold powinny ieim oddany y tha summa, która od deputatów woiskowych była ieim darowana, we Lwowie iest odliczona. Nastąpielo za tym y roskazanie nasze, zeby się na miejsca swoje, ludziom ciężskosci zadny nie czyniąc, zaraz na granicy z gromady roziachali. A tho baczemy, że zwyczajny swywoli zazywając, wojewodztwa tamecznego rycerstwu y innym obywatelom są cięższy. Niepomalu nas tha ieich swawola uraza. Przetosz y listy y vniwersały nasze surowe do nich posyłamy, roskazując, aby takowych postempkow poniechali, kraie tameczne od tych ciężarow, którym nie powinni podlegac, uwolnili. Tosz y tym ludziom, którzy pod sprawę Rusinowskiego na przeszłą expedytią byli zaciągnięci, rozkazujemy, aby y wedle powinności swojei, wzięwszy zapłatę ze skarbu y wedle obowiązku, który nam przy tym zaciągu na się oddali, zarazem się z tey kupy rozwineli. Inaczy przydzie nam nad niemi surowosc y ostrosc prawa wykonywac. Commissia kozacka tym powazni y z większą rzeczypospolity dogodą stanie, gdy wiernosc twoia, ktorys u nich iest wzięty, osobą swoją na nie się stawisz, o co więc wiernosc twoją silnie ządamy, zebys prace tey, stossując się do instructiei naszej, dla bezpieczeństwa rzeczypospolity nie załował. Będziem tho chcieli wiernosci twoiey y wdzięcznością y łaską naszą panską nadgradzac; a iaki progress brac tha commisia będzie, wiernosc twoia nam oznaimowac nie zaniechasz. Zolnierz inny, który się po wszystkie Koronie rozłożył, aby iako naiprędszą zapłatę otrzymał, pilnie czyniemy staranie, ile wydolac będą mogły dostatki podatkow pozwolonych y rzeszt pozostałych, na zniesienie iego będą obrocone. Zyczymy zatym wiernosc twoją, dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie, dnia V miesiaca stycznia roku MDCXXII.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 300; заголовок: Do kasztelana kiiowskiego.

156.

Жигимонт III до шляхти київського воєводства; жаліє, що діють ся кривди від козаків і від полку Русиновського; до винуватих написані листи з напiмненнями. — Варшава, 5 січня 1622 р.

Wielmożny, vrodzeni, vprzeymie y wiernie nam mili. Winszowanie zdrowia dobrego y panowania fortunnego, ktore przy oddaniu poddanstwa winnego przez vrodzonego Zaleskiego posła swego vprzeymosci y wiernosci wasze oswiadczeliscie nam, wdzięcznie przymuiemy. Zaluujemy przytym tych ciężskosci, ktore od woiska naszego zaporowskiego thamthe kraie, a osobliwie woiewodztwo kiiowskie ponosi. Zabiegalismy themu zawsze, aby iako wszystkie kraie panstw naszych od wszelki ciężskosci y krzywd wolne byly, a osobliwie od tych tez kozakow zaporowskich, ktore mimo wolą y wiadomosc nasze dzieią się, y aby iako naprędy, odebrawszy dawno, co mu należało z skarbu, tham stond ustąpielo y od tych ciężarow woiewodetwo kiiowskie uwolnilo. O co listy nasze do commissarzow, do woiska tego naznaczonych, y do woiska samego, takze listy nasze zarazem y vniwersaly dalizmy. Niemni y themu zabiegamy, aby ci ludzie, ktorzy przy Rusinowskim na przeszlą expedytią byli zaciagnieni, na ktorych się vprzeymosci y wiernosci wasze uskarżają, kraiov tamecznych zdzierstwem swoim nie niszczeni. Posylamy przetho do nich vniwersaly surowe, aby podług zwyczaiu zolnierskiego y assecuratiei, którą nam przy zaciągü swoim na się dosyc ostrą dali, odniosszy zapłatę skuteczną od skarbu naszego we Lwowie, z gromady się roziachali. Co nie wątpiemy, ze za surowym napomnieniem naszym bez omieszkania vczynią. Zyczymy zatym vprzeymosciom y wiernosciom waszym etc. W Warszawie, V ianuarii roku MDCXXII.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 300v.—301. Заголовок: Do obywatelow woiewodztwa kiiowskiego respons.

157.

Жигимонт III до гетмана Станіслава Конєцпольского — про різні військові справи; козаків треба вивести з волости і стримати від походів на море. — Варшава, 22 мая 1622 р.

Zygmunt III. Wielmożny, vprzeymie nam miły. Te, ktore nam vprzymosc wasza posełasza o gotowosci poganski wiadomosci, wdzięcznie od vprzym. was. przymuiemy y pilnie żądamy, zebys vprzym. was. w zasięganiu ich dalszym nic nie opuszczal. Postempek Kopiiowskiego pelen zdrady, iako nas wielce obraza, tak rzecz potrzebna, aby swoje

odniósł karanie. Nastąpic vprzym. was. przeto ze dwiema rotom roskasz ku Barowi, a oddac mu roskazawszy mandath na seym, który do vprzym. w. poselamy, porwanego, miewszy o tey iego zdradzie pewne dowody y do grodu bezpiecznego wniesienie podac kazesz. Widziemy bowiem sami, w iako wielgim bendą, iezeliby tak było, niebezpieczeństwie. A którzy na czatę od vprzym. w. posłani, na te szpiegi, o których vpr. w. wzmiankę czynisz y na inne, bo się ich zwykło w panstwach naszych wiele przewiiać, pilne vprzym. was. mieć roskasz oko, opatrzyć y to vprzym. was., zeby nikt z obcych ludzi y tych, którzy mogą bydź podeirzani, za granice nie wychodził ani się po miastach y miasteczkach y wsiach bawieł. Czemu się prendko zabieży, gdy bendą ci karani, którzy się tego nad zakas wazeli. Obozu położenie pod Chocimem z tych przyczyn, które nam vprzym. w. wypisujesz, iest z uwazeniem naznaczone. Postąmpisz vprzym. was. w ty expedities dali tak, iako sie rzeczy podawac bendą, a potrzeba sama vkaze. Kozacka rozprawa na morze dla taki gotowosci, którą na nim mają Turcy, nie była by pod ten czas z zadnym pozytkiem, iusz ich vpr. wasz., iakosmy y my do nich pisali, porozumiewszy się z ich starszym, tak obrocisz, a prendko, (zeby y włosci od nich wvolnione były y tatarskim incursiom się zabieżało, których oni pod Białogrodem łatwo znieisc, a tych, którzyby z hordy nastempowali, na sobie wstrzymywac mogą), iako się bendzie naiwarowni y nypotrzebni vprzm. w. zdało. Swowolenstwo wolinskie żołnierzow karania potrzebuie. Dla czego wzięwszy vpr. w. o imionach ich wiadomosc, lubo by się do woyska stawieli, lubo tesz nie, w obozie z nimi vprzym. wasz. postąmpisz, bo iusz w służbie beli y szkody niemałe poczynieli, iako y złość ich godna y hetmanski władze należy. O Wengrach y Mullanach masz vprzym. wasza na się declaratią, a lubo y z tymi ostroźnie y skrycie postempowac trzeba, co vprzeymosc wasza czynisz, Wołoszy iednak, mianowicie gospodarowi, który dotąd rzeczom telko swoim wygadzał, a zdrady iest pełen, obyczainie dufac trzeba. Vczynisz vprzeymosc wasza wedle tego, iako nam znac daiesz, co prudentiae et dexteritati vprz. was. poruczamy. Roty te, które pozad zostaią, vstawicznie vniwersalami naszymi, aby pospieszali, napominamy, ani na vpomnienia nasze dbaią, a ludziom ciężscy sąm. Maią w listach przypowiednich czas naznaczony na stawienie się do popisu, którzy omieszkaia, zostanie ze ich karanie przy władzy vprzeymosci waszey. Nie wadzi, gdy się zgromadzą, dac których na przykład innym. Żołnierz cudzoziemski, aby nastempował, rosselamy y vniuersaly y komorniki nasze, aby ich ku Lwowu pospiesznie prowadzieli, w krotkim czasie tuszemy, ze ich iakie grono w obozie stanie. Ostatek aby pospieszał, pilnie czynie bendziem

staranie. Baczemy bowiem, iako bezpieczenstwo rzeczywospolity na tym wielie a niemal wszystko nalezy. Pobudzi ich tym bardzy y to, gdy się ogłosi, że y sam vprzeymosc wasza iuzesz poszedł do obozu. Zyczymy zatym vprzeymosci waszey fortunnego przeciwko temu poganstwu przy dobrym zdrowiu powodzenia. Dat. Varsaviae die 22 may 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 225v.—227; заголовок: Do W. M. Pana Hetmana.

158.

Жигимонт III до київського біскупa; король дякує за звістки про козацькі справи і просить стримувати козаків від походу в море. — Варшава, май 1622 р.

Reuerende in Christo pater, sincere nobis dilecte. Wdzięcznie przymuiemy od vprzeymosci waszey, że nam y szeroko y dostatecznie wypisujesz, co się pod ten czas między kozakami dzieie. Zyczymy, aby nic takowego przed się brali, co by do pokoju gruntownie postanowienia iaką miało bydz przeszkodą. Ządamy przeto vprzeymosci waszey, zebys vprzeymosc wasza przes sposobne subiecta starszych woyska tego od wszelakich, ktoreby rzeczywospolitą zatrudnie mogły, zamysłów odwodziel. Przybendzie tesz tym czasem od nas posłany vrodzony Bartłomiei Obalkowski, ktoregosmy z pieniędzmi wyprawili, za ktorego przyjazdem rozumiemy, że y przeciwzięcia swoich odstąpią y tym, ktorzyby na morze, lubo to z Dunu wychodzic chcieli, takowy swywoli, ktoraby zaczenie tractaty pokoju z cesarzem tureckim wzruszyc miała, nie dopuszcza. Do czego vprzeymosc wasza y radą y powagą swoją dopomożesz. A co bendziesz miał na potym wiadomosci naszy vprzeymosc wasza potrzebnego, ządamy, zebys nam vprzeymosc wasza oznaimic nie zaniechywał; czym nam rzecz miałą uczynisz, ktoremu na ten czas od Pana Boga zyczymy dobrego zdrowia. Dan Varsaviae die may 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 273v.—274. — Що лист писаний до київського біскупa, видно з ч. 160.

159.

Жигимонт III до київського біскупa; повідомляє про кінець комісії з козаками і просить помагати комісарам. — Варшава, май(?) 1622 р.

Reuerende in Christo pater, syncere nobis dilecte. Iaką odprawę commissia z woyskiem zaporowskim wzięła, wyrozumielismy y z listu.

vprzeymosci waszey y z tych pissm, ktore nam posłali commissarze naszy; wdziecznie przymuiemy vprzeymosci waszey vsilowanie, ktoreś, aby wedle instructii naszy odprawiona bęła, pilnie czynił. Potężna widziemy czerny factia przemogła, że się ani woli naszy, ani intentii rzeczypospolity y dawnym s kozakami postanowieniom nie wygodzielo. Vpartyh ludzi, a wieksze niebezpieczeństwa, ktorych się commissarze naszy obawali, takowe rzeczy wycisnели, aby przeto dalszym niebezpieczeństwom się zabezpiecz mogło, piszemy do wielmożnego podskarbiego, żeby z odesłaniem na czas naznaczony pieniędzy nie omieskiwał, o czym commissarzom szerzy dаемy znac. Zaciagnąć woyska tego nigdzie nie możemy, bo y Moskwa zamysłów swoich odstąpiła, za czym pod przymierzem nie iest rzecz bezpieczna w nieprzyiasn przy takich trudnościach domowych zachodzić y w państwa tureckie wchodzić, nic by nie było innego, tylko pokoju zacentego nie chcąc konczyc, a posła, który do porty wyjeżdża, wdac w niebezpieczeństwo wielgie; w gromadzie zaś woysko to mieć rzeczypospolity nie iest securum zwłaszcza, gdyby na włosc wynisć mieli. Dlategoż iako sobie w czym commissarze mają postąpić, do nich piszemy, którym vpr. w. dopomożesz, aby mogli wypis ten wymoc, a innych wszystkich po oddaniu pieniędzy do domów y obescia rozpuścić, iako to po przeszłych expeditiach woysko to czyniło. Na ostatek, gdzieby y w tym vporne staneli, a w włosc wynisć chcieli, albo się tamtą gromadą obrocic, skandby in periculum rzeczypospolita przysć mogła, tedy ich tak zatrzymasz, iako teras trwali, aż do ziachania innych kommissarzów, ludzi znacznych y wielgich, ktorych do tego, aby finaliter z nimi co gruntownego postanowili¹⁾. Do czego vprzeymosć wasza prace y starania swojego przyłożysz, czym nam chcąc swoję y zyczliwosc oświadczysz. Zyczemy zatym etc. Warsaue, datum 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 297—297v. Лист змістом подібний до листів датованих з мая 1622 (пор. ч. 160); що він писаний до київського біскупa пор. ч. 160.

160.

Жигимонт III до козацької комісії; приказує не допускати до зів'язання мира з Туреччиною і іменує комісарем київського біскупa. — Варшава, май 1622 р.

Vrodzeni, szlachetni, wiernie nam mili. Mielizmy w tych dniach pisanie Wielebnego X. Biskupa kłowskiego, który się nas w pewnych

¹⁾ Тут очевидно пропущене слово: *posyłamy*.

punctach commissii z woyskiem zaporowskim odprawie należących dokładał, co wiernosci wasze z responsu naszego onemu danego zrozumiecie, stossuiąc się we wszystkim y do dawnego z woyskiem tym postanowienia y instructii naszy terazniejszy. Tatrudnielo się nieco, iako baczemy, śmiercią Saidaczego, trzymamy iednak de prudentia et dexteritate wiernosci waszy, ze wszystko umiarkuiecie y włacnicie wedlie intentii naszy y rzeczypospolity, to na naiwiększym baczeniu mając, aby do pokoju gruntownego z poganstwem postanowienia wszystkie, consilia wiernosci waszy y tractaty z tym woyskiem bely dirigowane. Potym rzeczy inne od nas sobie zlecone prudenter stanowic bendziecie, o czym listy y informacie nasze dostateczne macie. A ze nam dano znac, iakoby przes niesposobne zdrowie na tę commissią stawic się nie mógł vrodzony casztellan kiiowski, dla tym większy powagi skonczenia ty commissii wzywany Wielebnego X. biskupa kiiowskiego, aby propter bonum patriae et publicam salutem wziął na się tę prowincią, iezeli łacniejszy y rzetelniejszy odprawie ty commissii bendzie sam rozumiał expedire, iezeliby mu się tesz dla iakich respectow nie zdało, tedy iednak o wszystkim wiernosci wasze z nim iako z senatorem wszystkie consilia w tych tractatach communicuicie y pomocy a powagi iego zazywaicie. Zyczemy zatym wiernosciom waszym od Pana Boga zdrowia dobrego. Dan Varsaue may 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. 2 к. 276v.—276. — Заголовок: Do commissarzow kozackich.

161.

Безіменний лист до короля; про турецькі справи. Козаки ходили в море 5 човнами — Б. м., 8 червня 1622 р.

Dnia wczoraiszego widzialem list u Imci Pana Podczaszego koronnego pisany od Pana Suliszowskiego z Konstantinopola, y dosyc swiezy, który zarazem W. K. Imci memu milosciwemu odesłał, a to choc nie rychło dosyc wiadomosc, iednak przysła o posle do porty; widzę iednak z tego listu, ze nie potrzebaby nam ieszcze się woyny tureckiey obawiac, byle się wszystko wczesnie y prędko, iako negotium tak grave potrzebuie, działo, bo y woiewody siedmiogrodzkiego przestrogi, ktore W. K. Imci tenze Imci Pan Podczaszy posłał, nie trwożą mnie najmniey, ani trwożyły, gdyz y człowiek to iest perfidus y znac z listu Pana Suliszowskiego, iz s tey niewiadomosci tak długiey o posle Turcy despreti pace poczęli się byli zaraz do woyny sklaniac. Więc y pan Weselin, który był u mnie niedawno iadąc do Węgier powie-dział mi, ze Betlem Gabor bardzo by rad redirect in gratiam z W. K.

Mci, y szuka podobno drogi, aby go tez od W. K. Mci, lub tez od kogo in nomine W. K. Mci tentarent, zeby pomocny był w traktatach posłom W. K. Mci w Konstantinopolu. Na tym rzecz teraz najbardziej należy, poniewaz pięć czołnow kozaków teraz chodźilo na morze y wzięli okręt ieden turecki, o czym brat moi iakom dzisiay pisał, dał iuz znac W. K. Mci y ia iuz wiadomosc tę miałem powtórzoną dzisiay, ze tak jest, bo się ci kozacy nazad wrocili i są we włosci. Abys W. K. Mci zarazem komiornika lub sekretarza odprawic rozkazac raczył do kozaków, surowie rozkazuiąc, zeby tych lotrow wydali y zeby ich do Lwowa przywiezli, a tu iezliby tego potrzeba była, zeby Turcy skarżyli się, skazac ich przed czauszem, co ad firmam pactorum summopere będzie należało y bywały takze przykłady, tak za nieboszczyka krola Stefana, iako y za W. K. Mci, o co ia unizenie W. K. Mci Pana mego miłościwego proszę, abys gorąco to zaraz odprawic rozkazac raczył, gdyz dwojaka sollicitudo me summopere premit y prawie mi odpoczynku nie daie, y to zebysmy znowu przez nieostroznosc w wojnę turecką nie wpadli i bezpieczenstwo drogi brata mego, któryby ieno wiadomosc od Weseliniego przysła, zaraz co bądź, to bądź, wzięwszy Pana Boga na pomoc poiedzie, a dałby to Pan Bog, gdyby go było zimie ieszcze odprawiono. Iednak rozumiem to y o miłości W. K. Mci przeciwko sobie samemu y rzeczypospolitey, ze to, cokolwiek tylko pisze się, widząc, to byc właśnie in rem huius negotii, będzie chciał sollicite, (na czym wszystka rzecz należy), odprawowac y z miłościwey łaski swey, zechcesz tego tez zyczyc, bratu memu, iako temu, który w sprawie W. K. Mci y rzeczypospolitey, y wszystkiemu prawie chrześcianstwu należący iedzie, aby iako najlepiej munitus bezpieczenstwem, w tak trudney teraz y niebezpieczney legacyi iechał. Tatarowie dotychczas iuz podobno wpadli w Pokucie, lub w którą stronę panstw koronnych. Kantymir murza to wszystko czyni, ktorego Ukraincy pana starosty braclawskiego y inszych rozdraznili, wpadłszy pod Bilogrod, y siła mu koni odgromiwszy; przyczynił się do tego y Tomsza, za wpadnieniem do wołoskiej ziemi, y złupieniem monastera iednego przez podstaroscię Paroszewskiego, y ludzie tak pana starosty kamienieckiego, iako y pana starosty braclawskiego. Dla Boga, rozkaz W. K. Mci surowo panu instigatorowi koronnemu, zeby pozwano do owey konstytueyi na trybunał, zeby wzdy aby ieden iret in exemplum zniewagi, y Pana, y W. K. Mci, bo zgola bardzo sobe miękko poczynaią, ze im tez miękko rozkazuią, w czym jest wielka zniewaga W. K. Mci samego, cieszeko bardzo y patrzyc na to, y słuchac od ludzi wielkie z tej miary narzekanie,

a ieszczeby cięższe y nieznosnieysze było, Boze uchoway, znowu w wojnę turecką wniesę. Oddaie przytym etc.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 113 стор. 485—7.

162.

Жигимонт III до козаків; завзиває до послуху комісії і приказує стримати ся від війни з Татарами і Турками. — Варшава, червень 1622 р.

Zygmunt III. starszemu, pułkownikom, setnikom, attamanom, sawułom y wszystkim moloicom woyska naszego zaporowskiego łaskę naszą krolewską. Dla vcontentowania woyska naszego zaporowskiego y przywiedzenia wedle dawnych namow i postanowienia przez hetmany y commissarze nasze rzeczy do gruntownego vspokoienia zesłani y na ten czas beli od nas commissarze, ktorzy przy oddaniu pieniędzy woysku temu naznaczonych, stossuiąc się do intentii naszej y rzeczypospolitey, woysku to podali, co do vspokoienia statecznego z poganstwem należy. Iakosz nie na commissarzach naszych staraniu wedle pissm nam posłanych nie schodziło, w czym y woysko zaporowskie posłuszenstwo wiernego poddanstwa pokazało. Dalismy przeto pismo nasze do wielmoznego podskarbiego coronnego, aby na czas oznaczony s pieniędzmi wedle postanowienia z wielmożnym canclerzem niegdy y hetmanem coronnym Stanisławem Żółkiewskim woysku nie omieszkiwał podwyszenie zoldu, ze iest deliberatia seymowa, do seymu dokładamy, chcąc to stanom coronnym przelozyc, aby woysku szczodrobliwosc większą pokazali. Napominamy przeto woysko wszystko, aby y ono przy dawnych y swiezich obowiązkach przysięgą stwierdzonych nienaruszenie zostawało, nie dając ani morzem ani ziemią przyczyny poganstwu zadny, za którą albo pokoi stanąć nie mógł zacenty, abo posel nasz, ktory na stwierdzenie iego do porty iedzie miał w iakie przysc niebespieczeństwo: czego woysko, przestępniki srodze karząc, przestrzegac powinno. A ze po przeszle expedicie wojenne, z ktorych się woysko wracało, zadnych zywnosci ani tez się nie domagało, a te odniowszy z zasług swoich zapłatę vmowioną, do domow y obescia swego się roziezdźdali, tegosz y teraz dawnego trybu się trzymac ma, a nic nowego nie wnosic, co by beło albo z naruszeniem pokoju z samsiady albo z obciążeniem obywatelow coronnych. Dłategosz y onemu samemu na tym należy, zeby przychylaiać się do seymowego postanowienia, zastawieli pewną liczbę woyska, iako commissarze do nas podają, na Ukrainie, a innych do domow y obescia swoich, ktore w państwach coronnych mają, rospuscieli, czym y rzecz przystoinal vczynią y nam przy wiernym poddanstwie posłuszenstwo prawdziwe oswiadcą.

Co iako y inne nasze zlecenia przy oddaniu pieniędzy commissarzow naszych woysko szerzy wyrozumie. Offiaruiemy przy tym woysku wszystkiemu łaskę naszą panską. Dan Varsaviae die iunii 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 291; заголовок: Do kozakow zaporowskich.

163.

Жигимонт III до камінецького старости; приказує покарати своєвольних підданих, що зруйнували монастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р.

Dwoie pism mielismy od wiernosci twoiey, w ktorym o wtargnieniu Tatar y zwoiowaniu kraiow tamecznych przes nie daiesz nam znac wiernosc twoia. Zaluimy tego, ze obywatele vbespiecheni od zlosliwego hospodara tak wielgie szkody poniesli. Do czego y excursie kozackie, iako skądinąd mamy wiadomosc y swawolenstwa vkrainnych ludzi dali przyczynę, bo oni na morze wypadszy, szkody niemale poczynieli, ci zas a snadz, ze y poddani wiernosci twoiey z nimi do Wołoch wtargnawszy, monaster ieden wylupieli y szkody niemale Wołoszy poczynieli. Napominamy przeto wiernosci twoiey, abys pełną inquisitią między poddanymi swoimi uczynił, a authores surowie pokarał, tego iako ukrajinny starosta przestrzegając, zeby ludzie swawolni do vgruntowania statecznego pokoju wpadaniem swoim nieprzeszkadzali. My czynic będziemy staranie, ile terazniejsze czasy dopuszczają, zeby się dalszym incursiom tatarskim zabiezec mogło.

Zamek kamieniecki y miasto rozumiemy, ze we wszystko, co ieno do obrony nagły moze bydz potrzebnego, iest opatrzony. O puskarze nalieżało wiernosci twoiey czynic pilne staranie, na ktorych ze nie bendzie schodziło wiernosci twoiey, opatrzysz. Oddany nam iest y więzien Tatarzyn od wiernosci twoiey. O zamyslach pogan zasiąngsy pewny wiadomosci, nie omieszkasz nam wiernosc twoia oznaimic. Zyczemy zatym etc. Varsaviae die iunii 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 278v.—279.

164.

Жигимонт III до brasлавського старости; приказує покарати підданих, що знищили монастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р.

Vrodzony, wiernie nam miły. Mamy tę wiadomosc, ze poddani wiernosci twoiey tak z dziedzicznych maiętnosci, iako y dobr naszych, przysposobiwszy sobie gromadę innych ludzi swowolnych, w przeszłych

dniach do Wołoch wpadli, monaster złupili y szkody niemale poczynili. Za którym swowolenstwem a to nierownie większą szkodę, czego załuiemy, od Tatar państwa nasze poniosły. Obchodzi nas ten postępek niepomału, bo całość y bezpieczeństwo wszystki Rzeczypospolitej zachodzi. Dla tegoż rozkazujemy wierności twojej, abys między poddanymi swoimi pilną inquisitią uczynił, y winnych zebys surowie na przykład innym skarał, a na potem taki swowoli zabronił. Znaczy, gdzie wierność twoja coniniebis, wiedz o tym, iako o pierwsze rzeczy tak y o powtórzone, iezeliby się iakie wtargnienie do Wołoch stało, kazemy instigatorowi naszemu wedle prawa przeciwko wierności twojej postąpić. Życzymy etc. 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 279—279v. — Дату на червень (1622 р.) кладемо з порівняння з листом ч. 163.

165.

Жигимонт III до неназваної особи. Козацький похід на море може довести до війни з Туреччиною, треба покарати своєвольних козаків; до старостів камінецького і браславського написані листи в справі своєволі їх підданих. — Варшава, червень 1622 р.

Iasnie wielmożny, wprzeymie nam miły. Doszedł nas przez ręce wrodzonego podczaszego naszego coronnego list stadelnego Suliszewskiego z Costantynopola pisany, z ktorego iawnie bacząc, że Rzeczypospolitej wiele na tym należy, aby iako naiprędzy posel nasz wielgi w tę drogę do porty wyiachał, co życzymy, aby bez odwłoki wszelaki beło. Wtargnienie kozaków zaporoskich na morze y tureckiego iednego okrętu zabranie, iako mogło bydz przyczyną wznowienia wojny, tak też nas bardzo obchodziło, o czym wiadomość wzięwszy, zarazememy z listami naszymi do commissarzów naszych natenczas v kozaków bendących posłali, rozkazując, aby się v starszyny wydania tych, co na morze chodzili, swawolnych kozaków koniecznie vpomnieli. O incursii tatarskiej, która się w tych czasiech do państw naszych stała, iuzesmy mieli wiadomości, przyczyny my iednak wtargnięcia, którąśmy z pisania uprzym. w. wyrozumieli, nie wiedzieli. Wrodzonych kamienieckiego y braclawskiego starostów przez pisanie nasze surowie napominamy, aby swoich poddanych vkrainnych od takowego wtargnięcia, swywoli pochamowali y powściągneli, aby tym z przyczyny ich do rozerwania zastanowionego pokoju y do tak załośnych incursiej nie przychodziło. Instigatorowi zaś naszemu tych, którzy się winnymi znajdą, zpozywac na trybunał do constituciej rozkazalismy. Wdzieczne przy tym prze-

strogi, które nam vpr. w. wypisujesz, przymuiąc, vpr. w. od Pana Boga zyczymy zdrowia. Varsaviae a. D. 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 297v.—298. Дату на червень кладемо в порівнянні з листами (ч. 163, 164) до згаданих в листі старостів.

166.

Жигимонт III до неназваної особи; повідомляє про іменування нової комісії в козацькій справі. — Варшава, червень 1622 р.

Wielmozny, uprzejmie nam miły. Nie moze bydz taino vprzey-mosci waszey, iako commissarze naszy z woiskiem zaporowskim na przeszy commissii staneli. Dla tegosz nie szerząc się z pisanem naszym do uprzejmosci waszey, ze się uprzejmosc wasza, (zwazywszy, co za zawzieniem woyska tego bezpieczenstwa rzeczypospolity należy y iakiemu zniszczeniu wszystka Ukraina podlegac by musiała, wienc do iakiego swawolenstwa za tym wrota by się otworzely), s tego nam się nie wymawiał ani z commissarzami naszymi, gdy vprzeymosci waszey oznaimiemy, dla gruntownego z tym woyskiem, co by beło e re et commodo reipublice ziachac się nie zbraniał. Do ktory prace przydamy uprzejmosci waszey ludzie wielgie y zacne, aby tym powazni y rzetelni a skutecznie ta sprawa mogła bydz odprawiona. Pewnizmy, ze vprzey-mosc wasza bacząc na iaki hak zapendy tych swawolnikow moglyby rzeczpospolitą przynieśc, chętnie pilnemu zadaniu naszemu godzić zechcesz, czem y nam zyczliwosc swoią y oyczyźnie miłosc oswiadczysz, za co od nas wdzięcznosc wszelaką y łaskę panską odniesiesz. Zycemy zatym vprzeymosci waszey etc. Varsauie a. 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 288v.—289; заголовок: Do commissarzow nowych strony commissii kozakow zaporowskich. — Лист поміщений між письмами із червня 1622 р.

167.

Жигимонт III до коронного підчаного. Комісія з козаками дійшла до некорисних для правительства вислідів; король іменує нову комісію. — Варшава, червень 1622 р.

Vrodzony, wiernie nam miły. Doszła, tak rozumiemy, wiadomosc wiernosc twoią, iako stanela commissia z woiskiem zaporowskim; przeniosła, co chciała czern gromadna, hetmana wedlie humoru swoiego obrała; czemu starszym, iako nam daia znac commissarze, zalezec żadną miarą nie mogło. Nie wygodzielo się zatym w niczym in-

tentii rzeczypospolity ani dawnym postanowieniom, które s kozakami przez hetmany nasze stanęły, włożywszy inne puncta instructii naszy do seymu, we dwu punktach resolutii naszy a prendki potrzebią: pieniądze, aby były na dzień s. Illiego niepochybnie; temu aby się w niczym nie omieszczało, pisalismy goronco do wielmoznego podskarbiego coronnego. Drugi punct nie telko, że jest trudny, ale y nie podobny, bo pokazowac tak wielgiemu ucisku, kiedy się ani wypisac, ani w ty liczbie, iako na seymie stało, zostawac w służbie rzeczypospolity nie chcieli; przemieszkanie y żywnosc¹⁾, nie byłoby nic innego, telko im wszystkę Ukrainę w moc y in predam podac, zaciągac ich zas gdzie, nie masz okaziey. Zlecamy przeto commissarzom, aby przy oddaniu pieniędzy ten punct gorąco tractowali y incommoda wszystkie, które stańd vrostą pokazali, vpominając przy tym, żeby się dawnego trybu y postanowienia trzymali, a nowych rzeczy do Corony, któreby ią zgubic mogły, nie wnosili. W czym y wiernosc twoia, iakich bendziesz szrodkow rozumiał, zazyiesz. Gdzieby to iednak nie poszło, zlecamy commissarzom, aby woysku temu opowiedzieli, że dla doskonałego iego vspokoienia nowe commissarze do nich zeslac mamy, woła których, że nie wychodząc na włosc, ani armaty na Niss wyprowadzając, w domach y w obesciach swych (bez vciążenia obywatelow tamecznych) czekac będą, iako do tych czasow czynieli, mają obwarowac, w czym, aby tym rzetelnie postampieli, dodas im wiernosc twoia rady swey, iako ten, ktoremusmy dozor bezpieczenstwa kraioy tamecznych zlecieli. A przydzie li do tego, że cierpliwie, nie dając przyczyny do wzruszenia pokoioy, czekac zechcą nowy commissii, tedy pilnie ządamy, wiernosc twoia, zebys z innymi P. P. Commissarzami, których ludzi wielgich y znacznych do ty prace vzyiemy, nie zbraniał się ty fatygi, dla całego rzeczypospolity pokoioy vgruntowania y postanowienia dobrego rządu między tym swowolenstwem podać, co my iako y inne odwazne zasługi y koszty wiernosci twoiey na mielosciwym baczeniu bendziem mieli. Zyczem y zaty m etc. Varsaue 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 289—289v; заголовок: До папа подчасzego coronnego. Лист знаходить ся між письмами з червня 1622 р.

¹⁾ Пропущено одно слово, нпр. дас.

168.

Жигимонт III до коронного підскарбія; приказує вислати козакам платню, назначену комісією. — Варшава, червень 1622 р.

Wielmożny, vprzeymie nam miely. Zrozumiesz vprzymosc wasza z tych pissm, ktorych przepisy z cancellarii naszy poselamy vprzymosci waszey, w iakich terminach woysko zaporowskie z commissarzami naszymi stanelo. Na dwa puncty prędkie naszy resolutii potrzebiuia, która gdyby na czas y rzetelna y skuteczna nie przyszła, zapędy swoje (zgubą rzeczypospolity) konczyc bes zadnego zahamowania umysleli, co szerzy y dostateczni vprzymosc wasza z tych pissm wybaczysz y w siebie vwazysz, iakich trudności w tych kłopotach domowych przybywa. Nie iest nam taino, co za trudność vprz. w. masz w terazniejszych wydatkach, ktorych się oraz na rzeczypospolitą gwałtem nagarnęło, że iednak y ten iest nieposledniejszy, z ktorego wiele niebezpieczeństwa vroschy mogło, żądamy pilnie vprzym. wasza, ze bys o tym rzetelnie myślił, iakoby czterdziestci tyssienicy złotych na dzien s. Illego do Kiiowa w niczym dnia nie vchybiaiąc, odesłane bely. Pozwoleli nadto commissarze dziesięć tyssienicy złotych, do czego ich gwałtowna potrzeba, iako piszą, przycisnąć miała; piszemy do nich, że bes woliei naszy takowy auctiy czynic nie mieli y ten postemppek ganiemy. Aby się iednak tym wstrent namowie nie vczyniël y przyczyna nie dała, za którą by to kozactwo zamysły swoje wykonywac chcieli, rozumiemy expedire reipublice, co y uprzym. w. zwazysz pilnie vczynic staranie o te dziesięć tyssienicy złotych. A że iest czas scisły, tedy o posłanie 40 tyssienicy vprzym. w. commissarzom oznaimisz y onych vpewnisz, że z tymi pieniędzmi na dzien naznaczony się stawisz, a nie czyniąc o nich zadny wzmianki do commissarzow, vprzym. w. powierzysz du-fałemu pissarzowi, który przy czterdziestu tyssienicy poiedzie, dawszy mu taką informacją, aby o nich nikomu ani samym commissarzom y zadnym podobienstwem nie dawał znac, że ie ma przy sobie. Ale ze by sie rzeczom przypatrował, a gdzieby obaczël extremam necessitatem to wyciskac, ze by się z tym ozwał, że ich in fide[m] skarbu dostanie y dopiero ie odda s tą iednak conditią, ze by kozakow wiency nie zostawało w służbie ordinalium nad trzy albo cztery tyssiance, a inni ze by się do domow y obescia swego roziachali, iako to po odprawie innych expedicii zawsze czynieli. Czym vprzymosc wasza rzeczypospolity wiele wygodzisz y temu, co by nas albo z poganstwem znowu powadzić¹⁾ albo Vkrainę vniwecz obrocie do ostatka mogło, zabiezysz. Zyczemy etc. 1622.

¹⁾ в пук.: prowadzić.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 289v. — 290; заголовок: Do pana podskarbiego coronnego. Лист поміщений між письмами з червня 1622 р.

169.

З королівської інструкції на соймик; про козацьку своєволю. — Б. д. (червень 1622 р.).

...Zostaią vpominki tatarskie, zostaię zold zwyczajny kozakom zaporowskim, s ktorými się pod ten czas commissia odprawuie, a ci iako są czienscy obywatelom woiewodztw vkrainnych, zalosne od nich poselstwa do I. K. M. bely; nastompięła w instanciach taka nieprzyiacielska nawałność, ze iezeli prendkie ich poselstwo nie bendzie, ta prowincia ostatni zgubie podlegac musi, a Wielkie Xięstwo Kitewskie iawnemu niebezpieczeństwu bendzie wystawione...

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 290.

170.

Жигимонт III до козацької комісії; дякує за труд і висказує невдоволення, що зроблено за великі уступки козакам. — Варшава, червень 1622 р.

Vrodzeni, wiernie nam mili. Wdzięcznie przymuiemy tę pracę wiernosci waszey, ktorąście nam y rzeczypospolity wedlie powinności y obowiąsku wiary powielekroć doswiadczony w teraznieiszy commissii z woyskiem zaporowskim oswiadczeni. Baczemy bowiem z pissm do nas posłanych, ze na pilności y staraniu wier. was., abyscie beli woli y intentii naszy wygodzieli, nie schodzięło, ze iednak vpor tak wielgi gromady, w ktorey czern przemogła, rzetelnemu skutkowi wstręt czynił, łącno widziemy, na co była podobna przypasc wier. w. A ze wier. w. we dwu punctach prędki naszy informatii potrzebuiecie, one wiernosciom waszym poselamy. Co się tknie pieniędzy na czas namowiony z skarbu coronnego posłania, o tym piszemy do wielmoznego podskarbiego coronnego, aby przeczytawszy te pisma od wiernosci waszey nam posłane, staranie wszelakie czynił, iakoby w odesłaniu pieniędzy nic nie omieszkiwał; trudności teraznieisze bendą nieco przeszkodą, ale zabiegaiąc większym niebezpieczeństwom, ktoreby ztąd wrosły, nie znidzie nic na wielmożnym podskarzim, ze albo na sam czas albo mało co terminu, ile odległość miejsca zniesie, pochybiwszy, one przyszle, o czym y sam da znac wiernosciom waszym, w czym woisko wiernosci wasze mozecie vpewnic. Pozwolenie większy summy nad czterdzięci tyssieny nie było w mocy wiernosci waszych, zescie sie do tego wiernosci wasze, lubo sama necessitas wyciskała, absolute

mimo instructiã naszẽ wazeli, zostaie to v nas w niemalym podziwieniu, bo ten rok z seymu pozwolony z pospolitego skarbu dorocznie dochodzić ma; nad consens ordinum podwyzac nie było facultatis wiernosciom waszym. Oddawiając przeto woysku te pieniądze, wywieźcie to wier. w., ze auctia zadnym spossobem bez seymu bydz nie moze, y do tego wiesc ich bendziecie, aby na ten czas 40 tyssieny złotych się contentowali, odlozywszy na seym blisko przyszły iei podwyszenie, ktorego my na ten czas zadnym sposobem czynic nie możemy. Pozwolenie zywnosci wszyskiemu woysku y rozłożenie tak wielgi gromady nie tylko, ze iest trudne, ale y niepodobne, gdysz by tameczne kraie dosyc iusz zniszczone wniwecz były obrocone; do tego nouitas to taka, ktora za sobą szkodliwe sequellas zaciãga, gdyby było woysko do tego przystompieło, na co consens seymowy zaszedł y dawne ordinacie z kozakami stanely, zeby iech tylko trzy tyssiance albo mało co wieny w służbie ordinarii anni zostawało, łącznieisze by ty liczby rozłożenie woyska y wyżywienie bez wciążenia obywatelow było. Nigdy się woysko to, powraciając z innych expediciey woiennych, takowych rzeczy nie domagało, ale odniowszy zold vmowiony, zawsze się bez vprzykrzenia obywatelow coronnych do domow y obescia swojego rozjeżdżali. Dawny przeto tryb, słusna, aby zachowali, a sami v siebie wvazeli, ze takowa gromada nie mogłaby bydz tylko z ostatnim zniesieniem tych włosci, gdzieby była obrocona. Do czego iech wiernosci wasze wiesc bendziecie, aby zostawiwszy wyrazonã liczbę innych do obescia y domow swoich, ktore w panstwach i miastach naszych maia, obrocieli, w czym wiernosci wasze zadnego starania nie opuscicie. Gdziebyscie cosz wiernosci wasze pobaczeli, zeby się koniecznie vkazania tak wielkiemu woysku zywnosci domagali, tedy wiernosci wasze finaliter z niemi postanowiam, aby, iako do tych czasow posluszenstwo wszelakie nam oswiadczeni, tak się y daliei spokojnie w domach y obesciach swoich zachowali. A my dla vcontentowania woyska tego commissarze ludzie wielgie y znaczne, ktorzyby z nim finaliter y gruntownie rzeczy namowieli, zeslemy. Na co aby cierpliwie, (zadny poganstwu do wzruszenia pokoju przyczyny nie dawaiać), czekali, wiernosci wasze statecznie obwaruicie, gdysz idzie y o bezpieczenstwo posła naszego, ktory w tych czasiach do porty wyjeżdza y o zaciãg woienny z cesarzem tureckim, w czym wiernosci wasze tak, iako sama rzeczpospolity tranquillitas petrzebuie, postãmpicie. Zyczemy zatym etc. Varşauie d. iunii 1622.

Бібл. Ягайлонська ч. 2 к. 290—291; заголовок: Do commissarzow strony kozakow zaporowskich.

171.

Лист до шляхти на соймику в Прошевицах — про потребу стримати козаків від походів в море; 1622 р.

Kozacka swywola. Nie masz zadnego z W. Mciow, bo wszyscy na pospolitym ruszeniu swiezo byli, coby nie pomniał, iakie wzdychanie y strach, iaki gemitus zon, dziełek W. Mciow y prawie rzec się może wszystkich domicilium był, gdy woyna turecka nastąpiła, prosząc, aby nas Pan Bog eo metu, którym tak wiele krolestw zginęło, wyzwolił. A to dał Pan Bog precibus iakichsi dobrych chrzescian, y podobno iz praesiderat przez nas interitum wszystkiego chrzescianstwa naylacniejszy, że sam właśnie sua opera, nie czym inszym w tak krotkim czasie y tak ładnie zahamował ten strach, ktorego nikt wznowic, nikt repetere, nikt wrocic go nazad nie może, iedno ekskursye kozackie na morzu. Tu wszystkie conatus trzeba położyc, zeby ich zahamowac, a nie będzie mogło bydz, iedno iednych largitione, którzy zechcą bydz posłuszni, upornych zas siłą, bo choc się do tey doby trochę zatrzymali, nie dosyc na tym chcąc umowy z niemi, są pewney części stipendia pozwolone, ale iz z tym narodem, który praeda vivit, dla iey smaku, który w dobyczy czuie, słowa nie trzyma. Nawet teraz pospolstwo, co to oni czernią zowią, starszym swoim iest bardzo gravis, y trzymac się nie da. Trudno inaczey, iedno vi agere y tym hamowac. Na to trzebaby dac P. P. posłom potestatem, aby się z senatem zniesli y coby naybardziej expediret reipublicae, uczynili. Iechał moi brat do Turek, iako W. M. moi M. M. Panowie wiecie, który od czterech niedziel naymniej iest, iako w Konstantynopolu odprawiony. Odesłała się tego manifestacya do Ichmosc Panow Senatorow przedniejszych, posłali, z Iass iuz wyiechawszy, takze y listy wszystkich woiewodztw napisanych, z ktorych ieden W. Mciom moim M. M. Panom posyłam, tym upewniając, że na cnocie y staraniu iego nie nie zeydzie; a y to zdrowie odwazyl z chęcią, y koszt tak wielki swoy własny, iakiego zaden poseł przed nim. Ale u pogan pretio pax emitur od wszystkich narodow, iesliby dla uniknięcia tych lichych upominkow baszom tureckim od P. P. kommisarzow rzeczypospolitey przy traktacyi chocimskiej naznaczonych nie mógł się porządny pokoy utrzymac, nie przy nim urna zostaje.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 113 стор. 1123—7.

172.

Із королівської інструкції на соймики; про вислід козацьких комісій: козаки зажадали підвищення платні о 10.000 зол. і обіцяли не ходити на море до часу повороту королівського посла з Туреччини. — Варшава, грудень 1622 р.

...Niemnieisza tesz cura i sollicitudo I. K. M. Pana naszego miłosciwego iest o kozakach zaporowskich, ktorzy iako po przeszle czasy po włosciach leżąc, obywatelom przyległym graues bywali i foris pokoi sąmszedzki excursiami morskimi wzruszali, tak i teraz, gdy ich lidzba im daliy, tem większa przybywa, nie tilko się tego I. K. M. obawiac przychodzi, aby zwyczajnem państw tureckich infestowaniem pokoju, ktorego za tą wyprawą posła wielkiego do porty oczekiwa, nie wzruszali. Czemu I. K. M. iako czuły zdrowia y bezpieczenstwa tey rzpтей stosz y dozorca zabiegaiąc, po dwakroc commissarzow swych po wysciu z Włoch do nich zsyłac raczył, ktorzyby ich in officio continerent i pewną z nimi e re et securitate reipublicae transactią uczynieli, częśc ich i lidzbę taką, ktoraby ani oneri ani terrori Koronie bydz mogła, wypisawszy, drugich na rzpтей posługę zaciągneli, czołny odebrali i to, co do zachowania morskich incursiy y domowych na włosci krzywd y przykrosci налеzec mogło, z niemi zawarli y postanowieli. Pierwszy commissarze re prawie infecta odiechali. Drudzi aegre to na nich za podwyszeniem dziesiątku tysięcy zoldu dorocznego od I. K. M. y rzpтей pozwolonego wymogli, ze się od zawziętości swey na Zaporozie z woyskiem y armaty cofnęli y na morze nie chodzie, poki by się poseł od porty nie wrocil, obiecali i ktorą z niemi transactią iako gruntownie securitati reipublicae y stabilitati pokoju z cesarzem tureckim prospectum est, lacno kazdy u siebie uwazyc moze. Gdysz nie tilko woyska zmieyszyc według zdania I. K. Mci y submiszciey swojej z sławney pamięci z panem Zolkiewskim y hetmanem koronnym uczynichy nie chcieli, ale owszem dali się s tym sliszec, ze woyska do sta tysięcy przybierac y iezliby się im na przyszłą wiosną i lato sluzba nie ukazała, na morze pewnie isc, skąd rozerwanie pokoju i przymierza z cesarzem tureckim y woina pewna uroschy musiała. Przeto y ten punct, iako całosc y zdrowie rzpтей wielce zachodzący, na pilnym baczeniu w swych deliberaciach W. Mciom miec potrzeba.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 100 стор. 365—81; ibidem с. 365—81; Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 113 стор. 1007—15.

173.

Жигимонт III до Льва Сапиги; про скликанне сейму. Козацької комісії не було, бо комісарі не зіхали ся; козаки ходять на Татар і Турків. — Варшава, 18 падолиста 1623 р.

Zygmunt III z bozey laski krol polski... etc.

Wielmożny, vprzeimie nam miły. Wiadoma iest vprz. waszey constitutya seymu blisko przeszłego, która nam seym trzyniedzielny sine solennitatibus złożyć ordines Regni et Magni Ducatus Lituaniae pozwalając, gdyby abo wojna inflantska przez commisarzow z tego seymu naznaczonych tractatami zastanowiona nie była, abo iakie gwałtowne niebezpieczeństwo od cesarza tureckiego na rzpłą następowało. Nie iest y to tajno vprz. w., że kommisarze z Inflant infectis rebus odiachali y iako ten nieprzyziaciel, occupowawszy większą część Inflant y aequas pacis condiciones superbe odrzuciwszy, ostatek tey tam prowincyi osiese chce y do Litwy y do Prus wielkie aparaty wojenne gotowe; tudziesz y to, że iako świezo Tatarowie nieoszacowaną szkodę w ludziach y majątnościach, pomykając się coraz w interiorą regni poczynili, tak też za wesciem kozaków, (z którymi commisya z seymu naznaczona dla nieziachania się kommisarzow nie doszła), morzem y lądem państwa tureckie y tatarskie infestowali; obawiac się zatym większey nawalności nieprzyziacielskiej, (a strzez Boze, iawney od cesarza tureckiego wojny). Potrzeba dla tych tedy y innych ważnych przyczyn, przychylając się do uchwały seymowej, affectatii niektórych wojewodztw y zdania panow senatorow poblizszych y przy boku naszym residuiących przyszło nam seym trzyniedzielny złożyć w Warszawie na dzień szosty miesiąca februarii, a seymik powiatowy, seym uprzedzający, obywatelom wojewodztwa y powiatu wilńskiego na dzień dziewiąty miesiąca ianuarii blisko przyszłych. Co do wiadomości vprz. waszey donosząc, żądamy, abys vprz. w. tak na seymik iako y seym ziachał y obywatelom tamecznym, (to praesens reipublicae status y tak gwałtowne niebezpieczeństwo wymaga), declarował, które w instruelii naszej w Wilnie na seymiku szerzey będą przelożone; vczynisz to vprz. w. y z powinności swej sanatorskiej y miłości ku oyczyźnie. Ktoremu zyczymy dobrego od Pana Boga zdrowia. Pisan w Warszawie, roku panskiego tysiąc szescset dwudziestego trzeciego miesiąca nouembra dnia osmnastego, panowania krolestw naszych¹⁾ XXXVI, a szwedzkiego XXX roku. Sigismundus rex.

¹⁾ Тут пропущено: польского.

Iasnie Wielmoznemu Leonowi Sapiezie, wojewodzie wilenskiemu, oeconomowi naszemu brzeskiemu, mohilowskiemu, vprzeymie nam milemu.

Бібл. Академії Наук в Кракові рук. ч. 363 карта 52—3.

174.

Реляція з посольства Криштофа Кравзовского в Кримі і діярій кримських справ — червень-липень 1623 р.

Controversia slachetnego Krisztopha Krauzowskiego, komornika Krola Iego Mosci, poslanca do hordy w Bachciaysaraui, stolecznym miescie Krymie (sic), na dywanie z Dziambeg Gierey chanem, znowu 15 iunii ponowa tey altercatiey z Mechmet Gierey hanem nowym wolny hordy czarem krymskim, czerkieskim, nahaiskim etc., ktory nastampiel na panstwo 19 may galerami z chorągwią cesarza tureckiego, sultan Mustaphy. Interregnum w Krymie dzien ieden.

Chan pytał: Czemu nam daniey zwykley nie daiecie iako przodkowie waszy, zatrzymaliscie ią lat czternascie.

Krauzowski: Iako najasnieyszy przodkowie Krola I. M. Pana mego daniey zadney nie zwykli przodkom waszey wielmoznosci dawac, tak tesz y Krol Iego Mosc, da Bog, dawac nie bedzie. Iednak, co sie tknie tych podarkow, ktore niekiedy dawali, to sie z zadney powinności, ale z szcudroblivey łaski swey dla przyiazni dobrej sąsieckiey y miłości przyziacielskiey dawali, y wzaiem sobie nadali, iako przodkowie W. M. głowami swemi zastawiali się o krzywdę Krola Iego Mosci pana mego za oznaymieniem y niemylnie przyiazn swą oswiadczeni przeciwko postronnym nieprzyziaciolom, a mianowicie przeciwko kniaziewi wielkiemu moskiewskiemu, przy Krolu Jego Mosci stojąc y kazdego z osobna nieprzyziaciela woiniąc, owo zgoła dosc pactom poprzysiężonym czyniąc, mir pokoy z soba gruntownie zachowuiąc, naiezdow zadnych w panstwach Krola Jego Mosci nie czyniąc, wienc y dla zatrzymania poprzysiężonego przymierza, miedzy najasnieyszym cesarzem tureckim a najasnieyszym Krolem Jego Moscią, ktora przysięga rwac by sie tym samym musiała y terazby się rwała, kiedyby co nieprzyziacielskiego od ludzi Waszey Chanskiey Mosci panstwa Jego Krolewskiey Mosci potkac miało. Wienc y dla tych vpominkow y podarkow, ktore iakom powiedzial nie z zadney powinności, ale z szcudroblivey łaski K. J. M. obiecuie przez mię co rok dawac roszak poddanym swym skromnie sie zachowac y przyiazni dotrzymac etc.

Han: Bog chce, abyscie wy nam dan koniecznie dawali, bo to powinność nasza z gaurow się miec dobrze, iesc y pic y odziewac się

y więzniami waszymi żywności dostawac, ktorych iako sieła w Krymie widzisz.

Krauzowski: To ia widze, sua sorte contentowac się nie chcecie, ale bardzi wam smakuie łupiestwo, łakomstwo nienasycone, czo wilkowi nalezy. Dobry bissurmanin tego się strzeze, krzywdy cudzego nie pragnie, aby swego nie pozbył. Nie dała sie ta chciwosc, przotkowi Waszey Chanskiej Mosci złotey czara hordy, Astrachaniey, złotey Babay ordy, Kazaniey, Czeremisze y Ciewasze, Baydak y Syberi pozbyli y Krym iak na łyeczku wisi. Y to nie piękna sława v postronnych ludzi w roznym kraiach. Moskwa tak gruby narod, zmiennicy pana mego, muzykowie, bo tam, iak sami wiecie, algantow niemasz, tak sławno zacnych ord więzniami robia, aruią gorzy nisz tu bawoły, wielbłądy, iako nie wstyd y nie zal wam, czego się Boze pozal.

W tym nachylił się chan do Smail agi, primasa swego radnego, głową kiwaiąc, szeptaiąc y ieden do drugiego mowiąc: Mikulsus (idem) słusznie mowi.

Han: Moskwa sie nam okupuie, co rok dan dobrą daie.

Krauzowski: Słusznie daia, bo z ord waszych odkupuiąc nieszczęsne więznie Tatory, bracią waszą, dla ktorych przeklęstw y vpadek nad wami wisi według pisma waszego Machometowego, dla tego samego mogąc bracią swoią eliberowac, a nie dbacie, czy nie moziecie, tak lek-kim ludziom wrącac się y w iarzmie zaprzagac dopuszczacie, pytac by Tatarow litewskich, a to za mną stoia, iakie poszanowanie od na maia. Krol Iego Mosc nie iako za poddane, ale iako za sługi ma ie, wolnosciami darował. W dobrej pamięci podobno Wasza Chanska Mosc Sulamet Kierey chana y przodka iego Ankirey chana wienc y teraz niedawno Szechen Kirey, brata Waszey Chanskiej Mosci, pytachy o to, klorzy manzul zamandra to iest czasu degradowania vszli byli do ziemi pana mego dla ochrony zdrowia swego, poszanowanie wielkie mieli, od narodu naszego wolny przyiazd y wyiazd mieli y ratunek na nie-przyiaciela, gdyby byli potrzebowali. Słusznie tedy, abys W. M. w tak ludzkin narodzie przyiazni korzystał; Boze się pozal, trybem przodkow swych nie idziecie, ktorzy wdziencznie koronną przyiazn przyimowali. Prawda, ze z Moskwą słusznie iustum bellum macie, ale z Koroną nullo iure bez przyczyny danią panstwa Iego Krolewskiej Moski na-iezdzacie, łotrowskim obyczaiem złym słowa nie trzymacie. Iako y teraz mie tu Krol Iego Mosc poslac raczył według vmowey y postanowienia z cesarzem tureczkim, a z Waszą Chanską Moscią iako na gotowe rzeczy tosz przymierze zawrzec y według zwyczaiu dawnego

to wszystko na piśmie Iego Krolewskiej Mosci; mnie dla tego zatrzymacie, odprawic nie chcecie. Incursye pod tym praetextem zawierania przymierza, co iusz w panstwach Iego Krolewskiej Mosci czynicie. Zaprawdę się nie godzi, ta zdrada, oszukanie będzie miała nagrodę czasu swego. Widzę, że tu szczerosc prawa niema nieysca, iedno fałsz a zdrada y widzą, że przydzie Krolowi Iego Mosci z tym się opowiedziec. Ma Krol Iego Mosc sieła sposobow znacznie tych vrazow y krzywd swych się zemścić, a sam Bog nie będzie tego cierpiał, bo iest sprawiedliwy y miłosiwy. Te Izy krwawe vbogich więźniow was pobią, których nie zolnierskim obyczaiem, ale Iotrowskim nabywacie.

Han: Pan Bog wie, że niewiadomością moją: ia na chanstwo, a oni w Ruś. Sam ze ty, iako wiadomy, będziesz to umiał powiedziec panu swemu, że nie moja winą y pod niebytnosc moją. Kantymirowa to fabrica, ale karac będę tych swawolnikow.

Krauzowski: Wielmożny Chanie, nie tylko karac, ale y więźnie wracac, znak przyiazni swey Krolowi Iego Mosci panu memu vkazac, a to dla dobrej wiary na potem.

Han: Niemieszkanie zaraz posyłam Kantymira iako mansula i wszystkie Tatary z pol białogrodzkich znosic wedle rozkazania naiaśniejszego cesarza tureckiego, który korzysta w przyiazni pana twego, a mnie rozkazuje, abym tego rozerwania przymierza przestrzegał, które dostatecznie, doskonale staneło przez sławnie zacznego Wielmożnego Xięcia waszego Krysztopha Zbaraskiego. Ia vpewniam, że się Krol Iegomosc na przyiazni moiej nie omeli, starac się będę. Znowu powiadasz, że niesłusznie, złym iakimsi obyczaiem, w ziemię Krola Iego Mosci pana twego wpadamy y plon zabieramy; a to galdze Kantymirowi Bog w ziemi pana twego błogosławił, że zawsze korzyścią odiezdżali.

Krauzowski: Dotąd we dzbanie wodę noszą, asz się wrwie; kiedy ia dzis komu w gębę dam, spodziewam się, że mi iutro odda.

Han: Solay ałay; tak to bywa. Iakoscie się wiele razy z ognistym woyskiem porywali, nigdyscie nie wskorali, hetmana waszego Zolkiewskiego y z pańy Alpanty (sic) y z taborem zabrali.

Krauzowski: Nie nowina hetmanom woienным na woynach ginąć. In simili dałem cesarza tureckiego, Gwizeldziego baszę, Serdera hetmana w Kazulbasiech pod Dymirkapi zamkiem ledwie w małym poczcie vszedł, hetmana iego Murzabet agę poimano, do tych czas w więzieniu trapieno, a ktoby się przykładow wyliczyć mógł; kto mieczem wojuje, od miecza ginie.

Han: Aferius łamosa iak bilerbok powdok. (Pochwalał, mówiąc: siela świadom).

Krauzowski: Ha, sie fata chcą. Więc y oszukanie Gratianowe y to by było mogło nieprzyjacielowi zdolac, bo to nie nowina narodowi naszemu małym woyskiem wielkie woyska gromic, ale raczy niezgoda woyskowa to prawieła, o czym Wasza Chanska Mosc dobrze wiesz, a snac to Bog sprawic raczył na przestrogę Krolowi Iego Mosci panu memu, który iest przyczyną szczęścia waszego, ze srogi edict wydał na kozaki, aby w ziemię krymską nie wpadali, szkod nie czynili. Więc iako pan baczny, miłosciwy, pokoy święty miłuiący, który pominąc na przyiazn starozytną przodkow Waszey Chanskiej Mosci, na przysięgę Dewlet Gierey chana y vmowę Kary Gierey chana, stryia Waszey Chanskiej Mosci pod Kotasą, który zwykł kazdemu dotrzymywac przyiazni. Kiedyby tilko rozkazał vkrainnym kozakom, a pozwoлил Ich Mosciom panom, woiewodom, kniaziom, panom pogranicznym, a musze prawde powiedziec, ze się zprzysięgli y Krolowi Iego Mosci opowiedzieli kotary y kosze wasze nawiedzic, iezli te incursye więcy w ziemi Krola Iego Mosci pana mego będziecie czynic. Zatym oraz dziełek, zonek y dostatkow swoich postradac musicie, a tak bym rad wiedział, iesli te podarki będą wdzięczne y od Waszey Chanskiej Mosci wzajem nie wedle vmowy Waszey Chanskiej Mosci czynię, o ktore kozacy vsilnie Krola Iego Mosci proszą, vpewniając, ze za nie Krym zniszczą. Ale Krol Iego Mosc żadną miarą na to pozwolic nie chce, korzystając w przyiazni Waszey Chanskiej Mosci.

Han: O kozaki nie mówię, ale nizeliby panowie vkrainni do nas nagotowali się, a v nas iusz manus in armis.

Krauzowski: Wiecie podobno obyczaje polskie: nie skorzy ale łuczni, przyczyny nie dadzą, ale kiedy poczną, tedy się znacznie krzywdy swej zemscą. Niedawnych lat zdradę y krzywoprzysięscę Moskwę iako nagradzali, stolicę wzięli, skarby pobrali, kniazia wielkiego Szuyskiego ze wszystką familią do Polski odesłali; pospolicie się tak zdrajcom nagradza. Nie pomogło, choc Skinder basza główny nieprzyjaciel coronny z Tatary przeszkadzał; Bog przy sprawiedliwym. Ia przestrzegam z osoby mey, iako ten, który Waszey Chanskiej Mosci chleb, sol iadłem, iaki lach vnatmas — zły wieszczba. Dla Boga wiecy nie draznicie Polakow, by ordy waszy nie nawiedzieli, woiovac tu, poniewasz o kupe, woysko Krolowi Iego Mosci dobre nie trudno. Vmie Bog nagradzac krzywdy ludzkie, a mówię to iako zyczliwy przyjaciel, który to wiem zapewne. Kozdy rok od Krola Iego Mosci pana mego z nowinami dobrymi podarkami nawiedzac Waszą Chanską Mosc będą; zatym, iako lepiey Wasza Chanska Mosc rozumie.

Han: Przypatrzył się teraz Xiążę Krysztoph Zbaraski w Stambule potężde turecki.

Krauzowski: Przypatrzyliśmy się iey y my pod Chocimem, ale y tego trzeba, aby tak wielkozacny y mocny pan w dziełach rycerskich woienny widział stolicę splendor, Hunkalowę (sic) y wyrozumiał obyczaje, zamysły y dostatki iego, bo mu na tym należało, który wiele ludzi rycerskich z sobą pociągnąć może godnością, ludzkością kiedyby nawet tego potrzeba, v postronnych monarchow iest wielki miłości y postanowienia.

Han: Hedziowie naszy w pismie vcezeni vpewniaią nas, ze nam ieszcze szczęścia zazyc.

Krauzowski: Czemuscie tego scęścia nie zazywali pod Chocimom, a mieliscie wszystkę potęgę z sławnozacnym sultan Osmanem. choc mała garśc woyska przy naitasnieyszym Krolewicu Iego Mosci była, ktorego zaledwie Iego Mosc pan hetman młodszy w sprawach rycerskich dzielny y szczęśliwy zatrzymał. A chciał animuszem swym smiałym vderzyc się ręczną bronią o namioty Osmanowe, zaczym tractaty, pacta poprzysiężone lubo to szczęśliwie zaszły, na co rzeczpospolita bardzo przy Krolu Iego Mosci sarkala, bo na tym był Krol Iego Mosc, Boga vkrzyzowanego w Troycy świętey iedynego wziąwszy na pomoc, przodka swego krola Witulda mosty łatwie chciał nawiedzić y poddanych swych w hordzie vmyslił odiskiwac.

Han: Będzie zgoda, telko nas kozacy niech nie grabią, złąd naszych nie zajmują.

Krauzowski: Rzekłem, nazad powracac ich sobie, boscie ich z Rusi nagnali.

Han: Na morzu niech nie bywają, miast Grekow naitasnieyszego cesarza tureckiego niech nie palą, naszych takze nie plondrują, okrętow, kupcow niech nie rozbiiają, my tesz u was nie będziemy bywac y łaską szcudrobliwą, którą nam obiecujesz, tym sie chcemy contentowac, przyaciołom przyacielem, nieprzyaciołom nieprzyacielem bydz chcemy.

Dzieie w Krymie.

16 iunii. Mechmet, który (sic) chan do Stambułu wysłał, obmawiając się przed sultan Mustaphą, ze bez woliey iego niebytnosc ieszcze Tatarowie na Rus poszli, Kantymira z bracią iego winuiąc y wskazuiąc, ze to iego factia.

24 iunii. Czauusz przyiechał z Czarygrodu z mandatem od cesarza tureckiego soltan Mustaphy, rozkazuiąc pod vttraceniem chanstwa, aby Kantymira manzula ze wszystkimi Tatary zniósł z pol białogrodzkich a napominaiąc go, aby iak naipilniey przestrzegal naruszenia przymierza

między Krolew Iego Moscią a między nim, to jest cesarzem tureckim, w polach dla przekradania się Tatarów, aby miał, przyczyny zadney aby nie dawał. Mandat w stolicy w Bachciaysaraiu na dywanie publice czytano, a do mnie z dworu chanskiego po munsztuluk pozbierano.

3 iulii. Vlanow murzow do tysiąca chan posłał pod Oczakow na przeprawę tatarską, pilnowac kiedy się będą wracac nazad dla odbierania więźniow ruskich wedle zwyczaju, ktorych się ia z wielkim staraniem domagam, aby ie powracano, wskazując to, ze te incursyie są przyczyną rozerwania przymierza z Turkiem. Rozumiem tedy, ze przyiazn będzie chciał oswiadczyć Krolowi Iego Mosci, vchodząc tey suspi-ciey, ze zechce więźnie wracac; nie będę vstawał w tym laborowac z powinności moiey.

4 iulii. Mechmet Gierey chan exequie mandat cesarza pana swego, posyła Tatary znosic Kantymira z bracią iego y wszystkie Tatary pol białogrockich; nadzieia w Bogu, ze Vkraina będzie bezpieczniejsza z wielkiego basze murze postaiemu. Sobor Tatar etc¹⁾. — Dziambey Gierey chan, sultan gałga, z Soradynem bracią swoją y z radnymi pany sromotnie z obelgą wielką, pokinawszy zonę, dzieci, dostatki, zabrawszy część lepszych skarbon, z chanstwa vstąpiel, bitwy zadney nie zwodząc; z bohatera thorz, gdy kupey niema. Zastawnikow Iego Mosci pana Strusowego wziął z sobą na Stamboł, to jest p. Ordyca, p. Krupskiego, p. Dybinskiego, a p. Siemicki, zastawnik Iego Mosc pana Zulkiewskiego z p. Zarachym y z p. Culackim y z drugą chudszą slachtą do mnie pouchodzieli za tauryckie gory na Sawray, gdzie²⁾ ia jest osadzony; prosiłem chana, aby sie z nimi łaskawie obszedł, a mozna li rzecz, aby ich okupem darował, iako tych, ktorzy na sławę iego tu zostali y umyslnie przed sołtan gałgą się schronieli do mnie, spuszczając się na łaskę czarską; ale widzę, ze ieszcze domaga się tego okupu. Będę ieszcze mowił z tamtymi w Stambole, nie wiem ieszcze co się dzieie, a tych ode mnie cham kazał odebrac y na hale dac, Zydom ich kazał podeymowac, dobrowolnie wszędy chodzą. — Dziambeg Gierey, sultan gałga, morzem przebył do Stambułu, o łaskę cesarza tureckiego prosili, który się z nimi łaskawie obszedł y łaskę prętką obiecał.

26 iunii. Czaiek 14 widziano, chcieli dostac okrętu, na ktorym rzeczy Mechmet Giereiowe chanowe prowadzone, obronną ręką do Balihle vszedł; ci iako nieprzyziaciela draznią.

20 iunii. Tatarowie w Rus, kozacy na morze, w Krym by trzeba bydz, nie draznic.

¹⁾ неясне. ²⁾ Тут слідуєть два перекресні слова: miasto Sandkowy.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 78—79 в. Посольство відбувалося по хотинській війні 1621 р.

175.

Способи оборони України, предложені на соймі; королівська комісія має стримати козацьку своєволю і взяти 5000 козаків на службу річипосполитої під присудом гетмана кор. — 1623 р.

Script taeimny o obronie Vkrainy, podany¹⁾ ad archiwum na seymie warszawskim roku 1623.

Na tym seymie stanowiąc obrone vkrainną iako praesens status rerum zniesc mogło, przyszło niektore consideratie y puncta secretiori consilio y pismem prywatnym tym, poniewaz constitutie et sanata nasze propalantur y ludziom niechętnym y, ktorym by²⁾ wiedziec nie mogło bydz potrzeba, łącno odkryte bywają, zawrzec y do archiwum oddawszy. według niego praesidium rzeczypospolitey osobliwie od po-ganstwa ordinowac.

Naprzod tedy, acz rozumim, ze z kwarcianey place na tamte służbe dosyc iest pięcset vsarzow chowac a ostatek kozakow, iednak iesliby I. M. Pan hetman rozumiał ex necessitate et rei militaris exigentia co więcej poczynic, mocy mu w tey mierze tak dalece nie zawiramy. Ci vsasze, kazdy z nich, mają miec po dwie krotkich rosznic, co w przypowiednich lisciech klasc mają; a zeby strzelby takowey sposobney dostatek mógł bydz, wielmożny podskarbi nasz ma kupca iakiego sposobic, ktorzyby z strzelbą dobrą inderlanską przyizdzał y dodawał. Kozakow ma bydz pulczwartą tysiąca albo troche mniej, iesliby się usarza co więcej przyczyniło, z ktorych kazdy ma miec karabin y dwoie krotkich rosznic, szyszak iaki lekki y pancierz, co się tez w przypowiednim liscie dokładać ma y w tąz za porozumieniem hetmanskim, iesliby nie było rusznic, prouidowac. Piechoty słuzały tysiąc, która ma miec swą strzelbę porządną y czegoby ym nie dostawało, opatrzyć według zwyczaiu zbirania piechoty y wytrącić im. Wybrancy, ktorych na dwa tysiąca kładziem, mają bydz porządnie wybrani według constitutiei opisaney; tym iako rotmistrze słužali mają bydz dawani, tak tez prouidowac y armatą sposobną, wytracając im według zwyczaiu, a zysku na tym rotmistrze nie biorąc. Daiemy y pozwalamy na proch y ołow, iesliby z expediciey tureckiei nie zostali, takze puszkarze, furmany y insze apparatus złotych 30.000. A yz armaty iako gonczych działek o dwuch, o trzech funtach potrzeba, na to złotych 30.000 pro semel, pozwalamy, aby były kupione, a iusz in perpetuum przy woysku

¹⁾ в рук.: podaney.

²⁾ в рук.: był.

kwarcianym zostawali. I napis na nich wydany, że do kwarcianego wojska należą, y tych na potym, aby zaden nie smiał ruszac subpaenis quarty. Na to wszystko mają bydz podatki:

Quarta iedna, która wezyni z pruską złotych	210.000
Pobor ieden łanowy, który uczyni złotych	237.283
Czopowe iedno, które wezyni złotych	244.682
Pobor pruski, który wezyni złotych	30.000
Fordan iako y z inszemi podatkami, iako z pogłównym żydowskim, wezyni złotych	102.482
Summa wszystkiego wezyni złotych	824.447

A yzby sie w constituciey wzmianki *zadney* o płacy nie uczyniło, dlatego aby to na potym prawem iuz nie staneło y nie zaciągało, czas iednak terazniejszy tak drogi, poniewaz sie prouent nie moze dla sposobności wojska dodac, poprawy iakiey potrzebuie ratione żywności, przeto na ten rok tylko vsarzowi pięć złotych tylko płace poprawujemy, to iest trzydziesti y pięć złotych, a kozakowi do 23 złotych, które pieniądze to iest supplementum, zapłaciwszy pirwy według zwyczaju zold, skarb osobno dawac in supplementum drogosci. Przysdzie tedy na pięćset vsarza y z rotmistrzami na rok 12.000

Kozakom trzem tysiącom y pięćset s rotmistrzami	364.000
Piechocie tysiącowi z rotmistrzami y z barwą, rachuiąc na rok po złotych 90 na iednego, ze wszystkim facit złotych	90.000
Wybrancom dwiema tysiącom na miesiąc po złotych dwa	48.000 ¹⁾
Na prochi, puskarze, vt supra	30.000
Na działka pro semel	30.000

Wynidzie summa 634.000²⁾

A yz includuią się tu stipendiarii reipublicae, to iest pięćdziesiąt tysięcy, na kozaki 60 tysięcy, vpominkow tatarskich przyłożywszy, wynidzie na złotych 74.400. Zostaie na defecty y na insze potrzeby, które z kwarty idą złotych 80.447.

Commisarzom, którzy będą mianowani do kommissiey kozacki, rowno z panem hetmanem daie sie facultas, gdzieby rzeczy iawne byli y nie potrzebowali dokładu y woli I. K. M., którym woysko to asistere ma, y gdzieby tractaty sluszne nie zaszły y oni zeby maiestatem et iussa reipublicae spernerent, hanc etiam seueritatem zazyc mają, iakoby takich okiełznąc, zeby incursey morskich zaniechali, sub obedientia belli, pewny tylko numerus ich na Nizie zostawiwszy, a drugi do posługi rzeczywospolitey. Iesliby sie na ten czas zdało zaciągnąc ich

¹⁾ цифра пропущена.

²⁾ Сума дає 574.000 не 634.000; отже в тексті пропущено позицію на 60.000.

pięć tysięcy przebranych pod posłuszeństwem hetmanskim, żeby na każdą potrzebę przeciwko Tatarom byli gotowi, zordinowawszy swym trybem y porządkiem, tedy mając z tego ex hoc praesidio albo supplemento praesidii wypowiedzieć służbę y odprawic kozaków pieniężnych czternaście set, na których się rozchodzi pultorakroc sto tysięcy złotych; a pozwolić kozakom niższym na cwierc płacy po złotych dziewięciu, albo, jeśli mogą, mniej postanowić z nimi; na co się dwa kroc sto tysięcy, a yż kładzie się w tej sumie na praesidiarios 30 tysięcy, która, przyłożona do tych pultorakroc, wyniesie płacą y byłoby wojska wszystkiego 10.600. To się iednak waruie, że ta obrona wkraina do roku ma trwać.

Бібл. Оссолинських рук. ч. 475 с. 263—5.

176.

З королівської інструкції на соймики — про потребу стримати козаків від походів на море; 1624 р.

...Nie iusz na tym stanąć, aby się obrona y bezpieczeństwo od Tatarow namowiło, daliey patrzyc trzeba, zachodzi coś większego. Rzeczpospolita iusz nie tylko z Tatarzynem, ale y s tym, ktoremu Tatarzyn hołduje, woyna rzeczypospolitey imminet; iawnie ią iusz Turcy denunciant, będąc świezym kozackim na sam prawie Constantinopol nastąpieniem urazeni. Daie o tym znac posłaniec I. K. M. Kielizewski, przestrzegając posłowie panow chrześcianskich, upewniając ludzie rzeczy tureckich wiadomi. Iusz tego iawne są indicia, iawne zadatki. Posłaniec I. K. M. zniewazony, Cantymir na baszostwo sylstryjskie restitutus, pokoi s Persem iniquis conditionibus iusz dotąd podobno, (gdysz to dawno wezyrowi roskazano), zawarty...

A jeśli by się Turcy, quod magis optandum quam sperandum, od namowionej iusz prawie przeciwko rzeczypospolitey woyny cofneli y iustificacją się I. K. M., z którą do porty wyprawił szlachetnego Grodzickiego, contentowali, tedy serio w to weirzec potrzeba, aby kozacy zaporowscy in officiosum ordinem et disciplinam redacti beli. Chodzenie bowiem ich na morze iest fymes zwady z Turczyнем, tym Turcy prouocati iawną woine przeciwko Coronie podniesli y naiazdy tatarskie na panstwa coronne z teyże najbardziej przyczyny pochodzą. Doznalismy tego po przeszłe lata y teras doznawamy, że za każdą excursią kozacką na morze w tesz prawie tropy miewalismy Tatarów w Coronie, którzy szkody w ziemi tureckiej przez kozaki poczynione równie sobie odbierali y nadgradzali. Te zawsze po zawarciu pokoju pod Chocimem y potem przez pana posła wielkiego u porty cesarza

tureckiego y wezyra wielkiego expostulacie bywały, tak przes listy iako y czauszow do I. K. Mci, ze kozacy panstwa ich naiezdzaia, szkodzą y infestuią, tosz in pacta za naprzednieiszą pokoiu y przyiazni conditią iteratis vicibus wložono, o tosz posłow y posłancow I. K. M. u porty trudniono y molestowano, (czego y vrodzony Kielizewski teras doznawa), y s tymze y w listach y przes czausze Turcy declaruią, ze poki iedna czaika kozacka na Morzu Czarnym widziana będzie, poty pokoiu i przyiazni spodziewac się od porty nie trzeba. Iakosz to samą rzeczą pokazuia, gdy na nas Tatarzy spuszczaia y przes nich się swowolenstwa kozackiego tak sownie nad nami mszcą y iawną nam iusz woinę, iako się wzdycz, wspomniało dla swiezych incursii kozackich wypowiadaia. Nie zaniechał I. K. M. przes commissarzow y posłancow swoich tych ludzi w posłuszenstwie zatrzymywac y przes przystawy swoje brzegow Dnieprowych, z ktorych na morze zwykli wypadac, strzedz, czolny palic y odbierac y stipendium annuum od rzeczypospolitey pozwolone onym statis temporibus oddawac, lubo im tego roku ieszcze dla puscia ich na morze nie iest oddane. Ale ze to wszystko nie przeciwko wyuzdanemu swowolenstwu nie pomogło, sam euentus z nieznosną wszytkiey rzeczypospolitey szkodą y zalem pokazał. Nie zaniechał na koniec I. K. M. na przeszlych seimach to stanom coronnym proponowac, aby publica et comitali auctoritate modus tey licentii, ktora rzeczypospolita w takie innotuit pericula et detrimenta, statuatur. Stanoło wprawdzie na tym na dwuch przeszlych blisko seimach, aby przes commissiā ci ludzie w porządek wprawieni beli. Lecz ta commissia iako z iednego, tak y z drugiego seimu nie doszła, częścią dla powietrza morowego, ktore przeszlego roku passim panowało, częścią dla ustawiecznych trwog y częstych incursii tatarskich, dla ktorych sie ani commissarze ziechac ani pan hetman woiska ku tamtey stronie pomknąć nie mogli. Isz tedy przyiazni y pokoiu z cesarzem tureckim zawartego firmamentum iest poskromienie kozakow, a to bez commissii a commissii gruntowney stanąć nie moze, trzeba W. Mciom takich szrodkow szukac, iakoby tandem ta commissia effect swoy wziąć mogła, ktoraby frenum tey licentii imponere y rzeczypopolitą a continuo metu et periculo belli turcici y tatarskich incursii uwolnić mogła.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 370 стор. 155.

177.

З інструкції прошевицького соймаку — про козацьку своєволю ; 26 падолиста 1624 р.

...Kozacka swawola acz widzimy do iakich trudnosci y ostatnich y tak cztyry lata nas przez woynę turecką przywiodła y teraz znowu

toz powtarza, trudno iednak tu w iednym woiewodztwie decidere, iakoby pohamowac ich, przeto pp. poslowie nasi maia się znieśc z inszymi stany y namowic, quibus rationibus temu by sie poradzić mogło. Więc tez y teraz trudno o tym byłoby mowic, poniewasz ieszcze res pendet, dokąd sie y ta swawola obroci y iesli na iakiekolwiek commodum tey rzeczypospolitey będzie mogła vergere.

Prawo przeszłych seymow o swowolnych reassumowac, ktore aby in futurum sciągło się na tych, ktorzyby kupy iakie swowolne, szkody czyniąc, wodzie y do nich gromadzić się wazyli. Capita iednak przeszłych swowolnikow y excessow ich od tego prawa nie excipuiemy.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 370 стор. 375.

178.

З королівської інструкції на соймики; козаки зросли в велику силу, творять якби окрему річпосполиту, зносять ся з Татарами і з Москвою; шляхта від них в небезпеці, убили київського війта, ходять на море. Королівська комісія привела їх до послуху. — Варшава, грудень 1625 p.

...Ale mało na tym, zesmy w tym roku od poganskich naiazdow wolnemi zostali, kiedy domowa swywola gorę bierze, ktora tak się zawziela, ze y samym nam iest ciężka y z potężnemi nas wadzi sąsiadami, iuz prauie, zapomniawszy wiary y poddanstwa, udzielną sobie rzeczypospolitą stanowią, na gardła, na maiętnosc ludzi niewinnych następuia, Ukraina wszystka iest od nich schołdowana, szlachcie w domu swym nie wolny, w miastach y w miasteczkach Iego Krolewskiej Mosci wszystek rząd, wszystka władza przy kozakach, uzurpuia sobie iurysdykcyą, prawa stanowią, ze się inszych ekscessow nie wspomni, w tym roku Kiiow naiechawszy, woyta haniebnie y przy nim kilku innych niewinnych na urzędzie będących zamordowali, drugim się niezmiernym okupem szacowac kazali. Nieieden dom szlachecki od swych własnych poddanych pod tytułem kozackim zelzony, zesromocony, skrwawiony. Przed rokiem wazyli się privato nomine z sultanem gałą przymienia stanowic, pakta zawierac, na służby się iego obowiązywac. W tym zas roku z Moskwą y poselstwy y upominkami znosili się, pokoy y wojnę suo arbitratu stanowią, przymierza od rzeczypospolitey postanowione rwą. W tym roku lekce sobie zakaz srogi Iego K. Mosci powazywszy, trzykroć na morze chodzili y lubo znaczny wstręt od armaty tureckiej odniesli, wielkie iednak w odległych panstwa tureckiego mieyscach szkody poczynili. Zabiegaiąc temu Iego K. Mosc poruczyc raczył panu woiewodzie sendomirskiemu, aby ku tym tam

mieyscom woyska nademknął, w ktorey ta swywola naywięcey się rozszerzyła, uzyc przy tym raczył przednich panow senatorow y ludzi zacnych kraiow tamecznych, aby pospolu z panem hetmanem wziow-szy się, wszelakich sposobow, ktoreby do pohamowania tey swywoli służyły, zazyli. Nie wątpi Iego Krolewska Mosc, że w tym sobie tak postąpi pan hetman, aby y dostojenstwo Iego Krolewskiej Mosci y ca-łość rzeczypospolitey odnowiona była, aby ci swywolnicy uznali to, że wszystka rzeczypospolita ieno się o to uymuie, y więcej takich indigni-tates cierpiec nie chce, nawet aby y samo poganstwo widząc, że tak z temi gwałtowniki tak domowego iako y postronnych sąsiad pokoju, surowie postępuiemy, widzieli szczerą skłonność naszą do zatrzymania pakt y przymierza. Iuz wprawdzie oni y przez pana Kielizewskiego¹⁾, który w tym roku po długim kilka miesięcy u porty zatrzymaniu wro-cił się y potym przez czausza posławszy pisanie, deklarował się, iż iezliby kozackie tego lata na morze inkursye zahamowane nie były, daley przymierza trzymac nie będą, y w tym roku wykonaliby to, kiedyby nie ta ostrożność, o ktorey się wyżej wspomniało, przy grani-cach była. Teraz tak bardzo od kozakow irytowani, aby się iuz wię-cey hamowac y tak wielkich krzywd y zelzywosci scierpiec chcieli, niech tego nikt nie da sobie perswadowac.

Supplement do teyze instrukcyi seymikowey.

Co po wyisciu z kancelaryi instrukcyi na seymiki ponowilo się, a krotko y to Iego Krolewska Mosc Waszmosciom przekłada. Potrzebne pana wojewody sendomirskiego z naznaczonemi z seymu kommissa-rzami, ktorzy się do tego osobami y pocztami swemi znacznie przyczy-nili, na Ukrainę dla wprawienia w posłuszenstwo kozakow nastąpienie szczęśliwie się odprawilo; wprawdzie przyszło y do rozlania krwi, a to iednak upor ustąpił zwierzchnosci y za pewnemi onym podanemi kon-dycyami przyjęci są do łaski y w większą nizeli przedtym wprawieni są rezę. Ze iednak z tak wielkiey liczby trudno ich było iak przedtym zostawic, przyszło y teraz za tym więcej im, (gdycz ich tez więcej na usługi rzeczypospolitey zostawa), zoldu pozwolic, do seymu się to od-kląda. W. M. iednak raczcie to uwazac, z kąd ten sumpt ma bydz obmyslony, ale lepiej y na to wazyc nizli y w domu Ukrainę miec w ustawicznym niebezpieczeństwie y czego gorszego za zaciągnięciem na rzeczypopolitą woyny tureckiey oczekiwac.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 117 стор. 939—944; тесаме ibidem рук. ч. 370 стор. 171—5 («суплементу» нема).

¹⁾ в рук: Kielczenskigo.

179.

Юрий Збаражський до Жигимонта III; подає ради, як поводити ся з козаками. — 20 липня 1625 р.

Komornik W. K. M. oddał mi list, w którym roskazywac mi raczysz, abym na comissią kozacką pod ten czas spokojniejszy od Tatarów za oznaimieniem I. M. P. wojewody sendomirskiego iechał. Świętobliwe to są zamysły W. K. M. y godne nie tylko tych naszych czasów y od nas poddanych W. K. M. podziękowania wielgiego; ale y potomne czasy, które nieomylnie dzieła W. K. M. nad insze monarchy wystawiać będą, aeternum rependant decus. Iam na posłudze W. K. M. pana mego miłościwego wrośł, to wszystko, co mi ociec dobrodziej mój zostawił y co teraz honesta industria mea przymnożyła, na to wszystko przysposabiam, iakobym posługom W. K. M. y zdrowiem wygodził. Lecz gdzie niebezpieczeństwo iest, rozumiem że W. K. M. uraza za tem nie poidzie, ani padnie na mię. Racz W. K. M. sam miłościwie considerowac, że na tę posługę tak trzeba iechac iako na największą y najpotężniejszą wojnę, przysposobiwszy się nie telko w to, co do wojny należy, ale y w żywnosc samą, gdysz żyć z sąsiedkiego, z gromadą ludzi stanąwszy, nie godzi się y niebezpieczeństwo dla terminów prawnych. Dlatego czasu do przygotowania niemałego trzeba. Unizenie proszę, aby to z niełaską nie było, isz na ten czas W. K. M. słusznie wygodzić nie mogę. I oto przytym unizenie W. K. M. proszę. Licentia kozacka iest wielka, która wojnę turecką za sobą wiedzie per necessitatem y iest Turkom iako febris pestitentialis w sercu, dla ktorey uleczenia y zachowania się nie będą, zda mi się, drodzy conuenire z Persem y z największemi nieprzyjaciółmi swemi cum maximo suo damno. Z drugiey strony imminet państwowi W. K. M. belli seruilis periculum nigdy iawniejsze y podobniejsze iako tych lat, gdzie spernere poczęli maiestatem et iura W. K. M. y rzeczypospolitey y iako aequales W. K. M. braci przymierza poczęli y wzgardzac z panymi postronnymi. Iest document Szahinger, car moskiewski, a iako W. K. M. wiedziec raczysz od pana Paczanowskiego komornika swego respons przykry bardzo, isz wiedzą, że W. K. M. raczył wziąć przymierze z cesarzem tureckim przez posła swego, ale nie oni. Quid manifestius byc może nad te sprawy, y słowa! Tę iednak arrogantią dwie rzeczy w niey principaliter rodziły: pierwsza może nostrae gentis immoderata eucomia y laudes po chocimskiej wojnie, druga, która z teyże zawziętości poszła, niezwyčajna ich moc y gromada, tak, że iustum exercitum, iako W. K. M. wiedziec raczysz, excedunt. Plebs praesumptiosa nimis sequi nie śmieją et quos ausus non meditantur. Ta moc kozacka nie telko w tem zgromadzeniu łotrowskiem iest tak mocna,

ale nad to ma dwie rzeczy: posluszenstwo niecnót swoich wielkie y fawor iawny y skryty ledwo nie wszytkiey kiiowskiey ziemie y Białey Rusi. Takze miasta W. K. M., priuatne, domy schlacheckie, iedni iawnie, drudzy oculte propter metum fauent et votis prosequuntur y onych samych libentiores w ucisku swym kładą et non desunt falsa auguria, ktoremi y ich y siebie dementuiąc, ostrzeżają, co wszystko auget spes et animos latronum. A do tego wszytkiego przystąpiło cwiczenie w uzywaniu bronią dzieł rycerskich, s częstego y szczęścia y tesz nieszczęścia wojennego z bogactwem pewnie znacznem. Dlatego to wprzód W. K. M. przekładam krotko, isz bys uwazac raczył, ze ich contemnere nie trzeba y tak grac ala segura ze wszytkiem auantariom (?) swoim, zeby certam victoriam sobie pollicer. Praestabis W. K. M. rem maximam panstwu W. K. M. saluberrimam, iesli ich kiedy uhamujesz, ugasisz ogien, z ktorego sie incendim wielkiego bac potrzeba. Lecz to wszystko non est comparandum, co praesumebatur, zeby miało byc z tem, co by zaraz consequeretur. Strzesz P. Boze. lekko iako sie porwawszy, kłęski na woisko W. K. M. Victoria res immoderata y, iakoią niektorzy zową, pessima bellua. A ile w ręku tamtych ludzi? Ruskie tamte wszytkie kraie, ktore częścią priuatorum dominio rozumieją się byc ucisnione, częścią tesz tą vnią y religią głupim swem impetem sarkaią, nieomyslnie by pochob wzięli et vindictam z nimi pospołu szukali. Tu w Koronie przytcesnione swowolne kupy y ci, ktorzy takiego chleba appetit maią, wnetby sie iawili y rzucili. Bo potem W. K. M. racz brac miarę, ze lada wiatr, lada pretensio pogłosu zaciągów, wnet ze wszytkich panstw W. K. M. swowolenstwo pędzi nad prawa nad zakazy W. K. M., nad boiazn kary. Tu by dopiro mirum ederet sonum ta trąba, strzesz Boze. W. K. M. zadnych presidia miec nie raczysz w tem panstwie, ktorebys oraz wazyć mógł succurendo dignitati et securitati panstw swoich, vniuersaly pewnie anibys hamować mógł, ani tesz kogo rozbudzić do tey obrony, płaczby y lament tylko został cum trepidatione, iako po te czasy zawsze sie W. K. M. nasłuchał tego, a boię się, ze z narzekaniem na W. K. M., bo to iusz iest tristissimum, gdy populus omnia peccata publica na pana winnie niewinnie rzuca. Absit omen verbo, by zatem y postronni y wnetrzni, iesli iacy są, strzesz Boze, aemuli W. K. M. przywiezywac sie nie chcieli łowić w mętney wodzie. To iest pierwsza konsideratia moia iako mało wiedzącego czleka. Druga: znosic tych kozaków nie moze W. K. M. zadnem sposobem, azbys sie dobrze ubezpieczył, ze od woiny tak tatarskiey iako tureckiey będziesz wolen, i ze zatem nieomylny pokoy będziesz miał, a interim, ne quid detrimenti respublica capiat, y ich temeritas czego nie uczyniła, rozumiałbym, zeby zaraz I. M. P. hetman ze wszytkiem woiskiem, nie drażniąc tey gadziny, ale raczey

glaszcząc, w Korsuniu albo Kiowie in meditullio ich na zimę został, gdzie nie może być im iedno terrori, a sam secure et non incommode z wojskiem zostanie in occasiones intentus, czekając dalszych subsidia y rozkazania W. K. M. cum omni securitate reipublicae. To moim zdaniem, iako mi się dostało z listow pana hetmanowych wie-dzieć, wątpię, aby secure ta impreza I. M. padła. Zdybac ich bez ta-boru aut praeuenire, ale qualitercunque periculosum osmiom tysiącom ze czterdziestą tysięcy być się, którzy o sobie iusz czują.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 102 с. 1044—5.

180.

З інструкції опатовського соймика; треба покарати військом ко-зацьку своєволю — 19 грудня 1625 р.

...Naprzod, aby zgodnie z inszemi woiewodztwy obmysleli płacą na cały rok tamtemu praesidio, ktore teras iest na Vkrainie¹⁾ pod regi-mentem I. Mc pana woiewody naszego, nie go nie umniejszając dla gotowosci tak przeciwko incursii tatarski, iako przeciwko nie do konca uskromiony sweywoli kozaczki.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 370 с. 413.

181.

Проект оборони України; козацьке військо одержить платню із жидівського поголовного і ин. доходів — 1626 р.

Na woisko vkrainne coronne dwa lanowe pobory	
zupelna facit	464.567/1/8
Pobor pruski	300.000
Czopowe	254.682/6/4
Kwarta zwycaina y z pruską	202.000
Summa totius efficit	951.249/7/12
Nad to retenta radomskiego trybunału	395.000

A nad efakaty ad iura woiewodctw spustoszonych wsitkie pro-uentus pro stipendiariis, zosobna zasz adiuncta vniwersalu anni 1613 et 1620 na confederatii na tureczką wojnę.

Zydzi zas zosobna, nie inkluduiąc w to prouenta stipendiarium, kozakom zapłacić mają 52,100

A na gwałt wielki dwuniedzielny seym constitutią approbowany, gdzie de offensiuo bello z Tatary bendzie deliberatio.

¹⁾ в рук.: ukaranie.

Script priuatny ad archiuum podany.

Iz za wtargnieniem teraznieyszym chana tatarskiego w panstwa rzeczypospolitey, lubo to y stypendia Tatarom dane są y swawolia kozacka poskromiona iest, versamur in metu woyny tureckiey, gdyz to są emissarii cesarza tureckiego y prawa ręka potentiey iego, gruntowne opatrzenie od tego poganstwa bezpieczenstwa rzeczypospolitey odkładamy na ten dwuniedzielny seym, ktori in eum casum belli turcici Iego Krolewska Mosc iako nawczesniej, porozumiawszy się Iego Moscią panem hetmanem y z Ich Moszczi pany senatori zlozych bendzie racil. Przeto Iego Moszcz pan hetman nasz polny coronny, na ktorego czulosci y odwadze iuz po te czasy nie schodziło, defensionem tilko granicz procurabit. Dlatego acz by mu belo potrzeba dobrze większego woiska, niz teraz iest, dla tak gęstych y serokich slakow nieprzyiacielskich, ale ze tak są rostargnione wojną tą z Gustawem vires rzeczypospolity, na którą wielkie sie iuz barzo długi Wielkiego Xięstwa Litewskiego zaciągnęło, ze y z coronnem dlugiem mało się iuz czo milliona vchybic y musimy sumptus tich woien ad subsidia, ktore są na tem seymie postanowione, miarkowacz, woiska tedy sluzalego pienięznego osm thisięci Iego Mosc panu hetmanowi polnemu coronnemu naznaczamy. Do nich wybrancze pulk Xięcia Iego Mosci pana crakowskiego według ordinaci tey 600 czleka, takze y starostowie vkrainni, iako to na nich włożono belo w takim ze scripcie anno 1624, powinni będa stawicz do woiska namniej 600 czleka. Do tego tez nalezec mają 6000 kozakow zaporowskich, a na to, tak na zapłaczenie temu dawnemu woisku, iako y na iego dalsze zatrzymanie y na zaciągnięcie y placę wzwyż mianowanego przyczynku obrocicz sie mają retenta wsitkie radomskiego tribunału, ktory teraz vchwalony iest ab anno 1620 inclusiue, iezeli się iakie vkazą, obrocicz sie mają. Do tich retent lanowych poborow dwa coronnych, czopowe iedno, quarta iedna zwyczaina y aditamenta niektore z vniuersalow anni 1613 et 1620, takze te wsitkie pro stipendiariis naznaczone podatki nalezech będa. Oprocz poglownego zydzowskiego, ktore my teraz tak miecz chemy, aby do rąk Iego Mosci Pana Podskarbiego coronnego troie poglowne pro hac vice na stypendium kozackie 62.100 tego roku od Zydzow coronnych oddane było. Nad to tedy woisko Iego Mosc pan hetman polny coronny więczy woiska zaciągacz nie ma, nad ten przyczinek bioracz zwykłe od Iego Krolewskiej Mosci listy przypowiednie, a tym woiskiem do gruntowniejszego na dwuniedzielnem seymie obmyslania rzeczypospolitey ad defensionem finium regni intentus bendzie. Nie mniej pilne ex occasionibus oko miecz ma y na tamto od gor po-granicze.

Tak tedy lidczbę woiska y zaciąg na obronę vkrainną do dalszey stanow wszystkich tey rzeczypospolitey namowy oczerklowawszy, wsitkie insze podatky rzeczypospolitey coronne y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na tim seymie terazniejszem namowione obroczicz sie mają na wojnę inflandską.

Na zamku polockim durante hac expeditione praesidium sto piechoty y sto kozakow bendzie, na ktore z skarbu Wielkiego Xięstwa Litewskiego pieniądze im przidą, takze kule, prochy, ad munitionem zamku tego należące, z tegosz skarbu prouidowane bendą.

Ich Mosc panowie hetmani Wielkiego Xięstwa Litewskiego zaciąg woiska swego do vchwalonych tilko na wojnę inflandską coronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego podatkow stosowacz bendą, listy od Iego Krolewskiej Mosci przypowiednie bioracz y według nich woisko zaciągając, a nad nie y nad podatki więczey go nie przyciniając, aby zatim rzeczypospolita w dlugi iakie y w confederatie skodliwe sie nie zaciagnęła.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 251—2; ibidem ч. 102 стор. 669—700.

182.

З промови Станіслава Конєцпольского на соймі: про потребу платні козакам — 1626 р.

...Dał Pan Bog wielkie y dawno takie zwycięstwo nad Talary teraz swiezo postąpieniem takim, nad ktore nigdy tu w Koronie bicz y znosic to poganstwo nie mozemy, ieno tak sie teras stało, o czymem y ia przedtym o sposobach tych slyszec sie dawał, co Iego Mosc hetman pro dexteritate sua zawsze potrafic za pomocą bożą moze, aby zolnierz ab aprilli usque ad decembrem wedle constituciey anni 1593 na Vkrainie w obozie lezał, a stacye aby z liesz im wozone bely z krajow ruskich, gdzie wiadomosc wziawszy o poganstwie w¹⁾ Woloszech, miec oko na kosz, ktory ysz to dzieło zwyczajnie ma, wszedszy w Korone, w zagony pusczac tak, ze ych czasem ledwie połowica okupu ostaie, w tenze czas z armatą polną tymze slakiem na kosz następować y rwac y zagonniki przy plonie potem łączniei bic. A isz niemala potęga przy kozakach zaporoskich, iako y teras częsc ych pokazala, wiele obywatelow Maley Polski wojewoetw nasych proszą, abysmy pobor ieden zawsze ex gratia dla ochrony dobr zaporoskim w poslusenstwie będącym dawali przes swoje safarze, bo tymi zoldem nie tak

¹⁾ в рук.: в пропушене.

ochotni do obrony będą, gdy na morze chodzieć nie mogą. Święte te kilkadziesiąt tysięcy, które y my y poddani nasi czesliwie (sic) dadzą, które tak wiele dusz krześcianskich z deustacji koronnych ochronią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 370 стор. 1083.

183.

Промова Якуба Собеского, маршалка посольського, на сеймі. — 27 січня 1626 р.

Witanie Krola I. od p. Iakuba Sobieskiego, marszałka poselskiego, anno 1626 die 27 ianuarii.

Mądre y świętobliwe przodkowie naszy wszystkich walnych y tey rzeczypospolitey seymow pierwsze auspicia od powinszowania zdrowia krolom panom swym postanowić chcieli. Zatem bowiem patrzali zawsze na nieodmienne kwitnącą w sławie y swobodzie oyczyznę swoie. Iesli kiedy, tedy teraz in hoc theatro reipublicae niski pokłon krolowi nad krolmi oddać mamy, że vota nasze y suspicia w pocieche obrocil, a z laski swoiey swietey, zdarzył nam przy dwóch stanach oyczyzny naszej osobe W. K. Mci iako naipierwszy y naiprzedniejszy stan, pana y głowe wszystkich rzeczypospolitey w dobrym zdrowiu oglądać po tym powszednym y okolicznym szerzącej się plagi panskiej niebezpieczeństwie, ktoremu y monarchowie, że się też ludźmi smiertelnemi rodzą, zarowno z drogiemi podlegają. Ktorykolwiek szczesliwego W. K. M. panowania, ledwo nie dai, porachować się podeymował, tenby przyznać musiał, że własnie sama dextera excelsi diadema, która na głowie W. K. M. posadziła, szczesliwie tak przez wszytek czas trzyma y utwierdza, że ani rozmaite przeciwney fortuny insultus, ani rozne postronne niebezpieczeństwa ani burze nie tylko wywrocic go nie mogli, ale y poruszyć go nie smieli. Był ten, który o koronę W. K. M. od wiekow w tajemney sądowni y wyrokow bozych skarbnicy zgotowaną szablą się z wielkiej pamięci godnym hetmanem W. K. Mci rozpierał. Nie długo po nim beglerbeg vromelski panstwa W. K. Mci arma ostentabat. Nalewaiko bezeczne seruillis belli chorągwie po Koronie y W. Xięstwie Litewskim rozważał. Car turecki na to że wszystkiemi ordami swemi do Włoch nastąpił, aby był oyczyznę naszą in praedam im puscil. Szczesliwym nad Turki zwycięstwem wiedziony Michał, wojewoda multanski, tegoż szczescia nad wojskiem W. K. M. vsilował. Zwoiował y poszadzał ziemie inflancką Carolus. Moskiewski nieprzyjazny zdawna nam narod w srogą y długą woyną zawarł się był z rzecząpospolitą naszą. A że ią od tych wszystkich nieprzyjaciół za szczesciem y pobożnością W. K. M. bronil ten, bez ktorego woli y nailisszemu człowiekowi włos

z głowy spasc nie moze. Dopierosz ze trzech części swiata wszystkie potencją na woyska y granice W. K. M. nawiodł Osman, cesarz turecki. Nie dosycz na tym kozacka załosna swawola za wstawicznego y domowego nieprzyjaciela nam stała. A przecie wszystkie te woyny obrocily sie W. K. M. w tryumphy y wszystkie niebezpieczeństwa w trophaea. Probe to tylko iakaz fortuna czynila, mogli tez co swym niestatkami kiedy nad panowaniem W. K. M. dokazac. Ieszcze nieraz po gębie wiaawszy, niech się wstyda y kaie aduersa przeciwko W. K. M. moliri. A zas nie był aemulus regni W. K. M. w więzieniu, a zas beglerbeg vromelski od niezmyslnych zapędow swych prędko się cofnął, a zas Nalewaiko do dział przykowany y tu przywiedziony w oczach prawie wszystkiey Korony slusney kary za zbrodnie swe odniósł. Kadzigerey, co podawac condicie miał, przyiac ie sam na Cecorze musiał, Michał co sie Turkow nie bał, Polakow sie zląkszy z woiskiem porazony sromotnie y z głową swą uciekał. Carolus po bracie zamki postradał, tracił często waleczne y wielkiem kosztem zacięgnione woiska, poklonila się pulnocna stolica, bil tu na tem mieyscu czolem, niewolnikiem W. K. M. plemieniem swym ostawszy, czar moskiewski. Osman cesarz turecki, ktory w nievnoszonym wieku, szczęsci u y animuszu swym iuz zdał sie był pozrzec panstwa W. K. M. z nienaznaczoną domu otomanskiego karbą, a wiecznym na potomne czasy swiata wszystkiego dziwowskiem na zawsze tych zamysłów bezwstydnie odbiegł. Okielzano teraz swiezo wyuzdaną przedtym swawolę kozacką, lubo to nie bez vpuszczenia krwi, ale tak wzdyc phraeneticos et pertinaces morbos leczą.

Бібл. Академії Наук рук. 367 стор. 114.

184.

Козаки до Станіслава Конєцпольського; прирікають додержати точок куруківської комісії, поналити човни і карати своєвольних та подають свої бажання. — Б. м. і д. (весна 1626 р.).

Za wolą y roskazaniem I. K. Mosci pana naszego miłosciwego y wszystkiei rzeczypospolity tudziesz y Wielmoznosci Waszy naszego miłosciwego pana, a pomnąc na przysięgę ową na Kurukowie oddaną, nic się nie bawiac za porochi dla wykonania oney ze wszystkim woiskiem szlichmy, gdzie przyszedszy, zaraz czelny te, ktore na szuszy były y ktore mogły sie teraz snadnie do palenia przisc, popalelimy przy zeszlanych od Wielmoznosci Waszy naszego miłosciwego pana; a drugie bez gospodarzow woda, gdy łodzie roschodziły na Dnieprze,

poodyrywawszy, podarła, których teraz żadną miarą wywindować nie mogliśmy, jednakże my przestrzegając tego, abysmy condition swym w comisii nam podany y przez nas poprzysiężony dosic uczynieli, zostawiwszy na koszu na miejscu zwykłym starszyny Iwana Kulachę, a przy nim z każdego pułku ludzi godnych tysiąc zupełną, przysięgą czytaną w radzie zupełny onego ze wszystkim tym wojskiem iego pozostawiłim, stwierdziwszy na piśmie ordynatią, iako się ma sprawować, zostawilismy y roskazali te conditie wypełnić. Pierwsza, gdy woda spadnie, zaras aby te czołny w wodzie zatopione, kiedykolwiek będąc, wywindowawszy, popalił i popsował, tak tesz y te czołny, które terasz na morzu, oderwawszy się od drugich, z Miskiem są y po te czasy ieszcze nie przyszły, skoro tedy przydą, aby zaraz one popaliwszy, ludzi, co w nich przydą, nie przy sobie nie bawiąc, do miast iako swawolnych od siebie oddając, wyszłali; iakosz radzibysmy y sami przyscia tych czołnow czekali, nizli na polu stając, trudno było czekać, z tych przyczyn, że nieprzyjaciel, pod bokiem będąc, wzięwszy o nas wiadomosc, kilka razy na obeizenie wojska podbiegał, a w ostrowie trudno było się przez wielkosc wody, która poieła koni y samych siebie wprowadzić; rozumiemy jednak, że y ten starszy od nas tam zostawiony, postrzegając przysięgi swy, którą wykonał, temu wszystkiemu, co ma od nas na piśmie podaną, dosic będzie czynił. Druga, aby każdego swawolnego, ktoriby chciał być zprzecznym, co by się do swywoli zanosieło, aby tamże zaras na garle karał, lubo do nas koniecznie odszelał. Trzecia, aby pilne staranie miał w tym, żeby o zamysłach nieprzyjacielskich wiadomosci zasiągając, do nas oznaimował, gdysz dla przysługi u Iego K. Mosci naszego miłościwego radzibyzmy y sami w krai nieprzyjacielski za Dniepr wtargnęli. Iakosz wiadomosc nas doszła takowa, że ięzykow naszych, między progami wodą na porochi idących, połapali, zaczym iusz trudno było, do tego y czasy gorące na konie. Wojska do pięci tysięcy za porochami przy P. P. zeszlanych od Wiel. Waszy naszego miłościwego pana szosty tysiąc przypiszalismy, których y registr zcomputowany Wiel. Waszy poszylamy. W ostatku I. Mosc pan Biestrzykowski (sic) Wiel. Waszy naszego miłościwego pana ustną da sprawę. O zold, od I. K. Mosci pana naszego miłościwego nam naznaczony, Wiel. Waszy naszego, miłościwego pana, na czas naznaczony był przyszlany. Wnosilizmy proszbę naszą do magestatu I. K. Mosci pana naszego miłościwego przez poszlow naszych, iszbyzmy mogli mieć pozwolenie posłać posłów swych do czara moskiewskiego po kaznę, którą z dawna y przodkom naszym dawac co rok zwykły, lecz Iego K. Mosc pan nasz miłościwy rozkazac nam raczeł, abysmy się w tym Wiel. Waszy naszego miłościwego pana ra-

dzieli y według zdania Wiel. Waszy postempowali, a tak pokornie prosimy o naukę, iakobyzmy w tym mieli postąpić, gdysz, widzi Bog y uwazeniu to Wiel. Waszy naszego miłościwego pana podaiemy, że nie mamy zkad czego wziąć. Potrzeba tedy w tym miłościwego baczenia W. M. naszego miłościwego pana. Przytym tesz uskarzamy się Wiel. Waszy na panow obywatelow ukrainnych o tym, że się kaza iako naiprędy z dobr swych rumowac, a budowania y rozrobkow, które towarzysze nasi mają, kupowac kazdym zakazuia y insze krzywdy nieznosne czynią. Pokornie prosimy, niech w tym doznamy miłościwey laski W. M. pana naszego miłościwego, iszbysmy od P. P. obywatelow nie beli angariowani y od tich czynionych krziwd beli ochronieni. Ostatek do instructiey referowano etc. etc.

Бібл. Ягайлонська ч. 166 к. 225—256; ibidem рук. ч. 102 к. 426—7; заголовок: Сопіа listu od kozakow. Лист писаний невдовзі по курківській комісії з падолиста 1625 р.; дату його треба перенести, здається, на весну 1626 р., — на це вказують згадки про весняну повинь.

185.

Козацька інструкція послам; козаки жадають збільшення платні і фондів на військові потреби. — Б. д. (весна 1626).

Instructia do Iasnie Wielmoznego Pana I. M. P. Woiewody sendomirskiego, hetmana polnego coronnego, panom poslom naszym Iwanowi Zborowskiemu, Hryckowi Lichopolowi y Kondratowi Zukowi, czego sie imieniem woiska I. K. M. zaporoskiego usilnie domagac y prosic v Iego M. maia, dana.

1. O podwyszczenie zoldu, tudziesz i sukna woisku wszyskiemu aby z mosciwey laski swey do I. K. M. y wszyskiey rzeczypospolity przyczyna bydz raczył, poniewasz to wszystko I. K. M. iako pierwszemu po sobie zostawilismy, aby I. M. pan nasz miłościwy, wydząc powolnosc naszą, a pomniąc na dawne zasługi woiska I. M., względ miec raczył, P. P. posłowie nasze gorącą prozbę wnioszszy, prosic maia.

2. Maia sie P. P. posłowie nasze domawiac y prosic I. M. o naukę, skąd koni pod armatę wziąć, zeby mogło bydz pogotowiu, gdy na posługę I. K. M. pana naszego miłościwego nam roskazac będzie raczył, aby w ten czas o konie go nie frasowac, bo co było ich, to wyzdychało, a ostatek pochromili.

3. O sługi armatne, to iest puszkarze armathy prosic I. M. maia, aby mosciwey laski swey panskiey naukę dac raczył, skądby mogli miec na siermieję na grzbiet, zold, takze na wyzywienie sluszne.

4. O prochy Iego M. prosic maia, aby z łaski swej paskiej ukazac raczył, skąd ie wziąć, zeby na posługę I. K. M. pana naszego miłosciwego były gotowe, tak tesz y dla ustawionych niebezpieczeństw teraz na Vkrainie będących.

5. O poprawienie armaty samey, tak szorow, iako y inszych potrzeb należących prosic usilnie I. M. maia, aby z łaski swej paskiej ukazac raczył, skądby ią oprawic mogli, gdysz za roskazaniem vniuersalem I. M. w Kiiowie, wzielismy byli wozkow kilka zelaza, którą y połowice armaty poprawic sie nie mogło.

6. Prosic P. P. posłowie I. M. maia, aby z łaski swej paskiej ukazac raczył, gdzieby armata stac mogła y przy niey służy armaty pozywienie miec mogli, bo więc do tych czasow w Kaniowie stała, godnaby rzecz, aby gdzieindziej stac mogła, nie nalegaiać daley na to miasto.

7. Maiać respekt na prace y zasługi pisarza nasego woiskowego, który nad insze wszystkich zasługi woiskowe laboruie y na onem ciężar główny polega, abowiem y przedtym to zawsze bywało, ze co starszemu nad tym woiskiem dawano, to pisarzowi połowicę dawano, I. M. pana hetmana o podwysszenie zoldu onemu P. P. posłowie gorąco prosic maia.

8. O muzykę woiskową, tesz o chorążych prosic I. M. maia, aby z mosciwey łaski swej paskiej ukazac raczył, skądby mogli miec cokolwiek na grzbiet, takze y pozywienie słuszne.

Na własne roskazanie woiskowe Constanty Wolk, pisarz woiska K. I. M. zaporoskiego.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 102 стор. 727--8. Інструкція долучена до листу ч. 184.

186.

Станіслав Конєцпольський до каймакана; король знищив козацьку своєволю, тесаме повинні зробити й Турки з Татарамя. — Бар, 6 липня 1626 р.

Iasnie oswiecone xiążę, miłosciwy kaimakanie naitasnieiszego cesarza tureckiego, moy miłosciwy panie y prziiacielu.

Przyniosł mi sławny Osman czausz na tich dniach od Waszey Xiązecey Mosci pisanie dobre y prziiadni pełne, na ktore terasz odpiszuję. Cieszę się wielce z tego, ze mi Wasza Xiązeca Mosc prziznasz tho, czo wsitek swiat widzi, iz prawdziwem y scerem sercem chodzę około pokoiu. Bo tak to iest prawdziwie, zem za roskazaniem Naitasnieiszego Krola Iego Mosci pana mego przesz ten wsitek czasz szczyrze przestrzegalem y na potim przestrzegacz będe, iakoby sie we

wsitkim conditionom w pactach mianowanem dosiecz działo y do naruszenia zobostronnego pokoju, aby zadna przycina z naszey strony nie była dawana, iako się to nie słowy, ale skutkiem w przeslym roku przesz rozlanie wiele krwi z kozaki iawnie pokazało. Dla tego iezeli poimani kozaci, tak iako Wasza Xiążęca Mosc piszesz, wdawali, słusnie im Wasza Xiążęca Mosc nie daiesz wiary. Gdyz nie przes swowolne chłopstwo, ale przesz insze osoby y sposoby odkrywaby Naiasniejszy Krol Iego Mosc pan moy nieprzyiazn swoię y iako prawdziwie tamtich więzniow wdawanie było, tak rocna przeciwko niem woina iawnem iest wsitkiemu swiatu świadectwem. My zasz barzo słusnie wierzilismy więzniom tatarskim, ktorzy wyznawali, ze hanowi od porty do nasz iscz roskazano, bo nie tilko ze sie wsisci na iedno zgadzali, ale y to nasz w tim w uwierzeniu naszym wtwierdzało, ze nie tilko starodawnich pact skody nie są nagrodzone, ale ze, (iako Wasza Xiążęca Mosc piszesz), han czesarskich emirow nie zrozumiał, zadnei nie odniosł nagany. My dosiecz czyniąc przymiernemu postanowieniu, srogiem tego swowolenstwa kozackiego pokaraniem y wielem trupow kozackich w przeslym roku nagrodzilismy skody. A czemuś wy tez, widząc, ze my scerze y prawdziwie przestrzegamy pokoju, nie macie wzaiemnie tego vcinicz y Tatarow pokarawszi, gruntownie pohamowacz? Wiadomem ia tego dobrze, ze Wasza Xiążęca Mosc iestesz od Pana Boga obdarzony bacnem, doirzałym rozsądkiem y wielką mądrością, nasz wsitkich rzeczy doswiadczenie, biegłosc, wiesz wszitko, czo sie od dawnich wiekow działo na swiecie, zaczym y tosz nie musi bydz taino, dlaczego y iakim sposobem te vpominki abo vlafa Tatarom od krolow panow naszych iest pozwolono. Dolożono tego, aby wzgledem tych vpominkow na kazdą potrzebę Iego Krolewskiey Mosci stawali, warowano y to, kiedyby ktoregokolwiek roku w panstwach Iego Krolewskiey Mosci vczynili skodę, za ten rok nie mają im bydz dawane, bo przyjaciolom, a nie nieprzyiaciolom zwykly sie dawacz vpominky. A ze tilko przesly rok od naiazdow tatarskich bel wolny, dlatego za ieden rok telko bely im dane; nie takie, iako oni vdali, ale iako zdawna bel zwycai, y iakie od monarchy wielkiego godzą się poslacz. A co W. X. M. piszesz, iz czokolwiek Tatarow v nasz zginęło, iakoby zaden nie zginął, tedy wiemy, ze taka o nich iest przypowiescz, isz s trawą rosną. Ale aza kiedy Pan Bog poda Krolowi panu memu taki sposob, ze tak podetnie korzen tey trawie, iz nie bendzie tak buino rodzie. Bylacz tez kozacka matka barzo płodna, boscie tego sami doznali, ze na mieisce iednego zabitego kozaka w drugim roku dziesięcz ich stanęło, lecz potrafiel w to Iego Krolewska Moszcz dla statecznei z wami przyiazni, ze to zle z gruntu zniosł y w poslusenstwo ostatek wziął y tak przeple-

niwszy, zmniejszeł, że iey przybywacz nigdy nie bendzie, pokąd caley przyiazni wasey doznawacz bendziemy. A to y teraz przy obecności Osman czausa przisła mi taka wiadomosc, że to woisko, ktorem za roskazaniem Krola Iego Mci pana mego na Zaporosze dla poskromienia tych lotrow, czo na morze chodzili, bel poslal, wraca szie ku domowi, dobrze sprawiwszy, bo tamtich swowolnikow iednich pokarali, drugich pochwitali y czolny wsitkie popalili. Zostalo się tam trzi thisiące czleka, ktoryby na tych, czo sie iesce nie zwrocili z morza, pilnowali y zadnego nie upuscili, przestrzegaiącz pilno, aby tam zadne swowolenstwo nie zostawalo. Roskazalem bel, czokolwiekby iassyra turckiego przywiedli, aby im odięto y wolno pusciano, czo stalo sie wedle mego roskazania, bo wsziskich puscili, do Oczakowa odeslawszy. Na znak tego przislali mi iednego chlopca, ktorego daię Osman czauszowi. Vwasciesz ten nasz prawdziwy postępek y scere około statecznej przyiazni zatrzymania staranie, patrzcie na srogie pokaranie y gruntowne pohamowanie swowolenstwa kozackiego. A nam tez to wzajem oddacie, Tatarzy pokarzcie y od naiazdow pochamuicie, tedy czaly pokoi statecznie między nami na wieki trwacz będzie. Co miał w poruczeniu Osman czausz od Waszey Xiążeczey Mosci, powiedzial mi vstnie, czo odemnie slysal, vstnie tez powie Waszey Xiążeczey Mosci. O czym wszitkim nie zaniecham albo przesz poslanca vmyslnie dacz znacz Waszey Xiążeczey Mosci, ktoremu przitem zycę od Pana Boga dobrego w dlugi wiek zdrowia. Z Baru, dnia 6 miesiaca lipca roku 1626.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 80—81; ibidem ч. 102 стор. 716—717. Заголовок: Respons kaimakanowi od Iego Mosci pana hetmana.

187.

Михайло Дорошенко з усім військом запорозьким до Жигимонта III; жалують ся, що король не виповнив їх бажань, хоч козацтво зробило великі прислуги річипосполитій; посиляють послів з своїми постулятами. — Переяслав, 3 січня 1627 р.

Naiasniewszy miłosciwy Krolu Panie,

Panie, Panie a Panie nasz miłosciwy.

Wiernosc poddanstwa naszego pod nogi Magestatu Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego pilnie poddawamy. Zrozumieliśmy z listu Waszey Krolewskiej Miłosci pana naszego miłosciwego przez posłancow naszych, swiezo do Waszey Krolewskiej Miłosci pana naszego miłosciwego na terazniejszy seym posyłanych przyniesionego, Wasza Krolewska Miłosc pan nasz miłosciwy krwawe tak przed

tym wiernie oddające posługi nasze, iako y teraznieysze, ktoreśmy z sczyrego poddanstwa naszego, iako wiernym sługom poddanym w tem należało, szczęściem W. K. Mci pana naszego miłościwego iawnie i znacznie okazali, vcieraiąc się s tym nieprzyjacielem krzyza świętego, który był prawie szeroko pasczeki swoje rozdarszy na krew chrześcijańską, zarliwie i nieopowiednie, iako zwykł, w państwa W. K. Mci wtargnął, miłościwie przyiawszy, łaską swą pańską, iako wiernosc oddającym poddanym swym, ofiarowac raczysz. Wprawdzie bylismy tey nadzieiey, zesmy przez posłów swych w prozbach naszych i dolegliwościach niedostatkami związanych mieli bydz miłosiernie opatrzeni, ale ze miłościwa obietnica Waszey K. Mci pana naszego miłościwego listownie nas zaszła, rozumiemy, iz W. K. Msc pan nasz miłościwy, pomniąc na nasze krwawe zasługi, ktore, iako dawno nastawiając piersi swe niezakrycie i nie załuiąc chudob swych, po pogotowiu i teraz swiezo i znacznie dając wstręt temu nieprzyjacielowi krzyza świętego i coronnemu, czynili, gdzie nie bez szkody wielkiey byc musiało tak na samych osobach iako na koniach i rynsztunkach, miłościwy względ maiąc na niedostatki nasze, ktore prawie nas ogarneli, łaską swą pańską nadstawic miłościwie będziesz raczył. A to w tym w poprawieniu wolności od przodków Waszey K. Mci nam nadanych tudziez i od Waszey K. Mci potwierdzonych, abysmy z onych sie ciesząc i na one zawsze patrząc, szczodrobliwosc vznawiając, ochotnie posługi naszemi nagradzali. Do tego w podwyszeniu zółdu dorocznego, gdyz, Bog widzi, nie gardząc łaską Waszey K. Mci pana naszego miłościwego, śmiało rzecz mozemy, ze tym zółdem dorocznym potrzebam y niedostatkom swym, trwając wiernie na posłudze Waszey K. Mci, obeysc sie zadną miarą nie mozemy; nie wiemy, na co obrocic mamy, czyli na odzież czyli na rynsztunek czyli tez na insze potrzeby człowiekowi rycerskiemu należące, a co więtsza i potrzebniejsza, ta armata, ktora zawsze ku posługam W. K. Mci w gotowosci bydz powinna, zadnych potrzeb, tak prochow, kul, zelaza i innych potrzeb, do oney należących, niema, i skąd wziąć, nie wiemy. A tak vnizenie i płacziwie vpadając do nog Magestatu W. K. Mci pana naszego miłościwego, prosimy, racz Wasza K. Mci pan nasz miłościwy, miłościwie na nasze krwawe zasługi pomniąc i oney nie przebacząc, tako iako sie wysszey pomienilo w poprawieniu wolności, w podwyszeniu zółdu w opatrzeniu potrzebami armacie szczodrobliwym datku odziezy, w ukazaniu na odpoczynienie po tych pracach i trudach naszych chleba łaską swą pańską vkazac, iakobysmy tym chętniey i w iedney kupie będąc, przy powinności swey, ktorąsmy Waszey K. Mci panu naszemu miłościwemu raz oddaney trwając, przeciw kazdego nieprzyjaciela Waszey K. M.

i wszystkiey Rzeczypospolity w gotowosci byc mogli. Do czego sie nieodmiennie ozywaiac, Waszey K. Mci pana naszego milosciwego pilno, pokornie a placzliwie prosimy, iakoz vmyslnie maiac nadzieie, to milosciwey lasce Waszey K. Msci pana naszego milosciwego, przy tych niedostatkach naszych zadluzywszy sie na strawe poslancom swym, towarzyszow naszych trzech, to iest pana Iacka Mozyrenina, pana Fedora Puchowicza i pana Iana Baczynskiego poselamy, przez ktorych gdy vznamy laske Waszey K. Mci, wiernie Pana Boga prosic, poki nas stawac bedzie, za dobre zdrowie Waszey K. Mci pana naszego milosciwego powinni zostaiac, i powtore wiernosc poddanstwa pod nogi Magestatu Waszey K. M. panu naszemu milosciwemu pilnie poddawamy. Dan z rady zupełney w Pereiasławiu, dnia 3 ianuarii 1627.

Waszey K. Milosci pana naszego milosciwego wierni poddani i nanizszy sludzy, Michał Doroszenko, starszy ze wszystkim rycerstwem woiska Waszey K. Milosci zaporoskiego.

Адреса: Naiasnieyszemu Magestatowi Iego Kr. Mosci Panu, Panu, Panu a Panu nam milosciwemu.

Печатка на папері, підложенім червоним воском: козак з шаблею при боці і рушницею на лівім рамени; довкола напись: Копія воика запорозкого.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 489—490 (оригінал).

188.

Инструкция послам запорожского війська — в справі збільшення платні і ин. — Б. м. і д. (3 січня 1627 р.).

Instructia do naiasnieyszego Zygmunta trzeciego, z łaski Bozey krola polskiego, wielkiego xiązęcia litewskiego, ruskiego, pruskiego, mazowieckiego, z mudskiego, inflantskiego, a szwiedskiego, gotskiego, wandalaskiego dziedzicznego krola, Pana, Pana naszego milosciwego, dana panom poslancom naszym panu Iackowi Iowzykowiczowi, panu Fedorowi Puchowiczowi y panu Ianowi Baczynskiemu ymieniem wszystkiego woyska Iego Krolewskiey Mosci zaporoskiego, czego v Iego Kr. Mosci naszego milosciwego pana domawiac y vsilnie prosic maią. Naprzod:

1. O poprawienie wolności od przodków Iego Krolewskiey Mosci świętey pamięci Krolow Ich Mosci, tak tez y od Naiasnieyszego Krola Iego Mosci teraz szczęśliwie panującego nadanych, aby Iego Krolewska Mosc, pan nasz milosciwy, maiac wzgląd na zasługi nasze krwawe, milosciwe to przywilem dawne nadania potwierdzic raczył, panowie posłowie nasze, do nog vpadaiać, prosic maią.

2. O podwyszenie zółdu dorocznego, przez Ych Mosci Panow Comissarzow nam naznaczonego, tak na wszystko woysko, iako tez y na usługi woyskowe opatrzeniem, odziezą, tak tez y usługi armatne, puszkarze, woznicy, chorążowie, muzyka, doboszowie, rzemiestnicy, kowale, stelmaszy, rymarze y ynni do armaty potrzebne, skądby mogli miec contentatie za zasługi swoje, ktore vstawicznie z pilnością odprawuią, bowiem wżiaszy kilka złotych, nie tylko odzież, ale prochu y ołowu na usługę rzeczypospotey do roku s potrzebą miec nie mozemy. Tak tez y o samą armatę, skądby mogła miec opravienie, a do tego prochu, kul y potrzeb ynych, do niey należących, ktoraby zawsze ku posłudze Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey bydz mogła porządna y gotowa, do tego y o konie pod tę armatę potrzebne, skąd maia byc obmyślone, maia panowie posłowie naszy vsilnie Iego Krolewskiey Mosci, pana naszego miłosciwego prosic.

3. Iz teraznieyszą vtarzką z tym niedawno bylym nieprzyjacielem krzyza świętego, tak na samych osobach, koniach rynsztunkach y ynych potrzebach, rycerskiemu człowiekowi należących, szkodę niemalą podnieść musieliśmy, przeto panowie posłowie naszy Iego Krolewskiey Mosci, pana naszego miłosciwego, aby się Iego Krolewska Mosc z miłosciwey łaski swey panskiey, maiać wzgląd na te szkody nasze, nagrodą miłosciwą bydz raczył, vsilnie prosic maia.

4. Azesmy po tych pracach y trudach naszych, nie chcąc naruzyć łaski Iego Krolewskiey Mosci, po te czasy w chałupach swych przemieskiwamy y zadney stacji na ubogich ludziach nie wyciągamy, lubo to nas opacznie do Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego vdano, o co panowie posłowie naszy ymieniem wszystkiego woyska przed Iego Krolewską Moską z tego się wywiesć, a o vkazanie chleba y mieysca dla odpoczynku, zeby tym snadniey nieprzyjacielowi krzyza świętego, (ktory, iako mamy wiadomosc, w panstwa Iego Kr. Mosci wtargnąć zamysliwa), odpor, będąc w gotowosci, w kupie mógł się dac, vsilnie prosic maia.

5. O wdowy, ktore po mężach swych zmarłych, na posługach Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey w rozných expeditiach poginęłych, dobrze Iego Kr. Mosci y rzeczypospolitey zasłużonych zostaią, Ich Mosc panowie vrzędnicy vkraginni odeymuiąc s pod obrony naszej, pod swoją iurzdycią garną y wielkie krzywdy, ciemiężąc onych, czynią, aby Iego Krolewska Mosc pan nasz miłosciwy one vniwersalem swym obesłać raczył, aby do onych zadney potrzeby nie mieli, przypominaiąc przywilie tak od świętey pamięci zeszyłych Krolow Ich Mosci polskich, iako y teraz nam szczęśliwie panuiącego Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego nadanych, o co vsilnie panowie po-

słowie naszymy Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłościwego prosić mają.

6. A yz po commissiey niedawno byley towarzystwa naszego, w przypowiedzi y służbie Iego Krolewskiey Mosci będących, niemało w potrzebie poginęło, a ynne swoją śmiercią pomarli, zaczym wielka dziura w woysku się znayduie, przeto panowie posłowie naszymy Iego Krolewskiey Miłosci panu naszemu miłosiwemu do wiadomości doniosszy, aby Iego Krolewska Mosc dobrze na to godnych y zasłużonych s tych wypiszykow, ktorzy są od nas odłączeni, lubo z ynszych przypisać roskazać raczył, izby woysko w zupełney liczbie szesciu tysięcy naydowało, bowiem za dwie, za trzy lata mało co nas ku służbom rzeczypospolitey ostanie, o co vsilnie panowie posłowie naszymy Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosiwego prosić mają.

7. a ze Yich Mosc panowie obywatele vkruginni, nie dbając na uniwersały Iego Krolewskiey Mosci, wielkie krzywdy towarzyszom naszym, zabierając onym chudoby, biciem, mordowaniem czynią, nie wiemy tedy jakim prawem dochodzić sprawiedliwosci y v kogo oney prosić mamy, gdyz oni v nas zawsze z winnych sprawiedliwosci otrzymawają, a my nigdy od onych otrzymać nie mozemy; nie wiemy, gdzie pozywać y ktoby z onych sprawiedliwosc vczyńcie miał, Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosiwego daleko y nie mamy za czym i iako będąc vbogiem ludzmi; a zatym czym daley, tym większa opresia się nam dzieie. Do tego, cosmy od Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosiwego przez Yich Mosc panow commisarzow pozwolenie w commisiey otrzymali, abysmy wszelkich handlow tak szynkow y ynnych przemysłów, ktoreby przeszkodą arędom szlacheckim nie były, zazywali, a teraz nawet y piwa zwarzyc na potrzebę swą, a nie na zaden szynk od panow obywatelow vkruginnych otrzymać pozwolenia nie mozemy. Panowie posłowie naszymy o formatiā y pozwolenie Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosiwego vsilnie, vpadając do nog, prosić mają.

Imieniem wszyskiego woyska Iego Krolewskiey Mosci zaporoskiego Constanty Wołk, pisarz woyskowy. — Печатка як ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 499—500 (опир.). На стор. 500v. замітки двома ріжними руками: Instructia posłów kozackich do Krola Iego Mosci 5 martii 1627 (се мабуть день віддання інструкції королеви); Listy zaporoszczykow, ktorych iest 7 y z instrukciā. — Дату означаю з листів ч. 187, 189.

189.

Михайло Дорошенко з усім військом запорозьким до королевича Володислава; жалують ся, що король не сповнив козацьких бажань; просять королевича підпирати посольство, котре посилають до короля. — Переяслав, 3 січня 1627 р.

Naiasniewszy Miłosciwy Krolewicu,

Panie a Panie nasz wielce Miłosciwy.

Powolnosc posług naszych zwykłych rycerskich w miłosciwą łaskę Waszey Krolewskiej Mosci Pana naszego miłosciwego pilnie zalecamy.

Z niedawno swiezego listu W. Kr. Mosci, pana naszego miłosciwego tudziesz y z ustnego dania sprawy posłancow naszych do Iego Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego y wszyskietey rzeczypo-spolitey posłanych wyrozumielismy o niewymowney a dobrotliwey łasce W. Kr. Mosci, którą nam wiecznie zyczliwym sługom swym w przyczynie do Iego Kr. Mosci miłosciwie byc raczył, za co W. K. Mosci panu naszemu miłosciwemu wielce a pokornie dziękuiemy. Wprawdzie bylismy tego nieodmiennie rozumienia, iz Iego K. Mosc pan nasz miłosciwy za nasze krwawe zasługi, ktore, (nie wspominaiąc dawnych), y teraz swiezo znacznie z tym nieprzyjacielem krzyza świętego y coronnym, daiąc onemu odpor wedle sił swych, okazali łaskę swą panską nam sługom y poddanym swym, na petyta y dolegliwosci nasze respect maiąc, okazac raczy, nizli ynszemu czasowi dla pilnych a wazniejszych spraw, vpewniwszy nas obietnicą swą panską, condonowac to raczył, maiąc tedy w tym nadzieie, vmyslnie w tych niedostatkach naszych będąc, zadłuzywszy się na strawę, towarzyszw swych trzech, to iest pana Iacka Iawzykowicza, pana Fedora Puchowicza pana Iana Baczynskiego, vpominaiąc się miłosciwey łaski y obietnice panskietey, poselamy, Waszą Krolewską Mosc, pana naszego miłosciwego, pilno, pokornie iako wierni a nieodmiennie zyczliwi słudzy W. K. Mosci prosimy, racz Wasza Kr. Mosc, pan nasz miłosciwy, y daley miłosciwą łaską swą panską okazawszy, do Iego Kr. Mosci pana naszego miłosciwego łaskawę przyczyną byc, iakobysmy w poprawieniu praw y wolności, od przodkow przed tym panuiących y od teraz Iego Kr. Mosci szczęśliwie nam panuiącego nadanych, w podwyszeniu zoldu dorocznego, w opatrzeniu sukien, w okazaniu po tych pracach y trudach naszych chleba y w ynszych petytach, o ktore posłancy nasze żądać będą, miłosciwie pocieszeni byli, gdyz, widzi Bog, nie chcąc naruszyc łaski Iego K. Mosci y po te czasy w chałupach swych przemieszkujemy. Druga, do miłosciwego rozsądku W. Kr. Mosci pana naszego miłosci-

wego podaiemy, ze wzięwszy vbogi kozak ten zold doroczny, nie wiedzieć czyli na odzież, czyli na rynsztunek, czyli na ynsze potrzeby człękowi rycerskiemu należące obrocie ma. Do tego y tą wtarczką naszą swieżą minęło nie bez szkody iak na samych osobach, koniach, y rynsztunkach byc musiało; słuszna by tedy rzecz, abysmy w tym vznali miłościwe baczenie Iego K. Mosci pana naszego miłościwego, zaczym by ochotni na przyszłe czasy przeciwko kazdego nieprzyziaciela Iego Kr. Mosci y koronnemu stawic sie mogli. Doznana w tym łaskę W. Kr. Mosci pana naszego miłościwego, poki naszych wiekow y sił stawac będzie, powolnemi posługami naszemi na wszelkie roskazanie W. K. M. odwdzięczyc gotowemi zostając, y na ten czas s powtorzeniem onych zalecamy się. Datum w Pereiasławlu, die 3 ianuarii anno Domini 1627.

Waszey Kroliewskiey Mosci pana naszego miłościwego nanizsze słudzy, Michał Doroszenko, starszy ze wszystkim rycerstwem woyska Iego K. Mosci zaporoskiego.

Адреса: Naiasnieyszemu Władysławowi Zygmuntowi z bozey łaski polskiemu y szwedzkemu krolewiczowi, obranemu carowi moskiewskiemu, smolenskigo, siewierskiego, czernichowskiego xięstw administratorowi, Panu, Panu nam miłościwemu. — Печатка як ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 487—8 (оригінал).

190.

Михайло Дорошенко з усім військом запорозьким до Томи Шимковича Скліньського; збороняють ся іти в королівську службу (в інфлянтський похід). — Канів, 18 лютого 1627 р.

Nam wielce Miłościwy Panie Szklinsky.

Powolnosc naszą rycerską pilno w łaskę W. Mci naszego M. P. zalecamy.

Pisanie W. M. naszego M. Pana przez sługę W. M. nas doszło, z ktoregosmy po części zrozumieli, iz W. M., nasz miłościwy pan, mając od Iego Kr. Msci listownie pozwolenie dobrych albo co przedniejszych mołoycow, nie wzruszając tych, którzy w służbie y przypowiedzi rzeeczypospolitey na ten czas się nayduią, zebrac dwa tysiące y tam prowadzić, gdzie tego potrzeba vkazuie. Wprawdzie tego tylko zrozumiec nie mozemy, skąd by te dwa tysiąca przedniejszych wziąć, s tey przyczyny, czyli s tych wyłączonych od nas, którzy prawie od panow swych, którym poddani są, tak poszarpani, poangariowani, ze ledwie z duszami zostali, a tych, którzy się w służbie Iego K. Mci y rzeczy-

pospolitey szkoda w to y wczepac; mamy teraz co z sobą robic y owdzie z tym nieprzyacielem krzyza świętego y to z ciężkoscią nam przychodzi, ze nie mamy o czym. Mielismy y bylismy tey nadzieie, iz Iego K. M. nasz miłościwy pan, mając na sobie teraznieysze krwawe zasługi, (ktorym y W. M. iesth dobrze swiadomym), miłosciwie to nam łaską swą panską y datkiem za nasze vtraty nagrodzić będzie raczył; nizli zadney w tym nie vznalismy, naweth y sztuki chleba, ktorymbysmy po tych trudach y pracach ziesc mogli, nie otrzymalismy, za czym tedy teraz co vbogi człowiek miał, to ziesc musiał, a na grzbieth, co mógł wzłozyc, tego y nie wspominac, owo zgoła głodno y chłodno ogarnęło. A do tego co większa, komięgami na vsługę Iego K. Mci pana naszego miłosciwego nie iesth zwykła chodzie; prosimy tedy, abys W. M. nas w tey mierze za wymowionych mając, za nieposłusznych Iego K. M. y rzeczypospolitey miec nie raczył. Zalecamy się przy tym łasce W. Mci naszego mosciwego pana. Dattum z Kaniowa, dnia 18 februarii 1627.

W. Mci naszego mosciwego pana przyjaciele y słudzy, Michal Doroszenko, starszy z woyskiem Iego K. Mci zaporoskiem.

Y to tez nam w podziwieniu przychodzi, iz W. M. nasz mosciwy pan, wiedząc zwyczaie tuteyszego woyska zaporoskiego, to pisac racysz; trudna to wwiesc czego s przodkow swych nie czynili, do tego na dwoie trudną odpor nieprzyaciolom dawac. A woysko, gdy przed tym zaciągivano, nie takim sposobem, iako teraz W. M. zaciągac racysz, to nie iesth rzecz podobna, szkodaby to y wzniecac.

Адреса: Нам Wielce Mosciwemu Panu y przycielowi Iego Mci Panu Thomaszowi Szymkowiczowi Szklinskiemu, staroscie zygwulskiemu etc., etc. oddac. — Печатка як ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 491—2 (оригінал).

191.

Тома Шимкович Шкліньський до Жигимонта III; до переговорів з козаками поїде, як лиш поздоровіє зі слабости; човни на перевіз козаків заховані під Київом; платню треба післати на час. — Шклин, 19 лютого 1627 р.

Naiasnieyszy miłosciwy Krolu, Panie, Panie moy miłosciwy.

Oddane mi iest pisanie Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego dnia 16 februarii, w ktorym wielce mi iest mile y wdzieczne roskazanie Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego, na ktore, by mi ieno zdrowie nieco pofolgowało, iakom zwykl z mło-

dosci lath moich, zyczliwie y mile Waszey Krolewskiej Mosci y rzeczypospolitei sluzyc, y teraz ochotnym sie Waszey Krolewskiej Mosci panu memu milosciwemu stawic chce, woli iednak Waszey Krolewskiej Mosci y roskazaniu według instructii do mnie przyslanej czynic dosic nie omieszkam. Iakoz zaraz za pirszym oznaymieniem od Waszey Krolewskiej Mosci pana mego milosciwego, choc ci w slabym zdrowiu moim, w ktorym mie y pierszy poslaniec Waszey Krolewskiej Mosci zastal, zaraz starałem sie, abym mogl Waszey Krolewskiej Mosci we wszystkim wygodzic. Terasz iednak, isz powtore wola Waszey Krolewskiej Mosci nastapila, wyiezzdam do nich zaraz na Vkraine, abym ich co naprędzey mogl według woli Waszey Krolewskiej Mosci y roskazania zebrac, a zebrawszy ich, Waszey Krolewskiej Mosci co naprędzey o wszystkim oznaimic. Tylko o to proszę wiele Waszey Krolewskiej Mosci pana mego milosciwego, abym mogl co naprędzey miec wiadomosc, gdzie sie im W. K. Mc kupic kazesz, zebym sze tym snadniey z nimi znosil y ich tamze zbieral, a zebrawszy, stamtad zaraz abym mogl z nimi na wode wyisc. Iuz ia nie omieszkam zebrac ich Waszey Krolewskiej Mosci y porządnie wyprawic, ale prowadzic ich, tego iuz nie wiem, iesli mi zdrowie pozwoli albo nie, o czym rozumiem, izby mie to excusowalo samo przed Waszą Krolewską Moscią. Iesliby tez iuz inaczey bydz nie moglo, a przyse bym mogl do pirszego zdrowia, wolą Waszey Krolewskiej Mosci y roskazanie continuowac chętnie gotow iestem. Iz mi iednak dobrą otuche uczynilo do prędkiego wyprawienia y stawienia sie s tym polkiem W. K. Mci, isz czolny są w schowaniu dobrym pod Kiiowem, iako mam wiadomosc, te ktore Iego Mc pan hetman roskazal był panu Zabeckiemu popalic, po ktore do Zaporoza poszylac nie potrzeba bedzie, dlaczego musialoby bycz omieskanie, gdysz są v nasz na Vkraine sniegi wielkie y konie niewyborne. O tym tedy W. K. Mc wiedząc, racz wyszylacz z vniwersalem swym do pana Podwoiewodziego Kiiowskiego, azeby nam tym snadniey wolno było te czolny pobrac, ktorych iednak zaraz wprzod przed sobą wyszylam arestowac. O to tesz wielce Waszey K. Mosci pana mego milosciwego proszę, abys raczył Wasza Krolewska Mosc pisac do Iego Mosci pana Podskarbiego, aby co naprędzey zold na ieden miesiac w instructii od W. K. Mci mianowany, przyslany był do Białey Czerkwi, abym tym snadniey mogl ich zebrac, gdyz oni wiedząc o gotowym zoldzie chetniey sie będą kupic. Aszawułam zas, szetnikom y inney starszynie w woysku ich należącym rozumiałbym, iszby W. K. Mc pozwolic raczył wiekszy zold nad inne, iako ten zwyczaj iest. Ktorych tymszamym ochotnieyszych vznalbys ich W. Kr. Mc do vsług swych y rzeczypospolitey. O to mi sie tez zdało do W. Kr. Mci pana mego

miłościwego pisac, prosząc o oznaymienie, iesliby była wola W. K. Mci inszych na to mieysce zaciągnać, między ktoremi znalazło by sie chłopow dobrych y wiernych¹⁾, takim dokładem, iesliby ci nie pozwoleli, (czego o nich nie rozumim), którzy są w służbie W. K. Mci y rzeczypospolitei. O tym tedy oznaimiwszy W. K. Mc, czekam na informatią, o którą proszę, abym mógł miec prędką. Ia iednak zaraz pokwapie sie co napredzey do p. Doroszenka, chocci w słabym zdrowiu moim, z ktorym sie o wszystkim rozmowie, wołą y roskazanie według instructii W. K. Mci oswiadcyc nie zaniechawszy. A rozmowiwszy sie z nim y zaciągawszy ich porządnie, Waszey Krolewskiej Mosci panu memu miłościwemu dac znac nie omieszkam y stawic sie do usług Waszey Krolewskiej Mosci y rzeczypospolitey, by mi iedno zdrowie złe przeszkodą nie było, zyczliwym y ochotnym gotow zawsze iestem, oddając sie przytym z vnizonemi posługami memi y wiernym poddanstwem miłościwey łasce Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego. Datum z Sklinia, die 19 februarii anno Domini 1627.

Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego wierny podany y vnizony sługa, Thomasz Szimkowicz Sklinsky.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 493—494 (оригінал).

192.

Тома Шимкович Шклінський до Жигимонта III; роблять ся приготування до перевозу козаків до Інфлянтів; реєстрові козаки не хочуть йти в похід. — Шклін, 2 марта 1627 р.

Naiasnieyszy, miłościwy Krolu, Panie, Panie moy miłościwy.

Choroba moja zakroczyła, zem dotąd, (nie czyniąc dosyc woli y roskazaniu Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego), tu na Wołyniu pozostał. Iednak za kazdym pisaniem Waszey Krolewskiej Mosci oswiadczywałem łaskę Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego kozakom zaporoskim. Iakoz y zaraz po wszytkich miastach, poczawszy od Czerkas, dla czołnow, (aby na vsługę Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego zabronne nie były), posłałem, bo za wielkimi sniegami, o iakich słyszę na Ukrainie, lubo by y chciał z Zaporoza przeprowadzić, nie byłyby wczesne. I dopiero skorom iedno od Iego Mosci pana Podskarbiego otrzymał pisanie, zaraz do pana poborce wojewodztwa kiowskiego s tymze sługą poslanca swego

¹⁾ З боку побіч тих слів дописано іншою рукою: wielga to iest consideratia pana starosti i potrzebna czo na nią odpisac.

dla odebrania pieniędzy posłałem, które przy sobie do przyjazdu mego zatrzymać kazałem. Nie rozumiałem, aby takie dumy panowie młocy być mieli, iako się teraz z listem swym otworzyły, który dla zrozumienia Waszey Krolewskiej Mosci panu memu miłosciwemu pisałem. Iednak Wasza Krolewska Mosc nie racz tego przedsiębrać, gdyż ia, iakom zrazu wiernie y chętnie podiał się służyć Waszey Krolewskiej Mosci, y do końca chęć continować. Iuzem teraz radnieyszy, że do lepszego trochę zdrowia na usługę Waszey Krolewskiej Mosci pan najwyższy mię przywrócił, na którą nie chcąc omieszkać, dniem y nocą sam na Ukrainę dość woli y rozkazaniu Waszey Krolewskiej Mosci czyniąc, iuzem się pusił, skąd y co będę miał in commissis, oznajmie. W pierwszym pisaniu moim do Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego pisałem, żądając wiadomości, iezeli Wasza Krolewska Mosc natychmiast, których na służbę Waszey Krolewskiej Mosci wybiorę, inszych, którzy nie są w służbie, ciągnąć kazesz, na którą y dopiero podając sub censuram Waszey Krolewskiej Mosci, oczekiwam, bo wielce trudna się im rzecz zda rozrywać; iednak mam w Bogu nadzieję, że za przybyciem mym chętnieyszych ku służbie Waszey Krolewskiej Mosci ich znajdę. Tu iuz moje vnizone służby y wiernie poddanstwo Waszey Krolewskiej Mosci panu memu miłosciwemu zalecam, Pana Boga za dobre zdrowie, szczęśliwe panowanie Waszey Krolewskiej Mosci prosząc. Z Sklinia, die 2 martii 1627.

Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego wierny podany y vnizony sługa, Thomasz z Szimkowicz Sklinski.

На окремих картках:

Iezeliby przescie trudne za tymi czolnami mieli, rozumiałbym, iесли będzie wola na tym Waszey Krolewskiej Mosci, pieszo do Bugu prowadzić. Co ia iednak za wolą y rozkazami W. Kr. Mosci oczekiwając, puszcza.

Адреса: Sacrae ac Serenissimae Regiae Maiestati, Domino, Domino clementissimo.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 495—496 (оригінал).

193.

Стефан Хмелецький до Жигимонта III; Турки хотіли ставити на Дніпрі замок, але дали наклонити ся до переговорів. — Над Сурією, 23 липня 1627 р.

Naiasnieyszy, miłosciwy Krolu, Panie, Panie moy miłosciwy.

Iuz to dwie niedzieli temu iakom z woiskiem Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego w polu stanął, strzegąc y bezpieczen-

stwa panstw Waszey Krolewskiej Mosci y pilnie maiąc oko na zamyśły poganske y na to ich strony zabudowania nieprowych zamkow przedsięwzięcie, czemu gwoly sam capitan basza y inszych z nim baszow kilka y obay gospodarowie z swoimi woiski wprzod pod Tehinią skupiwszy się, drogę swą ku Nieprowi prostowały, azeby tym wczesniej ominąc zle przeprawy y zwyszszyć wszystkie wody mogły. Miałem tę pewną przestrożę, ze blysko o panstwa Waszey Krolewskiej Mosci otrzec się im przysłoby było, (co y mnie tym prędzey do wyprowadzenia, gdzieś nasposobniey rozumiał, woiska Waszey Krolewskiej Mosci było pobudką), iednacz isz y o gotowosci tegosz woiska W. K. Msci wiedziely, a blysko y na kozaki, ktorych wczesnie o tym przestrzegłem, respectowały, zdarzył to Pan Bog szczesciem Waszey Krolewskiej Mosci, ze odmieniwszy natenczas swoy proposit y szlak do Óczakowa wzięwszy, tam poprawą swych krzepi zabawiaią się, a z nami o pokoju przes hospodara wołoskiego, który do mnie kilka swych zsyłał o tym, vmawiać się poczyniają, o czym list hospodarski y puncta poselstwa iego y iednego s poslancow iego Rudynskiego Polaka do Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego posyłam. Miałem słuszne respecty, zem viceuversa posłał do basze y hospodara pana Witkowskiego, żołnierza W. K. Msci, a wiedząc iako slyska tych ludzi wiara, nic zwykley gotowosci nie vpuszczam y responsu na tymże mieyscu na koniu czekam. Iakąszkolwiek intentią poselstwo to robiają, ten zysk mieć będziem, ze pan Witkowski y gotowosc poganską z blyska będzie mógł lepiej przeyrzec y dalsze ich zamysły zrozumiawszy, dac nam coszkolwiek na przestrożę. Co przyniesie, nie omieszkać s tym do Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego, y iako daley będzie Waszey Krolewskiej Mosci rozkazanie, tak sobie postąpie. Proszyc Pana Boga, aby zyczliwe vsługowania moje mogły bydz godne miłosciwey łaski Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego, dla ktorey iakom się wszytek raz vprzeymie do służb Waszey Krolewskiej Mosci oddał, tak y zdrowie y żywot moy zawsze chętnie ofiaruję, a zyczę, aby Pan Bog przy długo dobrym zdrowiu y fortunnym Waszey Krolewskiej Mosci państwu wszystkie nieprzyiacioły Waszey Krolewskiej Mosci dał pod nogi Waszey Krolewskiej Mosci panu memu miłosciwemu. Oddając zatym wierne poddaństwo y vnizone moje vsługi pod nogi Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego. Datum z obozu na Suriey, 23 iulii 1627.

Naiasniejszego Magestatu Waszy Krolewsky Mosci pana mego miłosciwego rotmistrz y nanisy poddany, Stefan Chmielecki, chorąży woiska braclawskiego.

Адреса: Sacrae Serenissimae Regiae Maiestati Poloniae Sueciaeque, Domino, Domino clementissimo.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 454 (оригінал).
194.

Інструкція Стефана Хмелецького для Балтазара Вітковського до переговорів з Турками. — Б. д. (к. 23 липня 1627 р.).

Instructia¹⁾.

Vkazac tego nikt nie moze, aby się w czym naymnieysze podobienstwo niedotrzymania przyiazni tak cesarzowi tureckiemu, iako y Tatarom dac miało, bo Iego Krolewska Mosc statecznie y powaznie pactow wszystkich dotrzymawac onym raczy, od nich zasię miasto porzysięzoney przyiazni vstawiczne naiazdy na panstwa swoje y zniszczenie niemałe poddanych swych odnosi, iednak conformuiąc się do intenciei hospodara Iego Mosci, przyiąwszy wdzięcznie tę przyjacielską Iego Mosci o vspokoieniu nas persuasią y radę, dałem się na to przywiesc, ze do hospodara Iego Mosci zsylam posła swego. Wprawdzie nie była to intentia moia, abym miał być dac czym przerwac sobie ten tak potrzebny z woyskiem Iego Krolewskey Mosei zaciąg y przedsięwziętą drogę, mając przed oczyma nie tylko pokoy w Ukrainie, ale y dalsze przystoine postrzezenie tego, cobym szkodlywego z zamysłów niechętnych sąsiad tей Coronie bydz widział, iednacz vpewniony będąc od hospodara Iego Mosci, isz do zwrotu posła mego nie hostile moliri nie ma ten nieprzyziaciel, dał się przywiesc na to, ze na tym mieyscu, na ktorym go poseł hospodara Iego Mosci zastał, chce czekac responsu; a isz nad czas nic droszego niemasz, tak drogiego czasu darmo trawic nie chcąc, roskazuię to posłowi memu, aby nadaley osmega dnia do obozu się wracał y hospodara Iego Mosci niech o tak prętką expedicią prosi.

Dziwuie się temu Iego Mosc, ze capitan pasza z woiski tureckimi, wołoskimi y multanskimi nad iasne pacta i poprzyięzone przymierze ku panstwom Iego Krolewskey Mosci zblyzyl się y snadz zamek iakis nowy na granicach mialby budowac, czym wielkie poruszenie nie tylko w kozakach, ale we wszystkich ludziach vkrainnych stało się, ktorzy sprzysięgly się y do mnie s tym przysłaly, ze wolą raczey glowy swe položyc, nizli takowego budunku dopuscic; ktorego we wszystkiey Ukrainie zapalu trudno zatrzymac y nie my, ale pasza Iego Mosc przyczyną będzie, gdy zechce zamysł swoy konczyc y na tym

¹⁾ Іншою рукою дописано: р. Witkowskiemu do hospodara y capitan paszy.

budunku y podęmknieniu woisk tureckich pokoy rwac się musi; iakosz y kozacy vslysawszy o tym, starszych swoich od Krola Iego Mosci sobie naznaczonych słuchac nie chcą y o Dnieprowey expediciei myślą.

Pilnosci tez o tym pytac potrzeba, czegoby po nas pasza y Tatarowie potrzebowaly, mianowicie iesliby Tatarowie zwyklych vpominkow potrzebowaly, tedy powiedziec na to, ze nie są ci godni vpominkow y laski Iego Krolewskiej Mosci, ktorzy panstwa Iego Krolewskiej Mosci ogniem y mieczem wojnią y drapieżą, acz Pan Bog sprawiedliwy dobrze ym tez to nagradza, owszem potrzeba, aby pasza, iesly to ma we władzy, sprawiedlywosc z nych czynił, ze przeciwko pactom wazą się tego y pokoy targaią między tymi panstwy. Iednak ieslyby laski Iego Krolewskiej Mosci zabiegaly, więznie powracaly y szkody wszytkie nagrodzily, mogą sobie po łasce Iego Krolewskiej Mosci obiecowac, to co iest słusznego y co przedtym miewaly.

Nadśluchywac tez o woisku hanskim y Szangiereiowym, iesly iuz ku Nieprowi przysly, więc y o zamysłach dalszych strony budowania zamku na Nieprze.

Nie wadzi y o opowiedzeniu tureckim s Persami pytac się.

Sprawiwszy to v hospodara, prosic go, aby przyiacielsko pomógł, zeby v capitan pasze iako naprędzei audientia bydz mogła, na ktorey po zaleceniu chęci przyiacielskiej powiedziec, ze maiąc poselstwo tymi dniami od hospodara wołoskiego, dowiedział się tu w Oczakowie o bytnosci capitan pasze y z dobrego zdrowia iego się cieszy y rad temu, ze z nim iako z człowiekiem wielkim, mądrym y vwaznym, vmowic się o tym moze, co pokoy spolny obchodzi y spolnie o tym pomyslic, aby to, co się wyszpicilo, znowu w rezie swey stanąc mogło. A niemniejszy stąd biore pochop, zem widział od pasze v poslanca hospodarskiego list do Krola Iego Mosci, ktory mię tu na Vkrainę z woiski swymi, dla zatrzymania s cesarzem tureckim pokoju zesłać raczył, dla czego powinien, ze y pasza tu ziachał; s tey tedy miary posyłam y posła mego do niego, proponuiąc to, aby pilnie w to weyrzał, co by przeciwko pactom bydz miało. A wprzod mowic strony zamku na Nieprze, ze zachodzą nas wiadomosci, iz ten zamek pasza budowac chce, co isz przeciwko pactom, iako się to iuz wyzey deducowało, expostulowac z nym o to y powiedziec, ze na sam tylko głos tey nowiny, nie tylko kozacy, ale wszytka Vkraina tak się ruszyła, iako to wyzey hospodarowi się powiedziało; y toz tu powtorzyc, nawięcey o tym powiadac, ze się Vkraina y kozacy tym przysciem iego wzruszaią y iedni Nieprem, drudzy polem gotowi. Ale to lubo o pracą zatrzymac się ieszcze moze, iesly prętko Tatarow vymie y sam się bawic tu z woiski nie zechce. Niechze pasza vpatruie, kto powodem y przy-

czyną tego zamieszania, a zatym, strzez Boze, rozerwania pokoju między państwami będzie. Myc, poki mozem ieszcze, choc przes gwałt dzierzemy kozaki, aby w państwach tureckich szkod nie czynily, ale gdzie sam pasza tych rzeczy, które są occasią do niezgody, nie wprzätnie, trudno to będzie tak wielkie szalonych kozaków y Ukraińców kupy y woyska, które y ziemią y morzem gotuią się, zatrzymac. Zawczasu tedy temu zabiegac potrzeba, aby im to z głowy wybiec rospuszczeniem woisk y poniechaniem tych strony budunku zamysłów vkazac to iasnie, ze pasza o tym nie mysly; do tego Tatary wprzätnac, aby tu nie przychodzily, bo y my s tym woiskiem, którym kozaki skromicby potrzeba, musielibysmy tu zostac, mairac na Tatary oko, którzy, iako iest wiadomosc, znowu gotuią się do Coronie. Prosie paszę, aby z nich sprawiedliwosc wczyniona Iego Krolewskiej Mosci byla, za to, ze mimo pacta w państwa Iego Krolewskiej Mosci wpadaia, y na potym te inuasie ich impediowane byly.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 461. Дату означаю з листу ч. 193.

195.

Справозданне з переговорів, котрі вів з турецьким правительством Бальтазар Вітковський, висланик Стефана Хмелецького. — В таборі над Сурією, серпень 1627 р.

Relacio odprawy, która byla od Hassan paszy, capitana morskiego, pod Oczakowem 29 iullii panu Baltazarowi Witkowskiemu posłowi na instructię Iego Mosci pana Stephana Chmieleckiego, chorążego braczlawskiego, z obozu nad Suryą do Iego Krolewskiej Mosci die augusty wyprawioną.

Na pierwszy punct, gdzie posel wyzey pomieniony serio inquirował Hassan passe, gdzieby miał wolą zamyslony zamek budowac, azeby ukazał granice y exprese mianował miesce, passa z takową się declaratią ozwał, ze on na tem gruncie zamek budowac umyslił, gdzie są dawne znaki słupow dwoch zelaznych w ziemie nad Dnieprem wkopanych, ktorych niedaleko są nagrobki z napisy, gdzie się ich chowali, swiadczą.

Na co posel replicował, mowiac, ze wolno nie tylko y teraz, ale y tysiacy takich słupow wkopac, czego ia sam ieden obronic nie mogę. A co się dotyczy takich nagrobkow, które nie mogą byc nigdy poczytane za granice, lacna odpowiedz, bo na tamtem mieyscu, (iakosz nie nowina), mógł kto znaczny umrzec, a mairac przyjaciela dobrego, dla pamienici zbudował mu nagrobek z napisem iakimkolwiek. Toz y to by mogło byc, gdziebym ia tu umarł, mairac dobrego przyjaciela

alboz sługę, o nagrobek z napisem nie trudno by było, a co wienksza, zebym tu właśnie leżał na gruncie Iego Krolewskiey Mosci, który Czarne Morze po iedney stronie y Dunay graniczą państwa otomanskie, a z drugiey strony Dniepr. Część ordy z państwa Iego Krolewskiey Mosci, iako to Oczakow y Budziak, na własnym gruncie Iego Krolewskiey Mosci leżą, które jeżeli swym trybem nie będą chowane, mogą być zniesione.

Na drugiey instructiey punct, nie contentuiąc się posel tą odpowiedzią passy, żądał od niego, aby te granice mianował, gdzie by były między cesarzem tureckim a Krolem Iego Moscią właśnie okryslone.

Na co passa odpowiedział, iż to te granice, nie tylko że są dawne, ale y teraz przez posła wielkiego Iego Krolewskiey Mosci, pana koniuszego koronnego, pismem warowane, które zaraz przy bytności były czytane, toż twierdził, że Krol Iego Mosc także simili tenore ma ich przy sobie. Iednak jasnie declaruiąc się, powiedział, żeby chciał zamek mieć na Czapczakku na Bogu dla incursii od kozaków w państwa cesarza tureckiego. Bo powieść, jeżeli Raszkowa z inszemi dziewięciu miast nie zniesiono, (na którym kazał miejscu zamek budować gospodarowi wołoskiemu), tedy Krol Iego Mosc ma iego pilnie przestrzegać, surowo rozkazuiąc tamtem to ludziom swowolnym, którzyby tam iedno mieszkali, aby żadnych szkód w państwach tureckich wieny, ani też w wołoskich nie czynili.

Na ow zas trzeci punct, gdzie Sangiery na tamtey stronie nad Dnieprem zaczął budować zamek, krótko powiedział, że tego pozwolenia od siebie niema, ani się tego dokładał ani radził; który jeżeliby przeciwko naruszeniu co chciał czynić, pozwolił, aby był continuo in opere incepto przez kozaki impediowan. I owszem, gdyby inaczej było, chce tego, aby przez kozaki nasze też przeciwko temu zamek sobie zakładali, dla bronięcia iemu w te tu kraie przeprawy. A dla większego swieźego pokoju strzimanja bezpieczenstwa postanawiam ex nunc passe sylistrzkiego wważenia wielkiego, który żeby tego przestrzegał, aby żadna incursia wienecy do tego czasu w państwa Iego Krolewskiey Mosci nie była.

Posel na to powiedział, że nie dosć na tym, gdysmy tych obietnic waszych bardzo dobrze wiadomi, na których żadnego gruntu bezpiecznego kląć nie możemy, bo na takie upewnienie iako y przedtem tak y teraz zawsze potrzeba nam być gotowenni odpor dać sweywoili nieuchamowaney Tatarow. A zas po te czasy wszystkie nie byli od waszych antecessorow tymże podobne asecuratie, a mali się prawda rzecz, daleko wenzłowatsze, coż proszę pomogło. A przecie Tatarzyn

po staremu państwu Jego Królewskiej Mości wojował, pustoszył ogniem y mieczem y gwałtownym w ciemną niewolą poddanych Króla Jego Mości braniem. I teraz świeżo za bytnością posła hospodara wołoskiego u Jego Mości pana chorążego braclawskiego azaz nie wpadli Tatarowie y nie naczynili wielkich škod w państwach Jego Królewskiej Mości, którzy więźniów nie mało nabrali, o które proszę aby byli przywroczone.

Na to passa rzekł: Przyznawam, że to tak bywało, ale że ludzie nierozsądni nie chcieli albo raczej nie umieli uważać, co by na tem zależało, dlatego też nieostrożnie miesząc rzeczy, do wielkiej nieprzyjaźni między panem mym a Królem Jego Mością czenstkroć przychodziło. Ia tedy teraz mam taką moc y dlatego tu na to miejsce posłany jest, alem to, co mi serio u porty rozkazano, Jego Królewska Mość warował, iakoby te to państwa wiecej krzywdami z obu dwu stron urazane nie były i te więźnie, które są świeżo pobrane, do rąk Jego Mości hospodara wołoskiego oddani. Na co dla poważniejszego bezpieczeństwa zaraz to czynię, z pol Tatarów kaze zganiać y taką ostrożność nad nimi mieć, iako wiecej państwa Jego Królewskiej Mości wtargnienia nie uczynili żadnego. A gdzieby się to pokazało, by się nad to postanowienie co spaznego stało, tedy za iedne krowe dziesięć, za iednego konia sto koni, za iedną asprę pięćset czerwonych złotych powinniśmy płacić. Na ostatek utwierdzając ten święty pokój, nie sławą ale rzeczą samą in suplementum fidei posyłam zaraz przy temże posle do obozu Jego Mości pana chorążego braclawskiego Tatarów dziesięć z Białogrodu, a drugie dziesięć z Kiliey obyczajem zastawnym, których Jego Mość pan chorąży w różnych miastach ukraiennych po dwa albo po iednemu albo też, iako najlepiej będzie rozumiał, postawi, dlatego iż, gdzie by się iakie wtargnienia Tatarów ponowiły wieści, zaraz wyjeżdżali y zawracali swowolne Tatarzy. A dla gruntowniejszego zachowania pomienionego pasze sylistryskiego u Oczakowa na swem miejscu zostawiać, kto aby pilnie przestrzegał Sachingirem pod Oczakowem w państwa cesarza tureckiego przeprawę. Ia też poprawiwszy zamków oczakowskich wpośród Dniepru między zamkiem s tamtej strony Dniepru a Oczakowem, aby kożacy państw cesarza tureckiego naieżdżać nie wazyli się, także żeby Tatarom przeprawa na tamtem przewozie zabroniona była y gdzieby się od zamku swego Tatarowie na te tu stronę Dniepru w państwa Jego Królewskiej Mości przeprawowali, albo też gdzieindziej w innym miejscu, tedy s tem nieomieszkanie mam dawać znać Jego Mości panu chorążemu braclawskiemu.

Na to posel odpowiedział, ze to passa nieladaiaią obronę forteticowac umyslił. Ale sie tez niepomalu temu dziwuię, iz tego nie mozes albo raczey nie cheez wczynie, co gwoli zachowaniu pokoiu y pact Iasnie Wielmożny Iego Mosc pan woiewoda sendomirsky, herman koronny, z kozakami uczynił, ktorych przez szable zniósł y swawola ich tak uskromił, ze wiencey w panstwa cesarza tureckiego wchodzie y skod czynic nie bendą się wazyli. Czemuz Sachingiereia nie uskromisz iako tych Tatarow budzackich?

Passa na to rzekł: Kiedy ia tych budzackich uskromie y sangie-reyscy nie bendą smieli, gdyż nie bendą mieli od owych posiłkow. Dlatego pilno oczakowskiego zamku poprawuię, aby ym stąd przeprawy broniono zawsze, było nie telko do panstw Iego Krolewskiej Mosci, ale y do panstwa wołoskiego y multanskiego, ktore są spustoszone przez nich, o czym wiedząc cesarz, dał na zapomózenie poddanych swych inparatis dwadziescia tysięcy czerwonych złotych gospodarowi wołoskiemu, chcąc z poddanych swych mieć pożytek, wiedząc, ze za tem pokojem zawartym z Krolew Iego Mocią nie bendą te tam kraie wexowane od Tatar.

Na to posel powiedział, ze to dobrze czyni cesarz turecki, gdyz za postanowieniem z zamknieniem takowego pokoju bendą uspokoione te tam panstwa, stąd y pożytek wielki z obodwu stron rosc bendzie. No to passa suspirando rzekł: Day Boze.

Na czwarty punct postulatii pana posła zamilezał passa, tylko prosił o posła, aby był iako nayprędzey od Iego Krolewskiej Mosci do porty wyprawiony y tamze pacta starozytne, iakie były z sołtanem Sulimanem postanowione, w tez klube y ryze wprawione, z obudwu stron mocno utwierdzone. A o osobe prosi mądrą y wiadomą rzeczy, ktoraby była sposobna do wszelakiego dalszego zachowania.

Pro ultimo upominal sie posel, aby była na uerificatią y dalsze upewnienie słow swoich, asecuratią swoim passam przy boku swym bendących rękoma podpisaną dał na pismie.

Na co passa powiedział, ze to znak iest wielki, ktory nie ma ze byc bezpieczniejszy ani stalszy nad ten zakład osob tatarskich, pragnąc y zycząc sobie z obodwu stron ulubionego a dawno požadanego pokoju. Telko na tem rzeczy są, aby iako nayprędzey był posel, nie czekaiąc seymu, do porty wyprawiony, gdy sie sam passa zpodziwina naydały za pultora miesiaca byc w Czarogrodzie, powtarzaiąc to gospodarowi wołoskiemu, czyniąc go mediatorem do zawarcia tak świętobliwego pokoju y aby on przyrzekł za to, ze Tatarowie budzacey wiencey iuz nie postaną w panstwach Iego Krolewskiej Mosci. Prosi

passa, aby dano znać wprzód, kto będzie posłem do porty naznaczony.

Tu się wielka pokazała szczerść, wiara, stateczność hospodara wołoskiego w tych tractatach przeciwko Jego Królewskiej Mości i rzeczypospolitej, za którego ją informacją wiele dobrego i potrzebnego do takiego stanowienia wyczerpnął, bo za jego persuasją passa zamku nad Dnieprem zaniechał budować, wybiiając mu to długimi swemi persuasjami z głowy, mówiąc, że za tem samem zbudowaniem zamku urosłaby wielka dyfidencja w domie ottomanskim i musiałoby się to wielkim krwie rozlaniem oblać, a co większa, żeby ten zamek niedługo stał, gdyż by go kozacy prędko zniesli, których by trudno zachamować. Zaczyn nie rychło by pacya iuż do swej pory przysły.

Dnia 29 iullii przy bytności jeszcze posła przysła galera z Carogrodu, którego dnia temuz Hassyn passy oddawano upominki, to jest dwa kaftany od cesarza tureckiego, to jest podając mu zupełną moc do zawarcia z Jego Królewską Mością pokoju, przy czym zaraz na tryuph z 72 galer z dział bito. A zatem nazajutrz wziął pan poseł od Hassan passy odprawę.

A to te rzeczy, które Waszej Królewskiej Mości do wiadomości przesyłać nie omieszkam.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 463—4, 473—4.

196.

Справозданне Александра Хоцімірського з посольства до Гассан паші. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р.

Relatia Jego Mości pana Alexandra Chocimirskiego, rothmistrza Jego Królewskiej Mości, odprawy poselstwa od Hassan passy capitana morskiego pod Oczakowem dnia 14 8bra r. p. 1627.

1. Pierwszego dnia tylko vices salutationum z obudwu stron v passy odprawowane były, który pana Chocimirskiego iako posła magno comitatu Turkow i ianczarow magnificentią swoją w aparacie wojennym, iako ich jest zwyczaj, wkazując, iako namięciwi do swego namiotu przyprowadzić kazał i tak zawsze, ilekroć v niego był. Dopiero drugiego dnia poczęli o rzeczach tractować, rozmaite passa o tym pokoju tanquam in noua materia quaestiones mouens. Ale poseł nie wchodząc w żadne controuersie, nowe pact starożytnych przez Solimana i terazniejszego Murata cesarzów tureckich świeżo potwierdzonych we wszystkich punctach nicz nie odstępuiąc, stałe się trzymał. Zaczyn pacya to widziawszy, iusz iakoby przyszedł do siebie, sam przyznał, mówiąc, że to te rzeczy nie inaczej się mają, iedno iako od posła są iemu

vdane, dokładając tego, isz gwoli tey samei potrzebie posel ma bydz do porty do Krola Iego Mosci wyprawiony. Chczą wszelakiego starania swego przylozyc, aby daleko doskonali y gruntowni ten święty pokoi między tymi dwiema monarchiami dla vbogich ludzi mógł bydz wtwierdzony. W czym aby gospodar wolosky, eliberując interpositam fidem suam, dawał zawczasu znac passy, nie dla czego inszego, iedno zeby mógł temu, co teras obiecuie, iako z naiwiestzym poszanowaniem y prętko dobrą odprawą posłowi wielkiemu we wszystkim wygodzie.

Pan Chocimierski, isz tego in commissis w informatyei nie miał, aby co obiecował o posle wielkim, krotkimi to słowy odpawił, mówiąc do passy, isz iezeli to będzie vkazywała potrzeba Iego Krolewskiey Mosci panu swemu miłosciwemu posłać iakiego posła do Porty, poszle, nie będzieli, tedy rozumie, ze w to tak potrafianno będzie, iakoby się we wszystkim pactom y to temu swietobliwemu wygodzie mogło, dziękiąc passy za takową zyczliwosc, którą declaruie sie pokazac w tak powaznei sprawie, gdzieby tego potrzeba była.

2. Co się zas dotyczy assecuratyey od Tatar, ze mają bydz bezpieczne panstwa Iego Krolewskiey Mosci od wszelakich incursyi, podawał rozmaite sposoby posel, iakimi by miała bydz wtwierdzona. Którą to assecuratią passa na dwoie sub conditione dzieleł, mówiąc, isz bezpieczeństwo inaksze bydz nie moze, ieno to, (czemu aby posel wierzeł, siedząc pro tribunali, przysięgał, całując amalią tę, którą oni zwykli miasto iakyei swy świętosci na sobie wstawicznie nosic), ze mu Sachin Gierei soltan przysięgł, ze zadnych incursyi w panstwa koronne czynic nie będzie z tą declaratią do roku, gdzieby kozacy, ni w czym pokoju nie naruszając, spokojnie sie po swych włosciach zachowali. A zeby sie znaczniejsza prawda pokazała, zaras przy obecności posła wyprawił posła swego do Szahingiera, vpominając go, aby on wedlug przysięgi swey, passy oddany, zadnych infestatiei panstwu Krola Iego Mosci czynic poniechał, druga, aby posła swego z chanem, iako obiecali, co naipredzi do Krola Iego Mosci wyprawili, a tam dopiero, iezeli iakie są między nimi differentie, vprzatali. Do tego vkazał hospodara woloskiego iako mediatora y vadem tych rzeczy, ze od Tatar do roku z przyczyn wyzei mianowanych ten to pokoi ma bydz wcale zachowany, za który hospodar wyprawiwszy tesz o tym własnie osobego posła swego do Schachingiera, hynamni nie zbraniał sie przyczecz y assecuowac, twierdząc to, ze on nie tak wiele wierzi Turkom, ani polega na ich obietnicach iako na Szachingiera, z którym ma zdawna wielką zawartą miłosc, ieszcze na on czas, gdy mu pomagał comitiwei przeciwko Batoremu Gaborowi, osadzając Betleniego na siedmiogroczkie panstwo, obiecując to posłowi pismem tego potwierdzic tak stronei passy

iako y stronei samego siebie, co wzajem będzie powinien Iego Mosc pan chorąży braclawski uczynić na pierwszą requisitią, gdy takowe rzeczy w pewnym swym porządku iemu od nich sub authenticco instrumento będą podane.

3. Co się tkanie Hasłan Grodu, który Tatarowie budować zaczęli, pokazywał to posel, że to budowanie nie znaczy pokoju y owszem niepokoi, gdysz Tatarowie nie dla czego inszego tą tam fortecę zaczęli, iedno, aby przeprawę bliszą y bezpiecnieiszą mieli w państwa koronne; zaczęmy też kozacy, na których włosci musi być pierwszy impet pogański, tego cierpieć nie będą mogli, a mszcząc się zadanych przez Tatary krzywd, musi być naruszony pokój. Jeśli Król Iego Moszcz wskromił swą wolę kozacką, czemu cesarz tureczki nie może powściągnąć Tatarów, którzy, co ci dwaj monarchowie dla pokoju y przyjaźni wiecznej dzisiaj zbudują, oni to jutro rozporą y tak nigdy końca dobrego przez nich ta sprawa wziąć nie może.

Na to passa powiedział, iż on wprawdzie, kiedy osadzał od cesarza pana swego chana tatarskiego y insze trudności uprzątał, radzili się z nim około tego murzakowie y inszy Tatarowie, iako by mogli być bezpieczni w swych włosciach od kozaków y wskazali ten sposób, aby przeciwko Hasłan Grodu na tej tu stronie Dniepru przeciwko temu zbudowali drugi zamek, który postawiwszy, mogliby zabronić kozakom do ziemie swojej y na morze wescia. Y to jest prawda, że ja mając dostateczny sumpt na to, mogłem być y ten zamek zbudować y tego poprawić za jedną drogę. Ale iż mi gospodar wołoski wskazał być to przeciwko pactom, y ten grunt właśnie należeć ma do Korony, zbywając mi to rozmaitemi ratami y persuasjami swemi, abym do takiego przedsięwzięcia swego supersedował, uczyniłem to, że od takiego budowania odstąpił, y za to przyrzekam, że go Tatarowie nie mogą budować, bo ich żadną miarą na takowy koszt stać nigdy nie może. Prośli oni mnie o sudną, którychem nie dał y nie kazać dać. Dla czego iako w tym budowaniu są już Tatarowie wskromieni.

4. Werifcując tę swoją powieść, pokazał list Szachingierego passa do siebie pisany, który kazał czytać, tymi słowy: Jamci wprawdzie dobrze się być przygotował na te wojne przeciwko Polakom: co do tej potęgi, którą mam tak dostateczną z ord, jeszcze miałem kopynika 10000 Czerkiesów, a drugie 10000 Nachaiców y spodziewałbym się być, żeby mi było szczęście może lepij wygodziło, aniżeli tym, którzy kiedy przedemną do Polski chodzili. Ale ponieważ mnie do od tego passu odwodziśz y wskazujesz mi w tym być wolą cesarską, tedy ja zaniecham wszystkiego, y żadnych incursii czynić w państwa koronne

zaniecham, bele mi kozaci nie dali przyczyny, a chcieli sie zachowac w swych wlosciach przystoinie w pokoju.

Nad to pro conclusionem powiedzial passa, aby to pan Chmieleczki vznał, isz szczerze ide z Polaki y ten pokoi święty chce wcale, choc v porty iusz iest potwierdzony, zachowac, iednak lepi teraz vgruntowac. Tedy na znak tego natychmiast odiazdu mego na swoim miejscu zostawi sie w Oczakowie Baltadzi passę, w Kilyei Saksadzei passe, który nad czaikami dunaiskimi iest starszym dozorcą, rokazując im swego, aby s pilnością wielką tego przestrzegali y nie dopuszczali Tatarom na tę tu stronę w panstwa Iego Krolewski Mosci pod Oczakowem zadnei przeprawy y sudnami nie wygadzali, co przedtym czyniono. Do tego w Techini chce vpatrzic takiego człowieka, któryby był sposobny do zatrzymania y zachamowania Tatarow bialogroczkich, gdyby iakie incursie przeciwko tym pactom nowe zamyslac chcieli. W Ozyowie wciąż człowieka biegłego chce, znalazzy, postanowic, któryby powinien był koniecznie wszelaką sprawiedliwosc czynic obywatelom pogranicznym panstw polskich, gdzieby bely z woloskiej ziemie vkrzywdzeni.

Co concludując, vpewniał wszelakim bezpieczenstwem od Tatar do roku, gdzieby ieno kozacy nie zadawali do rozerwania pokoju przyczyny, czego y w liscie swym passa dokłada. A hosddodar wolosky za wszystko, co passa przyobiecał, ztrzymac slubował.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 417—419v.

197.

Мирон Бернавський Могила, воевода волоський, до Стефана Хмелецького; повідомляє про хід переговорів з Туреччиною. Шагин Герай обіцяв затримати Татар цілий рік, коли козаки не будуть їх нападати. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р.

Mnie wielce miłosciwy panie chorąży braclawski, moy miłosciwy panie y przyiacielu!

Contentem wielce z tego, isz z rzetelną expeditią lubo nie wrychle odprawił Wasza Mosc moy miłosciwy pan posłow moych, a przy nych y swego posła wyprawic nie zaniechales, snac vpatrzywszy własną tego potrzebę, a nie od rzeczy, gdysz takowe y tym podobne niechęci chyba przez vwagę ludzi rostopnych zwykły się vspakaiac. Na moym wprowadzie według Waszey Mosci mego miłosciwego pana iako y przedtym staraniu nie schodzielo, iednak y Iego Mosc pan Chocimierski vsilował nie mniej, iakoby pokoy stateczny z zesłanym od porty na to capitan paszą był postanowiony według starodawnych pact ture-

ckich, niwczym ich nie vmnieyszaiąc ni przyczyniając; y ku myśli obodwoch stron zostalaby się było, gdyby nie krotkosc czasu y zabawna odprawa posłów moych zakroczyła była. Iednakze tak się w to potrafiło, iakoby zaczęte rzeczy znikome nie były y owszem skutek stateczny odniosły. Przystąpiwszy tedy z capitanem paszą po oddaniu listu Waszey Mosci mego miłosciwego pana do propositiey tey, którą vkazał Iego Mosc pan Chocimierski, rothmistrz Iego Krolewskiey Mosci, na instructiey od Waszey Mosci mego miłosciwego pana daney, vstny na wszystko respons od niegosz otrzymał, czego lubo Iego Mosc nie przepomni referowac Waszey Mosci memu miłosciwemu panu, ia iednak krotce wypisac zdania capitan paszynego nie zaniechałem. Z strony zatrzymania Tatarow, aby nie infestowali więcej panstw Iego Krolewskiey Mosci, iest obietnica Szahyn Kierego soltana, (co y listem iego do capitan passe pisanem iest approbowany), isz trzymac się chce słowa swego w zatrzymawaniu Tatarow, a niwczym nad postanowienie z paszą do roku nie wykraczac, tilko zeby ich kozacy nie zaczepali, iako kilka razy pod ten czas tractatow vczynieli, przeto staranie będzie Waszey Mosci mego miłosciwego pana, iako y pan Chocimierski przyobiecał, zakazac im y zabronic takiey licentiey, bo alias y Tatarow nie mogłby powsciagnąć Szahin Kierey soltan. Z strony zamkow, to iest tak tego, który Szahin Kiery zalozył, iako y drugiego, który miał postawic capitan pasza, dostateczną da sprawę Iego Mosc pan Chocimierski. Assecuratiey nie zdalo się dac capitan paszy na ten czas, gdysz dopiero się posłało do hana y Szahin Kierego soltana z strony posłów, tak skoro przydzie respons y poslowie się naszy zwroczą z tamtąd, otrzymawszy ią od pasze, odesła Waszey Mosci memu miłosciwemu panu. O tych zas lotrow z pod Teginiey, Kiliey, Bialygrodu dosyc się przysłuchał Iego Mosc pan poseł, iakie było moje staranie y na tym stanoło, isz co się zstanie od terazniejszego przymierza w panstwach Iego Krolewskiey Mosci za namnieyszym oznaymieniem Waszey Mosci miłosciwego pana, (mnie to iest zlecono), sprawiedliwosc vczyniona będzie, a mieysce uciągania sprawiedliwosci Orheiow iest od paszy vkazane. Z strony wyprawienia posła wielkiego do porty racz Wasza Mosc moy miłosciwy pan starac się iako naypilniey, gdysz to iest cardo rei, a gdy będzie posłany, wszystkie rzeczy gruntownieysze zostaną, bez niego zas pokoiem statecznym nie ubezpieczam. Ostatek vstney powiesci Iego Mosci pana posła oddawszy, przyiacielski na ten czas sluzby moje zalecam zwykley łasce Waszey Miłosci moiego pana. Dattum pod Oczakowem, 14 septembris anno Domini 1627.

Waszey Mosci mego miłosciwego pana zyczliwy przyaciół y rad sluzy.

Адреса: Memu wielce miłosciwemu panu y przyjacielowi, Iego Mosci Panu Stephanowi Chmieleckiemu, chorążemu wojewodztwa braclawskiego, regimentarzewi woyska Iego Krolewskiey Mosci na Vkraynie, pilno nalezy. — Печать.

Підпис: Іѡ Миронъ Бѣрновскіе Воевода.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 423 (оригінал); fascimile підпису є у Hurmuzaki — Documente privitoare la istoria romanilor т. II стор. 560.

198.

Стефан Хмелецкий до Жигимонта III про переговори з Туреччиною. — Над Сурією, 12 вересня 1627 р.

Naiasnieyszy, miłosciwy Krolu,
Panie, Panie moy miłosciwy.

Pisalem pokornie niedawno przedtym do Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego, dawaiac o tym znac, izem za gęstymi instantiami capitan passy y hospodara wołoskiego wyprawil posła pod Oczakow do skutecznego w tey sprawie stronei pokoju zamknienia, który iako skoro sie tam stąd zwrocil, zarazem, iako powinność moja iest, staraniem pilne uczynil, abym to, cokolwiek sie sam sprawilo, Waszy Krolewskeyei Mosci, iako naipredzi mogło bydz, o wszystkim dawal znac. Ktorą to odprawę poselstwa, iako sama w sobie iest, przed maiestat Waszei Krolewskeyei Mosci posylam. Skąd znaczy sie, według terazniejszego czasu tak nagle nicz takowego poganie nie będą chcieli attentowac, bo y to ci ludzie, ktorychem z woyska owego Waszei Krolewskeyei Mosci w pola wyprawil, gdzie niemaly czas chodząc, nicz takowego postrzedz nie mogli. W czym tesz list hospodara wołoskiego, (ktory Waszei Krolewskiey Mosci przesyłam), widzi się accordowac. Iednak isz w ostroznosci chcę pilne w tym staranie miec, abym nieprzyacielskie zamysły wyrozumiawszy, iako naipredzi mógł dawac znac Waszei Krolewskeyei Mosci. Niech na ten czas Pan Bog Wasze Krolewską Mosc pana mego miłosciwego przy dobrym zdrowiu wszelakim szczęściu y błogosławienstwie swym świętym długo wiecznie chowac raczy. W obozie nad Surią, die 22 septembra roku panskiego 1627.

Naiasnieyszego Magestatu Waszy Krolewsky Mosci pana mego miłosciwego rotmistrz y nanissy poddany, Stefan Chmielecky, chorąży woyska braclawskiego.

Адреса: Naiasnieiszemu Magestatowi Iego Krolewsky Mosci Panu, Panu, Panu memu miłosciwemu. (Місце по печатці).

Бібл. Ягайлонська ч. 211 к. 425—6 (оригінал).

199.

Мирон Бернавський Могила до Жигимонта III про переговори з Туреччиною; козаки поступають против мира, бо пішли в кількадесят човнів на море і часто ходить на Татар. — Яси, 15 жовтня 1627 р.

Naiasnieyszy, miłosciwy Krolu,

Panie a Panie mnie wielce miłosciwy.

Tak z pisania Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego, iako y vstney sługi mego relatiew wyrozumiawszy dostatecznie, iak wdzięczna iest Waszey Krolewskiej Mosci panu memu miłosciwemu w zatrzymaniu między cesarzem Iego Moscią tureckim a Waszą Krolewską Moscią panami memi miłosciwemi statecznego pokoju praca moia, przyłozyc do tego wszystkich sił swoych vmyslelem, iakoby ta zaczęta vsługa moia za czasem y Waszą Krolewską Mosc y cesarza Iego Mosci panow moych miłosciwych pozyskac mogła miłosciwą łaską. I tey iestem w Panu Bogu nadzieie, ze rzeczy przez mię zawzięte swiętobliwie na wiele lath fortunnych z chwałą naywyszszego a lubością statecznego pokoju, niwczym się nie naruszając, trwac będą. Nie zeydzie ni na czym w powinności moiey, gdy widzę offiarowaną łaskę Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego. Tę iedną rzecz bardzo potrzebnę Wasza Krolewska Mos: vczynic raczysz, gdy postęm swym z cesarzem Iego Moscią to przymierze utwierdzisz, zaczym y dom ottomanski zostawszy w tey nadzieie o przyiazni Waszey Krolewskiej Mosci, przestrzegac tego zechce, iakoby y Wasza Krolewska Mosc content został z dobrego Iego affektu przeciwko sobie. Poniewasz iest dobrze wiadoma Waszey Krolewskiej Mosci panu memu miłosciwemu w odwiedzeniu capitana pasze od postawienia zamku na gruncie Waszey Krolewskiej Mosci y zwiedzeniu z pol woyska cara krymskiego zyczliwosc moia, niemnieysze y teraz czynię staranie, iszby y car Iego Mosc krymski, zaniechawszy zawziętych niechęci, został całym a szczerym przyacielem Waszey Krolewskiej Mosci y miałem teraz swieze od Iego Mosci przez posła mego pisanie, isz we wszystkim chce przestac na moiey persuasiey y nie zbrania się bydz zyczliwym Waszey Krolewskiej Mosci, contentuiąc się tym, co przedtym na kazdy rok miewał z łaski Waszey Krolewskiej Mosci, tilko potrzebuie poslanca Waszey Krolewskiej Mosci. Wprawdzieby przyzwoitsza vprzedzie było Waszą Krolewską Mosc pana mego miłosciwego, ale isz ta ruditas im osobiwie innuta est, postrzedz się w tym trudno maia. Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego iako monarchy chrzescianskiego zwycięzy to zwykła clementia, gdysz to nayzacnieysza cnota, więcęy

Łaskawością anizeli srogoscią obychodzi się z aduersarzami swemi, częścią zmiękczaiąc serca tyranskie, częścią animusz panski swoy cały pokazując. Proszę tedy pokornie, nie racz Wasza Krolewska Mosc przytrudniejszym się stawic w obesłaniu cara krymskiego y Szahinkierego soltana posłancem iakim y pisaniem swoym, a ia tego przestrzegac obiecuję, iakoby dostojenstwo naitasniejszego maiestatu Waszey Krolewskiej Mosci poszanowanie przystoynie miało. Co gdy się zstanie, iusz y cesarza Iego Mosci tureckiego przyiazn, iusz y zyczliwosc cara krymskiego, z czego Pan Bog pochwalon¹⁾, zostanie y poddani Waszey Krolewskiej Mosci po tak wielkich mordach zaziją požadanego pokoiu. To mię tylko nie cieszy, isz po zawarciu swiezo pokoiu, kozakow, (co iest przeciwno pactom), kilkadziesiąt czaiek wpadło na morze. Z drugiey zas strony dzieią się częste incursie do Budziakow nie po ięzyki, iako wdawiają, ale po stada, bydło z panstw Waszey Krolewskiej Mosci, mianowicie z Ukrainy i Podola. Potrzeba, Naitasniejszy, Miłosciwy Krolu, surowego tak kozakow iako i tym inszym kupom zakazania y karania. Niech się rzeczy tak często vmacniające przez tę swawolą nie psują, to inaczey trudno się ma zostac pokoy przy całosci swoiey. Iego Mosc pan Tyszkiewicz mniey, widzę, dba na pisania Waszey Krolewskiej Mosci, poddanym moym niewinnym nie chce się iscie; ia zadnego roskazania się nie zbronię Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego, tilko proszę o sprawiedliwosc. Dalszych rzeczy do vstney Waszey Krolewskiej Mosci relatiey Iego Mosci panu canclerzowi koronnemu y Iego Mosci panu wojewodzie sendomirskiemu y Iego Mosci panu sieradzkiemu powierzwszy, oddawam vnizone posługi moie miłosciwey łasce Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego, zycząc, aby Pan Bog w pomyslne lata w dobrym zdrowiu y szczęśliwym panowaniu z postrachem nieprzyiaciół chowac Waszą Krolewską Mosc raczył. Datum z Ias, 15 octobris anno Domini 1627.

Naitasniejszego Maiestatu Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego naniszszy y powolny sługa. (Власноручний підпис як ч. 197).

Адреса: Naitasniejszemu y niewycięzonemu monarsze Zygmuntowi trzeciemu, z łaski bozey krolowi polskiemu, wielkiemu xiążęciu litewskiemu, ruskiemu, pruskiemu, mazowieckiemu, inflantskiemu, zmudzkiemu y szwedzkiemu, gottckiemu, wandalskiemu dziedzycznemu krolowi, panu a panu mnie wielce miłosciwemu.

Печать.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 427—428 (оригінал).

¹⁾ в рук : pochalon.

200.

Мирон Бернавецький Могила до Максиміліяна Пшерембского, сєрадзького воеводи; козаки пішли на море в 86 човнів; пограничні урядники на Україні все ходять на Татар; треба своєвольних стримати, бо розірве ся мир з Туреччиною. — Ясєп, 15 жовтня 1627 р.

Wielmozny, miłosciwy panie Sieradzki, moy wielce miłosciwy panie y szwagrze.

Wielce dziękuję Waszey Mosci memu miłosciwemu panu tak za nawiedzenie listowne iako y za te prace, ktore podeymowac raczysz w sprawach moych, com y swiezo wyrozumiał z sługi mego Costina postelnika. Będę się vmiał o to starac, iakoby tak znamienite łaski powolnością wszelaką moją recompensowane były Waszey Mosci memu miłosciwemu panu, a odmiennego affectu mego, v pewniam, isz Wasza Mosc moy pan miłosciwy nie uznasz nad ten, ktory ia obiecuję, tilko proszę, abys y do konca raczył bydz Wasza Mosc moym miłosciwym panem. Więc y za tą occasyą nie liczy Wasza Mosc moy miłosciwy pan pracey swey referowac to Iego Krolewskiej Mosci, co iest przeciwnego pactom przez mię z capitaniem paszą uczynionym. Słubowałem za to za spolnym się z Iego Moscią panem chorążym braclawskim zniesieniem, isz kozacy nie będą więcey panstw cesarza Iego Mosci tureckiego ani cara krymskiego tak ziemią, iako y wodą naiezdźzali, co uczyniël, abym tem snadniey ziednac mógł przyiazn y zgodę między Iego Krolewską Moscią a cesarzem Iego Moscią y niezle się było powiodło, bo y Turcy od postawienia zamku na własnym Iego Krolewskiej Mosci gruncie są odwiedzeni y Tatarowie, będąc gotowi szablą y ogniem plądrowac panstwa Iego Krolewskiej Mosci, zatrzymani. Teraz kozacy do naruszenia uczynionego przymierza przyczyne dali, gdysz ich swiezo na morze wpadło osmdziesiąt y szesc czaiek. Cosz za korzysc z starania naszego, gdysz to swowolenstwo nie iest powściągliwe, nusz y z drugiey strony panowie dzierzawcy y vrzędnicy pograniczni, mianowicie z Vkrainy i wojewodztwa podolskiego, bez przestanku szlę a szlę czaty w Budziaki pod pretextem ięzyka, kwoli prywatney zdobyczy, bo Iego Krolewska Mosc ani rzeczpospolita ztąd zadney niema korzysci, a tak to łotrowstwo miasto ięzykow bydła, stada Turkom y Tatarom bierą, za czym y oni szukaiąc swego w niemalnych kupach zwykli wet za wet oddawac; czemu ia zabiegaiąc, do tegom był przywioldl rzeczy, isz takowi ludzie z obudwoch stron mieli bydz karani, ani krom straznika od Iego Krolewskiej Mosci y rzeczywospolitey na to deputowanego zadne kupy nie miały iezdzic w pola y sprawiłem to v capitane pasze, gdy się vskarzał Iego Mosc pan chorąży braclaw-

ski na niektórych poddanych cesarza Iego Mosci tureckiego, ze ich poymano y do Chocima na executią odesłano; tosz kiedy z panstw Iego Krolewskiey Mosci tym podobni ludzie nie mogą byc powsciagnieni, zaczym poniewolnie pacta muszą się porwac. Przeto racz to Wasza Mose moy miłosciwy pan vmiec Iego Krolewskiey Mosci opowiedziec, azaby za surowym zakazaniem tak kozacy, iako y ci drudzy byli powsciagnieni, bo inaczey y koszt Iego Krolewskiey Mosci nadaremny y trudu poslow nizacz. Z strony posła do porty proszę, iako nayprędzey zeby był wyprawiony, azeby miał z sobą Iego Krolewskiey Mosci assecuratią, iako kozacy nie mają więcej wpadac na morze y infestowac panstw cesarza Iego Mosci tureckiego, takze y cara krymskiego, a drugą takąsz otrzyma od cesarza Iego Mosci, isz Tatarowie krymscy y budziaccy y dobrodzianscy będą powsciagnieni od zwykłych incursyi swoych w panstwach Iego Krolewskiey Mosci. Iuszem też probował y hana z Szahikierym sołtanem, iakimiby chcieli bydz Iego Krolewskiey Mosci przyjaciółmi, widzę, nie sprzeciwiaią się zdaniu memu y to wiele odemnie przymuią, do czego ia ich wiodę, tylko azeby ich to na kazdy rok dochodziło, co mieli y przedtym od Iego Krolewskiey Mosci. Posła tedy teraz iako nayprędzy potrzebią od Iego Krolewskiey Mosci, a isz w tym vprzedzyc Iego Krolewskiey Mosci nie domyslaią się, raczey to ruditati ich przypisac, nisz temeritati. Przeto Iego Krolewska Mose iako monarcha chrzescianski niech z zwykley clementiey panskiey vczyni to, zeby iakimkolwiek posłancem a pisaniem obesle ich, a ia przy posłancu tym posłę z kilku swoych znacznych, mając to na pilnym oku, zeby dostojenstwo Iego Krolewskiey Mosci przystoynie vszanowane było. Zatym wąpic iusz nie będzie potrzeba o statecznym y od Turkow y od Tatarow pokoiu. Vskarzam się nie mniej Waszey Mosci memu miłosciwemu na niektórych opryszkow z maiętnosci pogranicznych Ich Mosciow panow sąmsiadow, isz pod absentią moią niezmierne szkody poczynieli w ziemi naszej, lud pomordowali, stada, bydła owce, zabrali, do dziesiątka wsi wniwecz zniesli, przeto proszę, moy miłosciwy panie, racz się przyczynic do Iego Krolewskiey Mosci o commissarze ode dworu, aby to nie było fauorow, bo inaczey to lotrostwo pohamowane nie będzie. Iego Mose pan Tyszkiewicz, widzę, mniej powaza sobie pisania Iego Krolewskiey Mosci, ale przy swoim vporze stoi, co by z nim daley počąc, proszę Waszey Mosci mego miłosciwego pana o instructiā. To wszystko odniowszy Iego Krolewskiey Mosci, o respons rzetelny a prętki proszę. A przytym zalecam służby moie zyczliwe lasce Waszey Mosci moiego pana. Datum w lasiech, 15 octobris anno Domini 1627.

Waszey Mosci mego miłosciwego pana zyczliwy szwagier y sługa.
Miron Bernawski Mohyla wojewoda y gospodar ziem moldawskich.

(Власноручний підпис, як в ч. 197).

Адреса : Wielmoznemu a mnie wielce miłosciwemu panu y szwagrowi Iego Mosci panu Maximilianowi z Przeremba Przerembskiemu, kasztellanowi sieradzkiemu, referendarzowi koronnemu, naywyszszemu ochmistrzowi Krolowey Iey Mosci, moscickiemu, sniatynskiemu etc. etc. staroscie nalezy. — (Печать).

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 429—430v. (оригінал).

201.

Михайло Дорошенко з усім військом запорозьким до Жигмонта III; козаки терплять великі кривди і недостаток; посилають посольство до короля з своїми бажаннями. — У Тарганового ставу над Ресавою, 22 жовтня 1627 р.

Najasnieiszy, miłosciwy Krolu, Panie,
Panie a Panie nasz miłosciwy.

Wiernosc poddanstwa y naynizsze posługi nasze rycerskie podnogi magestatu Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego poddawamy.

Znamy to dobrze, yz tak częste dokuki y wnoszenia prozb naszych nie bez vprzykrzenia magestatowi Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego bydz muszą, lecz gwalth wielki y niedostatek nasz, który ponosiemy, pociąga nas do tak częstey dokuki Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego, osobliwie obietnicę Waszey Krolewskiej Mosci pokilkakroc przywillegem pokoiu, (ktorego y do tego czasu od Ich Mosci panow obywatellow vkraginnych miec nie mozem), obwarowania y pewnieniem. Swiadkiem sam Pan Bog y Ich Mosc panowie obywatelle vkraginni, ze złemu przyczyną nie iestesmy, owszem staramy się o to, iakoby w naymnieyssym punctie łaski Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego y zastanowieniu przes Ich Mosci panow commissarzow wykroczyć y nie naruszyc, nizli ani powolnosc nasza ani tak surowe vniwersaly Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego po kilkakroc z cancellarię Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego wyrossone od vpartych zamysłów Ich Mosci powsciagnac nie mogą, owszem, ym dalej, tym gorzey mordow nad sobą, odbierania majątnosci, wyliczac trudno od kogo y kto, niemal wszyscy ponosiemy. Tez kiedykolwiek iaka occa-ia do vsług Waszey Krolewskiej Mosci przeciwko nieprzyiaciella krzyza

świętego za obwieszczeniem pod te czasy Wielmoznego Ięgo Mosci pana chorążego braclawskiego, regimentarza woysk Waszey Krolewskiej Mosci na Vkraginie będących, gdzieby się powrocie, nastąpi, nie tylko zasiągnięcia żywności, ale y swobodnego przescia nie mamy, co się y teraz pokazało z majątności Ich Mosci panow Kalinowskich; rozumiemy, że Ięgo Mosc pan chorąży braclawsky obszerniey Waszey Krolewskiej Mosci panu naszemu miłosciwemu da sprawę. Teraz tedy vnizenie y pokornie Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego a sleźnie prosimy, izby Wasza Krolewska Mosc pan nasz miłosciwy, pomniąc na krwawe zasługi przodkow nassych y nas samych dawno y teraz swiezo oddawanych, tudziez na miłosciwą panską obietnicę swą, zesmy pod obroną y miłosciwą opatrznoscią Waszey Krolewskiej Mosci zyiąc, ni od kogo nie mieli bydz przenagabywani, a niedostatki nasse vwazaiąc, miłosciwą łaskę swą panską pokazac, a hoynie szcudrobliwym datkiem podwyższenie zoldu rocznego, obdarczeniem sukien y na przechowanie harmaty y sług, przy niey będących, żywnością opatrzyć roskazac miłosciwie raczył, iakobysmy y w tych niedostatkach nassych opatrzeni y vspokoieni a vkrzywdzeni przy sprawiedliwosci zostawali, co szyrzey vstnie ci posłance nassy panowie Iacko Klissa, Iwan Turowiec, Constanly Wolk, Constanty Zankiewicz, Stanisław Iablonsky, Afurs Maleykiewicz Waszey Krolewskiej Mosci panu naszemu miłosciwemu przelożą, przez ktorych y rycerski vpominek, swiezo zapomocą naywyższego Boga a szczęściem Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego więznia przy rozgromieniu y zbiciu y inszych pod Miszurowem poimanego, Waszey Krolewskiej Mosci panu nassemu miłosciwemu posyłamy, ktory, prosimy, aby od nas wiernych poddanych miłosciwie był przyjęty. A tu iuz wiernosc poddanstwa y naynizsze służby nasze pod nogi magestatu Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego powtore poddawamy. Dattum w taborze v Tarhanowego stawu nad Ressawą, dnia 22 8bris 1627 anno.

Waszey Krolewskiej Mosci Pana, Pana a Pana naszego miłosciwego wierni poddani y naynisszy słudzy, Michał Doroszenko, starszy z woyskiem Waszey Krolewskiej Mosci zaporowskiem.

Адреса: Naiasnieszemu Panu, Panu, Panu Zygmuntowi trzeciemu, z łaski Bozey Krolowi polskiemu etc. Panu, Panu, Panu a Panu nam wielce miłosciwemu. — Печатка як в ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 497—8.

202.

Султан Мурад до Жигимонта III; Туреччина знесла орду Кантимира для мира з Польщею; тимчасом козаки не покинули робити походів але ще з більшою силою двічі ходили в море. — Б. м., кінець жовтня 1627 р.

(Po zwyczajnych tytułach y załotach y wywodzeniu zacności y wysokości porty ottomanskiej, które zawsze mało co odmienne albo raczej iednakie według starodawnej formy, tak się sama rzecz zaczyna:)

Iego Mosci naizacniejszemu przyiacielowi naszemu, krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom niech Bog da koniec dobry), wiadomo niech będzie, że do wysokich wrot naszych y progu wielmożności naszej z posrzedka woyska zacności waszej kapitan ieden na imię Stanisław Suliszewski, człowiek wytworny w poselstwie posłany, list przyiazliwy od zacności waszej oddał, który wezyrowie y przednia rada nasza przetłumaczyc kazawszy, przed maiestat nasz suplikowali; zaczym cokolwiek iest napisano y do wiadomości y pomnożenia przyiazni w nim oznaczono, naimniejszey rzeczy nie tając, wiadomo wielmożności naszej się zstało. Naprzod to, że od lat czterdziestu zacność Wasza z wysoką portą tą w przyiazni mocno stojąc, tak za czasow przeszłych zacnych przodkow naszych, iako też iuz y od czasow Wielmożności Naszey przyiazni dawney z rąk nie wypuszczając, zobopolnemu pokoiowi uczciwość czyniąc, zawsze posłow zacnych do wysokiej porty ottomanskiej posyłając, przyiazn y sąsiedztwo dobre zachowywacie, zacność wasza oznaymiliscie. Nad to dowodząc szczeroci y zyczliwosci swej przeciwko sławney porcie naszej, że przeszlego roku z niemalym woyskiem na łotrostwo kozackie nastąpiwszy y niemalę tysięcy ich szablą potraciwszy, czołny y gotowosci ogniem popaliwszy, pozostałym miłosierdzia proszącym, (aby nigdy więcej na Czarne morze wychodząc, škod w panstwach wielmożności naszej czynic się nie wazeli, pod przysięgę ich im to podawszy), ostatkom pofolgowaliscie y, zescie ich iuz statecznie uskromili, napisaliscie. Iako przed nami będący przodkowie waszy krolowie polscy z pradziadami naszemi szczerą przyiazn tę wysokiej porcie ukazując, bes niakiego naruszenia iey o zatrzymanie postanowionego przymierza dla potwierdzenia zobopolney przyiazni pilno się starali, y iako ią też sławni przodkowie Wielmożności naszej zachowywali, wszytkiemu swiatu iawnо iest. A iz po niemalym pewnym czasie łotrostwo kozackie się zrzuciwszy, czołny sobie wymysliwszy, kolo Czarnego morza będące osady panstwa wielmożności naszej poddane psowac y szkodzić poczęli, zaczym też swowolenstwo tatarskie przyczynkę nalawszy, kraie y panstwa tamte zaczepiac po

częli, a koło Kiliey, Białogrodu mieszkający Tatarowie, także Kantymir państw zacności waszej naiezdzać nie zaniechał, przyszło do tego, że pokilkakroć gwoili częstym listom y poselstwom wyzey mianowanych Tatarow z mieysc ich wspomnionych za oycą naszego sultana Achmadata, (ktorego odpoczynek niech będzie w raju), ruszyć koniecznie chciało, a nie można, aż za czasu szczęśliwego naszego dla zniesienia s tamtych krajow tey ciężkości list nasz cesarski szeroko y surowie do hana krymskiego pisany posłaliśmy y aby wyzey wspomnianego Kantymira y od tak wielu lat już w mieszkanych na Budziaku będących Tatarow y inszych gwoili pokoiowi poddanych Zacności Waszej koniecznie, lubo nie bardzo chcących, że wszystkim zniósł y do Krymu zprowadził, aby do was przez państwa nasze Tatarowie y inszy nieprzyjaciel nie wchodził, ale abyście w pokoiu zostawali, rozkazaliśmy. W nagrodzie tey naszej przyjaźney uczynności godziło się było Zacności Waszej y tak przysłużyło, abyście byli nie słowy, ale rzeczą samą, kozaki zahamowawszy, na Czarne morze szkody w państwach porcie waszej należących czynić nie wypuszczali y poddanych wielmożności naszej od złego ochronili. Ale nad spodziewanie inaczej się pokazało. Po zniesieniu Kantymira kozacy większą potęgę wzięwszy, z wielką liczbą czołnow na Czarne morze wysłali y szkody wielkie poddanym państw naszych poczynili. Co gdy wielmożności naszej wiedzieć doszło, z trochę galer, które się na ten czas przy porcie wysokiey tey znalazły, kapitana naszego posłaliśmy, który za pomocą bożą tych zdrajców na pewnym mieyscu zostawszy, iako wiele kozaków przez szablę zgubił y iako wiele więźniami poczynił y co ich potonęło y wiele czołnow ich za galerami przyprowadzono, już zacność wasza dobrze wiecie. Dopiero pod ten czas na pozostałych y zowąd puciekających od zacności waszej gotowość niemała zgotowana y posłana była y, iako ich tam szablą pokarano, wypisaliście. Ale gwoili zobopolnemu umocnieniu przymierza y postanowienia, świeżo z szesdziesiąt czołnow z Dniepru wyszedszy, w państwach naszych niespodziewanie nad Czarnym morzem będącym osadom y na morzu zegluiącym kupcom y ludziom wielom nie mało szkody uczynili. Co gdy uszy nasze cesarskie posłyszały, na ten czas u porty będącą wodną armatę, czterdzięci galer na wytracenie takich przeklętych łotrow posłaliśmy, gdzie za wspomozieniem Boga wszechmogącego piętnastie albo dwadziescia czołnow wespół z łotrówstwem do rąk wpadło, a drudzy na morzu y tam y sam się rozbiegłszy, pokryli, ciz ieszcze kupcom y obywatelom blisko mieszkającym szkody czynić nie przestają. Tym sposobem wielmożność nasza według listu naszego przymiernego y w nim opisanych punktow, iako w zniesieniu białogrodzkich, tehyńskich, budziackich Tatarow, tak y w zatrzymaniu

ieych od naiezdzenia panstw waszych wielką łaskę naszą cesarską ukazując, aby też z tamtej strony przymierzu uczciwość czyniona była, a to łotrostwo, aby statecznie już zahamowane od czyniona szkoda na morzu było, życzymy, bo ile razy do hana krymskiego Mechmet Giraia y do Sahin Giera, (kiedy kozackie łotrostwo do panstw naszych y na Morze czarne z czołnami wpadać nie będa, a gdy zwykle wspominki oddane wam będa, postanowionemu przymierzui przekor nie czyniąc, abyscie od naiezdzenia panstw ich y szkoda czynienia się hamowali y owszem według dawnych zwyczajów przeszłych hanów tatarskich słownie się z sobą obchodząc, przyjaźń zachowywali, list nasz cesarski, pisząc posyłamy), to zawsze za zbrojeniem czego kozackim Tatarowie pochoch wzięszy, ponieważ oni ludziom prawowiernym y dobrom ich na morzu, także gdzie indziej szkoda czynić nie przestają, dobra y dzieci ich zabierają, w niewolę obracają, czemuż my też nad takimi zemsty zabraniać mamy, mówiąc, odpisują. A tak kiedy z waszej strony to łotrostwo właśnie iako trzeba uskromione y od Czarnego morza zahamowane będzie, tedy wyżej wspomniany han y Sahingierzy za oddaniem im zdawna zwykłych upominków, za zatrzymaniem zobopólnego przymierza nie nad rozkazanie y pozwolenie nasze cesarskie nie wykroczą. Ci wszyscy, którzy wysokie porcie naszej szcerość y powolność swą okazowali, oprócz wszelkiego dobra nie przecznego nie znając, pod zasłoną cienia wielmożności naszej, w pokoiu wieki swe prowadząc, wszego dobra używali. Tym sposobem zacność wasza nie innego, iedno to, co było z dobrym y pożytecznym poddanym waszym, myślicie y zaczynać, od wielmożności naszej nie omylnie, nie złego poczynano nie będzie. Ażebyśmy iawną okazali miłości szcerość, a to list nasz cesarski napisać kazawszy, do zacności waszej posyłamy. Trzeba tedy za dostaniem iego, aby przeciwko wysokie porcie wielmożności naszej ta szcerość y powolność s tamtej strony gwoili zachowania zobopólnego pokoiu y postanowionego przymierza ukazana była, a kozackie łotrostwo od wpadania y szkoda czynienia na Czarnym morzu rzetelnie zahamowane było, aby też od wielmożności naszej, (gdy stamtąd naruszanie w niczem nie będzie y gdy od łotrostwa kozackiego zamkom, wsiom, państwom naszym szkody nie będzie y zdawna zwykle upominki hanowi tatarskiemu oddawane będa, aby pospolstwo tatarskie więcej wymówek nie mając, zdawna zachowaną przyjaźń y pokoi, iako zwyczaj niesie, zatrzymywali), uczynione y potwierdzone przymierze niczem psowane nie było, starac się macie. Zatem za pomocą bożą dzień podle dnia większą przyjaźń z strony wielmożności naszej pewnie przeciwko zacności

Waszey mnozyc się bendzie y coraz to większe niespodziewane dobro okazowac się zacnoscі waszey bendzie.

Posel zacnoscі waszey wyzey wspomniony, (ktorego twarz boday była białą), przystoinie, iako się godzi, z wszelką uczciwością poselstwo od zacnoscі waszey sobie zlecone odprawuiąc, wezwiwie przed podnózek maiestatu na-zego stanąwszy, pozdrowienie od zacnoscі waszey y list przyniozszy, oddał. Za co tez według zwyczaiu porty wysokiey poszanowanie y szatą cesarską podarowanie odniozszy, według ządania iego do zacnoscі waszey wolne odiechanie otrzymał. A iz za wpadnięciem łotrostwa tego hanowi tatarskiemu listem naszym cesarskim o wszystkich tych rzeczach szeroce oznaymiono było, przeto, aby się obójętnosc abo wątpliwosc vprzătneła, macie zacnosc wasza o zatrzymanie kozackiego łotrostwa, aby więcęcy na morze nie wychodzili y szkod zadnych nie czynili, pilnego starania przyłozyc, gdyz za obaczeniem iakiey dobrej sprawy znowu napisac y oznaymic hanowi tatarskiemu przydzie. Więc w lisciech przymiernych od zacnych przodkow naszych. (nad ktoremі swiatłosc boza niech będzie), danych, także iuz y od wielmoznoscі naszej potwierdzonych, napisano iest, że krolowie polscy przyiacielowi przyiacielem a nieprzyiacielowi nieprzyiacielem bydz mają, tedy progowi naszemu cesarskiemu ktorykolwiek krolowie przyiaciółmi są, a imby się ukazał kto nieprzyiazliwym, tedy onemu nieprzyiacielowi krolowie polscy iako własnie naszemu zadney pomocy czynic, ani dawac nie mają. Zacnosc Wasza tedy przyiac el nasz według tego przymierza postanowionego czyniąc, przyiacielowi przyiacielem a nieprzyiacielowi nieprzyiacielem bendąc, z portą naszą cesarską w przyiazni y szczerosci zyiącym krolom, ich nieprzyiaciółom, Zacnosc Wasza pomocy dawac nie macie, aby nie przeciwko przymierzu się nie działo, a przyiazn stała y nienaruszona twardo zatrzymana była, w czym pochlebna iest, aby zacnosc wasza ostrozni byli. Pisan w posrzodku miesiaca sefer nazwanego roku tysiäcznego trzydziestego siodmego, to iest w maiu roku tego pisany.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 462, 472. Заголовок: Copia listu od cesarza tureckiego przez pana Suliszewskiego do Krola Iego Mosci.

203.

Мирон Бернавський Могіла до Жигмонта III; просить зробити справедливість волоським купцям, котрим пограбив воли житомирський староста. — Яси, 10 падолиста 1627 р.

Naiasnieyszy, Miłosciwy Krolu, Panie a Panie mnie wielce miłosciwy.

Pod expeditią teraznieyszą oczakowską, gdym się zabawił na vsłudze cesarza Iego Mosci tureckiego, Iego Mosc pan starosta zyto-

mierski, vbespieczwszy przez pisanie swoje kupcow tak tureckich iako y wołoskich obywatelow moych statecznym pokojem, na zwyczajny iarmarek iasłowiecki wywabył, a potym bez wszelakiey słusznosci przy skonczeniu iarmarku zagrabieł, mianowicie wziął wołow czabanskich co celniejszych szesc seth, ktore iusz potargowane były po trzydziestu talerow złotych. Proszę Waszą Krolewską Mosc pana swego miłosciwego, aby ci poddani vkrzywdzeni moi skuteczną z miłosciwey Waszey Krolewskiej Mosci łaski sprawiedliwosc otrzymali, gdysz y oni na tym niepomału szkodują, bo niektorych Turcy do więzienia posadzali, co byli na credit pewną część wołow pobrali, a nie będą oswobodzeni, asz dosyc czynią recognitiom swoim. Oddawam przytym vnizone posługi moje miłosciwey łasce Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego, zycząc przy dobrym zdrowiu na zamysłwe lata fortunnego panowania Waszey Krolewskiej Mosci panu swemu miłosciwemu. Datum z Ias 10 nouembris anno Domini 1627.

Naiasnieyszego maiestatu Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego powolny y naniszszy sługa. (Підпис як в ч. 197).

Адреса: Naiasnieyszemu y niezwyńczonemu monarsze Zygmuntowi trzeciemu z łaski bozey krolowi polskiemu, wielkiemu xiążęciu litewskiemu, ruskiemu, pruskiemu, mazowieckiemu, inflantskiemu, zmudzkiemu y szwedzkiemu, gottekiemu, wandalskiemu dziedzicznemu krolowi, panu a panu mnie wielce miłosciwemu. — Печать.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 430—431v. (ориг.).

204.

З соймового діярія 17, 18 і 23 падолиста 1627 р.; козацьке посольство на соймі.

Diarius seymu walnego koronnego w Warszawie pro die 12 8bris w roku 1627 zlozonego.

Die 17 novembris.

Tegoz dnia kozacy zaporosky legatią odprawowali, więzniow oddawali szesciu krolowi I. Mci.

Die 18 novembris.

Cis kozacy zaporoscy przychodzili do koła poselskiego z temisz punctami, ktore do Krola I. Mci wnosieli, prosząc o przyczyne do Krola I. Mci. A mianowicie pierwsza:

1. Prosic o przyczyne do Krola I. Mci, zeby te dziesiec tysiec złotych, ktore obiecal na postrzelane w tak razney potrzebie od Tatar, którą szczęśliwie z panem Chmieleckim wygrali, iako przyobieczac raczył, z łaski swey zeby dał.

2. Isz zoldem tym, który panowie comisarze postanowili, contentować się nie mogą, prosić o przyczynę żeby zold podwyższony był.

3. Mieszczanie z Humania nie tylko na stanowisku od pana Chmieleckiego wskazanego bronieli, ale wypadłszy, kilkadziesiąt kozaków zabieli; proszą o komisię dla przesłuchania inkwizycji w tej sprawie, za którąby mogli sprawiedliwość skuteczną otrzymać z tych mieszczan.

4. Żeby od szlachty, z których kozacy zaporoscy stacyjne domki swoje mają, żadnej angary nie cierpieli, którą y wielką cierpią.

5. Isz armata ich wielkiego kosztu potrzebuje, iako to koni, rynstunków, ołowu, prochu, knotów, których rzeczy oni nie mają skąd spendować, aby Król I. M. co na tą armatę dać raczył.

6. Prosić o radę, co mają czynić z tym zamkiem, który Szangierey na tamtej stronie Dniepru zbudował, a na wiosnę na naszej stronie dwa zamki budować chce, iako y jakim sposobem kazać Ich Mc, wskazując to być z wielką szkodą Rzeczypospolitey.

Po odprawieniu tych kozaków stało na tym na te postulata:

1) o dziesięć tysięcy przyczynić się,

2) o list do pp. Kalinowskich prosić K. I. M., żeby pp. Kalinowscy sprawiedliwość uczynili,

3) o uniwersały do szlachty prosić salwa komisyjnej.

Insze punkta, że wszystkim stanom należą, ad tentium posłom swoim zleca to izba poselska, podać to na dzisiaj K. I. M. y senatu.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 257—93.

205.

Януш Збарзький до Жигимонта III; про своєвольних людей в Пинщині. — Краків, 9 грудня 1627 р.

Naiasnieyszy, Miłościwy Królu,

Panie a Panie moy miłościwy.

Od lat pięci albo szesci, iako się iedno tych swowolnych ludzi przy Lisowczykach naypierwey mnożyc poczeło, wielkie vtrapienie starostwo piskie od tych swowolnych kup tak do Inflath iako z Inflath idących zawždy cierpiało y cierpi, y przyszło iuz ad eum statum, że szescseth włok pustych w niem iest. Teraz a to swizo, co tam takowiz ludzie vczynili, posłałem list Iego Mosci Xzędzu Poncaneliszemu, prosząc, aby go Waszey Krolewskiej Mosci panu memu miłościwemu przeczytał; iesli Wasza Krolewska Mosc nie roskazesz gorąco Iego Mosci panu wojewodzie wilenskiemu, aby iako nayprędzey zawinał się kolo tego teraz, żeby ich dobrze rozgromić, (a moze to kilkaseth koni

sprawic), et summa seueritate vti, pewnie actum erit pręciuszko po tamtym wszytkiem kraiu; takze y panu Chmieleckiemu trzeba roska-
zac, zeby ie wszędy na Vkrainie gromił y nie dał się rosposcierac,
y do pana wojewody wołyńskiego, żadaiać go, aby tam na Wołyniu
toż czynił, bo y ci, co to teraz w pinskię włości broili, tam blisko
maiętnosci się iego oparli na Polisiu. Ia choczym bardzo rad staro-
stwu pinskiemu succurrerem, nie mogę temu żadną miarą dosyc vczyn-
nic według potrzeby, bo zewsząd odległe są maiętnosci moje, atoli
posłałem tam 200 koni, ale to non sufficit, iesli pan wojewoda wilen-
ski sam non prospiciet y prędko non ingulabit tey sweywoli. Iz iednak
powinnosci to moiey było oznaymic Waszey Krolewskiej Mosci, co się
z tamtymi dobrami Waszey Krolewskiej Mosci y rzeczypospolitey
dzieie, y iako nie tylko spustoszeniem wielkiem, ale y śmiercią kilka
sług moich przyplaciłem tamtey tragaedyey, y iaka immanitas y teraz
od tych zboyow nad tanitą się włością stała y odpowiedzi dalsze
vrzędnikom moim tameyszym, donoszę do wiadomosci Waszey Krolew-
skiej Mosci. Oddaia przytym vnizone służby moje w miłosciwą łaskę
Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego. W Cracowie,
die 9 decembris 1627.

Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego wierna rada
y vnizony sługa, I. Zbarasky, casztelan crakowski.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 404—409v. (оригінал).

206.

Девлет Гірай до Жигимонта III; повідомляє про свою перемогу на
Мехмет-і Шагин-Гераями і жадає карі на козаків, що їх підпирали. —
Константинополь, початок липня 1628 р.

Wielkich ord i wielkich panstw i pol kipezackich i stolicy krym-
skiej i nad spodziwania wielu woysk i liczby nie mający Tatarow
i między gorami mieszkających Czyrkiezow i Tatow wielki car i wielki
sultan, zacny, mozny Dewlet Gieray sultan, (ktorego etc.), wielkiemu
ruskiemu, pruskiemu, wandalskiemu i wielu chrzescian wielkiemu cesa-
rzowi i wszystkich panstw polskich krolowi, (ktorego sprawom niech
Bog błogosławi), bratu naszemu wiele pozdrowienia posławszy, iak się
macie, czyscie dobrze zdrowi, pytamy się. Gwoli miłości tym listem
naszym sultanskim oznaymuie, że za łaską Boga wszechmogącego i za-
pomocą wybranego i umiłowanego iego z szczodroblivosti nayiasniey-
szego cesarza ottomanskiego, który na krymskie panstwo chana obraw-
szy, mnie też sultana naznaczyc raczył. Za co pana Boga pochwaliw-
szy i na iego się opatrzność spuscivszy, do portu kafeyskiegośmy przy-

szli, gdzie iuz Mechmet Gieray chan i Siahin Giery sultan stawszy się nieprzyjaciółmi cesarskiemi, z posłusznemi wam bratu naszemu kozakami zaporoskiemi, ktorych oni sobie ku pomocy wzeli byli, z ktorymi tez koło Kafy będące budowania popaliwszy, ludzi bardzo poszkodowali. Ci gdy nasz armatą wielkiego cesarza ottomanskiego w port wchodzących obaczyli, zaraz strach serca ich i mysli opanował, a nam Bog z łaski swey dał moc y zwycięstwo, zesmy, stanąwszy przeciwko nim, przywiedli ich mocą rąk i szabel naszych do tego, że nayprzód Mechmet Gieray chan uciekł, który teraz nie wiedzieć gdzie się podział, a Szahin Gieray między kozaki się wmieszawszy, na pola ku Dnieprowi idące uciekł, za którym w pogonię ia brat wasz Dewlet Geray sultan pusiwszy się, wiele kozaków pobiwszy, ze zwycięstwem do stolicy krymskiej Bachcia-Saraiu powrociwszy, chana brata naszego zastalismy. Złamtąd gałgę ostawszy, do zwykłego saraiu przyiechalismy. Zaczynam wam bratu naszemu wielkiemu krolowi polskiemu o zdrowiu i prowadzeniu swoim oznaymic zdało się, gwoli czemu z sług naszych czleka zasłużonego posłem wielkim bachsiem hettem Mechmet beia, (ktorego etc.), posyłamy... Iezeli z nayiasniejszym cesarzem ottomanskim postanowione przymierze mocno trzymać chcecie i jego przyjacielowi przyiacielem a nieprzyjacielowi nieprzyjacielem bydz wolę macie, tedy nieprzyjaciela iego, ktorędy z waszemi dniewprowemi kozaki poszedł Siahin Gieray sultanu albo wielkiemu ottomanskemu cesarzowi albo bratu memu Dzian beg Gieraiowi chanowi, od kozaków go wzięwszy, poslicie; iezli będziecie chcieli przymierze wcale zachować i przyiazń dawną zatrzymać, tedy Siahin-Gieray sultanu naiasniejszemu cesarzowi odesłać zbraniac się nie będziecie, czym samym dosyc czynienie przymierzu ukazecie. Iesli tedy inaczej uczynić chcecie, nam oznaymićcie, abysmy wiedząc, nieprzyjaciółmi wam byli, kiedy wy i naszego i cesarskiego nieprzyjaciela trzymacie. Za rozkazem cesarskim a za pomocą bożą woysko krymskie raz latem, drugi raz zimą do państw waszych wtargnąwszy, wszystkie włosci wasze w niwecz obrociwszy, ogniem i szablą zwoiowawszy, zony i dzieci w niewolą pobrawszy, bogactwa wasze rozszarpawszy z wielką dobyczą, że się nazad wrociemy, pewni bądźcie. Oznaymiają wam tedy i ia brat wasz Dewlet Gieray sultan, że iezli z naiasniejszym cesarzem ottomanskim postanowionemu przymierzu uczciwosc czyniąc, przyjacielom iego przyjacielom będąc, Siahin Gierey sultana nieprzyjaciela do wrot wielmoznosci iego poslecie, tym przyiazń tak przeciwko wielkiemu cesserzowi, iako i przeciwko bratu memu Dzian beg Gieray hanowi i mnie tez Dewlet Gieray sultanowi oświadczyszy, dawną przyiazń i braterstwo na długie czasy, poki żywotów stawac będzie, utwierdzicie. Skarb tez i upominki, iako za dziadów

i pradziadow naszych i waszych zdawna bywało według umow i postanowienia starego, abyscie odesłali, kiedy wy brat nasz, krol polski, z panstwem i z ludzmi krymskimi w przyiazni zyc zechcecie, o spokojnym siedzeniu ich, takze waszych poddanych przemysliwaiąc, nieprzyjaciolom pomocy dawac nie kazecie, kozakow tez na morze wypuszczac i ich od czynienia szkod w panstwach naszych hamowac kazecie, a temu posłowi wielkiemu, takze basiemu i tetowi, przez ktorych ten list nasz przyiazliwy piszemy, wiarę dawszy, z poszanowaniem godnym podług zwyczaju prędko do nas odsylajcie.

Pisan na początku miesiädze zylkade nazwanego 1037 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стр. 439—443.

3 боку заголовок: Od Dewlet Giraia sultana i galgi z strony Siahin Gieraia oddany w Warszawie 9 8bris 1628.

207.

Султан Мурад до Жигимонта III; домагае ся выдачи Шагин-Герая і карі на козаків, котрі йому помагають і нищать побережа Чорного Моря. — Ковстантинополь, к. 15 липня 1628 р.

...Krolewstwa polskiego krolowi... list ten nasz cesarski gdy do rąk przyidzie, wiadomo niech będzie, ze mało przedtym usnie przez posła waszego Kruszynskiego do wysokiey porty naszej przyslanego, takze w liscie przez niego pisanym, zdawna będącą przyiazn przypominaiąc, ze takowey przyiazni y somsiedztwa przestrzegaiąc, nigdy zadnym obyczaiem nie przeciwnego postanowionemu przymierz z waszey strony czynic nie dopuszczaiąc, woyska nasze y poddanych naszych, takze kozackie lotrostwo, aby zadney szkody w panstwach cesarskich nie czynili, hamowac będziemy, mowiac napisaliscie.

...Gdy w lisciech waszych ofiaruiących się y miłosc przyrzekaiących, ze kozacy zatrzymani będąc, zadney szkody w panstwach naszych cesarskich czynic nie mieli, napisano było, tymi słowami y obietnicami ubezpieczeni z wysłaniem armaty naszej morskiej według zwyczaju naszego zatrzymowalismy się. Az ci z panstw naszych nad Czarnym morzem tak przy rumelskiej iako y po azyiskiej stronie będących uskarzaiący się ludzie przyszli, kozacy z niemalą liczbą czolnow na morzu będąc, wielkie szkody, miasteczka leżące, wsie lupiąc, czynią, mowiac oznaymili. Zaczym dla pewney wiadomosci gdy ludzie nasi posłani z posrodku lotrow kozackich ięzyka dostawszy, pytali na Czarne morze nie swoim domysłem y nie swawolą my poszli, ale z polskiej strony Szahin Gieraiowi na pomoc kilka tysięcy kozakow posłano iest, mowiac, powiedzieli. Dla czego zaniechawszy armaty wyprawienia na

Białe morze dla zniesienia tych łotrow y ochronienia poddanych naszych od dalszych szkod, wezyra y kapitana morskiego zacnego Hassan basze, (ktoremu niech Bog dopomaga), na Czarne morze posławszy, aby prędko przez Utak ku Oczakowi y ku Kaplie dla pewney wiadomosci posłał, rozkazalismy. Teraz Szahin Gieraiowi na pomoc z Polski nie mało kozaków przyszło y iuz do Perekopu y inszych zameczkow kozacy wpuszczeni one trzymaia y codzien ich więcej przybywa, przez pisanie się supplikuiąc, ze wszystkimi na pograniczu będącymi pany oznaymł. Zaczyn ieszcze ziemią z wezyrow zacnych naszych czleka wielkiego wezyra Kienan baszę, (ktoremu niech Bog błogosławi), ze czterzną sendziaków i ze wszystkimi ahyndziami i dobruckiem Tatary do Oczakowa posłalismy. Wyrozumiawszy tedy tę sprawę dobrze, zkał się poczęła y co za przyczyna tego iest, tak wojskom morskim, iako tez lądem posłanym, aby zadney zaczepki państwu polskiem nie czynili, rozkazano było. Teraznieyszemi zas czasy iuz kapitan Asan basza przez list swoy wielmozney porcie naszej oznaymł, iz według postanowienia wysokiego progu naszego krymskie państwo odmienione y zacnemu y godnemu Dżian bek Gieraiowi chanowi oddane iest. A iz woyska wszystkie tameczne, skoro ieno do Krymu wesli, dobrowolnie ku niemu przystąpiły, a kozacy, którzy byli Szahin Gieraiowi na pomoc przysli, nie wytrzymawszy woysk naszych cesarskich y przed szablą otomanską ostac się nie mogąc, Siachin Giercia z sobą wiawszy, precz uciekli. A tak z dawnych czasow od przodkow zacnych naszych, którzy na państwie ottomanskim przez tak wiele lat byli, zawsze krolom polskim listy przymierne dawaiąc, ten artykuł albo kondycę w listy przymierne wpisywali: iesliby się kto taki trafił, coby nie słuchaiać mandatom tey porty wielmozney y oney zlotrowawszy się, posłusznym bydz nie chiał, do Polski uciekł, takiego tam przyimowac nie miano y owszem poymanego do wielmozney porty odsyłaiać, szczerość y przyiaźń zyczliwą tey porcie oswiadczyli, za co wdzięczność cesarską y w zażaniach swych wesole responsy odnosili. Ten przerzeczony Szachin Gieray iest nieprzyiacielem wielmozney naszej porty cesarskiej y wierze naszej, tedy gwoli przyiaźni y dobrego sąsiedztwa zachowaniu więc dosyc czyniać listom przymiernym, lub on między kozaki iest, lub tez w krolestwie polskim, na którymkolwiek mieyscu iest, a no gdzieby się kolwiek nalezc mogło, nic nie odkładaiać, bez zadnych wymowek, potuchy mu zadney nie daiać, poymawszy do porty naszej wysokiey posliycie, czem przyiaźni waszey szczerość y przymierzu dosyc czynienie okazawszy, zyczliwosci porty tey otomanskiej doznacie.

A tak iesli z nami wedle dawnych zwyczaioŹ y opisanych w przymierzach, listach artykułow obchodzie się zechcecie, w teŹ sprawie iednego punktu godziny nie omieszkiwaiąc, wyzey wspomnionego Szahin Giereia od kozakow, ktorzy pod waszą władzą y ręką są y chochy tez gdzie indziej w Polsce był, w poymanie wziąwszy, gwoli poprzyjęzonemu przymierzu y gwoli przyiazni dawney do porty przy męznych zaenych y znacznych ludziach waszych związanego odesliycie. A złych kozakow, ktorzy to do Szahin-Giereia, nie maiąc względu na postanowione przymierze y na dawną przyiazn y somsiedztwo, isc się wazyli y panstwa nasze pustosząc, wiele szkod poczynili, abyscie poymac kazawszy, sprawiedliwosci dosyc czyniąc, skarac słusznie rozkazali. Inaczey strony zatym doład będącą spolną miłość się pomnazac, aby w panstwach waszych zadna szkoda czyniona nie była, staranie czynione będzie. Iesliby tez od was temu dosyc się nie stało, tedy woyska nasze cesarskie y Kantymier basza y insi wszyscy graniczni ludzie Szahin Giereia, gdziebykolwiek był y gdziebykolwiek się obrocił, goniąc, cobykolwiek wam szkody uczynili, nas nie winuycie a przyiazni naszej dla lada kogo nie porzucaycie. Tac była wola cesarska nasza te rzeczy wam wiadome uczynic, dla czego y list nasz cesarski napisawszy posyłamy, abyscie przerzeczonego niespokojnika poymawszy, do wrot wysokich naszych odesłali, upominamy, czem dawną przyiazn odnowicie y przymierze postanowione mocno utwierdzicie. Pisan we srodku miesiāca zylkade nazwanego w roku od Mechmeda 1037, zatym pokoy bozy nad dobrze czyniācymi. (Anno a nativitate Christi 1635). W okręgu konstantynopolskim.

Бібл. Чорторійських рук. 611 с. 445—451. З боку заголовок: List od Sultan Murada do krola Iego Mosci Szachin Gieraya oddany 12 7bris anni 1635 w Warszawie.

208.

З королівської інструкції на предеський соймик; козаки підпирють Шагин Герая; небезпека від Туреччини. — 20 падолиста 1628 р.

...Oko W. Mciom miec potrzeba na vkrainne niebespieczenstwa, ktorych od Turkow y Tatarow, iesli kiedy, tedy teraz obawiac się rzeczypospolitey przychodzi. Za wesciem bowiem przeslego lata kozakow na pomoc Sahn Giereiowi do Krimu, gdzie szkody wielkie Turkom y Tatarom lubo nie besz klęsky swey poczynili, za wyparciem ych potym siłą tureckā stamtād y zruceniem z panslwa przeslego chama y brata iego Sahn Giereia y vdaniem sie na Zaporozie do kozakow był zarazem I. K. Msc przez causza y listem od cesarza tu-

reczkiego a potym przez posła od nowo naszadzonego chama o wydanie Sahn Giereia żądany z wypowiedzeniem niemal przymierza y s pogroskami takimi, s ktorych trudno sie czego dobrego z stamtąd spodziawac, lubo by sie im y Sahn Giereia, kiedy by to bylo w mocy I. K. M., wydało. Miał bowiem I. K. M. pewne z Constantinopola przestrogi y wiadomosci, ze temu swiezo na panstwo krimskie przywroconemu chanowi woiiwac panstwa koronne tudziesz y szamsziadom nam poblisszym gotowac sie kazano, a to czescią za practikami xiążęcia sudermanskiego, czescią, ze pogodę na nas, ktorey nie radzy vpuszczaią, teraz maią, częścią aby szie szkody od sweywoli vkrainney pod Tehinią y od kozakow na morzu y w Krymie poczynioney zemscieli. Iakosz dawno by byli ten zły замыśl szwoy przeciwko Coronie wykonali, kiedyby szie na Sahn Giereia nie oglądali. Vwazywszy tedy W. M. tak iawne niebiespieczeństwa nie tylko od Turkow y Tatarow, ale tesz y od przyleglych sąmsiad y od samych kozakow, ktorzy insolescunt y ta ich z Sahin Giereiem societas nie moze bydz iedno suspecta et periculosa, pilnie W. M. o opatrzeniu przeciwko nim in omnes casus rzeczypospolitey obmyslawanie przedsiwezmiacie, nie tilko płacą woysku vkrainnemu, ktore mu szie tesz winne, ale y supplementa nowe do niego obmysliwszy.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 370 стор. 209—217.

209.

Zвістки з України; Махмет і Шагин Гераї йдуть з своїм військом і з 6000 козаків на Крим; за поміч обіцяли козакам по 10 зол., кожухи та нагайське царство в панованне. — 8 грудня 1628 р.

Z Ukrainy 8 decembris 1628.

Cham przeszły Mechmet Kierei, zgromadziwszy potężne y ogniste woisko, tak z kozakow, ktorych pewnie rachuią samego commonnica 6000, iako y Tatarow, ktorych przeszło 8000, do tego murzow samych przednich 30, przeprawili się z iezdą przez Dniepr¹⁾ ponizei Zaporohow, a Szangierei z piechotą morzem szedł. U Aslan grodu maią się z sobą obedwa znisc y tam panstwa straconego za szczęciem Iego Kr. Mosci dochodzie. Kantymir murza we 3000 Tatarow w polach. Cham z Dewlet Giereiem sułtanem w Bachei Zaraiu dotąd byli, gdzie pewnie twierdzą czysz Tatarowie, ze za wesciem obodwu tych snadnie panstwo mogą odebrać, gdysz terazniejszy cham niewielką ma u nich miłosc.

¹⁾ в рук. Дністр.

Condicie kozakom od Tatar.

1. Kazdemu z nich na szable po dziesięciu czerwonych złotych y kozuch.

2. Nahaiskie panstwo in possessionem onym zaraz chcą dac.

3. Iego Krolewskiej Mosci y wszystkiei rzeczywospolitey obietnią statecznie wiary dotrzymywac y przeciw kazdemu nieprzyjacielowi bez wszelakich podarunkow, gdzie tylko będzie potrzeba, isc.

Kozakow na morze kilkanascie czolnow chodzilo, ktorzy Kieslow y dwa okręty złupiwszy, rzeczy z nich powybierawszy, wolno ich puscili, bo się okupowali, sami na Zaporohy powrocili.

Uslyszemy wkrótce, iaki eventus owych tam będzie, który aby im padł ad mentem, vnanimiter zyczymy.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 361 с. 355—6.

210.

Королівський секретар до киявського бієкупа — про турецькі справи; на море пішло 800 козаків; треба післати против них комісію. — Б. м., 28 мая 1629 р.

Odiechal ten komornik, nie wziawszy listu mego do Waszey Mosci mego milosciwego pana, odszelam go iednak, a przytym y to donosze do wiadomosci Waszey Mosci, ze dnia wczoraiszego przybiezal do nasz z Constantinopola pan Othwinowski, czausa w Osiecku zostawiwszy. Potwierdzil tego wszystkiego, co Iego Mosc pan Hetman do nas piszal, ze y pan beglerbeg uromelski ma woisko na nasz nie-male sposobione y czar tatarski oczekiuwa dalszego roskazania czesarza tureckiego. Wezer to kazal powiedziecz Krolowi Iego Mosci, ze on przymierza zatrzymiwac chceze y te woiska nie szam nagotowanie przeciwko Polakom, ale zeby kozakow szukali y ich swawolą poskromieli, co mają uczynicz, iezli się naimniejsza szkoda od kozakow stanie; niewiele ucziechi s ty declaratiei, gdis obawiaz sie, aby iako naszi pod Krakowym Niemczow w skrzyniach szukali, by y oni w zamkach ich szukacz nie chcieli, iakosz wspominal to przed panem Otwinowskim bassa, ze osadzicz chceze stras nad Dnieprem, która zabroni przechodow kozackich. Nie wiemi, co w samim liscie tureckim bendzie, to iednak pan Othwinowski za pewną twierdzi, iesli skodi iakie poczynią kozaci, Turkow się pewnie około zamkow ukrainnich spodzie-wac, a tym więczy, ze iusz kozakow 800 belo na morzu, ktorzy besz-pochibi nie znidą stamthad senza bottino. Radzy Iego Mosc pan Hetman, aby się Otwinowskiego zaraz odprawielo z oznaimieniem, ze Krol Iego Mosc tei swoiwoli ze wszech miar zabiega, y ze to pewnym

panom senatorom poruczel, aby zia chwazy na Ukrainę poskromiwali to swowolenstwo; radzy y to, aby sie y tich listami napomniało, co sam commissarzami naznaczeni, aby nieodwlocznie s potęgą iako największą bydz moze na Ukraine sie stawieli, zeby wzdąm przy potędze do iakich tractatow z Turki, iesliby następowali, przystąpie się mogło. List P. Hetmanow, który do mnie pisał, poszelam do przeczytania Waszey Mosci memu miłosciwemu panu, więcz y do ukazania, iesliby kto, o co nietrudno, rozumiał, ze to niepewne wiesci. To mi tesz powiedział pan Othwinowski, ze posła moskiewskiego w Constantinopolu odiechał, który pilnie solicituie o ratunek y zagrzewa przeczywko nam multis pollicitationibus. Nie miał ieszcze zadnego responsu, obawiac sie jednak by to ku Dnieprowy pomikanie ex isto fonte nie pochodziło, owo zgola iestesmy in summo discrimine, iesli P. Bog nam tempestatem gdzie indzie nie obroczy. To nam na wielgi pomocy, ze wezer, iako pan Othwinowski powiedział, ukazuie sie nam bydz chętnym, wienc y na te wojne nie naciera, obawiając sie iakiego przeczywnego eventum, któryby nieprzyiaciele iego in caput ipsius obroczycz mogli. Alie iako sie s ty miari strzeze sie periculum, tak zas y s tei, aby na inuidiam nie był podany, ze za rządu iego państwa tureckie od lichego nieprzyiaciela szkody ponoszą, a zadne sie resentimento nie czyni, y kwoli temu, kazał pilnie solicitowac, aby kozacy skod nie czynieli, gdis niezaby mu tilko armis windicowac takowe iniurias. S kozakow tedy, albo securitas nasza manet, albo summum periculum; co w liscie bendzie, oznaimicz nie zaniecham Waszey Mosci memu miłosciwemu panu. 28 mai 1629 anno.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 361 с. 103—4. Заголовок: Copia cedula do Iego Mosci X. Biskupa cuiawskiego od Iego Mosci X. Sekretarza.

211.

Лист білоцерківського підстарости; козаки, котрі підпирали Шагин-Герая побиті під Перекопом; погибло до 5000 козаків. — Біла Церква, 10 червня 1629 р.

Dzis o południu to iest 10 iunii przyniesiono mi wiadomosc z Zaporozza o pogromie woyska kozackiego. Dwie niedzieli będą we wtorek iak było woysko poszło prosto pod Perekop zaporoskie y tam ze trzy mile od Perekopu v straznych mogił potężnym woyskiem Krymcy staneli. Woyska zaporozkiego było dwadziescia y trzy tysiące; dla niezgody obrali miedzy sobą dwoch hetmanow, obudwu nieumiętnych, ieden Taras a drugi Czernita, sprawili woysko w dziesiec pułkow przed swem taborem. Wypadło dwanaszcie set Szahangiereiowych

Tatar na harc, między ktoremi było wiele y celniejszych kozakow. Krymcy wytrzymali iem, odwiedli ich od taboru, polym poteznie z szablami skoczyli y wsparli w niwecz kozaki ku taboru, dopieroz piechota z taboru poczela razic z strzelby tak swoich iako y tamtych, ze sie y ci kozacy poprawiac musieli y Krymcy tesz dalej nie nacierali, bo iusz wieczor przeszkodził. Zginelo w tym razie tysiąc czlowieka kozakow. Na zaiutrz barzo rano ruszyli się kozacy blizey ku Perekopu na te mieysca gdzie pierwey Krymscy stali, znowu woysko sprawili, Krymcy takze we trzy pulki, galga na czoło, który nie barzo nacierał. Kantomir z boku podemknawszy blisko potężną armatę, zamieszał woyska kozackie gęstą strzelbą y skoczył wielką potęgą y tak po toptem w rozerwany tabor wpadł. Kozacy wstępować poczeli y tak cztery dni obronną ręką wwodząc ostatek taboru vchodzili az do samego Dniepru, dopieroz Krymcy nazad powrocili. Nazaiutrz chodzili taborem po działo swe, ktore byli vchodząc porzucili. Chana z wielkiego zapalu swego rozsiekali, Szahangierey w kilkuset Nahaycow vszedł, ieszcze nie wiem dokąd. Zostało było ieszcze ze sto Tatar Szahangiereia omawiając sie, ze nie z umysłu chana zabili, puscili ich a offiarowali się y drugi raz y trzeci raz szczescia probowac, gdyby się do nich wrocil. Dopiero się teraz za porohami rachuią, wiele woyska nie dostaie, ale twierdzą, ze ich pięć tysięcy zginelo y dla bezwodzia wiele pomarło. Z Białey Cerkwie, iako twierdzą, zapewne pod sto czlowieka, dobrych mężow zginelo. Barzo wielka po naszey Ukrainie trwoga nastąpiła. twierdząc za pewne, ze te woyska krymskie prędko będą chciały nas nawiedzić. Oddaie etc. W Białocerkwi 10 iunii 1629.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 375 стор. 1157—8. Заголовок: Од подстаросцего біалочерківського.

212.

Жигмонт III до козаків; боярин Острянин, котрий возив з Діках Піль салітру шл. Обалковскому, втік до козаків; король приказує його видати. — Варшава, 9 лютого 1630 р.

Zygmunt etc. starszemu, atamanom, setnikom, asawulom y innym wszystkim młodcom zaporoskim wielce nam miłym łaskę naszą krolewską. Nam mili. Przedłożył nam urodzony Bartłomiy Obalkowski, sługa y administrator nasz saletrz tamecznych, isz niiki Ostrzanin boiarzyn, który kilka lat iemu służył y saletry z Dzikich Pol sprowadzał, poczyniwszy szkody niemałe saletrnikom, do was uciekł y ztamtąd tychże saletrników znowu naiezdza y rozne excesy czyni. Przeto roz-

kazuiemy wam y koniecznie to miec chcemy, abyscie pomienionego Ostrzanina, iako zbiega y swowolnika między sobą nie cierpieli, ale go, za upomnieniem się urodzonego Obalkowskiego, iemu zaraz wydali, inaczey nie czyniąc dla łaski naszej. Dan w Warszawie, dnia 9 februarii 1630.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 359 стор. 439. Заголовок: Do woyska zaporoskiego.

213.

Жигимонт III до козаків; збороняє йти походом на Чорне море. — Варшава 5 марта 1630 р.

Uniwersał do kozakow zaporoskich.

Wszem wobecz y kazdemu z osobna, a mianowicie starszemu, setnikom, atamanom, asawulom y innym wszystkim młodcom zaporoskim łaskę naszą krolewską. Doszło to do wiadomosci naszej, iż się na Morze Czarne dla zdobyczy w panstwach cesarza tureckiego wybieracie, y w one wpasc y plądrowac zamysławacie, czymbyscie pokoy pospolity, między naszymi y cesarza tureckiego panstwy zawarły, wzruszyli, y przeciwko commissiey naszej, która się z wami odprawowała, wystąpieli. Przeto surowo wam rozkazuiemy, abyscie zamysłów swoich zaniechali, na morze nie wypadali, ani zadnych occasiy do rozerwania przynierza z cesarzem turekim nie dawali, ale się skromnie, wedle opisanja commissarzow naszych, zachowali, nigdzie zadnych naiazdow nie czyniąc, gdyszby nam przeciwko takim przyszło woysko nasze ruszyć y swawolę ich tak, iako przedtym, poskromić. Inaczey tedy nie uczynicie dla łaski naszej y uchodząc dalszego przeciwko wam surowego postępku. Który uniwersał nasz chcemy, aby po grodach wojewodztwa kiowskiego y na inszych mieyscach był obwołany y do wiadomosci wszystkich kozakow zaporoskich podany. Dan w Warszawie d. 5 martii 1630.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 359 с. 439—40.

214.

Муртез баша до Станіслава Конєцпольского; жадає кари на козаків, бо в противнім разі буде примушений сам їх карати. — Б. м., к. 10 чероня 1630 р.

(Po załotach). Zacnemu przyiacielowi naszemu Stanisławowi Koniecpolskiemu, hetmanowi naywyższemu po wszelkiey przyiazni i miłości ofiarowaniu od Pana Boga wszechmogącego przy wszelkim do-

brym zdrowiu zyczymy. Przyjacielu moy zacny chrzescianinie, tymi czasy wiedzą dobrze o szczeru (sic) przyjacielu naszym cesarzu rzymskim, wy tez przyjaciel nasz wiecie, ze ia węgierskich granic pilnując, hetmanem wielkim będąc, między cesarzem Iego Moscią chrzescianskim będące przymierze z przyczyny niektorych łotrow iuz zepsowane naprawilem, zaczym ubogich poddanych od niemalego czasu w pokoju będących za zepsowaniem y naruszeniem przymierza iako wiele zlego potkac miało, pewna iest. Ia przyjaciel wasz z niemłym woyskiem poszedłszy, a obaczywszy, ze obu stronni poddani w niwecz mieli bydz obroceni i podeptani, aby w pokoju i y cale zostawali, między dwoch cesarzow się włożywszy, znowu przymierze związawszy, obu stronnych tych, którzy zle robiąc, pokoy rozrywali, pokarawszy, iakom uczciwosc przymierzu i pokoiowi uczynił i wam przyjacielowi naszemu i wszystkim wielkim ludziom w tamtych kraiach będącym, wiadomo iest. Gdy się tak stało, teraz nayiasnieyszy cesarz pan moy tego przyziaciela waszego na oczakowską Ukrainę i na płoszczanie Morza Czarnego, aby tam będących swywolnych łotrow od szkod czynienia wedle potrzeby zniozłszy, uprzątnął, z porządnym woyskiem wyprawił. Gdym się iusz z granic węgierskich ruszał, mało przedtym od nayiasnieyszego cesarza pana mego w poselstwie posłany wrot wysokich cesarskich dworzanin Hussein aga, ktory do mnie przyiechawszy, ze krol polski i wy przyjaciel nasz gwoli pokoiowi ubogich ludzi z nayiasnieyszym cesarzem panem moim przymierza i pokoiu pragniecie, powiedział, i ze zaraz z poddanstwa waszego się wybiiającym a w panstwach y we włosciach nad Czarnym Morzem będącym nayiasnieyszego cesarza pana mego przykrosci i szkody czyniącym łotrom kozackim tak od krola Iego Mosci iako i od was przyziaciela naszego zakaz uczyniony był. A iz oni nie będąc posłusznymi, przecię na Czarne Morze isc zamyslali, i zescie wy przyjaciel nasz dla pokarania ich z woyskiem na nich poszli i z nimi się bili, oznaymił.

Iezli wy tez z tamtey strony takim sposobem kozaki pokarawszy zniesiecie i uprzątniecie a na Morze Czarne czolnow ich nie puscicie, ia tez przyjaciel wasz, com obiecał, ziszczę i Tatarow zatrzymawszy i zniozłszy, ktorzyby posłuszni i uspokoieni bydz nie chcieli, pokarzę, takze wy tez przyjaciel nasz z tamtey waszey strony czynic macie, iezli przymierza i pokoiu pragniecie. Ia przyjaciel wasz nayiasnieyszego cesarza pana mego namiestnikiem własnym, wezyrem i hetmanem iestem i iakokolwiek tu usłuzyc będzie potrzeba, za pomocą bożą y za dni szczesliwych cesarza pana, mnie przyziaciela waszego będzie to przymierzu tez i postanowieniu uczciwosc czynic, z naszej strony niechybna iest. A iz słyszemy iakoby kozakom tym, ktorzy się z waszey

władzy wyłamuią, z pewnych mieysc pomocy dodawano, u mnie przyiaciela waszego, chwala Bogu iest woyska dostatek; iezeli, przyiazni zycząc, zowąd woyska potrzebować będziecie, z marszałkiem naszym posle się, aby tym sposobem tym łotrom karanie się stało i aby między dwiema monarchiami będące przymierze w mocności zostaiąc, za tym też ubodzy poddani w pokoju zostawali. Wszakże, przyiacielu moy, ci łotrowie z posłuszeństwa się krolowi Iego Mosci wybiiaią i z wami przyiacielem moim bitwę zwodzą; obawiac się, iezli oni wygraią, toć by i na morza wypadłszy w panstwach cesarza pana mego szkody czynili, co gdyby było, ia przyiaciel wasz z taką gotowoscia wszelką poszedłszy, stojąc patrzac na to nie zniosłbym; zaczym coby czas i rzecz ukazala z iedney strony mnie by też czynic przyszło a między tym ubodzy poddani miesieliby bydz popsowani i podeptani. Ale tak się porozumiawszy, kiedy byśmy to łotrostwo gwoli obustronnemu pokoiowi zniesli i łotrostwo by się pochamowało i poddani ubodzy w pokoju zostaiąc, za oboch monarchow i za tych, coby tego przyczyną byli, Boga zeby zawsze modlili, pewna iest.

Pisan na schodzie miesiąca siewal nazwanego roku 1039.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 459—461. Заголовок: Други list od Murtera basze po przyisciu zład Hussein agi.

215.

Услівя мира предложені козакам; мають видати Тараса, покарати тих що ходять на море, прийняти старшого від короля, жити в згоді з козаками вірними королеви, вернути річи корсуньським жовнірам, видати невольників, розпустити до дому нереєстрових. — Б. м., (8 червня 1630 р.).

Sposob ublagania gniewu Iego Kr. Mei za przestępstwo woyska zaporowskiego.

Acz przeciwko woli Iego Krolewskiey Mosci, przeciwko wirazony commisziey kurakowskiey, starszego sobie od Iego Kr. Mei podanego nie tylko nie przięgli za starszego, ale onego okrutnie, tyransko zamordowali, isz na morze, łamiąc pacta y pokoy postanowiony z cesarzem tureckim, chodzili y z woyskiem na chorągwie Krola Iego Mosci na odpoczynkach będące, następowali; isz niewinnych ludzi z domow, od gospodarzow ich y robot, praetextem łamania wiary, w który się nikomu krzywda nie dzieie, tak wiele z uciążeniem tych tu kraio w zbawiali y dotąd wielkiego krwie rozlania przyczyną beli, słuszna, by surowosci Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey nad takimi wszystkimi zazyc na przykład potomnym czasom, iako maią poddani, wolą

krolow panow swoich czynic. Ale isz się iusz tak wiele krwi rozlało y tak siła dobrych iunakow, którzy zarabiali na dobrą sławę Iego Krolewskiey Mosci y woyska zaporowskiego, pomarło, nie zycząc, aby ich wiecey miało umierac y tak obficie miała się krew chrzescianska lac, rozumiejąc, ze Iego Krolewska Mosc tym iusz pokaraniem za przyczyną moią ublagany będzie, gotowem im imieniem Iego Krolewskiey Mosci, ktoremu to zlecic raczył, tę winę odpuscic takimi iednak conditiami:

Naprzod, aby Tarasza, który tego wszystkiego buntu przyczyną bel y na ktorego są pewne dowody, ize przeciw rzeczypospolitey zdradliwe miał swe zamisły, o czym woysko zaporowskie nie wiedziało, wydali, ktorego do woli y roskazania Iego Krolewskiey Mosci zatrzyma się.

Aby postanowionej na Kurakowie commisziey we wszystkim się dosyc stało y zawsze się przestrzegało, aby w namnieyszym punctie naruszona nie bywała.

Tych, którzy teraz na morze poszli, zwracającich się, aby surowie karano y principałow Iego Krolewskiey Mosci wydano y czolny wszystkie popalono.

Aby podług commisziey starszego, który im będzie z ramienia Iego Krolewskiey Mosci podany, za starszego swego przyjęli y onemu wszelakie posłuszenstwo podług powinności swej oddawali.

Tych, którzy wiary y cnoty swej, przy woysku Iego Kr. Mosci stojąc, dotrzymają y dla których cnoty nie gubi się imienia woyska zaporowskiego, nie odeymuie się praw y wolności od krolow panow naszych woysku zaporowskiemu nadanych, aby poszanowaniu y na starszą bracią swoią mając, iako y przedtym w zgodzie y miłości z nimi zyli. Cisz w krzywdach swoich, ktore dlatego poniesli, ze cnoty swojey y wiary Iego Krolewskiey Mosci dotrzymali, aby beli ucontentowani. Żołnierzom, co na stanowisku w Korszuniu pobrano, zeby wszystko powracano.

Więzniow, których niesłusznie trzymają, także y działko, ktore poymali, aby zaraz wrocili.

Tych, którzy nie beli w regestrze służby Iego Krolewskiey Mosci, do domow swoich rospuscili.

Co im tesz obiecuie, ze którzy na Zaporozu będąc, za nieposłuszenstwo z rejestru są wypisani, będą znou między żołnierze Iego Krolewskiey Mosci przięci, byle tym condition uczyniwszy dosyc, w powinnym posłuszenstwie trwac chcieli.

216.

Антін Конашевич старший з військом запорозьким до Станіслава Конєцпольского; відповідь на лист гетьмана. Козаки вийшли з Запорожа з причини різних кривд, котрі їм діють ся. До походів на море заохочував їх Грицько Чорний і инша старшина. Тараса не можуть віддати королеви, але коли він винуватий покарають його самі; так само каратимуть тих, що ходять на море. Порядок між собою переведуть без кор. комісії, самі вибиратимуть старшого. Кривд кор. жовнірам не можуть надгородити, бо жовніри кривдили їх ще більше. Шляхтичів-невільників і захоплену гармату обовязують ся віддати. — Б. д. (червень 1630 р.).

Respons na pisanie Iasnie Wielmoznego Iego Mci Pana Woiewody Sandomierskiego, Hetmana Koronnego, do nas przyslany przez Iego Mci Pana Chmieleckiego y Iego Mci Pana Zgorickiego.

Pisac Iego Mosc do nas raczy iusz nie po ieden kroc o smierci nieboszyka Hryczka Czarnego, ktory, iakoby nam miał byc podany od Iego Krolewskiey Mosci za starszego, o czym, iakosmy pierwey do Iego Mosci pisali y na pismie podali, ze własnie tego przyczyna była y nie dla czego innegośmy z Zaporozza wyszli, telko z tych przyczyn, ktore nas dolegały, ktore dolegliwosci swoje przez Iego Mosci pana Hannibala y przesz Iego Mosci pana Baybużę podalismy na pismie. Strony tegoz morza y naruszenia przymierza cesarza tureckiego, owze nieboszyk Hryczko był początkiem, do tego y niektorzi starszy, ktorzi znani natenczas byli, są teraz przy Iego Mosci P. Hetmanie koronnym, mianowicie Kaczkowsky y Bordziak, ci aszawulami beli, Kapusta pułkownikiem bel.

Strony rozesłania universalow y gromadzenia się pod praetextem iakoby łamania wiary, w prawdzie isz to było, zesmy uniwersały rozesłali, za daniem sobie wiadomosci od niktorych duchownych y szwieckich, isz nie tylko w okolicznych miastach słyszeli, ale y tu u nas na Ukrainie, mianowicie nad sobą mieli w Kiiowie przeszlego roku cerkwie, po odprawowaniu służby bozey zabronione były y cerkiew bracka okrwawiona była przesz Ich Mosci panow żołnierzow, ktorzy w Kiiowie lezeli, zaczym się y to zgromadzenie stało.

Strony wydania Tarasza, acz nie iest on ieden winien ale woysko wszystko, iednak iszby się wina własnie wszystka została, wydac go trudno mamy, ale sami między sobą skarac go powinniśmy, iednak pod takim sposobem, abysmy tesz z miłosciwey łaski Iego Mosci Pana Hetmana Koronnego naszego miłosciwego pana y z innych swoich, mianowicie z Bordziaka, Wólka y Borotka sprawiedliwosc otrzymali

y ci takze aby karani beli, gdysz ten ogien nie przez kogo innego iest zapalony, iedno przez nie.

O kurakowskiej commisiey musim to przyznac, zesmy przysięgali na nią, cosmy uczynic musieli, widząc wielką nawalnosc na siebie. Woysko nie w iednym miejscu było, niektorzi na morzu, inszy na Donu y po rzeczkach, iakie y zapisy natenczas były, tymze tak rocznym podobne, dlatego się...¹⁾ przestąpić musiało. Teraz unizenie prosimy, abysmy sami między sobą porządek znaleźli bez Ich Mosciow Panow Commisarzow, będziemy znac...²⁾ będzie nam podobny, ten będzie towarzyszem naszym, a który się nie przida, ten od nas odłączony będzie.

Swowolnych, którzy są od nas zostawieni na Zaporozu, iesliby to było, iże na morze poszli, to mimo srogi zakaz nasz uczynili, takich, iako zdraicow, surowie karac obiecuemy.

Starszego naszego, który ma być u nas, tedy ktorego sobie za zgodą wszystkich ulubiem, unizenie prosimy, abysmy to mieli z miłościwey łaski Iego Mosci Pana Hetmana koronnego, naszego miłościwego Pana, iako u nas dawno było, isz niekoronowani bywali, aby teraz takze; iednak za kazdego obraniem powinni będziemy dawac znac Iego Mosci Panu Hetmanowi koronnemu. Towarzyszow swoich, gdy przistąpi miłościwa łaska Iego Mosci Pana Hetmana koronnego naszego miłościwego pana, doydzie zgoda, za towarzyszow swoich bez zadney nagany prziiąc obiecuemy, iakobysmy chleb sol iadali y zawsze w dobrej zgodzie bywali y teraz będziemy pod wiarą.

O szkody, które się stały Ich Mosciom panom żołnierzom, aby nadgrudzone były, tych sam Pan Bog wie, kto ie nadgradzac będzie, gdysz y naszych niktorych szkod daleko więcej, które się działy y dzieją, na miłościwe baczenie puszczaemy.

Iego Mosci pana Trzecieckiego, Iego Mosci pana Czarneckiego y z towarzystwem, gdy doydzie, da Pan Bog, zgoda, puscic obiecuemy y armatę mniejszą, którąśmy uchwycili w szancach.

Co wszystko na miłościwe baczenie Waszey Mosci naszego miłościwego pana puszczaemy, unizenie y pokornie prosząc, abys Wasza Mosc naszym miłościwem panem nam się stawic, a nas sług swoich przy dawnych wolnosciah zachowac raczył.

W. Mci naszego Mciwego Pana unizeni słudzy, Anton Konaszewicz starszy z woyskiem Iego Kr. Mci Zaporowskim.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 362 стор. 113—115. Сей лист, се відповідь на письмо Концепольского ч. 215.

¹⁾ Тут лишене місце на одно слово.

²⁾ Чисте місце.

217.

Кн. Вишневецький, кременецький староста до неназваної особи; посилає лист пл. Ратовського про кінець війни з козаками. — Б. м. і д. (червень 1630 р.).

Dnia wczorayszego, godzinę przed wieczorem, prziniesiono mi iusz ostatnią rosprawę Iego Mosci Pana Hetmana z kozakami, którą, lubo to nie według intentey Iego Mosci Pana Hetmana stało się, jednak, ze iest ex re reipublicae, słusznie mamy Panu Bogu dziękować, ze z iedney strony zbawic nas raczył wielkiego niebezpieczeństwa; posyłam kartkę, ale dostateczney wiadomości Wmci memu Mciwemu Panu o zawarciu tey zgody Pan Iablonski rozumiem, ze nie omieszka odesłać.

Wiadomość od pana Ratowskiego o zawarciu pokoju Iego Mei Pana Hetmana z kozakami zaporoskimi.

Przeprosiwszy Iego Mei Pana Hetmana, przysięgli, iako więcej buntow zadnych przeciwko Iego Krolewskiej Mosci y Iego Mosci Panu Hetmanowi wszczyniac nie będa, chcąc bydz w posłuszeństwie y gotowy będa, gdziekolwiek bendzie roskazanie Iego Krolewskiej Mosci lubo Iego Mosci Pana Hetmana, stawic się na każdą posługę, a ma ich zostac osm tysięcy, to iest dwa tysiąca na Zaporozu zostaną. Maią zaniec dwanasie z tych co przysięgli, a 12 rejestrowych y tak maią się umawiac y obierac hetmana, a namowiwszy się nan, maią z tym się do Iego Mei Pana Hetmana, aby go confirmował; skoro się to stanie, zaraz się tesz do domow swych roziada.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 362 стор. 111. Заголовок: Copia listu Xcia Wisniowieckiego starosty krzemienieckiego. — Лист писаний в найблищі дні по заключенню мира з козаками 8 червня 1630 р. (Куліш, Матеріялы I с. 308 sq).

218.

Анонімний лист про угоду з козаками; козаки не робитимуть повстань, при виборі гетьмана треба згоди всього війська, реєстр буде збільшений на 8000. — 20 червня 1630 р.

Die 20 iunii 1630 w Warszawie.

Strony rosprawy z kozakami zadnych nie mamy ieszcze particularia, to iednak oznaimil tu nam Xiążę Wisniowiecki, ze stanęła z nimi ugoda w ten sposob: Hetman y starszyna wszystka kozacka swym y woiskk wszystkiego imieniem przysiądz maią, iako zadnych buntow y sediciey przeciwko zwierzchnosci napotym czynic nie będa,

ale w posłuszeństwie trwać y imperata exequi mają. 2-do Hethmana swego sine universae plebis consensu obierać nie mają. 3-tio Do szesci tysięcy, którzy dotąd w służbie rzeczypospolitey byli, ma ich bydz przyczyniono ieszcze dwa tysiące kozaków.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 361 стор. 477.

219.

З листу султана до Жигимонта III; султан домагає ся рішучо покарання козаків, що нападають турецькі і татарські землі. — Константинополь, к. 20 серпня 1630 р.

..W dotrzymaniu stateczney przyiazni, iako tez i uszanowaniu sąsiedzkiej miłości po Waszey Krolewskiej Mosci najmniej nie wątpięmy, a zwłaszcza, zoscie nam temi czasy szczerość umysłu swego wyprawieniem do nas pomienionego posła¹⁾ waszego dla potwierdzenia pakt zobopólnych i ponowienia onych oświadczyli, które zaraz po Wielkim Alexandrze, wszystkiemu prawie światu absolute rozkazującym monarsze, skoro ieno zakwitnęła nayiasniejsza nasza porta ottomanska między nami społeczne postanowienie nie tylko przysięgą zobopólną warowane były, ale tez przez posłów coraz az do terazniejszego czasu dla lepszej wiary i ufnosci przysięgą utwierdzone i ponowione bywały. Przeciwno którym z naszej strony nigdy się w najmniejszy az po dzisdzien rzeczy nie wykraczało i owszem tak po ziemi iako i po morzu nasi serdarowie i kapitanowie z pilnością przestrzegali, iakoby się żadnym sposobem w państwach waszych najmniejszej szkody nigdy nie stało. Oprócz tego, że na pokaranie kozackiego swywoleństwa i dla obmierzenia onym czynienia tak wielkich szkód w państwach naszych, ileśmy ieno serdarów ziemią albo morzem kapitanów naszych wyprawowali, tedyscie nas zawsze poskromieniem swywoleństwa tego z swej strony w listach swych ubespieczali. Ale to swawolenstwo z czołnami swymi obeysć się nie mogło (przez wszystek czas az po dzis dzien) bez uszkodzenia państw naszych okolicznie po brzegach czarnomorskich i posel sam nasz doznał tego dobrze. Co z strony Tatarów wiadomo to wam dobrze, iakim sposobem nieposkromione swawolenstwo kozackie raz na krymskiego państwa włosci uderzywszy, nie tylko nieznosne szkody morderstwa i łupiestwa czynili, ale tez i wstępnym boiem z woyski tatarskimi bić się wazyli, drugi raz okolicznie oczakowskie włosci iako i prawie wszystkie brzegi czarnomorskie nie tylko srodze polupili i zniszczyli, ale tez i wsie

¹⁾ Алекс. Пясечинського.

i miasteczka wszystkie przyległe ogniem w popiół prawie do szczeru obrocili. Przeto z naszej strony Dżian beg Gieray wielki han tatarski nieraz rozdrażniony, (ktorego niechay Pan Bog moznosci pomnaza), według potrzeby opatrzenia nieprzyjacielskich przechodów sposobem niejaka kupę wojska tatarskiego naznaczywszy, nad onemi się zawsze zemścić pragnął. Ale nad wszystho poczawszy od ekspedycyi chocimskiej az do tego czasu nad stateczne postanowione między nami przy mierze, nadto, że przez kilka lat Tatarowie od najezdów państw waszych wstrzemięzliwi najmniejszy szkody w ziemi waszej nie czynili, tak to swawolenstwo kozackie z czołnami i hetmanami, iako i insze swawolne kupy od Oczakowa na Czarne morze wpadac i wstawiczne nieznosne szkody okoliczne czynic, najmniey nie przestawali. Przeto iezli podług starożytnych pakt stateczney przyiazni szczerze sobie i zobopolnie dotrzymac nie zechcem, coż stąd za pożytek oboiey stro nie urosnie...?

Na początku mucherrem miesiąca nazwanego roku po zeysciu proroka naszego 1040 na stolicy monarchii naszej w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 471—6. З боку заголовок: List od cesarza tureckiego krolowi Iego Mosci przez Hussein agę dworzanina iego wspoł z I. P. Piaseczynskim, starostą ułanowskim 1-ma februarii przyniesiony, przez mnie Prandotę Dzierzka przetłomaczony w roku 1631.

220.

Безир Муртез баша до Якуба Задзіка, кор. секретаря; домагає ся успокоєння козаків й зате прирікає зігнати Татар з їх осель. — Б. м., вересень-жовтень 1630 р.

...Przyiacielu moy! Od niemalego czasu zobopolney i między tymi państwa będącey przyiazni do zepsowania przyczynę dający są niektorzy łotrowie; zaczym, iakie wiele, ubogich ludzi w niwecz się obraca baczyc trzeba. A tak nayiasniejszy, naymozniejszy cesarz, aby ta przyiazn i miłosc wcale zostac się mogła, mnie przyiaciela waszego na tę Ukrainę posłał był, aby z obu stron tych łotrow, co to przyiazn rozrywają, uprzątnąć się mogło i dawna miłosc aby się naprawic mogła. Dla czego w onych ukraiennych kraiach z będącym Krolu Iego Mosci namiestnikiem panem Stanisławem Koniecpolskim hetmanem, po wiele razy do niego w tym przyiazliwie pisząc, znosilem się. A iz temu zobopolnemu pokoiowi przeszkadzającymi z iedney strony są łotrostwo kozackie, a z drugiey iortmanowie tatarscy, tych lacno się zatrzyma, ale kozacy, ktorych zatrzymanie iest trudniejsze, tych by z ich ostro-

wow ruszywszy, te ostrowy oboiey strony pomocą opatrzyć byłoby dobrze, bo by iuz więcej państw cesarskich to łotrostwo szkodzie żadnym sposobem nie mogło, a tym by błogosławiony pokoy i przy mierze zatrzymane bydz mogło. Bo dokąd i poki na tych ostrowach mieszkający kozacy zatrzymani nie będą, a mianowicie, poki zniesieni ztamtąd nie będą, zatrzymać się trudno bardzo dadzą. Z owey zas strony w państwach Krola Iego Mosci aby się iaka szkoda dzieć miała, i myśleć nie trzeba, bo to, co z owey strony jest do pokoju przeszkodą iortmanowie tatarsey i ich domy i dobytki, tych łączne zatrzymanie, ruszywszy ich i zegnawszy z tych mieysc do Krymu, a drugich roze gnawszy wszystkich, ztąd wygnac chcemy. A iezliby się ieszcze, kto zle robiący ukazał, takich poymawszy nieodwłocznie karać, iuz potym aby iortmanowie w tym kraju mieszkac mieli i włosci Krola Iego Mosci zaczepiac wazyc się mieli, nie trzeba mowić. A co się tknie Kantymira a zas nayiasniejszy i naymożniejszy cesarz sposobu nie naydzie, temu dwa sendziaki dawszy wszystkich do niego należących z domami i z dobytками przeprowadzić postanowił, a ztamtąd iezliby się co zlego robic wazyli, naydzie się i na to sposób nieodwłoczny. Alec, przyjacielu moy, z owey strony nie przecznego słac się nie może i iezli wy zatrzymać pokoy dawny pragniecie, o ruszenie tych łotrow kozackich z ich ostrowow koniecznie starac się macie, bo poki kozackie ostrowy są, a imię czolnow kozackich słyszane będzie, ten pokoy trwały bydz nie może; z owey strony niema nic przeciwnego pokoiowi, z chanem krymskim, kiedy dawną przyiaźn zachowacie, a on by co przeciwnego robił i tego cesarz otomanski rozkazaniem swoim uskromi. Słuszną tedy, aby oboiey strony przyiaźn psuiący surowie karani byli, azeby tym mocniejsza przyiaźn była z ostrowow kozakow ruszeniem umocnicie. Tak raczcie wiedzieć.

Pisan miesiąca sefera 1040 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 477—479. З боку заголовка: List od Murteza pasze, wezyra i sendara basze sylistryjskiego przez Ali agę I. X. kanclerzowi Zadzikowi primis februarui przyniesionego, przez mnie Prandotę Dzierzka przetłomaczony roku 1631.

221.

Гассан-баша, морський капутан до Станіслава Конєцпольського про мир і дружбу з Польщею; козаків треба приборкати. — Константинополь 6. д. (1630 р.).

W wierze Christusowey woisk chrzescianskich wodzu y z wiary tegoz Iezusa obrany Panie, a na wszystkich sprawach tamtych państw

Iego Krolewskiej Mosci, przyjaciela naszego, naywyższy hetmanie y pilny rad senatorskich badacz Stanisławie, wszystkie zprawy Waszey Mosci aby się ku myśli wiodły, z powinności zas przyjacielskiej zdrowia dobrego zycze. Z wolej wszechmocnego Boga, który iest naywyższem zostawiony, pociwy, sławny, wielki, potężny, ziemskich krajów zwycięzca, najasniejszy cesarz Iego Mosc tego nowego roku, mnie przyjaciela Waszmosci dla pewnych spraw w te strony, mianowicie, aby swowolenstwa kozackie uskromić y z Iego Krolewską Moscią posłem naszym pokoy gruntowniejszy utwierdzić y wkorzenić, mnie obrał y posłał z woyskiem szpahyjskiem y ianczarskiem y wielkimi szpahyami y z zahymami y inszemi niewolnikami dworu mego, więc y z woyskiem dziehyrskim, ze trzydziestą sandziaków, także z woyskiem persywaliskiem z capitaniami, regiszami, arapami więcey niz sto galer y turkat. Zapewne są wszyscy gotowe z roskazania najasniejszego cesarza Iego Mci pod Oczaków podiechać; ziemią zas, który był w Budzie basza wezyr, człowiek we wszystkich sprawach biegły y dostoinny. Pociwy brat mój Mortaza basza z woyskami bosnawskimi, rumelskimi y dobrudskimi, ze wszystkimi sandziakami, którzy są w takowych potrzebach doswiadczeni, y z Tatarami...¹⁾ osiadającemi głowa tych woysk y regimentarz, za pomocą bożą, mamy się z sobą ziechać pod Białym grodem, a wszystkie przyiazni sąsiedzkie z wami gruntowniey ponowić y wkorzenić, mamy te zamysły. Pan Bog miłością niech zdarzy, coby naylepiej bydz mogło. A tak mój miły przyjacielu wola ta moja, aby swowolnicy, którzy w tamtych stronach przez lat kilka dosić złych rzeczy popelnili, pokarani byli, a przyiazn y miłość sąsiedzka aby się krzewiła y gruntowała, a zebys Waszmosc nie rozumiał, iż z inszemi zamysłami w te strony przyjeżdżamy, zawczasu o tym daemy znać Waszey Mci, Iasnie Wielmożny przyjaciel nasz, Najasnieyszemu Kr. Iego Mci Panu swemu y wszystkiej ziemi waszey dobrze zyczący y w pokoju gruntownym kochający się, iakom tego doznał y żywo wyrozumiał, iż zawsze w nablizu dobrego pokoju obierasz się, racz się ująć tego, ponieważ takowe rzeczy zleczone bywają tym, którzy są środkiem ich do moderowania. Od pewnego czasu posłano było emisyy cesarskie do Tatarów, aby panów waszych nie infestowali, co się stało za roskazaniem pociwego, sławnego, najasniejszego Cesarza Iego Mci, dlatego, zebymy więcey poddanych waszych y ubogich ludzi nie niewolili, ani ziemie w niwecz nie obracali. Dziejąc się to, asz strony waszey, iakoscie byli obiecali y w pactach tegosz potwierdzili, iż kozacy nie mieli wpadać

¹⁾ Тут одно слово нечитке.

na Czarne morze, rzeczy skuteczney nie było. Snadz w tey mierze mieli suppeditamenta pewne z nieiakiey strony, tak w zywnosci, iako y w inszych potrzebach takim rzeczom służących, y dlatego co dzien to większe zbrodnie robili. Pozwalając im tego, musi bydz, iz nie zyczycie sobie, aby przymierze postanowione wcale trwało. Przodek Iego Kr. Mci z pociwem sławnem y wielkiem cesarzem Iego Mcią y pacta iego wzięwszy, przyiazn samsiedzką y braterstwo serdeczne y nad inszych wszystkich dawnieysze, krom tego staranie kozakow wzięwszy na się, zeszył y pociwem, (ktory na drodze Bozy iuz), sołtanem Achmetem, za dni iego zyli dobrze, na co od was dany iest przywilej, trzema językami napisany. A przecie y w tey obietnicy ospalescie chodzili, a przes pewne swowolniki przyiazn y związek dawny nieco rozrywali; ta rzecz nie była dobra, którą wszyscy mądrzy nie skryto, ale rownie obaczą. Wiemy dobrze, iz gdyby nie mieli kozaci potrzebnych pomocy we wszystko od was, y iedna czayka na morzu by nie postala, ani w ziemie by wtargneli pustoszyć. Cosz w tym czynic, co było, było, co upłynelo, upłynelo; nam ode dnia dzisieyszego rzecz powinna włożyć sie w to, aby poddani obostronni statecznego pokoju zazywali y przyiazn zeby się gruntowała. Dlatego iezeli te zamysły macie, abyscie pokoy gruntowali y przyiazn przedłużali, trzeba z serca, a prawie z dusze się w to włożyć, a według postanowienia w pactach y obietnice kozakow zatrzymywac y zabranic im, zeby ani iedna czayka na na Morze Czarne wchodzila, do wtargnienia ich zadney pomocy nie dawac w pozwoleniu, ale postanowienie, dawne przymierze y pokoy szanowac, albowiem w tey drodze, w ktorey noga wasza, (będąc censorami), wstąpiela, słowo nasze będzie mocno utwierdzone, gdyz postanowienie, ktore uczyniem, y słowo, ktore wyrzeczem, nie bendzie omilne. Anizeli o tem pocznem conferowac y przyiedziem na mieysca kraio w tamtych, iezeli nie bendziecie kozakow zatrzymywac, aby nie wpadali na Morze Czarne, albo gdzie na brzeg morski uderzyli, niech nam nie bendzie poczytano za winę. I owszem tak przystoi y nalezy rzeczy złe pilnym staraniem usmierzyc. Gdy sie y ia zbliże, za pomocą bożą, ku tamtym kraiom, Wasza Mosc przyiaciel moy listem przyiaznem y człowiekiem takim, ktoryby umiał, słowo przyiąwszy na nie odpowiedziec, abys mie W. M. nawiedzie raczył, zebysmy z obu stron w gruntownym pokoju pomowiwszy, tym stateczniey go umocnili. Ubodzi ludzie, w dobrym pokoju zostawszy, w obodwoch stronach nalepiey. trwali, sam zas pokoy aby sie nie naruszał, obywatel obustronni Pana Boga zeby na wieki chwalili. W Constantynopolu w Tersawie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 362 стор. 123—5. Заголовок: Copia listu od Hassan basze, capitana morskiego do Iasnie Wielmoznego Iego Mosci wojewody sandomirskiego, hetmana polnego koronnego, z turska na polski ięzyk przetłumaczone.

222.

З королівської інструкції на соймики; про потребу заведення війська в Україні, щоби козаків затримати в порядку — 1630 р.

...Kozacy lubo przeszlą commissiā curokowską y teras swiezo przeszłym postanowieniem in ordinem są redacti, snadnie iednak za lada okazyiā do zwykłego vdac się swowolenstwa mogą. Dla ktorych in officio zatrzymania y dla pomienionych niebezpieczeństwo od Turkow y Tatarow firmioribus praesidiis Vkrainę opatrzyć trzeba, nie puszczaiąc in casum rempublicam, ale bezpieczenstwo iey zewsząd według potrzeby vpatrując...

Бібл. Чорторийских ч. 359 ст. 150—165; тесаме бібл. Ягайлонська рук. ч. 3543 к. 16—19.

223.

Промова арцибіскупа Венжика на шредськім соймику; козаків треба впорядкувати по куруківській комісії й лишити вольности тим, що будуть на королівській службі — 1630 р.

...Kozakow zaporoskich iako swawola y nieposluszenstwo ku rzeczypospolitey godna iest nagany, tak zatrzymanie ich in obsequio rei-publicae, ze iest barzo potrzebne, przeszle expedicie pokazaly; czemu oboygu rozumiem, ze się wygodzi, gdy commissia kurkowska, authoritate seymu approbowana, zostanie w swey mocy y ci ktorzy rzeczypospolitey są y będą stipendiarii, zostaną przy swych wolnosciach, gdysz snadnie ich rzeczpospolita in omnem casum zazyc moze.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 370 стор. 892.

224.

З інструкції прешовського соймика; про козацьку війну — 4 вересня 1630 р.

...Z strony kozakow zniesc sze takze maią P. Posłowie z stanami koronnemi, aby dignitas I. K. M. y securitas reipl. cała zostawala

i postąpić z niemi tak, iako będzie namowa seimowa do tego od I. M. P. Hetmana; dowiedziecz sie przyczyny z niemi woyny.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 335—41.

225.

З інструкції норгородеського воеводства на сойм; про потребу стримати козацьку своєволю — кінець 1630 р.

...Swawola kozacka, aby według dawnych praw animaduersione magistratus y residentia pp. starostow vkrainnych była hamowana et in officio zatrzymana.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 375 стор. 636.

226.

З королівської пропозиції на соймі; про турецькі і татарські справи; Україну треба обсадити військом, щоби не допустити козаків до своєволі — 19 січня 1631 р.

...Z cesarzem tureckim lubo przez poslanca I. K. Mci pana starostę vlanovskiego zastanowiony pokoy, do czego gotowosc przeszly iesieni woyska I. K. Mci przy p. woiewodzie sendomierskim wielce pomogła, trudno iednak pokoju sobie obiecować. Po Tatarach, ktorych chochy Turcy trzymac chcieli, nie wstrzymaią y głodnych y robocie tey od wiekow przywykłych, a zwłaszcza, ze w samsiedztwie tu naszym bliskim zostawiony Kantymir murza zaiadły przeciwko panstwow rzeczypospolitey nieprzyiaciel. Kozackiego swawolenstwa wiele iest przeszłych czasow documentow, iednak przeszły rok pokazal, iako im daley tym więcey gorę bierze; nastapieli na chorągwie Iego K. Mci na lezach będące y z dostatkow wszelakich wyzuli wiele towarzystwa y pacholikow pomordowawszy, zabieli okrutnie starszego swego od I. K. Mci podanego y inszych starszych w posluszenstwie będących, pobudzieli wszystką prawie Ukrainę do rebelii, y kiedyby był pan woiewoda sandomiersky zwykły czulosci swoiey nie zazyl y sam się do ugaszenia tego zapalu prędko nie obrociel, więc y insi a osobliwie pan krakowski znacną gromadą ludzi swoich nie posielkowal, straszneho czego w panstwach rzeczypospolitey moglibysmy byli oczekiwac, gdyz cos większego ci ludzie brali przed się, nizli wdawali. Vczynione wprawdzie z nim iest po niemalym krwi rozlewie i gdy inaczey dla woyska służbę wypowiadającego bydz nie mogło, postanowienie y przeszła commissia kurokowska stwierdzona, iednako ze się im snadnie za lada okazyją do zwykłego udac swowolenstwa, trzeba y dla zatrzymania ich in officio

y dla niebezpieczeństwa od pogan firmis praesidiis opatrzyć Ukrainę, nie puszczając in casum Rzeczpospolitą, ale bezpieczeństwo iey zewsząd wedle potrzeby opatruiąc.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 340 8.

227.

З соймового діяря; дискусія про козацькі справи — 1631 р.

а) Промова канцлера.

...Od swawolenstwa kozackiego iakiego się obawiac Rzeczypospolitey niebespieczeństwa iuz wiele inszych iest documentow, iednak rok przeszły iawnie pokazał, kiedy zamordowawsy starszego swego, chorągwie W. K. M. niektore zniossy, wielkim woyskiem na woysko W. K. M. następowali. Da I. Mosc p. Hetman dostateczną sprawę około tey swoiey expeditiey, którą rozni roznie interpretabantur, ia zas rozumiem, iz potrzebnie się to stało, bo gdyby się puscic to było miało, mimo się iuz by ci ludzie byli rozumieli, ze im impune wolno zabieiac starszych od W. K. M. podawanych, ale bez wątpienia dostałoby się było naszym tam mieszkaiącym i nie wieleby tam było Lachow zdrowych zostało, iako wiele Ich Mciow zacnych ludzi z tamtych kraiw pisało. Uczyniël wprawdzie Iego Mosc p. Hetman z niemi pewne postanowienie, lecz ze im zold ich dla niedostatku pieniędzy nie iest oddany, maią occasiā, acz y o ynszą nie trudno, nie trzymac tego postanowienia; przydā zatym na morze, y nowā na nas zaciagnā poganskā wojnę. Rozumiałbym, ze po nich poslac potrzeba, zapewniaiāc ich o zaplacie, a zaraz rozkazuiąc, zeby na morze nie chodzeli, naznaczycz seymu commissyę przy Iego Mosci Panu Hetmanu do hamowania tey sweywoli, gdzieby rozkazaniu W. K. M. posłuszne bydz nie chcieli, woysko przytym miec, ktorymby ich in officio mogło się continere.

б) Точки подані королем до дискусії сенату; між иншим справа збільшення козацького реестру і платні.

Punkta instructiey commissarzom y tractatow z Gustawem de pace perpetua, iakie maią bydz commissarow naznaczenie.

Przechodzenia woysk Gustawowych przez panstwo Rzeczypospolitey y innym postempkom przeciwko pactom iako zabiegac.

Pewnosc place praesidiariis w Prusiech skąd obmyslic.

O przyczynieniu iezdy cokolwiek przy granicach pomorskich, dla bespieczeństwa z strony Moskwy.

Kozackie postulata strony przyczynienia lidzby ich, podwyższenia zółdu i viszenie zapłaty.

Strony mennice iakoby miała byc redukowana.

O punktach w recessach mianowanych, aby vspokoione bydz mogli.

Bezpieczenstwo obmyslane pod czas interregni y de modo electionis.

Respons na condicie listu cesarza tureckiego.

в) Відповідь senatorів на королівські точки в козацькій справі.

O kozakach.

Sententia omnium episcoporum.

Od tych wielkie pericula et ab extra, iako od pogan, czego swieze iest exemplum pod Chocimem y ab intra czegosmy nie po ieden ras, ale y tego roku doznali, zle iednak bydz moze, ratione et consilio z nimi się trzeba, adulta enim et pervalida vitia tolerare oportet, ne palam fiat, quibus vitiis pares esse non possumus, przyczynic tedy cokolwiek do pierwszej lidzby zółdu, większego nie pozwalac. To, co się im zatrzymało, poniewaz proszą zapłacić, tey sententey byli wszyscy Ich Mosc X. Biskupi, wyiawszy poczynienie większey lidzby.

P. Krakowski: Z kozakami to omnino trzeba uczynic, co Romani cum Liguribus per Paulum Emilium non delendo gentem, ale redigendo in ordinem; przyczyniac ich lidzby Boze uchoway y wszem trzeba ich surowie odprawic, a zakazac srogo, zeby na morze nie chodzeli, powiedziawszy do tego, iezeli commissiey kurakowskiey we wszystkim nie zachowaią, tedy conclusum szablą ich roskazac zno-sic. Wypiskowie aby się nie mieszali między tych, ktorzy są w służbie. Na Zaporozie aby nikt nie chodziel, krom zwyczajney strazy, authores rebeliey aby wydali y tych karano.

Pan woiewoda poznanski: Molius ich odprawic, tali rerum reipublicae statu zatrzymany zold pozwolic podwyszec, Boze vchoway, sensim zas prouidendum, abysmy nie mieli cruentum bellum rusticum.

P. woiewoda wilenski: Zgoda z p. krakowskim, przy-dawszy, ze gdyby starostowie na zamkach vkrainnych obecni mieszkali, nie bylaby taka swawola kozacka, ktora się tym mnozy, ze Zydzi aren-darzami na Vkrainie.

Pan woiewoda sendomierski: Swawola ta in immen-sum excreuit, przyczyniac ich nie trzeba, bo ich asz nazbyt. Zgoda z p. krakowskim in toto, przydawszy exemplum Romanorum contra piratas per Pompeium debellatos, et per imperium diuisos, co u nas

trudno, bo non est tam amplum, na wskromienie ich są insze sposoby. Religią vspokoic grecką, bo pretextu religionis wszystka czern do nich idzie, starszego, aby nigdy nie mieli, ale zostawali pod iurisdictionią starostow ut ante, bo tych wolności za iednego bachmata dostali, za instantią starosty iednego y drugiego vkrainnych. Dniepr moze się zawrzec, ze żaden czołn na morze nie przejdzie, czego sposoby potym podam, inaczy pewnie miec będziemy wojnę turecką. Zold im oddac, ale zeby powinności swojej czynieli dosyc strony Zaporozza y w innych punktach, teraz ich tam zimnie pułtrzecia tysiąca, żywnosc sposobioną, grozą się Oczakow zniesc, asz zwada z Turki.

Pan wojewoda bełsky: Acerbitatem z kozakami non ferunt praesentia tempora, poblazania zadnego iednak nie godni, interim ich zostawic, iako beli przedtym. Posłów ich niechai odprawi który pieczętalarz; feliciori tempore lacniei ich in ordinem redigere.

Pan Łęndski: Starostowie, aby mięskali na zamkach ukraiennych, poskromi się ta swawola; płacy nie godni, atoli przecie ex clementia dac.

P. cancellus lithewski: Religią grecką w spokoju, samych między sobą mięszac, zold zatrzymany dac ex clementia, lubo go nie godni dla rebelliey.

P. podkanclerzy koronny: Na poskromienie sweywoli kozackiey trzeba miec arma in manu, discursami ani słowy to chłopstwo non redigetur in ordinem, co my daremnie sobie obiecuiemy.

г) Дискусія в справі відповіди на турецький лист.

Respons na list turecki.

Ze chcemy pacta wszystkie począwszy od Sulimana zachowac y starac się, aby w niczym nie były naruszone. Kozaki znosic albo gdzie indziej z Ukrainy przenosic, rzecz niepodobna iako y Turkom Tatarow. Na morze, aby nie chodzili, surowo zakazac y bronie będą, a swawolne karac.

Pan wojewoda poznanski: Turkom respondere moliter, ne videamur exprobare praesentem fortunam.

Pan wojewoda Sędomierski: Laeno im dac respons, ale zyscie promissa trudno dla sweywoli kozackiey, bo oni pewnie będą na morzu. Poniewaz Moskwa na nas Turki pobudza, w responsie do Turka napisac, ze kozakow Moskwa, bardziey ustawicznie od Moskwy v kozakow popi ich bywają, cisz y od patriarchy konstantinopolskiego, więc gwoli temu mają od Moskwy pozwolone upominki, ktore im co rok posylają. A ze nam nie kaza patrzec na Wołochy,

efficient to, zeby nas Tatarowie przez wołoską ziemię nie naiezdali, tedy woysko w Wołoszech nie postoi.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 359 стор. 577—604.

228.

Жигимонт III до козаків; збороняє козакам йти походом на море. — Варшава, 11 лютого 1631 р.

Wyrozumiawszy tak z posła naszego urodzonego Alexandra Piaseczynskiego starosty ulanowskiego, który się tymi czasy od Porty tureckiej wrociał, iako też z listow samego cesarza tureckiego, isz niektórych nieposłusznych z towarzystwa waszego, naiazdy y łupiestwa, które, na morze wypadszy, w panstwach tureckich mimo wolą naszą czynią, bardzo ich obchodzą y iakoby to panstwom naszym wzaiem oddali, pilnie na to czuwaia, mając przytym wiadomosc, ze się y teraz niktory na wiosnę gotuia y po staremu granice tureckie morzem infestowac zamyslawiaia, zdało się nam z tym listem naszym, za zezwoleniem stanow wszytkich coronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego do was, którym bysmy was od tak złego y wszytkiej rzeczywospolitey szkodliwego przedsięwzięcia odwiedli, posłac. Przeto pilnie y surowo rozkazuiemy wam, abyście tych swych zamyslow zaniechali y inszych od nich odwodzieli, gotowosci zadney na morzu nie czynili y czynie nie dopuszczali y iako czołnow tak y inszych potrzeb gwoli temu nie sposabiali, ani pokoiu z cesarzem tureckim zawartego y teraz swiezo przez posły z obudwuch stron potwierdzonego, takim swowolęństwem swoim, albo iakimkolwiek inszym sposobem rwac y gwalcic nie wazyli się, gdyz ieslibyscie w tym swawolęństwie zostawac mieli y na nasze napomnienia nie dbali, przyszłoby nam na teraznieyszym seymie o takich srodkach z stanami wszytkimi zniesc się, ktorymi bysmy wam wasze takie nieposłuszenstwo przystoynie zganili. Nie wątpiemy iednak, ze w tey mierze woli y rozkazaniu naszemu dosyc uczynic zechcecie, ani na nielaskę naszą z tey przyczyny, gdybyscie na na morze wyprawic się mieli, zarabiac nie będziecie, a zwłaszcza ze my tesz, chcąc wam krolewską naszą łaskę pokazac, y teraz się na tym seymie pilnie z stanami wszytkiej rzeczywospolitey znosimy, iakoby was płaca zwykła dochodziela y to co się wam winno, zawczasu zapłacono było, iakosz prętkiey zapłaty y dalszy łaski naszej spodziewac sie mozecie, gdy w przystoynym posłuszenstwie, na morze nie wypadaiąc, z Turki przymierza nie łamiąc y po włosciach skromnie się zachowuiąc, zostawac będziecie, co imieniem naszym szerzy wam uro-

dzony Paczanowski komornik nasz opowie. Zyczymy wam zatym dobrego zdrowia od Pana Boga. Dan w Warszawie dnia 11 februari 1631.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 359 стор. 559—60. Заголовок: До козакow запоровских.

229.

Соймові послали до козаків; перестерігають, щоби не ішли на море і не робили наїздів на маєтности річипосполитої. — Варшава, 11 лютого 1631 р.

Będąc tu na seymie zgromadzeni dla spraw poważnych rzeczypospolitey y dla obwarowania bezpieczeństwa y pokoju pospolitego ze wszystkich stron państw Iego Królewskiey Mosci, przyszła do nas ta wiadomość, że się niektórzy z towarzystwa waszego na morze na przyszlą wiosnę gotuią i w państwa tureckie swowolnie wpasć zamierzaia, który zamiśl isz nie tylko dostojenstwo Iego Królewskiey Mosci za nieposłuszenstwem, ale y całosc rzeczypospolitey wszystkiey za wzruszeniem przymierza, które mamy z tureckimi państwa, zachodzi, przyszło nam tym pisaniem naszym, przy liście Iego Królewskiey Mosci imieniem stanów wszystkich rzeczypospolitey was także obesłać. Przeto napominamy was pilnie, abyscie, przestrzegaiąc powinności y obowiązkw swych, tudzież rozkazania Iego Królewskiey Mosci y napomnienia naszego, tego przedsięwzięcia swego zaniechali y do żadnych swowolęństw, naiażdow y gwałtów, tak w państwach tureckich, iako y w dobrach rzeczypospolitey, nie wdawali się, gdysz ieslibyscie na to wszystko nie dbali, znieść by się nam o tym przyszło z Iego Królewską Moscią na tym seymie, iakoby się takiemu swowolęństwu waszemu zawczasu zabiegało y tym, którzyby wam do wszystkiego złego powodem byli, słusznymi sposobami zganielo. Lecz rozumiemy to o was, że więcej sobie łaskę Iego Królewskiey Mosci y stanów wszystkich chęć przeciwko sobie poważacie, niżby iakie łupy, które się wam niezawsze nadaia y owszem, iako mamy wiadomość, cokolwiek tam niedawnymi czasy swowolnych ludzi z poysrodku was było wyszło na morze, wszyscy są od kapitana morskiego poymani y na galery przykowani. Zostawaycie tedy w przystoynym posłuszenstwie, skromnie się zachowuiąc, ani żadnych occasiey do rozerwania pokoju z tureckim cesarzem zawartego, a teraz świeżo przez posły Iego Królewskiey Mosci stwierdzonego, nie daiać, czym sobie dalszą łaskę Iego Królewskiey Mosci, do czego się y my przyczyniemy, pozyskacie, y na wszystkich, abysmy wam zwyczajną płacą wcześniej iako teraz, tak y na potym obmyslali, zechcecie.

Zatym wam zyczymy dobrego zdrowia od Pana Boga. Datae ut superiores (11 februarii 1631).

Бібл. Чорторийских рук. ч. 359 стор. 560—1. Заголовок: Do tych-ze imieniem stanow koronnych; лист поміщений безпосередно по листі короля з 11 лютого 1631 р. (ч. 228) — звідси означена дата.

230.

Жиґимонт III до каймакана; Татари і козаки будуть покарані як вороги обох держав; третій ворог се Москва, що захочує козаків до борби з Туреччиною. — Варшава, 18 марта 1631 р.

Kaimakano illustri principi domino.

Illustris princeps, amice noster charissime. Gratulamur nobis tales in aula serenissimi Turcarum imperatoris amici et vicini nostri clarissimi reperiri, qui et ipsi sponte sua pacis publicae sunt studiosi et principi suo, vt ex aequo cum principibus vicinis nobiscum praesertim iura amicitiae et vicinitatis colant, norunt persuadere. Talem esse Illustritatem Vestram, cum ex literis ipsius, quos nobis generosus Huseyn aga nuntius reddidit, tum ex generoso Alexandro Piaseczynski capitaneo nostro vianouiensi, qui nuper Constantinopoli rediit, intelleximus, idque tanto gratias accepimus, quanto magis nobis Illustritatis Vestrae eximium erga nos studium commendatur, quod quidem et nos ipsi re ipsa agnoscimus cum nobis quantum in amicitia inter hos et serenissimum domum otthomanicam concilianda laborauit, perscripserit. Optamus, vt pares conatus et studia etiam imposterum Illustritas Vestra adhibeat, cuius rei nos gratos fore pollicemur, constantem voluntatem suam in tuendis iuribus foederum omnibusque impedimentis aminendis, quae violandae pacis publicae occasionem praebere, permanuerit. Iam vero, quod statum praesentem ditionum vtrique concernit, fuse satis literis nostris ad serenissimum Turcarum imperatorem perscripsimus. Illustritati Vestrae hoc tantum innuimus, eo serenissimi principis sui flectere velit animum, vt Tartaros arcta disciplina contineri iubeat, ne illi puni sunt motuum et incursionum authores. Nos vicissim magnifico Stanislae Koniecpolski, palatino sandomiriensi, exercituum nostrorum praefecto, diligenter iniunximus, vt vicissim cosacos obseruet et ad eorum claudestinas in more excursions intentus sit. Si enim vtrique par diligentia et cura in coercendis hominibus licentiosis adhibebitur, non dubia pax, faederumque religiosa hinc et inde observatio subsequetur. Habemus et alios praeter Tartaros hostes occultos, Moschos scilicet, qui cum palam nihil aggredi possint, nec audeant, stimulant contra nos serenissimum Turcarum imperato-

rem, quam inique ex vanis illorum persuasionibus serenitatis ipsius auro onerant, facile Illustritas Vestra colligere potest. Hi sunt, qui cosacos sub pretextu suae religionis ad licentiam prouocant, motusque inter eos quosuis excitant, hinc cosaci licentia insolentes omnia iura diuina humanaque violant, ad easque rapinas et latrocinia se conuertunt, potissimaque iidem Moschi in ditiones serenissimi Turcarum imperatoris excursionum cosacis causa sunt, quos nisi ad caetus tumultuarios concitarent, nunquam aliena regna inuadenda prosumerent, sed intra suas latebras sese continerent, Moldaui et Transilvani, ne quid a nostra parte incommodi accipiant, dabimus omnem iuxta perscripta pactorum operam. Vni cum super est negotium, quod commendamus Illustritati Vestrae: detinetur in vinculis Constantinopoli Melesko subditus noster, captus in ditionibus nostris a Tartaris; cum nihil quidquam contra ditiones serenissimi Turcarum imperatoris molitus est, iure dimitti debet. Proinde diligenter ab Illustritate Vestra regnarendum putauimus, curaret, vt in his captiuus in libertatem quamprimum assereretur. Complectemur hoc officium Illustritatis Vestrae regia nostra benevolentia, si ad alias curas iuribus pactorum et faedarum sacrosancte seruandis etiam eliberationem eiusdem captivi adiecerit. Haec sunt, quae ad litteras Illustritatis Vestrae ac articulos nobis missos respondendum esse duximus. De caetero Illustritatem vestram bene valere cupimus. Datum Varsaviae die 18 martii, anno a natiuitate Domini nostri saluatoris Iesu Christi MDCXXXI.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 541—4.

231.

Канцлер до каймакана; козаків побідило королівське військо, треба покарати й Татар, щоби настав мир між обома державами. — Варшава, 19 марта 1631 р.

Illustrissime princeps, domine amice obseruantissime. Abunde ex litteris Illustritatis vestrae intellexi, quem hactenus Illustritas vestra gesserit geratque erga pacem publicam animum, quo ne mutua amicitia fouendae pactorumque inter sacram regiam maiestatem Dominum meum clementissimum et serenissimam domum ottomanicam intercedentium teneatur studio et desiderio. Equidem nullam vtilius aut gloriosius Illustritas vestra impendere potest operam, quam eam, quae commodis vtrunque subditorum accomodari queat, ea vero incrementum facile sumere possunt, si pacis quoque et tranquillitatis publicae, quae in pactis mutuis in reiurando confirmatis fundatur, propagatio cordi iis fuerit, quos Deus principibus proximos eorumque intimos esse vo-

luit. Me quod ad pares labores, conatus et studia exemplo suo Illustrima Dominatio Vestra provocet, gratissimo id ego accipio animo, quinimo plurimum mihi gratulor, quod cum eo loco sim apud sacram regiam maiestatem dominum meum clementissimum, et tam graui in regno hoc fungar officio, nihilque mihi sit potius et maioris curae, quam vt inter vtrinque potentissimos principes quam arctissimum concilium amorem, inter subditos vero concordiam mutuam, societatem et coniunctionem animorum videam, parem nactus sim in aula serenissimi Turcarum imperatoris in promouenda principum concordia ditionumque vicinarum tranquillitate aemulum. Spes affulget optima, si vltius Illustrima Dominatio Vestra in ea contentione et sollicitudine persisterit, meumque studium sua quoque opera adiuerit, principes ipsos arctissimo amicitiae vinculo colligatos ex religione obseruatis pactis et faederibus non aliud quam fructum laudis praesituros eoque gloriae alimento vitae suae felices cursus augmentaturos, nosque ipsos ad quos ea potissima cura denuata est, immortalitatis nomen apud eas gentes et nationes, quae nostra causa almae et diuturnae pacis commodis perfruentur, consecuturos. Ne vero quidpiam parte mea desideraretur, quemadmodum antea nihil horum praetermisi, quae faederum integritatem concernerent, ita etiam nouissime in presentibus regni generalibus comitiis omnem adhibui operam et omnes occasiones a nostra parte tollerentur, quae securitatem publicam afficerent. Cum vero kosakos nostros eo nomine vel maxime accuset eosque in officio potissimum contineri debere, haud ignorare potest Illustrissima Dominatio Vestra ad quae media coercendi eosdem insolentes homines ab Illustrissimo Domino palatino senDomiriensi, exercitus sacrae regie maiestatis generali duce, nuper descensum fuerit, plurimi ex iis caesi, iustas violatorum pactorum per marinas incursiones suas dederunt paenas. Nec opus est, vt fidem illis adhibeat, qui paci publicae inuidentes audent temere spargere ac si ob religionem in eos saevitum sit, nec enim nos vnquam aliquod certamen religionis suscipimus, quinimo pro diuersitate nationum diuersos eorum ritus patimur et toleramus, quid enim sine populis regna essent. Itaque secus Illustrissima Dominatio Vestra persuasum habeat Illustrimum Dominum generalem exercituum ducem, non aliam causam in eos seuerius animaduertendi habuisse, quam quod contra pacta et faedera certi ex illis ditiones serenissimi Turcarum imperatoris mari infestare ausi fuerint, quibus quod non successisset, sint penitus omnes intercepti, non pro iactura aliqua id accipimus, quinimo si rediissent, impuniti non mansissent. Quibus latrociniis vt aliquando modus statuatur, iidemque kosaci metus amplius tam licentia quam finium suorum non excedant,

serenissimi Turcarum imperatoris ditiones mari adjacentes exinde securitate omni gaudeant, ego diligenter interea cum illustrissimo domino generali exercituum duce, qui omnem suam ad eam rem pro sua prudentia, dexteritate et officio pollicetur operam, curaturumque se promittit, ne amplius ex parte kozakorum violandorum pactorum praebeatur occasio, dummodo quoque Tartari in officio contineantur, si enim vtrunque par disciplinae et seueritatis in animaduertendo ratio habebitur, facile antiquissimorum pactorum inviolata constabit integritas, quam tamen semper primi Tartari infringere licentiose audebant. Hinc in ditionibus sacrae regiae maiestatis kosakorum ex hominum, agros quondam colentium, a Tartaris spoliatorum creuit multitudo, quibus quod omnia per ipsos ablata sint, rapto vicissim, vt viverent, necesse habuerunt, hi nunc ad suos agros redibant, si constiterit ipsis se fore ab incursionibus Tartarorum saecuros. Rem itaque ex vsu communium pactorum Illustrissima Dominatio vestra praestiterit, si pro sua prudentia et authoritate, qua plurimum pollere eandem intellexi, excursionibus Tartarorum serio obuiam inerit, mihi idem animus erit, idem consilium, eademque voluntas. Alterum est, quod scribendum Illustrissimae Dominationi vestrae putavi, iam aliquot annis nobilis Melesko subditus sacrae regiae maiestatis in ditionibus Vestris a Tartaris captus Constantinopolimque, quasi in ditionibus vestris captus esset, missus, ibidem detinetur. Hunc cum ipsa pacta nouiter confirmata, quibus captivi etiam comprehenduntur, liberum esse velint, diligenter postulo, ut Illustrissima Dominatione Vestra velit pro eo studio, quod se testaturum omni occasione in tuendis promouendis-que iuribus pactorum Illustrissima Dominatio vestra pollicetur, efficere, vt isdem Melesko, qui intra fines regni a Tartaris captus esset, liber ad suos quamprimum cum nihil tale mouerit, nec iure belli in potestatem Tartarorum venerit, dimittatur eo ipso, quantum pactis communibus faueat, abunde comprobabit, si hominem innocuum libertati pristinae restituendum iurauerit. Reliqua generosus dominus Husein aga, tertio iam ad nos causius missus vir egregius praeclareque suo officio functus, cui etiam omnem humanitatem exhibui, captiuum-que ipsi apud sacram regiam maiestatem impetravi, qua et me intellegit, exponet Illustrimae Dominationi vestrae. Cui diurnam valetudinem ac omnem prosperitatem ex animo praecor. Datum Varsaviae die 19 mensis martii anno Domini 1631.

232.

Універсал Жигимонта III; король надає старшинство над козаками Іванови Петрижицькому. — Варшава, 22 вересня 1631 р.

Wszem wobecz y kazdemu z osobna, komu to wiedziec nalezy, oznaimuiemy, iz my mając zalecono przez wielmoznego woiewodę sandomierskiego hetmana polnego koronnego wiarę przeciwko nam y rzeczypospolitey, biegłosc w dzielach rycerskich y ochote do usług naszych Iwana Pietrzyckiego, onego za starszego woysku zaporowskiemu naznaczamy y daemy, nie nie wątpiąc, ze w tym poruczonym sobie od nass starszenstwie powinna wiarę nam y rzeczypospolitey oswiadczać bendzie przy poszluszenstwie zabiegając swawolenstwom wszelakim y nie dopuszczając, aby przez woisko zaporowskie miał sie pokoi z przyległemi samsiadami targac y poruszac. Co do wiadomosci wszystkich wobecz y kazdego z osobna kozakow zaporowskich donosząc, roszkazuujemy, aby go za starszego mieli y poszluszenstwo powinne wedle commisiey kurokowski onemu oddawali, dla laski naszej y powinności swy inaczy nie czyniąc. Dan w Warszawie dnia XXII miesiąca wrzesnia roku panskiego MDCXXXI, krolestw naszych polskiego XXXIV, szwedzkiego XXXVI roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 359 стор. 615. Заголовок: Starszenstwo nad kozakami zaporowskimi.

233.

Рахунок з кварти 1631 р.; на козаків видано 66.600 зол. — 19 червня 1632 р.

In arce rauensi die 19 iunii 1632.

Summarium quartae partis reipublicae ex prouentibus anni 1631 in anno 1632 pro festo sancti pentecostes percepto.

Ex palatinalibus:

Cracouiensi	f.	27986	"	13	"	8 $\frac{1}{2}$
Posnaniensi	f.	3242	"	4	"	2 $\frac{1}{2}$
Sandomiriensi	f.	15512	"	8	"	11 $\frac{1}{2}$
Calisiensi	f.	5730	"	22	"	6 $\frac{1}{2}$
Siradiensi	f.	8456	"	8	"	10 $\frac{1}{2}$
Kiiouiae	f.	7362	"	6	"	3 $\frac{1}{2}$
Lancitiensi	f.	1326	"	11	"	15 $\frac{1}{2}$
Braestensi	f.	2937	"	6	"	2 $\frac{1}{2}$

Iuniuladislauiensis	f.	2028	"	14	"	9½
Russiae	f.	27175	"	2	"	2
Wolhiniae	f.	3534	"	2	"	17
Podoliae	f.	6104	"	19	"	10½
Lublinensi	t.	3140	"	12	"	8
Belsensi	f.	10015	"	10	"	17½
Plocensi	f.	1905	"	24	"	11
Masouiae	f.	19852	"	0	"	8½
Podlachiae	f.	11230	"	5	"	13½
Rauensi	f.	3867	"	9	"	7½
Braclauiensis	f.	868	"	19		
Palatinatum Prussiae	f.	9376	"	6	"	16½

Summa perceptorum omnium

quartae partis facit f. 167652 " 0 " 3

Ratio distributorum.

In salaria et expensas ordinarias.

Illri Dno Nicolao Danilowicz a Zurow, regni thesaurario	f.	1000
Magco Samueli Slupecki, castellano radomiensi	f.	300
Magco Francisco Felici Lipski, castellano sachacouiensi	f.	300
G. Alexandro Zaleski, subiudici siradiensi ex Maiori Polonia	f.	200
G. Ioanni Lesczynski, subiudici sanocensi ex Minori Polonia	f.	200
Gnoso Dno Sebastiano Holucki, capitaneo rauensi ratione custodiae	f.	200
Gnoso Ioanni Gromowski, secretario et thesaurario regni, Suae		
Mtis nuncio	f.	200
In contentationem seruitorum thesauri pecuniam numerantium	f.	100

Pro maximis laboribus circa conscriptiones rationum eiusdem quartae partis generosus Gromowski, secretarius suae maiestatis et thesauri notarius, remissus ad conuentum regni pro remuneratione exemplo anni praeteriti.

Peditibus arcis scepusiensis pro stipendio et		
pannis in annum integrum dati sunt	f.	5263 " 12
In vecturam eiusdem quartae Leopolim dati	f.	1400
Leopolim ad manus Dni nostri campestris		
pro stipendiis militum transmissi	f.	158488 " 18 " 3

Summa igitur omnium distributorum quartae partis modo superscripto f. 167652 " 0 " 3

Itaque in testudine arcis rauensis nihil restat exactae in anno praesenti quartae partis puccuniae.

Плата войску quarcianemu i vkrainnemu.

Vsarzom na cwiere po f. 41 z kuchennem rotmistrzowskim.

Kozakom po f. 31 takze z kuchennem.

Dragonom na miesiąc po f. 11 na iednę osobę.

Na piechoty 200, za miesięcy trzy f. 2953 g. 10, ale sukno do-
roczne do tego.

Kozakom zaporoskim na rok f. 66600, w tey sumie zawiera się
odwoz, ktorego f. 1500, do tego na regimentarze woyskowe f. 5100.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2246 стор. 173—5.

Показчик імен осіб.

Абди чавш с. 44, 51, 52.
Абдулабей Татарин с. 62, 63.
Абрагам чавш с. 45.
Абрагамович Ян, смоленський
воевода с. 86.
Абрагамович Ярош с. 80.
Абубекир (Ебубекир), калїф
с. 1, 2.
Авакун с. 80.
Александр Великий с. 350.
Александр, волоський воевода
с. 35, 36, 38.
Алес мурза, галґа с. 232.
Алі (Галї) баша, везир с. 210,
211, 225.
Алі калїф с. 1, 2.
Алі Турчин с. 6.
Альтон, граф с. 206.
Амурат I, султан с. 148.
Амурат III, султан с. 95.
Ан Герай хан с. 276.
Андісеу баша с. 227.
Андрієвич Каспар с. 80.
Андрій з Горки, межиріцький
каштелян с. 57.
Андрій купець с. 4, 5, 7.
Андрій посол див. Тарановський
Андрій.
Анїбаль с. 247.
Асан баша див. Гассан баша.
Ахмед аґа с. 116, 117, 197, 198.

Ахмед баша, румелійський бе-
глербег с. 150.
Ахмед султан с. 118, 119, 131,
135, 178, 329, 354.
Ахмед чавш с. 133.
Байбуза с. 347.
Бака Іван с. 79.
Балабан с. 237.
Балтаджі баша с. 319.
Баптист Волошин с. 238, 241.
Баторій Габор с. 317.
Баторій Стефан див. Стефан
Баторій.
Бачинський Ян, козак (1627)
с. 300, 303.
Баязет султан с. 1.
Бейнарович Станислав с. 82.
Березовська Іванова с. 82.
Бернавський Могила Мйрон,
молдавський воевода с. 319,
322, 324, 326, 331.
Бетлен Габор с. 237, 262, 317.
Бетлен Істван с. 227.
Бжеський Микола, посол с. 40, 43.
Бжуханський Бартош с. 80.
Бзіцький Андрій, посол с. 30, 31.
Білогородок Федір, козацький
полковник (1621) с. 250.
Биковська Александрова с. 31.
Биковський Каспар с. 80.

Биковський Лев с. 83.
 Биковський Симон с. 82.
 Биковський Филон с. 237.
 Бистриковський (Bistrzykowski) с. 294.
 Бичек Урелї, волоський боярин с. 171.
 Боба с. 232.
 Богдан с. 55.
 Богдан, волоський воевода с. 118.
 Богдан, козацький ротмистр (1621) с. 232, 245.
 Богданович Адам с. 81.
 Богдановичі с. 80.
 Богушевич Валентий с. 83.
 Богушевич Стефан с. 82.
 Богуш Микола, люблинський староста, посол 24, 25.
 Болеслав Хоробрий с. 158.
 Бондзїнський с. 240.
 Боні Лаврин с. 82.
 Боратинський с. 245.
 Бордяк, козацький асаул (1630) с. 347.
 Боресневич Юда с. 79.
 Боресневич Яцько с. 79.
 Борзобогатий Олизар с. 82.
 Бородко, козак (1630) с. 347.
 Брелов Петро с. 82.
 Будзинка с. 81.
 Будаїшевський с. 246.
 Буйвид Михайло, резницький староста с. 76, 87.
 Буйно Ян с. 80.
 Буйнова с. 81.
 Бурвалецький с. 15.
 Бурнук Михайло с. 80.
 Вадашинські с. 80.
 Вайгер, хелминський воевода с. 249, 250.
 Ваповський Бернارد, історик с. 156.
 Ваповський, перемиський каштелян с. 55.
 Вараковський Ілля, козацький сотник (1613) с. 126.
 Васевецький Станислав с. 79.

Василь, московський в. кн. с. 92.
 Величко с. 237.
 Венжик, архиєпискуп с. 355.
 Веселіні с. 262.
 Вжєндзїнський с. 187.
 Вжєщ с. 185—187.
 Вільконський с. 245.
 Вілямовський Якуб, посол с. 6, 11.
 Вітковський Балтазар, посол с. 309, 310, 312.
 Вітовський Станислав с. 115.
 Вировський Богдан с. 80.
 Вировський Григорій с. 80.
 Вировський Павло с. 80.
 Висоцький Ян с. 79.
 Витовт, литовський в. кн. с. 279.
 Вичинович Василь с. 80.
 Вичоловський Алексій с. 81.
 Вишневецький Александр, черкаський староста с. 69.
 Вишневецький Дмитро (князь Дмитраш) с. 27, 29, 31—33.
 Вишневецький, кременецький староста с. 349.
 Владислав Жнімонт, королевич с. 130, 140, 181, 185, 189, 232, 234, 303, 304.
 Влоссек Ян, виленьський городничий с. 78.
 Влочимський с. 84.
 Вовк с. 84, 85.
 Вовк Василь с. 83.
 Вовк Венцлав с. 80.
 Вовк Константин, козацький писар (1626—1630) с. 296, 302, 327, 347.
 Война с. 237.
 Война Волчецький с. 80.
 Война Іван с. 81.
 Война Лимонт с. 81.
 Война Малашицький с. 81.
 Война Матвій, писар с. 79.
 Война Микола с. 81.
 Война Яцкевич с. 82.
 Войнаровський с. 237.
 Войцеховський Григорій с. 81.
 Волович Евстахій, виленьський біскуп с. 191.

Володкевич Мартин с. 84, 85.
 Володкевичева Павлога с. 82.
 Вольський Ян с. 81.
 Волюцов Москвитин с. 124.
 Воронич с. 245.
 Вороцький Юрій с. 225.
 Вроблевський с. 244.

Гаджібреім Татарян с. 14.
 Галї баша див. Алї баша.
 Галї мурза с. 149.
 Галїл (Гал) баша с. 228, 233,
 239, 240.

Ганнібаль с. 347.
 Гарабурда Миколай с. 80.
 Гардїй (Gardziej) Іван, козаць-
 кий полковник (1621) с. 250.

Гасаін див. Гусеін.
 Гассан баша с. 168.
 Гассан баша везир, (1628) с. 337.
 Гассан баша, морський капутан
 (1627—1630) с. 312, 316, 352,
 355.

Гассан бег тегинський с. 47.
 Гассан бег білгородський с. 36,
 39, 41, 42.

Гассан. білгородський санджак
 с. 7, 26, 27.

Гассан чавш с. 8, 18, 43—45.

Гаїцький Ян с. 80.

Гебіб-кигай с. 14.

Генрих, польський король с. 55,
 157.

Гербулт с. 244.

Гербурт Микола с. 90.

Геродот с. 147.

Гладкий, минський земський пи-
 сар с. 84.

Глібовичева, троцька воеводина
 с. 84.

Глуд Федір с. 81.

Головня Іван с. 80.

Головня Йосиф с. 81.

Головня Макар с. 81.

Головня Миколай с. 81.

Голуцький Себастьян, равський
 староста с. 367.

Горайн с. 82.

Горденко Яцько, козацький пол-
 ковник (1621) с. 250.

Гречиха с. 81.

Грибович Адам с. 79.

Григорій див. Кохановський
 Григорій с. 171.

Григорович Онйкий с. 80.

Грицько Чорний див. Чорний
 Грицько.

Грицькович Іван с. 80.

Гулевич с. 246.

Гумен чавш с. 136.

Гусеін ага с. 344, 351, 362,
 365.

Гусеін баша анатольський с. 233.

Гусеін баша, везир с. 228, 231—3.

Гусеін баша, силістрайський бег
 с. 227.

Гази Герай див. Казі Герай.

Гвізелджи баша с. 277.

Герай див. Ан, Девлет, Джан-
 бег, Казі, Мехмет, Садиб,
 Саффа, Сулабет, Шагин
 Герай.

Гжималтовський с. 247.

Гілевський Юрій с. 83.

Глошовський с. 80.

Горайський с. 83.

Гослїцький с. 247.

Гостовський с. 80.

Гостомський с. 85.

Грабський Матвій, секретар
 с. 155.

Гравський с. 248.

Граціян воевода с. 203, 211,
 278.

Гродзецький Адам с. 166.

Гродзіцький, посол с. 283.

Громовський Ян, секретар і під-
 скарбій с. 367.

Грот с. 226.

Гротовський с. 248.

Гродзін с. 43.

Гульський Станислав, барський
 староста с. 69, 93—95.

Гульський Ян, браславський вой-
 ський с. 69.

Гурський Андрій, камінецький підсудок с. 153.
Гурський Юрій с. 83.
Густав Адольф, шведський король с. 290, 357.

Давид пророк с. 108.
Данііл принц с. 57.
Данилович Іван Якубович с. 80.
Данилович Микола, підскарбій с. 367.
Даняль, мусулманський святий с. 15.

Даровський Константин с. 80.
Дашкевич Марко с. 82.
Дашкович Остафій с. 156, 157.
Девлет Герай хан с. 32, 36, 38, 42, 44—48, 50, 51, 278, 234—235, 339.

Дервиш баша с. 106, 109.
Дервиш бег с. 106, 109.
Деревінський с. 246.
Джан Антон чавш с. 220.
Джанбег Герай хан с. 132, 162, 275, 280, 335, 337, 351.
Держек Правдота, посол с. 351—2.

Дзешевич Ян с. 81.
Дибінський с. 280.
Димитраш кн. див. Вишневецький Дмитро.
Димитрій св. с. 31.
Димитрій царевич с. 110, 123.
Динот с. 225.
Долмат с. 237.

Домарадський с. 186.
Дорокол Данило, козацький полковник (1621) с. 250.

Дорошенко Михайло, козацький гетьман (1627) с. 298, 300, 303—5, 307, 326—7.

Дремлик с. 81.
Дремлик Федір с. 82.
Дриґала, турецький гетьман с. 122.

Дроздовський с. 81, 238.
Думаньовський Петро, посол с. 17.
Дургуд чавш с. 50—52.

Душевський Оксентій с. 81.
Душевський Ян с. 81.

Єдлінський с. 241.
Єльський с. 246.
Єнджевський с. 233.
Єремій воевода с. 115.
Єсман Ян с. 82.

Жабецький с. 306.
Жигмонт I польський король с. 1—7, 9, 11, 13, 15—17, 20—24, 156, 157.

Жигмонт Август с. 25—27, 29, 30, 33—37, 50, 43, 44, 46—48, 51, 52, 54, 55, 157.

Жигмонт III с. 78, 79, 93, 95, 99, 100, 105, 113, 118, 119, 121, 124, 131, 132, 134, 135, 158, 160, 162, 171, 173, 178, 180, 183—185, 194, 195, 203, 212—214, 248, 253, 255, 258, 260, 261, 264—7, 269, 270, 274, 287, 298, 308, 321, 322, 326—328, 331—334, 336, 342, 343, 350, 360, 366.

Жмодзький с. 84, 85.
Жолкевський Станислав, гетман коронний с. 93, 137, 142, 144, 148, 150, 182, 188, 189, 192, 194, 203, 207, 208, 210, 253, 254, 264, 273, 277, 280.
Жук Кіндрат, козак (1626) с. 295.

Завадзький Татарин с. 85, 87, 88.

Завіла с. 84.
Завіша Андрій с. 84.
Заволаевич Богдан с. 82.
Затневський Станислав с. 82.
Заторський с. 127.
Задак Якуб, королівський секретар с. 351, 352.

Закшевський с. 245.
Залевський Манни с. 247.
Залеський с. 247, 258.
Залеський Александр, сєрадзький підсудок с. 367.

- Замоийський с. 66.
 Замоийський Ян с. 54.
 Занкевич Константий, козак (1627) с. 327.
 Зарахий с. 280.
 Заруцький с. 123, 124.
 Заславський Юрій кн. с. 245.
 Заславський Януш кн., волинський воєвода с. 144.
 Збаражські кн. с. 241.
 Збаражський Криштоф, кор. ко-
 нюший с. 124, 277, 279, 287.
 Збаражський Януш, краківський
 каштелян с. 333, 334.
 Зборовський Александр с. 223.
 Зборовський Іван, козак (1626)
 с. 295.
 Зверж Ярош с. 82.
 Зволча Лев с. 81.
 Згорницький с. 347.
 Зданович Василь с. 80.
 Зданович Іван с. 81.
 Зданович Микола с. 81.
 Зданович Стефан с. 82.
 Зеліський с. 238, 245.
 Земович Криштоф, берестейсь-
 кий воєвода с. 79.
 Зеневич Гаврило с. 82.
 Зенкович Василь с. 79.
 Зенкович Іван с. 79.
 Зенович Микола, полоцький ка-
 штелян с. 237.
 Зиборт Мартин с. 79.
 Зичевський с. 237.
 Зиченський с. 245.
 Зишкар (Zyszkarz) Іван, козаць-
 кий полковник (1621) с. 250.
 Злотницький с. 244.
 Змейовський Ян с. 80.
 Зонарос Іоан с. 158.
 Зубко Филон с. 81.
 Зубковський Матвій с. 79.
 Иовжикович (Явжикович) Яцько
 Мозирянин, козак (1620)
 с. 300; див. Мозирянин Яцько.
 Йозефович Ян с. 81.
 Йонакий Грек с. 210.
 Ібрагим баша с. 228.
 Ібрагим баша, везир с. 1—2,
 118.
 Ібрагим чавш с. 28, 45.
 Ібрагим чавш с. 119.
 Іван Василевич, в. кн. москов-
 ський с. 186.
 Івановський Троян с. 81.
 Ілля козак (1621) с. 246.
 Ілля сьв. с. 268, 269.
 Ісус 1, 5, 7, 9, 15, 20, 23, 24,
 27, 29, 31, 33—35, 48, 95,
 118, 131, 171, 178, 183, 352.
 Казановський с. 148.
 Казн (Гази) Герай, хан с. 95,
 105—107, 113, 120, 210, 278,
 293.
 Казновський Ян с. 82.
 Калиновські с. 327, 333.
 Калиновський Валентий Але-
 ксандр, подільський генерал
 с. 143.
 Калиновський Лис с. 247.
 Кантимир мурза с. 125, 231,
 232, 240, 263, 277, 279, 280,
 283, 328, 329, 338, 339, 342,
 352, 356.
 Капуста, козацький полковник
 (1630) с. 347.
 Каракаш баша с. 239.
 Карвацький с. 206.
 Карло V, цїсар с. 181, 182.
 Карло IX, шведський король
 с. 292.
 Карпо з Черкас, козак (1546)
 с. 21.
 Каспрович Вацлав с. 82.
 Качковський, козацький асаул
 (1630) с. 347.
 Келїжевський, посол с. 283,
 284, 286.
 Кеван баша с. 337.
 Керножицький Юрій с. 83.
 Керснович Остафій с. 82.
 Кирик Стефан с. 82.
 Клейбах с. 246.
 Клецьковський с. 80.

Клиша (Klissa) Яцько, козак
(1627) с. 327.
Клюховський с. 81.
Кміта Іван с. 79.
Кміти с. 79.
Кобек ага с. 205.
Ковалевський с. 247.
Ковальський Юрій с. 82.
Козелек с. 245.
Козинський Богдан с. 81.
Козік с. 186.
Козубко Петро с. 83.
Камонський Андрій с. 232.
Конажевський с. 247.
Конашевич Антін, козацький
гетьман (1630) с. 347—8.
Конашевич Петро див. Сагай-
дачний.
Конеський Станислав с. 79.
Конєцпольський Станислав, геть-
ман кор. с. 258, 291, 293,
296, 343, 347, 348, 351, 362.
Константи́й воевода с. 115, 116
Концевич Ян с. 81.
Копач Петро с. 80.
Копенський с. 242.
Копійовський с. 258.
Корват Януш с. 55.
Корецький кн. 225, 230.
Корицький, секретар с. 198.
Корицький Микола, посол с. 194.
Корицький Стефан Юхновч
с. 83.
Корняк с. 250.
Корсак с. 246.
Корсак Семен с. 80.
Корсак Федір с. 81.
Косаковський Андрій с. 242,
247.
Косинський Криштоф, козаць-
кий гетьман (1592) с. 70,
174.
Костин, постельник с. 324.
Котлубай Юрій с. 79.
Котовський с. 237.
Коханський Григорій, посол
с. 146, 170—1, 168, 204.
Кохановський с. 245.

Кошка Самійло, козацький геть-
ман (1600) с. 98, 99.
Кравзовський Криштоф, посол
с. 275—279.
Красовський с. 90.
Красуський с. 81.
Кремпе́ський Криштоф, козаць-
кий гетьман (1596) с. 91.
Крисський Фелікс, канцлер
с. 140.
Кричевський Войтех с. 83.
Криченський с. 246.
Кромер, історик с. 155.
Крупський с. 280.
Кузнич Тимофій с. 82.
Куйпа Іван с. 82.
Кулага Іван, козак (1626) с.
294; див. Петрижицький Іван.
Кулина с. 83.
Кулішківський с. 244.
Куран с. 81.
Куркан с. 82.
Куропатва с. 92.
Куроша Богдан, козацький пол-
ковник (1621) с. 250.
Кушібей, перекопський староста
с. 62.
Кшменавський Криштоф с. 81.
Кшиштофович Валентий с. 82.

Лада с. 247—8.
Ласький с. 43, 44, 52.
Лаш с. 244.
Лепунов Прокіп с. 123.
Лескевич Стефан с. 82.
Лещинський Ян, сяніцький під-
судок с. 367.
Лещиловський Федір с. 80.
Лимовський с. 232.
Линко Лаврін с. 83.
Линовський с. 238.
Липський с. 244.
Липський Франц Фелікс, саха-
чівський каштелян с. 367.
Лисовський с. 205, 206.
Лисовці с. 183, 206, 232, 240,
241, 244, 248, 333.
Лиховський Роман Балтазарович
с. 84.

Лобода, козацький гетьман (1596)
с. 91.

Лодзята с. 85.

Лодзята Станислав с. 80.

Лодзята Ян с. 80.

Лодзятка Ярош с. 81.

Лось с. 247.

Лочевський Данило с. 82.

Луцкевич Василь, козацький
полковник (1621) с. 250.

Любецький Яким с. 82.

Любомирський, гетьман поль-
ний с. 244.

Ляховський Ян с. 79.

Магомет Мустафа, пророк с. 1,
2, 13, 108, 172, 184, 276,
328.

Магомет султан с. 93, 95, 113.

Мадаліянський с. 245.

Макаревич с. 85.

Макарович Василь с. 82.

Макидон Гаврило с. 80.

Маковецька с. 79.

Маковецький Ярош с. 79.

Маковський Цасний с. 82.

Максиміліян, архикнязь с. 59,
60, 65.

Малейкевич Афурс, козак (1627)
с. 327.

Малишевич Микола с. 82.

Мановський с. 89, 90.

Мануйло з Переяслава, козак
(1546) с. 21.

Марковська Стефанія с. 82.

Мархачова Адамова с. 80.

Махевич Василь с. 83.

Махмет див. Мехмет.

Машович Андрій с. 81.

Мелешко с. 363, 365.

Мелицький с. 244.

Мехмет ага с. 14.

Мехмет з Анатолії с. 233.

Мехмет баша, каймакан с. 191—
195.

Мехмет баша, везир с. 48.

Мехмет баша, везир с. 210.

Мехмет бей с. 335.

Мехмет бей, силістрійський сан-
дак с. 21.

Мехмет з Бурси с. 42.

Мехмет Герай хан с. 187, 275,
280, 330, 334, 335, 339.

Мехмет шнагій с. 234.

Мехмет чавш с. 22, 49.

Мехмет чавш с. 113, 115, 119,
124.

Мехмет Чорний чавш с. 172, 173,
178, 179.

Менковський Василь с. 82.

Менковський Здан с. 82.

Мякошич Василь с. 81.

Мисько, козак (1626) с. 294.

Михайло посол с. 40.

Михайло, мультанський воевода
с. 97, 292, 293.

Михайлович Григорій с. 82.

Михалко с. 186.

Михаловський с. 81.

Миховський Іван с. 81.

Милевський с. 247.

Милевський Тома с. 79.

Милевський с. 147, 149.

Мітла, козацький полковник
(1613) с. 127.

Міш-Годз с. 14.

Млоцький с. 123.

Могильницький с. 237.

Могильницький Адам с. 79.

Могильницький Ян с. 80.

Мозирянин Яцько, козак (1627)
с. 300; див. Йовжикович
Яцько.

Моклок Іван с. 80.

Мокшицький с. 248.

Мореда с. 236.

Моруський с. 21.

Моствилова Андрієва с. 81.

Мошинський с. 121.

Мочарський с. 247.

Мучовський с. 89.

Муравицький с. 246.

Мурад султан с. 316, 328, 336,
338.

Мурабет ага с. 277.

Муртез баша, везир с. 343, 351—353.

Муст Адам с. 179.

Мустафа аґа, очаківський старший с. 6, 28.

Мустафа баша с. 240.

Мустафа купець с. 33.

Мустафа чавш с. 160, 162.

Мустафа султан е. 124, 198, 275, 279.

Мустафа див. Богдан воевода с. 118.

Навой с. 57.

Наливайко, козак (1595—96) с. 76, 89, 91, 165, 174, 292, 293.

Наливайко, козак (1611) с. 124.

Наркевич Іван с. 84.

Наркурський с. 86.

Нарушевич Ян, ловчий в. кн. Лит. с. 87.

Насаф баша, везир с. 122, 148, 163.

Насун баша с. 227.

Насуф баша див. Насаф баша.

Немирич с. 246.

Немирич Андрій с. 82.

Немирович с. 83, 85.

Невяровський с. 246.

Накипорович Ян с. 82.

Ное чавш с. 134.

Нурич чавш с. 143, 150, 152.

Обалковський Вартоломей, посол с. 184, 260, 342, 343.

Оґінський Александер с. 246.

Оґінський Самуїл с. 246.

Одаховський Ян с. 79.

Одживольський с. 188, 224.

Одоровський с. 247.

Ожґа Петро, теребовельський староста с. 202.

Окунь Мартин с. 81.

Олешко с. 211, 215.

Омар (Умер) каліф с. 1, 2.

Опоровський, ротмистр с. 234.

Ординець с. 280.

Орцішевський с. 82.

Осипорський с. 237.

Осман бей, силістрийський сан-джак с. 9, 13—15.

Осман каліф с. 1, 2.

Осман султан с. 187, 197, 279, 293.

Осман чавш с. 296, 298.

Острожські кн. с. 68.

Острожський кн. с. 55.

Острожський Януш, краківський каштелян с. 110, 111, 121, 144.

Острянин, козак (1630) с. 342.

Отвіновський Бронім, посол с. 147, 192, 210—212, 215, 340, 341.

Павлович Семен с. 81.

Павловський Радеон с. 81.

Падеревський Миколай с. 82.

Паул Емілій с. 358.

Пахевичева Стефанова с. 82.

Пац с. 246.

Пачановський с. 287, 361.

Пенставський с. 245.

Песвигер Беют с. 80.

Петрижицький (Pietrzycki) Іван, козацький гетьман (1631) див. Кулага Іван.

Петрашкевич Андрій с. 82.

Петрашко, молдавський претендент с. 225.

Петро, волоський воевода с. 1, 2, 8, 14, 20.

Пекарський с. 245.

Першко Криштоф с. 81.

Пинський с. 247.

Пиралі чавш с. 96.

Писарок Мойсеха, козацький полковник (1621) с. 250.

Пйотрковський с. 247.

Підгорський Адам, козацький полковник (1621) с. 250.

Пласковицький Іван с. 82.

Пласковицький Остафій с. 82.

Плашовицький Богдан с. 82.

Плятон с. 169.

Подаревська Андрієва с. 80, 81.

Покоршенський Гаврило с. 80.

Покоршенський Хома с. 82.
 Полонський Мартин с. 81.
 Полубенський Матвій с. 83.
 Полуян Мартин с. 81.
 Помпей с. 358.
 Понтус с. 124.
 Порембінський с. 112.
 Потій Сенкович с. 83.
 Потій Юрага с. 237.
 Потоцький с. 245.
 Потоцький Станислав с. 247.
 Потоцький Якуб с. 123.
 Почеповські с. 81.
 Пражмовський с. 247.
 Претвич с. 19, 20—23, 43.
 Претвич Якуб, теребовельський
 староста с. 69.
 Пронський кн. с. 21, 23.
 Протасович Йосиф с. 80.
 Протасович Іван с. 80.
 Протасович Матвій с. 80.
 Протасович Федір с. 80.
 Протасович Юрій с. 80.
 Прохніцький с. 203.
 Прошицький Якуб с. 83.
 Пузина Ян кн. с. 82.
 Пушковський с. 79.
 Путивлець Москвитин, козаць-
 кий полковник (1613) с. 126.
 Пухович Федір, козак (1627)
 с. 300, 303.
 Пшерембський Максиміліян, се-
 радзький каштелян с. 324,
 326.
 Пюро Адам с. 83.
 Пясечинський Александер, ула-
 нівський староста с. 350,
 351, 360, 362.
 Пясечинський Лаврин с. 106.
 Радагі Істван с. 230.
 Радивил Криштоф, гетьман в. кн.
 Лит. с. 75—78, 86.
 Радила, мусьтанський воевода
 с. 240, 241.
 Раєцький, виленьський конюший
 с. 85, 87, 88.
 Разгуський с. 33.
 Райкевич Созон с. 81.

Ратовський с. 244, 349.
 Ржимінський с. 127.
 Римша Яків с. 80.
 Рашковський с. 248.
 Ровинський Степан с. 80.
 Рожнятовський с. 247.
 Розронжевський с. 244.
 Романович Федір с. 80.
 Романович Степан с. 80.
 Руданський с. 309.
 Рудомин с. 245.
 Рудомин Юрій с. 237.
 Рудомин Ян с. 237.
 Ружинський кн. с. 89.
 Рузан Петро с. 80.
 Русиновський, козацький пол-
 ковник (1622) с. 256, 257.
 Рутський Іван Йосифович с. 81.
 Руцицький Янухнович с. 81.
 Ручковський Микола с. 81.
 Рущик с. 226.

Сагайдачний Петро Конашевич,
 козацький гетьман (1620—21)
 с. 221, 223, 232, 243, 255,
 263.

Сагиб Герай хан с. 6.
 Саїд посол с. 4, 5.
 Саїр баша с. 232.
 Саксаджій баша с. 319.
 Саласий мурза с. 125.
 Санючич Криштоф с. 80.
 Санючич Михайло с. 82.
 Санючич Станислав с. 80.
 Санючич Юрій с. 82.
 Сапіга Криштоф с. 246.
 Сапіга Лев, канцлер в. кн. Лит.
 с. 185, 225, 275.
 Сапіга Микола, витебський вое-
 вода с. 78.
 Саффа Герай с. 61.
 Светлицький с. 244.
 Свідерський с. 79.
 Свірецький Криштоф с. 82.
 Сгалколм Татарин с. 40.
 Селим, батько Сулимана, султан
 с. 2, 3, 24.
 Селим, син Сулимана, султан
 с. 43, 44, 46.

Семакович Сидір, козацький полковник (1621) с. 250.
 Семрок Цецюра, козацький полковник (1621) с. 250.
 Сенкович Василь Романовича с. 79.
 Сердер Турчин с. 277.
 Серебкович Лука, посол с. 124.
 Свклюцький с. 64, 65.
 Семенський с. 57.
 Семінський с. 210, 211, 212.
 Семсїцький ч. 280.
 Сєнявські с. 222.
 Сєнявський, коронний крайчий с. 237.
 Сєнявський Микола, посол с. 41.
 Сєраковський Станислав с. 98.
 Сєроцінський с. 79.
 Сивон баша с. 75.
 Сильницький с. 243.
 Скиндер Войтех, лїдський земський писар с. 84.
 Скиндер баша с. 169, 174, 175, 187, 189—193, 195, 198, 199, 202, 204, 205, 211, 212, 214, 220, 221, 278.
 Скипор с. 80.
 Скипор Микола с. 82.
 Скробович Каспер с. 82.
 Скробот Сила с. 81.
 Скульський с. 89.
 Скуратович Григорій с. 82.
 Слаута Александр с. 82.
 Слупецький Самуїл, радомський каштелян с. 367.
 Слуцька кн. с. 82.
 Слушець с. 85.
 Смаїл ага с. 276.
 Сновський Балтазар с. 80.
 Собєський Якуб, посольський маршалок с. 292.
 Сєбещанський с. 245.
 Сєрадин с. 280.
 Сєредїнський с. 246.
 Стадковський с. 246.
 Стадницький с. 245, 146.
 Стажинський с. 126.
 Станецький с. 85.
 Станиславський с. 244.

Степковський Микола с. 81.
 Стефан Баторій, король с. 53, 55, 56, 59, 60, 63, 98, 104, 186, 207, 223, 263.
 Стефан син Януша, угорського короля с. 11.
 Стецкевич Іван т. 79.
 Струсь з. 89, 280.
 Струсь Микола с. 113.
 Струсь Юрій, браславський староства с. 69.
 Сулабет Герай хан с. 278.
 Суликовський с. 248.
 Сулиман султан с. 1—7, 9, 11, 14, 16, 17, 20, 22—27, 29, 31, 33, 34, 36, 39, 45, 47, 51, 52, 75, 181—183, 315, 316, 359.
 Сулиман з Очакова с. 43.
 Сулишевський с. 262, 266, 331.
 Тарановський Андрій, посол с. 46, 47, 90, 246.
 Тарас, козацький гетьман (1630) с. 341, 345—347.
 Тартовський Самуїл с. 123, 146, 147, 155, 158, 160, 165, 166, 168.
 Тарновський с. 55.
 Татаралій с. 14.
 Телїшевський с. 237.
 Телїшевський Валентий с. 83.
 Тєнчинська с. 55.
 Тимофій з під Корсуня с. 234.
 Тишкевич с. 237, 323, 325.
 Томша с. 130, 165, 167, 263.
 Топига, козацький полковник (1613) с. 127.
 Тохтмиш галга с. 106, 107.
 Трацевський Іван с. 82.
 Трацевський Петро с. 79, 82.
 Трацевський Станислав с. 82.
 Трачевський Федір с. 80.
 Трепка с. 57.
 Тризна с. 84.
 Тризна Лев с. 82.
 Трокиницький, виленський хорунжий с. 84.
 Тупальський Гргорій с. 80.

Туровець Іван, козак (1627)
с. 327.

Тшебінський, королівський се-
кретар с. 135.

Тшецецький с. 348.

Улятовський с. 80.

Умир чавш с. 131.

Умінський с. 246.

Униховський Григорій с. 80.

Уханський, посол с. 62.

Фагараш с. 246.

Фаренсбах Вольмар с. 185, 230,
244, 245.

Федір, посол с. 40.

Федорович Андрій с. 82.

Федорович Іван с. 81.

Федорович Тиміш, козацький
полковник (1621) с. 250.

Федорович Юрій с. 80.

Фекети Януш с. 238, 244.

Феліксський с. 245, 247.

Фердинанд цесар с. 181.

Фоглер ч. 57.

Фредро, посол с. 59, 60.

Халецький Дмитро с. 86, 89.

Хмелєвський с. 224.

Хмелецький Стефан браслав-
ський хорунжий с. 222, 308—
310, 312, 319—321, 332, 334,
347.

Ходкевич Ян Кароль, гетьман
великий с. 224, 225, 229, 245,
248.

Хойницький с. 86.

Хоцімирський Александер с. 316,
317, 319, 320.

Хрептович, референдар с. 82.

Хрептович Адам с. 80.

Хробрацький с. 148.

Худовський с. 237.

Царевич, козацький ротмистр
(1621) с. 232, 246.

Цемешко с. 85.

Цизовський Криштоф с. 80.

Цилюхвеевич с. 83.

Цішкевич с. 84.

Цішкевич Хома с. 82.

Цудовський с. 187.

Цулацький с. 280.

Чабинський с. 80.

Чаірмер с. 10.

Чарковський Августин с. 79.

Чарковський Веняш с. 79.

Чарнецький с. 348.

Чегер с. 231.

Челебі с. 48.

Чернита, козацький гетьман
(1629) с. 341.

Чорний Грицько, козацький геть-
ман (1630) с. 347.

Чудовський с. 197.

Шагин Герай с. 132, 136, 137,
276, 287, 311, 313—315, 317—
320, 323, 325, 230, 333—339,
341—342.

Шамбор с. 57.

Шахневський с. 227.

Шейпак Станислав с. 82.

Шембек с. 228, 229.

Шемйот Мальхер с. 83.

Шигаєвський Юрій с. 83.

Ширай (Seraj), козак (1611)
с. 124.

Шиска Іван с. 82.

Шиховський, виленський бі-
скуп с. 127.

Шклінський с. 246.

Шклінський Тома Шимкович
с. 304, 305, 307, 308.

Шляковський, ротмистр с. 237.

Шмельтінг с. 246.

Шмет с. 246.

Шуйський Дмитрій с. 123, 278.

Юнус бег, силістрійський сан-
джак с. 43.

Юрсович Татарин с. 85.

Юрковський с. 82.

Юсуф с. 6.

Юсуф чавш с. 8, 10, 17, 18.

Юхно Станислав с. 82.

Яблонський с. 349.

Яблонський Станислав, козак
(1627) с. 327.

Яблонський Татарин с. 85, 87, 88.

Явжикович див. Йовжикович.

Язловецький, руський воевода
с. 55.

Язловецький Микола, сятин-
ський староста с. 69.

Язловецький Юрій, камінецький
староста с. 35—37, 39.

Яндрушко (Iedrisko) з Черкас,
козак (1546) с. 21.

Янковський с. 237.

Янковський Станислав с. 80.

Янович Микола с. 87.

Яновський с. 244.

Яновський Ян с. 83.

Янухович Ян с. 81.

Януш угорський король с. 11.

Януш князь с. 163.

Янчар аґа с. 228, 240.

Янчевський с. 246.

Ярошевський с. 247.

Ястшембський с. 244.

Яхче Жид с. 45.

Яцько з Переяслава, козак (1546)
с. 21.

Яцько, козацький полковник
(1613) с. 126.

ПОКАЗЧИК

географічних і етнографічних імен.

Абидос с. 118.
австрійська родина с. 58.
Адрігул с. 188.
Адріанополь с. 5, 52, 211, 225, 227, 231.
Азія с. 3, 122, 133, 142, 147, 148, 212, 336.
Акерман с. 31, див. Білгород.
Александрів с. 90.
Александрія с. 62.
Алеппо (Галеб) с. 1, 3, 27, 236.
Анатолія с. 1, 44, 233, 236.
Анг'арія с. 122.
Англія с. 175, 226.
Ангуза с. 121—2.
Арабія с. 1, 3.
Араби с. 225, 232.
арабське письмо с. 146.
Арменія с. 3.
Ассирія с. 229.
Аслан-город с. 318, 339.
Астрахань с. 44, 46, 49, 276.
Африка с. 128.

Бабай орда с. 276.
Базарчик с. 228.
Байдак с. 276.
Балаклея с. 141.
Балчик с. 119.
Бар с. 148, 163, 183, 188, 204, 259, 296, 298; барський староста с. 43, 69, 93, 144.

Баришпіль с. 252, 254.
Бахчисарай с. 109, 275, 280, 335, 339.
Белз с. 53, 250; Белзана, белзька шляхта с. 97, 223; воєводство с. 367; воєвода с. 223, 241—2, 245, 246, 359; староста с. 247.
Бендери с. 144.
Берестя с. 77, 78; берестейське воєводство с. 336; воєвода с. 79; воєводич с. 245; економ с. 275.
Бела с. 123, 201.
Біла с. 229.
Біла Вода с. 15.
Білаків с. 61.
Біла Русь с. 288.
Біла Церква с. 69, 92, 111, 149, 168, 306, 342; білоцерківський підстароста с. 341, 342; староста с. 145.
Білгород с. 7, 8, 12, 13—15, 18, 26—28, 30, 32—34, 38—44, 49, 94, 96, 122, 133, 142, 149, 162, 171, 188, 207, 220, 224, 225, 228, 231, 259, 263, 314, 320, 329, 353; білгородські поля (стени) с. 277, 279, 280; див. Татаря.
Біле Море с. 1, 2.
Біргі с. 78, 96.

Бог с. 14, 133, 141, 313.
 Богуслав с. 69, 149; богуславський староста с. 145.
 Богаз Кипар (Абидос) с. 118.
 Болгаре с. 225.
 Болгарія с. 140.
 Боснийський баша с. 236; військо с. 353.
 Браслав (литовський), браславський повіт с. 101.
 Браслав (український) с. 5, 21, 22, 43, 111; браславське військо с. 309, 321; воеводство с. 321, 367; воевода с. 223; війський с. 69; послі с. 69; староста с. 69, 112, 144, 263, 265, 266, 312, 314; хорунжий с. 314, 318, 324, 327.
 Брасів с. 227.
 Буг с. 308.
 Буда с. 353; будинський баша с. 189.
 Буджак с. 230, 313, 323, 324, 329; буджацькі Татаре див. Татаре.
 Бурса с. 41.
 Бучач с. 35, 37.
 Ван с. 122.
 Вандали с. 212, 213; вандальський король с. 105, 184, 300, 323, 332, 334.
 Варадін с. 52.
 Вармія, вармійський біскуп с. 112.
 Варна с. 119.
 Варшава с. 86, 126, 133, 140, 155, 162, 166, 185, 193, 212—214, 255—258, 260—262, 264—271, 273, 274, 332, 343, 349, 360—363, 366; варшавський договір с. 57; сойм с. 65, 109, 127; соймик с. 97.
 Велика Польща с. 367.
 Великі Луки с. 124.
 Венети с. 75, 226; венецький посол с. 193.

Вильно с. 58, 94, 274; виленський повіт с. 274; воєвода с. 77, 78, 86, 225, 243, 274, 333, 358; біскуп с. 101, 127, 191; городничий с. 78; канітула с. 85; конюшний с. 87, 88; соймик с. 64, 74; хорунжий с. 84; шляхта с. 65; цекгауз с. 78.
 Вишниця с. 111; вишницький староста с. 69, 188.
 вислицький канітелян с. 124.
 витебське воєводство с. 76; воєвода с. 78.
 Вишин с. 166.
 вишенський соймик с. 65.
 Відень с. 181.
 Вірмени с. 208, 225, 228.
 Волинь с. 199, 256, 334, 367; волинське воєводство с. 219; воєвода с. 144; жовніри с. 259; мита с. 223; послі с. 69.
 Володимир с. 219; володимирський війський с. 204; староста с. 21, 145.
 Волощина, волоська земля с. 1, 2, 15, 25, 35, 36, 41, 58, 61, 66, 75, 90, 93, 115, 117, 121, 125, 130, 131, 139, 147, 167, 168, 170, 183, 187—189, 198, 206, 210, 211, 218, 227, 230, 240, 243, 244, 248, 263, 265, 266, 273, 291, 292, 315, 359, 360; волоські границі с. 52, 61, 153; дорога с. 26; бояре с. 115, 116; воєвода (господар) с. 14, 19, 20, 35, 36, 96; 121, 128, 130, 141, 142, 168, 169, 183, 187, 189, 193, 203, 204, 211, 212, 227, 228, 230, 234, 242, 314—317, 319, 321, 332; вино с. 218.
 Волохи с. 8, 9, 60, 95, 129, 136, 147, 154, 161, 164, 175, 187, 224, 227, 233, 238, 259.
 вроцлавська комора с. 56.
 Вязма с. 123, 200, 201.

Габеш с. 3.
 Галицький староста с. 96, 112;
 соймик с. 104.
 Гаслан город див. Аслан го-
 род.
 Гелеспонт с. 118.
 Глухе Озеро (Делігул) с. 15.
 Глушанин с. 246.
 Городок с. 127.
 Греція с. 58, 110, 140, 143, 155,
 161.
 Греки с. 187, 210, 221, 225, 279;
 грецька віра с. 221, 251,
 359; слово с. 156.
 Гричин с. 126.
 Гумань с. 333.
 Густ с. 95.
 Галата с. 225, 228.
 Галац с. 228.
 Гаритан с. 3.
 Гданськ с. 56.
 Гемен с. 1, 3.
 Герфі с. 16.
 Гети с. 158.
 Гнзненський архієпискуп с. 209,
 222.
 Гона с. 122.
 Горка с. 57.
 Готи с. 155, 158, 212, 213;
 готський король с. 105, 184,
 300, 323, 332.
 Давлак с. 15.
 Дамаск с. 3.
 Deli Giorgе с. 228.
 Делігул с. 15.
 Деревляни с. 158.
 Джалучида с. 332.
 Дикі поля с. 90, 154, 342.
 Димиркапі с. 277.
 Дін с. 62, 89, 151, 260, 348;
 Донці с. 123, 221, 227, 248;
 донські козаки с. 193.
 Діярбекир с. 3, 236; діярбекир-
 ський баша с. 236.
 Дніпро с. 14, 26—28, 49, 51,
 58, 62—64, 89, 91, 108, 119,

120, 131, 141, 142, 146, 147,
 150, 151, 154, 156—158, 163,
 191, 206, 284, 293, 294, 308,
 309, 311—314, 316, 318, 329,
 333, 335, 339—342, 359.
 Дністер с. 7, 15, 26, 27, 39, 41,
 61, 141, 150, 157, 230, 232,
 233, 238—243.
 Добруджа с. 7, 45, 187; до-
 бруджські поля с. 60; див.
 Татаре.
 Домаль с. 33.
 Дом Ханслу (Переяслав) с. 49.
 Дорогобуж с. 200.
 Дубинки с. 78, 86.
 Дунай с. 58, 90, 122, 150, 157,
 158, 162, 187, 207, 220, 226,
 228—230, 233, 239.
 Европейські війська с. 60.
 Ейвп с. 3.
 Еспанія с. 123; Еспанці с. 227;
 еспанський король с. 128,
 226.
 Єгипет с. 3.
 Єрусалим с. 1, 2.
 Жванець с. 232, 242, 343.
 Жиди с. 45, 56, 192, 280, 289,
 290, 358; Жиди-Караїми
 с. 149.
 Житомир с. 145, 146; жито-
 мирський староста с. 91,
 331.
 Жмудь с. 212, 213; жмудський
 князь 105, 184, 300, 325,
 332.
 Жовква с. 188, 193, 194, 210,
 211.
 Журів с. 367.
 Задніпрянські краї с. 105;
 поля (стеги) с. 155.
 задунайські міста с. 155.
 Запороже (Запороги) с. 99, 154,
 190, 224, 253, 273, 298, 306,
 307, 338—341, 346—349, 358,
 359; Запорожці с. 222, 302;

запорозькі козаки с. 53, 98—100, 120, 141, 145, 183, 225, 232, 236—239, 241, 249—251, 253, 254, 257, 258, 260, 283, 290, 291, 295, 296, 300, 304, 305, 326, 326, 327, 335, 341—343, 346, 348, 349, 355, 361, 366, 368; запорозький гетьман с. 253.

Збараж с. 124, 182.

Збруч с. 182.

Золота Баня с. 227.

Золота орда с. 276.

Зофія див. Софія с. 150.

Ієрит с. 228.

Ізаліян с. 14.

Ізмаїл с. 228.

Індії с. 157.

Інфлянти с. 60, 101, 102, 105, 191, 212—213, 275, 291, 292, 333; інфлянтський князь с. 105, 184, 300, 323, 332.

Ісміїєл с. 122.

Італійці с. 56, 155.

Казань с. 276.

калішське воєводство с. 67, 93, 112, 366.

Калуга с. 123.

Камінець с. 4, 35, 37, 137, 146, 149, 150, 162, 163, 205, 208, 218, 243, 244, 248; камінецький гостинець с. 239; замок с. 265; каштелян с. 223; підсудок с. 148, 153; соймик с. 195; староста с. 89, 90, 144, 146, 147, 150, 210, 222, 223, 247, 263, 265, 266.

Камінка с. 61, 207.

Канів с. 49, 168, 296, 304, 305; канівський староста с. 145.

Карагилар с. 3.

Караїми с. 149.

Караман с. 1, 3; караманський баша с. 236.

Кафа с. 235, 335, 337; кафенський баша с. 236; дорога с. 28; порт с. 334.

Київ с. 21, 23, 49, 145, 146, 157, 176, 190, 269, 285, 289, 297, 305, 306, 347, 366; київський біскуп с. 110, 260, 261; воєводство с. 72, 252, 256, 258, 343, 366; воєвода с. 55, 128, 142, 144, 150, 165, 176, 184, 189, 222; гродський уряд с. 71, 73; земля с. 205; каштелян с. 257, 258, 262; міщане с. 183; підвоєвода с. 183, 301; послі с. 69.

Киїля с. 7, 12, 122, 207, 227, 228, 319, 320, 329; киїльський кадій с. 13.

Кипчак с. 44; кипчацькі поля (степи) с. 334.

Кодизна с. 14.

Кожани с. 127.

Козлів с. 58, 60, 64, 149, 340.

Коломижнин с. 227.

Коморів с. 113.

Копинь с. 77, 79.

Константинополь с. 10, 22, 25, 29, 31, 33, 36, 39, 42, 46, 47, 51, 52, 60, 94, 96, 119, 121, 122, 147, 148, 157, 166, 173, 187, 192, 193, 197, 200, 205, 210—212, 224, 225, 227, 231, 262, 263, 266, 272, 283, 338, 339, 340, 341, 350—352, 354, 363, 365; див. Царгород.

Коринтийці с. 110.

Коркирийці с. 110.

Кормин с. 126.

Корсунь с. 89, 133, 234, 289, 346.

Корчин с. 101; корчинський каптур с. 105.

Кочманський Шлях с. 111.

Кошиці с. 109; Кошичане с. 227.

Краків с. 55, 79, 120, 193, 333, 334, 340; краківський біскуп с. 222; воєвода с. 222; воєводство с. 68, 205, 366; жуна с. 56; замок с. 55, 57; земля с. 148; купці с. 55; каштелян с. 105, 121, 141,

144, 149, 165, 175, 222, 223, 291, 334, 358.

Красний Став с. 60, 223.

Кремінець с. 183, 219; кремінецький староста с. 349.

Крим с. 42, 46, 47, 49—51, 107, 108, 275, 279, 280, 325, 329, 337—339, 352; Кримці с. 231, 341, 342 див. Татарє; кримська столиця с. 334, 335; цар с. 65, 178, 179, 183, 204, 275, 322, 323, 325, 329, 330; царство с. 132, 337, 350.

Куляр с. 121.

Куруків с. 293, 345, 346, 348; куруківська комісія с. 355, 356, 358, 366.

куявський біскуп с. 222.

Латинські листи с. 148; мова с. 150.

Латичів с. 90; латичівський ґрод с. 70.

Львів с. 61, 122, 173, 224, 232, 248, 252, 253, 257—259, 263, 267.

ленчицький воєвода с. 246; воєводство с. 366.

Лиман (дніпровий) с. 156.

Литва с. 23, 274; литовське велике князівство с. 60, 65, 71—78, 86, 87, 92, 101—103, 105, 153, 160, 168, 180, 185, 191, 206, 212, 213, 219, 222, 225, 270, 290—292, 360; великий князь с. 184, 248, 300, 323, 332; військо с. 85, 234, 248; гетьман с. 201, 222; канцлїр с. 359; Литовці с. 157; див. Татарє.

Ліґурийці с. 358.

лїдський староста с. 86; повіт с. 84, 101; писар земський с. 84.

Лойова гора с. 65.

Лубни с. 89.

Лулин с. 126.

Луцьк с. 181, 219; біскуп с. 222; владики с. 221.

Люблин с. 54, 58, 83, 135, 223; люблинське воєводство с. 367; воєвода с. 89, 241, 242; замок с. 56; староста с. 25; шляхта с. 83.

Лїнц с. 181.

Ляхи с. 357.

Маври с. 128.

Мазовія с. 212, 213, 367; мазовецьке воєводство с. 97; князівство с. 153; князь с. 184, 300, 323, 332.

Македонїя с. 140.

Мала Польща с. 219, 291, 367.

Мальборґ с. 213.

Медвежичі с. 101.

Медина с. 1, 3.

межирицький каштелян с. 57.

Мезопотамія с. 3.

Мекка с. 1, 3.

меховський пробош с. 57.

Минськ с. 84, 85; минське воєводство с. 84; військний с. 84; повіт с. 101; староста с. 84; суддя с. 85.

Мишурів с. 327.

Могач с. 95.

Могилів с. 87; могилівський економ с. 275.

Можайськ с. 123, 186, 201.

мозирський повіт с. 101.

Молдавицина с. 60, 95, 119, 139, 154, 164, 210, 224, 225, 259, 315, 326; молдавський воєвода с. 97, 169, 189, 210, 212, 232, 240, 292; військо с. 228.

Молдаване с. 119, 131, 136, 224, 226, 227, 332, 363.

Молкадь с. 101.

Молокош с. 112.

моравські вина с. 218.

Мороз с. 41.

Москва с. 2, 23, 33, 49, 51, 56, 65, 111, 122—124, 128, 130, 151, 154, 170, 176, 185, 186, 189, 191, 209, 223, 261, 276, 278, 285, 357, 359, 362; мо-

- сковський великий князь с. 56, 57, 62, 114, 304 (див. руський); посол с. 64, 130, 148, 341.
- Москвичі с. 119, 124, 126, 131, 139, 161, 362, 363.
- мостиський староста с. 326.
- Нагайці с. 163, 204, 231, 318, 342; нагайська держава с. 340; цар с. 105, 162, 275 див. Татаре.
- Надбоже с. 141.
- Несвиж с. 76, 87.
- Низ с. 56, 66, 72—74, 151, 209, 268, 282; Низовці с. 65, 72, 83, 85; низові козаки с. 53, 58, 59, 65, 67, 68, 70—74, 93, 100, 101, 110, 168, 283.
- Нідерляндці с. 175; нідерляндський князь с. 226; посол с. 193; стрільба с. 281.
- Німці с. 56, 76, 109, 123, 224, 225, 227, 238, 242, 243, 340; німецькі замки с. 95.
- Новгород Нижній с. 124.
- Новгородок с. 103; новгородське воєводство с. 101, 356; повіт с. 74, 79, 126.
- Нове Місто с. 181.
- Новосидло с. 122.
- Облучиця с. 122, 180, 228.
- Озіїв с. 319.
- Оргеїв с. 320.
- оршанський повіт с. 77; староста с. 84, 246.
- Острог с. 64, 112, 121, 144.
- Очаків с. 4—6, 9, 10, 12—15, 17—26, 28, 36, 38, 41, 43—45, 133, 141—143, 150, 154, 163, 170, 188, 280, 298, 309, 311—316, 319—321, 337, 340, 351, 353, 359.
- ошмянський повіт с. 101; підкоморій с. 87.
- Перекоп с. 60, 63, 337, 341, 342; переконський хан с. 40, 62, 64, 90, 113, 114, 120, 129, 230, 250, див. Татаре.
- перемиський каштелян с. 55; повіт с. 250.
- Переяслав с. 49, 67, 69, 89, 298, 300, 303, 304; переяславський староста с. 141.
- Перси с. 62, 147, 148, 169, 175, 185, 200, 214, 226, 227, 283, 287, 311.
- Персія с. 64, 147, 191; перський король с. 122, 147, 228.
- петригорський цар с. 162.
- Пинськ с. 126; пинські козаки с. 126; повіт с. 77; староста с. 79, 120; староство с. 334.
- Пйотрків с. 146; пйотрківський сойм с. 156.
- підгірські краї с. 206.
- Підляше с. 367; підляський воєвода с. 91.
- плоцький біскуп с. 222; воєводство с. 367.
- Поділе с. 60, 105, 125, 165, 323, 367; подільський генерал с. 144; воєвода с. 111; воєводство с. 324; підчаший с. 230; стольник с. 43; подільська Україна с. 166.
- познанський біскуп с. 222; воєводство с. 67, 93, 112, 247, 358, 359, 366.
- Покуте с. 197, 198, 263.
- Полісе с. 334.
- Половиця с. 228.
- Половці с. 158; полоцьке воєводство с. 291; замок с. 291; каштелян с. 84, 237; підкоморій с. 84.
- Польща *passim*.
- Поляки с. 22, 25, 52, 114, 131, 157, 158, 293, 309, 355.
- поморські границі с. 357.
- Припеть с. 127.
- Провадія с. 230.
- Прошовиці с. 272; прошовицький соймник с. 86, 284, 355.

Прусія с. 66, 153, 206, 212, 213, 219, 274, 282, 289, 357, 367;
пруська земля с. 213; князь
с. 105, 184, 300, 323, 332,
334; міста с. 218.

Прут с. 228, 243.

Псьол с. 123.

Пшерембс с. 326.

Равське воєводство с. 367;
замок с. 366; староста с. 367.
радзейовський соймик с. 115.
радомський каштелян с. 367;
трибунал с. 289, 290.

Ракушане с. 56, 59.

Рашків с. 313; рашківський
підстароста с. 112.

Реникула м. с. 228.

речицький повіт с. 101; ста-
роста с. 76.

Рига с. 53.

Римляне с. 226, 358.

римський король с. 181; цісар
с. 344.

Рідка Дуброва с. 142.

Родос с. 164.

Роземберг с. 56.

Романія с. 162; Романці с. 136.

Росава с. 326, 327.

Румелія с. 1, 2, 44, 336; ру-
мелійський баша с. 164,
236; беглербег с. 131, 144,
150, 154, 164, 168, 231, 293,
340; військо с. 353.

Русь с. 105, 125, 277, 279, 280,
288, 367; руський воєвода
с. 55, 90, 245; князь с. 184,
300, 323, 332, 334; листи
с. 148.

руський (московський) в. князь
с. 44, 45.

Руські Ворота с. 156.

Русини с. 25, 119 (Russi), 158
(Rossi).

Рязань с. 123.

Саврай с. 15, 17, 280.

Садринь с. 52.

Сайд с. 3.

Сакмар с. 227.

Самбір с. 97.

Сандомир с. 54; сандомир-
ський воєвода с. 286, 295,
323, 347, 355, 356, 358, 359,
362, 364, 366; воєводство
с. 205, 361.

Саси с. 227.

Сатанів с. 244.

сахачівський каштелян с. 367.
Семигород с. 56, 153, 211, 224,
317; семигородський воє-
вода с. 56, 164, 169, 187,
189, 262; Семигородці с. 154,
227, 363.

Сербі с. 187, 225.

серадзьке воєводство с. 67, 366;
воєвода с. 323, 324; каште-
лян с. 324, 326; підсудок
с. 367.

Сибір с. 276.

Силістрія с. 9, 12, 13, 15, 16,
19, 21, 43, 61, 187, 227, 283.

Сіям с. 1.

сіверське князівство с. 304.

Синопе с. 133, 143, 147, 149,
150, 164.

Скити с. 155.

Славний потік с. 15.

Слуцьк с. 76, 126; случький
доктор с. 83; замок с. 76.

Случ с. 127.

Слов'яне с. 155, 157.

слонимський з'їзд с. 160; по-
віт с. 123.

Смоленськ с. 123, 124; смо-
ленський воєвода с. 86;
жовнірі с. 127; князівство
с. 304.

Снятин с. 61, 219, 240; сня-
тинський староста с. 69,
326.

солецький каштелян с. 124;
староста с. 78, 86.

Солонія р. с. 90, 93.

Сорока с. 230.

Софія с. 150.

Стамбул с. 14, 279, 280.

судерманський князь с. 339.

Сурія с. 308, 309, 312, 321.

Сучава с. 228.

Сян с. 250.

сяніцький підсудок с. 367.

Тавань с. 156.

Таврійський Херсонез с. 58,
155, 156, 158, 220, 280.

Тарганів Став с. 326, 327.

Тарнів с. 54, 55, 246; тарнів-
ський староста с. 245.

Татаре с. 3, 6, 9, 10, 12, 15,
17, 18, 32, 33, 36, 38, 41,
43, 44, 47—53, 56, 58, 60—
66, 90, 93, 96, 104, 105, 111,
112, 114, 116, 117, 119, 120,
123, 125, 128, 129, 133, 136,
137, 139, 141, 143, 153—155,
157, 161—163, 166, 167, 173,
174, 179, 187, 188, 191—194,
196, 197—199, 202—205,
207—209, 215, 219—224, 227,
229—236, 238—240, 242—
243, 248—250, 263, 264, 265,
270, 274, 276—280, 283, 284,
287, 289, 290, 291, 296—298,
310—312, 314, 315, 317—
320, 324, 325, 329, 330, 332,
334, 338—340, 342, 344, 350—
253, 355, 356, 359—360, 362,
363, 365; Татаре білгород-
ські с. 7, 40—42, 94, 231,
319, 329; буджацькі с. 314,
315, 325, 329; добруджські
с. 7, 58, 325, 337; кримські
с. 325; литовські с. 85, 87,
88, 276; нагайські с. 105;
перекопські с. 58; тегин-
ські о. 329; татарський хан
с. 28, 29, 32, 33, 60, 96,
116, 141, 166, 169, 179, 183,
204, 214.

Тати с. 335.

Тегиня с. 8, 12—15, 26, 47, 57,
60, 133, 134, 141, 150, 152,
171, 195, 207, 220, 230, 309,
320, 339.

теребовельський староста с. 69,
202.

Терехтемирів с. 100; терехти-
мирівський монастир с. 145;
шпиталь с. 254.

Терсава с. 354.

Тикотин с. 56.

Тракія с. 140.

Трапезунт с. 142.

Трипілля с. 67, 70, 73.

троцький воевода с. 76; вое-
водина с. 84; підкоморій
с. 86.

Трубеж с. 89.

Турів с. 127.

Туреччина, Турки с. 17, 27, 54,
57, 58, 61, 63, 64, 69, 75, 93,
97, 104, 109—111, 113, 115,
118, 122, 124, 128, 133, 138,
139, 141—143, 147, 148, 154—
155, 160, 161, 164—168, 170,
173—175, 189—192, 196—
203, 205, 206, 209—211, 213—
215, 220, 224—227, 229—236,
238—243, 248—251, 253,
259—264, 266, 272, 274, 275,
280, 283, 284, 286, 289, 292,
296, 308, 310, 316, 317, 319,
321—325, 328, 331, 332, 338,
340, 341, 345, 355, 356, 358—
365; турецький везир с. 132;
купці с. 60; письмо с. 211;
султан с. 59, 60, 64—66, 75,
96, 97, 116, 119, 120, 129,
132, 140, 141, 153, 155, 165,
166, 168, 185, 188, 206; шля-
хта с. 122; язик с. 355.

Угорщина с. 76, 90, 92, 95, 96,
109, 110, 153, 199, 205, 218,
224, 227; угорський король
с. 181.

Угри с. 109, 161, 226, 232, 238,
244, 259.

Україна с. 4, 8, 9, 18, 25—28,
30—35, 41, 43—49, 51—54,
64—67, 72, 73, 95—97, 112,
113, 121, 128, 141, 145, 148,
149, 151, 154, 155, 164—
167, 176, 185, 187, 188, 190,
203, 205, 217, 219, 222, 224,

230, 234, 235, 252, 264, 267—
269, 280, 281, 286, 289, 291,
296, 306—308, 310—312, 321,
323, 324, 327, 334, 339, 341,
344, 347, 351, 355—359;
Українці с. 92, 188, 262.
уланівський староста с. 351,
356, 360, 362.

упитський повіт с. 85.

Урочище с. 3.

усятський староста с. 124.

Ферарський князь с. 56.

флорентийський князь с. 227.

Фляндрийці с. 175.

Франція с. 55, 57; французькі
вина с. 218; король с. 175.

Французи с. 55, 225.

Хаджі-Турхан с. 44.

Хальче с. 89.

Хеджагль с. 228.

Херсонез таврійський див.

Таврійський Херсонез.

Хмельник с. 113; хмельниць-
кий староста с. 113, 124.

Хотинь с. 35—38, 147, 148,
164, 165, 223, 229, 230, 241—
244, 248—250, 252, 259, 279,
283, 278, 325, 351, 358; хо-
тинський буркулаб с. 187;
замок с. 232.

Хумами с. 205.

Царгород с. 115, 164, 175, 225,
227, 230, 231, 219, 315 див.

Константинополь.

Цецора с. 230, 231, 293.

Чапчаклей с. 141.

Чапчак с. 313.

Черемиси с. 276.

Черкаси с. 21, 23, 49, 133,
146, 156, 157, 168, 307; чер-
каський староста с. 69, 223;
Черкасці с. 204.

Черкеси с. 44, 231, 318, 334;
черкеський цар с. 105, 275.
чернігівське князівство с. 304.
чернівський каштелян с. 35, 37.
чеський король с. 181; посол
с. 227.

Чорне Море с. 1, 2, 14, 15, 60,
142, 147, 157, 166, 168, 170,
171, 175, 178, 179, 191, 193,
203, 211, 225, 251, 284, 313,
328—330, 336, 337, 340, 351,
354.

Чорний Шлях с. 111, 182, 183,
199.

Чурин (Цорин) с. 101.

Шаргород с. 111.

Шведи с. 212, 213; шведське
королівство с. 79; король
с. 58, 105, 184, 300, 323,
332; королева с. 57; коро-
левич с. 304.

Шерлівець с. 182.

Шигот с. 75.

Шклин с. 306, 307, 308.

Шреда с. 355; шредський сой-
мик с. 35, 55.

Ягнатин с. 183.

Ягорник с. 14.

Язвінки с. 127.

язловецький ярмарок с. 332.

Яргів с. 149.

Ясси с. 149, 210, 211, 227, 230,
272, 322—325, 331, 332.

Похибки.

Козаччина і Баторієві вольности.

СТОР.	РЯДОК:	НАДРУКОВАНО:	МАЄ БУТИ:
5	12 з гори	Льояльні	Льояльні
13	8—9 "	міщене відріжняюмь ся	міщан відріжняють ся
13	6 з долу	переповдає	переповідає
16	11 з гори	ся	ся,
20	16 "	оселою	оселею
22	6—7 "	тскою	такою
24	6 "	утоплеоне	утопленне
28	1 "	зорганізовала	зорганізована
31	8 з долу	козвками	козаками
31	17 "	таксамо	в одну
34	7 з гори	козаком	козакам
38	6 з долу	zwłszcza	zwłszcza
42	13—14 "	приставсів	приставств
43	16 з гори	facinut	faciunt

А К Т И.¹⁾

2	8 з долу	Machmeta	Machmeta
12	15 з гори	chłupiat	chłopiat
12	19 з долу	miewaia	miewaia.
13	14 з гори	nasz,	nasz
16	9 "	pisali	pisali,
16	12 "	silistryiskiem	silistryiskiemu
16	4 з долу	sieba	sieban
24	17 "	harano	karano
32	17 з гори	bogow	begow
33	6 "	Augusa	Augusta
34	3 "	Augustow	Augustowi

¹⁾ Деякі з поправлених тут похибок не помилки друкарські, а похибки копій, з яких видано документи, але ми вважаємо потрібним сиравити їх тут для зрозуміння тексту.

СТОР.	РЯДОК:	НАДРУКОВАНО:	МАЄ БУТИ:
47	9 з долу	poslanen	poslanca
65	2 "	ceaszem	cesarzem
69	20 з гори	putriae	patriae
70	19 з долу	vkrzywali,	vkrzywali
70	19 "	contitutiey	constitutiey
81	13 "	Adan	Adam
82	15 з гори	Oodarzewski	Podarzewski
83	9 "	Paa	Pan
91	15 "	sieli	scieli
92	10 "	kędac	będac
95	16 з долу	maltanskiego	multanskiego
95	2 "	maltanską	multanską
98	7 "	Z tego	2-do
108	5 з гори	105.	108.
116	9 "	weryrowi	wezyrowi
123	13 "	Impostor(?)	Impostor
128	18 "	doidzie	doydzie
132	6 "	Dzian Bogerei	Dzianbeg Gerei
133	8 "	Hezynie	Tehynie
148	17 з долу	Constntinopoliu	Constantinopoliu
148	7 "	woiue	woinie
155	7 "	insedesunt	insederunt
155	4 "	Posi,	post
163	9 з гори	siedno	siedm
166	5 "	шредський	шродський
168	12 з долу	Uczynek	Uczynił
168	11 "	załosny,	załosny
183	2 з гори	iedcn	ieden
192	9 з долу	Maiaśnieyszy	Naiasnieyszy
215	11 "	A.	I.
226	18 з гори	przoprawiac	przeprawiac
227	2 "	Шахновским	Шахневским
231	10 "	serdatem	serdarem
232	6 з долу	samym, Andrzeia	samym Andrzeiu
232	9 "	kozceckich	kozackich
233	1 "	na o	na to
234	13 "	znami	z nami
247	17 "	honi	koni
264	19 "	omieszkiwał	omieszkiwał,
270	11 з гори	Kitewskie	Litewskie
275	13 "	woiniac	woiuiać
281	20 з долу	vsasze	vsarze
285	8 "	przymienia	przymierza
287	2 з гори	Криптоф	Яным
287	11 з долу	moskiewski	tatarski
287	5 "	eucomia	encomia
288	5 з гори	libentiores	liberatores
288	14 "	incendim	incendium

СТОП.	РЯДОК:	НАДРУКОВАНО:	МАЄ БУТИ:
288	22 з долу	pochob	pochap
301	6 "	iurzdycia	iurizdycia
324	3 з гори	воеводи	каштеляна
328	6 "	zwyczajnych	zwyczajnych
332	13 "	zamyslwe	zamyslne
334	14 з долу	Константинополь,	Без місця,
345	20 з гори	Murtera	Murteza
349	2 з долу	woiskk	woisk

Невважаючи на всяку обережність не udało ся устерегти, при великім розпорошенню матеріалів, щоб в отсю збірку не ввійшли деякі акти, з иньших копій уже друковані. Так листи ч. 161 і 171, писані Ю. Збарзьким, ввійшли в збірку його листів (ч. 28 і 38); королівська інструкція ч. 172 ввійшла в збірку Немцевіча (Zbiór pamiętników VI); лист Збарзького під ч. 179 в уривку, з хибною датою був виданий в Матеріалах Куліша.

Користаємо також з нагоди, щоб ближше означити дати деяких документів. Документ під ч. 101 належить не до першої, а до другої половини 1614 р. Дата ч. 121 подана в копії суперечить даті сойму. Док. 128 належить до р. 1618.

ЗМІСТ.

СТОРОНА

Переднє слово до „Матеріалів до історії української коза-	
чини“, М. Грушевського	V—VIII
Вступне слово до I т. „Матеріалів“, Ів. Крип'якевича	IX—XI
Козаччина і Баторієві вольности, студія Ів. Крип'якевича	1—46
Акти	1—368
1. Ібрагім баша везир до Жигмонта I; просить зробити спра-	
ведливність з своєвольними людьми в Україні, що пограбили волось-	
ку землю. — Без місця, жовтень—падолист 1531 р.	1
2. Султан Сулейман до Жигмонта I; просить покарати людей,	
що убили в Камінецькім повіті турецького купця з товаришами. —	
„На урочиську“, липень—серпень 1534 р.	2
3. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає кари на Українців,	
що зробили нахід на Очаків. — Без місця, март—цвітень 1538 р.	4
4. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає справедливости	
з браславських підданих, що убили і пограбили вівчарського писаря. —	
Адріанонополь, червень—липень 1533 р.	5
5. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає справедливости	
для Турка Мустафи, котрому якийсь хорунжий з Польщі убив	
батька, а його самого тримав в'язниці. — Без місця, серпень 1538 р.	5
6. Султан Сулейман до Жигмонта I; прирікає, що не буде	
нападів з боку Татар. — Без місця, 19 мая 1539 р.	6
7. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає кари на своє-	
вольних людей, що разом з Волохами зробили нахід на Білгород	
і Тегиню. — Без місця, к. 10 цвітня 1541 р.	7
8. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає справедливости	
з своєвольних людей, що кілька разів напали на степових меш-	
канців, на Очаків і все надморє. — Константинополь, кінець	
мая 1541 р.	9
9. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає покарання своє-	
вольних, що находили кілька разів на степову людність і на	
Очаків. — Без місця, жовтень—падолист 1542 р.	11
10. Осман бей, силістрійський санджак, повідомляє, що не	
зміг означити границь від України, бо литовські комісарі не явилися,	
за те прийшло 20.000 війська. — Без дати, 1542 р.	13

11. Султан Сулейман до Жигмонта І; силістрійський санджак не міг означити границь від України, бо против нього вийшло велике польське військо: — Б. м., кінець падолиста 1542 р. . . . 14
12. Султан Сулейман до Жигмонта І; домагаєся справедливості з тих Українців, що здоганяючи Татар, пограбили Очаків; особливий неспокій йде від пана Претвича. — Б. м., початок марта 1543 р. 17
13. Султан Сулейман до Жигмонта І; люде з Черкас, Переяслава, Київа, Браслава і інших замків разом з українськими панами прийшли водою на Очаків і зробили великі шкоди. — Константинополь, половина січня 1546 р. 20
14. Султан Сулейман до Жигмонта І; домагаєся справедливості з людей, що пограбили Очаків. — Б. м., кінець лютого 1546 р. 23
15. Султан Сулейман до Жигмонта І; приймає до відомості, що покарано 100 своєвольників, з тих, що ходили на Очаків; жадає звороту покраденого ними майна. — Б. м., кінець червня 1546 р. 23
16. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; домагаєся справедливості з своєвольників, що зробили шкоди коло Очакова. — Константинополь, січень—лютий 1550 р. 24
17. Султан приказує пустити на волю невольників з України. — Без дати 1552 р. 25
18. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; не дозволяє брати оплат від мусулманських пастухів в степах. — Алеппо, початок цвітня 1554 р. 26
19. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; князь Дмитраш (Вишневецький) бере податки з мусулманських пастухів і робить шкоди Туркам; пограбив Очаків. — Константинополь, к. 20 вересня 1556 р. 27
20. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; Польща має нагородити школи заподіяні Туркам і стримати своєвольників, особливо князя Димитраша (Вишневецького). — Константинополь, к. 10 вересня 1557 р. 29
21. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; князь Дмитраш (Вишневецький) робить неспокій на границях. — Константинополь, к. 20 мая 1558 р. 31
22. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; домагаєся справедливості для турецького посла, котрому пан Рязуский забрав гроші. — Б. м., к. 25 цвітня 1563 р. 33
23. Сулейман до Жигмонта Августа; своєвольники з України нападають на пастухів в білгородських степах; з сеї причини підупала годівля овець. — Б. м., середина серпня 1563 р. . . . 34
24. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; чабани в очаківських степах мають полатати турецьким і українським урядникам реєстри своїх отар і платити податок обом сторонам. — Константинополь, початок жовтня 1564 р. 35

25. Султанський приказ Гассану, білгородському санджакови; степові чабани мають списувати ся; своєвольників треба карати, а майно і невольників віддавати. — Б. д., перша половина 1565 39
26. Султан Селім до Жигмонта Августа; степові пастухи мають платити поісток обом державам; своєвольників треба карати по обох боках, кривди нагороджувати і видавати побраних невольників. — Константинополь, к. 10 серпня 1565 40
27. Султан Селім до Жигмонта Августа; різні українські пани, здоганяючи Татар, напали на Очаків і пограбили великі стада волів, овець і ин. — Б. м., к. 25 липня 1568 р. 43
28. Султан Селім до Жигмонта Августа; жадає стримання українських панів від походів на улуси. — Константинополь, початок цвітня 1569 р. 44
29. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; приймає до відомости, що рушено з границь своєвольних панів. — Константинополь, початок червня 1570 р. 46
30. Мехмед баша везир до Жигмонта Августа; жадає заспокоєння границь. — Б. м. і д., червень 1570 р. 47
31. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; жадає кари на українських козаків, що граблять Татар. — Константинополь, кінець листопада 1570 р. 48
32. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; домагає ся кари на людей, що пограбили Татарам візці. — Константинополь, к. 5. жовтня 1571 р. 51
33. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; питає ся, яка причина, що польське військо приближило ся до волоської границі. — Адриянополь, к. 15 січня 1572 р. 52
34. Стефан Баторий до українських урядників; з powodu жалів запорожських козаків збороняє урядникам виконувати юрисдикцію над козаками, накладати на них податки, забирати по померших майно. — Рига, 9 цвітня 1582 р. 53
35. З рішень повітового соймику в Белзі; про українну своєволю. — Б. м., жовтень 6. р. (1584) 53
36. З ухвал люблинського соймику; про своєвольних людей, що неують мир з Туреччиною; 1584 р. 54
37. Pamфлет на Яна Замойского; закидає ся, що він посилав козаків під Тегиню. — Б. д. (1586) 54
38. З промови підканцлера на соймі; козаки знищили кілька турецьких кораблів і пограбили Козлів. — 9 вересня 1589 р. 57
39. З королівської інструкції на соймики; козаки розбили турецькі кораблі на Чорнім морі, зруйнували й пограбили Козлів. — 23 грудня 1589 р. 58
40. Оповідання шл. Секлюцького про відносини Татар до Польщі. — Без дати (1589/90) 64

41. З інструкції виленської шляхти на варшавський сойм — про козацьку своєволю 1590 р. 65
42. З інструкції вишенського соймику про турецькі, татарські і козацькі справи 1590 р. 65
43. З королівської інструкції на соймики, поданої 6 липня 1592 р. — про турецькі і татарські відносини й про козацьку своєволю 65
44. З інструкції серадзького воеводства на сойм — про українську своєволю, 4 серпня 1592 р. 66
45. З інструкції воеводств познанського і калішського на сойм — про козацьку своєволю, 4 серпня 1592 р. 67
46. З інструкції краківського воеводства на сойм — про козацьку своєволю, 11 серпня 1592 р. 68
47. З інструкції камінецького соймику на сойм 1592 р.; про козацьку своєволю 68
48. Проект конституції на козаків, предложенний на соймі 1592 р. 68
49. З конституції сойму 1592 р.; вносить ся уряд козацького старшого на користь гетьмана коронного; постановляє ся комісія до судів в справах козацьких злочинів 71
50. Проект конституції на козаків — без дати (по 1592 р.). Козаки мають бути зведені на Запороже, піддані під королівського старшого і звідтам не вільно їм виходити; урядникам і шляхті збороняє ся спомогати їх харчами й оружжям 72
51. З постанов виленського візду — про козацьку своєволю; липень 1593 р. 74
52. З постанов шляхти новгородського повіту — в справі оборони в. ки. Литовського перед козаками; 1 падолиста 1593 р. 74
53. Причини, для котрих треба приготувляти ся до війни — між иншим козацькі напади на Туреччину; 1594 р. 75
54. Криштоф Радивил і ин. до шляхти витебського воеводства; повідомляє, що Наливайко пограбив Слуцьк; завзиває шляхту йти в поміч. — Несвиж, 4 грудня 1595 р. 76
55. Берестейська шляхта до Криштофа Радивиля, виленського воеводи; просять помочи против козаків, що наїхали Литву. — Бересте, 4 лютого 1596 р. 77
56. Жигмонт III до виленського городничого; приказує видати Криштофу Радивилу гармати і инші военні прилади, потрібні до походу на козаків. — Краків, 8 лютого 1596 р. 77
57. Спис новгородської шляхти, що ставила ся протів козаків. — Копиль, 12 лютого 1596 р. 79
58. З інструкції люблинської шляхти на соймику — про оборону Люблина від козаків. — Люблин, 21 лютого 1596 р. 83
59. Спис шляхотських відділів, що ставили ся против козаків. — Минскь, 24 і 27 лютого 1596 р. 84

60. Спис наємного війська против козаків. — Б. м (Минськ, лютий 1596 р.) 85
61. З інструкції прошевицького соймика — про козацьку своєволю; 4 марта 1496 р. 86
62. Дмитро Халецький посвідчає, що Криштоф Радивил аложив йому рахунок з видатків на війну з козаками. — Варшава, 9 мая 1596 р. 86
63. Микола Гербурт, руський воевода, до шл. Тарановського; козаки тікають до Лубен, королівське військо йде за ними. — Б. м., 31 мая 1596 р. 89
64. Станіслав Жолкевський до Жигмонта III; повідомляє про хід війни, про битву над р. Солоницею і мир з козаками. — Табор над Солоницею, 10 червня 1596 р. 90
65. З інструкції воеводств калішеського і познанського — про турецько-козацькі справи, — жовтень 1596 р. 93
66. Султан Могомед до Жигмонта III в волоських, татарських і козацьких справах. — Константинополь, жовтень—падолист 1596 93
67. З інструкції виленьського зйзду — про козацьку своєволю. — Вильна, 20 грудня 1596 р. 94
68. Султан Магомет до Жигмонта III в різних справах; татарські напади будуть стримані, як козаки перестануть своїх походів. — Константинополь, жовтень—грудень 1597 р. 95
69. З інструкції генерального варшавського соймика — про своєволю жовнірів і „козаків“, 14 лютого 1598 р. 97
70. З королівської інструкції на соймик; козаки роблять шкоди Туркам і підмагають мультанського воеводу. — Варшава, 29 грудня 1599 р. 97
71. З інструкції белзької шляхти; про своєволю козаків; 1599 р. 97
72. Самійло Кошка до Жигмонта III; козаки готові йти на війну (волоську), але натомість жадають: знести баніцію, вернути вольности короля Баторія, зборонити старостам робити кривди козакам, збільшити платню, дати хоругву. — Запороже, 1 липня 1600 100
73. Жигмонт III до козаків; приймає охоту козаків до служби, обіцяє полагодити їх просьби і посиляє глєйт безпечности. — Б. м., 1 серпня 1600 р. 100
74. Відповідь Жигмонта III козакам; король прирікає полагодити прихильно декотрі козацькі постуляти. — Корчин, 25 жовтня 1600 р. 100
75. З інструкції новгородського воеводства; козаки і інші війська, що вертають ся з інфлянтської війни, нищать литовські повіти. — Новгородок, 13 грудня 1602 р. 101
76. З королівської інструкції на соймик — про своєволю в річипосполитій; козаки зруйнували Туркам три міста. — Краків, 30 вересня 1604 р. 103

77. З інструкції галицького соймника — про потребу ординації на козаків; 20 січня 1604 р. 105
78. З інструкції київського воеводства; з козаків не було ніякої користі в інфлянтській війні, а тепер вони роблять утиски на Україні, підпирають царевича і т. и.; 10 грудня 1604 р. 105
79. З інструкції вишньовського соймника — про козацьку своєволю; 14 грудня 1604 р. 107
80. Хан Казим Герай до Жигмонта III в справі відновлення мира; спокій є тоді, як нема на Дніпрі козаків. — Бахчисарай, 6. д. (1604 р.) 107
81. З королівської пропозиції на сойм — про козацьку своєволю, турецькі й угорські відносини. — Без дати (1604—5 р.) 109
82. З промови Януша Острожського на соймі 1605 р.; козаки розписують універсали і кажуть складати собі гроші 110
83. З соймового діярія: королівська пропозиція про Турків, Татар і козацьку своєволю; 20 серпня 1605 р. 111
84. Януш Острожський до Жигмонта III; про побіду королівського війська і козаків над Татарами. — Острог, 26 грудня 1605 р. 111
85. З інструкції соймника воеводств познанського і калішського; про козацьку своєволю; 9 лютого 1606 р. 112
86. Микола Струсь до вармійського біскупa про селянський рух на Україні, про Татар і т. и.; великдень 1606 р. 112
87. Султан Ахмед до Жигмонта III; Татарам і турецьким урядникам приказано жити в спокою в Україною; козаків треба карати. — Б. м. і д. (перед падолистом 1606 р.) 113
88. Справозданнє Станіслава Вітовського з посольства в Туреччині 1606 р. 115
89. Султан Ахмед до Жигмонта III; домагає ся видачи Богдана, сина волоського воеводи, що втік на Україну і збирає козаків до походу на Туреччину. — Константинополь, кінець цвітня 1607 р. 118
90. Жигмонт III до султана Ахмеда; козаків не може король покарати, бо вони не підлягають нічійї власті. — Краків, 8 падолиста 1607 р. 119
91. З інструкції пинської шляхти — про потребу стримати козаків від нападів на Турків і Татар; 1607 р. 120
92. Януш Острожський до Жигмонта III — про козацьку своєволю і комісію на козаків. — Острог, 6 вересня 1609 р. 121
93. Безіменний лист про турецькі справи; козаки ходили 16 чайками на море і пограбили побережні міста. — Б. м., лютий 1610 р. 121
94. Лист Самуїла Тарбовського до вармійського біскупa — про облогу Смоленська і участь козаків у ній. — Під Смоленськом, 26 червня 1610 р. 122

95. Звістки з московської війни — в королівським війську є полковники Наливайко і Ширай та 300 козаків. — Під Смоленськом, 9 лютого 1611 р. 123
96. Жигмонт III до везира; Татари своїми нападами збільшають на Україні число козаків. — Без дати (1612) 124
97. 3 листу шл. Загорського — про своєволю козацьких полковників Путавльця, Яцька, Мітли, Топиги і сотника Іллі Варковського, що граблять Пинщину. - Язвінки, 4 грудня 1613 р. 126
98. Промови виленського біскупа Шашковського на варшавським сойм: козаки граблять Литву. — 5 грудня 1613 р. . . . 127
99. Інструкція послови до Туреччини в різних справах; козаки будуть покарані за своєволю, але причиною зросту козацтва є татарські походи на Україну. — Б. д. (1613 р.) 128
100. Султан Ахмед до Жигмонта III; домагає ся рішучої вари на козаків, що роблять великі шкоди турецькій державі. — Б. м. і д. (перша половина 1614 р.) 131
101. Турецький везир до Жигмонта III; повідомляє, що розбив козаків на морі і жадає кари на своєвольних. — Під Тегінею, б. д. (перша половина 1614 р.) 131
102. Члени люблинського трибуналу до Жигмонта III; повідомляють, що дають прольонгацію речинців членам комісії на козаків. — Люблин, 30 червня 1614 р. 134
103. Жигмонт III до султана Ахмеда; на козаків виправлено комісію, що має покарати їх своєволю. — Варшава, 8 липня 1614 135
104. Феліке Крискій, канцлер, до великого везира: козаки будуть невловзі покарані королівським військом. — Варшава, 8 липня 1614 р. 138
105. Станіслав Жолкевський до членів трибуналу в Пйотркові; повідомляє, що козаки пішли на море перед 2 місяцями, але не вернули ся дотепер. — Рідка Дуброва, 26 вересня 1614 р. . . 140
106. Румелійський беглербег до Станіслава Жолкевського; козаки пограбили Синопу, були побиті Турками і частина їх тікла в Польщу; жадає покарання своєвольних. — Бендер, б. д. (1614) 142
107. Королівська комісія повідомляє, що розпочала переговори з козаками. — Житомир, 15 жовтня 1614 р. 144
108. Станіслав Жолкевський до Жигмонта III; козаки мають дати відповідь на постуляти королівської комісії протягом 5 неділь. Вар, 30 жовтня 1614 р. 146
109. Станіслав Жолкевський до Ахмет-баші, румелійського беглербега; вискааує радість з причини погрому козаків і заявляє, що королівське військо також побило козаків. — Б. м. і д. (осінь 1614 р.) 150
110. З королівської інструкції на соймик; про своєволю в Річипосполитій і небезпеку турецької війни. — Варшава, 18 падолиста 1614 р. 152

111. Безіменний проєкт оборони України. — Без дати (1614) 155
112. Турецький везир до Жигмонта III; жадає покарання козаків, що нападають на Туреччину і продають в Польщі добути здобичу. — Б. д. (1614—1616) 158
113. З інструкції слонимського візду — про козацьку своєволю в Литві; 29 січня 1615 р. 160
114. Жигмонт III до султана; король не в силі стримати козаків, від нападів на Туреччину. — Варшава, 15 липня 1615 р. 160
115. Татарський хан до короля; з Польщі прийшло 12.000 людей, пограбили Татар і добували Очакова. — Без дати (1615) 162
116. З королівської пропозиції на соймі — про турецькі, татарські і козацькі справи; 1615 р. 163
117. Королівська інструкція на шредський соймик — про відносини до Татар й Турків і про козацьку своєволю; козаки зросли до 40000. — 20 січня 1616 р. 166
118. З інструкції ошмянського повіта — козаки пограбили маєтности коло Слущка; 15 марта 1616 р. 168
119. З королівської пропозиції на соймі — козаки ходять на Чорне море, на Очаків і в Волощину. — 26 цвітня 1616 р. . 168
120. Великий везир до Жигмонта III; жадає видачі волоських бояр, що при помочи козаків хотіли осадити на Волощині сина воеводи Гремїї. — Константинополь, початок липня 1616 р. . . 170
121. З промови на соймі; козаків треба ввести в порядок відповідно до комісії (1614 р.) або карати великими карами. — Б. м., 12 вересня 1616 р. 173
122. Способи стримання козацької своєволі: збороняти ходити в козацтво, а непослушних карати конфіскаатами маєностей. — Б. д. (1517 р.) 176
123. Султан Ахмед до Жигмонта III; домагає ся кари на козаків; як Татаре дістануть гарач, не нанадатимуть на річпосполиту. — Б. м., 10 марта 1617 р. 179
124. З інструкції головного візду шляхти в. ки. Литовського — про своєвольних людей на Литві; 12 цвітня 1617 р. 180
125. Станіслав Жолкевський до королевича Владислава; козаки не мають довіря до Жолкевського. — Бар, 30 липня 1617 р. 181
126. Каймакан до Жигмонта III; просить стримувати козаків від походів. — Б. м., 13 серпня 1617 р. 183
127. Жигмонт III по канцлера Льва Сапіги; король скликає сойм і жадає поради в справах татарській, турецькій, козацькій і ин. — Варшава, 22 вересня 1617 р. 184
128. Станіслав Жолкевський до Жигмонта III; повідомляє, що післяв до козаків висланника, щоби скорше йшли в Московщину. — Б. м., 29 цвітня б. р. (1617—18 р.) 185

129. З королівської пропозиції на варшавським соймі 13 лютого 1618 р.; козацькі походи привели на Річпосполиту небезпеку турецької війни; але козаки введені вже в порядок 188
130. З соймової промови Евстахія Воковича, біскупа виленського про відносини до Турків й Татар і про козацьку своєволю. — Без дати (лютий 1618 р.) 191
131. а) Станіслав Жолкевський до Жигмонта III про близьку небезпеку турецької війни. — Жовква, 28 червня 1618 р.; б) Безіменний лист про турецькі замисли; донські козаки зробили шкоду в Туреччині, Турки підозрівають, що се були козаки з Польщі 192
132. Махмет баша каймакан до Жигмонта III; просить стримати козаків від походів в турецькі землі і віддати Татарам гарач. — Б. м., початок вересня 1618 р. 194
133. З королівської інструкції на камінецький соймик; про татарський набіг, про небезпеку турецької війни й козацьку своєволю; 26 жовтня 1618 р. 195
134. З інструкції слонимського повіта на сойм; козаків треба привести до послуху, але без тягарів на річпосполиту; 1618 р. 201
135. Умовини дворічного перемиря подані султаном: Татаре не будуть входити в річпосполиту, козаки протягом сього часу будуть покарані. — Б. м. і д. (1618 р) 202
136. Станіслав Жолкевський до Жигмонта III; Скиндер баша листом завзивав козаків до повстання против Польщі; козаки приборкані комісією перевели між собою випис. — Камінки, 15 падолиста 1619 р. 203
137. Ради Станіслава Жолкевського в справі війни з Туреччиною і дискусія в сього приводу; козаків треба вислати на чорноморські міста. — Б. м., 1619 р. 207
138. Два листи до короля — про турецьку війну; козаки пригортають ся до походу в море в 300 чайок. — Жовква, 21 лютого 1620 р. 210
139. Жигмонт III до котрогось з духовних сенаторів — про війну турецьку і потребу аложити сойм. — Варшава, 17 марта 1620 212
140. Жигмонт III до котрогось з духовних сенаторів; повідомляє, що сойм в справі турецької війни відбуде ся 13 жовтня. — Варшава, 25 липня 1620 р. 213
141. З сумарія королівської інструкції на соймик; про козацький похід на море. — Без дати (липень 1620 р.) 215
142. Трактат про оборону польської річпосполитої перед Татарами й Турками. — Без дати (кінець 1620 р.) 215
143. Ян Ходкевич, виленський воєвода, до канцлера Льва Сапіги; козаки йдуть на поміч королівському війську; Турки боять ся козацького походу на море. — Львів, цвітень 1621 р. 224
144. Звістки про турецькі справи, подані шл. Юрієм Вороцьким; козаки спалили в Царгороді одну вежу і пограбили чорноморські побережа; 16 липня 1621 р. 225

145. Звістки про турецькі справи, подані шл. Шахневским; козаки розбили Турків під Трапезаунтом. — Б. д. (1621 р.) . . . 227
146. Реляції шпіона про турецькі справи, 30 червня до 14 липня 1621 р.; козаки побили Турків на морі . . . 227
147. Ян Кароль Ходкевич до короля; Турки в переговорах будуть ставили найбільші домагання в точці про козаків. — Під Хотинном, 4 серпня 1621 р. 229
148. Звістки, листи і дневник турецької війни; 13 липня до 22 жовтня 1621 р. 229
149. Ян Кароль Ходкевич до Жигмонта III; про турецький напад на козацький табір. — Під Хотинном, 5 вересня 1621 р. . . 248
150. Лист хедмінського воєводи Вайгера — про хотинську кампанію 28 серпня — 18 вересня 1621 р. 249
151. Спис козацьких полковників в хотинськім поході 1621 р. . . . 250
152. Козацька інструкція послам до короля; козаки просять збільшити платню, успокоїти грецьку віру, потвердити вольности, дати для калік Баршпіль; жадають дозволу мешкати в шляхотських маєтностях, свободи ловів, стацій в містах, спокою від жовнірів. — Б. м., жовтень 1721 р. 251
153. Інформація комісії до переговорів з козаками. — Львів, 28 (18) жовтня 1621 р. 252
154. Жигмонт III до козацького полковника Русиновського; приказує розпустити військо і не робити шкід в київськім воєводстві. — Варшава, 5 січня 1622 р. 256
155. Жигмонт III до київського каштеляна. До козаків вислані листи, щоби розіхали ся на свої місця і не робили шкід в київськім воєводстві. — Варшава, 5 січня 1622 р. 256
156. Жигмонт III до шляхти київського воєводства; жаліє, що діють ся кривди від козаків і від полку Русиновського. — Варшава, 5 січня 1622 р. 258
157. Жигмонт III до гетьмана Станіслава Конєцпольського; козаків треба вивести з волости і стримати від походів на море. — Варшава, 22 мая 1622 р. 258
158. Жигмонт III до київського біскупа; просить стримувати козаків від походу в море. — Варшава, май 1622 р. 260
159. Жигмонт III до київського біскупа; повідомляє про кінець комісії з козаками і просить помагати комісарам. — Варшава, май 1622 р. 260
160. Жигмонт III до козацької комісії; приказує не допускати до зірвання мира з Туреччиною. — Варшава, май 1622 р. . . . 261
161. Безіменний лист до короля; козаки ходили в море 5 човнами. — Б. м., 8 червня 1622 р. 262
162. Жигмонт III до козаків; завзиває до послуху комісії і приказує стримати ся від війни з Татарами і Турками. — Варшава, червень 1622 р. 264

163. Жигмонт III до камінецького старости; приказує покарати підданих, що зруйнували монастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р. 265
164. Жигмонт III до браславського старости; приказує покарати підданих, що знищили монастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р. 265
165. Жигмонт III до неназваної особи. Козацький похід на море може довести до війни з Туреччиною, треба покарати своєвольних козаків. — Варшава, червень 1622 р. 266
166. Жигмонт III до неназваної особи; повідомляє про іменування нової комісії в козацькій справі. — Варшава, червень 1622 р. 267
167. Жигмонт III до коронного підчашого; комісія з козаками дійшла до некорисних для правительства вислідів; король іменує нову комісію. — Варшава, червень 1622 р. 267
168. Жигмонт III до коронного підскарбія; приказує вислати козакам платню, назначену комісією. — Варшава, червень 1622 р. 269
169. З королівської інструкції на соймик; про козацьку своєволю — Б. д. (червеня 1622 р.) 270
170. Жигмонт III до козацької комісії; висказує невдоволення, що троблено за великі уступки козакам. — Варшава, червень 1622 р. 270
171. Лист до шляхти на соймику в Прошевицях; про потребу стримати козаків від походів в море; 1622 р. 272
172. З королівської інструкції на соймики; про вислід козацьких комісій. — Варшава, грудень 1622 р. 273
173. Жигмонт III до Льва Сапіги; козацької комісії не було, бо комісарі не віхали ся; козаки ходять на Татар і Турків. — Варшава, 18 падолиста 1623 р. 274
174. Реляція з посольства Криштофа Кравцовского в Кримі і діярій кримських справ; червень липень 1623 р. 275
175. Способи оборони України, предложені на соймі; королівська комісія має стримати козацьку своєволю і взяти 5000 козаків на службу ричипосполитої під присудом гетьмана кор. — 1623 р. 281
176. З королівської інструкції на соймики; про потребу стримати козаків від походів на море — 1624 р. 283
177. З інструкції прошевицького соймика; про козацьку своєволю; 26 падолиста 1624 р. 284
178. З королівської інструкції на соймики; козаки зносять ся з Татарами і з Москвою; шляхта від них в небезпеці, убили київського вйта, ходять на море. — Варшава, грудень 1625 р. . . 285
179. Криштоф Збаражський до Жигмонта III; подає ради, як поводити ся з козаками — 25 липня 1625 р. 287
180. З інструкції опатовського соймика; треба покарати військом козацьку своєволю — 19 грудня 1625 р. 289
181. Проєкт оборони України; козацьке військо одержить платню із жидівського поголовного і ин. доходів — 1626 р. . . 289

182. З промови Станіслава Конєцпольського на сеймі: про потребу платні козакам — 1626 р. 291
183. Промова Якуба Собєського, маршалка посольського, на сеймі — 27 січня 1626 р. 292
184. Козаки до Станіслава Конєцпольського; прирікають додержати точок куруківської комісії, попалити човни і карати свовольних та подають свої бажання. — Б. м. і д. (весна 1626 р.) . . . 293
185. Козацька інструкція послам; козаки жадають збільшення платні і фондів на військові потреби. — Б. д. (весна 1626) . . . 295
186. Станіслав Конєцпольський до каймакана; король знищив козацьку своволю, те саме повинні зробити й Турки з Татарами. — Бар, 6 липня 1626 р. 296
187. Михайло Дорошенко до Жигмонта III; жалує ся, що король не виповнив козацьких бажань; посилає послів з своїми постулятами. — Переяслав, 3 січня 1627 р. 298
188. Інструкція послам запорожського війська — в справі збільшення платні і ин. — Б. м. і д. (3 січня 1627 р.) . . . 300
189. Михайло Дорошенко до королевича Володислава; жалує ся, що король не сповнив козацьких бажань; просить королевича підпирати посольство, що посилає ся до короля. — Переяслав, 3 січня 1627 р. 303
190. Михайло Дорошенко до Томи Шимковича Шклінського; козаки збороняють ся йти в королівську службу (в інфлянтський похід). — Канів, 18 лютого 1627 р. 304
191. Тома Шимкович Шклінський до Жигмонта III; човни на перевіз козаків заховані під Києвом; платню треба післати на час. — Шклин, 19 лютого 1627 р. 305
192. Тома Шимкович Шклінський до Жигмонта III; роблять ся приготування до перевозу козаків до Інфлянт; ресетрові козаки не хочуть йти в похід. — Шклин, 2 марта 1627 р. . . . 307
193. Стефан Хмелецький до Жигмонта III; Турки хотіли ставити на Дніпрі замок, але дали наклонити ся до переговорів. — Над Сурією, 23 липня 1627 р. 308
194. Інструкція Стефана Хмелецького для Балтазара Вітковського до переговорів з Турками. — Б. д. (к. 23 липня 1627 р.) 310
195. Справоздання з переговорів, котрі вів з турецьким правительством Балтазар Вітковський, висланник Стефана Хмелецького. — В таборі над Сурією, серпень 1627 р. 312
196. Справоздання Александра Хоцімірського з посольства до Гассан наші. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р. 316
197. Мирон Бернавецький Могіла, воевода волоськай, до Стефана Хмелецького; Шагин Герай обіцяв затримати Татар цілий рік, коли козаки не будуть їх нападали. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р. 319

198. Стефан Хмельський до Жигмонта III; про переговори з Туреччиною. — Наї Сурію, 12 вересня 1627 р. 321
199. Мирон Бернавський Могіла до Жигмонта III; козаки пішли в кількадесят човнів на море. — Ясси, 15 жовтня 1627 р. 322
200. Мирон Бернавський Могіла до Максиміліяна Пшерембского, скарбничого каштеляна; козаки пішли на море в 86 човнів. — Ясси, 15 жовтня 1627 р. 324
201. Михайло Дорошенко до Жигмонта III; козаки посиляють посольство до короля з своїми бажаннями. — У Тарганового ставу над Росавою, 22 жовтня 1627 р. 326
202. Султан Мурад до Жигмонта III; козаки двічі ходили в море. — Б. м., кінець жовтня 1627 р. 328
203. Мирон Бернавський Могіла до Жигмонта III; просить вробити справедливість волоським купцям, котрим пограбив воли житомирський староста. — Ясси, 10 листопада 1627 р. 331
204. З соймового діярія 17, 18 і 23 листопада 1627 р.; козацьке посольство на соймі 332
205. Януш Збаражський до Жигмонта III; про своєвольних людей в Пинщині. — Краків, 9 грудня 1627 р. 333
206. Девлет Герай до Жигмонта III; повідомляє про перемогу над Мехмет і Шагин Гераями і жадає кари на козаків, що їх підпирали. — Б. м., початок липня 1628 р. 334
207. Султан Мурад до Жигмонта III; домагаєся кари на козаків, що нищать побережжя Чорного моря. — Константинополь, к. 15 липня 1628 р. 336
208. З королівської інструкції на шведський соймик; козаки підпирають Шагин Герая; небезпека від Туреччини. — 20 листопада 1628 р. 338
209. Звістки з України; Махмет і Шагин Гераї йдуть з своїм військом і з 6000 козаків на Крим; за поміч обіцяли козакам по 10 вол., кожухи та нагайське царство — 8 грудня 1628 р. . . . 339
210. Королівський секретар до киявського єпископа — про турецькі справи; на море пішло 800 козаків; треба післати против них комісію. — Б. м., 28 мая 1629 р. 340
211. Лист білоцерківського старости; козаки, що підпирали Шагин Герая побиті під Перекопом. — Біла Церква, 10 червня 1629 341
212. Жигмонт III до козаків; боярин Острянин, що возив з Диких Піль салітру шл. Обалковському, втік до козаків; король приказує його видати. — Варшава, 9 лютого 1630 р. 342
213. Жигмонт III до козаків; збороняє йти походом на Чорне море. — Варшава 5 марта 1630 р. 343
214. Муртез баша, везир, до Стаїслава Конєцпольського; жадає кари на козаків, бо буде примушений сам їх карати. — Б. м., к. 10 червня 1630 р. 343

215. Услівя мира предложені козакам королівською комісією. — Б. м. (8 червня 1630 р.) 345
216. Антії Конашевич гетьман до Станіслава Конецпольського; подає козацькі домагання. — Б. д. (червень 1630) 347
217. Ки. Вишневецький, кременецький староста до неназваної особи; посилає лист шл. Ратовського про кінець війни з козаками. — Б. м. і д. (червень 1630) 349
218. Анонімний лист про угоду з козаками; козаки не робитимуть повстань, при виборі гетьмана треба згоди всього війська, реєстр буде збільшений на 8000 — 20 червня 1630 р. 349
219. З листу султана до Жигмонта III; султан домагає ся покарання козаків, що нападають турецькі і татарські землі. — Константинополь, к. 20 серпня 1630 р. 350
220. Везир Муртез баша до Якуба Задзіка, кор. секретаря; домагає ся успокоєння козаків й зате прирікає зігнати Татар з їх осель. — Б. м., вересень—жовтень 1630 р. 351
221. Гассан-баша, морський капутан до Станіслава Конецпольського; козаків треба стримати. — Константинополь, б. д. (1630 р.) 352
222. З королівської інструкції на соймики; про потребу завести військо на Україні, щоби затримати козаків в порядку — 1630 р. 355
223. Промова архиєпискупа Венжика на шредьскім соймику; козаків треба впорядкувати по куруківській комісії й лишити вольности тим, що будуть на королівській службі — 1630 р. 355
224. З інструкції прошевицького соймику; про козацьку війну — 4 вересня 1630 р. 355
225. З інструкції повгородського воеводства на сойм; про потребу стримати козацьку своєволю — кінець 1630 р. 356
226. З королівської пропозиції на соймі; Україну треба обсадити військом, щоби не допустити козаків до своєї волі — 19 січня 1631 р. 356
227. З соймового діярія; дискусія про козацькі справи — 1631 р. 357
228. Жигмонт III до козаків; збороняє козакам йти походом на море. — Варшава, 11 лютого 1631 р. 360
229. Соймові послы до козаків; перестерігають, щоби не йшли на море і не робили наїздів на Польщу. — Варшава, 11 лютого 1631 р. 361
230. Жигмонт III до каймакана; Татари і козаки будуть покарані як вороги обох держав; третій ворог се Москва, що захоплює козаків до борби з Туреччиною. — Варшава, 18 марта 1631 р. 362

231. Канцлер до каймакана; козаків побідило королівське військо, треба покарати й Татар, щоби настав мир між обома державами. — Варшава, 19 марта 1631 р. 363

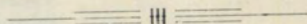
232. Жигмонт III надає старшинство над козаками Іванови Петрижицькому. — Варшава, 22 вересня 1631 р. 366

233. Рахунок з кварти 1631 р.; на козаків видано 66.600 зол. — 19 червня 1632 р. 366

Показчик імен осіб 369—380

Показчик географічних і етнографічних імен 381—389

Похибки 391—392

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок ч. 10,

має на складі між иншими отсі книжки:

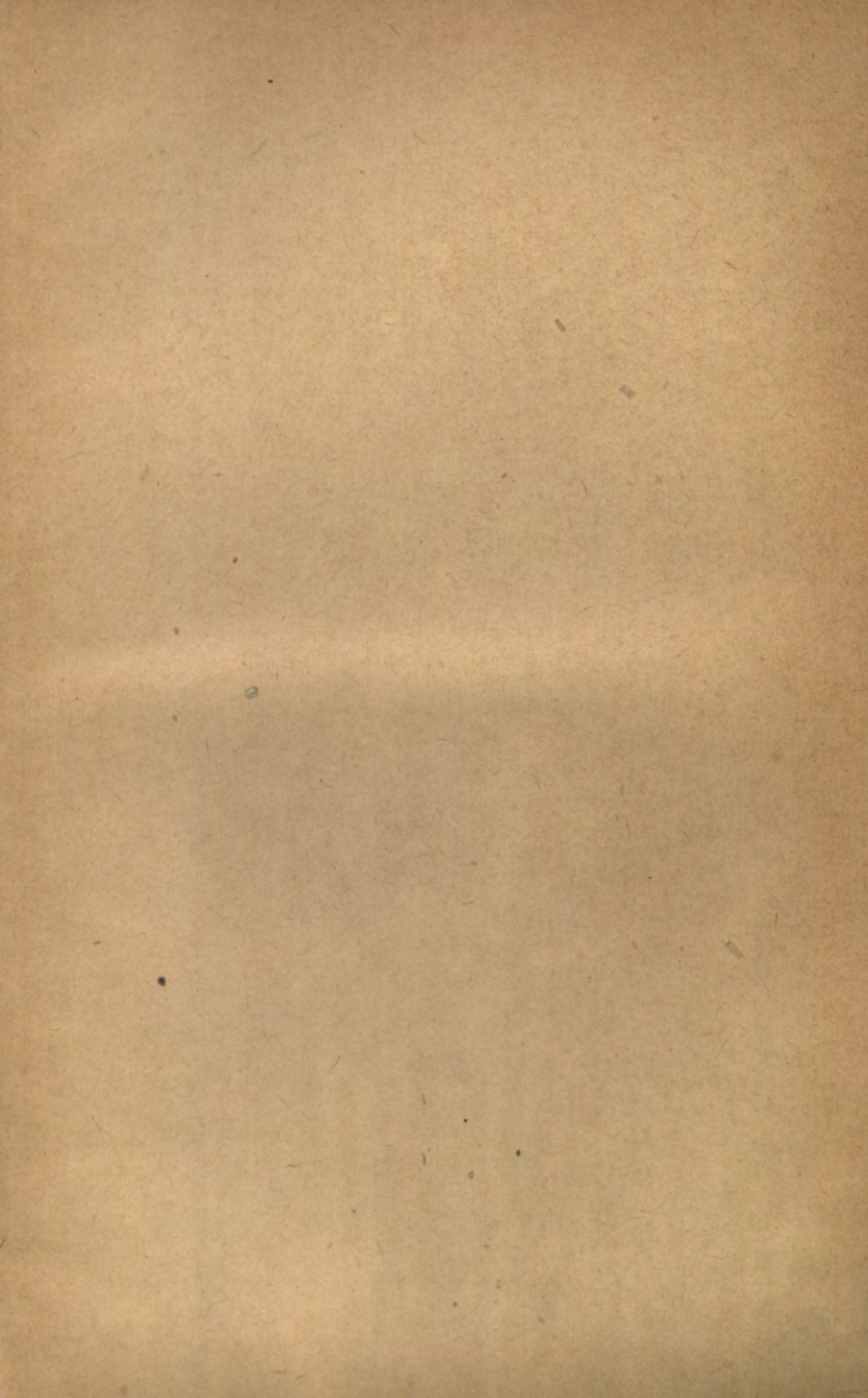
	Корон
Адріян. Аграрний процес у Добростанах	1.—
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0-40
„ Чари на Україні	0-45
Барвінський В. Досліди з поля статистики	0-20
Бодянский О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0-50
Боровиковський Л. Маруся, тиж	0-26
Брайтенбах В. Біологія в XIX в.	0-26
Будзиновський В. Хлопська посілість в Галичині	2.—
О. Вайсмаєр. Про туберкульозу	0-90
Верн М. Біблія, студія	0-40
„ Євангеліє, студія	0-40
Верхратський Ів. — Начерк соматології	3.—
„ Знадоби для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2 по	2.—
„ Про говор долівський	1-30
Візнер Ю. Житє ростан у морі	0-10
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношік в народній поезії	0-50
„ Русини Пряшівської єпархії і їх говори	0-70
„ Словаки чи Русини?	0-80
„ Hungarico Ruthenica	0-20
„ Пісенні новотвори в укр.-р. народ словесности	0-55
„ Уггоруські духовні вірші	2-50
„ Зносини Українців із Сербами	0-80
„ Народна пожива на Бойківщині	0-40
„ Як писати заїмення ся при дієсловах	0-40
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II, III і IV вид. 2, по т. V—VI див. Збірник іст.-філ. секції.	7-50
„ Люстрації королівщини в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жерела.	✓
„ Віймки з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	2-00
„ Розвідки й матеріали до історії України-Руси, II—V	12-00
„ Останні романи Г. Сінкевича	0-40
„ Вступний виклад з історії давньої Руси	0-20
„ Хмельницький і Хмельницина	0-20
„ Звенигород галицький	0-70
„ Похоронне поле в с. Чехах	0-60
„ Описи Ратенського староства	0-60
„ Хронологія подій Галицько-волинської літописи	1-00
„ Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва?	0-50
„ Економічний стан селян в Львівській королівщині XVI в.	0-50
„ Звичайна схема „руської“ історії й справа раціонального укладу історії східного словянства	0-20
„ Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студиях східної Європи	0-30
„ Спірні питання староруської етнографії	0-50
„ Справа українсько-руського університету у Львові	0-50
„ Справа українських кафедр і науковій потреби українства	0-45
„ Про давні часи на Україні (коротка історія України з ілюстр.)	0-60
„ Матеріяли до історії суспільно-політичних і економічних відносин на Україні	3-00
З. Гінтер. Історія географічних відкрить у XV—XVI ст.	2-20
Драгоманів М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0-20
„ Рай і поступ 2 вид.	1-00
„ Микола Ів. Костомарів	0-16
„ Літературно-суспільні партії в Галичині	1-80
„ Козаки	0-30
„ Листи до Ів. Франка і інших т. I	3-40
„ Листи до Ів. Франка і інших, т. II.	4-40
„ Шевченко, українофіли й соціалізм	2-00
Еман Е. Економічне положення руських селян на Угорщині	0-26
Енгельс Ф. Людвік Фаврбах	0-50
Енгельс Ф. Початки родини, приватної власности і держави	1-5

Етнографічний збірник т. I—IV, VII—X і XII по 3— кор., т. V, VI XIII—XV XVIII—XIX по 400 кор., т. XVI і XXIII по 5 кор.	
т. XI, XXI—XXII по	6 00
Бремов С. Національне питання в Норвегії	0 30
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	4 00
„ т. II: Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	4 00
„ т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Бетаській	5 00
„ т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9	4 00
„ т. V: теж — з р. 1649—51	4 00
„ т. VII: — Люстрація королівщин з р. 1570	4 00
Житє і Слово, вістник літератури історії і фольклору, рік I і 2 по 10, рік 3 по	5 00
Замлинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0 40
Заневич — Знесенє панщини в Галичині	1 00
Записки Наукового Товариства імені Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—LXXXII по 3 00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5 00, комплети I—XX по 48 00, I—L по	120 00
Збірник філософичної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його жити, т. I., нап. О. Кониський, 3—, на ліпшій папері 4 00, в оправі	5 00
„ т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словесність і письменство, т. I. 3 00, на ліпшій папері	4 00
„ т. III: Розвідки М. Драгоманова т. II 3 00, на ліпшій папері	4 00
„ т. IV: Т. Шевченко, хроніка його жити, т. II., нап. О. Кониський	4 00
„ т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський	5 00
„ т. VI: Посмертні праці М. Дикарева	4 00
„ т. VII: Розвідки М. Драгоманова про українську народню словесність і письменство, т. III.	4 00
„ т. VIII—IX: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1862	7 00
„ т. X: Розвідки М. Драгоманова про українську народню словесність і письменство	4 00
Збірник історично-філософичної секції т. I—IV розійшлися (Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський) т. V: Матеріали до історії духового життя Галицької Руси XVIII—XIX віку	4 00
„ т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4 50, на ліпшій папері	5 50
„ т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V	7 50
„ т. X і XI: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. VI	7 50
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II, III і IX по 3—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по 2 00, т. XI	5 00
„Зоря“, письмо літературно-наукове, р. II і V по 6 00, р. VI і IX по літерат.-наук. ілюстроване, річ. XIII, XV—XVIII по	12 00
Зубрицький М. Село Мшанець, Старосамб. пов.	3 00
„ Велика родина в Мшанці, Старосамб. пов.	0 10
„ Пачкарство бамуну в горах у Галичині в XIX ст.	0 60
„ Причинки до історії рекруччини в Галичині	0 20
„ Тісні роки. Причинки до історії Галичини 1846—1861 pp.	0 20
Історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Руси	2 40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности й ин. статі	4 00
т. III. і IV. Д. Іловайський — Княжий період України-Руси	6 80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Гал. Русь	3 00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Істория вел. кн. литовського	3 20
т. VII. Іван Линиченко: Суспільні веретви Галицької Руси XIV—XV в.	3 20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI—XVIII вв.	2 00
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12 80
XIII. М. Костомаров — Гетьманованє Виговського і Ю. Хмельницького	3 20
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїна	8 40
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепа. В. Антонович. Останні часи козащини на Правобережжі	6 60

	Корон
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII в . . .	3-60
XX. Шульгин — Начерк Колішчини . . .	3-00
XXI і XXII. Розвідки про селянство на Україні-Руси в XV—XVIII ст.	5-00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5-00
Ігнєв Д. Історія політичної економії	4-00
Кавці Кароль, Народність і її початки	0-60
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	1-20
Каряев М. Філософія історії	0-25
” Філософія культурної й соціальної історії	2-80
Колесса Ф. Ритміка українських народних пісень	4-00
Кониський О. Листи про Ірландію	0-45
Конрад Л. Національна економія	2-30
Костомарів М. — Руська історія в життєписах ч. II і III по	1-00
” Письмо до ред. Колокола	2-00
Кревецький Ів. Помічні дні. Причинки до історії панщини в Галичині в XIX ст.	0-30
” До історії організації національних гвардій в 1848 р.	0-20
” Цудилівська тривога в 1848 р.	1-00
” Фальшоване метрик для польських повстанців в 1830—31 рр.	0-15
Кримський А. Мусулманство і його будучність	1-70
Крип'якевич Ів. Львівська Русь в першій половині XVI в.	2-00
Др. Кузеля З. Причинки до народ. вірувань з початком XIX ст	0-30
” Про студії над дітьми	0-30
” Угорський король Матвій Корвін в славянській усній словесности	1-50
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	7-00
” Руська Правда	1-00
Літературно-науковий Вістник, річна передплата 16-00, повні річники 1899—1907 по 16-00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатих у попередніх книжках статей	12-00
Лясаль Ф. Про суть конституції	0-30
Масарик Т. Ідеали гуманности	0-36
Ж. Масперо. Старинна історія східних народів, т. I	2-80
Л. Маячанець. Про шлюб на Україні-Руси в XVI—XVII ст.	0-30
Матеріяли до українсько-руської етнології т. I, III і VI	17-00
” т. II, IV—V і VII (містять монографію проф. Шухевича про Гуцулів)	22-00
” т. VIII 4-00 K і IX по	3-00
Миколаєвич Я. — Опис каменецького повіту	2-00
Міцкевич А. До галицьких приятелів, зі вступом і поясненнями	0-46
Огоновський Ом. Др. Історія руської літератури, т. III. 8-00, т. IV.	2-00
” Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	3-00
Олехнович В. Раси Европи	0-70
Овншківич Г. — Руська бібліотека т. III	3-00
Пам'ятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	4-00
” ” ” ” т. II і III. Апокріфи по-завітні по	5-00
” т. IV. Апокріфи і легенди з українських рукописів	8-00
” т. V. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVI в.	6-00
” М. П. Драгоманів, его ювілей, похорои, автобіографія і спис творів	4-00
” Якуб Іватович	1-00
Партицький О. — Старинна історія Галичини	6-00
” Словинська держава перед двома тисячами літ	0-20
” Скандинавія в давній Руси	0-40
” Слово о полку Ігоревім	1-60
” Темні місця в Слові о полку Ігоревім	2-80
Правнича часопись, річник IV—V по 6-00, VI, VII — X по	2-00
Правнича бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	—
Правнича і економічна часопись, т. I—III по 3-00, т. IV—V і VI—VII по 4-00, т. VIII—IX по	5-00
” Правда“ письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	4-00
” з р. 1878 2-00, річн. XIII з доповненням	3-00
Пулюй І. Непропаща сила	0-20
” Нові і перемінні звізди	0-16

Раковський І., Вік нашої землі	0:10
„ Вулкани	0:30
Рудницький С. — Українські козаци в 1625—1630 р.	1:00
„ Руські землі Польської Корони при кінці XV в.	0:80
Сеньобб Ш., Австрія в XIX ст.	0:20
„ Міжнародні революційні партії	0:40
„ Церква й католицькі партії в XIX ст.	0:45
Ф. Сірко. Тарас Шевченко і його думки про громадське життя	0:60
Спис творів Ів. Франка за 25 літ його літературної діяльності	1:00
П. Стороженко. Історія західно-європейських літератур до кінця XVIII ст.	4:40
Стоцький С. — Буковинська Русь	2:40
Студинський К. Др. — Лірики, студія	0:40
„ Пересторога, історично-літературна студія	2:00
Тен Г., Філософія шутки	1:00
„ Нариси із старинного світа	0:65
Терлецький О. Москвофілія й народовці	0:30
Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.	2:00
„ Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3:00
„ Київська Коваччина 1855 р.	0:10
„ Маруся Богуславна в українській літературі	2:00
Уайт Д. А., Рівний географічних поглядів	0:30
„ Розвій астрономічних поглядів	0:46
„ Розвій поглядів на лихву	0:30
„ Розвій поглядів на вселенну	0:90
„ Ровмови з Л. Толстим	0:30
Українсько-руський Архів. Т. I: Др. Іл. Свенціцький, Опис рукописів Народного Дому	4:00
Т. II: Др. І. Франко, Громадські шпихалі в Галичині 1784—1840 р.	4:00
Українсько-руська бібліотека т. I, 6-00, II, 4-00, IV, 3-00, оправи о 1-20 дорожні. Уманець і Спілка — Словар російсько-український т. I—IV	12:00
Фер Л. Будда і Буддизм	0:80
Феррієр Е. Дарвінізм	1:30
Флімаріон К. Про небо	2:00
Франко Ів. Нарис історії філософії	0:60
„ Наші коляди	0:40
„ Іван Вишенський	2:00
„ Про панщину і її знесення 1848 р.	0:60
„ Хмельниччина 1648—9 р. в сучасних віршах	2:00
„ Слово о Лазареві воскресенні	0:50
„ Апокріфічне євангеліє Псевдо-Матвія	0:30
„ Шевченко героєм польської революційної легенди	0:40
„ Карпато-руське письменство XIII—XVIII в.	2:00
„ Лукіян Кобилиця	0:40
„ Козак Плахта	0:40
„ Король балагулів Антін Шашкевич і його українські вірші	0:35
„ Матеріали до історії колішівщини	0:40
„ Наливайко в мідянім биці	0:35
„ Пісня про правду і неправду	0:80
„ Громадські шпихалі в Галичині 1784—1840	1:00
„ До біографії Івана Вагилевича	1:00
„ Причинок до студій над Острозькою Біблією	0:30
Др. А. Форель. Гігієна нервового і духового життя	2:40
„ Про алькоголізм	0:30
Е. Фрас. Нарис геології	1:60
Е. Цеклер. Бзути	0:75
Целевич Ю. Др. — Історія Скиту Манявського	2:40
Целевич О. Причинки до зносин П. Дорошенка з Польщею	0:40
„ Участь козаків в Смоленській війні 1633—4 рр.	1:00
Е. Шілер. Політична історія Палестини	3:50
Др. В. Щурат Чернеча республіка на Афоні	0:20
„ Чернець Т. Шевченка, студія	0:20
„ Увільнення злочинця дівчиною в Бродях 1727 р.	0:10

ND V
IV3

117

И-114 807/8-1

(III) И 114.807
Т.8(1908)